ion drăguşanul

povestea aşezărilor transilvane

B

Cluj-Napoca, 2025

Coperţile:

1864, Ludwig Rohbock: *Kronstadt, adică Braşov*
1810, Franz Jaschke: *Baia Mare*

BĂBUŢIU

(Băbuţ, Babuch, azi **Băbuţiu**,
comuna Vultureni, judeţul Cluj)

1360, mai 7, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, înfăţişându-se „Nicolae, fiul răposatului ban Simion de Dârlos, iar pe de altă parte Iacob, Petru, Ioan şi Simion, fiii lui Mihail de Şmig, fiul aceluiaşi ban Simion, aceştia ne-au mărturisit că au făcut între ei următoarea împărţeală a celor cinci sate sau moşii ale lor, **Dârlos** (Darlaz, judeţul Sibiu) şi **Şmig** (Sumugyn, judeţul Sibiu), **Alma** (Alma, Almas, azi **Almaş**, judeţul Sibiu), **Giacăş** (Gyakus, judeţul Sibiu) şi **Băbuţ** (Babuch, azi **Băbuţiu**, judeţul Cluj): sus-zisele moşii Şmig, Alma şi Giacăş… precum şi dreapta jumătate a moşiei Băbuţ au căzut sus-zişilor fii ai lui Mihai, fiul banului Simion, iar moşia Dârlos, precum şi cealaltă dreaptă jumătate a moşiei

Băbuţ cad magistrului Nicolae, fiul răposatului ban Simion"[1].

1364, august 20: Comitele de Dăbâca şi juzii nobililor dau de ştire că, întrucât „Mihail, fiul lui Ladislau de **Kergurhazy** (dispărut, judeţul Cluj), s-a înfăţişat înaintea judecăţii noastre şi i-am făcut cunoscut că e dator, după lege, să predea în mâinile noastre bunurile iobagilor săi Anton şi Dumitru, care au furat orzul lui Mihail, fiul lui Dumitru de **Băbuţ** (Babuch, azi **Băbuţiu**, judeţul Cluj), doi boi, patru vaci, alţi trei boi în anul trecut, doi porci, la sosirea sorocului Mihail, fiul lui Ladislau, ne-a adus el însuşi lucrurile pomenite"[2].

1929 Grup etnografic din Morlaca, jud. Cluj, plasa Huedin   Julietta

[1] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 473, pp. 488-490
[2] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 312, pp. 318, 319

BĂCĂINŢI

(Bakay, Wakay, judeţul Alba)

1371, ianuarie 12, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei scrie voievodului Transilvaniei Ioan că şi-a trimis omul de credinţă, „dimpreună cu Ioan de **Băcinţi** (Bakay, Wakay, judeţul Alba), omul vostru… la moșiile numite **Bârcea** (Barca, judeţul Hunedoara), **Săuleşti** (Şău-leşti, Salfalwa, inclus în Simeria, judeţul Hunedoara) şi **Petreni** (Pethlend, judeţul Hunedoara), și, chemând legiuit acolo pe toti vecinii și megieşii acelor moșii. și fiind aceștia de faţă, acel om al nostru, lăsând curţile și casele lui Ladislau și Ioan, fiii lui Somrakus precum și ale lui Iwanka, fiul lui Rubyn, ce le aveau în acea moșie **Bârcea**, cât și chiar curțile acelor magistri Saul și Ioan, din zisa moșie numită **Săulești**, împreună cu toate acele folosințe cu care le-au ţinut până acum, ca să le stăpânească în pace, potrivit hotărârii voastre judecătorești, în schimbul numi-telor curți ale acelor nobili, înzestrate cu case şi cu alte clădiri – a dat fiecăruia din acei nobili, după a sa alegere, pe acele moșii, în locurile neclădite, alte locuri de curți, asemenea și deopotrivă în ce privește felul și întinderea. Şi, în cele din urmă, împărțind acele moșii, numite Bârcea, Săulesti şi Petreni în două părţi drepte şi deopotrivă, au trecut în stăpânire, mai întâi, jumătate din acele moșii lui

Ladislau și Ioan, fiii lui Somrakus, și lui Iwanka, fiul lui Rubyn, după alegerea lor, și apoi cealaltă jumătate din acele moșii, zișilor magiştri Saul și Ioan, fiii lui Petru, ca să o stăpânească. Celelalte folosințe ale acelor moșii, anume pământurile de arătură, pădurile, râturile și fânaţele, dumbrăvile și orice alte folosințe ce tin de acele moșii, lăsându-le acei nobili în folosința lor dimpreună. Și, în sfârșit, sus-zișii Ladislau și Ioan, fiii lui Somrakus, și Iwanka, fiul lui Rubyn, în schimbul locurilor de mori aflătoare pe zisa moșie Bârcea, în care ei aveau mori, pe care și le ridicaseră pentru ei, nu au vrut să dea și să lase sus-zisului magistru Saul și lui Ioan, fiii lui Petru, alte locuri de moară asemănătoare și deopotrivă în altă parte, pe întinsul acelei moşii. De aceea, sus-pomenitul om al vostru, cu mărturia zisului om al nostru, făcând punerea în stăpânire în dreptele jumătăţi din morile numiţilor Iwanka, fiul lui Rubyn, și ale lui Ladislau și Ioan, fiii lui Somrakus, au dat acele jumătăţi din numitele mori acelor magiştri Saul si Ioan, fiii lui Petru, așa cum cere obiceiul țării, potrivit cuprinsului sus-zisei scrisori a voastre, ca să le stăpânească”[3].

1899: „Cum își împlinește dl Dr. Adorjan, medic în **Geoagiu**, datoria? La 7 iunie a. c., a fost să vină la **Băcăinți**, **Homorod** (inclus în Geoagiu, judeţul Hunedoara) și **Mermezeu-Văleni** (inclus în Geoagiu, judeţul Hunedoara), pentru altoirea pruncilor. Femeile din numitele comune, pe la 9 ore a. m., s-au adunat toate, cu pruncii în brațe, și aşteptau medicul. Dar de unde să-ți vină. Apucase a se altoi însuşi, în crâșmă la **Băcăinți**, uitându-şi de datorie. S-au făcut 4 ore, şi el tot nu sosea. Bietele femei nu mai

[3] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 1, pp. 1-3

puteau aștepta, nici de foame, și astfel s-au depărtat. Pe la 5 ore, iată că soseşte şi întreabă că unde-i scaunul notărașului. Atât era de altoit, încât nu mai știa unde se află, în Homorod sau Băcăinți. Primarul îi spuse că sunt 5 ore și femeile s-au dus acasă, văzând că nu mai vine. N-a crezut să fie așa târziu, și-a scos orologiul propriu din buzunar, ca să vadă însuși. Dar nu mai cunoștea cifrele. Astfel l-a dat învăţătorul Ioan Radu, din Mermezeu-Văleni, să-i spună la câte e, și i-a spus că sunt 5 ore. Cu toate că era târziu, poate că ar mai fi încercat el a altoi pruncii, dar, lucrul naibii, nu se putea da jos din trăsură, și astfel a fost silit să se întoarcă la **Geoagiu**, fără nici o ispravă. Înainte de aceasta, a venit odată la Homorod, pentru a cerceta pruncii bolnavi de difteritis. Stându-i însă cârciuma lui Grünn Markus în cale, a intrat înlăuntru, unde și-a petrecut până noaptea târziu, încât însuși cărăușul său l-a lăsat acolo, neputându-l aștepta în frig. Văzându-se singur, a dat lui Iosif Dâncan 70 cruceri, și acesta apoi l-a luat de braț și l-a dus acasă, la Geoagiu, iarăși nefăcând nici o ispravă. Și-a lăsat însă bastonul şi mănușile în crâșmă, și să vezi minune, difteritisul a încetat, poate că din cauză că mănușile miroseau a medic, sau poate că de frica mirosului de alcoolul băut. Dar plata și-a luat-o mai târziu. A cerut, și de astă-dată plată, dar nu i sa dat. Astfel indignat, a zis primarului „prost”. Să judece acum publicul care e prostul? Primarul, că nu i-a dat, sau dl Dr. Adorjan, că a pretins plată pe nimica. / Cazul e destul de interesant, pentru a fi cercetat şi din partea pedantului nostru föișpan”[4].

1929: „Pentru întregirea parohiilor mai jos însemnate, din protopopiatul Geoagiu, toate de cl. III-a, se publi-

[4] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 23, Orăştie 1899, p. 5

că concurs, cu termen de 30 zile de la prima apariţie în Telegraful Român. Venitele împreunate cu aceste posturi sunt cele fasionate în coala pentru întregirea dotației de la Stat şi anume: / 2. **Băcăinţi**, parohie fruntașă, 7 jugăre sesiune parohială de prima calitate, casă parohială cu supraedificatele necesare şi 2 jugăre grădină plantată, folosirea cimitirului, stola uzitată. / **Ceru-Băcăinţi**, un ferdel de cucuruz smicurat de casă, casă parohială, stola obişnuită”[5].

1930: „**Isprăvile hoţomanului Ilia Pădurilor**. Cetitorii acestei gazete au mai auzit, de bunăseamă, despre îndrăznețele jafuri și atacuri ce se săvârșesc pe Valea Ampoiului, de vreo 2 ani, încoace. S-a mai scris despre niște tâlhari din Munții Apuseni, fără să se poată însă arăta făptuitorii. De atunci, încoace, făptașii necunoscuți au mai făcut îndrăznețul atac din **Zlatna**, anume în seara de 7 ianuarie, atacând pe locuitorul Gheorghe Pădurean, trocar de meserie, om de 80 de ani şi poreclit și „primarul ţiganiloi”, de la care au luat frumoasa sumă de 80.000 lei. Și când bietul moșneag s-a văicărit după agonisitul lui dintr-o viață de 80 ani, i-au tras și câteva lovituri cu arma, bătucindu-l și pe el. și pe bătrâna lui, ca mărul. După ce au cules de prin casă haine bune și alte obiecte, cam în preț de vreo 10.000 lei, s-au dus, trăgând salve ca la revoluție! / După acest din urmă atac, se vede cât i-a mai putut răbda marele Dumnezeu, şi le-a hotărât descoperirea. Încă în cursul lunii ianuarie, jandarmii din **Băcăinți** au reușit a prinde pe un „păsăroi”, cu numele Vasile Șpan, care vindea prin satele din jur mărfurile din Zlatna. Strâns bine și purtat prin sate și de la post la post, a făcut o mulțime de declarații

---

[5] *Telegraful Român*, Anul LXXVII, nr. 50-51, Sibiu 1929, p. 5

interesante, de care nu s-a știut. Nu a tăgăduit că face parte din faimoasa bandă a vestitului căpitan de hoți.

Ilia pădurilor, din Inuri, cu fratele său de cruce Beliga, din Meteș. Sub conducerea acestora, banda ticăloasă a săvârșit mari și fioroase crime. Cine e mult temutul Ilia Pădurilor? / E un om mai în vârstă, care, de 14 ani a dezertat din armată și, de atunci, e fiul codrilor, după care a și căpătat numele de „Ilia Pădurilor”. Vrut-au jandarmii să-l prindă, dar au mâncat sărmanii bătăi cumplite, ba alții și-au pierdut și viața, ca, bunăoară, un sergent instructor, care, vrând să fie viteaz, s-a dus în câmp, la o colibă, să-l prindă pe Ilie. Dar acesta, văzându-l de departe, l-a luat la țel şi, cu un glonte din arma militară, i-a zburat creierii pe jos. / Sub conducerea lui Ilie, se sparg case şi cămări, se fură alimente, haine, ba se fură şi porci, oi și alte asemenea, ca de la **Zlatna** și **Cib**. Atacă pe călători, pe care îi buzunăresc, le iau banii și îi mai și cotonogesc în bătăi. Iar dacă se încearcă tradarea lui, apoi vai şi amar cum știe Ilia Pădurilor să-și răzbune. / O vestită ispravă a lui Ilia Pădurilor, a fost…

Nana, cu lăcat pe gură, caz pe cât de glumeț, pe atât de fioros. Anusia, o femeie, le șoptea jandarmilor că unde găzduiesc Ilie și ai săi. El, aflând despre aceasta, a picat în casă la femeie, când nici nu visa, și i-a poruncit să-i dea un lăcat. I-a tăiat, cu briceagul, buza de deasupra gurii și cea de dedesubt, și a vârât apoi copcia lăcatului prin amândouă buzele și, încuind cu cheia, a lăsat-o așa!...

Când țiganii prind pe Ilie! Niște țigani negustori de cai, întorcându-se de la târg, din **Vințul de Jos**, și trecând printr-o pădure, vorbeau în gură mare și se lăudau cum ar putea ei prinde pe Ilia Pădurilor. Dur vorbind așa, nici nu visau că lupul, de care se înțelegeau ei, era în

preajma lor; și unde nu-i ajunge Ilie și, cu un par, îi snopește în bătăi, de răsuna codrul. După ce îi bate bine, le strigă: „Așa se prinde Ilia Pădurilor!”. / Și a mai făcut el, cu frățâne-său Beliga, și altele multe mișelii, batjocuri și jafuri, care, de s-ar scrie toate, nici în întreagă foaia aceasta nu ar încăpea, că zi de zi se aud altele și altele... / Nu-i, deci, nici o mirare că, în tot ținutul acesta, de dincoace de Mureș, de la Alba-Iulia și pe Ampoi în sus, s-a băgat groaza și spaima în locuitorii satelor și în călători. Într-un rând

Ilie ține foc deschis cu patru jandarmi, care merseseră spre **Inuri**, în căutarea lui. Însă, în pădure, Ilie și ai săi au început cu focuri de armă militară și încă cu patroane dum-dum, de-a căror explodări și pocnituri răsunau dealurile și văile, și se despicau copacii ca-n front! Cu greu și-au scăpat viața bieții jandarmi! / Altădată, a schilăvit un jandarm, pe care-l ochise de undeva și, cu o singură lovitură de dum-dum, i-a zdrobit un braț şi l-a făcut neom.

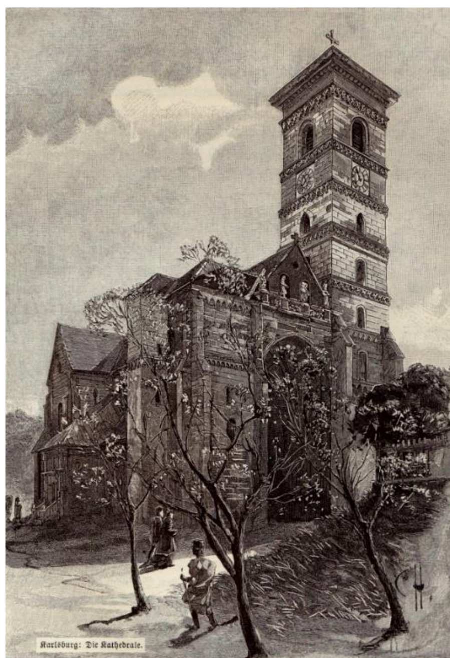
Arătând acestea isprăvi ale lui Ilie, ne întrebăm: Cum se mai pot suferi atâtea furturi, omoruri, fărădelegi, jafuri, ziua, la amiază, în drumul mare? Până când asemenea rușini pe țara noastră?”[6].

1936: „Delegatul Judecătoriei rurale **Geoagiu**, M. Chinghe, aduce la cunoştinţă generală că. în baza deciziunii Nr. G. 1466/4 din 1932, a judecătoriei rurale Geoagiu, s-a efectuat execuţia de escontentare şi, în baza deciziunii Nr. G 32/3 din 1935 a judecătoriei rurale Geoagiu, în cauza execuţională a urmăritului Sârb Gheorghiţă, domiciliat în comuna **Ceru-Băcăinți**, pentru suma de lei 8.600 capital şi accesorii, fixează termen de licitaţie publică pe ziua de

---

[6] *Unirea Poporului*, Anul XII, nr. 11, Blaj 1930, p. 2

15 aprilie 1936, orele 5 p. m., în baza art. 29 al legii XLI din1908, când se vor vinde mobilele: un cazan pentru fiert rechiu, cu toate accesoriile; una batoză mică de treierat cu colţi; un motor marcă americană 4 Hp. Nr. O 1058; una iapă roşie, de 3 ani, una iapă roşie, de 6 ani, una căruță de povară, cu osii de fier, două vojuri a 100 litre, două vojuri a 70 litre, două vojuri a 60 litre, un butoi de 30 ferii, două buţi a 70 ferii, evaluate în sumă totală de lei 20.360, celui care oferă un preţ mai urcat, pe lângă plata în numerar făcută imediat”[7].

[7] *Solia*, Anul II, nr. 23, Orăştie 1936, p. 7

BĂCIA

(Bachy, judeţul Hunedoara)

1357, mai 5, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Iacob, fiul lui Toma de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara), că o moşie, numită **Tămăşasa** (Thamaspathaka, judeţul Hunedoara), aflătoare în comitatul Hunedoara, ce i-a fost dată ca zălog de Nicolae zis Malach şi Grigore, fratele acestuia, s-ar afla în mâinile sale şi că ar vrea, după lege, să intre pe acea moşie ca în dreptul său… / De aceea, trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia, omul nostru, magistrul Gyrk, fiul lui Andrei de **Folt** (Folth, judeţul Hunedoara), sau Petew, fiul lui Tiburţiu de **Băcia** (Bachy, judeţul Hunedoara), ori, în lipsa acestora, Mihail, fiul lui Gyurk de **Chimindia** (Kemend, judeţul Hunedoara), să meargă la moşia Tămăşasa şi, adunând pe toţi vecinii şi megieşii acesteia, să-l pună pe magistrul Iacob în stăpânirea ei”[8].

[8] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 124, pp. 121, 122

BACIU

(Baach, Bach, Bachy, Bacy, Buch, judeţul Cluj)

1367, august 29, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Otto, abatele din Cluj-Mănăştur, că **românii** Petru şi Mihail, fiii lui Surb, precum şi Gheorghe, fiul lui Ivanka, iobagi de-ai lui Grigore, fiul lui Grigore de **Zamartelke** (dispărut, lângă Căpuşul Mare, judeţul Cluj), venind cu oile lor, fără voie şi fără îngăduinţa sa, pe pământurile moşiei numită **Baciu** (Baach, Bach, Bachy, Bacy, Buch, judeţul Cluj), a bisericii sale, au dat foc pădurii acelei biserici, numită Auas, pricinuindu-i, prin aceasta, o pagubă de 50 de mărci. Pe aceşti iobagi, numitul abate i-a prins acolo, chiar pe când aprindeau acest foc, şi acest lucru îl cunosc, în chip învederat, slujbaşii noştri din Sântimbru; iar numitul Grigore a pus chezăşia lui pentru acei iobagi ai săi şi pentru cele trei sute de oi, în aşa fel ca să ne facă el întrebare nouă şi nobililor țării, la octavele atunci viitoare ale sărbătorii fericitului mucenic Gheorghe, dacă această pricină ţine de dreptul lui de judecată, adică al domnului abate, sau al acestui Grigore. Iar noi, stând la judecată, dimpreună cu nobilii ţării, am hotărât că pomeniţii oameni, vinovaţi de punerea focului, ţin de judecata domnului abate, însă numitul Grigore n-a voit să aducă în faţa judecății pe oamenii

aceia, şi oile luate în chezăşia sa, ba încă, sus-zisii români, cu voia stăpânului lor, Grigore, au furat 8 cai şi doi boi deai iobagilor zisului domn abate, dintre care, după aceea, au dat înapoi de fapt 4 cai, şi apoi, din aceşti 4 cai, daţi îndărăt, au furat din nou pe cei doi mai buni. / Drept aceea, cerem stăruitor să trimiteţi spre mărturie omul vostru, în fata căruia, omul nostru să cerceteze şi să afle, de la toţi aceia de la care se cade şi se cuvine, tot adevărul cu privire la cele de mai sus”[9].

1368, aprilie 24, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur raportează vicevoievodului Petru despre activitatea trimişilor „pe zisa moşie **Suceag** (Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Cluj, fiind chemaţi acolo, în chip legiuit, toţi vecinii şi megieşii acesteia, şi, fiind ei de față, Mihail, Petru şi Lucaciu, fiii sus-pomenitului Dominic zis Rauaz, au dat şi au statornicit partea lor de moşie, avută în moşia Suceag, sesiile şi locurile de sesii pentru pătrimea cuvenită fiicei, nobilelor doamne Elisabeta și Elena, precum şi pentru iobagii acestora, care se vor așeza şi vor locui acolo, rânduind şi făcând ca semne de hotar astfel de semne şi despărţiri, şi anume locul lui Ioan cel Mare, şi de la acel loc al lui Ioan cel Mare, în jos, împreună cu celelalte case, atât cu locuri pustii, cât şi cu cele care aveau sesii pe ele, din partea de sus a drumului, la rând, în jos, împreună cu viile lui Andrei şi Iacob, până la hotarele moşiei numite **Baciu** (Baach, Bach, Bachy, Bacy, Buch, judeţul Cluj), astfel ca, totuși, între sus-zisul drum şi pârâul care curge şi vine dinspre satul Suceag, fiii lui Dominic să aibă voie să-şi aşeze iobagii, iar pământurile de arătură, fânaţurile şi pădurile, atât

---

[9] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 260, pp. 422, 423

cât trebuie, de asemenea le-au dat, după cum erau datori, doamnelor zise mai înainte si urmaşilor lor, ca să le ţină şi să le aibă în pace şi liniște; dar dintr-o bucată de pământ, aflătoare lângă Piatra Balvan, şi din moară, fiii lui Dominic n-au dat nici o parte acelor doamne, şi nici nu au vrut să dea”[10].

1580, Iacob Wuyek: „**Baciu**. Iobagii sunt în număr de 93. Cei care posedă oi sunt 45. Femei văduve sunt 10. Case părăsite sunt 3. Censul anual este de 10 florini. Iar censul de fiecare al treilea an este de 50 de florini şi un bou, care amândouă, adunate împreună, ar alcătui un cens anual de 35 de florini. Venitul anual al vămii poate fi apreciat la circa 20 de florini. Se dau găini, de două ori pe an, de la fiecare casă. Pot fi socotite aproximativ la 5 florini. Când creşte ghinda în păduri, se pot avea din dijmă câţiva porci. Acolo se poate face var pentru clădiri, şi se făcea odinioară. Suma totală e de 60 de florini”[11].

1580-1581, Ştefan Szántó: „**Ceartă cu locuitorii din Baci**, pentru ghinda din pădure. Locuitorii, din care 50 se convertiseră, se reîntorc la erezia lor. Au rămas doar cinci, care mai vor să se mărturisească. Mulţi s-au întors din nou la ereziile lor…

În ziua de 1 aprilie, când unii din ţăranii noştri îşi aveau lucruri la vânzare în piaţa oraşului, au fost siliţi, cu ciomegele, să-ţi lase lucrurile lor acolo şi să vină să muncească la colegiu, căci aşa poruncea rectorul, spre mirarea şi uimirea tuturor, atât eretici, cât şi catolici, de această nemaiauzită şi odioasă cruzime leşească. Judele satului

---

[10] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 308, pp. 474, 475

[11] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 483

nostru Baciu a fost chemat, seara, cu tovarăşul său, şi reţinut pentru faptul că nu trimisese pe ţărani la muncă la colegiu, în aceeaşi zi, în care i se poruncise (căci nu îi găsise acasă). În ziua următoare i s-a dat să aleagă sau să muncească el în zilele hotărâte sau să pună cu chirie pe altul în locul său, şi acesta ca să nu mai îndure acasă o pagubă mai mare în averea sa (căci şi el tocmise cu chirie secerători pentru ziua următoare şi le pregătise de mâncare), trimiţându-şi tovarăşul la târg, a tocmit cu chirie, pe cheltuiala sa, un om care să muncească la colegiu în locul său... pretutindeni în această ţară umblă vorba, şi la catolici, şi la eretici, că iezuiţii, care vor să se arate bărbaţi sfinţi îndurători şi apostolici, au întrecut prin cruzime pe toţi stăpânii eretici, care stăpâniseră mai înainte acele sate ale lor... şi că doar în cuvinte propovăduiesc altora mila si indurarea, dar la fapte sunt mai cruzi decât turcii…

Osândirea a doi ciobani români nedovediţi, judecaţi de iezuiţii colegiului. În ajunul sărbătorii Sfântului Mihail, în aceeaşi noapte, doi copii, unul de opt şi celălalt de nouă ani, care îşi păzeau viile lor de pe podgoria noastră, şi care erau fiii unor văduve, au fost răniţi de moarte de nişte tâlhari veniţi să fure struguri, şi unul din ei a murit după două zile, iar celălalt după trei zile. Şi fiindcă legea acestei ţări este că răufăcătorii să fie judecaţi şi pedepsiţi acolo, pe pământurile acelor stăpâni unde s-au făptuit relele, şi cum, în cele şase sate ale noastre, noi suntem stăpâni temporali şi spirituali şi omorurile fuseseră săvârşite pe pământurile noastre, mamele copiilor au alergat pentru dreptate la stăpânul locului, îndreptându-se nemijlocit către economul nostru şi, prin el, către rector, cu rugămintea să fie prinşi ciobanii ce-şi păşteau oile în apropierea viilor lor, deoarece îi bănuiau pe ei.

Căci unul din copii, înainte de a muri, spusese că a fost lovit în cap cu ciomagul de păstori.

Părintele econom a trimis patru din slugile noastre, ca să prindă pe patru din aceşti ciobani români, pe care îi bănuiau acele văduve. Au fost prinşi şi ţinuţi legaţi în temniţele noastre, mai înainte de moartea copiilor, însă, cum au fost socotiţi nevinovaţi, au fost sloboziţi. După ce au murit copiii, au venit, a doua oară, mamele lor, cu vestea că fiii lor au murit şi au cerut dreptate. Deci acesta a trimis din nou slugile şi le-a poruncit să-i prindă iarăşi pe acei păstori, pe care îi slobozise, şi să-i ţină legaţi, sub pază bună. A trimis apoi pe una din slugi la judecătorul eretic al oraşului, cerându-i sfatul ce e de făcut cu acei păstori şi cum ar putea stoarce adevărul de la ei. Judecătorul i-a trimis răspuns ca să-i despartă pe unii de alţii, şi astfel despărţiţi să poruncească să fie căzniţi fiecare în parte de către ţigani. Căci aci sunt folosiţi drept gâzi ţiganii sau turcii prinşi, întrucât este lucru nemaipomenit ca un ungur să fi făcut vreodată pe călăul, căci ar vrea mai bine să moară de zece ori, decât să împlinească o slujbă atât de mârşavă.

Dar în împrejurarea aceasta, administratorul i-a zis slugii: „Noi nu avem atâtea închisori, ca să putem da fiecăruia din ei câte una pentru el, ci căutaţi lanţuri şi ei vor putea fi trimişi legaţi în diferite hambare”. Şi altei slugi i-a spus: „Să pui două lacăte, să nu poată fugi”. Apoi, în miercurea de după sărbătoarea Sf. Mihail, adică la 3 octombrie, a poruncit să fie chemaţi în curtea castelului nostru juzii din satul nostru Mănăştur şi din alt sat vecin al nostru, Baciu, şi din oraş, căci partea păgubită adică cele două văduve, erau sub atârnarea unor orăşeni eretici. S-au adunat deci din toate locurile orăşenii înarmaţi, şi juzii şi

norodul laolaltă, în mare mulţime, ca să vadă încheierea pricinii. După aceea, au fost puşi la cazně doi dintre ciobani, pe care îi bănuiau mai tare văduvele, căznindu-i cu facle aprinse, în aşa fel ca să le ardă pieptul, dar ei nu au mărturisit nimic altceva decât că sunt nevinovaţi. În cele din urmă, cum judecătorii nu au găsit împotriva lor nici un motiv de a-i osândi la moarte, au lăsat la alegerea văduvelor, ai căror fii fuseseră ucişi, ca ele să jure, împreună cu câţiva alţii, împotriva acelora pe care îi bănuiau mai tare; ele au jurat împotriva celor doi, care fuseseră căzniţi, dar cu câtă dreptate sau nedreptate, Dumnezeu ştie, au fost osândiţi acei nenorociţi, nu la vreo moarte uşoară, ci la ţeapă, ca să fie traşi în ţeapă, căci aceasta este pedeapsa... şi a tâlharilor în Ungaria.

După ce s-a rostit osânda, ei au cerut părintelui Matias, procuratorul nostru (care era de faţă cu slujbaşii colegiului, ca stăpân sau om în locul stăpânului acelui loc, măcar că nu şedea în scaunul de judecată, printre judecători), ca să lase să fie duşi osândiţii la locul de execuţie. El a scris rectorului, cerându-i sfatul, dacă trebuie să-i predea pe ei, după ce s-a şi rostit împotriva lor osânda de moarte. Căci stătea în puterea stăpânului locului, adică rectorului, ca şi după darea osândei să-i predea sau să nu-i predea pe acuzaţi, să-i slobozească sau să-i omoare, să amâne sau să grăbească execuţia.

Rectorul, deşi cunoştea bine, de mai înainte, toată această pricină, căci îi scria economul, în fiecare zi, de două şi trei ori, ce făcea cu acuzaţii şi în ce stare se află pricina lor, nu ne-a făcut parte niciodată de această treabă şi nu ne-a cerut sfatul decât doar în ceasul din urmă: atunci, mai întâi a început să întrebe dacă trebuie să lase să fie duşi acuzaţii la moarte sau nu. Unii au spus că nu trebuie îm-

piedicată execuţia cu moartea, după ce s-a rostit osânda împotriva lor, şi când o mulţime de oameni înarmaţi aşteaptă acest lucru în fata castelului nostru. În al doilea rând, el s-a unit cu această părere. Eu însă am spus două lucruri: primul, că părintele Matias, economul, a căzut acum sub pedeapsa suspendării şi a abaterii de la canoane pentru mai multe motive, dar acest lucru a fost respins ca nefiind în cauză. În al doilea rând, am spus că trebuie să fie împiedicată, în orice chip, sau măcar amânată execuţia cu moartea, căci dovezile au fost nule şi este un lucru nevrednic ca, pentru nişte bănuieli nesigure şi pe jurămintele unor muieri neştiutoare, să fie daţi nişte oameni unei morţi atât de crude. Şi acelaşi lucru, fără să ştiu eu, i-l strecurase rectorului şi Martin Undó, deosebit de noi (căci el nu intra în congregaţie), dar nu am câştigat nimic. Rectorul a scris economului să-i lase pe judecători să facă ce vor voi cu acuzaţii…

Părerea îndeobşte a poporului a fost că ei au fost nevinovaţi. Ceea ce mai dovedesc şi prin faptul că, în acelaşi timp, în care aceştia erau ţinuţi în lanţuri, unii români din satul vecin au fugit ca şi când s-ar fi ştiut vinovaţi cu ceva. Iar aceştia, după ce au fost sloboziţi prima dată şi ar fi putut să meargă încotro ar fi vrut, nu au vrut să fugă, cum dacă s-ar fi ştiut fără nici o vină. Se spunea că şi românii mai ameninţă că vor da foc satelor noastre, din cauza răpunerii fraţilor lor, şi de aceea nu suntem niciodată siguri în privinţa lor şi nici nu se poate mergem fără primejdie, la satele vecine...

În ziua aceea în care au fost omorâţi românii şi în cele două zile următoare s-a ridicat o furtună aşa de grozavă, cum se spunea că nu mai fusese văzută niciodată în acel oraş; într-atâta că dezrădăcina copacii şi ridica acope-

rişurile caselor şi nimeni nu putea face vreo muncă pe ogoare, câmpii şi vii. Judele, înspăimântat, a pus să se vestească să nu iasă nimeni din casă sau din oraş, şi deşi această furtună violentă a adus multă pagubă multora, totuşi nimănui nu i-a adus mai multă ca nouă. Căci toate acestea s-au săvârşit în aceeaşi săptămână, şi umblă vorba în popor că vânturile atât de năvalnice nu erau fireşti, ci că au fost trimise de sus pentru pedeapsa unei nelegiuiri”[12].

1929 Grup etnografic din Braşov-Scheiu Julietta

BACIU

(vezi **SĂCELE**, judeţul Braşov).

[12] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, pp. 489-500

BĂDENI

(Hendorf, azi **Bădeni**, judeţul Sibiu)

1369, aprilie 10, Sighişoara: „Nicolae de **Archita** (Erkenthino, Erkenhyna, judeţul Mureş), fiul răposatului comite Ioan de Archita, şi Nicolae de **Hendorf** (azi **Bădeni**, judeţul Sibiu), ginerele comitelui Ioan, şi comitele Dumitru de **Richisdorf** (Richwyni, azi **Richiş**, judeţul Sibiu), ginerele pomenitului comite Ioan, după o îndelungată chibzuire, au vândut… satul Vâlcândorf (Vâlcândorf, Wolkendorf, azi **Vulcun**, judeţul Mureş) lui Petru zis Schever, orăşean din cetatea **Sighişoara** (Segusvar, judeţul Mureş), și fratelui său Ladislau, atât lor, cât şi moştenitorilor lor şi urmaşilor acestor moștenitori… Martori ai acestei vânzări sunt comitele Solomon de Sighişoara, comitele Martin de **Roandola** (Radenthal, Rundal, judeţul Sibiu), comitele Simion de Sighişoara, comitele Nicolae, pe atunci jude al locuitorilor provinciei, Daniel Prenner, Petru Tylo, Petru Bekta, pe atunci jude, Andrei brutarul, Hermann Holczappel şi multi alții vrednici de crezare”[13].

---

[13] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 381, pp. 588, 589

BĂGACIU

(Bakach, judeţul Mureş)

1351, ianuarie 4, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei, la rugămintea „comitelui Arnold, fiul lui Andrei de **Băgaciu**, un privilegiu al prea luminatului principe, răposatul domn Carol, regele Ungariei de bună pomenire, rugându-ne prea plecat ca, întrucât ei nu îndrăznesc să poarte cu sine acest privilegiu în original, din cauza primejdiilor drumurilor şi a altor întâmplări neaşteptate, să binevoim a pune să se scrie din nou, cuvânt cu cuvânt, şi să li-l dăm în chip de transcriere”[14].

1359, februarie 1, Mediaş: Provincialii ţinutului **Mediaş** dau de ştire că nu au putut să împace şi să potolească „neînţelegerea şi gâlceava ce s-a iscat între două sate ale scaunului nostru, anume **Velţ** (Velcz, judeşul Sibiu) şi **Basna** (Bazna, Bozna, azi **Bazna**, judeţul Sibiu), pentru o pădure… şi l-am trimis la **Sibiu** pe comitele Andrei, bătrânul de **Brateiu** (Prothia, judeţul Sibiu), pentru a cere să se hotărască acolo care din părţi, adică dintre zisele sate, trebuie să plece, să se dea învinsă faţă de cealaltă. Şi patru bătrâni ai scaunului nostru, anume comitele

---

[14] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 2, pp. 1, 2

Petru de **Biertan** (Virthalm, Bwtel, judeţul Sibiu) şi comitele Richan de **Răchişdorf** (villa Richvini, villa Eythkmyn, azi **Richiş**, judeţul Sibiu), comitele Ştefan şi Ioan, judele din satul **Aţel** (Eczlen, Villa Hetzelini, Villa Eczlen, judeţul Sibiu), au dat mărturie pentru credinţa lor, la Sibiu, şi i-au îndreptăţit în pricina lor pe acei oameni din Velţ. / Iar aceşti provinciali de Sibiu… au trecut această pricină spre cercetare… / Noi, toţi cei pomeniţi mai sus, mergând în ţinutul sus-ziselor sate şi rămânând acolo timp de trei zile, am dat, prin judecată, acelor oameni din Velţ partea pădurii care, după cugetul nostru, le vine lor de drept, începând din muntele ce se numeşte Veghetorul Înalt, dinspre stânga de râul ce curge la vale, spre ţinutul satului **Boian** (Bayan, Villa Bonetis, judeţul Sibiu), până la jumătatea păpurişului… / Săvârșitu-s-au acestea în fața celor patru bărbați scriși mai jos, anume comitele Petru de Biertan, comitele Richan de Răchișdorf, comitele Ștefan și Ioan, vechiul jude de Ațel, și Petru, judecătorul unguresc al domnului (nostru) regele, și alți mulți bărbați vrednici și chibzuiți, și cei doi comiți Andrei de Brateiu, împreună cu toți bătrânii acestui sat, comiții din satul Ațel, anume comitele Petru, fiul comitelui Petru, comitele Petru, fiul comitelui Ștefan, cu toți bătrânii acestui sat, comitele Nicolae, cu toți bătrânii satului **Valchid** (Valdhutin, judeţul Sibiu), cei doi comiți Nicolae, cu toți bătrânii din **Copșa Mare** (Magna Kopsch, judeţul Sibiu), comitele Henning, cu toți bătrânii din **Dupușdorf** (Villa Tobiae, azi **Dupuş**, judeţul Sibiu) și toți bătrânii din Biertan, comitele Dumitru și cei doi comiți Ioan, pe atunci juzi provinciali, împreună cu toți bătrânii din Răchișdorf, comitele Iacob, cu toți bătrânii din satul **Nemșa** (Nympz, judeţul Sibiu), comitele Ioan cu toți bătrânii din **Moșna** (Muschna, judeţul Sibiu), cornițele

Hentzman, cu toți bătrânii din **Viszdorff** (Weisdorf, dispărut, lângă Mediaş), și toți bătrânii din satul lui **Spurbas** (Furkeschgorf, dispărut, lângă Moşna, judeţul Sibiu), comitele Ioan și toți bătrânii din **Buzd** (Buz, Busd, Busdz, judeţul Sibiu), comitele Valter și toți bătrânii din **Ibișdorf** (Isytelke, Isyptelki, Vila Isopis, Ighişu Român, azi **Ighişu Nou** şi **Vechi**, judeţul Sibiu), comitele Solomon și toți bătrânii din **Băgaciu** (Bogacs, judeţul Mureş), comitele Ștefan și toți bătrânii din **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, judeţul Sibiu), care au fost de față la această orânduire, după cum s-a arătat mai sus, și oricine ar călca această orânduire este supus osândei cu moartea și va fi silit a da cinci mărci judecătorilor"[15].

1366, mai 11, Turda: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea obştească de la Turda, când a „pus în vedere, după porunca numitului domn al nostru, regele, tuturor nobililor şi oamenilor de orice stare sau seamă, care aveau vămi pe pământurile sau pe apele lor, să arate în faţa noastră, actele lor, întocmite cu privire la acele vămi", ridicându-se „Ladislau, fiul lui Dumitru de **Ţigmandru** (Ciucmandru, Chykmanthel, judeţul Mureş), şi Ştefan, fiul lui Toma de **Chend** (Chendu Mic**,** Kendhyd, înglobat în **Chendu Mare**, Felkend, judeţul Mureş), s-au îngrijit să ne spună că ei au un pod, clădit peste râul Târnava Mică, pentru care cereau vama obișnuită, cu privire la care vamă avuseseră şi acte date de rege, dar, odinioară, sașii din **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, judeţul Sibiu) şi **Băgaciu** (Bogacs, judeţul Mureş), cuprinşi de o furie drăcească, năvălind cu silnicie, cu mâinile înarmate, asupra casei răposatului Toma, tatăl amintitului Ștefan, aflătoare tot în

[15] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 355, pp. 351-353

Chend, l-au ucis pe zisul Toma cu o moarte crudă, luând şi ducând cu ei toate bunurile numitului Toma; printre alte bunuri ale zisului Toma, ei au dus şi au luat cu sine şi actele date de rege, întocmite cu privire la vamă şi la alte drepturi ale lor; fapte care, toate, erau învederate juzilor nobililor şi tuturor nobililor din cele şapte comitate din Transilvania… Spre mărturia acestei declaraţii de adeverire a lor, am hotărât să dăm sus-numiţilor Ladislau şi Ştefan această scriesoare”[16].

„La biserica evanghelică din **Băgaciu**, judeţul Mureș, pe peretele de nord-est al absidei, sunt resturi dintr-un strat de pictură ce pare să aparţină ultimelor decenii ale secolului al XIV-lea. Calitatea preparaţiei ar indica legături cu mediul italian. Inscripţie pictată: ISTUD OPUS PERFECIT JOHANNES PLEBANUS. În navă, picturi datând de la începutul secolului al XVI-lea”[17].

1371, mai 1, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, venind „Mihail, fiul lui Pavel de **Haranglab**, pe de o parte, iar pe de altă parte, nobila doamnă numită Ana, fiica răposatului Dominic, fiul lui Beztur din același **Haranglab**, ne-au mărturisit că ei, într-un cuget, pentru binele păcii și pentru un legământ de înţelegere, au făcut între ei o împărţeală, care să dăinuiască pe veci, cu privire la pădurile și dumbrăvile moșiei lor numite **Gănești**, astfel că jumătatea pădurii numită Poyas, aflătoare înspre satul numit **Băgaciu**, pe care o împarte în două părți un drum ce trece prin mijloc, a căzut, până la acel drum, acelui Mihail, fiul lui Pavel, iar cealaltă jumătate a acelei păduri, aflătoare înspre moșia **Deaj**, până la un pârâu, i-a

[16] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 48, pp. 73-75
[17] Drăguţ, Vasile, *Arta gotică în România*, Bucureşti 1979, p. 261

rămas sus-zisei doamne numite Ana. De asemenea, jumătatea unei dumbrăvi, numită Felseuhuthzas, în mijlocul căreia se află un lac plin de stufăriș, în care apa seacă în timpul secetei, a fost împărţit la fel, în două părți, jumătatea dinspre partea de jos a acestui lac, până la râul Târnava, i-a revenit lui Mihail, fiul lui Pavel, cealaltă jumătate a acelei dumbrăvi, adică cea de sus, i-a căzut susarătatei doamne”[18].

1928: „Ca-n vremile lui Sofronie. Un preot, cu revolverul împotriva românilor uniţi. / Un preot neunit a dezmințit pe marele deșteptător al neamului, pe preotul Andrei Mureşian, care spunea: „Preoţi cu crucea în frunte, căci oastea e creştină“, el s-a pus în fruntea unei oaste, bagseamă nu chiar creştină, cu revolverul în frunte. Dar să lăsăm să vorbească faptele, pe care le culegem din articoiul ziarului „Adevărul“ din Bucureşti. / **Băgaciul** este o comună săsească de pe valea Târnavei Mici, în care trăiesc şi 52 familii de români şi 40 de ţigani, cu toţii de lege unită, Ei au o mică bisericuţă, dar preot nu aveau cu ce să-şi susţină. Au, în schimb, o şcoală, pe care au zidit-o cu mari jertfe şi cu ajutorul mitropolitului de la Blaj, încă pe vremea ungurilor. / Anii trecuţi, un tânăr din **Subpădure** s-a însurat, luând pe o fată de ţăran din **Băgaciu** şi, apoi, a trecut la legea unită şi a fost primit în Seminarul teologic de la Blaj. Dar neputându-şi trece examenele, a părăsit seminarul şi s-a dus la Sibiu, unde Mitropolitul ortodox nu numai că l-a primit între credincioşii săi, ci l-a şi hirotonit de preot. S-a hotărât, în sfârşit, să se facă preot în **Băgaciu**, unde-şi are socrul său moşia. Dar oamenii nu l-au vrut. N-au trecut la ortodoxie decât socrul său şi încă două familii de români.

[18] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 38, pp. 39, 40

Prin tot felul de făgăduințe, el a cucerit, în sfârşit, pentru legea ortodoxă, 30 de familii de ţigani. / Acuma ce s-a gândit noul preot, Să ceară el şcoala de la autorități şi să facă acolo slujbă. Oamenii s-au opus însă, mai ales că şcoala e confesională unită. S-a opus şi revizorul şcolar, care n-a voit să calce legea, dar inspectoratul şcolar i-a împlinit rugarea. Credincioşii uniţi însă n-au voit să-şi lase dreptul lor şi au luat cheia. Atunci, preotul Petru Pop, împreună cu credincioşii săi, au spart uşa şi au intrat cu puterea în şcoală. Asta, tot aşa, a mers vreo 3-4 săptămâni. / În sfârşit, uniţii s-au hotărât să nu-l mai lase. Dumineca trecută, uniţii s-au aşezat în uşa şcolii şi nu i-au lăsat să spargă usa. Preotul, însă, a adus cu sine şi un revolver, iar credincioşii lui, drugi de fier şi ciocane, După ce curatorii uniţi au protestat împotriva celor ce vreau să intre cu puterea în şcoala zidită cu banii uniţilor, preotul ortodox şi cu credincioşii lui i-au luat la bătaie pe uniţii care erau cu mâna goală. A şi puşcat după ei, iar un neunit a spart capul unui unit. Astfel, apoi, au intrat în şcoală şi au început slujba bisericească, la care preotul ortodox de bună seamă că n-a uitat să spună, de atâtea ori: „Pace tuturor, pace ţie, cu pace să iesim“, citind şi evanghelia care se începe aşa: „Cel ce vrea să vină după mine să se lepede de sine şi să-şi ia crucea sa şi să vină după mine”[19].

1941: „**Zece Mai, la Băgaciu**. Marele praznic național s-a sărbătorit, în anul acesta, în comuna noastră, cu mare însufleţire. Dimineața. la ora 9, sfânta Liturghie, la biserica română greco-catolică, după care s-a făcut o rugăciune de mulțămită, la care au participat toate autoritățile comunale, precum şi întreg corpul didactic român de

[19] *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 14, Blaj 1928, p. 6

stat, cu toţi elevii, și cel confesional evanghelic lutheran. / După terminarea serviciului divin, la care a dat răspunsurile **corul tinerimii române din Băgaciu**, condus de dl învăţător Ioan Pavel, refugiat, a vorbit preotul local, părintele Ioan Păcurar. S-a format, apoi, un cortegiu, spre şcoala primară de stat, în marş, **fanfara romilor din Băgaciu** executând marşuri naționale. Ajunşi la şcoala primară de stat, a urmat serbarea şcolară. / În fața Şcolii primare de stat, s-a improvizat o frumoasă tribună, pe care au luat parte părintele greco-catolic, primarul, notarul, secretarul, dl Al. Moldovan, refugiat de la Mureş, perceptorul, dl Toncezu Dănilă, refugiat de la Mureș, cu doamna, Rectorul de la şcoala confesională evanghelică lutherană şi învăţătoarea Grete Dietrich, precum şi un frumos număr de țărani, țărănci și fruntaşi ai comunei. În faţa tribunei, de o parte şi de alta, elevii ambelor şcoli, cu drapelele naționale române. / Programul, compus din coruri, conduse de învățătorii Aurel Ionescu, refugiat de la **Teaca**, şi Ioan Pavel, refugiat de la **Band**. Poezii declamate de elevi, conduse de dl Dumitru Mureşanu, învăţător-director al şcolii de stat. Jocuri, sub conducerea învăţătorului Ioan Pavel, vorbirea dlui director Dumitru Mareșanu despre însemnătatea zilei; urmează defilarea şcolilor de stat şi confesionale din loc, sub conducerea învăţătorilor, la stat, D. Mureganu şi I. Pavel, iar la confesionale, învăţătoarea Grete Dietrich, îa care timp fanfara intona marşul „Deşteaptă-te Române". Serbarea s-a sfârşit la ora 12, urmând apoi masa. / La primăria comunală, în locuința dlui notar, se întrunesc toți „cărturarii satului“, răspunzând învitării primarului şi notarului. Aici ia parte şi preotul evanghelic lutheran, la propunerea preotului român greco-catolic. Se discută întâmplări din viața fieştecăruia, politica n-are loc la masa

noastră. Interesant e că, dintre cei 15 cărturari, câți au fost la masă, nici unul nu s-a născut în Băgaciu. / Serbarea noastră de 10 Mai 1941 se încheie cu credința şi speranța ce o nutreşte fiecare român: ca un nou „10 Mai“ să-l petrecem cu toţii fraţii români, liberi, într-o Românie liberă şi Mare”[20].

1942: „Duminecă, 22 februarie 1942, la orele 2 d. m, dl Beleu Dumitru, locotenent în rezervă, învățător-director al şcolii primare de stat din **Corneşti**, a făcut inspecţie la cursurile extraşcolare de la şcoala primară de stat din **Băgaciu**. / Inspecţia s-a făcut atât în prezența tineretului extraşcolar, cât şi în prezența sătenilor, cărora le-a plăcut mult această vizită”[21].

1942: „Moarte subită. Locuitorul Kiss Ioan din **Găneşti**, a fost găsit mort pe hotarul comunei Băgaciu, unde era la coasă, cu ziua, în moșia lui Schuller Ioan, numită „Pe mila”. În ziua de 29 mai 1942, după orele 4, din cauza căldurii prea mari, a primit o hemoragie și, în timpul când ascuţea coasa, a căzut şi a murit pe loc. Cum era singur la coasă, n-a fost cine anunţa pe proprietar. Seara, era aşteptat omul la cină, dar n-a venit. Un băiat a lui, de 20 ani, care era servitor la Schuller Ioan, a mers să vadă pentru ce nu vine la cină. Când a ajuns feciorul la faţa locului, mai mare i-a fost spaima că află pe tatăl său culcat la pământ, pe o parte, ținând în mâna dreaptă cutea de ascuțit coasa, iar în mâna stângă ținea coasa. Au fost anunțate imediat autorităţile. La faţa locului a venit şeful postului de jandarmi, care a constatat că nu e bănuială de

[20] *Unirea Poporului*, Anul XXIII, nr. 21, Blaj 1941, pp. 3, 4
[21] *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 10, Blaj 1942, p. 3

moarte cu sila, şi a anunțat parchetul **Dumbrăveni**, care a încuviințat înmormântarea cadavrului”[22].

1943: „**Doi eroi, la Băgaciu**. Parohia română greco-catolică din Băgaciu îşi încheie anul 1942, pe lângă alţii, care au trecut în lumea drepţilor, şi cu doi Eroi, căzuţi pe câmpul de onoare, contra liftelor bolşevice.

Primul este **Juga Antoniu**, căzut eroic pe pământul Rusiei. Rămas de mic orfan, fără părinţi, crescut doar de o soră a lui mai mare, însă săracă, care nu se bucură de nici un ajutor după el, decât doar de mândria faptelor lui vitejeşti, ca unul care a căzut la datorie.

Al doilea, este **Ioan Lungu**, căzut şi înşirat între eroii-martiri ai Neamului Românesc, răpus mişeleşte, împuns de baionetă inamică în piept și în braţul drept, omorându-l pe loc. În urma lui rămâne nemângâiată o soţie credincioasă şi creştină bună, o mamă văduvă și trei surori. De notat e că tatăl acestui erou, invalid din războiul 1914-1918, a murit, în urma invalidității, câștigată la datorie, în care invaliditate a suferit mult, 20 de ani. Astăzi, atât tatăl, cât şi fiul se bucură în ceata drepţilor lui Dumnezeu, ca unii care şi-au jertfit totul pe altarul patriei. Lungu Ioan junior, că așa le era adresa, era şi un cinstit abonat al gazetei „Unirea Poporului” de la Biaj, şi un corect plătitor al abonamentului. Gaseta nu se sistează, că Lungu Ioan nu-i mort, el trăieşte şi azi şi va trăi în veci!, așa ne-a spus o biserică, cu ocazia prohodului, doar „toi n-avem morţi“. Deosebirea singură, de aici, înainte, este că gazeta, de azi, înainte, va veni pe adresa Eroului: Ioan Lungu junior, Băgaciu, Târnava Mică.

---

[22] *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 24, Blaj 1942, p. 2

Slujbele pentru odihna sufletelor eroilor noştri s-au săvârşit cu toată însuflețirea. Pentru **Juga Antoniu**, acasă, la locuința de la care plecase, cu un an mai înainte, iar pentru **Lungu Ioan** junior, la biserica parohială din Băgaciu. La amândouă slujbele au luat parte toți românii şi toți sașii, în frunte cu toate autorităţile şi o mulțime mare de oameni din satele din jur. I-au preamărit clopotele, în dangătul lor duios, trei zile, iar în ziua prohodului s-au arborat drapele”[23].

1944: „În ziua de 6 februaie 1944, în cadru sărbătoresc, s-a ţinut iarăși şedinţă a cursurilor țărănești, la şcoala primară de stat din **Băgaciu**. Programul a constat din mai multe recitări de poezii, din colecția „Unirii Poporului“, de la Blaj, scrise de sublocotenentul în rezervă Teodor Seiceanu, Traian Dragoș şi alţii, atât de actuale pentru ziua de azi. Program bine aranjat de învățătorii şcolii primare din Băgaciu. Serbarea începe cu Imnul Regal, după care dl notar Al. Şerban, printr-o conferinţă, arată rostul „Şcolii țărănești”; urmează apoi câteva puncte de cor şi recitări da poezii. Dl Dumitru Mureşanu, învăţător-director a ținut să închine această serbare dlui Protopop Teodor Seiceanu, ca unui camarad de companie. Vorbeşte apoi învăţătorul-director despre agricultura sistematică. / Urmează partea a doua, cântece. Eleva Maria Lungu, cl. VII primară, cântă cântecele Paraschivei Pop din **Berchiş**, judeţul Cluj- Turda, care a plăcut mult publicului. Eleva Maria Sălăgean, cl. VI, recită „Scrisoarea de pe front” a locotenentului Gurghian Gheorghe, din **Iclăuzel**, care a fost duios răsplătită de public, cu multe lacrimi. De încheiere, părintele local Ioan Păcurariu vorbeşte despre

[23] *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 7, Blaj 1943, p. 3

consfinţirea sub scutul Preacuratei Fecioare Maria, care singură poate mijloci o pace dreaptă şi sfântă între popoarele pământului. Serbarea s-a sfârşit prin „Deșteaptă-te Române”. Publicul din Băgaciu, care a ticsit bine sala şcoalii, tineri şi bătrâni, aşteaptă o altă şedinţă, ca să mai audă şi să vadă lucruri bune şi frumoase, ca cele de azi”[24].

1945: „În ziua de 17 iunie 1945, s-a ținut examen de religie la Şcoala primară de stat din **Băgaciu**, judeţul Târnava Mică, unde a păstorit, până bine de curând, părintele Ioan Păcurar. Examenul l-a prezidat părintele protopop Eugen Arieşan din **Târnăveni**, asistat de dl subinspector de control Ioan Spineanu și de dl învățător Traian Moldovan din **Şiroş**. Rezultatul a fost atât de bun, încât dl subinspector le-a dăruit elevilor 30 de cărți de rugăciuni de la Blaj”[25].

Andreiu Muresianu.

[24] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 9, Blaj 1944, p. 4
[25] *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 27-28, Blaj 1945, p. 3

BĂGARA

(Bogarteluke, judeţul Cluj)

1355, mai 26, Turda: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, dă de ştire că, în adunarea nobililor de la Turda, s-a ridicat „fratele Briciu, abatele bisericii Mănăştur, împotriva domnului Andrei, episcopul bisericii Transilvaniei, care s-a făcut stăpân pe o mare bucată de pământ din moşiile bisericii sale, **Băgara** (Bogarteluke, judeţul Cluj); de asemenea, o bucată din moşia numită **Arghireş** (Egeres, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Cluj, a fost cotropită de mâini străine. / Aşa fiind, deoarece domnul episcop nu a venit, nici n-a trimis pe cineva, de aceea poruncim ca ducându-vă înşivă, împreună cu omul nostru, Nicolae sau Laurenţiu de **Nădăşel** (Nadas, Nădăşelul Unguresc, judeţul Cluj), la faţa locului, pe numitele moşii **Mănăştur, Băgara** şi **Arghireş**… să luaţi îndărăt părţile de moşii cotropite de acel domn episcop şi să le daţi în stăpânire acelui domn abate şi bisericii lui”[26].

1360, mai 17, Trnava: Regele Ludovic scrie capitlului din Oradea că i s-s plâns „călugărul frate Ladislau, abatele de **Cluj-Mănăştur**, că nişte moşii sle acestuia sau

[26] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 312, pp. 325, 326

ale mănăstirii, numite **Aghireşul** (Egeres, Egrespataka, azi **Aghireşu**, judeţul Cluj), **Băgara** (Bogarteleke, judeţul Cluj) şi Cluj-Mănăştur, precum şi toate celelalte moşii şi părţi de moşie ale sale, ar avea mare nevoie de hotărniciri. Cu privire la aceasta, poruncim să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, faţă de care omul nostru… să le hotărnicească”[27].

1580, Iacob Wuyek: „**Băgara**, sat al mănăstirii Mănăştur. Iobagii sunt în număr de 41. Oameni cu boi sunt 18. Femei văduve, 3. Censul anual, potrivit cu distribuirea pământului, este mic. Censul fiecărui al treilea an este de 25 de florini şi un bou. Cel anual va fi de circa 14 florini. Venitul grâului, provenit din dijme, e de 37 de florini. Cel al ovăzului, poate de 10 florini. Împreună, fac 47 de florini. Din dijmele de vin, 40 de „urne” fac 4 florini. Un bou, împreună cu censul, fac 2 florini, 6 florini. Suma totală, e de 62 de florini”[28].

---

[27] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 478, p. 495

[28] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 485

BĂGĂU

(Bago, Bagou, judeţul Alba)

1369, mai 28, Diosgyör: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-au plâns „Gheorghe şi Iacob, fiii lui Miske de **Băgău** (Bago, Bagou, judeţul Alba), că li s-au pierdut şi le-au fost înstrăinate nişte acte scrise ale lor, întocmite cu privire la moşia lor **Mesentea** (Mendschenth, judeţul Alba) şi că alte rânduri ale acestor acte se află, potrivit obiceiului, puse spre păstrare în sacristia voastră şi că ei au acum mare nevoie de acestea. Drept aceea, poruncim cu tărie să puneţi să se caute şi să se găsească celelalte rânduri de acte scrise şi, trecând în scris cuprinsul actelor, să le daţi spre chezăşie acelor fii ai lui Miske”[29].

1888: „În 4 martie, pe la orele 3 d. a., călătorind prin **Băgău**, am văzut mai mulţi tineri îmbrăcaţi sărbătoreşte, stând în așteptare înaintea scolii, oarecum cuprinși de un dor fierbinte. Eu încă curios nu mă putui reține, fără a-i întreba că ce așteptă ei acolo. Atunci unul începe a-mi istorisi că ei, în numără de 27 inși, începând din 16 noiembrie anul trecut, în toate serile, câte 2-3 ore, au învățat în şcoală a citi, a scrie şi a cânta, și acum aşteaptă pe direc-

---

[29] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 387, pp. 602, 602

torul şcolii, ca să depună examenul şi, apoi, să li se permită a cânta şi ei în cor, cu cei 8 coriști de plugari din anulă trecut, ba m-a rugat ca să iau și eu parte la examenul lor. / Deci, curios a vede un examen de adulți, m-am determinat numaidecât şi, predându-mi bravul învățător lucrările scrise, în numără de 27, le parcurgeam cu admiraţie, căci mare parte dintr-însele erau scrise cu atâta diligență, încât s-ar pute zice că le-a scris cine ştie ce gimnazişti. Într-aceea, sosind directorul şcolii, s-a începută examenul, cu „Împărate ceresc", cântat în cor, apoi „Tatăl nostru" / Iar la obiectele propuse, m-au adus în uimire răspunsurile de la bărbaţi de la 19-40 ani din istoria patriei, de la anulă 105 după Christos, până la moartea lui Mihai Eroul. Apoi socoteala pe tablă se făcea în toată regula, citirea la unii mergea mai cu greu, iar cântul bisericesc, fiind separat în patru voci, îţi înălța inima. / După examen, urmă o petrecere în şcoală, cu judele comunal, curatoratul bisericii în frunte şi apoi cântările național: „Latina ginte", „Fiică de Român", „Un imn școlastic" ș. a., executate cu atâta dulceață, încât ar fi crezut omul că se află într-o societate aleasă culturală. / Onoare zelosului învățător Basiliu Martin, care, fără de nici o remunerare, acum, în două ierni, toate serile a dat instrucțiune adulţilor şi succese strălucite. Dea cerul să afle mulți imitatori!"[30].

1896: „**Furtună grozavă**. Ni-se scrie din comuna **Băgău**, că, în 12 august, pe la orele 4 d. a., s-a descărcat, în ținutul acela, o furtună, împreunată cu grindină aşa de mare, decât care mai teribilă nu pomeneşte nici un bătrân din sat. Furtuna a început de la poalele Munţilor Apuseni, în direcția de la vest, spre est, şi a nimicit total recoltele

[30] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 49, Braşov 1888, p. 2

comunelor: **Aiudul de sus**, **Aiudul**, **Ciumbrud**, **Păgida**, **Băgău**, **Lopadea maghiară**, **Hopârta** şi a altor comune. Viile sunt total nimicite, asemenea cucuruzele şi otăvurile. Paguba se urcă la 35.000 florini. Omenii sunt disperaţi, în urma nenorocirii ce au suferit”[31].

1888, Gerard: *Româncuţe din Transilvania*

[31] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 171, Braşov 1896, p. 2

BAIA DE ARIEŞ

(Ofenbaia, Aranyosbánya, Offenbánya, Kupecbánya, azi **Baia de Arieş**, judeţul Alba)

1366, aprilie 24, Alba Iulia: Regele Ludovic îl recompensează pe „Nicolae, fiul lui Cândea, care ţinea cnezatul satului său, numit **Lupşa** (Lwpsa, judeţul Alba), în apropierea băii sale, numită **Ofenbaia** (Aranyosbánya, Offenbánya, Kupecbánya, azi **Baia de Arieş**, judeţul Alba)", dăruindu-i lui „şi, prin el, lui Ioan, fratelui său bun, şi lui Nicolae, fiul lui Roman, vărul său, si tuturor fiilor şi moştenitorilor… voind deci să-i răsplătească cu darul răsplătirii regeşti"[32].

1629, David Frölich: „Mine de argint se află la **Baia de Arieş** şi **Rodna**, unde se mai scoate şi aramă, amestecată cu aur şi argint. Oţel se găseşte la **Ciuc**, fier la **Trăscău** şi **Hunedoara**. Din minele de aramă se scoate antimoniu şi sulfură foarte bună şi se extrage în Maramureş şi în mai multe alte locuri, şi se transportă în altă parte"[33].

1784, Răscoala în munţii Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată

---

[32] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 33, pp. 46-48

[33] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, p. 46

revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crişului (**Criştior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeaşi zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la

marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de țărani răsculați se înmulţiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Şuluţ din **Cărpeniş**, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluţionar, ieşit din albia-i normală, invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!", ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele românilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru". Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte". / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul".

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin galeriile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculați, prin fumul provocat de fânul şi de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** şi Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul şi acelaşi: să revolte, în drumul lor, toate comunele româneşti şi apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă şi să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** şi să elibereze pe toţi ţăranii deţinuţi acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat şi condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloşca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în

comuna **Mogoş**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa ţăranilor din **Zarand**, condusă de Crişan. Aici, în Mogoş, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toţi ungurii din ţară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcţionari români; însă ţăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care ştie să scrie, să nu rămână în viaţă”. Entuziasmaţi astfel, ţăranii din **Mogoş** plecară şi ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Şularea, care purta ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâţi să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul ţăranilor din munţii Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeaşi zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu ţăranii răsculaţi. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloşca şi Horia tânărul, armistiţiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile… Ştefan Meteş mă informează că armistiţiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ţinea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoinţa şi puţinul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia” şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în

vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populația ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, țăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a judeţului, bineînţeles cea românească, bărbați, femei şi copii, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi țărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor ungurești. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară

că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de existenţă. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** şi **Lupşa**. La Rămeţi, țăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!”. La Brad, după ce Crişan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupşa**, pe Valea Arieşului, țăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo,

iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldați ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munţii Abrudului, trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul şi, în special, satele de pe Valea Crişului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit şi de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** şi **Crişţior** sunt chemaţi de preoți, care îi dojenesc şi le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului şi Crişţiorului se liniştesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenţie a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunaţi peste 600 de ţărani, înarmaţi cu puşti, pistoale, lăncii şi furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa ţăranilor, ca să-i invite să depună armele şi să se liniştească, făgăduindu-le dreptate şi amnistie. Ţăranii răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, porneşte la atac pe grănicerii secui şi se încinge o luptă între armată şi ţărani, care durează până seara târziu şi în cursul căreia cad 85 de ţărani, afară de răniţi şi prizonieri. Printre cei căzuţi era şi Micula Bibarţu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniştea în comitatul Zarand şi avu urmări şi pentru o repede liniştire a revoluţiei şi în munţii Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa şi cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoţi şi câte 6 ţărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Roşia Montană**, **Bucium**, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la **Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**”[34].

[34] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 161-176

BAIA DE CRIŞ

(Körösbánya, Fehérkörösbánya, Nagybánya, Altenburg, judeţul Hunedoara)

1404-1415: „Documentele pomenesc, în acest timp, pe voievodul român Vasile din **Ribiţa**, şi pe voievodul Bolea din **Baia de Criș**, împreună cu fiii lui”[35].

1435: „Ladislau Maroty scrie voievozilor români din Zărand, anume lui Ladislau din **Bolia** (dispărut), lui Ştefan din **Birtin** (comuna Vaţa de Jos, judeţul Hunedoara), lui Ioan din **Valea Bradului** (inclus în **Brad**, judeţul Hunedoara), şi lui Șerban şi Ioan din **Ribița** (magh. Ribice, judeţul Hunedoara), să cheme înainte lor pe un Simion din **Sibiu**, căruia să-i ceară jurământ, în chestiunea unui proces purtat de el cu locuitorii **Băii de Criş** (germ. Altenburg, magh. Körösbánya, Fehérkörösbánya, Nagybánya), pentru un teren din acea localitate”[36].

1444: „Cetatea **Șiria** a fost dăruită, de către regele Vladislau, la 1444, lui Ladislau Maroty, comitele de **Arad**, împreună cu satele care îi aparţineau ei, și cu toţi nobilii „români şi unguri“. Cetatea avea, pe teritoriul său, cinci

---

[35] Manciulea, Şt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 100

[36] Manciulea, Şt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 100

târguri: **Şiria**, **Galşa**, **Mâsca**, **Baia de Criş** şi **Băița**, iar satele, fiecare condus de către un cnez, aşezate pe moşiile cetăţii, erau împărţite în 8 scaune, având fiecare în fruntea lui câte un voievod”[37].

1446: „Capitlul din Alba Iulia introduce pe Ioan Corvinul şi pe fiii săi, Ladislau și Matei, în posesiunea cetăţii **Şiria** şi a celor şapte districte româneşti, care atârnau de ea, şi pe teritoriul cărora se aflau 110 sate. Noul stăpân al ținutului scrie voievodului Moga din **Hălmagiu**, să dea voie unui oarecare Simion din Sibiu să spele şi să culeagă aurul din **Baia de Criş**”[38].

1528, Hans Dernschwam: „Drumul prin **Baia de Criş**, unde s-a întâmplat paguba, nu este prea sigur (pentru a aduce bani necesari muncii în saline). Românii care au făcut paguba abia de acum se vor porni mai rău, pentru că nu sunt pedepsiţi (este vorba de acţiunea românilor de pe teritoriul cetăţilor Pâncota şi Sebeş, făcută din îndemnul castelanului local antiferdinandist). / Dacă vreţi să vă încumetaţi să mergeţi pe acest drum, trebuie să-l străbateţi năvalnic călare şi să aveţi alături o căruţă, cu oiştea şi cu roţile legate în fier, chiar dacă drumul, pe la Oradea, ar fi deschis; totuşi, cum nu a fost de mult folosit, ar fi primejdie şi pe aici; apoi, şi pe această cale sunt români. Aşa de mult se pradă acum în război, încât, pe drumuri, vor fi tot felul de oameni. A rămâne atâta vreme fără numerar (pentru munca în saline) va pricinui mari pagube. Pe drumul de la **Baia de Criş** îl veţi putea aduce încoace, cel mai bine dacă veţi lua câţiva slujitori de la cămară, care să vă însoţească

---

[37] Manciulea, Şt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 100

[38] Manciulea, Şt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, pp. 100, 101

şi să aibă scrisori către unii castelani şi nobili. Dacă însă vi se pare mai bine ca să fie însoţită căruţa de un număr de călăreţi, care să vină direct de la Buda, încoace, nu se va face atâta vâlvă. Castelanii înşişi poartă vina aceasta, aşa cum a spus-o un român, care a fost tras în ţeapă, zicând că au făcut-o la porunca contelui Losonczy. Mărturisirea aceasta o are judele de Braşov, precum şi cei din **Baia de Criş**, copia ei mi-o va aduce şi mie Paul Haller; vreau s-o trimit, de aici, cu primul prilej, în afară şi să fie tradusă în limba latină”[39].

1550, *Chorographia Transilvaniei*: „**Baia de Criş**, târg aşezat pe coasta dealurilor, într-un loc destul de frumos, unde locuiesc saşii, amestecaţi pretutindeni cu români, din pricina cărora aceste locuri sunt, uneori, mai puţin sigure, datorită deselor jafuri (Autorul se referă, aici, la un fapt petrecut în **1528**, în timpul luptelor dintre Zápolya şi Ferdinand, când românii din această regiune, iobagi ai partizanilor celui dintâi, au fost îndemnaţi de aceştia şi de castelanul din acel loc să atace convoiul care aducea banii, trimişi de casa Fugger pentru exploatarea ocnelor din Transilvania propriu-zisă”[40].

1598, februarie 18: „Sigismund Báthory oferă un act de nobilitate lui Petru Băilla din **Baia de Criş** pentru meritele sale militare, dovedite mai cu seamă în trecut, la asediul cetăţii **Timişoara**, cu scut nobiliar şi scutire de

---

[39] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 267

[40] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 224

toate dările, chiar şi pentru casa sa, aşezată în afară de zidurile cetăţii **Alba-Iulia**”[41].

1783: „În cursul lunii mai 1783, o nouă deputaţiune a moţilor luă drumul Vienei, ca să se plângă despre multele abuzuri şi cruzimi şi, totodată, să ceară scăparea vieţii celor 5 locuitori, condamnaţi la moarte, precum şi ordin ca deputaţii lor să nu mai fie arestați de către funcționarii domeniului pentru faptul că reclamă dreptate la Curtea împărătească. / La 7 iunie 1783, împăratul dete ordin guvernului din Transilvania ca nici locuitorii din munții Abrudului şi nici deputaţii lor să nu mai fie urmăriți, pentru plângerile ce le-au înaintat la Viena, şi nici să se execute vreo sentință de moarte asupra lor. Cu toate acestea, sentința forului domenial din **Zlatna** fu executată, în mare parte, asupra muntenilor. Numai pedeapsa cu moarte fu schimbata în închisoare, de la 1-2 ani, şi câte 50-100 bastoane. / În luna noiembrie 1783, Horia, deputatul ţăranilor din Râul Mare (**Albac**), şi Closca, deputatul ţăranilor din **Cărpeniş**, **Abrud**, **Bucium** etc. pleacă, pentru a treia oară, la Viena. De astă dată, deputaţii motilor sunt siliți să aştepte luni întregi în capitala Austriei, deoarece împăratul Iosif II era plecat la Roma, în Italia, de unde se întoarse la 10 martie 1784. La 1 aprilie acelaşi an, Horia fu primit în audienţă de împărat, căruia îi prezintă o nouă petiţiune, în numele comunelor **Râul Mare**, **Vidra**, **Câmpeni**, **Bistra**, **Mişca**, **Baia de Criş**, **Bucium**, **Abrud** şi **Cărpeniş**, şi prin care locuitorii se plângeau că, cu toate rugăciunile lor, înaintate, în diferite rânduri, la Curtea imperială, ei n-au putut să obţină nici o uşurare. / În 13 aprilie 1784, împă-

---

41 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, p. 142

ratul comunică guvernului transilvan ca, până la hotărârea sa, în ceea ce priveşte ancheta, ordonată încă în anul 1780, locuitorii comunelor suplicante, ca şi deputatii lor, să nu mai fie arestaţi, iar cei închişi pentru plângerile făcute să fie imediat puşi în libertate”[42].

1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan: „Țăranii din judeţele Zarand şi Hunedoara voiau să înceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), îşi face apariția aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, şi, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crişan arătă țăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să primească arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de

[42] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 149, 150

iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crişan. Dar mulțimea de ţărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părțile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Crīştior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldați fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

Primul atac al ţăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Crīştior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curților nobililor şi execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizați. Puţini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Crīş-tior,** trupa ţăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea din orăşelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiinduse în turnul bisericii reformate, sunt dați jos de mulțimea

înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înşii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezați. / Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crişan. / Din **Brad**, mulțimea ţăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crişan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt ucişi 7 oameni din trupa lui Crişan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criştior**, ajunge, în aceeaşi zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că ţăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, şi executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crişan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crişan i se făcu milă de ea şi o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă

a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în româneşte, rugăciunea „Tatăl nostru”.

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculați şi, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați şi înrăiți de nedereptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor”, adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc.

Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mişcarea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenuşă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile următoare, ţăranii distruseră şi arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**, **Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili şi preoți unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la graniţa țării româneşti.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzându-se atacați de 70 soldaţi grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureşului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncaţi şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executaţi alți 14 prizonieri,

precum şi 22 ţărani, prinşi cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu din **Jibot**"[43].

1896: „În transportul cel nou din cercul **Baia de Criş**. Au luat parte mai toţi primarii, apoi câţiva învăţători şi scriitori notariali. Numesc aici cu numele câţiva din cercul **Vaţa de Jos**, pentru a fi tămâiaţi după vrednicie. Pe primari nu-i mai pun cu numele, că nu se plăteşte, ei cred că-s slugi şi robi ai solgăbirăilor, nu oameni de sine, apoi atâta le fie norocul! Dar o să scriu despre domnii dascăli, care nu mai sunt „primari", ci „lumini", vezi Doamne, puse de popor la loc de frunte, ca să lumineze în comună şi, când acolo, iată ce lumină fac! / A fost Nicolau Gotea, învăţător în **Birtin**, un fricos de tremură ca iepurele de clătinarea frunzei; Csepsca András, învăţător în **Tătăreşti**, om de altminteri sănătos la trup, dar nu ştiu cum la minte; în sfârşit, şi Iosif Başa, învăţătpr diplomat în **Birtin**. Aşa, ca să-i ştim şi să-i putem arăta cu degetul, când îi vedem printre oameni"[44].

1906: „**Bradul şi Ţebea**. Drept în fund se văd, acuma, niște vârfuri albastre, de o formă neobișnuită: unul, pe care-l înveşmântă negurile, e Găina, cel de la dreapta lui, cu două căpățâni țuguiate, se cheamă, pentru aceasta, Bulzii, iar şi mai departe, moțul acela sucit e numit, pe dreptate, Strâmba. Casele de ţară, între care intrăm, fac parte din comuna **Bradului**, care urmează, apoi, cu grădini de

[43] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161
[44] *Revista Orăştiei*, Anul II, nr. 37, Orăştie 1896, p. 3

verze, cu bordeie în pământ pentru provizii, cu zidiri mai mari ale străinilor şi cu o alee de prăvălioare ca ale oricărui târguşor. La o casă cu două rânduri se văd copii în bănci şi profesorul se apleacă la fereastră pentru a putea vedea trăsura. Acesta e **gimnaziul din Brad**, întemeiat în anii de însufleţire ce au trecut, şi care a rămas totuşi până astăzi cu cele patru clase ale sale, unde învaţă câteva sute de băieţi, copii ai „pădurenilor" săraci şi ai moţilor din depărtarea muntelui. Acesta e lucrul de căpetenie pentru noi în orăşelul risipit, de 2.000 de suflete, în care străinii sunt reprezentaţi prin meşteşugari unguri, funcţionari şi evrei. **Bradul** are, de alminterea, şi o protopopie neunită, în aceste părţi unde biserica unită n-are credincioşi. Deunăzi, protopopul de aici, energicul şi impunătorul părinte Damian, a fost ales deputat, şi acuma tocmai el se află la Pesta, unde iarăşi Camera e chemată pentru a zbiera şi a izbi pupitrele, în năcazul împăratului-rege. / Acesta e însă şi un vestit Ţinut de aur. Agatârşii au lucrat aici la scoaterea lui din pământ, şi au ajuns astfel cei mai bogaţi, dar mai trândavi şi mai afemeiaţi, dintre barbarii acestor locuri. Apoi au venit romanii, scotocind pretutindeni după aur. Acuma o companie germană lucrează în gropi, cu lucrători români, care cercetează prin adâncuri sau pisează bolovanii cuprinzători de bogăţie, şi astfel se ofilesc, zi de zi, până pier de greul unei munci straşnice, plătită cu mizeria unei coroane pe zi. La şteampurile aurarilor nemţi se prăpădesc aşa, în chip nevrednic, trudind şi bând, urmaşii acelora care au făcut din Horea un rege al ţăranilor şi din Avram Iancu arhanghelul răsplătitor pentru cruzimile vechi şi noi ale ungurilor stăpâni. Numele amândurora sunt unite în amintirile ce cuprinde cimitirul de la **Ţebea**, spre

care mă îndrept acuma, pe lângă gara trufaşă a unei căi private, ce vine de la Arad…

Iată acum și **Țebea**, în fund. Iarăşi un turn alb nou, de la o biserică mare, pe care o încunjură un zid mai vechi. Foarte puţine case fac un cătun. Mai departe se vede biserica străină şi coperişurile Băii de Criş, unde mai șede un solgabirău. **Țebea** avea, din vechi timpuri, o biserică de lemn, şi în cimitirul acesteia creştea un mare stejar, vestit în împrejurimi pentru bogăţia ramurilor sale. În umbra lui, zice povestea, s-ar fi strâns răsculații din 1784 şi ar fi făcut jurământul lor de credință și frăţie în luptă, în graiul lor aspru, care păstrează încă neatinsă limba celor mai vechi timpuri.

Răscoala a cuprins ţinutul întreg, flăcările au izbucnit de jur, împrejur, deasupra curților de „domni", puternicii și bogații au pierit cu sutele în chinuri și ocări, pe care erau deprinşi a le dărui acestor săraci. Apoi focul a fost stins cu sila, și Horea din Albac, Crişan și Cloşca din Cărpeniș pieriră în piața Bălgradului, în vederea mulțimii de săteni nenorociți, chemaţi să vadă ce pate acel care nu mai vrea să sufere şi ucide pe prigonitorul său. Dar **gorunul din Țebea** rămase, aruncând ramuri noi şi înfigându-şi tot mai adânc rădăcinile, ca un simbol al vieţii îndărătnice care însuflețește acest neam al nenorocului şi al suferinței.

Trecură şaizeci de ani, şi aceleași flăcări izbucniră sălbatec ca să mistuie aceiași nedreptate. Cete de nobili fugare, ajunse în văi, fură nimicite. Ostaşii revoluționari ai lui Hatvany, dușmanii Împăratului, fură întâmpinați cu sulițe şi bolovani și prăpădite de oștile țărănești, care aveau în frunte pe Avram Iancu, avocatul prefăcut în erou răzbunător. Colo, în dosul Pietrei, femeile au coplеșit cu risipa

stâncii rămășițele fugare ale ungurilor. Apoi iarăşi se făcu pace. Ungurii fură învinşi cu totul, iertați de Împăratul împotriva căruia se răsculaseră, și, la urmă, răsplătiți prin constituția de la 1867, care li crea un regat deosebit.

Avram Iancu nebuni. El umblă multă vreme pribeag pe la casele oamenilor, ferindu-se numai de aceia care-l iubeau mai mult. Pieri la 1872, în casa unui sărac din **Baia de Criş**, a unui covrigar. De aici îl aduseră, ca pe atâția alții, din Baia de Criş, care n-au o biserică şi un cimitir acolo, la **Țebea**. El zace în locul unde ostreţe negre încunjură o cruce verde, purtând inscripția scurtă: „Avram Iancu, advocat, prefect legiunii gemene române, 1848-9, + 1872". Cununile ce i s-au adus, uneori cu zgomot, totdeauna cu o nemărginită pietate, au fost adăpostite de confiscări, de batjocuri şi sfâșieri, în acea biserică din tot Ardealul, care poartă mai mult pe catapiteasmă, pe bolți, în panglici, acele trei colori de amintire şi de speranță, de care nu se mai satură privirile acelor care nu le pot desfăşura ca steag. Mormântul în care se odihneşte învingătorul învins şi nebunul care nu mai avuse de ce să rămâie cuminte e acesta, sărac și umil, cum e și soarta poporului care-l păstrează ca urnă a unor sfinte moaște. Și lângă dânsul, vechiul stejar, cu trunchiul mândru, îşi mai răsfiră crengile puternice, ce cad pe rând și se înnoiesc întruna, vuind în vântul serilor cântece de taină, între crucea mortului din groapă şi crucea suferinţei învietoare de pe lăcașul românesc al credinței"[45].

[45] Iorga N., *Neamul Românesc în Ardeal şi Țara Ungurească*, I, Bucureşti 1906, pp. 346-351

BAIA MARE

(Ryvulus Dominarum, judeţul Maramureş)

1361-1362, Baia Mare: Lui „Benedict, fiul lui Hem, comite de Maramureş şi de Ugocea”, i-au scris „juzii, orăşenii şi juraţii din **Baia Mare** (Ryvulus Dominarum, judeţul Maramureş) şi **Baia Sprie** (Mithelperg, Kuzberk, judeţul Maramureş): / Am scris nobleţii voastre că Dragoş Românul, aşa precum s-a lăudat pe faţă chiar şi fără ruşine, este vinovat şi a fost învinuit, pe bună dreptate, dimpreună cu prietenii săi, de multe samavolnicii şi neîngăduite prădăciuni, şi de felurite jafuri, de furturi de cai şi de uciderea multor oameni de-ai noştri, ba chiar că pomenitul Dragoş a spus că nimeni altul, afară de dânsul şi de prietenii săi, n-ar trebui să fie învinovăţiţi de aceste fapte rele; dar, dar fiindcă ne-aţi scris nouă că numitul Dragoş, când i s-au pus în sarcină astfel de lucruri, le-a tăgăduit înaintea domnului nostru regele, noi v-am scris că vă vom da şi v-am dat o scrisoare de încredinţate, dată de zisul nostru domn regele, că toate acele fapte, prin care noi vi l-am arătat pe Dragoş ca vinovat, sunt, pe cuvântul nostru de cinste, adevărate şi fără nici o minciună. Vă cerem, dar, cu supunere, ca toate acestea să binevoiţi a le arăta, în numele nostru, domnului

nostru regele, precum vi le-am arătat în scrisoarea noastră împotriva lui Dragoş”[46].

1479, martie 21, Baia Mare: „Mandatul judelui Curiei regeşti către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Joan Forintverö, cetățeanul din **Baia Mare**, în contra lui Petru din Deces, comitele camerelor regeşti din Maramureș, care, cu mai mulți, a năvălit asupra curților sale din **Bocicoi** şi **Lunca**, de acolo a mânat vitele, caii, oile, rațele, puii și a luat toate, dimpreună cu literile (scriesorile) sale, și l-a păgubit cu mai mult de o mie de florini. Plângerea s-a aflat de adevărată”[47].

1479, mai 25, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul, către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Georgiu din **Călineşti**, a fiilor săi Theodor și Simeon, a lui Petru Steczk, Georgiu Manoila din **Bărbeşti** și Giula din **Fereşti** în contra lui Joan Forintverö, cetățean din **Baia Mare**, care cu viclenie a mijlocit, de la Mihail, fiul lui Luca Juga din Fereşti, fasiune de zălogire asupra părților de moșie din Bărbeşti, Fereşti, Călineşti, **Corneşti** și **Văleni**. Numiţii Georgiu din Călineşti și soţii săi se mai plâng și în contra lui Lupşa și Georgiu Kretzel din **Budeşti**, Ştefan Hoff din **Sârbi**, Petru și Joan Frata din Kazonya şi Mirce din Vajnag, că au ocupat moșia **Comorzana** (lângă Sârbi, înglobat în Sârbi). În urma cercetării, plângerea se constată de adevărată, iar părțile sunt citate înaintea regelui”[48].

---

[46] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 2, pp. 2, 3

[47] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 314, pp. 537, 538

[48] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 315, pp. 540, 541

1523, Francesco Massaro: „Un lucru însemnat şi vrednic a fi amintit am văzut în Ungaria, lângă un oraş, care se numeşte **Baia Mare**, pe drumul spre Transilvania: un izvor de o anume apă asemănătoare, întocmai la culoare, gust şi savoare cu vinul alb acrişor, şi putându-te şi îmbăta, şi ei o beau întocmai ca vinul şi i-au zis „izvorul de vin" şi, dacă eu nu l-aş fi văzut, şi n-aş fi gustat apa aceea, nu aş fi dat crezare lui Pliniu, când pomeneşte de aseme nea izvoare"[49].

1566, Giovan Andrea Gromo: „**Baia Mare**, numită de unii şi Pârâul Doamnelor, o localitate fără mari întărituri, totuşi de mare însemnătate, mulţumită minelor bogate, care dau aurul cel mai bun. Nu departe de aici, spre vest, se găseşte **Satu Mare**, un oraş pe o insulă pe râul navigabil Someş, şi care a fost fortificat, în războiul acesta, de viteazul şi înţeleptul Schwendi. / Aceste două localităţi au fost pricina războiului de faţă, şi anume nu din vina împăratului sau a regelui Ioan, ci a lui Melhior Balassa (Melchior Galasso, greşit în loc de Balassa), care s-a răzvrătit contra principelui Ioan, al cărui locotenent-general era, şi, ocupând cele două localităţi, a trecut de partea împăratului. Când însă, nemulţumindu-se cu stăpânirea acelor castele, a voit să înfigă o nouă cetate, mai adânc înăuntrul Transilvaniei, a fost atacat, pe neaşteptate, de vitezele trupe transilvane şi, în penultima zi a lui iulie 1564, a fost zdrobit, împreună cu 500 de călăreţi. Salvându-şi, cu mare greutate, viaţa, a pierdut însă cele două localităţi amintite, redobândite de Schwendi, care a mai câştigat şi Tokayul şi a fortificat **Satu Mare**, cel amintit mai sus.

[49] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 170

Baia Mare a fost totdeauna a aceluia care a rămas învingător în luptă şi, în clipa de faţă, se află în stăpânirea principelui Ioan, care o întăreşte cu toată sârguinţa. Acest Balassa (Galassa), strălucit prin naştere, vitejie, artă militară şi experienţă, ar putea sta alături cu oricare maghiar al zilelor noastre, dacă n-ar purta stigmatul trădării repetate faţă de domnul său, căci a părăsit, pe rând, cînd pe unul, când pe celălalt dintre cei doi principi amintiţi"[50].

1629, David Frölich: „Minele metalurgice mai însemnate se găsesc la **Zlatna** şi la **Baia Mare**, unde se scot, uneori, bucăţi mari de aur din cel mai curat. Şi acest belşug de aur este dovedit îndeajuns prin monedele antice de aur ale romanilor, care se mai scot foarte des acolo din pământ, chiar şi acum, în zilele noastre"[51].

1661, Evlia Celebi: „**Cetatea Baia Mare**. Prizonierii noştri ne-au spus că Nik Ban, adică „Craiul cel bun", unul din urmaşii lui Menucehr (rege al Persiei), a venit pe pământul acesta din Persia şi a omorât aici un balaur şi de acolo i s-a dat cetăţii numele de Nik Ban Ejder. În prezent, este una din reşedinţele speciale ale crailor Ardealului.

Este aşezată pe malul apei Îlîdja, într-o vale închisă, din patru părţi, de munţi înalţi. Are vreo patruzeci de mii de vii. Îndeletnicirea din care locuitorii îşi câştigă pâinea este prepararea şi vânzarea vinului (inexact). Cetatea se află în valea amintită mai sus şi e o cetate mare, pătrată, înconjurată cu ziduri înalte de piatră şi are o circumferinţă de cinci mii de paşi mari întocmai. Partea de apus este acoperită de o mlaştină artificială, care serveşte ca loc de

---

[50] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 332

[51] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, p. 46

refugiu al orăşenilor. Şanţul cetăţii e lat, dar nu e adânc şi e plin cu apă. În partea de miazăzi, se află poarta oraşului; alte trei porţi privesc în trei direcţii.

Cetatea aceasta nu e prea puternică, iar locuitorii sunt negustori vestiţi; de aceea, ei s-au supus, de frică, şi beiul Seidi-Ahmed, paşazade Mehmed bei, fu pus de pază în ea, cu o oda de ieniceri, şi, astfel, cetatea n-a fost arsă, fiind ferită şi păzită. Poposindu-se acolo, două zile, s-a făcut mult aliş-veriş. Şi sărmanul de mine, mergând în cetate, ca să cumpăr potcoave pentru cai şi caiele, am cercetat-o. În ea se aflau o mie de ostaşi. Are unsprezece mănăstiri cu turnuri, şcoli de preoţi, ca la medresele. Târgul şi bazarul sunt bine orânduite şi frumoase. Alimentele sunt vândute, şi aici, de femei. Şi dregătorii acestei cetăţi au venit cu plocoane la Ali paşa şi la Melek-Ahmed paşa, şi toţi au fost bine primiţi. Apoi, când serdarul şi Melek paşa au venit în cetate, s-au tras, ca un fel de „bine aţi venit”, o mie de salve din tunurile balimeze şi a fost mare veselie. Ei au adus numaidecât cinci pungi de taleri de reali serdarului şi lui Melek Ahmed paşa, căci în oraşul acesta se găseşte o mină de argint, vrednică de însemnat, deoarece nu seamănă cu minele de argint din nici o altă ţară. Ei spun că, din trei locuri, au scos nişte pietre scumpe, groase cât mijlocul unui om, dar că le scot cu uşurinţă. N-am putut vedea mina, dar clădirea monetăriei se află în centrul cetăţii, aproape de locul de executare a osândelor. Merită să fie văzută. Aici se bat toţi galbenii şi guruşii din ţara Ardealului.

În afara cetăţii, se află un oraş mare, asemenea grădinii raiului; oraşul este frumos, aşezat pe ambele maluri ale râului, cu vii şi cu grădini împrejmuite de minunate garduri cu grilaj. Pe râu sunt mori de apă, de construcţie

ungurească, lucrate cu măiestrie; ele fac tot felul de făină, ba chiar şi cern făina şi aleg tărâţa din ea. Oamenii nici nu pun mâna pe aceste mori, ci doar toarnă grâul. Acest râu, Ban Ezder, se varsă în Someş, dar râul Bania, întrucât are apa caldă, nu e destul de răcoros şi plăcut la gust; în schimb e folositor. Apa aceasta vine din munţii minelor de argint şi, fiindcă de aici beau apă locuitorii oraşului, la toţi, fie tineri sau bătrâni, le creşte la gât o guşă, adică un fel de umflătură. Oraşul fiind situat într-o vale, are un aer greu, dar locuitorii sunt zdraveni şi oameni de petreceri. Fiecare are, în via sa, un castel. Toţi oamenii învăţaţi, medicii şi oculiştii, şi binefăcătorii din această ţară de ghiauri, vin, toamna, în oraşul acesta şi se stabilesc în corturi, lângă apele acestea termale; timp de o lună, ei petrec şi se distrează la aceste ape termale”[52].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Bud** de Budfalu (Budeşti), în comuna Baia-mare (Nagybánya), 3 familii.

Bud de Budfalu (Budeştii), încomuna Recea (Lénárdfalu), 17 familii.

Nyekita (Nechita, Nichita) de Nagybuny (Boiu mare), în comuna Baia-mare (Nagybánya), 2 familii.

Mosa (Moţa) de Korulya, (Corui), în comuna Baia-mare (Nagybánya), 1 familie.

Mosa de Korulya, în comuna Ocoliş (Feketefalu), 2 familii.

---

[52] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 559, 560

Kóczi, în comuna Baia-mare (Nagybánya), 1618; pe însemn se aflau: leul, omul până-n brâu, în mâna dreaptă cu sabie, în mâna stângă cap de turc tăiat; 1 familie”[53].

1908: „**Mizerii de prin Sătmar**. Senzaţia cea mai nouă a săptămânii este că, în săptămâna trecută, a ieşit din temniţa din **Baia Mare** părintele protopop Dionisie Bran, pentru o hartă oprită şi aflată în şcoala din **Ardusat**; iar senzaţia săptămânii viitoare va fi că are să intre învăţătorul Alesandru Anderu în temniţa din **Baia Mare**, pentru aceiaşi crimă. E mai trist decât aceasta că, în cele mai multe lucruri, şi-a vârât coada cel necurat între preot şi dascăl. Nu voi aminti cazul părintelui George Stanciu din **Botiz**, pe care învăţătorii de acolo, Rus şi Irimiaş, îl aduseseră în hărţuiele cu inspectorul regesc din Sătmar, nici nu voi aminti cazul dascălului Ilie Popan, din **Aciua**, din generaţia mai nouă, care îşi acuză preotul prin foi de „daco românism”. / Legea lui Apponyi din 1907 îşi aduce şi ea roadele pe întreaga linie. Învăţătorii din **Borhid** şi **Vaşmort**, Goron şi Bretean, au contestat dreptul Ordinariatului de a-i lua în cercetare disciplinară, dacă acea comisie nu e prezidată de reprezentantul statului. Ce minţeală! După această logică, ar trebui să nu primească nici prescura de la slujbă, dacă, pe lângă prescurnicer, nu e imprimată pe prescură şi ştampila inspectoratului regesc. / Ca să fie deplin răvaşul, am să amintesc cazul şi mai trist al preoţilor Pap Lajos şi Pap Gyula, cel dintâi din **Firiza**, şi cel din urmă din **Girolt**, care bat toba mare prin foile maghiare, spre a-şi putea construi biserici româneşti cu ajutorul publicului patriotic. Cetind avizul acestora, îmi vine în minte cazul unui preot de odinioară, care a făcut contract

[53] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 21, 22

cu diavolul că, dacă acesta îl ajută, în schimb îşi dă sufletul lui. Scopul şi l-a ajuns, dar conştiinţa nu i-a mai dat pace. Tot mereu auzea glasul înfiorător al conştiinţei: „Nu-i scăpare, eşti pierdut!” (vezi, mai pe larg, „Păstorul sufletesc” din **Şimleul Silvaniei**, 1 februarie 1908, p. 104); iar pe părintele Breban din **Baia Mare** nu-l mai lasă în pace, ca să-şi termine biserica, fostul ciceprezident al reuniunii învăţătorilor din Sătmar-Ugocia, ci îi adună cărbuni în cap, ca să introducă în biserica din Baia Mare limba maghiară. Triste lucruri, decât care mai triste nu pot fi. / Coriolan Târnovan, preot”[54].

1926: „În **Baia Mare**, găsim azi, în al optulea an de stăpânire românească, 10 medici, din cari 4 evrei, 3 români şi 3 unguri; vreo 13 avocaţi, din care 7 evrei, 4 români şi 2 unguri; 3 farmacii, din care 2 ungurești, 1 evreiască, iar românească, nici una; vreo 64 prăvălii, din care 42 evreieşti, 17 ungurești şi 5 româneşti; găsim 2 biserici româneşti, față de 2 sinagogi şi 4 case de rugăciuni, tot evreieşti.

În **Baia Sprie**, la 1919, erau 123 evrei, iar azi, la o populaţie de 4.600 creștini, sunt 493 evreii. Deci, în 7 ani, numărul lor s-a mărit de 4 ori. Din cele 36 cârciumi, câte sunt aici, 19 sunt evreieşti, 14 ungureşti şi numai 3 româneşti, din cele 16 prăvălii, 13 sunt evreieşti, 2 ungureşti şi 1 românească.

În comuna **Șișești**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 1.000 locuitori, găsim 3 cârciumi, din care 2 evreieşti şi una românească. / În comuna **Dănești**, notarul e evreu. La o populație de vreo 450 locuitori, avem 1 cârciumă, care e evreiască. / În comuna **Recea**, notarul e

[54] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 26, Braşov 1908, pp. 1, 2

evreu. La o populaţie de vreo 1.000 locuitori, găsim 2 cârciumi, din care 1 evreiască, iar una e comunală, care e pe cale de a dispărea.

În **Ocolișul Mare** e o singură crâşmă şi e evreiască. Notez că, în comună, singur cârciumarul e evreu. / În **Șurdești**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 950 locuitori, avem 2 cârciumi, ambele evreieşti, iar cooperativa din sat stagnează, din lipsă de sprijin din partea autorităților. În comună, evrei sunt numai cei 2 cârciumari.

În **Șindreşti**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 600 locuitori, sunt 2 cârciumi, din care 1 românească și 1 evreiască. E un singur evreu în sat. / În **Rusu**, notarul e evreu. La o populație de vreo 600, sunt 3 cârciumi, din care 2 evreieşti şi una românească, Sunt 2 familii evreieşti în comună. / În **Dumbrăvița**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 1.000 locuitori, sunt 4 cârciumi, din cari 3 evreiești şi una românească. Sunt 3 familii evreiești în comună. / În **Săsar**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 2.000 locuitori, găsim 4 cârciumi, care sunt toate evreieşti. Sunt 4 familii evreieşti în sat.

În **Mocira**, notarul e evreu. Sunt 2 crâşme şi ambele evreieşti. Sunt 2 familii evreiești în sat. / În **Făurești**, notarul e ungur. La o populaţie de aproape 1.000 locuitori, găsim 8 cârciumi, din care 7 evreieşti și 1 românească. Sunt 8 familii evreieşti în comună.

În **Tăuţii de Sus**, notarul e evreu. La o populaţie de vreo 600 locuitori, sunt 3 cârciumi și toate sunt evreieşti. / În **Berchezoaia**, sunt 2 cârciumi şi ambele sunt evreieşti. / În **Bertez**, notarul e ungur. Sunt 3 cârciumi și toate evreiești. / În **Coaș** sunt 3 cârciumi şi toate sunt evreieşti. / În **Satu Nou de Sus**, notarul e evreu. La o populaţie de 700 locuitori, sunt 2 cârciumi, din cari una evreiască şi una a

bisericii, dată pe seama unui evreu. / În **Negreia**, notarul e evreu. La vreo 36 locuitori, e o cârciumă, care-i evreiască. E o singură familie de evrei.

În **Târgul Lăpușului**, sunt vreo 2.300 locuitori, din care unguri 900, evrei 800 şi restul români. Sunt 56 cârciumi, din care 53 evreieşti, 2 ungurești și una românească. Sunt 4 avocaţi, din care 3 evrei şi un ungur. / În **Cicărlău**, sunt 4 cârciumi şi toate sunt evreieşti. / În **Strâmbu-Băiuțului**, sunt 5 cârciumi, din care 3 evreieşti, 2 ungureşti și nici una românească. / În **Dămăcușeni**, sunt 6. cârciumi, din care 5 evre-ieşti şi 1 ungurească.

În **Borcuţ**, sunt 2 cârciumi şi ambele sunt evreieşti. / În **Inău,** sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreieşti. / În **Maşca**, sunt 3 cârciumi, din care 2 evreieşti şi 1 românească. / În **Văleni**, sunt 2 cârciumi şi ambele sunt evreieşti. / În **Dobriţinaș**, sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreieşti.

În **Ardusad**, sunt 4 cârciumi evreieşti, 1 românească şi una ungurească. / În **Copalnic**, sunt 4 cârciumi şi toate sunt evreieşti. / În **Măgureni** e o singură cârciumă, care e evreiască. / În **Fânațe**, sunt 2 cârciumi şi ambele sunt evre-ieşti”[55].

BAIA SECAŞULUI

(vezi **DOGNECEA**, judeţul Caraş-Severin).

[55] *Înfrăţirea Românească*, Anul II, nr. 14, Cluj 1926, p. 10

BAIA SPRIE

(Bánya-Felsó, Mithelperg, Kuzberk, judeţul Maramureş)

1360, iulie 2, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului din Agria că, „luând noi aminte la faptele de credinţă şi mulţumitoarele slujbe ale lui Dragoş, fiul lui Giula, am hotărât să-i încuviinţă cu milostivire acestuia ca dealul numit Dealul Mijlociu să fie semnul de hotar care să despartă moşiile acestui Dragoş, aflătoare lângă râul Maramureş, de baia noastră regească, zisă **Baia Sprie** (Mithelperg, Kuzberk, judeţul Maramureş), şi de moşia magistrului Simion, fiul lui Mauriţiu, numită **Oaş** (Owas, moşii din judeţul Satu Mare), însă în aşa fel ca sus-zisul Dragoş să stăpânească, cât va trăi, după placul voinţei sale, sus-zisele moşii, deoarece el le-a dobândit de la noi pentru slujbele sale, însă după moartea sa, tatăl şi fraţii săi, care vor supravieţui, să poată avea o parte potrivită şi cuvenită în aceste moşii, împreună cu fiii acestui Dragoş”[56].

1361-1362, Baia Mare: Lui „Benedict, fiul lui Heem, comite de Maramureş şi de Ugocea”, i-au scris „juzii, orăşenii şi juraţii din **Baia Mare** (Ryvulus Dominarum, judeţul Maramureş) şi **Baia Sprie** (Mithelperg, Kuzberk, judeţul Maramureş): / Am scris nobleţii voastre că Dragoş

[56] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 489, pp. 518, 519

Românul, aşa precum s-a lăudat pe faţă chiar şi fără ruşine, este vinovat şi a fost învinuit, pe bună dreptate, dimpreună cu prietenii săi, de multe samavolnicii şi neîngăduite prădăciuni, şi de felurite jafuri, de furturi de cai şi de uciderea multor oameni de-ai noştri, ba chiar că pomenitul Dragoş a spus că nimeni altul, afară de dânsul şi de prietenii săi, n-ar trebui să fie învinovăţiţi de aceste fapte rele; dar, dar fiindcă ne-aţi scris nouă că numitul Dragoş, când i s-au pus în sarcină astfel de lucruri, le-a tăgăduit înaintea domnului nostru regele, noi v-am scris că vă vom da şi v-am dat o scrisoare de încredinţate, dată de zisul nostru domn regele, că toate acele fapte, prin care noi vi l-am arătat pe Dragoş ca vinovat, sunt, pe cuvântul nostru de cinste, adevărate şi fără nici o minciună. Vă cerem, dar, cu supunere, ca toate acestea să binevoiţi a le arăta, în numele nostru, domnului nostru regele, precum vi le-am arătat în scrisoarea noastră împotriva lui Dragoş”[57].

1385, Szigeth: „Literele (scrisorile) comitatului (Noi Bank…. de Zarwasow, Balkonis woywode, conte de Zathmarien și Maramorosi, precum și patru judecători nobili ai aceluiași județ Maramureş, adică. fiii lui Iuga (Yge), boievodul Maramureşului), prin care se adevereşte că nepoții lui Juga, voievodul maramureșean, fii lui Ştefan, nobilii cu numele Sandor, Michail, Alexa și Nicoară, din bună voie, nesiliți, au dat a patra parte din moştenirea părintească **Vișeu de sus**, **Vișeu de jos** (Kethuyssou, azi **Vişeul de Sus şi de Jos**, judeţul Maramureş), **Șieu** (judeţul Maramureş), **Botiza** (Batiza, judeţul Maramureş) și **satul lui Dan** (azi Dăneşti, judeţul Maramureş) surorilor lor, cu numele Scora, Baba și Margareta, soţia lui Petru, notarul

---

[57] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 2, pp. 2, 3

din **Baia Sprie** (Mithelperg, Kuzberk, judeţul Maramureş)"[58].

1769, François-Xavier de Feller: „**Baia Sprie** îmi place mult; aceste lucrări miniere, această mişcare neîncetată pun pe fruntea sălbatică a acestor munţi un aer însufleţit şi prietenos, care creează cel mai fericit contrast. Îmi place să văd masele nesfârșite ale acestor munţi, răsturnate sau găurite ca un ciur, căzând pradă hărniciei şi muncii oamenilor... / Chiar dacă suveranul n-ar scoate nimic din aceste mine, ar trebui să se continue mai departe cu exploatarea lor. Ele duc la înmulţirea banilor şi a oamenilor, îngăduind înmulţirea acestor sărmani lucrători; ele gonesc lenea, mama relelor; ele perfecţionează iscusinţa, procurându-i fără încetare materiale noi... La munte, sărăcia lucie se înlătură mult nai greu decât la şes; trebuie deci să fie ajutaţi mai ales oamenii de la munte, a căror sărăcie întrece de obicei orice măsură. / Văd o mașină, care scoate apa din mine, copie după pompa din Marly, dar mult inferioară originalului. Un pârâu mare dă viață la toate aceste maşini şi trece cu zgomot printre bucăţi mari de piatră. Ne-am urcat pe muntele Calvarul, de unde ne-am bucurat; de o vedere frumoasă"[59].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Bojthor** de Veres Mart, în comuna Baia-Sprie (Bánya-Felsó), 1622; scutul militar, coelestini coloris, in medio brachium humanum, gladium oblongum, diademate regio et stella micante ornatum tenens (de culoare cerească, ținând în mijloc un braț uman,

---

[58] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 51, pp. 85, 86

[59] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, serie nouă, Bucureşti 1997, p. 593

o sabie alungită, împodobită cu o diademă regală și o stea strălucitoare); 5 patrifamilii.

Nyisztor (Nistor) de Somkut (Şomcuţa), în comuna Baia-Sprie (Bánya-Felsó), 1689; Scutum militare rubri coloris, in medio homo integer candido amictu indutus dextra ensem evagmatum caputque hominis traiectum, sinistra vero baccillum nodis distinctum tenens (Un scut militar de culoare roșie, în mijloc un bărbat îmbrăcat complet în haine albe, în mâna dreaptă ține o sabie și un cap de bărbat încrucișat, în timp ce în mâna stângă ține un toiag înnodat distinctiv); 5 familii.

Fasia de Gyarmat, în comuna Baia-Sprie (Bánya-Felsó), 1660; Scutum militare coelestini coloris, in medio miles armatus, dextera ensem, sinistra caput turcicum tenens (Un scut militar de culoare azurie, în mijloc un soldat înarmat, ținând o sabie în mâna dreaptă și un cap de turc în stânga); 18 familii"[60].

1926: „În **Baia Mare**, găsim azi, în al optulea an de stăpânire românească, 10 medici, din cari 4 evrei, 3 români şi 3 unguri; vreo 13 avocaţi, din care 7 evrei, 4 români şi 2 unguri; 3 farmacii, din care 2 unguréști, 1 evreiască, iar românească, nici una; vreo 64 prăvălii, din care 42 evreieşti, 17 unguréști şi 5 româneşti; găsim 2 biserici româneşti, față de 2 sinagogi şi 4 case de rugăciuni, tot evreieşti.

În **Baia Sprie**, la 1919, erau 123 evrei, iar azi, la o populaţie de 4.600 creştini, sunt 493 evreii. Deci, în 7 ani, numărul lor s-a mărit de 4 ori. Din cele 36 cârciumi, câte sunt aici, 19 sunt evreieşti, 14 ungureşti şi numai 3 romă-

[60] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 20, 21

neşti, din cele 16 prăvălii, 13 sunt evreieşti, 2 ungureşti şi 1 românească”[61].

[61] *Înfrăţirea Românească*, Anul II, nr. 14, Cluj 1926, p. 10

BĂIEŞTI

(comuna Pui, districtul Haţeg, judeţul Hunedoara)

1793: „În actul din 1793, se arată ca preot în **Geoagiu** popa **Alexandru Fărcaș**, cu care începe seria sigură a preoţilor. Acesta a trăit până în 1 ianuarie 1812. De origine era din **Băiești**, din ţara Haţegului, nobil. Însuşi îşi zicea Popa Lupu. A fost om cu familie. Ca preot, era silitor, dar pentru răbdarea sa față de căsătoriile nelegiuite, a fost mult canonit”[62].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Halmágyi**, în comuna Băieşti, 1458, 9 familii.

Bai alias **Sârbu**, în comuna Băieşti, 3 familii.

Farcasiu (Farkas, Fărcaşu), în comuna Băieşti, 15 familii.

Vitanu (Vitán), în comuna Băieşti, 6 familii.

Nándra, în comuna Băieşti, 8 familii”[63].

1907: „**Renegatul din Băieşti**. Despre Prekup Lászlo, învăţătorul de la şcoala de stat din **Băieşti**, de a cărui purtare am mai făcut amintire… / Prekup Lászlo, botezat

[62] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 21, Blaj 1935, p. 3

[63] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 49, 50

Vasile, e născut în **Ciaki-Gârbău**, din părinţi foarte sărmani. Tatăl său, Prekup Todor, a fost, peste 20 de ani, biriş la arendaşul Tüzes Todor, care apoi l-a pus păstor la porci şi l-a dus la **Gherla**, cu familie, cu tot, unde a stat vreo 2-3 ani, în care timp, fiul său, vasilică, care făcuse cursurile elementare la şcoala de stat din **Gârbău**, a frecventat gimnaziul din Gherla, absolvind două clase gimnaziale. / S-a rugat, apoi, de preotul român din Gârbău să mijlocească, să fie primit la preparandia din Blaj. Preotul, văzând că e un copil sărac, i-a dat tot sprijinul, rugând pe cei din Blaj să-l ajute care cu ce va putea şi aşa a învăţat preparandia. / După absolvirea preparandiei, a fost aplicat ca dascăl interimar în **Ciaki-Gârbău**, unde foarte puţin progres a făcut. După un an, fu ales învăţător în **Trestia**, staţiune subvenţionată de stat cu 188 florini, unde a petrecut trei ani în lene şi trândăvie… Mai târziu, a făcut examen la preparandia din Cluj din limba şi literatura maghiară. / După aceea, a stăruit pe lângă arendaşul Tüzes, la care serveau tatăl şi mama sa, să roage pe proprietarul moşiei, baronul Josika Samu, să mijlocească ca să fie numit învăţător la şcoala ungurească. Cu mare greu, i-au câştigat un post la o şcoală din Ungaria, de unde fu strămutat la şcoala de stat din **Băieşti**, unde se află şi acum şi unde s-a căsătorit cu o dăscăliţă de ungur. Prekup Lászlo şi soţia lui au, împreună, un salariu anual de vreo 2.600 coroane. Deci ce-ţi mai trebuie, Vasilică? Ce mai vrei să câştigi, lovind în naţiunea română, care te-a crescut cu ţâpăi?"[64].

1934: „**Hoţi de biserici**. În noaptea de marţi, 28 august a. c, spre miercuri, niște răufăcători s-au introdus în cele două biserici, greco-catolică și ortodoxă, din comuna

[64] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 30, Braşov 1907, p. 4

Băieşti, judeţul Hunedoara, luând din biserica greco-catolică potirul, discul, steluța, lancea și două fețe de masă, cusute frumos, iar din biserica ortodoxă, potirul, un candelabru de pe masa altarului, precum și albituri. Hoţii s-au introdus prin geamuri. Până în prezent, nu s-a dat de urma lor"[65].

1936: „**O frumoasă faptă creştinească**. În anul trecut, oameni cu sufletele întinate de răutatea păcatului au intrat, noaptea, în biserica greco-catolică din comuna **Băieşti**, judeţul Hunedoara, de unde au furat potirul, discul, steluţa şi lancea. Biserica a fost silită să împrumute obiectele de mai sus, de la biserica din Câmpul lui Neag. Vaduva Fărcaş Maria Gânsăcoane, din **Băieşti**, văzând biserica din comuna ei lipsită, a dăruit preotului 3.500 (trei mii cinci sute) lei, ca să răscumpere obiectele sfinte, împrumutate de la biserica din Câmpul lui Neag. Răposatul soţul ei, Fărcaş Adam, cu puţin înainte de moarte, încă a dăruit bisericii 20 de mii lei pentru reparare şi înfrumusețare. Biserica greco-catolică din Băieșii mulţumeşte donatoarei călduros, și pe această cale, rugând pe bunul Dumnezeu să-i răsplătească însutit"[66].

---

[65] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 36, Blaj 1934, p. 3
[66] *Solia*, Anul XII, nr. 25, Cluj 1936, p. 4

BĂILE FELIX

(Félixfürdő, comuna Sânmartin, judeţul Bihor)

1656, Conrad Iacob Hiltebrandt: „Nu departe de oraşul Oradea, cale de vreo milă, se află o baie caldă şi tămăduitoare”[67].

Ferdinand I, Oradea, în „Cosânzeana” 24 decembrie 1924

[67] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, p. 545

BAIOLA

(Bayla, lângă Giulvăz, judeţul Timiş)

1355, septembrie 3, Haram: Petru zis Bot şi Iacob, juzii nobililor comitatului Caraş, dau de ştire că, înfăţişându-se „pe de o parte, Ştefan, fiul lui Dumitru, iar pe de alta, Nicolae, fiul lui Mihail, au mărturisit că acel Nicolae, fiul lui Mihail, a zălogit, pentru o marcă şi jumătate, acelui Ştefan, fiul lui Dominic, o bucată din moşia sa, şi anume un loc de curte din **Giulvăz** (Ghulues, Guluez, judeţul Timiş), precum şi 20 iugăre de pământ din **Baiola** (Bayla, lângă Giulvăz, judeţul Timiş), în aşa fel că, dacă bucata de pământ s-ar înstrăina de acel Nicolae, atunci acesta să fie dator a da acelui Ştefan o bucată de pământ asemănătoare, într-un alt loc al moşiei sale”[68].

1355, noiembrie 8: Scaunul de judecată al comitatului Caraş dă de ştire că „Ştefan, Mihail şi Andrei, fiii doamnei Catrina, ne-au înfăţişat scrisoarea domnului Nicolae, canonic al bisericii din Strigoniu şi Cenad… şi cea a părintelui Toma, vicar general al bisericii din Cenad, în care scrisori am văzut că se spune să binevoim a trimite din mijlocul nostru, dimpreună cu Ştefan, Mihail şi Andrei…

---

[68] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 340, p. 360

să aşeze şi să pună pe acea doamnă şi pe fiii ei în stăpânirea unui pământ, a treia parte, înspre miazăzi, din moşia **Giulvăz** (Ghulues, Guluez, judeţul Timiş), parte ce fusese dăruită de Nicolae, fiul lui Iacob de **Ciortea** (Chortow, judeţul Caraş-Severin), dimpreună cu fii săi Ioan şi Matei, doamnei Caterina, surorii sale, şi prin ea, fiilor ei… Iar aceşti oameni ai noştri, întorcându-se, ne-au spus că Nicolae, fiul lui Iacob, fiind faţă Matei şi Ioan, fiii săi, despărţind prin ridicarea unor semne de hotar a treia parte din moşia Giulvăz, au dat-o doamnei Caterina şi fiilor săi, drept parte cuvenită ei ca fată, împreună cu un deal şi un pământ nelucrat, pe care se obişnuieşte să se sădească vie, despărţin această sesie, aflată pe bucăţile lor de moşie Ciortea, **Bayla** (Baiola, Bayla, lângă Giulvăz, judeţul Timiş) şi Giulvăz de acele moşii"[69].

Porturi din Banat.

[69] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 348, pp. 371, 372

BĂIȚA

(Chireu, Kerew, apoi **Băiţa**,
parte din **Gherla**, judeţul Cluj)

1353, noiembrie 6, Sântimbru: Ştefan, voievodul Transilvaniei, scrie şi porunceşte cercetări capitlului bisericii Transilvaniei, sesizat fiind de „magistrul Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, că magistrul Iacob, fiul lui Vyd, Castelanul de **Ciceu**, ducându-se cu silnicie, acum câtva timp, împreună cu toţi românii ce ţin de acea cetate, la moşiile lui, numite **Cuzdrioara** (Kuzarwar, judeţul Cluj) şi **Chireu** (Kerew, apoi **Băiţa**, parte din **Gherla**, judeţul Cluj), le-a pustiit şi prădat şi, după ce a rănit cumplit pe nişte iobagi ai săi, bărbaţi şi femei, i-a prins şi, aşa prinşi, i-a dus la pomenita cetate Ciceu, fără ca ei să fie vinovaţi cu nimic”[70].

1353, noiembrie 29, Alba Iulia: Cercetările poruncite de voievod „au aflat adevărul acesta: că Iacob, fiul lui Wyd, castelanul de **Ciceu**, a trimis el însuşi pe românii şi cnezii săi, anume pe Petru, fiul lui Mihail, Jula, Ioan, fiul lui Brerer, Voicu, Frath şi Ioan cel Lung, şi pe ceilalţi oameni de rând ce ţin de pomenita cetate Ciceu, la moşiile

---

[70] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 226, p. 238

pomenitului pagistru Toma, fiul lui Dionisie, numite **Cuzdrioara** şi **Chireu**, şi a pus să fie pustiite şi prădate cu totul, şi să ridice şi să ducă cincizeci de vite şi două sute de animale mici, anume porci şi oi, şi, rănind cumplit mulţi bărbaţi şi femei, a pus de i-a despuiat şi prădat de haine, şi l-au omorât pe iobagul acelui magistru Toma, pe Petru, fiul lui Dominic, pe care l-au văzut ucis cu ochii lor, iar pe un iobag al său, numit Grigore, l-au prins şi dus la sus-zisa cetate Ciceu şi până acum îl ţin încă în acea cetate. / Şi toate acestea… în timp ce o pricină era pe cale de judecată între sus zisul magistru Toma, fiul lui Dionisie, şi sus-zişii magistru Iacob, fiul lui Wyd, precum şi cnezii şi românii săi mai sus numiţi”[71].

[71] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 230, pp. 239-241

BĂIȚA

(judeţul Hunedoara)

1444: „Cetatea **Șiria** a fost dăruită, de către regele Vladislau, la 1444, lui Ladislau Maroty, comitele de **Arad**, împreună cu satele care îi aparţineau ei, și cu toţi nobilii „români şi unguri“. Cetatea avea, pe teritoriul său, cinci târguri: **Şiria**, **Galşa**, **Mâsca**, **Baia de Criş** şi **Băița**, iar satele, fiecare condus de către un cnez, aşezate pe moşiile cetăţii, erau împărţite în 8 scaune, având fiecare în fruntea lui câte un voievod”[72].

1451: „În diploma cu data de 1451, din Timişoara, Ioan Corvinul confirmă pe voievodul Moga din **Hălmagiu** în drepturile sale de conducător al românilor din teritoriile întinse peste localitățile: **Căpâlna**, **Hălmagiu** şi **Băița**, pe care le-a stăpânit și până atunci, împreună cu fiii săi Mihai și Sandrin, netulburat de nimeni. Teritoriul acestui voievodat nu se reducea numai la câteva localităţi, ci cuprindea peste 190 sate româneşti”[73].

---

[72] Manciulea, Şt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 100

[73] Manciulea, Şt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 101

BĂIŢA DE SUB CODRU

(judeţul Maramureş)

1889: „Subcodrenii români din **Arghihat** (Sălaj)… văzând cum alte sate de prin vecini, de exemplu **Asuagiu, Băseşti, Băiţa, Selsig**, la sfătuirea patronului G. Pop, îşi ridică biserici pompoase, unde aleargă de a afla mângâiere sufletească, s-au pus la sfat bun şi, de doi ani, încoace, şi-au strâns, din zeciuială, 2.00o florini. Acum se sfătuiesc să cumpere loc bisericii ce se va edifica după vreo 3 zeciuieli încă”[74].

[74] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 203, Braşov 1889, p. 4

BĂLĂUŞERI

(magh. Balavásár, germ. Bladenmarkt, judeţul Mureş)

1931: „**Expoziţia de animale de la Blaj**… / Camera de Agricultură a judeţului Târnava Mică, înţelegând că cel mai bun îndemn pentru oameni de a crește animale frumoase şi de soi ales, este arătarea acelor animale şi premierea lor cu bani, medalii sau diplome de recunoştinţă, a şi început să facă astfel de arătări sau expoziţii. / În 25 octomvrie a făcut o expoziţie de animale la **Bălăușeri**, iar luni, în 26 octombrie, la **Blaj**. La expoziţia de la Blaj s-au putut vedea numai animale de prăsilă… Dintre proprietarii care au adus animale spre arătare, au fost premiaţi următorii:

Pentru tăurași frumoşi de prăsilă, au fost premiaţi: Ferma Bruchental din **Sânmiclăuş**, cu 1.000 lei, Milu Moșneag din **Bucerdea**, cu 800 lei, Frăţilă Nicolae din **Sâncel**, cu 600 lei, Schuster Martin din **Bălăușeri**, cu 400 lei, Mărginean Nicolae din **Crăciunel**, cu 300 lei, **Pataki Martin** din **Crăciunel**, cu 300 lei, Hann Samuel din **Şona,** cu 200 lei Cistean Ioan din Bucerdea, cu 100 lei, Şarlea Simion din **Tiur**, cu 100 lei, și Binder Mihail din **Bălcaciu**, cu 100 lei.

Comunele care au taurii cei mai bine îngrijiţi, încă au fost premiate cu bani, și anume: comuna **Sâncel**,

cu 300 lei, comuna **Șona**, cu 250 lei, comuna **Petrisat**, cu 200 lei, comuna **Bălcaciu**, cu 200 lei, comuna **Mănărade**, cu 200 lei, comuna **Blaj**, cu 150 lei, comuna **Ciufud**, cu 150 lei, comuna **Sânmiclăuş**, cu 150 lei, comuna **Pănade**, cu 150 lei, comuna **Spini**, cu 100 lei, şi comuna **Veza**, cu 100 lei.

Pentru vacile şi junincile celea mai frumoase au fost premiaţi: Ferma Bruckental din **Sânmiclăuş**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 900 lei, Costea Ioan din **Blaj**, cu 800 lei, Weber Matei din **Şona**, cu 700 lei, Păcurar Constantin din **Blaj**, cu 600 lei, Bechtold Iosif din **Blaj**, cu 600 lei, Mircea Nicolae din **Mănărade**, cu 500 lei, Olah Ioan din **Blaj**, cu 500 lei, Horşa Emil din **Sânmiclăuş**, cu 400 lei, Schmiat George din **Mănărade**, cu 400 lei, Puşcaş Ioan din **Blaj**, cu 300 lei, Barabaş Ana din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Curtea mitropolitană din **Blaj**, cu 200 lei, Internatul da băieţi din **Blaj**, cu 200 lei, Scherner Samuel din **Mănărade**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 200 lei, Sântimbrean Ioan din **Cergăul Mare**, cu 800 lei, Grama Teodor din **Sâncel**, cu 700 lei, Mihai Ungurean din **Beşinău**, cu 600 lei, Morar Ioan din **Ciufud**, cu 500 lei, Konerth Martin din **Şona**, cu 500 lei, Lopziger Martin din **Şona**, cu 400 lei, Schmidt Andrei din **Mănărade**, cu 400 lei, Costea Vasile din **Sâncel**, cu 300 lei, Reder Ioan din **Bălcaciu**, cu 300 lei, Sas Danilă din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Frăţilă Ioan din **Tiur**, cu 250 lei, şi Spătăcean Alexandru din **Ciufud**, cu 200 lei.

Pentru vieri şi scroafe bune de prăsilă au fost premiaţi: Maurer Ioan din **Mănărade**, cu 400 lei, Ştefan Dragoş din **Blaj**, cu 300 lei, Costea Ilie din **Sâncel**, cu 400 lei, Mărginean Ariton din **Sâncel**, cu 300 lei, Barna Vasile

din **Iclod**, cu 200 lei. Îngrijitorul vierului din **Mănărade** a primit 200 lei, răsplată pentru buna îngrijire.

Pentru berbeci şi oi bune şi frumoase au fost premiaţi: Ioan Idu din **Mănărade**, cu 200 lei, Mărginean Nicolae din **Mănărade**, cu 150 lei, Ciugudean Gligor din **Bia**, cu 200 lei, și Stoicu Gligor din **Bia**, cu 300 lei.

Pentru galiţe s-a dat lui Emil Ciufudean din **Veza** 200 lei, oare a adus 6 galiţe Orpington, lui Alexandru Sighad din **Blaj** 150 lei, care a adus 4 galiţe Orpington și lui Miron Nicula din **Blaj** 100 lei, pentru pui de podoabă japonez Waly Kicki.

Diplome de recunoștință au primit Fondul I. M. Moldovan şi Curtea mitropolitană din **Blaj**, pentru porcii bine îngrijiţi, iar pentru galiţe, au primit diplome: Doamna Suciu din **Blaj**, care a adus spre arătare gâște foarte frumoase, Emil Negruţiu din **Blaj**, care a adus mai multe galițe Rhode Island şi Plymuth-Rock, Iustin Hossu din **Blaj**, care a adus 5 găini Rhode Island și 6 Leghorn, Nicolae Mârza din **Blaj**, care a adus 4 găini Wiandette, Ioan Costea din **Blaj**, care a adus 9 găini Wiandette albe, foarte frumoase, Dr. Traian Denghel, care a adus 2 pui Plymuth, mari şi frumoși, Petru Cristea din **Blaj**, care a adus 4 găini Orpington, Dr. Ioan Piso, care a adus 3 găini Wiandette şi 3 Rhode Island, şi Ştefan Dragoş, care a adus un cocoş Wiandette"[75].

---

[75] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 43, Blaj 1931, p. 7

BĂLCACIU

(Bolkach, judeţul Alba)

1364, februarie 6, Vişegrad: Voievodul Dionisie dă de ştire că, înfăţişându-se „Ioan, fiul lui Petru zis Chech, comite sau, cum se spune în vorbirea obişnuită, greav de **Cisnădie** (Helta, judeţul Sibiu), ca pârâş, iar pe de altă parte Kinya, fost comite în Pojon, fiul răposatului voievod Toma, ca pârât, în numele său şi al venerabilului Mihai, episcop de Agria, fratele său, după ce au dobândit, mai întâi, învoirea noastră judecătorească de a se împăca, cu privire la nişte moşii numite **Jidveiu** (Sytwe, judeţul Alba) şi **Bălcaciu** (Bolkach, judeţul Alba), aşezate în comitatul Târnava şi aflate, de fapt, în stăpânirea lui Konya, pe care moşii zisul Ioan, fiul lui Petru, le cerea pe cale judecătorească, drept moşii ale răposatului Nicolae, fiul lui Corrard de **Tălmaciu** (Tolmach, judeţul Sibiu), ţinând prin cumpărătură de numitul Nicolae şi dăruite de acesta lui Petru zis Chech, tatăl său, împreună cu sora lui, adică mama acestui Ioan, dată lui prin legătura căsătoriei… / În faţa noastră, cad la învoială în chipul următor: anume că magistrul Konya şi fratele său, episcopul Mihail, au dat lui Ioan, fiul lui Petru, alte două moşii ale lor, **Metişdorf** (Mortunfolwa, azi **Metiş**, judeţul Sibiu) şi **Ghijasa** (Seez, judeţul Sibiu), aflătoare tot în comitatul Târnava… pome-

nitele moşii Jidveiu şi Bălcaciu rămân lui Konya şi episcopului Mihail”[76].

1366, aprilie 24, Alba Iulia: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Petru, fiul lui Petru de **Bogata** (Bogata, Bagath, Bugath, azi **Bogata de Mureş**, judeţul Mureş), că, odinioară, moşiile numite **Jidveiu** (Sytwe, judeţul Alba), **Bălcaciu** (Bulkach, judeţul Alba) şi **Păucea** (Posteleke, Poustelke, judeţul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, au fost ale lui şi au ţinut şi trebuie să ţină şi acum de el, cu drept deplin, dar au fost şi sunt cotropite de mâini străine, pe care moşii el vrea, potrivit obiceiului țării, să le dobândească din nou şi să se pună să-i fie date în stăpânire, dacă nu se va face împotrivire de către vreunii, la darea acestora în stăpânire. Cu privire la care, cerem să trimiteţi pe omul vostru de mărturie, înaintea căruia, omul nostru, Emeric sau Petru, fiii lui Martin de **Ozd** (Ozd, judeţul Mureş), sau Stefan, fratele lor, fie, în lipsa acestora, Ştefan, fiul lui Nicolae, fiind chemaţi în chip legiuit vecinii şi megieşii acelor moşii, şi fiind ei de față, ducându-se pe acele moşii, să le ia din nou, după adevăratele şi vechile lor semne de hotar, şi să le dea în stăpânire sus-zisului Petru, fiul lui Petru”[77].

1576, februarie 26: „Principele Ştefan Báthory, primind de la Zamfira, fata lui Moise Movilă Vodă, în bani gata şi trei lanţuri de aur, suma de 4.215 fiorini împrumut,

[76] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 234, pp. 220-224

[77] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 35, pp. 49-51

îi zălogeşte ei şi fiilor ei moşia sa din satul săsesc **Bălcaciu**”[78].

1903: „35 de familii din comuna **Bălcaciu**, judeţul Târnava Mică, şi-au vândut casele şi proprietăţile, decise a părăsi Ardealul şi a se întoarce în patria străveche, de unde saşii au venit în Ardeal, înainte cu 700 de ani”[79].

1920: „Cine ştie de Vasile Ghejan din **Bălcaciu**, Regimentul 50, compania 8, din 1914, în luptele de la Galiţia, din august-septembrie, rugăm să comunice femeii sale, Saveta Ghejan, născută Todoran, în Bălcaciu, poşta Jidvei, judeţul Târnava Mică”[80].

1931: „**Expoziţia de animale de la Blaj**… / Camera de Agricultură a judeţului Târnava Mică, înţelegând că cel mai bun îndemn pentru oameni de a crește animale frumoase şi de soi ales, este arătarea acelor animale şi premierea lor cu bani, medalii sau diplome de recunoştinţă, a şi început să facă astfel de arătări sau expoziţii. / În 25 octomvrie a făcut o expoziţie de animale la **Bălăușeri**, iar luni, în 26 octombrie, la **Blaj**. La expoziţia de la Blaj s-au putut vedea numai animale de prăsilă… Dintre proprietarii care au adus animale spre arătare, au fost premiaţi următorii:

Pentru tăurași frumoşi de prăsilă, au fost premiaţi: Ferma Bruchental din **Sânmiclăuş**, cu 1.000 lei, Milu Moșneag din **Bucerdea**, cu 800 lei, Frăţilă Nicolae din **Sâncel**, cu 600 lei, Schuster Martin din **Bălăușeri**, cu 400 lei, Mărginean Nicolae din **Crăciunel**, cu 300 lei,

---

[78] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. II, 1573-1584, Bucureşti 1930, p. 106

[79] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 80, Braşov 1903, p. 3

[80] *Unirea Poporului*, Anul II, nr. 30, Blaj 1920, p. 4

Pataki Martin din **Crăciunel**, cu 300 lei, Hann Samuel din **Şona,** cu 200 lei Cistean Ioan din Bucerdea, cu 100 lei, Şarlea Simion din **Tiur**, cu 100 lei, și Binder Mihail din **Bălcaciu**, cu 100 lei.

Comunele care au taurii cei mai bine îngrijiţi, încă au fost premiate cu bani, și anume: comuna **Sâncel**, cu 300 lei, comuna **Șona**, cu 250 lei, comuna **Petrisat**, cu 200 lei, comuna **Bălcaciu**, cu 200 lei, comuna **Mănărade**, cu 200 lei, comuna **Blaj**, cu 150 lei, comuna **Ciufud**, cu 150 lei, comuna **Sânmiclăuş**, cu 150 lei, comuna **Pănade**, cu 150 lei, comuna **Spini**, cu 100 lei, şi comuna **Veza**, cu 100 lei.

Pentru vacile şi junincile celea mai frumoase au fost premiaţi: Ferma Bruckental din **Sânmiclăuş**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 900 lei, Costea Ioan din **Blaj**, cu 800 lei, Weber Matei din **Şona**, cu 700 lei, Păcurar Constantin din **Blaj**, cu 600 lei, Bechtold Iosif din **Blaj**, cu 600 lei, Mircea Nicolae din **Mănărade**, cu 500 lei, Olah Ioan din **Blaj**, cu 500 lei, Horşa Emil din **Sânmiclăuş**, cu 400 lei, Schmiat George din **Mănărade**, cu 400 lei, Puşcaş Ioan din **Blaj**, cu 300 lei, Barabaş Ana din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Curtea mitropolitană din **Blaj**, cu 200 lei, Internatul da băieţi din **Blaj**, cu 200 lei, Scherner Samuel din **Mănărade**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 200 lei, Sântimbrean Ioan din **Cergăul Mare**, cu 800 lei, Grama Teodor din **Sâncel**, cu 700 lei, Mihai Ungurean din **Beşinău**, cu 600 lei, Morar Ioan din **Ciufud**, cu 500 lei, Konerth Martin din **Şona**, cu 500 lei, Lopziger Martin din **Şona**, cu 400 lei, Schmidt Andrei din **Mănărade**, cu 400 lei, Costea Vasile din **Sâncel**, cu 300 lei, Reder Ioan din **Bălcaciu**, cu 300 lei, Sas Danilă din **Sânmiclăuş**, cu 250

lei, Frăţilă Ioan din **Tiur**, cu 250 lei, şi Spătăcean Alexandru din **Ciufud**, cu 200 lei.

Pentru vieri şi scroafe bune de prăsilă au fost premiaţi: Maurer Ioan din **Mănărade**, cu 400 lei, Ştefan Dragoş din **Blaj**, cu 300 lei, Costea Ilie din **Sâncel**, cu 400 lei, Mărginean Ariton din **Sâncel**, cu 300 lei, Barna Vasile din **Iclod**, cu 200 lei. Îngrijitorul vierului din **Mănărade** a primit 200 lei, răsplată pentru buna îngrijire.

Pentru berbeci şi oi bune şi frumoase au fost premiaţi: Ioan Idu din **Mănărade**, cu 200 lei, Mărginean Nicolae din **Mănărade**, cu 150 lei, Ciugudean Gligor din **Bia**, cu 200 lei, și Stoicu Gligor din **Bia**, cu 300 lei.

Pentru galiţe s-a dat lui Emil Ciufudean din **Veza** 200 lei, oare a adus 6 galiţe Orpington, lui Alexandru Sighad din **Blaj** 150 lei, care a adus 4 galiţe Orpington și lui Miron Nicula din **Blaj** 100 lei, pentru pui de podoabă japonez Waly Kicki.

Diplome de recunoștință au primit Fondul I. M. Moldovan şi Curtea mitropolitană din **Blaj**, pentru porcii bine îngrijiţi, iar pentru galiţe, au primit diplome: Doamna Suciu din **Blaj**, care a adus spre arătare gâște foarte frumoase, Emil Negruţiu din **Blaj**, care a adus mai multe galițe Rhode Island şi Plymuth-Rock, Iustin Hossu din **Blaj**, care a adus 5 găini Rhode Island și 6 Leghorn, Nicolae Mârza din **Blaj**, care a adus 4 găini Wiandette, Ioan Costea din **Blaj**, care a adus 9 găini Wiandette albe, foarte frumoase, Dr. Traian Denghel, care a adus 2 pui Plymuth, mari şi frumoși, Petru Cristea din **Blaj**, care a adus 4 găini Orpington, Dr. Ioan Piso, care a adus 3 găini Wiandette şi

3 Rhode Island, şi Ştefan Dragoş, care a adus un cocoş Wiandette”[81].

1936: „Cursurile Şcolii Ţărăneşti Superioare din **Blaj** s-au încheiat, marţi, în 9 iunie. De dimineaţă, elevele, cu profesorii și profesoarele în frunte, au luat parte la sfânta liturghie, în catedrală. În curtea Şcolii de menaj, s-a făcut încheierea, de față fiind Ilustria Sa Jacob Popa, canonic-prepozit, Al. Lupeanu-Melin, preşedintele Despărțământului, S. Gizdavu, prefectul judeţului, Dr. Ioan Bianu şi Dr. C. Suciu, vicepreşedinţi, I. F. Negruțiu, director pensionar, director Iuliu Maior şi profesor Dumitru Neda, membri în comitet, S. Orian, secretar, şi Ol. I. Barna, casier, doamnele şi domnişoarele profeaoare Emilia Hopârteanu, Veturia Popa-Bura, Maria Gabor, Eugenia Todică, Victoria Urzică, Paraschiva Tâmpânariu, directoarea Şcolii de menaj, Silvia Comșa, Popescu Maria, Margareta Trifan, Lucreția Nicoară, Maria Socol, Gabriella Cristea şi M, Zamfir. / Dl. Al, Lupeanu-Melin, după ce a arătat situaţia Scolii, a adresat elevelor cuvinte de despărțire, dându-le frumoase sfaturi. A împărțit, apoi, diplome şi premii, în unelte casnice, cărți şi medalii religioase. Toate elevele au avut o purtare foarte bună și au fost silitoare la studii, de aceea toate au fost premiate. **Premiul întâi** l-a luat Victoria Mâtcă din **Bălcaciu**, **al doilea**, Ana Costea din **Spini**, iar **al treilea**, Maria Mărginean din **Micăsasa**. Au fost premiate, apoi, toate celelalte, eleve: Benchia Anica, din **Lupu**, Bucur Maria, din **Pănade**, Câmpean Cornelia, din **Pănade**, Câmpean Polixenia, din **Daia**, Câmpean Veronica, din **Pănade**, Costea Carolina, din **Spini**, Cristea Maria, din **Şona**, Desmirean Paulina, din

[81] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 43, Blaj 1931, p. 7

Apahida, Diac Eugenia, din **Moşna**, Hodăian Eleonora, din **Pintic**, Ilia Reghina, din **Clugudul de jos**, Laţa Aniţa, din **Şoroştiu**, Lupean Amalia, din **Daia**, Maior Valeria, din **Rădeşti**, Mihu Maria, din Lupu, Ana Mohan, din **Copșa**, Moga Eugenia, din **Proştea Mare**, Morar Maria, din Apahida, Muntean Elisabeta, din **Rădeşti**, Muntean Letiţia, din **Vecerd**, Oprea Maria, din **Proştea Mare**, Orian Valeria, din **Pănnde**, Piştea Maria, din **Micăsasa**, Pitea Maria, din **Găbud**, Popa Viorica, din **Făget** şi Şovrea Maria, din **Făget**. / Eleva Mâtcă Viorica a mulţumit, în numele colegelor, conducătorilor Despărţământului Blaj al „Astrei“, prin îngrijirea cărora ele au putut urma cursurile acestei şcoli”[82].

1937: „Duminică, 1 august, tinerii premilitari, sub conducerea dlui sublocotenent de rezervă Gh. Ciulea și a dlui Atanasiu Anușcă, au dat o frumoasă producțiune teatrală în comuna **Bălcaciu**. În fața unui public numeros de tineri, bătrâni femei şi copii, s-a desfășurat următorul program: / „Domnişorul”, dans naţional, condus de premilitarul Petru P. Baciu. / „Omul și beţia”, dramă poporală în 4 acte. / „Țiganul, la telefon (dialog). / Dansuri naţionale, conduse de t, p. Petru P. Baciu. / Dl A. Anuşcă, într-o cuvântare, arată rolul ce-l are pregătirea premilitară în educarea tineretului, care, poate mâine, este chemat să ne apere hotarele Patriei. / Părintele Victor Negrea, preotul satului, în cuvinte călduroase şi pline de dragoste creştinească, arată tinerilor premilitari datoria mare ce-o are tineretul azi, când duşmanii păcii caută să ne răpească, din nou, pământul srămoşesc abia dezrobit, dându-le, totodată, câteva sfaturi creştineşti. / Serbarea a luat sfârşit într-o

[82] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 24, Blaj 1936, p. 3

însufleţire de nedescris. Laudă deosebită se cuvine fetelor din comuna Sf. Nicolae: Ana Baciu, Maria Sârbu, Aurelia Morar, Aurelia Gifălean și Miua Horşia, care s-au înrolat alături de premilitari pentru reușita serbărilor”[83].

1942: „Maiestatea Sa Regele, **nașul unui copil din Bălcaciu**, Târnava Mică. Maiestatea Sa Regele a binevoit a fi nașul unui copil al locuitorului Tăunean Nicolae din comuna **Bălcaciu**, care se află acum în serviciu la Curtea Regală. Botezul s-a făcut în comuna Bălcaciu, de către părintele Iuliu Busoiu, protopopul Blajului, și părintele Victor Pop. Maiestatea Sa Regele a fost reprezentat, la botez, de către de dr. Iosif Pop, prefectul județului Târnava Mică”[84].

TWO STALWART MEMBERS OF A DANCING BROTHERHOOD
The dress of the Calusare dancers differs but little from the Rumanian national costume, but is decorated with coloured strings and flowers, and a heavy fringe of coloured string with bells, which tinkle gaily at each movement, is hung below the knee. These men, who enjoy the reputation of professional dancers, are now to be found principally in West Wallachia and South Transylvania

[83] *Unirea Poporului*, Anul XIX, nr. 34, Blaj 1937, p. 3

[84] *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 37, Blaj 1942, p. 4

BALOTEŞTI

(Boloteşti, lângă Sighet, judeţul Maramureş)

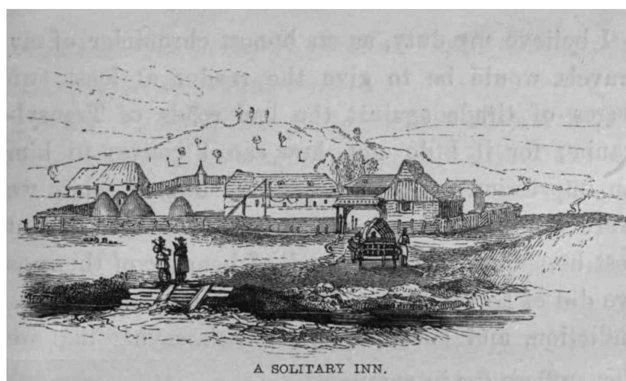
1405, noiembrie 6, Vişegrad: „La mandatul regelui Sigismund, Vincz, Dragus, Sandor şi Bud din **Coseu** (valea râului Cosău, Maramureş) se introduc (se pun în stăpânire – n. n.), fără contrazicere, în posesiunea moșiilor judecate lor: **Bărbeşti** (azi **Berbeşti**, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Fereşti** (comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Călineşti** (districtul Caşeului, judeţul Maramureş), **Boloteşti** (Boloteşti, lângă Sighet, judeţul Maramureş), **Dudeşti**, **Vinceşti** (partea sudică a satului Budeşti, judeţul Maramureş) și **Văleni** (comuna Călineşti, judeţul Maramureş) deodată, se statoresc metele (se reaşează hotarele – n. n.) acestor moșii"[85].

1415, decembrie 18: „La mandatul judelui Curiei regeşti, Nicolau, fiul lui Stanislau din Urmezö, cu fiii săi Petru, Elie, Joan, Georgiu, apoi Stanislau, fiul lui Ştefan din Urmezö, se introduc, fără contrazicere în moșiile Urmezö, Lipche, Harincha, Berezna, Ökörmezö, Drăgueşti, Negova, Ganea, Apşa de sus, **Rona de jos** (districtul Ronei, judeţul Maramureş), **Bărbeşti** (azi **Berbeşti**, comu-

[85] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 76, pp. 132-134

na Giuleşti, judeţul Maramureş), **Călineşti** (districtul Caşeului, judeţul Maramureş) şi **Baloteşti** (Boloteşti, lângă Sighet, judeţul Maramureş)”[86].

1424, iulie 15, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti către conventul din Lelesz, pentru introducerea lui Petru, fiul lui Nicolae din Urmezö, în posesiunea moșiilor **Bărbeşti**, **Călineşti**, **Fereşti**, **Baloteşti**, Coseu, **Budeşti** şi Vinceşti. Introducerea s-a întâmplat în 11 august, fără contrazicere, dar pe *homo regius* (omul regelui), Ştefan din Bedeu, cetăţenii și hospesii (oaspeţii) din **Teceu** fără vina lui l-au omorât și, în 28 august, înainte de ce s-au expediat literile statutorie (scrisorile de punere în stăpânire – n. n.), Joan, fiul lui Costa din Coseu, a protestat”[87].

1836, John Paget, Arrin Smith:
Han singuratic în Transilvania

---

[86] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 113, pp. 201-203

[87] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 153, pp. 263, 264

BALWANUS

(cetate lângă Turin, judeţul Covasna)

1360, noiembrie 26, Sântimbru: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, în vinerea de după sărbătoarea Tuturor Sfinţilor (6 noiembrie) „omul nostru, Ladislau, fiul lui Alexandru de **Şard** (Saard, azi **Şoard**, judeţul Mureş) sau Blasiu ori Andrei, fiul lui Pavel de **Feleag** (Felek, judeţul Mureş), sau Nicolae, fratele lor, ori Ladislau, fiul lui Dominic de **Hăghig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, judeţul Covasna), ori, în lipsa acestora, Matei de **Chendul de Sus** (Chendu Mic**,** Kendhyd, înglobat în **Chendu Mare**, Felkend, judeţul Mureş), să se ducă, împreună cu omul vostru de mărturie, la pământul aşezat între râurile Turia şi Casinul, în faţa cetăţii **Balwanus** (cetate lângă Turin, judeţul Covasna), să-l împartă în cinci părţi drepte şi deopotrivă, dintre care trei părţi să le încredinţeze fiilor lui Alexandru… / Venind înaintea noastră Benedict zis Orrus de Heghig, în numele lui Ladislau, fiul lui Ştefan de **Petriceni** (Peselnik, Peselnuk, Pysulnuk, judeţul Covasna) a făcut întâmpinare că, la împărţirea în cinci părţi, Ştefan, fiul lui Apour, şi Ştefan, fiul lui Ioan de **Valea Seacă** (Zarazpatak,

județul Covasna) au oprit împărțirea, şi au fost chemați în fața noastră”[88].

VANITY FAIR IN TRANSYLVANIA

Of her winter Sunday costume the richly-ornamented sheepskin is the chief feature, while the quaint jampot-shaped hat, handsome lace apron, and glittering trinkets, proclaim her a staunch and well-to-do adherent of Transylvania's traditional dress

BANABIC

(vezi **VÂLCELE**, județul Cluj).

[88] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 538, pp. 577-581

BAND

(magh. Mezőbánd, germ. Bandorf, judeţul Mureş)

1918, noiemrie: „Ţăranii români şi maghiari din **Band**, într-o adunare populară, au declarat că nu vor să se mai supună legilor statului maghiar, deoarece, şi în această parte a ţării, se va constitui o republică română… / În unele cazuri, acțiunile ţăranilor s-au îndreptat și împotriva organelor administrative de grad mai înalt, funcționarii acestora fiind destituiţi şi alungaţi. Amintim, în acest sens, acţiunea de alungare a **prim-pretorului plăşii Band** şi a funcţionarilor din subordinea acestuia, cu toate că împotriva mulțimii a fost adusă armata, care a tras, ucigând sau rănind o serie de ţărani. Iată ce declara, la 12 noiembrie 1918, un funcţionar al plăşii, în memoriul adresat subprefectului: „Cu ocazia **răscoalei care a avut loc la Band**, mulțimea, asociată pentru omoruri şi incendii, m-a condamnat la moarte şi din faţa furiei poporului am fugit în timpul nopţii. În fiecare zi îmi trimit vorbă că, faţă de orice precauţie, tot mă vor omori în bătaie. Binevoitorii m-au avertizat să nu mă întorc înapoi la Band, fiindcă mulțimea agitată vrea să mă omoare. În sânul mulțimii asociate pentru distrugerea ordinii sociale s-a răspândit ştirea greşită că armata, sosită acolo pentru apărarea dreptului de proprietate la intervenția mea, s-ar fi dus la Band; de asemenea, şi cazurile mortale, cu ocazia restabilirii ordinii, le

aduc în legătură cu persoana mea. După ce am plecat, mi-au incendiat şi locuința”.

Prim-pretorul plășii Band, de asemenea, a fost silit, sub presiunea ţăranilor, să-şi părăsească funcţia deţinută şi pe care a folosit-o, de obicei, împotriva maselor populare. În primele zile ale lunii noiembrie, de teama mulțimii dezlănţuite, care înlătura totul ce-i ieşea în cale, ce era legat de odiosul regim, şi a „lipsei complete de jandarmerie şi forță”, a fost nevoit, pentru a-şi salva viața, să strige că „nu este lege, a voastră este puterea şi acum voi dispuneţi”. / Autorităţile centrale şi locale au încercat să stăvilească acţiunile revoluţionare ale țărănimii, recurgând atât la forța militară, cât şi la unele măsuri care să contribuie la îmbunătăţirea momentană a situației materiale a maselor populare”[89].

„La 3 noiembrie 1918, într-o zi de târg, a început acţiunea de ,,devastare, din partea revoluţionarilor”, a averilor celor bogaţi şi de alungare a autorităţilor plăşilor, a căror reprezentanţi, în frunte cu prim-pretorul, s-au refugiat, fiind ameninţaţi de cei peste „1.000 de revoluționari”, adunaţi la **Band** din aşezările învecinate. Forţa publică, destul de numeroasă, n-a reuşit să potolească furia ţăranilor, ceea ce a determinat pe moşierii din Band să se refugieze în alte localităţi şi, în special, la **Târgu Mureş**. La cererea autorităţilor, prefectura a trimis la Band un detașament, compus din 20 ofițeri, sub comanda lui Tovasi Geza, fire impulsivă şi de o deosebită cruzime, unealtă a celor bogaţi, el însuşi fiind mare proprietar. În lupta care s-

---

89 Rus, Traian, *Lupta comună a ţărănimii române, Maghiare şi germane din comitatul Mureş-Turda, în toamna anului 1918, pentru libertate şi pământ*, în *Revista de istorie*, Tomul 33, Editura Academiei, Bucureşti 1980, p. 696

a purtat, în piaţa comunei, învingători au ieșit autorităţile și detașamentul de ofițeri. Au căzut, cu această ocazie, sub gloanţele uneltelor exploatatoare „3 revoluționari, iar circa 20 au fost răniţi mai uşor, circa 20 au fost făcuţi prizonieri şi dati parchetului". La 8 noiembrie, conducătorii ţăranilor au fost împușcați : Ardelean Iosif, ziler, în etate de 31 ani, Majlat Iosif, zilier, de 27 ani; Majlat Geró, zilier, de 23 ani, şi Kucsvan, ţăran sărac, de 23 ani. Pentru aceste crime, cei vinovaţi „au fost dati în judecată, însă Tribunalul Tgârgu Mureș, aflându-i nevinovaţi, i-a achitat", ceea ce nu a surprins pe nimeni, deoarece justiţia era pusă tot în slujba apărării intereselor celor bogaţi. / Acţiuni împotriva moşierilor au avut loc, la începutul lunii noiembrie, şi în alte localităţi din comitat"[90].

1929: „**Petrecerea din Band**. Ziua de 14 iulie a fost o zi de înălțare sufletească pentru comuna **Band** şi pentru împrejurime. Teologii din Blaj coborârâ, după proaspătul obicei, în mijlocul Câmpiei, pentru ca, prin elanul tinereţii lor, să străplânte în suflete dorul de muncă şi dorul de viață neprihănită. Au fost primiţi cu dragoste neţărmurită de **intelectualii Bandului**, în frunte cu părintele protopop Emil Tatar, şi trataţi cu cea mai delicată atenţie. / Programul începuse, deja, cu sfânta liturghie, pe care a pontificat-o Clarisimul Domn Dr. Augustin Tatar; iar cântările liturgice au fost cântate de corul în 4 voci al teologilor. / Mulțimea însetată de frumos și adevăr, cu toate că vremea era potrivnică, umpluse încăpătoarea biserică. Cei care participară au fost înălțați în sfere de soare și lumină, prin cântările corului şi prin cuvintele înțelepte ale Clarisimului Dr. Augustin Tatar, au fost întăriți în credința

[90] Ibidem, p. 698

că biserica Romei este adevărata biserică a lui Hristos Dumnezeu. / Seara, la 8 şi jumătate, începuse festivalul artistic dansant. Dr. Augustin Tatar ţinu o conferință, arătând menirea teologilor, care sunt nădejdea de mâine a Bisericii și, totodată, scopul pentru care s-a făcut aceasta serbare. Cuvintele pline de înțelepciune și adevăr, răzbiră adânc în suflete, imprimând caractere de neşters. / La adevărată înălțime au fost punctele de cor: „Rugăciunea“, de Beethoven; „Psalm I”, de C. Cherebeţiu, „Ilenuța“, de I. Vidu; „Marşul soldaților“, din „Faust”, de Ch. Ghounod, şi, în special, „Ave Maria“, de G. Menozzi, cântată de tenorul Niţu Miclea, acompaniat de cor. Au fost la locul lor şi binevenite versurile vesele, spuse de I. Coman şi I. Pop.

După terminarea producției, lumea satisfăcută se îndreaptă spre sala de dans, împodobită cu frunze şi flori, unde începu petrecerea vială și intimă, care ţinu până la răsărit de soare, când tineretul s-a împrăștiat, ducând frumoase impresii. Teologii din Blaj s-au arătat în fața lumii de aici ca adevărate forţe morale şi intelectuale. Ar fi bine ca în tot locul să fie aşa de bine pregătiți și ca ieșirile aceste în lume să fie cât mai dese”[91].

1932: „Biserica noastră a avut un crâsnic, adică un făt bătrân şi acest făt a murit, şi când au dat să tragă clopotele mai întâi, un clopot a crăpat şi biserica a rămas numai cu un clopot. Ce să ne facem pe criza asta mare?... Am hotărât să dea fiecare vât va voi şi au deschis punga: Părintele protopop Emil Tatar, 500 lei, Iosif Iacob, picher la şosele judeţene, 500, Oltean Zaharie, director de şcoală primară, 500, Raţiu Grigore, proprietar, 500. Togănel Ştefan, plugat, 250 lei, Costin Toderaş, prima curator şi casier,

[91] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 31, Blaj 1929, p. 7

200, David Alexandru, primar comunal, 200, Pop Vasile, curator bisericesc, 200, Turcu Maxim, curator bisericesc, 200, Boroş Ioan, curator bisericesc, 200, Almăşan Alexandru, 200, vreo 20 de inşi câte 100, vreo 40, câte 50, şi s-a strâns frumoasa sumă de 8.010 lei, iar clopotul a costat cu totul 8.645 lei…

Măcar că la noi, în **Band**, sunt 4 biserici, 4 feluri de confesiuni: ortodocşi, reformaţi, jidovi şi niște mucări de pocăiţi, și aceştia le cam sta în cale. Dar uniţii noștri n-au ascultat de nimeni, ei au mers drept înainte, au dat dovadă că sunt o odraslă din tulpina creştinătății, uniţi cu Roma, aşa că biserica noastră, puțin timp a fost cu un singur clopot după cel spart, că nimeni n-a știut dintre străini, fără numai o dată au auzit că biserica unită iar are clopote frumoase – iar comuna Band are trei cătune și în fiecare, câte o clopotniță şi un clopot, şi cei de la 8 km de sat aud dangătul clopotului în dumineci şi sărbători, și pornesc la biserică, şi acestea tot bieții români le-au făcut. Mai departe n-o să ne lăudăm, dar noi, **uniţii din Band**, de când e Domnul şi bunul păstor sufletesc la noi, în timp de câțița ani, din 1924, până acum, am făcut casă parohială şi casă cantorală, grajd la preot, am acoperit biserica și acestea ne-au costat așa cam 426.000 lei, cu toate, laolaltă. Aşa e, dacă turma are păstor bun, toate merg bine”[92].

1941: „**Zece Mai, la Băgaciu**. Marele praznic național s-a sărbătorit, în anul acesta, în comuna noastră, cu mare însufleţire. Dimineața. la ora 9, sfânta Liturghie, la biserica română greco-catolică, după care s-a făcut o rugăciune de mulțămită, la care au participat toate autoritățile comunale, precum şi întreg corpul didactic român

---

[92] *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 52, Blaj 1932, p. 8

de stat, cu toţi elevii, și cel confesional evanghelic lutheran. / După terminarea serviciului divin, la care a dat răspunsurile **corul tinerimii române din Băgaciu**, condus de dl învăţător Ioan Pavel, refugiat, a vorbit preotul local, părintele Ioan Păcurar. S-a format, apoi, un cortegiu, spre şcoala primară de stat, în marş, **fanfara romilor din Băgaciu** executând marşuri naționale. Ajunşi la şcoala primară de stat, a urmat serbarea şcolară. / În faţa Şcolii primare de stat, s-a improvizat o frumoasă tribună, pe care au luat parte părintele greco-catolic, primarul, notarul, secretarul, dl Al. Moldovan, refugiat de la Mureş, perceptorul, dl Toncezu Dănilă, refugiat de la Mureș, cu doamna, Rectorul de la şcoala confesională evanghelică lutherană şi învăţătoarea Grete Dietrich, precum şi un frumos număr de țărani, țărănci și fruntaşi ai comunei. În faţa tribunei, de o parte şi de alta, elevii ambelor şcoli, cu drapelele naționale române. / Programul, compus din coruri, conduse de învățătorii Aurel Ionescu, refugiat de la **Teaca**, şi Ioan Pavel, refugiat de la **Band**. Poezii declamate de elevi, conduse de dl Dumitru Mureşanu, învăţător-director al şcolii de stat. Jocuri, sub conducerea învăţătorului Ioan Pavel, vorbirea dlui director Dumitru Mareșanu despre însemnătatea zilei; urmează defilarea şcolilor de stat şi confesionale din loc, sub conducerea învăţătorilor, la stat, D. Mureganu şi I. Pavel, iar la confesionale, învăţătoarea Grete Dietrich, îa care timp fanfara intona marşul „Deşteaptă-te Române”. Serbarea s-a sfârşit la ora 12, urmând apoi masa. / La primăria comunală, în locuința dlui notar, se întrunesc toți „cărturarii satului“, răspunzând învitării primarului şi notarului. Aici ia parte şi preotul evanghelic lutheran, la propunerea preotului român greco-catolic. Se discută întâmplări din viața fieştecăruia, politica n-are loc la masa

noastră. Interesant e că, dintre cei 15 cărturari, câți au fost la masă, nici unul nu s-a născut în Băgaciu. / Serbarea noastră de 10 Mai 1941 se încheie cu credința şi speranța ce o nutreşte fiecare român: ca un nou „10 Mai“ să-l petrecem cu toţi fraţii români, liberi, într-o Românie liberă şi Mare”[93].

YEOMAN COUPLE OF TRANSYLVANIA

The lives of the Transylvanian peasantry are spent in an unremitting round of toil, but their love of independence keeps them faithful to the land, and they prefer tilling the earth to acting as servants in the towns

[93] *Unirea Poporului*, Anul XXIII, nr. 21, Blaj 1941, pp. 3, 4

BĂNIA

(Bánya, judeţul Caraş-Severin)

1895: „Iar un caz concret despre violarea drepturilor cetăţeneşti, prin faimosul protopretor Gusztav Szabó din **Bozovici**. / Am cetit în preţuitul ziar „Dreptatea“ o interesantă corespondenţă din **Gârbovăţ**. Nu numai această comună a avut și îşi are necazurile sale cu acest exaltat protopretor, ci şi alte comune din acest cerc. Aşa e comuna **Bănia**, pe care acest protopretor încă a onorat-o, peste voinţa ei, cu un primar geșeftar, birtaş şi comerciant deodată. / Procedura ce acest protopretor a observat-o la alegerea antistei comunale din Bănia, în perioada electorală actuală, este tot aşa de condamnabilă şi compromițătoare pentru un stat liberal constituţional.

Ştim, că legea dă protopretorului dreptul de candidare, dar ştim că, în sensul ordinaţiunii ministeriale, protopretorul ar trebui să se informeze şi despre încrederea publicului alegător pentru persoanele candidate. Inteligenţa şi alegătorii din **Bănia**, cu o zi înainte de alegere, au prezentat acestui protopretor o petiţiune, prevăzută cu 130 subscrieri de alegători, ca să pună în candidare din 3 persoane numite, în care ei au încrederea, cel puţin pe unul; l-au rugat, mai departe, ca sub nici un caz să nu le pună în candidaţie negutători şi birtaşi. În ziua alegerii, la rugarea

aceasta, a răspuns oral protopretorul că nu poate satisface şi că nu se lasă să fie de nimeni influienţat în dreptul său. El va candida pe cine va voi, dar nu va împiedica alegătorii ca să-şi aleagă pe cine ei vor voi. A declarat că el e omul libertății, egalității şi frățietății şi, astfel, a pus în candidaţi pe Ioan Csenda, Vasilie Puia, greci şi birtaşi, şi pe Iosum Kracosin, acesta din urmă, pe timpul grănicerii, bătut cu bâta pentru furt.

Alegătorii, înainte şi în actul alegerii, i-au prezentat acestui protopretor o rugare, subscrisă de 10-12 alegători, ca alegerea să o facă cu vot nominal. Mai înainte de a face candidarea, a promis reprezentanţei comunale, că va ordona votare nominală. Ce să vezi? Minciună a fost toată promisiunea. Principiile de egalitate, frățietate şi libertate, cu care s-a mândrit şi își bătea pieptul, le-a călcat cu picioarele, în dragul grecilor şi birtaşilor!”[94].

---

[94] *Dreptatea*, Anul II, nr. 263, Timişoara 1895, p. 2

BANPOTOC

(Banpotaka, judeţul Hunedoara)

1362, iulie 8, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Toma de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara) că Bakoch şi Ioan, fiii lui Toma de Turek (în Slovacia), a încercat să alipească o bucată din pământul său, care ţine de moşia sa Rapolt, din partea moşiei **Kuespotak** (dispărut, lângă Rapoltu Mare şi Bobâlna, judeţul Hunedoara), la zisa moşie Kuespotak… şi din **Bobâlna** (Babolna, judeţul Hunedoara), prin culegerea roadelor acelei moşii. Drept aceea, trimiteţi spre mărturie omul vostru, înaintea căruia Mihail, fiul lui Iacob de **Chimindia** (Kemend, Kemind, judeţul Hunedoara) sau Dumitru, fiul lui Barnaba de **Hărău** (Harow, Horou, judeţul Hunedoara), sau Dumitru, fiul lui Nicolae de **Banpotoc** (Banpotaka, judeţul Hunedoara), omul nostru… să-i oprească pe Bakoch şi Ioan şi pe iobagii acestora de la culegerea roadelor şi foloaselor acelei bucăţi de pământ”[95].

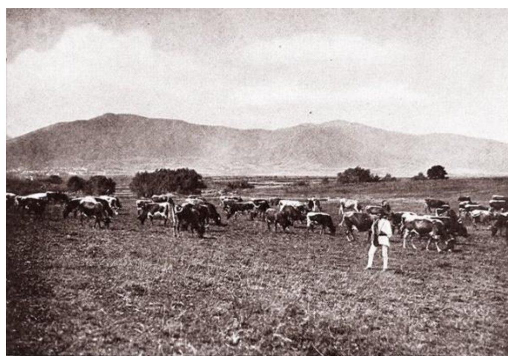
1896: „Banpotoc, la 31 mai. Elevi prezenţi la examen, 75, public numeros. Edificiul şcolii foarte frumos, însă, din toate odăile lui, numai sala de învăţământ este

[95] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 117, pp. 90, 91

gata, celelalte stau neisprăvite din lipsa de bani. / Rezultatul, ca totdeauna, foarte mulţumitor… uneltele de învăţământ, la şcoala din Banpotoc, împrumutate!”[96].

1897: „Învăţător la **Banpotoc** este dl Alexandru Vlad… autorul interesantelor *Impresii de călătorie*, publicare în broşura *Foiţe alese*”[97].

1923: „Soţia preotului Nicolae Iosof din **Banpotoc**, protopopiatul Deva, Maria, născută Isdrailă, după un scurt, dar greu morb, a încetat din viață, în 11/24 august, în etate de 28 ani şi în al 8-lea an al fericitei căsătorii. A fost transportată şi înmormântată în comuna natală, **Răşinari**, duminică, în 13/26 august. O deplânge nemângâiatul soţ şi 3 copii rămaşi orfani”[98].

Photo, Fischer, Sibiu

A TRANSYLVANIAN PASTURE

BĂRĂBANŢ

(vezi **ALBA IULIA**, judeţul Alba).

---

[96] *Revista Orăştiei*, Anul II, nr. 22, Orăştie 1896, p. 96

[97] *Revista Orăştiei*, Anul III, nr. 20, Orăştie 1897, p. 85

[98] *Telegraful Român*, Anul LXXI, nr. 69, Sibiu 1923, p. 3

BĂRĂI

(Barce, judeţul Cluj)

1352, decembrie 29, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei scrie voievodului Transilvaniei, Ştefan despre raportul trimişilor „la moşia **Marocaza** (**Tăuşeni**, Eurholm, Markhaza, judeţul Cluj)" şi despre „mersul hotarelor" ei, care încep „dinspre moşia **Giulatec** (Giulateluke sau **Coasta**, judeţul Cluj), şi urmează astfel: cel dintâi semn de hotar începe de lângă o creastă, lângă o pădure, numită Wyla, într-un mărăciniş: de aici merge spre satul Giulatelec şi, lângă un pârâu, care curge dinspre Marocaza, se află o movilă de hotar; de aici coteşte spre miazănoapte şi, într-un mărăciniş, se află de asemenea o movilă de hotar; de aici merge la o creastă, pe care se află o movilă de hotar; de aici o ia către un drum, care vine din Giulatelec şi merge la satul **Bărăi** (Barce, judeţul Cluj) şi, lângă acel drum, se află o movilă de hotar, şi acel drum se socoteşte şi se ţine drept hotar, până ce ajunge la hotarul acelui sat Bărăi. Această moşie Marocaza, despărţită astfel prin semne de hotar, au trecut-o în stăpânirea lui Gallus, fiul lui Ioan, ca s-o aibă pe veci"[99].

---

[99] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 159, pp. 171, 172

1356, iunie 20, Sântimbru: Dominic, vicevoievodul Transilvaniei, scrie căpitlului mănăstirii Mănăştur că trebuia să se înfăţişeze „Ioan, fiul lui Laurenţiu de **Recea** (Reche, judeţul Sălaj)… ca potrivnic al soţiilor lui Kalach şi Valentin de Cămăraş, adică fiicele lui Ioan zis Chente, în pricina privitoare la predarea părţilor de moşie din **Bărăi** (Bare, judeţul Cluj) şi **Sânger** (Zengel, judeţul Mureş)… şi la pătrimea de fiică cuvenită din moşiile **Recea Mare** (Reche, judeţul Sălaj), **Recea Mică** (Reche Minor, judeţul Sălaj), **Paluara** (lângă Zalău, judeţul Sălaj), **Cristur** (Kereztur, azi **Recea-Cristur**, judeţul Cluj), **Nok** (azi dispărut, judeţul Cluj) şi **Tamasteleke** (Tamastelke, lângă Recea-Cristur, judeţul Cluj) precum şi nişte pământuri rămase de la tatăl acelor doamne… / Ioan, fiul lui Laurenţiu nu se împotriveşte cu nimic la cererea acestor doamne”[100].

---

[100] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 24, pp. 23-25

BÂRCEA MARE ŞI MICĂ

(Aprodhaza şi villa Aprod, judeţul Hunedoara)

1356, mai 7, Deva: „Saul, comitele, şi juzii nobililor comitatului Hunedoara adeveresc că ei, în ziua de 30 aprilie, împreună cu Petru, fiul lui Tiburţiu, Ioan, fiul lui Sumrak, Ivanca, Iacob, fiul lui Simion, Ioan, fiul lui Laurenţiu, Petru de **Streisângeorgiu** (Sancto Georgio, judeţul Hunedoara), Ioan, fiul lui Toma, şi Ştefan de **Cristur** (Kyreztur, judeţul Hunedoara), nobili ai ţinutului, stând în scaun de judecată, nobila doamnă, văduva lui Mihail de **Bârcea Mică** (villa Aprod, judeţul Hunedoara), ridicându-se din mijlocul celorlalţi, făcând întâmpinare, a spus că, în ziua când l-au omorât pe soţul său, Pavel, fiul lui Mihail, năpustindu-se cu sila în casa sa şi spărgându-i o lădiţă cu scrisori, a luat cu sine, din aceasta, privilegiul cu privire la moşia **Bârlea Mare** (Aprodhaza, judeţul Hunedoara), împreună cu alte lucruri ale sale”[101].

1356, mai 7: Vicevoievodul Petru dă de ştire că, potrivit scrisorii de amânare, venind „Valentin Roşu, în numele lui Ladislau, şi Petru, pentru Pavel, fiul său, s-au plâns împotriva lui Bartolomeu, fiul lui Mihail din **Bârcea**

---

[101] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 400, p. 418

Mică (villa Aprod, judeţul Hunedoara), că Pavel, Ştefan şi Toma, fiii lui Mihail, de asemenea şi mama lor, continuând să rămână pe moşia Bârcea Mică, ca nişte oameni venetici, le-au pricinuit neîncetat felurite vătămări şi pagube, trăgându-l în judecată înaintea noastră pentru a afla, potrivit legii, că oare din îndemnul sau nu al acelui Bartolomeu, nobil din acelaşi loc, ruda lor, s-au statornicit pe zisa moşie. Auzind acest lucru, Batolomeu ne-a răspuns că Pavel, Ştefan şi Toma nu au rămas cu îngăduinţa şi voinţa sa, ci s-au aşezat pe moşie în temeiul puterii lor.

Auzind acestea, Pavel, fiul lui Mihail, în numele său şi al fraţilor săi, ne-a spus că ei au fost puşi în stăpânirea moşiei Bârcea Mică, în temeiul înrudirii lor de devălmaşi, de către Mihail, tatăl acelui Bartolomeu, şi ne-au arătat un privilegiu al capitlului bisericii Transilvaniei, întocmit în anul **1357**, în cuprinsul căruia se arată că Henric, fiul lui Nicolae, înfăţişându-se în faţa acestui capitlu, a spus că a vândut, cu cinci mărci de argint, cu îngăduinţa megieşilor săi, a magistrului Ladislau, Jula, Ştefan şi Albert de **Bulci** (Bulch, azi **Bulciu**, judeţul Arad), lui Simion, fiul lui Chom, pomenitului Simion, cât şi fiilor săi, un pământ al său, pe nume **Kanoltu** (dispărut, lângă Bârcea Mare şi Mică, judeţul Hunedoara), înconjurat de nişte ape. / La aceste cuvinte, Bartolomeu a răspuns că Mihail, tatăl său, într-o noapte a fost ucis de către răufăcători, în apropierea moşiei acestora, şi tot aceştia, adică Pavel, Ştefan şi Toma, în aceiaşi noapte, intrând cu sila în casa lor şi spărgându-i lada sa, au luat şi au dus cu ei toate lucrurile sale din ladă, precum şi scrisorile sau dovezile lui scrise, întocmite cu privire la moşiile lor, între care şi acest privilegiu, pentru mărturia căruia ne-a înfăţişat o scrisoare a comitelui şi juzilor din comitatul Hunedoara din anul

1365. Din cuprinsul acestei scrisori s-a aflat că, pe când magistrul Saul, comite de Hunedoara, şi juzii din comitat, împreună cu Petru, fiul lui Tiburţiu, Ioan, fiul lui Sumrak, Ivanca, Iacob, fiul lui Simion, Ioan, fiul lui Laurenţiu, Petru de **Streisângeorgiu** (Sancto Georgio, judeţul Hunedoara), Ioan, fiul lui Toma, şi Ştefan de **Cristur** (Kyreztur, judeţul Hunedoara), nobili din ţinut, au stat în scaunul de judecată şi au început să dezbată desfăşurarea pricinilor tuturor, văduva lui Mihail din Bârcea Mică a făcut cunoscut, în chip de întâmpinare, că în ziua în care l-au omorât pe soţul său, Pavel, fiul lui Mihail, năpustindu-se cu sila în casa sa şi spărgându-i o lădiţă cu scrisori, la **Bârcea Mare** (Aprodhaza, judeţul Hunedoara), a luat şi dus cu el pomenitul privilegiu, împreună cu alte lucruri ale sale. Pavel s-a ridicat şi a răspuns că el nu s-a năpustit asupra casei sale şi nu a spart lada, dimpotrivă, că acele scrisori se aflau asupra mamei lui"[102].

1371, ianuarie 12, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei scrie voievodului Transilvaniei Ioan că şi-a trimis omul de credinţă, „dimpreună cu Ioan de **Băcinţi** (Bakay, Wakay, judeţul Alba), omul vostru… la moșiile numite **Bârcea** (Barca, judeţul Hunedoara), **Săuleşti** (Şăuleşti, Salfalwa, inclus în Simeria, judeţul Hunedoara) şi **Petreni** (Pethlend, judeţul Hunedoara), și, chemând legiuit acolo pe toti vecinii și megieşii acelor moșii. și fiind aceștia de faţă, acel om al nostru, lăsând curţile și casele lui Ladislau și Ioan, fiii lui Somrakus precum și ale lui Iwanka, fiul lui Rubyn, ce le aveau în acea moșie **Bârcea**, cât și chiar curțile acelor magistri Saul și Ioan, din zisa moșie numită **Săulești**, împreună cu toate acele folosințe

[102] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 401, pp. 418-421

cu care le-au ţinut până acum, ca să le stăpânească în pace, potrivit hotărârii voastre judecătorești, în schimbul numitelor curți ale acelor nobili, înzestrate cu case şi cu alte clădiri – a dat fiecăruia din acei nobili, după a sa alegere, pe acele moșii, în locurile neclădite, alte locuri de curți, asemenea și deopotrivă în ce privește felul și întinderea. Şi, în cele din urmă, împărțind acele moșii, numite Bârcea, Săulesti şi Petreni în două părţi drepte şi deopotrivă, au trecut în stăpânire, mai întâi, jumătate din acele moșii lui Ladislau și Ioan, fiii lui Somrakus, și lui Iwanka, fiul lui Rubyn, după alegerea lor, și apoi cealaltă jumătate din acele moșii, zișilor magiştri Saul și Ioan, fiii lui Petru, ca să o stăpânească. Celelalte folosințe ale acelor moșii, anume pământurile de arătură, pădurile, râturile și fânaţele, dumbrăvile și orice alte folosințe ce tin de acele moșii, lăsându-le acei nobili în folosința lor dimpreună. Și, în sfârșit, sus-zișii Ladislau și Ioan, fiii lui Somrakus, și Iwanka, fiul lui Rubyn, în schimbul locurilor de mori aflătoare pe zisa moșie Bârcea, în care ei aveau mori, pe care și le ridicaseră pentru ei, nu au vrut să dea și să lase sus-zisului magistru Saul și lui Ioan, fiii lui Petru, alte locuri de moară asemănătoare și deopotrivă în altă parte, pe întinsul acelei moşii. De aceea, sus-pomenitul om al vostru, cu mărturia zisului om al nostru, făcând punerea în stăpânire în dreptele jumătăţi din morile numiţilor Iwanka, fiul lui Rubyn, și ale lui Ladislau și Ioan, fiii lui Somrakus, au dat acele jumătăţi din numitele mori acelor magiştri Saul si Ioan, fiii lui Petru, așa cum cere obiceiul țării, potrivit cuprinsului sus-zisei scrisori a voastre, ca să le stăpânească”[103].

[103] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 1, pp. 1-3

1885: „Cunoscutul notar Szanto, din **Bârcea Mică**, împreună cu un reprezentant al bisericii reformate de acolo, au publicată, în „Ellénzek”, un apelă către „patrioţii bine-simţitori”, ca să le dea ajutor pentru a zidi acolo o biserică reformată şi o casă parohială, în ferma speranță că, nu peste mult timp, vor putea converti la religiunea reformată pe toți cei 260 români din Bârcea Mică, după ce pe 28 i-au convertit. Szanto stă să întreacă şi pe Hunfalvy (Hundsdorter) ca istorici, zicând că acei români sunt secui, colonizați acolo de Hunideşti, primind religiunea greco-ortodoxă a acestora. Trecem cu vederea asemenea fleacuri istorice şi atragem numai atenţiunea autorității noastre bisericeşti competente, să fie cu ochii în patru, iar românii din Bârcea să nu-și batjocorească religiunea părinţilor lor, căci cu greu păcat își încarcă sufletul”[104].

1902: „Pe ziua de ieri, 20 decembrie stil nou 1902, a fost convocată adunarea generală extraordinară a comitatului nostru, cu un program destul de variat. Adunarea fu deschisă de fișpanul Barcsay Kálmán şi, până către amiază, s-au măcinat repede aproape 80 de obiecte. Membrii au fost forte puţini de faţă; discusiuni meritorie mai de loc… Înainte de a se trece la cauzele interne, membrul Francisc Hossu-Longin a cerut cuvântul, pentru a adresa vice-șpanului interpelare. Drept motivare a interpelării, oratorul, expunând cazul cu părintele Iosif Stupinianu, arată câtă indignare a cuprins pe fiii sufleteşti ai numitului preot, când au aflat cum el a fost tratat şi cât de nesfiit se vatămă azi dreptul şi autoritatea ecleziastică.

Interpelare: „Are cunoştinţă dl vice-şpan, că Ilustria Sa, dl Episcop greco-catolic din Lugoş, în toamna

104 *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 248, Braşov 1885, p. 2

aceasta, a numit paroh greco-catolic în **Bârcea Mare** pe părintele Iosif Stupinianu, cu însărcinarea ca să administreze şi filiala Deva, şi că, totodată, să fie şi catihet la şcolile reale, la preparandia de stat și la școala de fetiţe din **Deva**? / Are cunoştinţă dl vice-şpan despre aceea că, în săptămânile trecute, senatul școlar din **Bârcea Mică** a interzis numitului catihet de a funcţiona în şcoala de stat din acea comună?...

Vice-şpanul, în răspunsul său, se făcea, ca de obicei, cum se zice „căzut de lopată, exprimându-și „mirarea cum de este tras la răspundere şi pentru nişte lucruri ca cele ce sau expus în interpelarea de mai sus. Cu toate acestea, a aflat de necesar a declara că domnia sa, ca vice-şpan, n-are cunoştinţă oficială despre numirea de paroh şi catehet a părintelui I. Stupinianu, şi nici despre procedarea senatului şcolar din Bârcea Mică (care l-a suspendat pe catihet din postul său). Mai departe, a declarat că comitatul Hunedoarei, până în prezent, n-are organ de publicitate oficios, deci pentru acel comunicat, pe care și domnia sa l-a citit, are să răspundă numai redactorul, Terminând, zice că, de comun, neînțelegerile cauzează şi înveninează divergenţele de păreri. Cere, ca răspunsul său să se ia la cunoştință. / Fișpanul, drept desluşire, spune că părintele I. Stupinianu nu a fost numit catihet la Bârcea Mică din partea ministerului”[105].

1903: „**Procesul pentru „agitație” al preotului I. Stupinianu**. La 13 mai stil nou, s-a pertractat înaintea tribunalului din **Deva** un proces de „agitație”, intentat preotului Iosif Stupinianu, fost paroh greco-catolic în **Bârcea Mare**, catihet la școala de stat din **Bârcea Mică**, la școa-

[105] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 273, Braşov 1902, pp. 1, 2

lele reale și la preparandia de stat din **Deva**, iar actualmente paroh în comuna **Râu-Alb**. Acuzatul a avut de apărător pe dl Dr. Iustin Pop.

Fapta pentru care Stupinianu a fost adus pe banca acuzaților este, după actul de acuzare, următoarea: În decembrie 1902, prezentându-se la școala de stat din **Bârcea Mică**, ca catihet greco-catolic, a zis, către vreo 15 copii adunați, care l-au salutat pe ungureşte, cu „jo napot adjon az Isten“, ca, de aici, încolo, nici pe el, nici pe altul să nu-l mai salute ungureşte, ci româneşte, pentru că ei sunt români; apoi, se zice în actul de acuzare, bine să bage de seamă că ungurii vreau se facă unguri din ei, dar să nu se dea, până pot; le-a mai spus că va face școală românească în **Bârcea Mare** și, până atunci, îi va duce la școala română în **St. Andreş**. Să fi amenințat apoi pe copii că-i bate, dacă-l mai salută ungureşte. / Întrebat dacă sunt adevărate acestea, acuzatul declară că nu-s adevărate și că nu se simte vinovat. A zis numai, către copii, că pe preotul lor se cuvine să-l salute româneşte, pentru că ei sunt români. N-a schimbat numele copiilor, ci le-a spus că, așa cum îi strigă acasă părinții lor, îi va striga și el.

Urmează ascultarea martorilor, copii de la 8-10 ani, din vorbele cărora reiese nevinovăția acuzatului. Unul dintre martori fu învățătorul Bodosi, de la şcoala de stat din Bârcia Mică, un şovinist încarnat, care, prin mărturisirile lui, a căutat să apese pe acuzat. Numai acest martor a fost nefavorabil acuzatului. / După ascultarea martorilor, urmă vorbirea procurorului, care a făcut fraze şi n-a fost în stare să aducă nici un argument pentru a putea dovedi vinovăția acuzatului.

Apărătorul, Dr. Iustin Pop, începându-şi excelenta pledoarie (vorbirea de apărare), declară că mult timp a stat

la îndoială, ce să facă, cum să-şi îndeplinească datoria de apărător. Un glas îi spunea că să vorbească pe scurt, amintind numai cele mai de frunte lucruri, căci orice argumente strălucite tot de prisos ar fi, deoarece învăţătura ce a scos-o din întâmplările anilor din urmă îi arată că procesele intentate naționalităților, toate se sfârşesc la fel, adică cu osândirea inculpatului. Alt glas însă îi şoptea în inimă, ca să împrospăteze, în faţa tribunalului, unele principii și idei, pe care și judecătorii le cunosc, de altminteri, forte bine, însă dacă nu le-ar împrospăta dânsul, ar rămâne ascunse şi copleşite în inimile lor. De acest glas a ascultat dl apărător, mai ales din motivul că e vorba, în această judecată, de neamul şi de biserica românească. / Dl Dr. Iustin Pop a vorbit, apoi, despre libertate și egalitate şi aplicaţiile lor. / După aceasta, apărătorul expune amănunțit cazul ce formează obiectul procesului. Analizează și apreciază frazele martorilor, reduce la valoarea adevărată fasiunea martorului pătimaș Bodosi, excepţional, pentru că el a făcut arătarea şi fasiuna lui s-a dovedit de falsă. Apreciază apoi cazul în lumina codului penal şi dovedeşte că lipsesc criteriile delictului, prevăzut în $. 172 al. 2 a codului penal, deoarece aici nu mai poate fi vorba de „gyülekezet“, apoi, lipsind în cazul de fată şi mediul de a pute aţâţa la ură (fiind vorba de nişte copii). Argumentările sale apărătorul le ilustrează cu exemple şi cere achitarea acuzatului.

A luat, apoi, cuvântul acuzatul Iosif Stupinianu, care, în limba română, a ținut următoarea vorbire de apărare: „Onorat Tribunal! / Nu este om pe lumea asta, să nu aibă necazuri, nu este om fără duşmani, şi dacă este, acela nu e om la locul lui. Ca mine, însă, cred că puţini vor fi, care să fi suferit atâtea nedreptăţi, atâtea persecuţii. Între aceste persecuţii şi nedreptăţi mi-a fost destinat de soartă

să o sufăr şi pe aceasta, de a fi pus sub acuză pentru pretinsă agitare în contra naţionalităţii maghiare. / Onorat Tribunal! Sunt preot de 21 ani trecuţi. În decursul acestor ani, deviza mi-a fost întâi să-mi îndeplinesc lucrurile așa ca să placă lui Dumnezeu, al cărui serv sunt; al doilea, să nu fac nedreptate aproapelui meu, pentru că proverbul „Ce ție nu-ţi place, altuia nu face“ mi-a servit, totdeauna, de normă. / În viaţa mea, n-am umblat, n-am râvnit după glorie ori falā, din contră, totdeauna m-am ţinut de cel mai modest preot de pe sate, umblând în pace şi în poruncile lui Dumnezeu. / După ce, însă, am fost numit, de mai-marii mei, catihet şi profesor la şcolile de stat din **Deva**, precum și catihet la şcolile de stat din **Bârcea Mică**, din preotul modest şi neînsemnat de pe sate, am devenit o persoană vestită şi încă hărțuită prin ziarele ungureşti, ca un agitator periculos în contra naţionalităţii maghiare, imputându-mi-se că aş fi săvârşit o crimă mai mare decât crima „Laesae Majestatis“. Şi pentru ce? Pentru că am zis unor prunci români greco-catolici, discipoli ai mei, pe stradă, în comuna **Bârcea Mare**, să nu mă mai salute cu „jonopot adjon az Isten!“. În urma aceasta, am fost descris superiorilor civili, până la înaltul minister, în culorile cele mai negre, aşa încât acel minister, pe baza acestor informaţiuni, nu s-a îndurat a mă întări în postul meu, şi aşa a trebuit să iau iarăşi lumea în cap. Când mă ţineam fericit că mi-am ajuns scopul, atunci a trebuit să părăsesc orașul, unde aveam de gând să-mi dau două fete, ce le am, la şcolile ungureşti, zic că a trebuit să părăsesc acest oraş şi să merg iar pe sate, mai mult, a trebuit să mă prezint pe banca acuzaților, unde eram dedat să văd oameni mai învăţaţi şi mai însemnați ca un preot de pe sate. / Mă bucur, Onorat Tribunal!, că sunt în poziţie de a mă dezvinovăţi de crima ce mi se atribuie, şi ştiu că,

precum eu am jurat pe legea și ritul meu spre a le apăra, astfel şi Onoratul Tribunal, respective Onoraţii Juzi sunt juraţi a judeca după dreptate, și fiind aşa, sunt sigur că voit fi achitat, pentru că: / În viața mea, n-am făcut politică, ci am fost un serv umil al lui Dumnezeu şi al poporului meu, făcându-mi, după putinţă, datorinţele mele, cu atât mai puţin am umblat după politică şi agitare, în cazul prezent, după cum am dat la protocol şi la Onoratul Jude de instrucţie. / Nici în cuget nu mi-a fost agitația, ci din contră, mi-am făcut numai datorința, pentru-că, presupunând, dar neconcedând că sunt agitator, atunci care om cu minte poate să mă învinovăţească a fi agitator, când eu am avut de lucru cu nişte copii nevinovaţi şi necultivaţi de pe sate, și nu cu studenţii realişti, până în a 8-a clasă, ori cu preparanzii care sunt oameni adulţi. Apoi, cum de n-am agitat în cercurile în care m-am învârtit. în răstimp de 4 luni de zile? / Dacă s-ar afla cineva să-mi zică că între de aceștia am agitat, atunci îmi plec capul şi zic „mea maxima culpa", însă a zice că sunt agitator, pentru că am făcut atenți pe nescari prunci nevinovați a mai zice, pe stradă, într-un ton înalt, expresiuni maghiare schimosite, şi pentru asta a fi timbrat de agitator periculos, asta e de râs. / Şovinismul e periculos, ultra-şovinismul e și mai periculos, dar ce să zic de denunțătorii mei, care, pe căi de acestea, cu scopul de a-şi câștiga merite, înnegresc şi nefericesc persoane nevinovate? / Aceştia sunt agitatorii, aceştia sunt periculoși, aceştia strică concordia între frați, aceştia strică pacea țării! / După cum am zis mai sus, eu iubesc dreptatea, dar drepturile mele recunoscute prin lege încă mi le apăr. Sunt român, sunt preot, limba și legea nimeni nu are drept se mi le ceară, am jurat pe ele şi, dacă mi le țin şi apăr, cred cămă serveşte spre onoare, şi nu-s agitator periculos. Limba

de instrucţiune la catehizare e limba română, limba bisericii noastre, aprobată de supremul nostru cap bisericesc şi apărată de legile sancţionate de Majestatea Sa, nu e dar crimă, ci o virtute şi o îndreptăţire. / Se zice, în motivele de punere sub acuză, că eu aș fi oprit pruncii de a vorbi ungureşte și încă în școala de stat din **Bârcea Mică**. Asta nu-i adevărat, după cum s-a dovedit de martorii chemaţi și de mamelucul de dascăl al acelei școli, ci am făcut atenți pruncii mici de școală din comuna **Bârcea Mare**, când ei mergeau la şcoala de stat din **Bârcea Mică**, că pe mine, preot român, şi ei asemenea fiind români, să nu mă salute cu schimonositură ungurească, ci numai româneşte. Despre ce puteţi întreba pe amintitul dascăl, căci e în vrâstă, el să vorbească. / E drept că pruncii mi s-au plâns că sunt tare şicanaţi şi bătuţi de acest dascăl, pentru că nu pot învăța de rost istorioare (poveşti, cum le zic ei) ungureşti, la ceea ce chiar să le fi zis eu că vom face şcoală confesională și, caro vor vrea vor merge la acea şcoală. Asta iarăși cred că nu e crimă, pentru că, până acum, har Domnului, şcolile confesionale nu sunt oprite, ci, din contră, sunt bazate pe lege.

Pruncii singuri mi-au spus că unii din ei au vrut să meargă la şcoala confesională din St. Andras, dar au fost readuşi cu forţa. Dacă asta e adevărat, atunci eu zic că asta ar fi crima de agitare, şi nu ar merge de bună voie „az olah felekezeti iskolába“ (şcoala confesională valahă). / Şi eu, ca „egyházi személy“ (persoană bisericească), după cum mă numiţi domniile voastre, sunt dator a-mi apăra drepturile mele, între care e şi dreptul şcolii confesionale, „legyen az oláh vagy magyar“ (fie ea valahă, ori maghiară). / La alte puncte ale acuzări, care toate sunt neadevăruri încornorate, nu mai reflectez. / Acestea m-am ținut dator, din punct de vedere al legii și dreptăţii, a le aduce înaintea

Onoratului Tribunal, și sunt convins că, luându-le cu seriozitate în considerare, după ce toți 14 martorii, pe care v-aţi bazat, au fasionat pentru mine, adică numai adevărul, cred a fi achitat de crima ce mi se impută, precum am fost achitat şi de superioritatea mea bisericească. / Pentru că ceea ce am făcut eu a trebuit să o fac, și trebuie s-o facă orice preot român ori catihet, care are frică de Dumnezeu și respect de conştiință: *Magis obedire Deo quam hominibus*. / Christos Dumnzeul nostru, încă a fost acuzat cu neadevăruri, de voi fi pedepsit, voi suferi şi eu, pentru că pildă mi-a dat El. Conştiinţa mi-e liniștită. Cer: achitarea".

Tribunalul a condamnat pe părintele Iosif Stupinianu la **3 luni închisoare de stat** şi **100 coroane amendă**. Atât procurorul, cât şi acuzatul au anunţat recurs de nulitate"[106].

1903: „**Remaghiarizarea „Ungurilor valahizați " de la Bârcea Mare**. Din incidentul procesului criminal, intentat părintelui Iosif Stupineanu, pe motiv că ar fi agitat contra maghiarilor, mi-am adus aminte de tămbălăul patriotic ce a avut loc în **Bârcea Mică**, când cu sfinţirea bisericii reformate de acolo. Cele ce le voi scrie mi-le-a împărtăşit un domn maghiar, de o distinsă poziţie, care însuşi a luat parte la sfințirea bisericii, și mi-le-a împărtăşit cu multă indignare. / Pentru mai buna pricepere a lucrului, trebuie să vă spun că, în comuna **Bârcea Mare**, de când e lumea, ţărani maghiari nu au locuit şi nici astăzi maghiari băştinaşi acolo nu locuiesc. Bârcea Mare e o comună mică, situată pe partea dreaptă a Cernei, ce izvorăşte din munţii Hunedoarei, cale de trei pătrare de oră de la Deva. / Ţăranii din acea comună sunt români uniţi. Au o biserică de piatră

[106] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVI, nr. 98, Braşov 1903, pp. 2, 3

şi, până mai anii trecuţi, au avut un preot forte vrednic, pe fie iertatul Petru Pop. / În **Bârcea Mare**, Barcsay-eştii au fost „domnii” de pământ şi o parte din descendenţi şi acuma locuiesc în comună, în edificiile rămase, şi care, de prezent, se găsesc într-o stare ca multe „curţi domnesci“ de prin Ardeal. Aici a şezut, pe timpul când s-au întâmplat cele ce vi le voi istorisi, şi „măria sa“, fişpanul comitatului Hunedoarei: Barcsay Kálmán, marele apostol al maghiarizării din aceste părţi. Se ştie că nemeşii şi proprietăraşii scăpătaţi, de comun se portă brutal, neuman și păgubitor cu ţăranii din comunele pe unde se cred încă tot domni feudali, de unde, foarte natural, țăranii se feresc de ei şi nu le merg la lucru, nici nu se aplică la ei ca servitori; deci „măriile lor“ sunt necesitați a-şi aduce lucrători şi servitori din alte părţi; cei mai fuduli îşi aduc secui, cu care însă foarte arareori se pot ferici.

Aşa a fost şi la **Bârcea Mare**. „Măriile lor”, în frunte cu fișpanul Barcsay Kálmán, au iscodit planuri uriaşe. Ca să arate cât sunt ei de mari patrioţi, Barcsay Kálmán, cu ai săi, au mişcat toate pietrele, ca în comuna învecinată, **Bârcea Mică**, să se facă şcoală de stat. Pentru a-şi ajunge scopul, Barcsay-eştii au dăruit, pentru edificiul de şcoală, nişte hurube de magazine vechi, din care apoi s-a făcut vestita școală de stat, cu menirea să maghiarizeze împrejurimea românească. Şi ca efectul să fie și mai sigur, apoi să aibă și ei, și servitorii lor, unde să se roage lui Dumnezeu, s-a zidit şi o biserică reformată, chiar în fața şcolii de stat. Ziarele maghiare de pe atunci s-au ocupat mult cu școala şi biserica din Bârcea, şi mari speranțe de maghiarizare s-au legat de ridicarea acelor zidiri.

După ce s-au ridicat şcola şi bisericuţa, patrioţii cei mari ai comitatului au făcut să se convoace adunarea gene-

rală a societăţii de maghiarizare „Emke“ din Cluşiu (se citea Cluş, deci Cluj – n. n.) la **Deva**, ca, cu acea ocaziune, publicul maghiar să poată lua parte şi la sfinţirea bisericii din Bârcea. Mi-aduc aminte câtă lume maghiară se adunase, atunci, la **Deva** și cu câtă pietate şi compătimire politică maghiară scriau ziarele maghiare despre „sărmanii maghiari românizați de la Bârcea“. Se vorbea, cu mult entuziasm, cum, în altă zi, tot publicul maghiar va merge la Bârcea, la sfinţirea bisericii reformate, să vadă cu ochii pe nefericiţii aceia de maghiari, care s-au românizat atât de cumplit. Ziarele maghiare au fost pline de rapoarte elogioase despre succesul splendid al adunării generale a societăţii „Emke“ şi de pioasa sfințire a bisericii reformate din Bârcea, viitoarea Mecca a maghiarilor valahizaţi.

A doua-treia zi după serbările patriotice din **Deva** și **Bârcea**, m-am întâlnit cu sus numitul „domn“, un gentleman și veteran foarte simpatic, unicul despre care se zicea că are mai mult drept a se provoca la antecesorii săi princiari... care a trăit mult timp între români şi a fost şi deputat în dieta din Budapesta. Cum m-a văzut, a venit la mine și, luându-mă de braţ, îmi istorisi următoarele:

– Frate şi prietene! (vorbea bine româneşte). Ştii că, alaltăieri, s-a întâmplat, la **Bârcea,** un scandal nemaipomenit?!

– Cum aşa? N-am auzit nimic.

– Kálmán Barátom ne-a tras pe sfoară şi ne-a făcut una, încât şi azi îmi ard obrajii de ruşine. Precum vei fi auzit, tot publicul de la adunarea generală a societăţii „Emke“ a ieşit la Bârcea, ca să asiste la sfinţirea bisericii reformate. S-a adunat multă lume, căci erau mulţi curioşi să vadă pe maghiarii cei „românizaţi“, despre care se scriesese atât de mult prin ziare. Aranjatorul de frunte şi aşa

zicând domnul casei, fratele Barcsay Kálmán, era în mare perplexitate, căci publicul mereu venea, ba a fost sosit şi episcopul reformat, şi credincioşii, noi reformaţi, pe care erau curioşi să-i vadă cei sosiți, nu erau ca-n palmă şi se apropia vremea să se înceapă sfințirea. / Văzând că nu mai e scăpare, fratele Kálmán se repezi prin sat şi, pe care cum îl întâlnea, îi poruncea să vină grabnic la biserica cea nouă, la sfințire, să stea şi ei pe acolo, că apoi vor fi omeniţi ca nişte domni. / Cu multă trudă a verbuat (adunat, cu toba), apoi, o ceată de ţărani din Bârcea Mare şi Mică, de pe la casele lor şi de pe uliţi, ba și de pe câmp, prin oamenii săi... / Publicul cel mare, se-nțelege, nu ştia nimic și nici nu înţelegea cum noii credincioşi se adună aşa cu greu, ba pe unii din oaspeţi îi podideau lacrimile de compătimire, văzând cât de străini se simţeau noii remaghiarizați.

Se începe ceremonia sfinţirii. Kálmán îi înşiră pe cei adunaţi, chiar înainte, în faţa episcopului. Episcopul ţine predica şi se adresează, cu multă pietate, către noii credincioşi, momentul e înălțător. Sub toată durata predicii şi, mai cu seamă, când să se împartă nafura, noii credincioși aveau o ținută de tot curioasă şi ne-explicabilă, căci abia numai unii se apropiau de masă, care de fapt erau trecuţi la legea reformată, pe când ceilalţi păreau așa de speriaţi, se coteau și se uitau unii la alții, aşa de curioşi, încât publicul, şi chiar episcopul, stăteau uimiţi, căci nu puteau înțelege ce să însemneze toate aceste. Ba, la moment, am văzut că ce e, dar n-am putut să contribui ca scandalul să fie şi mai mare, fără ca să mă fac şi pe mine de rușine.

În această situaţie penibilă, continuă domnul din cestiune, deodată se aude, în biserică, un zgomot mare, din afară. Adică ce să vezi? Femeile bărbaţilor recrutați de

Kálmán au aflat că bărbaţii lor sunt în biserică şi că acolo îi vor cumineca ca pe reformați. Haid' cu toate înaintea bisericii reformate și, fiindcă nu puteau să intre, au început să strige cât le lua gura: / „Măi Ioane! Măi Niculae! Măi Toadere! Ce cauţi tu acolo? Ieşi afară! N-auzi, măi? La casă să nu mai vii, până nu te vei spovedi şi cumineca la popa nost", şi aşa mai departe...

Îţi poţi închipui situaţia! Episcopul, aflând de mişculanţele lui Barcsay Kálmán, s-a indignat întru atâta, încât n-a mai voit să stea nici la masă, ci a lăsat să prindă caii la trăsură și s-a dus foarte mâhnit la stația de la **Simeria** şi, cu trenul de după-amiază, a plecat înapoi, la Cluj. / Aşa mi-a povestit mie cele petrecute fie iertatul Puiul de prinț de la Vinţ"[107].

[107] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 95, Braşov 1903, p. 3

BÂRGĂU

(toate satele Bârgău, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1760: „La sediul din Bucureşti al Bibliotecii Academiei, am întâlnit numai un *Evangheliar* (f. 2-85 în ms. rom. 5684), scris în anul 1760, în satul **Bârgău**, jud. Bistriţa-Năsăud”[108].

1767, François-Xavier de Feller: „La 8 mai, am mers, împreună cu contele d’Ybarra, la **Rodna**, unde se află minele de sub conducerea sa. Cum aceste mine dăduseră mari speranţe, în 1767, s-a cântat chiar un Te-Deum… / Am sosit, în aceeaşi zi, la **Iad** (Jaad, azi satul şi comuna Livezile, judeţul Bistriţa-Năsăud), un sat săsesc: aceşti saşi sunt oamenii cei mai cumsecade, de o nevinovăție desăvârşită şi de o egală neştiinţă. Fiul preotului din Bistriţa, în vârstă de 20 de ani, susținea, de curând, că Luther ar fi trăit odată cu apostolii. Sunt mult mai curaţi decât ungurii şi românii, au același fel de a fi şi aceeaşi limbă ca şi luxemburghezii.

La 9, am trecut pe lângă **Bârgău**, ultimul sat din Transilvania, spre Moldova. Acolo se face carantina, îna-

[108] Academia Română, *Contribuţii la Istoria limbii române literare / secolul al XVIII-lea*, Editura „Atlas-Clusium, Cluj-Napoca 2000, p. 134

inte de a intra în Transilvania. După ce am trecut peste un munte mare, am pătruns într-o regiune hâdă și pustie, dar foarte plăcută pentru un filozof. Priveam la munţii înalţi, care păreau că ne închid în aceste văi adânci, neştiute muritorilor, ca niște metereze împotriva ispitelor şi nebuniei din lume.

Am luat masa la **Ilva Mică**. Românii care locuiesc în această parte sunt buni şi uniţi: femeile lor poartă turbane şi cercei după moda turcească. Am trecut, de două ori, Someșul, care era grozav de umflat şi ajungea până la partea de sus a caprei de la trăsură. În drum, am văzut munţi care purtau urmele clare ale acţiunii apelor din timpul potopului. Toate aceste coline poartă pecetea prăpădului şi furiei apelor şi nicidecum a unei mutări încete și treptate a mării. În sfârşit, după multe păţănii, am ajuns la **Rodna**, la nouă şi jumătate, seara. Am tras la gazdă, la Berch Schapfer (administratorul minelor).

La 10, am plecat călare, căci nu s-ar putea merge altfel, la minele care se află încă la trei leghe de Rodna. Am trecut, de 33 de ori, peste un șuvoi de apă foarte mare. Era foarte frig şi munţii erau din nou dezbrăcaţi de verdeaţa lor şi acoperiţi de zăpadă. Zăpezile acoperă, câteodată, acest ţinut în august. Acum șapte ani, se mergea cu sania în ziua de Sf. Bartolomeu (24 august); serbarea Adormirii (15 august) nu este întotdeauna fără zăpadă. Am admirat evaporările îngheţate și întărite la ieșirea lor din pământ, într-o poziţie minunată.

Înainte de a ajunge la locul minelor, am văzut o trupă de soldaţi români, care păzesc ieşirea din Transilvania; este o miliţie, al cărei rost, ca și al secuilor, este doar de a apăra graniţa. În apropierea ei, se află ridicată o spânzurătoare, pentru românii fugari, care însă nu se dau înapoi

de a fugi în mare număr. Ei au fost puşi să facă slujbă, împotriva voinţei lor. Arătau destul de prost, purtând aproape aceeași îmbrăcăminte, pe care o avuseseră înainte. De atunci, încoace, totul merge din ce în ce mai bine; au acum o uni formă cenuşie cu roşu; efectele lor sunt curate. Ofițerii lor, când i-am văzut, aveau garnituri roșii la hainele castanii. Acest fel nou de soldaţi duce cu o mână plugul şi cu cealaltă poartă sabia, ca evreii, când și-au clădit din nou templul...

Acești oameni simpli sunt uniţi cu biserica de la Roma, dar ei ştiu tot aşa de puţin ce înseamnă această unire, cât știu şi schismaticii ce înseamnă neunirea. Unul dintre aceștia susținea, în faţa unui prieten de al meu, că schisma consta în a înconjura altarul de la stânga, la dreapta, în timp ce catolicii merg de la dreapta, la stânga. Ei păzesc posturile cu atâta străşnicie, că n-ar pune gura pe o lulea, al cărui capăt să fie de corn sau de os... / Un număr oarecare din acești români locuiesc la munte. Li s-a împărțit cartofi, care cresc foarte bine la munte, unde plugul nu se poate folosi decât foarte puţin. Se crede, fără temei, că această cultură a cartofului sărăceşte pământul, deoarece îi prieşte foarte bine pământul cel mai arid, ca în Ardennes. Dimpotrivă, cum plantarea şi recoltarea nu pot fi despărțite de săparea şi răsturnarea pământului, această cultură trebuie să-l facă, fără îndoială, mult mai rodnic”[109].

1849, februarie: „Domnul Urban a prins cu totul mai mulți ofițeri de la **Bârgău**, **Mureşeni** şi pe aiurea; a prins pe maiorul lor şi pe un obeşter Riczko, împreună cu 3 tunuri și peste tot mai mult de 1.000 unguri, mai multe care cu jafuri şi 2 cu praf. Acestea le-a prins în 5/17, 6/18—

---

[109] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, serie nouă, Bucureşti 1997, pp. 566, 567

7/19 februarie şi au şi dat domnul Urban o proclamație, în care ameninţă groaznic asupra rebelilor, opreşte nici a se împrietini cu ei”[110].

1849, aprilie: „Acuma era lumea ungurească „magyar köztársaság“ iară bani de ai lui Kossuth mulţi tare, umblă örsereg, garda naţională maghiară, cu nişte cănaci pe coloape şi pe şapce cât cozile cailor, când iată se aud puşcături către **Bârgău**. Acolo, când au venit bravii de muscani, a fost o bătaie crudă, au căzut mulţi de la ambele părţile. Au reterat ungurii până la Bistriţa, apoi de-acolo, au început a tot retera ungurii.

Tot pe acel timp au ieşit muscanii, cu austriecii uniţi, pe la valea Timișului pe apa Prahovei. Acolo era suprem-comandant a muscanilor Lüders generalul, iară aicea, la **Bârgău**, Grottenhielm. Săracii unguri! Voi aţi dat proclamație şi poruncă ca să ţinem sărbători în sfintele Joi şi Dumineci, după Rusaliile noastre, şi Miercuri, după Rusalii, să postim şi să tragem în toate aceste zile clopotele, de două ori, să le ajute Dumnezeu ungurilor, ca să ne vie muscanul, să ne strice republica, şi iată că Dumnezeul ungurilor nu numai nu v-a ascultat, ci încă împotriva rugăciunii voastre a dat biruinţă muscalilor, de v-au bătut, ca să ne scoată pe noi de sub ascuţimea sabiei celei barbare. Să trăiască împăratul Niculae!”[111].

1883: Că satele numite, ca şi în cazul Săcele-Braşov, **Bârgău** au fost, odinioară un centru de olărit puternic o probează, indirect, o ştire din părţile Reghinului; „De la **Ibăneşti** (Libánfalva, judeţul Mureş), din părţile Reghinului, ni se scrie că un anume Vasile Todoran, săpând la locul său, într-o pădure de stejari bătrâni, amestecată cu carpeni

---

[110] *Ţara Bârsei*, Anul VII, nr. 1, Braşov 1935, p. 34

[111] *Ţara Bârsei*, Anul VII, nr. 1, Braşov 1935, p. 38

şi cu fagi, a dat peste nişte lespezi de piatră, care, mişcându-se de la locul în care se păreau așezate de natură, s-a văzut că ascund urne de lut, de mărimi diverse, iar că acestea ascund oase şi cenuşă de oase și trupuri omeneşti. Urnele, ne scrie corespondentul, sunt **negre ca o oală de Bârgău** şi păreții de grosimea unui policar. Dl corespondent ne mai scrie că mai anţărţi s-au aflat, cam tot în partea locului, pe coasta unui deal, cărămizi şi urmele unui edificiu de locuinţă, fără a ne spune ce fel de cărămizi sunt. Nici aceea nu ne scrie că ce s-a făcut cu urnele aflate. Atragem din parte-ne atenţiunea onoratului comitet central al Asociațiunii asupra acestei descoperiri, că ştim că o va interesa”[112].

1884: „*Kolozsvári Közlöny*, de la 30 mai, s-a supărat rău de felicitarea Bârgăoanilor şi, cătrănită, scrie următoarele rânduri, la adresa românilor, ca şi cum ei ar fi o colonie venită de ieri, de-alaltăieri, din inima Asiei. Ziarul maghiar nu poate nega, în aceste rânduri, că suntem lipiți de sărac, negreșit de când maghiarii s-au lipit de putere ca scaiul, așa că azi nu mai au ce să ne ia, decât sufletul. Dacă tot din al nostru s-a dat ceva, pe ici, pe colea, la câte o comună, zic că s-a dat din generozitatea lor. Ce ironie a sorții! Dar să lăsăm să vorbească ziarul maghiar. / „Ungaria a dăruit formal românilor munţii de la Bistriţa şi din valea Bârgăului. Comune lipite de sărăntoace s-au îmbogăţit, gem de îmbelșugare... Comoara aceasta au împărțit-o între sine românii. O parte din ea o folosesc pentru a creşte cu ea domni români, din graţia (?) Ungariei; iar restul l-au împărţit între comunele din Valea Bârgăului. Românii din Borgo-Bistriţa trimit felicitări la „Gazetă”, şi

[112] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 62, Sibiu 1883, p. 250

felicitările se publică în ziar... Ei bine! Nu este aceasta o ticăloasă ingratitudine? Dacă aceşti oameni, care s-au înbogăţit din graţia (?) statului maghiar, cutează să vorbească astfel, atunci ce am putea da restului românilor ardeleni, ca să fie îndestulați? Nu pentru **valahii din Bârgău** scriem aceste șire. Cine a decăzut până a scrie o astfel de felicitare, aceluia nu-i foloseşte o admonestaţie ca aceasta. Arătăm publicului maghiar aceste date şi această scrisoare, în legitima noastră indignaţiune. Să ne fie de învăţ"[113].

1849: „Invazia a fost efectuată din două părți: în nord-est, prin **Bistriţa** (Besztercze), pe valea **Prundul Bârgăului** (Borgó-Prund); în sud-est, pe lângă **Braşov** (Brasó), prin cheile **Bran** (Tórcsvár) și pasul Predeal (Tömös). În nord-est, în localitatea bucovineană Vatra Dornei, sub comanda generalului Grotenhjelm, se aflau 10.500 de ruși, gata să pătrundă în Transilvania; maghiarii au format avangarda brigăzii, de 3.000 de oameni, pe care a condus-o la Urban, punând-o sub comanda locotenentului colonel Springinsfeld. Armata invadatoare a împăraților aliați era formată dintr-un total de 13.500 de oameni. / În partea de sud-est, generalul Lüders era liderul armatei ruse, care era formată din 28.000 de oameni. Ar-mata austriacă, care fusese comandată, mai înainte, în timpul incursiunii în Banat (Bánság), de Puchner, se afla acum sub ordinele lui Malakovski şi ale generalului Clam-Gallas, şi număra 11.000 de oameni înarmaţi. Forța totală de invadare a crescut, astfel, la 39.000 de soldaţi, în această parte. O jumătate din armata rusă stătea lângă defileul **Bran** (Tórcsvár), pe 18 iunie. Sarcina lui Clam-Gallas era să

[113] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 82, Braşov 1884, p. 2

aștepte lângă defileul **Turnu Roşu** (Vöröstorony), până când trupele ruse, care urmau să pătrundă spre Brașov, au luat **Sibiul** (Szeben), ca să poată înainta în Transilvania.

Bem s-a putut opune acestei forțe de 52.500 de oameni, în Transilvania, cu aproximativ 26-27.000 de militari, care erau staționați în următoarele tabere, îa momentul invaziei: / La **Braşov**, sub comanda colonelului Sándor Kiss, aproximativ 4.000 de oameni au fost împărțiți între pasul Predeal (Tömös) și pasul Bran (Törcsvár). / Aproape 4.000 dintre oamenii noștri, sub comanda lui Ihász, apărau Sibiul și, o parte, defileul **Turnu Roşu** (Vörös-Torony). / Pentru a nu lăsa strâmtorile de est neprotejate, Sán-dor Gál a trimis 5.000 de oameni, sub steagul său, în ținutul secuiesc, cu care a veghea pasurile Oituz (Ojtos) și Ghimeş (Gímes). / În jurul **Bistriţei** (Besztercze), locotenent-colonelul József Dobay a apărat întăriturile din **Borgó-Prund** și Pasul Radna cu șase mii de soldați.

Restul armatei, de 8.000 de oameni, au apărat Fehérvár (**Alba Iulia**), aflat sub asediu, și au supravegheat taberele din munţii Zlatnei, sub comanda locotenent-acolonelilor Inczédi și Beke. / Generalul-locotenent Bem, când s-a întors, din Banat, în Transilvania, în prima săptămână a lunii iunie, a cerut noi recrutări, pentru a putea înlocui cei zece mii de soldați, pe care îi lăsase în Banat (Bánság), dar cât mai repede, până la invazia rusă, care era pe cale să înceapă. Cu toate acestea, nu mai era suficient timp pentru asta și doar două dintre batalioanele sale, 133 și 134, mai puteau fi oarecum echipate. După ce și-a făcut aranjamentele la **Sibiu**, a pornit, pe 8 iunie, într-o inspecţie a trupelor staționate la strâmtori. După ce și-a încheiat turul, a plecat la **Cluj-Napoca**, unde femeile l-au onorat cu o sabie decorativă; și a călătorit la **Oradea** (Nagy-Várad), unde l-a

întâlnit pe Kossuth, pe 19 iunie. Unul dintre subiectele acestei în-tâlniri a fost soluționarea certurilor și fricțiunilor în care s-a implicat Bem, pe de o parte, cu generalul Vécsey, în timpul campaniei sale la Banat, și, pe de altă parte, cu guvernul, datorită decretelor sale arbitrare, emise în Banat și Transilvania, care ignorau administrația politică. Celălalt subiect era mai important decât acesta, care vizau faptul că, dacă norocul armelor noastre nu ne favoriza la **Feleac** (Felduna), unde Görgey tocmai își începuse ofensiva în aceste zile, după nefericita bătălie de la Zgigard, armatelor noastre le-ar fi fost greu să fie concentrate la Tisa, acolo unde Bem avea să preia controlul principal asupra lor. Acest lucru i se părea cu atât mai urgent lui Kossuth, cu cât Jellasics înaintase deja până la Canalul Ferencz. Dar Bem nu avea nici o dorință să părăsească măcar cunoscutul spaţiu ardelean, unde și-a câștigat laurii, și putea să ia măsuri după bunul plac”[114].

1887: „La 28 august, cu ocaziunea întrunirii generale a învăţătorilor greco-ortodocşi din despărțământul al VIII-lea, s-a aranjat, în localităţile şcolii fundaţionale din **Bârgău-Prundu**, și o reprezentaţiune teatrală de diletanţi, urmată de o petrecere cu joc. Piesele ce s-au jucat, cu această ocaziune, au fostă următoarele: / „Mizantropul“, de Molière, traducere de Velescu, dialog ţinut de domnii Emanuel Beșa şi Georgiu Ghiţă. / „Fata lui Chir Troancă”, comedie într-un act, persoanele: Derescu, candidat de însurătoare, dl Georgiu Ghiţă; Chir Troancă, herghelegiu, dnul Emanuel Beşa; Iordache, sluga lui Derescu, dnul Simeon Pahone; şi Lucreția, fata lui Troancă, dna Pelagia Dologa.

[114] Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872, 294-304

/ „Soldutul Român la Plevna“, canţonetă de I. P. Bancov, jucată de dnul Eliseu Dan. / Ce se ține de reuşita reprezentaţiunii teatrale a fost pe deplin îndestulătoare, dovedind fiecare dintre diletanţi deplină îndemânare în întorsăturile scenei, precum şi succes peste aşteptare în interpretarea rolului său. Îndeosebi, însă, dl Emanuel Beşa, în „Mizantropul”, apoi dna Pelagia Dologa, în rolul Lucreţiei, din piesa „Fata lui Chir Troancă”, precum şi dnul Elise Dan, în „Soldatul Român la Plevna”, prin jocul de scenă, prin interpretarea potrivită şi nemăiestrită a rolurilor, ne-au făcut să-i admirăm.

Imediat după reprezentațiunea teatrală, a urmată jocul, care cu chef şi voie românească s-a continuat până în zorii zilei. Petrecerea a fost bine cercetată de ospeţii din **Bârgău** şi împrejurime, ba chiar şi din Bucovina. Succesul, precum cel moral, astfel și cel material, avândă în vedere gusturile noastre, a fost îndestulător şi e destinat pentru ajutorarea copiilor săraci, ce cercetează şcoala fundaţională din loc. Costumul naţional şi jocurile neaoşe româneşti, ca la toate petrecerile ce se aranjează în această vale – nu au lipsit, nici de astă dată și nici să nu lipsească, cât va fi pământul”[115].

1888: „Ziua de 30 noiembrie, pentru mai toată inteligența din această vale a **Bârgăului**, precum și pentru toţi din popor câţi o au ştiut şi cunoscut, a fost o zi de adâncă tristețe și jale, petrecând la odihna eternă pe soția multă stimată a amicului nostru, dl preot şi învăţător la şcoala fundaţională din **Bârgău-Prund**, Pavel Beşa, pe doamna Victoria Beşa, născ. Harșan. Un soț iubitor și greu lovit de soartă, 4 copilași, fără pricepere încă, părinți, frățini, nu-

[115] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 203, Braşov 1887, p. 2

meroşi consângeni, prieteni şi cunoscuţi deplâng nemângâiaţi pe soţia de model, mamă conştientă de chemarea sa, fiică şi rudă mult iubitoare, precum și amică fără făţărie. O înmormântare adevărat pompoasă și demnă de dânsa i s-a făcut. Opt preoţi, ajutaţi de corul improvizată al inteligenţei din **Bârgău**, au săvârşit, în biserica din Bârgău-Prundu, ritualele înmormântării, în prezența unui auditoriu de sute de omeni, fără deosebire de religiune şi naționalitate, semn destulă de învederat despre stima şi iubirea de care se bucura defuncta, pe când era încă în viață, după care, apoi, osemintele defunctei s-au transportat şi aşezat, spre eternă odihnă, în cimitirul cel vechi din Bârgău-Prundu. Uşoară-i fie ţărâna şi neuitată memoria!

De multe ori şi la diferite ocaziuni s-a putut constata trebuința neamânată a unui cor de cântări regulat, dacă nu în fiecare comună din **Valea-Bârgăului**, ceea ce n-ar strica, ba chiar ar fi de dorit, atunci cel puţin în comuna centrală Bârgău-Prundu. Cine să-l constituiască, puteri s-ar afla de ajuns, numai puţină voinţă şi oleacă de bună înţelegere și totul s-ar putea isprăvi. Înfiinţată, odată, în comuna Bârgău-Prundu, o astfel de reuniune de cântări – înţeleg din partea întregii inteligențe din Valea-Bârgăului, pe rând, apoi s-ar putea institui câte un cor de plugari, ca la bănăţeni, în fiecare comună din această vale şi nu mai puţin şi în altele din împrejurime, ca de pildă pe Someș şi în jurul Bistriţei. Cu acesta s-ar pune odată capăt neregularităților ce există în executarea cântărilor bisericeşti, precum şi bonăirilor asurzitoare ale celor mai mulți cantori de la sate. Şi-apoi aceasta cu atât mai uşor s-ar putea executa, cu cât mai în fiecare comună, afară de preoți luminaţi, se află câte 2 şi 3 învățători, iar poporenii, în mare parte, și mai ales toți din generaţia actuală, cunoscători de carte şi

scrisoare, și astfel mai uşor de instruit. / Dar ca toate acestea să se poată executa, s-ar pretinde, și fără păcat, mai mult interes obştesc din partea preoților, învăţătorilor şi altor cărturari de prin comune. Să sperăm că, nu peste mult, cei ce au urechi de auzit vor auzi şi vor şi face”[116].

1888: „Alteța Sa arhiducele Rainer, la reîntoarcerea sa din Bucovina, în 25 iunie curent, fu salutată de românii de pe la **Bârgău**, în frunte cu părintele Vrășmaşu. Alteța Sa le-a mulțămit cu multă afabilitate, pentru buna primire, s-a întreținut, mai mult timp, cu inteligența şi fruntașii ţărani, informându-se de starea şi referințele lor. Pe lângă acestea, Alteța Sa a admirat mult înfăţişarea maiestatică şi portul naţional al femeilor române. Astfel încântat, după ce mai mulțămi o dată pentru buna primire, şi-a continuată calea spre Bistriță”[117].

1889: „Fu admirată industria naţională de arhiducele Rainer, cu ocaziunea trecerii sale prin Bârgău”[118].

1898, Diaconovich: „**Bârgăul** (pasul Bârgăului), un pas între Transilvania şi Bucovina. Şoseaua, pornind de la Bistrița, trece prin satele Bârgaie, întâi pe valea Bistriţei, apoi, de la Borgo-Suseni, încolo, pe valea râulețului Tiha. Pasul se începe la Borgo-Prund şi până la granița Transilvaniei are lungime de 4 mile. La satul Borgo-Mureșeni, şoseaua urcă pe muntele Măgura-Calului, pe vârful căruia (înălţimea de 1.230 m) se afla o cazarmă de jandarmi, iar la prediul Tihuţa este poşta şi sunt barăci militare. Înainte de a se alipi Bucovina la Austria, comunicațiunea se făcea

[116] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 262, Braşov 1888, p. 3

[117] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 140, Braşov 1888, p. 1

[118] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 4, Braşov 1889, p. 3

prin pasul Rodnei și numai **după 1777** s-a mutat vama în acest pas; şoseaua s-a construit în **1812-1817**”[119].

1927: „O bandă de hoţi, unică în felul ei. De câteva zile, poliţia din Cluj a prins o pasăre rară, cu toate că este şchioapă. Că hoţul Kiss Péter, care până acuma se gândeşte la deşărtăciunea lumii acesteia, în temniţa tribunalului din Bistriţa, bună pasăre a fost. Iată ce a povestit hoțul Kiss Péter poliţiştilor din Cluj: / „Sunt om de 50 de ani, din **Bârgău**. M-am însurat din dragoste curată, luând de soție o fată a unui om, gazdă bună, cu toate că, în tinereţe, eram mare hoţ, după cum arată şi fotografia de pe atunci, care se află acuma în mâinile domniilor voastre. / Nu mă puteam însă împăca nicicum cu viaţa cinstită, pentru că în mine curge sânge de diavol. Şi, cu toate că eram cel mai bogat om din comună, seara luam pușca în spate şi mergeam la vânat de... oameni. Nimănui nici prin minte nu-i trecea ca eu să fiu ucigaş şi hoţ. În sfârşit, m-am hotărât să-mi câştig şi soţi, şi m-am înţeles cu cele mai bune gazde din sat, să facem o bandă de hoţi. Gazdele s-au învoit, iar noi am început să furăm şi jefuim, Dar, de la o vreme, diavolul din mine m-a îndemnat să cer eu parte mai mare din jaf, că doară eu le eram conducătorul. Soții mei însă au început a murmura. Cu toate acestea, noi am continuat jafurile, iar banii câştigaţi îi depuneam la bancă. / Într-o zi, mă dusei la Bistriţa, ca să fac o nouă depunere. Fiind eu în Bistriţa, soţii mei s-au apucat să jefuiască singuri. Dar, măgarii de ei, nu ştiau cânăriile ca mine, şi jandarmii au pus mâna pe ei. Aşa am ajuns şi eu aici, vândut de soţii mei”, îşi sfârşi mărturisirea hoțul Kiss Péter”[120].

---

119 Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 399

120 *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 15, Blaj 1927, pp. 5, 6

1929: „În ziua de 28 iulie curent, ţăranul V. G. Pop, din comuna **Tiha Bârgăului**, judeţul Năsăud, şi-a dat sufletul în mâinile Creatorului. A fost unul din cei mai fruntași țărani din **Bârgău**, posedând o cultură vastă, în raport cu clasa socială din care făcea parte. / După ce a cutreierat toată Europa Centrală, în armata Austro-Ungară, s-a înscris printre cei dintâi în şirurile voluntarilor români din Italia. Întors acasă, la vatră părintească, unde-l așteptau cu toţii, cu drag, intră în viaţa activă a comunei sale. Membru în consiliul comunal, casier comunal, el este îndrumătorul şi iniţiatorul tuturor lucrurilor frumoase care au făcut să aducă comuna la starea înfloritoare de azi. Cela care a propovăduit cuvântul cooperaţiei printre sătenii lui nu putea fi altul decât V. G. Pop. / Conştient de însemnătatea ce o are cooperaţia, în progresul economic naţional, el este acela care pune bazele unei **Bănci Populare în Tiha Bârgăului**, ca nu peste mult să facă loc unei **Cooperative de Consum**, mică şi puţintică, cum e, dar este! În ciuda şi detrimentul străinului parazitar. / După ce şi-a văzut realizate o bună parte din planurile sale, unul îi mai lipsea, cel mai sublim: înfiriparea, pe baze cât mai solide, a Ligii Apărării Naţionale Creștine. Pentru prima dată, când domnul A. C. Cuza descinde în turneu pe pământul Ardealului dezrobit, prima comună care are cinstea de a-l primi aşa cum se cuvenea unui Apostol, a fost comuna **Tiha Bârgăului**, în frunte cu V. G. Pop. / Odată arborat drapelul tricolor pe plaiurile Bârgăului, nu mai rămâne nimeni la îndoială şi un mănunchi puternice de ţărani, în frunte cu V. G. Pop, pune bazele unei secţiuni puternice şi sănătoasă a L. A. N. C. Şi în spiritul devizei „Hristos, Rege, Nuţiune şi România a Românilor”, acest mănunchi de oameni de energie au lucrat și lucră pentru înaintarea acestui neam, care azi este

în pericol. / Dar nu are norocul să stea mult printre noi. Dumnezeu îl cheamă în ceruri, în cei mai frumoşi ani ai vieţii”[121].

Foaia ilustrată, 8 decembrie 1891:
Ţăran din nordul Transilvaniei

[121] *Înfrăţirea Românească*, Anul V, nr. 21, Cluj 1929, p. 264

BÂRGHIŞ

(Byrges, judeţul Sibiu)

1357, martie 28, Vişegrad: Voievodul Ludovic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că, venind „Nicolae, fiul lui Alexandru… şi ne-a cerut să-i dăm nişte moşii şi părţi de moşii ale răposaţilor Werus şi Ştefan, fiii lui Ştefan zis de **Alţina** (Olchona, judeţul Sibiu), morţi fără moştenitori, adică moşiile numite **Găinari** (Găinari, Corlatheluke, azi **Poieniţă**, judeţul Sibiu), **Coveş** (Kuesd, înglobat în **Agnita**, judeţul Sibiu), **Bârghiş** (Byrges, judeţul Sibiu), **Ibişdorf** (azi **Ighişu Nou** şi **Ighişu Vechi** sau **Român**, judeţul Sibiu), **Zlagna** (Salatna, Zalathna, judeţul Sibiu), **Măgărei** (Magare, azi **Pelişor**, judeţul Sibiu), **Fetundorph** (sat dispărut, lângă Agnita, judeţul Sibiu) şi **Emrustuh** (lângă Agnita, judeţul Sibiu), aflătoare în părţile Transilvaniei… / Însă, fiindcă nu suntem lămuriţi asupra felului şi întinderii ziselor moşii… poruncim cu tărie să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia, omul nostru, Acus de **Călvasăr** (Hideguiz, înglobat în **Şeica Mare**, judeţul Sibiu), sau Iacob, fiul lui Mihail de **Alma** (Alma Între Vii, Almas, Almasio, judeţul Sibiu), ori, în lipsa acestora, Mihail, fiul lui Henning de **Sighişoara** (Segusvar, judeţul

Mureş), fiind de faţă vecinii şi megieşii, să le hotărnicească după bătrânele lor hotare”[122].

1908: Într-un raport al despărţământului Agnita al Asociaţiunii „Astra”, este menţionat „Em. Terchilă, părinte în **Bârghiş**”[123].

1933: „Avizez pe domnii colegi învăţători, precum şi pe dilelanţii noştri de la sate, că din cele 17 scrieri, piese teatrale, editate de mine, nu mai dispun decât de următoarele patru: „Nunta Mărioarei”, preţul 25 lei, „Un trai domnesc”, prețul 20 lei, „Tândală la teatru”, preţul 15 lei și „Aulobuzul lui Tănase”, prețul 5 lei. Cu celelalte nu vă mai pot servi nici eu, nici librăriile, fiind acelea broșuri total epuizate. Notez însă că, în zilele acestea, dau la tipar, în a treia ediție, „Nunta ţiganului”, comedie originală, scrisă în versuri, şi, ca să mă pot orienta cu numărul exemplarelor, rog pe cei interesaţi să mă avizeze, trimițând, cu reîntoarcerea poştei, prețul broșurii, 20 lei și îndată după apariţie o vor primi francat, la adresa arătată. Cerută broşura, eventual broșurile arătate mai sus, contra ramburs, spesele poştale se urcă în acest caz la 25 lei. **Emanoil Suciu**, învăţător-director în **Pelişor**, poşta **Bârghiş**, judeţul Târnava- Mare”[124].

1943: „Într-una din duminecile trecute, s-a slujit, în Biserica greco-catolică din **Bârghiș**, de către preotul local Filip Crişan, slujba de pomenire a celor 2 fraţi eroi, căzuți pe frontul din răsărit, în luptele contra bolșevicilor: **Nicolae** și **Ioniță Oprean**. / **Nicolae Oprean** făcuse parte dintr-un regiment de infanterie, A căzut, în toiul luptelor, lovit

---

[122] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 102, pp. 102, 103

[123] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 258, Braşov 1908, p. 3

[124] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 12, Blaj 1933, p. 5

de schije de brand, pe malul Donețului, în pădurea Petroskaja, în iunie 1942. / **Ioniță Oprean**, fratele lui Nicolae, de asemenea infanterist, rănit grav, şi-a dat eroic sfârşitul într-un spital de campanie, la Kamensk, în decembrie 1942. / La această slujbă a participat mama îndurerată a celor doi fraţi eroi, Sevastiţa Oprean, mamă a 6 copii, văduvă din războiul trecut, un frate, o soră, toate radeniile, precum şi alţi mulţi fii credincioși din sat, încât au umplut biserica. N-au putut participa, însă, alți doi fraţi ai eroilor: Viorel și Virgil, care sunt şi ei la datorie, sub d:apel, unul la jandarmi, în Reşița, şi altul la grăniceri, în Deva"[125].

1943: „Ziua de 11 septembrie a fost o zi de aleasă bucurie pentru credincioşii noștri din **Bârghiş**, Trârnava-Mică, bucurie prilejuită de vizita Î. P. S. Episcop Dr. Valeriu Traian Frențiu, în drum spre **Alţina**, unde a oficiat sfinţirea noii biserici. Credincioșii uniţi, în frunte cu preotul lor, părintele Filip Crișan, reprezentanţii autorităţilor şi ai celorlalte biserici, au primit pe înaltul păstor cu toată dragostea. După cuvântul de bun sosit al părintelui Crişan, Î. P. S. a vizitat biserica, binecuvântând credincioşii. / A doua zi, Î. P. S Sa a vizitat credindincioşii din cătunul Viile, întărindu-i în credință și dându-le preţioase sfaturi pentru viitor. Duminecă, ziua a treia a vizitei canonice, P. S Sa a slujit sf. liturghie; a binecuvântat casa credinciosului Traian Iovanaș, a cărui oaspe a fost în timpul vizitei. După masa la casa parohială, Sfântul Episcop a primit pe sefii autorităţilor şi pe reprezentanţii celorlalte religiuni din comună. Zilele acestea au fost pentru credincioșii parohiei zile de sărbătoare sufletească şi multă bucurie"[126].

---

[125] *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 22, Blaj 1943, p. 3
[126] *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 40, Blaj 1943, p. 2

1944, „Mulţumim din toată inima dlui Iuliu Aron din Brașov, care a făcut un gest așa de nobil, de-a dona bisericii greco-catolice din **Bârghiş** (Târnava-Mare), un rând complet de sfinte ornate bisericești, în valoare de peste 50.000 lei. Bunul Dumnezeu să-i ajute şi să-l răsplătească pentru această faptă creştinească adânc grăitoare. Preot: Filip Crişan, Curator: Nicolae Prişca”[127].

1874, *Le tour du monde*:
Ţărani români din Transilvania; desen de L. Baader

[127] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 10, Blaj 1944, p. 6

BÂRLA

(Berla, săs. Birldref, germ. Berldorf, Biereldorf, Berlsdorf, Berleten, magh. Berlád, comuna Mărăşelu, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1900: „Adunarea generală a înființării reuniunii „Caritatea" (din Şoimuş) nu s-a putut ţine, cu această ocaziune, fiind timpul prea înaintat şi de aceea s-a amânat pe ziua de 29 octombrie 1900. / **Banchetul**. Lu ora unu p. m., întreg publicul era adunat în grădina din mijlocul satului, unde poporul din **Şoimuş** s-a îngrijit de a încărca mesele cu de-ale mâncării, poftind pe toți ospeţii la un prânz frugal. După datina ce se practică la astfel ocaziuni, precum în tot locul, așa şi aici, a venit rândul toastelor. Începutul l-a făcut protopopul Silași, care a toastat pentru Episcopul Ioan Szabo, ca cap al diecezei în care se află comuna ce ne-a întrunit la această festivitate. Preotul Ioan Bârsan, din **Ruscior**, vorbeşte despre progresul dezvoltat la poporul greco-catolic din tractul protopopese al Bistriţei, în general, şi în special la poporul din **Şoimuş**, atribuind acest avânt energiei protopopulai Silaş, ca şef al tractului, şi preotului Ioan Baciu, ca bun conducător al poporului din **Şoimuş**. Michai Baciu, preotul din **Sas-Feleac**, închină în sănătatea poporului din Şoimuş şi Ioan Baciu, parohul local, în sănătatea oaspeților. / **Concertul**. Corul plugarilor

a delectat publicul cu mai multe piese forte frumos executate în cuartet, ce a fost răsplătit, din partea numerosului public. cu nenumărate aplauze. Dirigentul corului, dl Basiliu Baciu, şi cu această ocaziune a dat probă eclatantă despre energia şi tactica cum ştie dânsul să dirige tânărul **cor al plugarilor din Şoimuş**. / **Jocul și Căluşerii**. Jocul s-a început cu o frumoasă *someşană*, după cure au urmat diverse dansuri poporale şi de salon. Când petrecerea era mai animată, se aud glasuri, prin public: „Vin căluşerii! Vin căluşerii!”, publicul le face loc, muzica întonează *jocul căluşerilor* şi bravii tineri din comuna vecină, **Ragla**, costumat frumos ca căluşeri, în frunte cu falnicul lor vătav, se avântă-n joc și joacă cu atâta procesiune jocurile noastre istorice, „Căluşeriul” şi „Bătuta”, încât a stors admirațiunea întreg publicului de față, care îi aplaudă frenetic. / Inteligența din jur a fost bine reprezentată la aceasta petrecere, aşa am văzut prin public pe doamnele Iuliana Silaşi din **Bistriţa**, Aurelia Soponescu din **Budatelnic**, Aurelia Juga (Iuga) din **Arcalia**, doamna Nechita din **Sebeşul-superior**, doamna Thimariu din **Berla**, Anica Bojor din **Ardan**, şi domnişoarele Lucreția Mathe din **Chiraleş**, Elena Posmuşan din **Ragla**, Aurelia Bojor din **Ardan**; Lucreția Suia din **Neţu**, Carolina Rus din **Budacul-român**; Erina Marginean din **Budacul-român**; Emilia Păcurariu din **Ragla**, Veronica Popoviciu din **Buduş**, Leontina Duca din **Dumitriţa**, Elena Todoran din **Feleacul-săsesc**; Lucreția, Mariuţa şi Aurelia Baciu din **Şoimuş**, Rafila Roman din **Ragla**; apoi domnii Alesandru Silasi, protopop din **Bistriţa**, Ioan Marginean, căpitan de regiment, pensionar în **Ragla**, Michai Baciu, preot în **Feleacul-săsesc**, Ene Juga, preot în **Arcalia**, Teodor Oltean, preot în **Ardan**, Ioan Bârsan, preot în **Ruscior**, Vasiliu Nechiti, preot în **Sebeşul-**

superior, Ioan Thimar preot în **Berla**, Larion Cujesdean, preot în **Budacul-român**, Elie Posmupan, preot în **Ragla**, Nichita Suia, preot în **Neţ**, Ștefan Todoran din **Feleac**, Georgiu Ungurean, tipograf din **Şoimuş**, Andrei Bugnar, ofiţer în rezervă şi practicant de poștă în **Karczag**, Teodor Adace, învăţător la şcoala fundaţională din **Monor**, Ioan Timiş, învăţător în Neţ, Georgiu Todoran, învățător la şcoala fundaţională, din **Monor**; Ioan Rus, supravigil silvic în **Budacul-român**, Ștefan Petroşan, supravigil silvic în **Lunca-Vinului**, Ioan Baciu, student din **Şoimuş**, Emil Radu, student din **Bistriţa**, și alţii, ale căror nume ne sunt necunoscute"[128].

1874, *Le tour du monde*:
Împodobirea miresei romånce din Transilvania

[128] *Revista Ilustrată*, Anul III, nr. 14-15, Şoimuş 1900, p. 134

BÂRLEA

(Olnuk, judeţul Cluj)

1364, iunie 6, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur raportează vicevoievodului Petru „că bucata de pământ numită **Gyrukuth** (dispărut, lângă Girolt, Cluj) se află între hotarele moşiei **Bârlea** (Olnuk, judeţul Cluj) şi a fost întotdeauna a lui Barnaba, fiul lui Ioan, nobil de Bârlea”[129].

1364, octombrie 13, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, venind „Barnaba, fiul lui Ioan, nobil de **Bârlea** (Olnuk, judeţul Cluj), a înfăţişat o scrisoare… în care se arăta limpede că Barnaba, luând pe omul nostru Nicolae, fiul lui Andrei de **Tiocu** (Teuk, azi **Tiocu de Sus şi de Jos**, judeţul Cluj) şi pe fratele Nicolae, trimis de voi spre mărturie… au mers la o bucată de pământ, numită **Gyrukuth** (dispărut, lângă Girolt, Cluj), aşezată între hotarele moşiei Bârlea şi, chemând vecinii şi megieşii… au găsit lângă un stejar două semne de hotar vechi, dintre care a mărturisit Barnaba că unul este al său. De acolo, coborând spre partea de miazănoapte, au găsit un semn de hotar neîntrerupt. De aici, au ajuns la un

[129] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 280, p. 272

puţ numit Gyrukuth, lângă care Barnaba a declarat că a avut un semn de hotar neîntrerupt, mai sus de acel puţ, şi că i-a fost luat pe furiş şi pe nedrept de vecini. Şi când au voit să-i să-i dea în stăpânire acel pământ, numit Gyrukuth, despărţit prin sus-zisele hotare, şi să ridice, în locurile de trebuinţă, noi semne de hotar, lângă cele vechi, Mihail, fiul lui Nicolae, şi Ştefan, fiul lui Myke, Ladislau şi Mihail, fiii aceluiaşi Myke, precum şi Nicolae şi Andrei, fiii lui Petru zis Zelus, nobili de **Tioltiur** (Thotheur, judeţul Cluj), s-au ridicat împotriva acestei puneri în stăpânire şi a ridicării de noi semne de hotar"[130].

1371, martie 26, Sântimbru: Ioan, vicevoievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Barrabas, fiul lui Ioan de **Bârlea**, că mai de demult a despărţit, cu ajutorul omului nostru şi al omului vostru de mărturie, acea moşie a sa, **Bârlea**, hotărnicind-o dinspre partea moşiei numite **Lujerdiu** (Lojard, Losad, Lusad, judeţul Cluj) a nobililor de **Dăbâca**, după hotarele ei adevărate și vechi, şi prin ridicări de noi semne de hotar, fără a i se ivi în cale nici o împotrivire. Apoi unii dintre vecinii și megieşii săi au ridicat, pe furiş, prin înșelătorie și viclenie, fără ştirea sa, trei semne de hotar înăuntrul semnelor de hotar şi a marginilor acelor hotare, cu privire la care voiește să se facă cercetare și chiar voiește ca acestea să fie nimicite precum cere dreptatea"[131].

[130] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 342, pp. 347-352

[131] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 19, pp. 16, 17

BÂRSANA

(Barcánfalva, districtul Caşeului, judeţul Maramureş)

1346, aprilie 13: „Conventul din Lelesz, la cererea românului Mic, fiul lui Stanislau, fiul lui Bărsan, și la cererea fraților săi Negh și Raad, transcrie literele (scrisorile) donaţionale (privilegiale) ale regelui Carol, întărite prin regele Ludovic, în privința moșiei **Strâmtura** (Szurdok, Bârsana, judeţul Maramureş)”[132].

1390. aprilie 30, Buda: „Mandatul regelui Sigismund, pentru reambularea metelor (actualizarea hotarelor) posesiunilor **Iza** (azi **Vadu Izei**, judeţul Maramureş), **Apşa de jos** (Teceu, districtul Sighetului, judeţul Maramureş), **Rohna de sus** (Felsőróna, azi **Rona de Sus**, judeţul Maramureş), **Bârsana** (Barcánfalva, judeţul Maramureş), **Rosalia** (Rozália, azi **Rozavlea**, judeţul Maramureş), **Ruskova** (Visóoroszi, azi **Ruscova**, judeţul Maramureş) şi **Vişeu** (Kethuyssou, azi **Vişeul de Sus şi de Jos**, judeţul Maramureş) în favorul magiştrilor Balc voivodul şi Dragh din Maramureş”[133].

---

132 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 11, pp. 22, 23

133 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 57, p. 98

1408, februarie 16, Sziget: „Petru de Peren, comitele secuilor și al Maramureșului, adevereşte că Lachk și Draguș din **Bârsana** (Barcánfalva, judeţul Maramureş) au produs (înfăţişat) înaintea adunării comitatului literile (scrisorile) lor, din care reiese că strămoșul lor, Stanislau kinezul, a primit în donațiune, de la regele Carol, în anul **1326**. moșia **Strâmtura** (Szurdok, Bârsana, judeţul Maramureş), numită altcum şi Bârsana, dânșii au fost introduși în posesiunea moșiei, pentru acea moșia rămâne și mai in colo a lor”[134].

1411, aprilie 21, Cașovia: „Regele Sigismund conferă lui Stanislau, fiul lui Joan din **Dolha**, fraților săi Joan, Georgiu și Bogdan, verilor săi Georgiu și Andreu, fiii lui Joan voievod, moșiile **Rosalia** (Rosalia, Rozália, azi **Rozavlea**, judeţul Maramureş), **Șieu** (judeţul Maramureş), **Strâmtura** (Barcánfalva, azi Bârsana, judeţul Maramureş), **Botiza** (Batiza, judeţul Maramureş), **Petrova** (judeţul Maramureş), **Leordina** (judeţul Maramureş), **Poenile** de sub munţi (Havasmező, azi **Poenile de sub Munte**, judeţul Maramureş) şi **Cuhea** (judeţul Maramureş), mai ales pentru moartea vărului lor, Mihail, fiul lui Elie, căzut în războiul contra polonilor”[135].

1411, iulie 27, Vişegrad: „Mandatul regelui Sigismund pentru reambularea metale (refacerea hotarelor – n. n.) a moşiilor **Rosalia, Strâmtura, Șieu, Petrova, Leordina, Ruscova, Poenile** (de sub munţi) și **Botiza**. Reambularea metelor anumite se face fără contrazicere şi se introduc în posesiunile lui Stanislau din **Dolha**, cu frații săi,

[134] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 85, pp. 151-153
[135] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 95, pp. 166, 167

Joan, Georgiu, Bogdan, și unchii săi, Andrea și Georgiu”[136].

1450: „Fragmentul literilor (scrisorii) de protestare a mai multor nobili din **Bârsana** în contra introducerii, făcută în ascuns, în favorul lui Mihail și Ambrosiu din **Dolha**, în posesiunea moșiei Bârsana”[137].

1450, iunie 26, Buda: „La mandatul palatinului, se împarte moșia **Văleni** în două părți egale, într-una se introduc Blașiu și Hodor din **Bârsana**, alta rămâne lui Steţiu, Mihail Gostolean, Demetriu Nemeș, Joan Radul, Manuil, Popa Costan și lui Ladislau din **Fereşti**”[138].

1459, mai 21, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Mihail și Ambrosiu din **Dolha** în contra lui Joan din **Dolha** alias din **Ruszkova**, care a ocupat părțile lor din Rosalia (**Rozavlea**) şi din **Poeni**; și în contra lui Petru din **Vad**, Georgiu din Văncești (**Oncești**), Jurea din **Călinești**, Georgiu Ficze din **Giulești**, Bud din **Budești** și Joan Mikle din **Șugatag** pentru faptele lor potenţiale (penale), săvârșite în **Strâmtura** (Bârsana) și în **Botiza**”[139].

1468, februarie 23, Sziget: „Relaţiunea lui Joan din Urmezö şi Lorenţiu Literat, vicecomiți, Blașiu din **Bârsana**, Sandrin din Deseşti (**Dereşti**), Ladisluu din Slatină (**Hoteni**) şi Mihail Lungu din **Săpânţa**, patru juzi ai nobi-

---

136 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 99, pp. 175-178

137 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 201, p. 342

138 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 208, pp. 353, 354

139 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 248, pp. 425, 426

lilor, către regele Mathia Corvinul, despre aceea că, înaintea scaunului judecătoresc al comitatului, ascultând pe vecinii moșiei **Moiseni** și pe alți nobili ai comitatului, aceştia cu toți au mărturisit, sub jurământ, că moșia Moiseni a fost a lui Ambrosiu din **Dolha**, dar, în anul 1467, nobilii din ambele **Vișae** şi din **Selişte** au ocupat-o cu putere de la Ambrosiu. Pentru aceea, au scos pe Simon și pe Ştefan din Vişeu, pe Nicolau Popa și Ladwan din **Vişeu de jos** și pe Ivașko Juga din Selişte din posesiunea acesta și au introdus, tot în aceea, pe numitul Ambrosiu, iar pe cei scoși i-au citat înaintea regelui"[140].

1473, martie 13, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti pentru introducerea lui Nicolau Dragfy din Béltek în moșiile **Bârsana**, **Iza**, **Apșa de jos**, Rosalia (**Rozavlea**), **Strâmtura**, **Șieu**, **Ruszkova**, **Botiza**, Bedeu, Belavár (Kis-Kirva), **Crăciuneşti**, Várallja (Váralya, Szucsetatye, Sub Cetate), **Bocicou**, **Biserică albă**, Două **Vișae** şi **Borșa**. Moșnenii protestează în tot locul"[141].

1848: „La 30 sept. 1848, borşenii lui Popa Lupu rup emblemele ungare de pe primărie şi alungă jandarmii din comună, precum şi pe comisarul Ludovic Jura, încredinţat cu recrutarea celor 23 moiscieni şi a celor 58 borşeni. La aceasta, pleacă la **Borşa**, pentru restabilirea ordinii, o companie de soldaţi unguri din **Teceu**, în frunte cu pretorele Vasile Mihalca şi cu Ioan Săpânţanu, preşedintele curții marţiale, împuterniciți de a recurge la toate mijloacele de represalii. Aici însă au fost întâmpinați de 1.000 borşeni înarmaţi cu furci, securi, coase şi pari. Conducătorii borşe-

---

[140] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 282, pp. 483, 484

[141] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 300, pp. 517, 518

nilor arătară lui Mihalca un document, semnat de colonelul Urban şi de doi ofiţeri din graniţă, prin care se adeverea că ei au depus deja jurământul pe împărat. Încercările de a amăgi pe revoltaţi cu declaraţa că şi ei sunt prieteni cu împăratul, precum şi arătarea vulturului cu două capete, din partea ofiţerilor unguri, au dat greş. În cele din urmă, Mihalca, împreună cu soldaţii, a fost silit să se retragă la **Vişeu**. / A doua zi, **Borşa** a fost ocupata de căpitanul Binder, însoţit de 60 grăniceri români. La apelul său, plecară la **Năsăud** 300 de borşeni, pentru a se înrola sub steagul împăratului. În curând, au sosit la **Vişeu**, pentru întărire, 1.526 de ostaşi unguri, din care 600 erau din oraşele regeşti, iar 926 din comitatul Sabolci. Auzind despre aceasta, borşenii an scris lui G. Mihaly că sunt gata să se supună, dar numai cu condiţia să nu fie obligaţi să-şi calce jurământul dat împăratului şi nici să fie recrutaţi în armata lui Kossuth. Totuşi, la 28 octombrie, ora 14, în faţa forţei superioare, **Borşa a capitulat**. Autorităţile au alcătuit aici o tabără de concentrare, unde au adunat toate elementele mai periculoase din regiune. În răstimp, sosind ordin din partea lui Mihaly, ca faţă de români să se procedeze numai cu blândeţe şi cu vorba bună, românii de pe valea Vişeului n-au mai fost obligaţi să se înroleze în armata revoluţionară. / La începutul lui octombrie, au coborât la **Săcel** 130 de grăniceri români şi, la chemarea lor, au plecat la **Năsăud** sute de ţărani de pe Iza, ca să depună jurământul de credinţă faţă de împărat. La câteva zile, sosi pretorele Mihalca, însoţit de armată şi, găsind la **Săcel** 400 de ţărani gata de plecare în Ardeal, a reuşit să-i împrăştie la vetrele lor. Tot atunci a luat măsuri pentru paza trecătorilor, anunţând pedepse aspre pentru cei care vor îndrăzni să treacă graniţa. Totuşi, spiritele nu s-au liniştit şi trecerile peste

graniță au continuat fără întrerupere. Ba, mai mult, poporul din **Dragomireşti** a spart capul notarului Iosif Balea, pentru că a îndrăznit să propage ideile lui Kossuth, iar în **Ieud**, la protestul lui Chindriş Ionaş, poporul a refuzat să contribuie cu ceva pentru recruți.

Pentru restabilirea ordinii, a fost trimis comandantul Várady, în fruntea batalionului său, cu care, la 7 decembrie, ocupă **Bârsana**, **Strâmtura**, **Rozavlea** şi **Şieul**. Din Șieu el scria Comitatului că săcelenii sunt mai răi decât borşenii şi cerea să i se admită distingerea satului şi împrăştierea populaţiei sale. Cererea însă nu i s-a aprobat, deoarece, pe lângă opreliştea dată de Mihaly, a mai trimis vorbă şi maiorul Urban, că, dacă se va atinge cineva de viaţa şi avutul ţăranilor români, credincioşii împăratului, va năvăli cu toate forţele ce dispune în Maramureş şi pe unde va trece nu va rămânea piatră pe piatră. Ca urmare, Várady s-a mulțumit să ocupe **Ieudul**, **Cuhea**, **Dragomireștii** şi **Săliştea**, iar la 13 decembrie ocupă şi **Săcelul**, distrugând totodată drumul ce lega **Dragomireştii** de **Telciu**. În Săcel încă s-a înfiinţat o tabără de concentrare, după modelul celei din Borşa. / Pe Mara şi Cosău, capii tulburărilor erau primarul Berinde Grigore din **Budeşti** şi fruntaşul Pop Andraş al lui Toader din **Giuleşti**, care, însoțiți de mai mulți măreni, au fost personal la **Năsăud** pentru depunerea jurământului de credință față de împărat. După restabilirea ordinii pe Iza şi Vişeu şi după ce intervenţia personală a vicarului Anderco a fost primită cu huiduieli, populaţia de pe Mara şi Cosău a fost silită să se supună în fața forței superioare a armatei, care a înființat, la **Budeşti**, o tabără de concentrare. La 5 decembrie, se semnalează tulburări la **Petrova** şi autoritățile iau măsuri ca revoltaţii să fie opriţi pe dealul Herca, ca nu cumva,

uniţi cu cei din **Rona de Jos**, să atace **Sighetul**. Nemulţumiri şi tulburări au izbucnit chiar şi în sânul populaţiei din **Sighet**, care, într-o noapte, a încercat să dezarmeze pe cei 1.500 de ostaşi, încredinţaţi cu paza oraşului. După aceasta, tulburările au încetat de tot, iar populaţia a fost lăsată în pace, cu excepţia celor adunați în taberele de concentrare, care au rămas acolo până la sfârşitul revoluţiei. Maramureşenii au luptat numai alături de împărat şi sub steaguri proprii. Un astfel de steag a adus acasă de pe câmpul de luptă şi bunicul meu, Gavrilă Filipciuc, care era stegarul imperialiştilor de pe **Vişeu**. Steagul a fost ros de şoareci, fiind păstrat în cămara cu alimente, însă ruda steagului a fost împodobită cu steagul tricolor al sfatului național român din Petrova”[142].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Borodi** de Szerfalva, în comuna Bârsana, 1610, 12 patrifamilii.

Barczán de Barczánfalva, în comuna Bârsana, 1408, 32 patrifamilii.

Papp de Also Viso, în comuna Bârsana, 1612, 10 patrifamilii.

Kudrics alias **Balya** de Konyha, în comuna Bârsana, 1365, 9 patrifamilii.

Godzsa de Váncsfalu, în comuna Bârsana, 1572, 6 patrifamilii.

Papp alias **Ficigo** de Jood, în comuna Bârsana, 1579, 9 patrifamilii.

Papp alias **Petrisor** de Barczánfalva, în comuna Bârsana, 1674, 4 patrifamilii.

[142] Filipaşcu, Dr. Al., *Descriere întâmplărilor Revoluţiei din anul 1848-1849*, în *Transilvania*, Anul 74, nr. 1, Sibiu 1943, pp. 161-163

Hodor de Barczánfalva, în comuna Bârsana, 1550, 15 patrifamilii.

Patka de Jood, în comuna Bârsana, 1607, 1 patrifamilie.

Bud de Budfalva, în comuna Bârsana, 1481, 1494 şi 1510, 1 patrifamilie.

Barczán de Barczánfalva, în comuna Bârsana, 1407, 11 patrifamilii.

Kora alias **Koroly** de Barczánfalva, în comuna Bârsana, 1689, 10 patrifamilii.

Bercsa (Bercea) de Bileszad, în comuna Bârsana, 1500, 13 patrifamilii"[143].

1898, Diaconovich: „**Bârsana** (magh. Barczánfalu), în comitatul Maramureș, dieceza Gherlei, cu 2.343 locuitori români greco-catolici; agricultura şi economie de vite. Biserica şi şcoala românească, odinioară mănăstire"[144].

1903: „**Virilişti din comitatul Maramureșului**. În acest comitat sunt 250 virilişti, dintre care 114 sunt evrei. Cel dintâi virilist evreu plăteşte contribuție 2.805 coroane, iar cel din urmă, 231 coroane. / **Viriliştii români** sunt următorii: 1). Simeon Pop, prim-pretor în **Vişeul de Sus**, cu 4.120 coroane (virilistul întâi în comitat). 2). Petru Mihalyi, deputat dietal, proprietar în **Sarasău**, cu 1-065 coroane. 3). Basiliu Iurka, proprietar în **Sarasău**, cu 1.023 coroane. 4). Dr. Georgiu Mihalca, avocat în **Sighet**, cu 670 coroane. 5). Vasile Mihalca, proprietar în **Iapa**, cu 666 coroane. 6). Dr. Ioan Mihalyi, proprietar și protofiscal al

---

143 Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 9, 10

144 Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 406

comitatului, cu 603 coroane. 7). Michail Pavel, proprietar în Sat-**Slatina** şi arhivar la comitat, cu 589 coroane. 8). Ludovie Man, farmacist în **Şomcuta Mare** și proprietar în **Vişeul de Jos**, cu 562 coroane. 9) Dr. Mihail Kokényesdy, avocat în **Sighet**, cu 559 coroane. 10). Dr. Ştefan Kiss, medic și proprietar în **Dragomireşti**, cu 513 coroane. 11). Vasile Man, avocat în **Vişeul de Sus**, cu 440 coroane. 12) Dr. Aurel Man, avocat în **Sighet**, cu 430 coroane. 13) Mihail Mihalca, proprietar în **Apșa de Jos**, cu 869 coroane. 14). Petru Rednic senior, proprietar în **Berbeşti**, cu 368 coroane. 15). Dr. Ioan Jurka, jude la Tribunalul regional din Caransebeş, cu titlul de jude de tablă regională, proprietar în **Călineşti** și în **Sighet**, cu 338 coroane. 16). Grigorie Kudrici, proprietar în **Bârsana**, cu 328 coroane. 17). Ioan Iurka, jude de tablă regională, în pensiune, avocat în **Vişeul de Sus**, cu 823 coroane. 18). Alesandru Cuza Anderco, proprietar în **Borşa**, cu 288 coroane. 19). Ioan Fanea, preot în **Sarasău**, cu 276 coroane. 20). Alesandru Gyenge, preot în **Dragomireşti**, cu 263 coroane. 21). Vasiliu Ilniczky, proprietar în **Bârsana**, cu 228 coroane. / Dintre aceştia, numai darea lui G. Mihalca este în dublu calculată. Afară de virilişti, între membrii aleşi ai congregaţiunii comitatense sunt 21 preoţi români şi 15 mireni, avocaţi, proprietari şi notari români, laolaltă cu viriliştii 57, din numărul total de 420. / În Maramureş, sunt 308.790 locuitori, din care 42.403 maghiari, 41.449 germani (evrei), 74.978 români, 143.621 ruteni, 1.147 slovaci etc."[145].

1932: „Comitetile parohiale ale Asociaţiei creştineşti „Agru" din Maramureş, în frunte cu comitetul jude-

[145] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 233, Blaj 1902, p. 3

ţean din **Sighet**, de sub conducerea harnică a dlui dr. Fl. Mihalyi şi a onoraţilor domni: Reverent vicar Ilarie Boroş, protoereu Darie Vlad, preot Titu Berinde şi cu concursul binevoitor al domnişoarei dr. Irina Berinde, dezvoltă, în timpul din urmă, o activitate frumoasă, vrednică s-o cunoască orişicine… / Un exemplu pilduitor de această rodnică activitate ni-l dă comitetul parohial al „Agru“-lui **Bârsana**, prin serbarea ținută în ziua de 25 martie a. c., în ziua Bunei-Vestiri. Serbarea s-a ținut în localul şcolii primare, şi-a fost dată de către elevii români uniţi. / După o pregătire temeinică, făcută poporului de către M. O. D. protopop M. Hotea, printr-o predică măreaţă şi înălțătoare, ţinută la sfânta Liturghie, tot poporul care a fost la biserică a venit la şcoală, aşa că oamenii nu mai încăpeau. În cuvântul de deschidere, preşedintele „Agru“-lui **Bârsana**, dl Peru Lenghel, învățător, arată scopurile nobile şi mărețe ale „Agru-lui“, printre care şi combaterea curentelor sociale antinaţionale şi anticreştinești. În altă ordine de idei, vorbeşte despre situaţia tragică din Rusia Sovietică, arătând cum conducătorii bolşevici, prin stârpirea credinței, profanarea bisericilor şi persecuțiile slujitorilor altarului, venerabili episcopi şi preoţi, au făcut din marea împărăție ţaristă de odinioară un adevărat iad. La citirea unor exemple, săvârşite de bolşevici, ascultătorii au izbucnit în lacrimi. Arată mai departe trista poveste a moldovenilor de peste Nistru, care sunt omorâţi fără milă de bandiții lui Stalin. Ca încheiere, prin exemple citate din Rusia Sovietică, arată că unde duce bolșevismul, anarhismul şi comunismul, rugând poporul de a se feri de aceste curente sociale, nenaţionale şi necreştineşti.

Urmează restul programului, producţiunile copiilor de şcoală: recitări, monologuri şi coruri, pe 2 veci, conduse

de domnișoara I. Fucu, învăţătoare, toate stârnind aplauzele şi admiraţia publicului asistent. Între timp, părintele protopop M. Zotea ține o admirabilă cuvântare despre „Bunavestire“. Prin cuvinte simţite arată însemnătatea acestei măreţe sărbători bisericeşti. / După aceasta măreaţă cuvântare a părintelui protopep Hotea, care a impresionat inimile tuturor, dl director şcolar V. Oroşan încheie serbarea, aducând un viu exemplu din minunile Preacuratei Fecioare Maria, săvârşit în casa unei credincioase văduve, care se ruga, deznădăjduită, la icoana ce reprezenta pe Maica Domnului, pentru a-i scăpa de la moarte pe unicul fiu, care zăcea grav bolnav.

Terminându-se astfel această manifestaţie creştinească a „Agru“-lui din **Bârsana**, care înalţă biserica creştină unită a blândului Isus, tot poporul, care a fost de faţă, a plecat spre căminurile lor cu o adevărată mulţumire sufletească şi cu un nou dor de muncă în ogorul sfânt al Domnului, pentru apărarea, credinţei şi bisericii strămoşeşti. / Petre Izanu”[146].

[146] *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 16, Blaj 1932, p. 5

BÂRSĂU DE SUS

(Felsőberekszó, judeţul Satu Mare)

1553: „O conscripţie din timpul lui Alexandru Lăpuşneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparţineau cetăţii Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: **Baba**, **Baţa**, **Poiana-Blenchii**, **Bârsău**, **Ciceu Giurgeşti**, **Ciceu-Haşmaş**, **Ciceu-Mihaieşti**, **Ciceu-Corabie**, **Dăbăceni**, **Ambriş**, **Galgău Ganciu**, **Gostila**, **Gighişul de sus**, **Ileanda mare, Ilişua**, **Caţcău**, **Căplani**, **Căpâlnea**, **Caşeu de jos**, **Răguseşti**, **Coldan**, **Chireu**, **Leleşti**, **Mica**, **Mănăştiur**, **Muncel**, **Negrileşti Urişor**, **Uriul de sus**, **Orman**, „Orbo", „Patakfalva", **Petrihaza**, **Peşteş**, **Refeni**, **Reteag**, **Glod**, **Şomcutul mic**, **Selişca**, **Sânmărghita**, **Suciul de sus şi de jos**, **Vima-mare**, **Vaida-Cămăraş**, **Borcuţ**, **Văleni**, **Poiana-Porcului**, **Dămăcuşeni**, **Draghia**, **Lăpuşul unguresc**, „Ioszeplápos", **Dobric**, **Libotin**, **Masca**, **Rogoz**, **Rohia** şi „Szaszmezö" (dispărut)"[147].

1907: „Serbările culturale din Băseşti! Au trecut două zile de la aceste sărbători măreţe. Au încetat de a suna clopotele, s-au reîntors pe acasă cele 5 mii de români,

---

[147] Meteş, Ştefan, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

inteligenţi şi țărani. Au dispărut din grădină cele mai fragede, mai frumoase floricele alor 50 de comune: copilași aduși la expoziția de copii, aranjată de „Reuniunea femeilor române Sălăgene“. E linişte adâncă. Dar parcă frunzele întinsului codru şi azi mai şoptesc cu mândrie despre fiii săi, pe care i-a văzut în multe lupte, a căror soartă a deplâns-o de multe ori, dar pe care aşa mândri încinşi în horă nu i s-a dat să-i vază până acum, la adânci bătrâneţe… / În **Băseşti**, cu săptămâni înainte, s-au făcut pregătiri pentru reuşita splendidă a serbărilor culturale. Inteligența şi țăranii de aici, cu zel şi cu ambiţie, și-au dat toată silința pentru o primire solemnă. / La 3 august, toată comuna era în haină sărbătorească. În capul satului, o poartă trimfală, ridicată de ţărani, cu inscripția „Bine aţi venit!“. La orele 6 p. m., a ieşit în drum, la vreo trei kilometri de la comună, inteligența din **Băseşti** şi jur, în multe trăsuri, pentru întâmpinarea comitetelor, iar nu peste mult sosesc, în frunte cu venerabilul director a despărțământului, Alimpiu Barbolovici şi dna Maria Cosma, născută Dragoş, prezidenta reuniunii. În capul satului s-a făcut primirea oficioasă. Aci, în frunte cu dl Antoniu Bălibanu, preotul local, a fost de față o mulţime mare de săteni şi mai mulți călăreți, sub conducerea dlui avocat Dr. Aurel Nyilvan, îmbrăcat în haine țărănești. Pe cei sosiți i-a bineventat dl Antoniu Băliban. Răspunde dl vicar al Sălajului, preşedintele despărțământului, A. Barbolovici. Apoi Ana Nicişan, o fată de țăran din **Băsești**, a salutat, în numele sătenilor, comitetele şi toţi oaspeţii sosiți, predându-i, totodată, doamnei prezidentă un buchet frumos de flori. / Seara, la 8 ore, toţi oaspeţii sosiți, vreo 60 la număr, au fost invitaţi la cină, la dl **George Pop de Băsești**, după care tineretul a dansat până la orele 11 din noapte.

Duminică, în 4 August, la orele 7, dimineața s-a oficiat serviciul divin, de dl A. Barbolovici, cu asistența dlor Augustin Vicaş protopop în **Hidig** şi A. Bălibanu. Cântările bisericeşti au fost executate de corul teologilor gherlani, sub conducerea dlui Ioan Groza, teolog absolvent, şi de cel **al plugarilor din Băseşti**, sub dirigența dlui dr. I. Cl. Iuga, candidat avovatură. Ambele, dar mai cu seamă cel din urmă, a pus în uimire pe evlavioşii ascultători. / După sfânta liturghie, tot în biserică, și-au ținut adunarea generală cele două instituţiuni culturale sus amintite. / DI Alimpiu Barbolovici, directorul despărțământului, cu cunoscuta dumisale vervă oratorică, deschide adunarea. Ia, apoi, cuvântul dl **George Pop de Băseşti** şi, salutând, în numele băseștenilor, adunarea, expune monografia comunei, cu date autentice, care dovedesc că, deja în **1391, se face amintire despre Băseşti** și că înaintaşul Popenilor din Băseşti, Ştefan Popa, ai cărui strănepoţi formează azi cea mai mare parte a populaţiei de aici, a primit, de la principele Tōköli, pentru faptele sale patriotice, nobilitatea şi donaţiunea asupra Băseştilor. Această donațiune şi nobilitare a fost recunoscută şi întărită şi de principele Apafi. / Urmează apoi frumoasa vorbire a dlui dr. Coriolan Steer, reprezentantul despărțământului **Tăşnad**. / Secretarul despărţământului, dr. Coriolan Meseșian, citeşte raportul asupra activității comitetului, de la ultima adunare generală. Făcându-se înscrieri noi, se încasează suma de peste 500 de coroane. / Se realeg membrii vechi din comitet şi se alege, ca membru nou, dl N. Munthiu, secretarul Silvaniei. După aceasta, preşedintele ridică şedinţa.

Urmează adunarea Reuniunii femeilor. Prezidenta, dna Maria Cosma, în cuvinte frumoase, schițează rolul

femeii în viața unui popor şi însemnătatea reuniunii, şi deschide şedinţa. / Dl A. Vicaș, secretarul reuniunii, citește raportul comitetului despre activitatea reuninii, reamintind serbarea jubileului de 25 de ani a acestei reuniuni. După esmiterea comisiilor, se ridică şedința. În urmă, tot publicul de la biserică, de pe drum, de pe la case, grăbeşte la expoziția de copii, care a avut loc în parcul Ilustrisimei Sale George Pop de Băseşti. Ce privelişte! Câtă frumusețe! / Cei de față toţi au rămas încântați de cele văzute. Comisia de premiere, doamnele M. Cosma, Elena Hosszu Longin, născută Pop de Băsești, Eleftera dr. Mihalyi şi dl dr Ambroziu Boythor, medic, au dat aproape tuturor copilaşilor premii de bani, de la parele menate, dl George Pop de Băsești. Ce fericire, ce suvenire dulci pentru aceşti micuți românași.

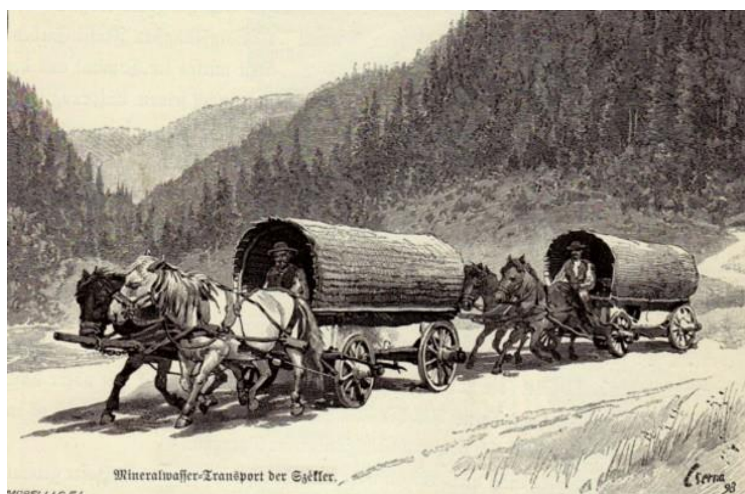
Cu **premiul I**, un galben de 20 coroane, o cămaşă din atelierul de țesături al Reuniunii femeilor române din comitatul Hunedoarei, donată de către prezidenta acesteia, dna Elena Hosszu Longin, și o icoană din istoria neamului românesc, donată de către dl inginer Petru Lucaciu, din România, a fost premiat Victor Fălăuş din **Nadiş**, copil de 2 ani şi 6 luni **Premiu II**: câte un galben de 10 coroane, au primit următorii: Cornelia Cosma din **Chilioara**, Valeria Velle din **Ardihot**, Aurel Osianu din **Bârseul de Sus**, George Buscan din **Tămaia** şi Maria Szabó din **Ardihot**. / Au mai fost premiaţi, cu premii de 2-5 coroane, vreo 150 de copii. Toţi copilaşii participanţi au primit și diplomă de la Reuniunea femeilor. / În urmă, mamele şi copilaşii s-au fotografiat într-o grupă pitorească. / Copilaşii au fost trataţi cu lapte, caș, bomboane etc., din partea dnei Elena Hosszu Longin, născută Pop de Băseşti, a cărei îngrijire şi atenţiune s-a extins până la cele mai mărunte lucruri. /

Mamelor, precum și țăranilor veniţi la această adunare, li s-au servit, din partea Ilustrisimei Sale, dl G. Pop de Băseşti mâncări şi vin.

La orele 2 d. m., a urmat banchetul festiv, la care au luat parte 500 de persoane. În cursul banchetului, au cântat cele două coruri sus amintite. A toastat dl A. Barbolovicici pentru Maiestatea Sa. Badea George salută oaspeţii, după care a mai urmat apoi un şir întreg de animate toaste. / La orele 4 d. p., s-a început petrecerea poporală, la care a fost de faţă și inteligenţa. S-au jucat, în costume frumoase de căluşer, „Brâul", „Bătuta" şi „Căluşerul", de către 12 flăcăi voinici din **Băseşti**, şi anume: Dimitrie Pop, Filip Pop, Flore Marinca, Alexandru Pop, Ciril Roman, Zaharie Pop, Ambrosin Reneşi, Ioan Pop, Grigorie Szilágyi, Iacob Pop, George Petti, având de vătav pe tânărul dr. Claudiu Iuga. După aceste jocuri, au urmat „Hora Sinaia", „Ardeleana", „Sârba", „Învârtita" și altele, la care s-au încins şi alţi tineri şi fete, inteligenţi şi ţărani. / În urmă, Ilustria Sa, dl G. Pop de Băseşti, exprimându-i dlui dr. S. Claudiu Iuga recunoştința sa, pentru hărnicia cu care a instruit pe țărani la cântări şi jocuri naţionale, premiază pe cei 12 căluşeri cu câte un galben de 10 coroane.

La 7 ore, seara, au sosit din România, cu automobilul, domnii Nicu Filipescu, Mihai Cantacuzino, fostul primar a Bucureştilor, cu fratele dumisale Grigorie, N. P. Gurău, avocat, şi Emanuil N. Butculescu. Tot din România, au venit, de mai înainte, cu trenul, dl Alexandru D. Florescu, secretarul Ligii culturale, cu fiul său Radu. Dl Florescu, şi de astă-dată, ca totdeauna, a dovedit dragostea sa față de noi, români de dincoace. / În onoarea acestor distinşi oaspeţi, s-au repetat, seara, la petrecerea tinerimii, „Căluşerul" și celelalte jocuri naționale.

Petrecerea tinerimii academice a început la orele 8, seara, în pavilionul frumos construit, sub conducerea zelosului tânăr Alexandru Pop din **Cerneşti**, student în drept, în parcul Badei George. Au dansat la 150 perechi. În costum naţional s-au prezintat dna Eleftera Dr. Mihalyi (Dej), dna German (Fiziş), dna Terezia Bălibanu (Băseşti), cu copilaşii, şi următoarele domnişoare: Getta Hodoşiu (Blaj), Veturia Pop (Vileac), Aurelia şi Lucreția Serboc (Vama), Eugenia Butean Supur), Elenuţa Stanciu (Botiz), Volumnia Bălibanu (Băseşti), Livie Tincu (Giroit), Lauro Tămaş (Giungiu) şi altele, ale căror nume mi-au scăpat. Petrecerea a durat, cu multă animaţie, până-n dalbe zori. / Toate serbările au decurs în ordine exemplară, încât şi cei 50 de jandarmi şi locotenentul lor s-au mirat că pentru ce a fost de lipsă să vină ei aici”[148].

[148] *Lupta*, Anul I, nr. 167, Budapesta 1907, pp. 3, 4

BARU

(Nagybár, Baaru, districtul Haţeg, judeţul Hunedoara)

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Albu** (Alb), în comuna Baru, 1 familie.

Cincora (Czinkora), în comuna Baru, 3 familii.

Bunea (Bunya), în comuna Baru, 3 familii.

Manea (Mánya), în comuna Baru, 3 familii.

Popa, în comuna Baru, 2 familii.

Farcasiu (Farkas, Fărcaşu), în comuna Baru, 1 familie.

Rota, în comuna Baru, 3 familii.

Stoia, în comuna Baru, 1 familie.

Ungur, în comuna Baru, 1 familie”[149].

1878: „Dintr-o corespondenţă de la comuna **Baru Mare**, în comitatul Hunedoarei, de dato 8 mai nou a. c. / Acea corespondenţă descrie foarte pe larg unul din acelea cazuri, de care în Transilvania se întâmplă, de 11 ani, încoace, în fiecare an cu sutele. Sâmburele este acesta: În comuna românească **Petrosu**, cu 765 de suflete, din care 2 unguri şi 1 evreu, se prepară de prânzul Paştilor, uzitat a se

---

[149] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 49

mânca în comun, sub un adăpost, la biserică, o datină milenară aceasta, ale cărei urme, în bisericile Răsăritului se pot duce până la Apostoli şi, dacă voiţi, până la mieii evreieşti din Egipt. Oamenilor le trebuie vin şi vinars. Ei cumpărară vinars, dar nu de la evreul Ionas Kohn, venit acolo de vreo 12 ani, acum arendator şi, totodată, primar (jude sătesc) în **Baru Mare**. Acesta denunţă pe oameni. Autoritatea politică îi pedepseşte. Omenii alergă la docentele dirigent din **Baru Mare**, ca să le facă un recurs către vicecomitele din Deva. Le face; pleacă şi dânsul cu ei, căci tocmai se începuseră feriile Paştilor. Rezultatul fu că butoiul cu vinars rămase confiscat, omenii globiţi cu 12 florini, docentele dat în judecată ca turburător de liniște publică. Spre a înţelege această procedură, pe care nu voim să o calificăm, este de observat că într-aceea veni un raport al solgăbirăului Pui Zsigmond, de dato Pui, 26 aprilie, în care se cuprind cu totul alte acuze ale evreului, false, de sus, până jos, ca şi cum adică docentele ar fi adunat la sine, în 24 aprile a. c., pe popor şi l-ar fi revoltat asupra arendatorului, care este, totodată, şi primar, precum şi asupra ordonanţei ministeriale, ca comisiune anumită să conscrie vitele locuitorilor. Dară bietul docente documentă alibiul său din comună tocmai în acele zile de ferii, cu martori, între care sunt şi căţiva maghiari; de aceea, docentele îşi încheie scrisoarea sa cu următoarele cuvinte:

„La 23 aprilie stil nou e ştiut că e St. Georgiu al catolicilor. Eu, în numita zi (23/4), eram, încă de după-amiază, în Râu-barbat, la înveşătorul Herczeg András. În seara de 23/4 am fost tot acolo, ba încă am luat parte la cină, la căpitanul pensionat Georgiu Fabro, dimpreună cu domnii Otto Vots, Herczeg András, Kardos Josef, Bökös Árpád, Balázs Farkas şi preotul ref. de acolo, precum şi cu

mai multe dame. De la numita cină, căci era seara onomastică a domnului casei, ne despărţirăm numai după orele 12 ale nopţii. Eu, atunci, nu mersei acasă, ci rămăsei la Herczeg András, colegul meu, şi, dimineaţă, la 24 aprilie, după 8 ore, merserăm, împreună cu el şi cu Bökös Arpád, la **Puj**. În Puj, petrecurăm până după 10 ore, apoi mersei pedestru acasă, la **Baru Mare**. În câmpul **Barului Mic**, mă întâlnesc cu Balázs Farkas, notar cercual, şi-mi spune că a isprăvit vizita trimisului ministerului: adică: singur, la 23/4, seara, în casa căpitanului Fabro, auzii de numitul trimis ministerial; căci şi notarul încă numai în acea zi primise ştirea că-i va face vizita. Când ajunsei eu în comuna **Baru Mare**, adică acasă, la 24/4, pe la amiază, acela era dus, terminase lucrarea. Şi totuși eu, care la 7 ore dimineaţa, dormeam, şi încă în al 4-lea sat; eu, care numai după 4 ore de la terminarea lucrării trimisului ministerial ajunsei acasă; eu, care nici am văzut pe numitul domn, eu îl împiedicai în lucrare, eu, *bujtogató*.

În cazul când eu, stând din jos de punte, se va dovedi că le turburai apa, există lege şi după lege voi suferi pedeapsa; până una, alta, rog însă pe dl Kohn să mai tacă din gură, să nu mai dea atâtea laude, injurii şi vorbe cocişeşti asupra mea şi asupra tuturor românilor, până şi a celor străini, ca să nu se trezească, într-o bună dimineaţă, cu un proces pentru vătămare de onoare. / Atâta, deocamdată, rezervându-mi dreptul, cu permisiunea Onoratei Redacţiuni, a desfăşura unele date relative la primăria lui Kohn. / În fine, rugându-vă să mă pardonaţi pentru libertatea luată sum (de mine), / pe lângă tot respectul / Acuzatul. / Valea Jiului, 8 mai nou 1878”[150].

---

[150] *Observatoriulu*, Anul I, nr. 38, Sibiu 1878, p. 2

BĂSEŞTI

(Ilyésfalva, districtul Băseşti,
comitatul Salagiu, judeţul Maramureş)

1391: „Ia, apoi, cuvântul dl **George Pop de Băseşti** şi, salutând, în numele băseștenilor, adunarea, expune monografia comunei, cu date autentice, care dovedesc că, deja în **1391, se face amintire despre Băseşti** și că înaintaşul Popenilor din Băseşti, Ştefan Popa, ai cărui strănepoţi formează azi cea mai mare parte a populaţiei de aici, a primit, de la principele Tōköli, pentru faptele sale patriotice, nobilitatea şi donaţiunea asupra Băseştilor. Această donațiune şi nobilitare a fost recunoscută şi întărită şi de principele Apafi"[151].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Pap** de Ilyésfalva, în comuna Baseşti (Ilyésfalva), 1678, 80 familii.

Farkas de Kóòd, în comuna Băseşti, 1679, 3 familii"[152].

1887: „În faţa aatitudinii de continuă provocare, adunarea anuală a alegătorilor români, la Sibiu, în 1887,

---

[151] *Lupta*, Anul I, nr. 167, Budapesta 1907, pp. 3, 4

[152] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 32

hotărăşte redactarea unui nou şi detailat „Memorandum“, care să fie prezentat de un grup de țărani, în frunte cu comitetul executiv al partidului, la Viena. Grupul moderat, aflat sub influența lui Alexandru Mocioni, prieten al magnatilor maghiari, reuşeşte însă să amâne mereu redactarea acestei noi petiţii, de atâtea ori proiectată şi niciodată realizată”[153].

1889: „Subcodrenii români din **Arghihat** (Sălaj)… văzând cum alte sate de prin vecini, de exemplu **Asuagiu, Băseşti, Băiţa, Selsig**, la sfătuirea patronului G. Pop, îşi ridică biserici pompoase, unde aleargă de a afla mângâiere sufletească, s-au pus la sfat bun şi, de doi ani, încoace, şi-au strâns, din zeciuială, 2.00o florini. Acum se sfătuiesc să cumpere loc bisericii ce se va edifica după vreo 3 zeciuieli încă”[154].

1892, Sibiu: „La redactarea „Memorandumului” nu se ajunge însă până în 1892, când, la 20 ianuarie, adunarea anuală a partidului alege un comitet executiv unitar, sub preşedinţia lui Ion Raţiu şi în fruntea cărora se aflau E. Brote, Pop de **Băseşti**, Lucaci, S. Albini. / Totodată, adunarea hotărăşte să se treacă imediat la redactarea „Memorandumului”. / Câteva şedinţe ale comitetului fixează punctele ce vor fi atinse în memoriu; se hotărăşte ca, deşi situaţia politică şi principiile evoluaseră mult în ultima vreme, această cerere să nu depășească, prin nimic, celelalte petiţii, care fuseseră trimise la Viena, în lungul anilor. Memoriul avea să se inspire în special din programul oficial al Partidului national-român din Transilvania, Ungaria și Banat, ca și din memoriul tipărit și răspândit în 1883. / În

[153] Murgescu, Costin I., *Fragment ardelean: Procesul Memorandumului*, *Vremea*, Colecţia „România Eroică” 1938, p. 35
[154] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 203, Braşov 1889, p. 4

zilele de 25 si 26 martie, se tin două şedinţe, sub președinția lui Gh. Pop de Băseşti, cu care ocazie, „Memorandumul" este citit şi aprobat în întregime, cu unanimitatea voturilor. / Se hotărăşte ca delegația să plece, în cursul lunii mai, la Viena, unde dr. I. Raţiu să prezinte „Memorandumul" Împăratului"[155].

„În acest timp, trei ţărani, Moş Herlea, Onişor şi Trifu, plecaseră pe calea lungă a Vienei, oraşul palatelor, stăpânilor şi al marilor boieri, între care domnea şi Cezarul Francisc Iosef I, care nu a vrut să primească pe Memorandişti. / Bieţii ţărani erau aproape zăpăciţi, la gândul că se vor plimba pe străzile cu case măreţe şi vor intra şi în sălile cu marmură şi aur ale Schönbrunului, să vorbească cu împăratul, care uitase sau trebuise să uite, de mult, că mai are nişte supuşi credincioşi în părţile de răsărit ale Împărăţiei, credincioşi pe care, aproape cu 30 ani, mai înainte, îi lăudase adesea în decrete şi discursuri, pentru cinstea şi supunerea lor ascultătoare. Dar multe se schimbaseră de atunci şi dacă Moş Herlea mai credea că „drăguţul de împărat" e tot acela binevoitor şi dornic de reforme, care venise să vorbească cu Craiul Munţilor, la el, acasă, se înşela amarnic. Împăratul era acum un om tare amărât şi gârbovit de griji şi nevoi, care se plecase sub porunca maghiarilor şi le îndeplinise toate dorinţele"[156].

1894, mai: „Tribunalul regal din Cluj, ca instanţă de presă, a adus următoarea sentință: Dr, I. Raţiu, Gh. Popp, Dr. V. Lucaci, Demetriu Comşa, Dr. Daniil Barcia-

---

[155] Murgescu, Costin I., *Fragment ardelean: Procesul Memorandumului*, *Vremea*, Colecţia „România Eroică" 1938, p. 36
[156] Murgescu, Costin I., *Fragment ardelean: Procesul Memorandumului*, *Vremea*, Colecţia „România Eroică" 1938, pp. 64, 65

nu, Nicolae Cristea, Iuliu Coroianu, Patriciu Barbu, Teodor Mihali, Aurel Suciu, Mihail Veliciu, Rubin Patiţa, Gherasim Domide şi Dionisie Roman sunt declaraţi şi judecătoreşte vinovaţi de delictul prevăzut de art. 173 al codului penal ungar şi comis prin presă în modul descris la art. 171, şi, de aceia, în baza ant. 173 al codului penal, se condamnă: Dr. V. Lucaci, la 5 ani temniţă, D. Comşa, la 3 ani temniţă, Iuliu Coroianu, la 2 ani temniţă şi 8 luni, D. Barcianu, Th. Mihali, R. Patiţa si Gherasim Domide, la 2 ani şi 6 luni, Dr. I. Raţiu şi Mihail Veliciu la 2 ani, Aurel Suciu, 1 an şi 6 luni, Gh. Pop, la 1 an, N. Cristea şi D. Roman. la 8 luni, şi Patriciu Barbu, la 2 luni”[157].

1895: „**Badea George, acasă**. Încă la 5 august, domnul George Pop de Băseşti a ieşit din temniţa Vaţului, şi totuşi, acasă, la **Băseşti**, n-a sosit până luni, în 13 august. Eliberat din temniţa în care un an de zile şi-a amărât viața, gândul cel dintâi al iubitului nostru bărbat nu a fost casa, ci cauza. Afacerile politice i-au cerut iarăşi serviciul, îndată ce a ieşit peste pragul închisorii. / Mai întâi, a cercetat Seghedinul, temniţele lui, ca să-şi revadă tovarășii de luptă, după aceea s-a reîntors la Pesta, unde a stat până după congres.

Într-aceea, în **Băseşti** şi jur, zilnic oamenii erau în aşteptare, să vadă pe cel dorit. Dorul în fine s-a împlinit, lunea trecută, când, în fine, a sosit. Din temnițele Vaţului, a sosit iarăși la moşia sa, la casa sa. / Oricât de nesigură a fost ziua sosirii doritului, primirea ce i-sa făcut vrednică este se fie cunoscută. De altcum, primirea se continuă şi azi, căci zi de zi sosesc, din jur, chiar din lungi depărtări, preoți şi mireni inteligenţi, ca să-l bineventeze de bun sosit.

---

[157] Murgescu, Costin I., *Fragment ardelean: Procesul Memorandumului*, *Vremea*, Colecţia „România Eroică” 1938, p. 75

Chiar astăzi petrec aici, în castelul dlui Pop, nişte oaspeţi aleşi, care împrejurare proprie m-a îndemnat să vă scriu.

Când „badea George“, cel dorit de tot jurul acesta, a sosit, în fine, ştirea a pătruns cu iuţeală în toate părţile. Mulţime mare de popor s-a aglomerat pe calea pe unde avea să treacă, aclamându-l cu bucurie și manifestându-şi, în tot chipul, veselia că îl poate revedea în mijlocul său. Aproape de curte, o poartă triumfală, frumos decorată, salută cu următoarele cuvinte pe ilustrul bărbat: „Dumnezeu te-a adus!”. Lângă poartă, învăţătorul Chira, cu mulţime de popor, a aclamat însufleţit, cu feţe înseninate pe binefăcătorul lor. La câţiva pași înainte, era o altă poartă triumfală, cu inscripţiunea „Întru mulți ani!“, iar mai încolo, a treia poartă, de pe care se citeau cuvintele „Jertfa adusă libertate să rodească!“. / Lângă fiecare poartă, era mulțime de popor, care cu capetele descoperite salută pe doritul bărbat. De atunci, zilnic sosesc la **Băseşti** trăsuri, care aduc, din diferite părți, români, mai ales preoţi, ce se grăbesc la vestea bună despre sosire, ca să bineventeze pe iubitul badea George.

Zilele din urmă, mi-se pare joi, a sosit aici Reverendisimul Alimpiu Barbolovici, vicarul Silvaniei dimpreună cu Reverendesimul Dr. Ioan Pop, vicarul Năsăudului. Scena revederii a fost pătrunzătoare. Îmbrăţișaţi, se sărutau emoţionaţi. Dl vicar al Șimleului a rostit, apoi, cu voce tremurândă, câteva cuvinte de salutare, prin care exprimă bucuria clerului și a poporului, că Dumnezeu a redat iarăşi libertăţii pe bravul luptător. / În ziua următoare, dl George Pop a dat un prânz festiv, în cinstea aleşilor reprezentanţi ai clerului. La acest prânz, dl Pop a mai întrunit încă câțiva inteligenţi români din **Băseşti**, între care dl protopop Grigore Pop şi harnicul învățător local. Domnul vicar al

Șimleului a rostit, din această ocaziune, un cuvânt foarte frumos, la care dl Pop de Băsești a răspuns emoţionat până la lacrimi, spunând că numai datorința față de naţiune şi-a împlinit-o, dacă a luptat, cât a putut, şi a suferit, cât a trebuit, pentru cauza sfântă a poporului. / Aleşii oaspeţi au petrecut până astăzi în Băseşti; de aici, s-au dus ambii la Șimleu"[158].

1905: „**Alegerea de la Cehul-Silvaniei**. Curia a ordonat anchetă în privinţa alegerii ultime de deputat, la **Cehul-Silvaniei**, unde a reuşit baronul Bornemissza, contra candidatului naţionalist român **G. Pop de Băseşti**, şi cu săvârşirea investigaţiei a încredinţat tabla regească din Dobriţin. Ancheta se va extinde asupra următoarelor acuze cuprinse în petiție: Drept e că baronul Bornemissza a promis bani alegătorilor? Drept e că pretorule Alex. Ujhelyi şi baronul Bornemissza s-au înţeles să angajeze bătăuşi, care să atace pe alegătorii români? Fost-au angajaţi 75 feciori maghiari şi atacat-au aceştia partidul lui **George Pop de Băseşti**, rănind grav 339 alegători români? Drept e că partizanii lui **G. Pop de Băseşti** au cerut ajutor de la prezidentul alegerii şi că acesta a denegat ajutorul? Denegat-a prezidentul alegerii să ia dispoziţiuni pentru scutirea alegătorilor din partidul lui **Pop de Băseşti**? Și, în fine: Drept e că prezidentul alegerii a dat partidului lui **Pop de Băseşti** numai 18 bilete de pas-partout, pe când partidului lui Bornemissza peste 100?"[159].

1907: „**Serbările culturale din Băsești!** Au trecut două zile de la aceste sărbători măreţe. Au încetat de a suna clopotele, s-au reîntors pe acasă cele 5 mii de români, inteligenţi şi țărani. Au dispărut din grădină cele mai fragede,

---

[158] *Dreptatea*, Anul II, nr. 176, Timişoara 1895, p. 2
[159] *Drapelul*, Anul V, nr. 101, Lugoj 1905, p. 1

mai frumoase floricele alor 50 de comune: copilași aduși la expoziția de copii, aranjată de „Reuniunea femeilor române Sălăgene". E linişte adâncă. Dar parcă frunzele întinsului codru şi azi mai şoptesc cu mândrie despre fiii săi, pe care i-a văzut în multe lupte, a căror soartă a deplâns-o de multe ori, dar pe care aşa mândri încinşi în horă nu i s-a dat să-i vază până acum, la adânci bătrâneţe… / În **Băseşti**, cu săptămâni înainte, s-au făcut pregătiri pentru reuşita splendidă a serbărilor culturale. Inteligența şi țăranii de aici, cu zel şi cu ambiţie, și-au dat toată silința pentru o primire solemnă. / La 3 august, toată comuna era în haină sărbătorească. În capul satului, o poartă trimfală, ridicată de ţărani, cu inscripția „Bine aţi venit!". La orele 6 p. m., a ieşit în drum, la vreo trei kilometri de la comună, inteligența din **Băseşti** şi jur, în multe trăsuri, pentru întâmpinarea comitetelor, iar nu peste mult sosesc, în frunte cu venerabilul director a despărțământului, Alimpiu Barbolovici şi dna Maria Cosma, născută Dragoş, prezidenta reuniunii. În capul satului s-a făcut primirea oficioasă. Aci, în frunte cu dl Antoniu Bălibanu, preotul local, a fost de față o mulţime mare de săteni şi mai mulți călăreți, sub conducerea dlui avocat Dr. Aurel Nyilvan, îmbrăcat în haine țărănești. Pe cei sosiți i-a bineventat dl Antoniu Băliban. Răspunde dl vicar al Sălajului, preşedintele despărțământului, A. Barbolovici. Apoi Ana Nicişan, o fată de țăran din **Băsești**, a salutat, în numele sătenilor, comitetele şi toţi oaspeţii sosiți, predându-i, totodată, doamnei prezidentă un buchet frumos de flori. / Seara, la 8 ore, toţi oaspeţii sosiți, vreo 60 la număr, au fost invitaţi la cină, la dl **George Pop de Băsești**, după care tineretul a dansat până la orele 11 din noapte.

Duminică, în 4 August, la orele 7, dimineața s-a oficiat serviciul divin, de dl A. Barbolovici, cu asistența dlor Augustin Vicaş protopop în **Hidig** şi A. Bălibanu. Cântările bisericeşti au fost executate de corul teologilor gherlani, sub conducerea dlui Ioan Groza, teolog absolvent, şi de cel **al plugarilor din Băseşti**, sub dirigența dlui dr. I. Cl. Iuga, candidat avocatură. Ambele, dar mai cu seamă cel din urmă, a pus în uimire pe evlavioşii ascultători. / După sfânta liturghie, tot în biserică, și-au ținut adunarea generală cele două instituţiuni culturale sus amintite. / DI Alimpiu Barbolovici, directorul despărțământului, cu cunoscuta dumisale vervă oratorică, deschide adunarea. Ia, apoi, cuvântul dl **George Pop de Băseşti** şi, salutând, în numele băseștenilor, adunarea, expune monografia comunei, cu date autentice, care dovedesc că, deja în **1391, se face amintire despre Băseşti** și că înaintaşul Popenilor din Băseşti, Ştefan Popa, ai cărui strănepoţi formează azi cea mai mare parte a populaţiei de aici, a primit, de la principele Tōköli, pentru faptele sale patriotice, nobilitatea şi donaţiunea asupra Băseştilor. Această donațiune şi nobilitare a fost recunoscută şi întărită şi de principele Apafi. / Urmează apoi frumoasa vorbire a dlui dr. Coriolan Steer, reprezentantul despărțământului **Tăşnad**. / Secretarul despărţământului, dr. Coriolan Meseșian, citeşte raportul asupra activității comitetului, de la ultima adunare generală. Făcându-se înscrieri noi, se încasează suma de peste 500 de coroane. / Se realeg membrii vechi din comitet şi se alege, ca membru nou, dl N. Munthiu, secretarul Silvaniei. După aceasta, preşedintele ridică şedinţa.

Urmează adunarea Reuniunii femeilor. Prezidenta, dna Maria Cosma, în cuvinte frumoase, schițează rolul

femeii în viața unui popor şi însemnătatea reuniunii, şi deschide şedinţa. / Dl A. Vicaş, secretarul reuniunii, citește raportul comitetului despre activitatea reuninii, reamintind serbarea jubileului de 25 de ani a acestei reuniuni. După esmiterea comisiilor, se ridică şedința. În urmă, tot publicul de la biserică, de pe drum, de pe la case, grăbeşte la expoziția de copii, care a avut loc în parcul Ilustrisimei Sale George Pop de Băseşti. Ce priveliște! Câtă frumusețe! / Cei de față toţi au rămas încântați de cele văzute. Comisia de premiere, doamnele M. Cosma, Elena Hosszu Longin, născută Pop de Băsești, Eleftera dr. Mihalyi şi dl dr Ambroziu Boythor, medic, au dat aproape tuturor copilaşilor premii de bani, de la parele menate, dl George Pop de Băsești. Ce fericire, ce suvenire dulci pentru aceşti micuți românași.

Cu **premiul I**, un galben de 20 coroane, o cămaşă din atelierul de țesături al Reuniunii femeilor române din comitatul Hunedoarei, donată de către prezidenta acesteia, dna Elena Hosszu Longin, și o icoană din istoria neamului românesc, donată de către dl inginer Petru Lucaciu, din România, a fost premiat Victor Fălăuş din **Nadiş**, copil de 2 ani şi 6 luni **Premiu II**: câte un galben de 10 coroane, au primit următorii: Cornelia Cosma din **Chilioara**, Valeria Velle din **Ardihot**, Aurel Osianu din **Bârseul de Sus**, George Buscan din **Tămaia** şi Maria Szabó din **Ardihot**. / Au mai fost premiaţi, cu premii de 2-5 coroane, vreo 150 de copii. Toţi copilaşii participanţi au primit și diplomă de la Reuniunea femeilor. / În urmă, mamele şi copilaşii s-au fotografiat într-o grupă pitorească. / Copilaşii au fost trataţi cu lapte, caș, bomboane etc., din partea dnei Elena Hosszu Longin, născută Pop de Băseşti, a cărei îngrijire şi atenţiune s-a extins până la cele mai mărunte lucruri. / Mamelor, precum și țăranilor veniţi la această adunare, li

s-au servit, din partea Ilustrisimei Sale, dl G. Pop de Băseşti mâncări şi vin.

La orele 2 d. m., a urmat banchetul festiv, la care au luat parte 500 de persoane. În cursul banchetului, au cântat cele două coruri sus amintite. A toastat dl A. Barbolovicici pentru Maiestatea Sa. Badea George salută oaspeţii, după care a mai urmat apoi un şir întreg de animate toaste. / La orele 4 d. p., s-a început petrecerea poporală, la care a fost de faţă și inteligenţa. S-au jucat, în costume frumoase de căluşer, „Brâul", „Bătuta" şi „Căluşerul", de către 12 flăcăi voinici din **Băseşti**, şi anume: Dimitrie Pop, Filip Pop, Flore Marinca, Alexandru Pop, Ciril Roman, Zaharie Pop, Ambrosin Reneşi, Ioan Pop, Grigorie Szilágyi, Iacob Pop, George Petti, având de vătav pe tânărul dr. Claudiu Iuga. După aceste jocuri, au urmat „Hora Sinaia", „Ardeleana", „Sârba", „Învârtita" și altele, la care s-au încins şi alţi tineri şi fete, inteligenţi şi ţărani. / În urmă, Ilustria Sa, dl G. Pop de Băseşti, exprimându-i dlui dr. S. Claudiu Iuga recunoştința sa, pentru hărnicia cu care a instruit pe țărani la cântări şi jocuri naţionale, premiază pe cei 12 căluşeri cu câte un galben de 10 coroane. / La 7 ore, seara, au sosit din România, cu automobilul, domnii Nicu Filipescu, Mihai Cantacuzino, fostul primar a Bucureştilor, cu fratele dumisale Grigorie, N. P. Gurău, avocat, şi Emanuil N. Butculescu. Tot din Româ-nia, au venit, de mai înainte, cu trenul, dl Alexandru D. Florescu, secretarul Ligii culturale, cu fiul său Radu. Dl Florescu, şi de astă-dată, ca totdeauna, a dovedit dragostea sa față de noi, români de dincoace. / În onoarea acestor distinşi oaspeţi, s-au repetat, seara, la petrecerea tinerimii, „Căluşerul" și celelalte jocuri naționale. / Petrecerea tinerimii academice a început la orele 8, seara, în pavilionul frumos construit, sub conducerea zelosului

tânăr Alexandru Pop din **Cerneşti**, student în drept, în parcul Badei George. Au dansat la 150 perechi. În costum naţional s-au prezintat dna Eleftera Dr. Mihalyi (Dej), dna German (Fiziş), dna Terezia Bălibanu (Băseşti), cu copilaşii, şi următoarele domnişoare: Getta Hodoşiu (Blaj), Veturia Pop (Vileac), Aurelia şi Lucreția Serboc (Vama), Eugenia Butean (Supur), Elenuţa Stanciu (Botiz), Volumnia Bălibanu (Băseşti), Livie Tincu (Giroit), Lauro Tămaş (Giungiu) şi altele, ale căror nume mi-au scăpat. Petrecerea a durat, cu multă animație, până-n dalbe zori. / Toate serbările au decurs în ordine exemplară, încât şi cei 50 de jandarmi şi locotenentul lor s-au mirat că pentru ce a fost de lipsă să vină ei aici”[160].

1907: „Alexandru Pop de Băsești, jude de tablă regională, în pensie, membru virilist al congregaţiei comitatului Sălajului etc., a decedat, la 5 decemvrie a. c., stil nou, în al 70-lea an al vieţii şi 43 al fericitei căsătorii, după lungi și grele suferințe. Înmormântarea s-a făcut, la 7 decemvrie a. c., 12 ore a. m., în cimitirul din **Băseşti**, după ce se săvârşise prohodul, în aceeaşi zi, la 10 ore a. m., în **Ceh**. Să odihnească în pace!”[161].

1908: „Subscrişii convocăm adunarea poporală a cercului electoral **Cehul-Sălagiu**, în **Băseşti**, pe 1 noiemvrie stil nou curent, la 1 oră, după-amiază, în localitatea curţii domnului George Pop de Băseşti, pe lângă programul următor: / 1). Deschiderea adunării şi constituirea. 2). Dezbaterea chestiunii votului universal. 3). Propuneri. 4). Închiderea adunării. / Băseşti, la 26 octombrie nou 1908. / George Pop de Băsești, Vasiliu Pap, Mihai Bohățăl, Andrei

---

[160] *Lupta*, Anul I, nr. 167, Budapesta 1907, pp. 3, 4
[161] *Lupta*, Anul I, nr. 266, Budapesta 1907, p. 5

Bălioanu, Ioan Lenghel, Dr. Mihai Pap, Dr. Alexandru Pap, Dionisiu Pop”[162].

1912: „Învăţătorul şcolii confesionale greco-catolice române din **Băseşti**, Dariu Pop, a fost suspendat. Deşi la zidirea acestei şcoli statul nu a contribuit chiar cu nimica, precum nici la susținerea ei şi nici la regularea salarului învăţătoresc, săvârşindu-le toate acestea, în mare parte, dl Gheorghe Pop de Băseşti, care a contribuit cu **peste 3.000 coroane la zidirea şcolii** şi la salarul învăţătoresc cu jumătate sumă, iar celelalte le-a tăcut și le face poporul, ministrul a suspendat pe susnumitul învăţător şi, în cauza suspendării, va fi cercetarea, sâmbătă, în 16 noiembrie nou, la cancelaria casei comunale din Băseşti. Cauza? Un raport, pe care învățătorul harnic Dariu Pop la scris despre adunarea generală a Reuniunii învăţătorilor români sălăgeni, ţinut în 23 iunie nou, în **Giurtelecul Şimleului**, sub titlul de „R. I. R. S.”, în Nrul 133 din „Românul” din Arad, în care raport dl Dariu Pop, ca şi oricare român cinstit, a luat în nume de rău faptul că învățătorii lingăi de tălpile inspectorului din Sălaj şi a solgăbirăului din **Șimleu**, învățătorii Pocola-Pokola şi Ilie Tivadar, la banchet au toastat pentru suspomeniţii, în limba maghiară, şi nu româneşte. La investigația pe care o va face fisolgăbirăul din **Ceu**, Nikolaetits, e vorba că vor veni inspectorul Nagy Károly din Zalău şi procurorul din **Zalău**, căci patria e în mare primejdie, dacă învățătorului Dariu Pop din **Băseşti** nu-i convin toastele în limba maghiară, la un banchet românesc. În şcoală, fireşte fiind suspendat, nu propune învățătorul, ci preotul, acum”[163].

---

[162] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 230, Braşov 1908, p. 1

[163] *Românul*, Anul II, nr. 246, Arad 1912, p. 7

1925: „La 2 august 1925, despărțământul **Băseşti** al Asociaţiei „Astra“ şi-a ținut adunarea generală în comuna **Sălsig**, ținutul Sălajului, unde portul românesc s-a pierdut cu desăvârşire și unde invazia străinilor fără patrie e din ce în ce mai amenințătoare. La această adunare au luat parte mii de români, plugari și intelectuali, din toate comunele învecinate. / Cu această ocazie **s-a deschis la Școala din Sălsig** o frumoasă expoziție de țesături şi lucruri de mână, adunate de la bătrânele din sat, ca să se arate femeilor şi fetelor de azi comoara artistică românească, pe care ele, prin lene și nepăsare, o lasă să se piardă. În acelaşi scop, toate doamnele venite din Cluj purtau cele mai frumoase costume naționale din Ardeal şi vechiul Regat, stârnind admirația sătencelor, care nu şi-au putut închipui că iile şi fotele românești, pe care ele nu le mai poartă, pot fi atât de artistic cusute şi împodobite Și pentru a li se atrage şi prin viu grai atenția asupra revenirii la frumosul nostru port național, venerabila doamnă Elena Hossu, fiica marelui patriot român George Pop de Băseşti, prezidenta de onoare a Societății Femeilor Creştine din Cluj și adevăratul înger ocrotitor al acelor plaiuri, a ținut o conferință, care a fost ascultată cu un vădit interes de miile de țărani, care înălbeau prin costumele lor, tot locul dintre biserică și școală şi se întindeau până departe, pe amân-două părțile, pe şosea”[164]. / ,,Disdedimineaţă, trăsurile şi carele au adus mulțime de intelectuali şi popor din comunele învecinate. Au venit delegaţi şi din Baia Mare şi din Cluj. La ora 8, dimineața, mii de țărani şi orăşeni, în haine de sărbătoare, s-au adunat la biserica românească din sat şi au ascultat sfânta slujbă. Răspunsurile au fost date de două coruri: corul

[164] *Înfrăţirea Românească*, Anul I, nr. 8, Cluj 1925, p. 5

mixt al elevilor şi elevelor şcolii elementare din **Sălsig** şi **corul bărbătesc al plugarilor din Băseşti**. / După liturghie, toată marea multime de oameni s-a grupat în curtea bisericii, unde s-a ținut adunarea generală a „Astrei". / Şedinţa o deschide preotul Vasile Merliş din **Sălsig**, care salută comitetul şi pe numeroșii delegați din diferite comune, veniți la această adunare. / Venerabilul paroh Vasile Gavriş din **Odești**, preşedintele despărțământului **Băseşti**, arată greutățile cu care au avut de luptat membrii Asociațiunii, pe vremea ungurilor, și fericirea ce o simte azi, când societatea românească întreagă, fără deosebire de clase, de regiuni şi de confesiuni, îşi poate ține şedinţele ei sub cerul liber și-și poate exprima, fără piedici, dorințele ei de înălţare prin cultură şi de întărire prin credință a întregului neam românesc. / Dl Paul Miclea, învățător din **Cehul Silvaniei**, dezvoltă o conferință foarte interesantă asupra primejdiei bolşevismului, arătând că cel mai bun zid, ce se ridică în contra lui, e înțelepciunea ţăranului român. / Dl protopop Alex. Achim, secretarul despărțământului **Băseşti**, face darea de seamă a activității Asociațiunii în anul trecut. În urmă, comitetul, prezentându-și demisia, se aleg, cu vii aclamații, în noul comitet: preşedinte dl protopop Alex. Achim şi secretar dl Vasile Merliş, preot… / A urmat, apoi, o masă comună. După masă, a defilat un conduct etno-grafic, cu nuntă țărănească și jocuri de călușeri, în frumoase costume naționale și, în urmă, doamna Elena Pop Hossu-Longin, fiica marelui luptător George Pop de Băseşti, a ţinut o minunată conferință despre arta națională"[165].

[165] Ibidem, pp. 11, 12

BATA

(Kethbata, Batta, judeţul Arad)

1367, august 11, Arad: Capitlul bisericii din Arad raportează regelui Ludovic despre activitatea trimişilor „la fata locului, pe moşiile **Bobâlna** (Babolna, judeţul Hunedoara), în comitatul Alba, **Apaty** (dispărut, lângă Mircea Mică şi Peştişu Mare, judeţul Hunedoara), cu alt nume Vruzfolu, aflătoare în comitatul Hunedoara; de asemenea, s-au dus… pe moşiile numite **Bata** (Kethbata, judeţul Arad), **Vilak** (dispărut, lângă Firiteaz, judeţul Arad), **Chura** (dispărut, lângă Sâmbăteni, judeţul Arad) şi **Vodkerth** (dispărut, lângă Zăbrani, judeţul Arad), şi la o vie, numită Apathzeuley, avută deasupra satului **Miniş** (Menesy, judeţul Arad), alăturată, înspre miazăzi, viei lui Petru, **medicul din Lipova** (Lyppa, judeţul Arad), iar înspre miazănoapte, viei lui Iacob, fiul lui Toma de **Covăsinţ** (Koazi, Kusal, judeţul Arad), avute în comitatul Arad, şi fiind chemaţi şi de faţă toţi cei care le ţin în stăpânire, cărora le-au fost lăsate în orice chip şi sub orice nume de către înaitaşii acestui domn abate, le-au dat şi le-au trecut în stăpânire veşnică acelui domn abate"[166].

---

[166] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 256, pp. 417, 418

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Lutzai** de Lutza, alias **Breaz**, boier din ţara Oltului, în comunele Nagylak, Bata şi Şeitin, 1615, 25 familii.

Pogácsas alias **Pogaciasiu (Pogaciaş)**, în comuna Nagy-Lak şi Bata, 1610, 1 familie"[167].

1874, *Le tour du monde*:
Interior ţărănesc românesc în Transilvania

[167] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 44, 45

BAZNA

(Basna, Bazna, Bozna, azi **Bazna**, judeţul Sibiu)

1359, februarie 1, Mediaş: Provincialii ţinutului **Mediaş** dau de ştire că nu au putut să împace şi să potolească „neînţelegerea şi gâlceava ce s-a iscat între două sate ale scaunului nostru, anume **Velţ** (Velcz, judeşul Sibiu) şi **Basna** (Bazna, Bozna, azi **Bazna**, judeţul Sibiu), pentru o pădure… şi l-am trimis la **Sibiu** pe comitele Andrei, bătrânul de **Brateiu** (Prothia, judeţul Sibiu), pentru a cere să se hotărască acolo care din părţi, adică dintre zisele sate, trebuie să plece, să se dea învinsă faţă de cealaltă. Şi patru bătrâni ai scaunului nostru, anume comitele Petru de **Biertan** (Virthalm, Bwtel, judeţul Sibiu) şi comitele Richan de **Răchişdorf** (villa Richvini, villa Eythkmyn, azi **Richiş**, judeţul Sibiu), comitele Ştefan şi Ioan, judele din satul **Aţel** (Eczlen, Villa Hetzelini, Villa Eczlen, judeţul Sibiu), au dat mărturie pentru credinţa lor, la Sibiu, şi i-au îndreptăţit în pricina lor pe acei oameni din Velţ. / Iar aceşti provinciali de Sibiu… au trecut această pricină spre cercetare… / Noi, toţi cei pomeniţi mai sus, mergând în ţinutul sus-ziselor sate şi rămânând acolo timp de trei zile, am dat, prin judecată, acelor oameni din Velţ partea pădurii care, după cugetul nostru, le vine lor de drept, începând din muntele ce se numeşte Veghetorul Înalt, dinspre stânga de

râul ce curge la vale, spre ţinutul satului **Boian** (Bayan, Villa Bonetis, judeţul Sibiu), până la jumătatea păpurişului… / Săvârșitu-s-au acestea în fața celor patru bărbați scriși mai jos, anume comitele Petru de Biertan, comitele Richan de Răchișdorf, comitele Ștefan și Ioan, vechiul jude de Ațel, și Petru, judecătorul unguresc al domnului (nostru) regele, și alți mulți bărbați vrednici și chibzuiți, și cei doi comiți Andrei de Brateiu, împreună cu toți bătrânii acestui sat, comiții din satul Ațel, anume comitele Petru, fiul comitelui Petru, comitele Petru, fiul comitelui Ștefan, cu toți bătrânii acestui sat, comitele Nicolae, cu toți bătrânii satului **Valchid** (Valdhutin, judeţul Sibiu), cei doi comiți Nicolae, cu toți bătrânii din **Copșa Mare** (Magna Kopsch, judeţul Sibiu), comitele Henning, cu toți bătrânii din **Dupușdorf** (Villa Tobiae, azi **Dupuş**, judeţul Sibiu) și toți bătrânii din Biertan, comitele Dumitru și cei doi comiți Ioan, pe atunci juzi provinciali, împreună cu toți bătrânii din Răchișdorf, comitele Iacob, cu toți bătrânii din satul **Nemșa** (Nympz, judeţul Sibiu), comitele Ioan cu toți bătrânii din **Moșna** (Muschna, judeţul Sibiu), cornițele Hentzman, cu toți bătrânii din **Viszdorff** (Weisdorf, dispărut, lângă Mediaş), și toți bătrânii din satul lui **Spurbas** (Furkeschgorf, dispărut, lângă Moşna, judeţul Sibiu), comitele Ioan și toți bătrânii din **Buzd** (Buz, Busd, Busdz, judeţul Sibiu), comitele Valter și toți bătrânii din **Ibișdorf** (Isytelke, Isyptelki, Vila Isopis, Ighişu Român, azi **Ighişu Nou** şi **Vechi**, judeţul Sibiu), comitele Solomon și toți bătrânii din **Băgaciu** (Bogacs, judeţul Mureş), comitele Ștefan și toți bătrânii din **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, judeţul Sibiu), care au fost de față la această orânduire, după cum s-a arătat mai sus, și oricine ar călca această

orânduire este supus osândei cu moartea și va fi silit a da cinci mărci judecătorilor”[168].

1359, iunie 21, Sibiu: Capelanul regelui Ludovic şi cavalerul curţii reginei dau de ştire că, atunci când au „fost în oraşul **Mediaş** (Medyesch, Megyes, Mehhes, judeţul Sibiu) şi au venit cei din obştea saşilor, înfăţişându-se, între alţii, Nicolae, parohul, şi Ioan, judele de **Basna** (Bazna, Bozna, azi **Bazna**, judeţul Sibiu), ni s-au plâns împotriva obştii saşilor din **Velţ** (Velcz, judeşul Sibiu), care au tăiat şi taie neîncetat o parte din pădurea acestora, aşezată în hotarul şi marginile satului Basna, în vecinătatea moşiilor **Boian** (Bayan, Villa Bonetis, judeţul Sibiu), ce e a Cetăţii De Baltă şi **Proştea Mare** (fosta Proştea Mare, Noghekemczew, azi **Târnava**, judeţul Sibiu) a domnului prepozit de Sibiu, dinspre părţile de miazăzi şi de apus, spre paguba şi dauna lor… / , împreună cu bătrânii saşilor din acest scaun de Sibiu… am dat sus-scrisa parte de pădure acestor saşi din Basna”[169].

1925: „**Adunarea din comuna Blăjel**. Blăjelul este o comună fruntaşă în judeţul Târnava Mică, aproape de Mediaş. Locuitorii Blăjelului sunt plugari de frunte, oameni harnici şi isteţi. Au case frumoase şi gospodării înfloritoare. Mai rar sate româneşti, în văile Târnavelor, ca **Blăjelul**! / Duminică, în 11 octombrie, anul curgător, sătenii din Blăjel au dorit să aibă în mijlocul lor pe fruntaşii Partidului Naţional din judeţul Târnava Mică, ca să mai afle veşti despre mersul politicii şi îndrumări pentru viitor. În acest scop, au aranjat, în ziua amintită, o foarte frumoasă

---

[168] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 355, pp. 351-353

[169] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 390, pp. 394-397

adunare politică, în care s-a văzut cât de mult ţin oamenii din popor la conducătorii lor fireşti,

Primirea fruntaşilor. Fruntaşii Partidului Naţional, care soseau din Sânmărtin, din Ibaşfalău (azi Dumbrăveni) şi de aiurea, au fost primiţi, încă înainte de intrarea în comună, de către un mândru banderiu de călăreţi, care de care mai voinici şi mai chipeşi. Vătavul lor purta, în fruntea banderiului, un uriaş steag naţional. Dintre călăreţi făceau parte tinerii: Ioan Bărăbaş, Izrailă Haţiegan, George Roman, Ioan Hossu, Aviron Vandor, Zeodor Vandor, George Vandor, Ion Haţiegan, Teodor Drăghici, Teodor Roman, Teodor Virea, Dumitru Barză, Teodor Rău, Ion Păucean, Ion Horhoi, Nicolae Rău, Vasile Moldovan și Nicolae Mihuţiu. / Ioan Bărăbaş, căpetenia tineretului din Blăjel, rosteste un scurt salut şi pofteşte pe iubiții oaspeţi să coboare în comună, unde „toată lumea îi aşteaptă cu drag“. În marginea satului, era o frumoasă poartă de triumf. O muzică bună cânta marșuri naţionale. De la poartă, unde aştepta poporul, s-a format un măreț cortegiu, pe care l-a aranjat și l-a condus vrednicul comerciant I. Fatăcean. / În poarta caselor parohiale, cortegiul s-a oprit şi părintele Ioan Popeneciu a îndreptat însufleţite cuvinte de bun sosit către delegaţii comitetului central şi către oaspeţi. A răspuns dl Dr. Romul Boilă, de la Claj, mulţumind pentru căldura într-adevăr frăţească, cu care poporul din comuna Blăjel şi din jur primeşte pe trimişii Partidului Naţional.

Adunarea. La întrunire, au luat parte nu numai cetăţenii din Blăjel, ci şi delegaţii numeroase din satele apropiate. Sătenii din **Boian** au venit în frunte cu dl Nicolae Muntean, preşedintele local al partidului; **băznenii**, în frunte cu părintele Bugner, iar cei din **Șaroș**, cu părintele Tămaş. Din partea comitetului central şi judeţean,

erau de față domnii Dr. Romul Boilă, profesor universitar în Cluj, Dr. Ilarie Holom, avocat în **Dumbrăveni** (lbaș-falău); dl colonel în retragere Magda din **Dumbrăveni**, dl Fleșeriu, mare industriaş, tot de acolo; părintele protopop Moldovan din **Sânmărtin**, Const. Mușlea, director de bancă, tot acolo, Dr. Zaharie Boilă, avocat în **Blaj**, şi alţii. / Adunarea a deschis-o părintele Popeneciu, propunând să fie președinte al adunării Prea Onoratul Simion Moldovan. Cuvântări au rostit domnii Dr. Romul Boilă, Dr. Ilarie Holom şi Dr. Zaharie Boilă. / Dl Dr. Romul Boilă a vorbit foarte frumos şi cu miez despre luptele partidului naţional, arătând că acest partid nu doreşte alta decât fericirea ţării şi fericirea locuitorilor ei, nu prin făgăduieli, cari nu se pot crede şi nu se împlinesc, ci prin muncă cinstită, legalitate şi omenie. Dl Holom arată multele scăderi ale orânduielilor pripite de până aci şi suferinţele pe care le îndură funcţionarii, şcoala şi alte aşezăminte obşteşti. Dl Zaharie Boilă biciuieşte ticăloşiile şi nedreptăţile care se fac de către oamenii guvernului, mai ales furturile de urne de la alegeri şi „trebşoara" cu paşapoartele. / După cuvântări, se primeşte o moţiune, o hotărâre a adunării, în care se cere demiterea guvernului şi numirea altuia, care să facă dreptate deplină,

Masa comună. După adunare, s-a dat o masă de frăție, în casele dlui preot Popeneci, la care au fost invitaţi nu numai oaspeţii din depărtări, ci şi delegații comitetelor comunale. S-au ținut şi toaste. Cu drept cuvânt, a fost lăudat, de către vorbitori, părintele Popeneciu, care, în vremuri de restrişte, a suferit martiriul pentru cauza naţională. Au rostit cuvântări domnii Dr. Romul Boilă, Pleşeriu şi Muşlea, unul dintre cei mai populari fruntaşi ai judeţului.

La plecarea din comună, fetele au împodobit cu flori automobilul fruntaşilor”[170].

1936: „Sarea naturală de iod de **Bazna** dă oricui posibilitatea de a face o asemenea cură acasă, evitând orice cheltuială de deplasare şi întreţinere, într-o localitate recomandată de medici... Sarea iodată de **Bazna** se bucură de un renume de câteva sute de ani şi poate fi socotită drept un remediu clasic. Condiţiile de tratament sunt atât de simple şi atrăgătoare, încât toţi cei care au făcut o singură experienţă nu se mai pot dispensa de această binefacere”[171].

1937: „Înainte cu câţiva ani, Asociaţia clerului ortodox „Andrei Şaguna”, secţia Sibiu, începuse să se ocupe cu ideea construirii unui cămin preoţesc într-una din numeroasele staţiuni balneare, cu care milostivul Dumnezeu a presărat pământul românesc. Alegerea a căzut pe staţiunea balneară **Bazna**, din judeţul Târnava Mică. Şi-i cât se poate de nimerită. Căci, pe lângă eficacitatea băilor sale iodo-saline şi a climei sale blânde, **Bazna** se mai bucură de reputaţia unei vieţi sobre şi cumpătate, care contrastează atât de vădit cu atmosfera uşuratică a altor staţiuni balneare, prefăcute în locuri de petreceri zgomotoase. / În vara aceasta, gândul iniţiatorilor a căpătat trup: căminul preoţesc, impunător şi spaţios, aşezat la un loc de frunte, pe promenada băilor, a fost pus sub acoperiş. Duminică, 25 iulie a. c., un sobor de preoţi, în frunte cu protopopii Mediaşului şi Târnavei, P. C. Lor I. Crăciun şi Gh. Oprean au sfinţit temelia noului aşezământ şi au aşezat, în zidurile lui, hrisovul îndătinat. Solemnitatea aceasta, la care au participat toţi vizitatorii băilor, s-a prefăcut

---

[170] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 42, Blaj 1925, p. 1

[171] *Realitatea Ilustrată*, Anul X, nr. 486, Bucureşti 1936, p. 4

spontan într-o însufleţită manifestaţie ortodoxă românească. / După toate probabilităţile, **căminul preoţesc de la Bazna** va putea găzdui, încă-n vara viitoare, pe primii preoţi oaspeţi.

Alăturea de acest aşezământ pentru lecuirea suferinţelor trupeşti, se va ridica un locaş dumnezeiesc pentru trebuinţele duhovniceşti ale localnicilor şi ale vizitatorilor ortodocşi ai băi lor. Pentru construirea **primei biserici ortodoxe din Bazna**, căreia i s-a aşezat şi sfinţit piatra fundamentală, duminică, 1 august a. c., au ostenit, cu o impresionantă tragere de inimă, alături de autorităţile bisericeşti, domnii Dr. V. V. Bidu, directorul medical al băilor, senator E. Munteanu, primarul Baznei, învăţător-director Petru Z. Marcu şi alţii. Fapta lor servească de pildă şi altora!”[172].

1938: „Tabăra străjerilor dea **Bazna**. Legiunea de străjeri Târnava Mică a organizat o tabără străjerească, între 1-18 august a. c., în frumoasa stațiune balneo-climaterică Bazna. Scopul taberei, pe lângă cel recreativ, este de a forma şefi de cuib. Amăsural acestui scop, unităţile străjereşti din judeţ au trimis la tabără câte 1-2 străjeri, aleşi dintre cele mai bune elemente, pentru a-şi câştiga cunoştinţe cât mai temeinice, spre a da ajutor comandanților. / Cei 60 elevi străjeri sunt supuși unui program de recreaţie prin activitate, caracterizat prin o bogată variație în: jocuri, împletituri de coşuri, sporturi, albinărit, dansuri naționale, altoi, băi, prim ajutor medical uman şi veterinar, excursii, gospodării model și alte multe lucruri practice şi folositoare cetăţeanului de mâine…

[172] *Revista Teologică*, Anul XXVII, nr. 9, Sibiu 1937, p. 366

În ziua de 5 august a. c., a avut loc sfinţirea şi ridicarea pavilionului naţional al tabei, care s-a făcut cu tot fastul cuvenit. Serviciul religios a fost oficiat de către părintele local Filip Gabor, preotul taberei. În cadrul ceremonialului, au mai vorbit: Dl Sorentin Livianu, primarul stațiunii balneare Bazna, în numele dlui prefect. Domnia sa manifestă cea mai vie mulţumire, privind la instituția regală, la străjerie, care este primăvara binecuvântată a Neamului românesc. Dl Cornel Schina, preşedintele Asociaţiei județene, în cuvinte bine simţite şi larg cuprinzătoare, scoate în relief faptul important că, în **Bazna**, s-a ridicat cel dintâi pavilion naţional, începutul popularizării acestei staţiuni frumoase ce coţine ape tămăduitoare. Dl profesor Victor Creţu, comandantul taberei, după ce arată rolul taberei în formarea morală a tineretului şi, prin tineret, la refacerea satelor noastre, aduce cele mai sincere mulţumiri autorităţilor şi instituţiunilor din judeş şi localitate, care au contribuit cu ajutoare la organizarea taberei…

Seara, străjerii din tabără au aranjat o foarte reuşită şezătoare la foc, la care au fost de față aproape toţi vizitatorii români ai **băilor Bazna**”[173].

1948: „Locuitorii condamnaţi de Tribunalul **Târnava Mică**, pentru infracţiuni la Legea Sabotajului Economie şi Speculă ilicita: Spănăcean Maunoilă, **Bazna**, Târnava Mică, 509.006 lei vechi; Miliea Manoilă, **Bazna**, Târnava Mică, 500.000 lei vechi; Părău Leonte, **Bazna**, Târnava Mică, 500.000 lei vechi; Filip Gabor, **Bazna**, Târnava Mică, 500.000 lei vechi”[174].

[173] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 34, Blaj 1938, p. 2
[174] *Unirea Poporului*, Anul XXX, nr. 1-2, Blaj 1948, p. 4

BECHENI

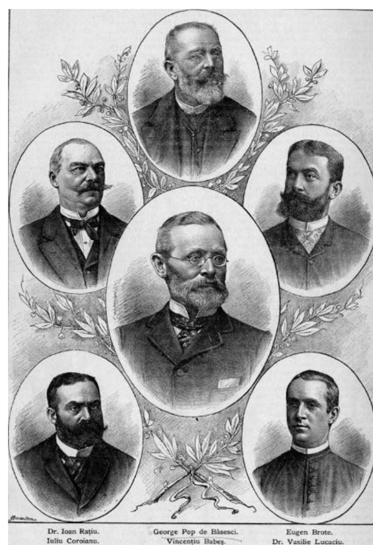
(prin **Pele, Peley**, cătun contopit cu **Becheni**, județul Satu Mare)

1352, ianuarie 23, Săuca: Magistrul Andrei, fiul lui Andrei, vicecomitele de **Solnocul de Afară**, dă de ştire că, înfăţişându-se „Ştefan, fiul lui Nicolae, clericul din **Pele** (**Peley**, cătun contopit cu **Becheni**, judeţul Satu Mare)”, s-a plâns că, „în sâmbăta de după Botezul Domnului de anul trecut (8 ianuarie 1351), în tăcerea nopţii, Pavel, fiul lui Avram, i-a furat din casa sa şi din lada sa un ştergar, în preţ de o jumătate de florin, iar în anul acesta acelaşi Pavel, dimpreună cu fratele soţiei sale, anume Petru, fiul lui Tyba, spărgându-i casa, în noaptea sfântului Anton (17 ianuarie 1352), a jefuit lada sa, din care a ridicat un liturghier al bisericii Sfintei Fecioare din Pele, preţuind zece mărci, un aer, un inel de aur şi i-a furat şi patruzeci de groşi. / Dat în **Săuca** (**Zeudemeter**, judeţul Satu Mare), în lunea de după sărbătoarea fericitului mucenic Vincenţiu”[175].

1359, octombrie 12, Oradea: Capitlul bisericii de Oradea scrie voievodului Andrei că, urmându-i porunca de a da „jumătatea pătrimii din a şasea parte a moşiei numită

[175] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 96, p. 106

Pele (**Peley**, cătun contopit cu **Becheni**, judeţul Satu Mare) doamnei Elisabeta, drept a patra parte cuvenită ca fiică", trimişii, cu „Luca, fiul lui Petru de **Chisău**(Keru, judeţul Satu Mare), pentru partea doamnei Elisabeta" au mers la faţa locului şi au stabilit că „jumătatea acestei a patra părţi din moşie, măsurată cu măsura regală, cuprinde 45 iugăre de pământ, iar hotarele acestei părţi le-au deosebit despărţindu-le, de la râul numit Pârâul Cerului, începând dinspre apus, mergând către aceeaşi parte, spre un alt râu, numit Pârâul Ulmului, până la hotarele moşiei **Sărăuad** (Zarauad, Zoruod, judeţul Satu Mare)"[176].

Foaia ilustrată, 20 ianuarie 1891: *Corifeii Transilvaniei*

[176] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 412, pp. 421, 422

BECICHERECUL MARE ŞI MIC

(Becicherec, judeţul Timiş)

1482: „Baiazet II, noul împărat, de la Smedereva, trecând în Banat, cu ungurii la **Becicherec** se bătură. Turcii, în octombrie, se întoarseră”[177].

1551, Evlia Celebi: „Eialetul **Timişoarei**. Cuprinde şase sangeacuri. Are un defterdar (similar logofătului) de vistierie, un intendent al condicilor, un defterdar de timar (cel care se îngrijeşte de problemele financiare ale feudelor, denumite timar), un defterdar pentru avuţia padişahului, un chehaia de ceauşi şi un intendent de ceauşi, precum şi douăzeci şi două de agale (căpetenii de oaste) cu tuiuri, pentru paza cetăţii, dizdar (comandant al cetăţii), ceribaşi (căpetenii ale unui corp de oaste) şi alaibei (şeful unui alai, adică regiment). Fiind cucerită pe vremea domniei sultanului Mehmed han al IV-lea (1648-1687, în 1658, de către Köprülü Mehmed paşa, **cetatea Ineu** a devenit, acum, reşedinţă de sangeac pentru paşa de Timişoara. Celelalte sangeacuri sunt: 1648—1687, **Lipova**, **Cenad**, Gyula (în Ungaria), **Moldova** (Morova, Moldova Veche, judeţul Caraş-Severin), **Caransebeş**, cucerit de curând,

---

[177] Stoica de Haţeg, Nicolae , *Cronica Banatului*, Editua „Facla”, nedatată, p. 122

Lugoj, cucerit de curând, sangeacul **Făget** şi sangeacul **Arad** şi sangeacul **Becicherec** (Becicherecul Mic, judeţul Timiş). Mai târziu, oraşul a devenit vacuf-ul (fundaţie religioasă, care nu avea voie să-şi înstrăineze bunurile) lui Sokollu Mehmed paşa, însă sangeacul este vacuf"[178].

1551, septembrie 15: „Din Sibiu, Martinuzzi îi cere împăratului mai multă oaste pentru apărarea Timişoarei, anunţându-l asupra căderii cetăților **Becej** şi **Becicherec** sub puterea turcilor (Károlyi A., 1881, p. 289-290)"[179].

1552, februarie 5: „Din **Lipova**, Aldana le scrie caransebeşenilor că turcii lui Kasam paşa ar fi ajuns la **Becicherec** şi să fie pregătiţi de război (Adalekok, 1903, p. 92)"[180].

1552, iunie 24: „Kasâm, beiul de **Becicherec**, ajunge, cu 1.500 călăreți, în fata **Timişoarei**. Îi ies în față 400 de călăreţi, cu Alfonso Perez şi Nicolae voievodul, şi 100 pedestraşi spanioli; în luptă, sunt ucişi 20 otomani. Losonczy plecase, cu câteva ore înainte, la **Lipova** spre a cere ajutor. Este găsit rapid de un emisar, trimis din cetate, şi se întoarce, prin pădurea de la Giarmata, închizându-se în cetate"[181].

1553, februarie 7: „Omul trimis de Petrovici, la beilerbeiul de **Timişoara**, s-a întors cu acordul reîntoarcerii lui Zápolya şi cu promisiunea că va primi cetăţile **Becej**, **Becicherec**, **Timişoara**, **Lipova** şi **Soimoş** (Fenuvesi L.1995, p. 669)[182]".

---

[178] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, p. 329

[179] Haţegan, Ioan, *Vilayetul de Timişoara*, Timişoara 2005, p. 22

[180] Haţegan, Ioan, *Vilayetul de Timişoara*, Timişoara 2005, p. 33

[181] Haţegan, Ioan, *Vilayetul de Timişoara*, Timişoara 2005, p. 35

[182] Haţegan, Ioan, *Vilayetul de Timişoara*, Timişoara 2005, p. 47

1594: „J. H. Schwicker descrie pe larg revoluţia de la 1594, în care rolul principal l-a jucat cunoscutul vlădică Teodor – Todor (Teodor) *der bekannte Vladica*, care a condus la Sigismund Báthory deputăţia românilor, sârbilor şi bulgarilor răsculați din ţinutul timişan. „Sârbii, uniţi cu românii (valahii), cu care locuiau amestecați în satele şi târgurile ținutului timişan, ridicară ca la 1.500 oameni înarmați, și, sub conducerea lui Zodor si Doţian, la care s-au mai alăturat Ioan de **Lugoj**, Petru Maysocz şi un oarecare Ioan (Iancu), au atacat pe turci la **Becicherec**, Vârșeț, precum şi în toate locurile lor întărite, de la Panciova, la Haram. / Cи toate succesele ei, armata rebelilor, lipsită de disciplină militară și fără unitate în conducere, a ajuns, în anul următor, să fie complet strivită de turci, la **Becicherecul Mare**"[183].

1597, octombrie 20: „Din tabăra de la **Timişoara**, cancelarul Ştefan Iosica scrie că „Numitul cancelar a fost trimis la **Becicherec**, cu 2.000 călăreţi şi toţi atâţia pedestraşi, şi cu două tunuri mari, pentru a cuceri cetatea. De asemenea, au fost trimişi peste Tisa şi 400 de haiduci, s-au aşezat mai jos de **Cenad** şi au năvălit asupra castelului Martona, unde au găsit doi bei, pe care i-au luat, pe unul din ei l-au ucis, pe celălalt l-au interogat: şi întrucât castelul sus amintit era, cum am mai spus, dincolo de Tisa, s-au întors în tabără cu celălalt bei şi cu o pradă bogată" (Mihai Viteazu, IV, 1986, p. 79)"[184].

---

183 Cotoşman, Gheorghe, Protoiereu Dr., *Episcopia Caransebeşului / până în pragul secolului al XIX-lea*, Caransebeş 1941, pp. 56, 57
184 Haţegan, Ioan, *Vilayetul de Timişoara*, Timişoara 2005, p. 125

1609-1708 : „Episcopii din **Becicherec**: 1). Visarion, 1609. / 2). Mihail, 1687. / 3). Isaia Diacovici, 8 decembrie 1694-1708”[185].

1661, Evlia Celebi: „Caracteristicile marelui vacuf, palanca **Becicherec**. I se spune şi Beş Kelek, în limba turcească înseamnă „cinci pepeni galbeni”. Mai înainte, pe vremea ghiaurilor, era o palancă mică. A fost ocupată la 958 (adică 1551), în timpul lui Suleiman han, fiind luată din mâinile ardelenilor de către Kodja Sokollu Tavil Mehmed paşa; potrivit firmanului împărătesc, numitul vizir a lărgit cetatea şi a făcut-o să prospere, iar printr-un hatişerif. locuitorii au fost scutiţi de orice dări şi sarcini, dat fiind că era un loc primejdios şi un cuib pentru cătane… În oraşul acesta, toate clădirile publice, hanurile şi băile, şi casele de oaspeţi, şi medreselele şi lăcaşurile de sfinţi, şi şcolile, şi meceturile, şi târgul şi bazarul, toate sunt făcute de Sokollu-Mehmed paşa, care le-a clădit pe toate din cărămidă. Taxele de negoţ şi vama, şi tot haraciul şi dijmele împărăteşti sunt, toate, vacuf şi se află în stăpânirea intendentului de vacufuri. Cu toate că se află pe pământul sangeacului Cenad, totuşi, sangeacbeiul de aici nu se amestecă deloc. Este un cadiat cu rang de o sută cincizeci de aspri. Din cetatea aceasta, n-am luat nici un aspru pentru efendiul nostru hanzade beiul, dar nici n-ar fi dat. Râul Bega, care curge pe lângă cetatea aceasta, vine din Ardeal şi, după ce udă multe mii de grădini şi vii cu bostănării, se amestecă, mai jos, cu râul Mureş, iar de acolo se varsă în râul Tisa, care, la rândul ei, se varsă în Dunăre. Clima de aici e plăcută… Locuitorii se bucură de privilegii şi, de aceea, între ei se

[185] Cotoşman, Gheorghe, Protoiereu Dr., *Episcopia Caransebeşului / până în pragul secolului al XIX-lea*, Caransebeş 1941, p. 185

găsesc foarte mulţi negustori bogaţi, hagii… Toate raialele şi beraialele sunt valahi şi sârbi”[186].

1687: „Unii, spre a justifica existența **episcopiei din Becicherec**, transferă la 1687 pe Mihail al Timişoarei la această episcopie, care, precum se va vedea la locul său, n-a existat niciodată ca episcopie independentă, ci oraşul **Becicherec** a jucat un rol asemănător cu Vârşeţul, **servind ca reședință provizorie** episcopilor Timișoarei, care nu și-au putut ocupa Scaunul din cauza turcilor”[187].

1694: „Anul 1694, în al treilea an, campanie abia în septemvrie se deschise. Alta nu fu, decât că Hali, vrând armia creștinească la Slancamen a o bate, gândul lui, prin înțeleapta rânduială a comandirenderului gheneral Caprara, se strică. / Sultanu Ahmet murind, nepotul de frate, Mustafa II, feciorul lui Mahomet IV, îi urmă, care, la Adrianopol, mare armie adună. Acest nou monarh şi vizir mare nou, punând şi porunci a vesti, că el însuși asupra creştinilor, ca să-l cunoască, merge, şi în iunie, cu oastea la câmp plecă. Iară la Beci, abia atuncea se sfătuia ce să facă. / Generalul Veterani scrisese ca asupra Timişoarei să înceapă, arătând că ar fi uşor, de unde și de către Belgrad, şi de către Ardeal, s-ar putea păzi şi că-i pământul roditor şi corul său, cu trupa mare, se poate împreuna sau în Ţara Rumânească a merge; şi că el, cu 5.000 de călăreți-pedestrași, ar putea face, de s-ar pune la **Becicherec** o pază, ca să-și facă cale către Panciova, şi o flotilă împărătească, ce

---

186 AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 649, 650

187 Cotoşman, Gheorghe, Protoiereu Dr., *Episcopia Caransebeşului / până în pragul secolului al XIX-lea*, Caransebeş 1941, p. 81

era către Belgrad, noaptea să meargă, Orşova să o ia şi Dunărea să o apere”[188].

1696, Luigi Ferdinando Marsigli: „Hotărându-se **asedierea Timişoarei**, sub comandamentul electorului de Saxa, s-a socotit necesar să se stabilească comunicația cea mai scurtă cu putință, între Petrovaradin (oraş pe Dunăre, în Serbia) şi Timişoara şi Titel, la vărsarea Tisei în Dunăre. Împotriva părerii unanime, aceasta s-a înfăptuit cu cea mai mare tehnică şi cu muncă multă, între atâtea ape curgătoare, după cum se arată în planuri, atât în ce priveşte construcţia podului, cât şi varietatea lucrărilor de fortificaţie, ridicate pentru a-l apăra. / Am fost numit comandant al acestui pod, pentru a păzi trecerea, cu un corp de trei mii de infanteriști şi opt sute de călăreţi; întrucât sultanul se arătase cu întreaga sa armată, spre **Becicherecul Mare** şi că flota turcilor, ce pătrunsese pe Tisa, aducea vaselor noastre pagubele pe care le prevăzusem şi le arătasem în consiliu, deşi se afla acolo generalul Guido Stahremberg, cu un efectiv bun, de peste e mie de oameni, pentru a acoperi confluența Tisei cu Dunărea și a mă ajuta la Valjova, dacă sultanul ar fi încercat să ne înlăture, cu toate forţele sale, de pe podul atât de necesar de pe Tisa.

A început, totuşi, **asediul Timișoarei**; dar sultanul, înaintând, între râul Bega şi Timiș, electorul de Saxa a trebuit să ridice asediul, greu şi din cauza transportului îndelungat cu alimente, socotind că ar fi mai bine să meargă în întâmpinarea puternicului inamic. Dar aceasta a provocat o acţiune militară defavorabilă creştinilor, a cărei cauză a fost atribuită poziţiei favorabile, ocupate de turci, sau măsurilor proaste, cu privire la ordinea de bătaie a

---

[188] Stoica de Haţeg, Nicolae , *Cronica Banatului*, Editua „Facla”, nedatată, p. 155

creştinilor, sau neorânduielii în care aceștia au atacat pe acei turci. Acolo a fost rănit mareșalul Heissler, având un picior rupt de o lovitură de muschetă. Fiind dus, de acolo, până la Seghedin, prin câmpie, în plină arşiţă, fără să se fi luat nici o măsură de precautie, rana s-a gangrenat. Şi eu, fiind chemat acolo, de la postul meu, spre a deschide o nouă trecere pe Bega, pentru trupele care veneau din Brandenburg, am găsit pe generalul Heissler într-o stare nenorocită. După ce i s-a tăiat piciorul, generalul a murit.

Trupele din Brandenburg, care se pregăteau să treacă râul Bega, aduceau un ajutor însemnat armatei imperiale, ca şi mine, cu efectivul meu de la Valjievo, pe care l-am trecut cu bărcile. Căci podul acela a fost aruncat pe Bega şi înzestrat cu mai multe tunuri de campanie. / Ieşind din bălți sau din mlaștini pe o câmpie întinsă, mi-am rânduit bine trupele în ordine de bătaie, pentru a ţine piept cavaleriei uşoare turce și tătare, care venea să mă atace; nu m-a putut împiedeca să fac joncţiunea cu grosul armatei, de care se temeau. Dar cunoaşterea ţinutului şi a terenului dintre mlaştini mi-a asigurat succesul, care ar fi avut un răsunet mai mare, în fața lumii, dacă nu l-ar fi supărat pe mareşalul Caprara din cauza duşmăniei ce nutrea faţă de mine.

Aceste marşuri şi contramarşuri, de la Tisa şi de la Dunăre, până la **Timișoara** şi prin tot ţinutul care ţinea de cetatea aceasta, a dat prilej întregii armate să mărturisească, căci Marsigli sfătuise să se execute, în campania precedentă, acest marş, care ar fi putut salva **Lipova**, pe Veterani, **Caransebeșul** şi ar fi dus la victorie. / Electorul de Saxa își muşca mâinile, văzând că nu voiau să-mi execute planul, nici să se folosească de dispoziţiile pe care le luasem pentru el. Și, ajungând la Viena, a spus împăratului:

„Dacă s-ar fi luat în seamă, în campania precedentă, cele propuse de Marsigli, treburile maiestăţii voastre și faima mea s-ar fi aflat într-o stare mai bună; nici bietul cavaler nu ar fi suferit atâtea persecuții”[189].

1697: „Oastea de la Raina veni în Hungaria, apoi în Srem, pe la Slancamen a se aduna, unde şi Eughen sosi înaintea turcilor în câmp, însă şi turcii aci ajunseră. La Belgrad, având magazina, se şănţuiră, se îngropară. Prinţul Eughen pe la Varadin trecu Dunărea, vrând şi Tisa a trece, să-i lovească ca doar din şanţ i-ar scoate, Belgradul să-l lase, zicând că va să se ducă la **Timişoara**, să o cuprindă. Trecu Tisa şi în lagăr se pusă la **Becicherec**, unde avea balta Ilancii, în dreapta, iar a Alibunariului, în stânga. Ci în deșert, că turcii stăteau. El iar cercă peste Dunăre a trece, gândind c-or veni să-l oprească, însă turcilor Senta în gând le era, dară şi aşteptau 40.000 de tătari a le veni, că fără de aceia, nu. Eughen iar la **Becicherec** viind, gândea ce-o să facă. / Cei doi mai sus zişi miniştri soli stătură congres la Carloveţ a ţine, unde miniştrii se adunară şi preliminar articol se arătă, ca armășia să înceteze, fiecare să stea. Un an stătură. Eughen armia o slobozi. Poarta avea lucru cu polecii şi cu Republica Veneţiei a face hotare, graniţe, cu împăratul şi cu turcii, pe acolo făcură. Iară în Banat, de la Tisa, către răsărit, până la Orşava, Demir Capi, cu munţii Ţării Rumânești, către miezul nopții, Dunărea cu Mureşul hotar împăratul să aibă, către răsărit şi amiază, Logoj, Caransebeş, cu districtele Halmăju și ceva în Clisură; către miezul nopţii, la Mureş, Lipova, Ceanadul Vechi, iar la apus, la Tisa, Chici-Canicia, Becei, Chichinda, **Beciche-**

189 AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, pp. 61, 62

rec; şi aşa, Timişoara turcească era împrejurată cu oşti împărăteşti”[190].

1703: „De îndată ce eparhiile se organizează pe bază de lege, delimitându-li-se teritoriul, episcopiile de la **Lipova** și **Becicherec** se vor concentra, contopindu-se cu episcopia-mitropolia Timişoarei; cea de la Vârșeț revine la **Caransebeş**, iar cele de la Gyula și Inău sau Ienopole se vor contopi, formând, de la 1703, episcopia Aradului”[191].

1782, Johann Lehmann: „**Becicherecul Mic** este un sat frumos, într-o poziţie mândră şi frumoasă, şi are un han bine îngrijit. De la Becicherecul Mic, până la Timişoara, este o poştă. Drumul este în întregime drum natural. Dacă ici şi colo mai este şi drum despărțit de câmp prin şanţuri, atunci este cu atât mai rău. Ungurii obişnuiesc să despartă drumurile de ogoare prin şanţuri, pământul afânat scos din şanţuri îl aruncă pe drum şi, de cele mai multe ori, cu asta se socoteşte treaba făcută. Când plouă pe un asemenea drum, înălțat cu această clisă, călătorul, neavând pământ solid sub picioare, se împotmoleşte. Ici şi acolo, ei mai aştern pe aceste drumuri noroioase pietriş. Acesta se amestecă cu noroiul şi pune piedică la carul înnămolit, chiar la plecare. Căruţaşii care vor să meargă mai departe, sapă şi curăță pământul dinaintea roții şi din jurul roții, şi, prin asta, fac gropi. Experiența dovedeşte că toate încercările de până acum, care s-au făcut la construirea de drumuri, au ieşit tocmai pe dos, față de scopul urmărit. Să fie lăsat pământul bine bătătorit, aşa cum se găseşte, sau că se facă drumuri ca în Boemia şi Moravia şi să se ia taxă de

[190] Stoica de Haţeg, Nicolae , *Cronica Banatului*, Editua „Facla”, nedatată, p. 159

[191] Cotoşman, Gheorghe, Protoiereu Dr., *Episcopia Caransebeşului / până în pragul secolului al XIX-lea*, Caransebeş 1941, p. 82

drum, de fiecare căruţă, orişicui ar aparține ea. Țăranul ar avea puțin de câştigat, dacă s-ar consolida drumurile. Pentru români, trebuie, în orice caz, să rămână un drum de ţară, ca şi în Moravia. Acest drum de ţară, pentru căruțele românilor, care numai rareori sunt ferecate, şi caii lor sunt, de asemenea, tot aşa de rar potcoviţi, ar pricinui stricăciuni ogoarelor. Românii nu tin drumul bine, ei trec în dreapta şi în stânga, peste ogoare, chiar dacă sunt cultivate. Sute de mii de suflete s-ar putea hrăni, în toată Ungaria, din ogoarele care sunt călcate astfel, în chip inutil. Această risipă nu e luată în seamă, căci se plâng doar că agricultura aduce pagube creşterii vitelor. / Însăşi munca şi uneltele, de care se folosesc lucrătorii de la drumuri, te fac să râzi, când stai să te uiti la ele. Unele parcă ar fi făcute ca să te joci cu ele. Munca cu ele este o continuă trândăvie. Pe o căruţă cu doi sau mai mulţi cai, cu care se cară pietriş, rareori se pune o încărcătură mai mare decât ar putea să ducă un om nu prea voinic, într-o găleată. La această căruță, caii au un mers special. Admiri încetineala cu care se târâie”[192].

1815: Poetul Dimitrie Ţichindeal „revine preot în **Becicherecul Mic**, în 1815, sat de care-l lega părinţii, soţia (după tradiție, pe nume Persida, fiică a preotului sârb local Nadaşki; de menţionat că erau doi preoți, care serveau pe rând, în aceeași bisericuță de lemn, în acea vreme, unul român, pentru credincioşii ortodocși români, și altul sârb, pentru ortodocșii sârbi), precum și un frate, Gheorghe Țichindeal, şi el învăţător şi preot (menţionat în localitatea Bulza) și tot un înflăcărat luptător român, poate și alte relaţii de familie. Putem bănui că și apropierea de Timișoara și posibilitatea de a ţine legături cu fruntașii școlilor

---

192 AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 562, 563

românești bănățene l-au făcut să se stabilească la **Becicherec**… / În centrul comunei **Becicherec**, s-a ridicat, în 1934, un frumos monument comemorativ și, tot atunci, în cimitirul nostru, o cruce memorială, pe care, între altele, scrie ceea ce simţim cu toţii azi şi oricând: *Urmașii* (sunt) *plini de mândrie pentru marele străbun Țichindeal*”[193].

1895: „**Alegerile municipale**. Din **Becicherec** ni se serie, abia acum, că alegerile membrilor pentru congregaţiunea comitatului Torontal acolo s-au ţinut în 15/27 octombrie, în ziua de duminică, alegându-se românul Iova Lupulescu, proprietar şi director de bancă, şi Talapcovici, director de finanţe în Becicherec. Din partea organelor statului, s-au comis cele mai grozave terorizări şi seduceri”[194].

1895: „Sosiţi la **Becicherec**, căutarăm în jur de noi, spre a aflā pe dl profesor Valeriu Magdu. Neaflându-l, ieşirăm înaintea gării, spre a ne lua o birjă, cu care să mergem la **Ecica**. Va fi vreo neînțelegere, cugetam. Aşa a şi fost, dl învățător Ghilăzan venise înaintea noastră. Și dânsul ne căută cu ochii. Noi nu îl cunoşteam, dar dânsul, sprintenul bănăţean, ne văzuse pe tabloul jurnaliştilor de la procesul „Memorandului”, şi acum, recunoscându-ne, se grăbi a ne întimpina. Dl Valeriu Magdu primi, precum am aflat ulterior, numai a treia zi depeşa părinţilor săi, de a veni la Ecica. Serviciu crăiesc unguresc! / Ne urcarăm în trăsură şi parcurserăm stradele **Becicherecului**. Un oraş infinit de şes, locuit în mare majoritate de sârbi. Becicherecul are o mulţime de edificii frumoase. Bătător la ochi este edificiul grandios al casei comitatului, clădită în stil *renaisance*. Prevalenţa elementului sârbesc se observă mai

[193] *Telegraful Român*, Anul 123, nr. 1975, Sibiu 1975, p. 2
[194] *Dreptatea*, Anul II, nr. 249, Timişoara 1895, p. 2

eclatant în firmele neguţătorilor. Sunt aici, în proportie, tot atâtea nume sârbeşti ca şi în Pesta evreieşti. Unele sunt scrise chiar cu litere sârbeşti şi aparțin, deducând, à la ziarele maghiare, unor „magyarfaló". Ne cuprinde mirarea, văzând manifestându-se de astfel spiritul național şi avuţia elementului sârbesc, cum de nu ies la iveală mai mulţi conducători rezoluţi din sânul acestui popor. Pe drumul spre Ecica, într-un suburbiu al Becicherecului, două turnuri în stil arab ne surprinse privirea… / Trăsura se opri. Ne scoborârăm. Cu „bine ați venit"-ul românesc ne întâmpină amabila familie a venerabilului părinte Magdu. „Bine v-am găsit", fu răspunsul nostru. Am întrat în casă. Şi ce curios, atât de departe de Ardealul strămoșesc, de vatra națiunii noastre, intrând în casa preoțească din Ecica mă cuprinse sentimentul, ce nu se poate descrie, sentimentul de „ca şi acasă". Parcă aş fi intrat în casa parohială din Mureş-Ludoş, la ospitaliera familie a părintelui Solomon, ori la moşul Porţius, în Rodna, oraşul de munte de sub poalele Rotundei şi Ineului alb de zăpadă. Dar nu; aici eram la extremul punct românesc din apus, pe şesul Torontalului. Şi totuşi, aceleaşi chipuri de sfinţi pe păreţi; pe paturi, divane şi mese, tot ţesături naţionale; conversaţiunea, cum numai cunoscuţi vechi o pot purta, nejenată, confidentă"[195].

1898, Diaconovich: „**Becicherecul mic** (Kis-Becskerek), în comitatul Timiș, cu 3.687 locuitori germani, sârbi şi români. / **Becicherecul mare**, oraş cu magistrat regulat, în Banat (Ungaria), comitatul Torontal, lângă râul Bega, cu 21.934 locuitori (1891) sârbi, germani, maghiari, slovaci și 382 români; sediul autorităților comitatense;

---

[195] *Dreptatea*, Anul II, nr. 165, Timişoara 1895, p. 2

tribunal; judecătorie cercuală; gimnaziu și mai multe institute de credit; gară, însemnate târguri de vite. Teritoriul orașului, de 19.371 hectare, e foarte roditor. Citadela oraşului, în **1551**, a fost asediată de către turci, iar în **1848**, de către sârbi”[196].

1905: „**Kossuth și Apponyi în Banat**. Sâmbătă, au sosit, la **Becicherecul Mare**, Kossuth şi Apponyi, ca să înfiinţeze şi organizeze partidul independist în Banat. În trecerea lor spre Becicherec, au rostit Kossuth şi Apponyi discursuri la **Chichinda Mare** şi **Carlova**, în faţa mulţimii de curioşi maghiari, sârbi şi români, care au ieşit întru întâmpinarea lor. La Carlova, a zis Kossuth că întreagă populațiunea ţării, fără deosebire de naţionalitate, ar trebui să se grupeze sub drapelul partidului independist, precum fac sârbii şi nemţii din Carlova şi jur, iar Apponyi a lăudat patriotismul naționalităților din Bănat. **Ajunşi la Becicherec**, au ţinut adunare de popor, pentru înfiinţarea partidului kossuthist în Becicherec. Partidul s-a şi înfiinţat imediat și prezident al lui a fost ales avocatul Dr. Nagy Dezsö. Kossuth a rostit un discurs, în care preamăreşte ideile independiste. Pretinde armată maghiară independentă, independență vamală şi comercială, bancă maghiară independentă etc. În programul partidului independist se cuprinde şi sufragiul universal, dar fără periclitarea intereselor maghiarimii şi a supremației maghiare. / A vorbit apoi Apponyi, ungureşte şi nemțește, glorificând, între altele, patriotismul şvabilor, care au cumpărat moşiile colonilor maghiari din vecinătate, ajunse la dobă, şi apoi le-au înapoiat proprietarilor. Îndeamnă pe naţionalităţile din Banat să se alăture, cu trup şi suflet, la maghiarime. Deputatul Iuliu

---

[196] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 435

Gulner asemenea îndeamnă națiunile nemaghiare să trăiască în bună înţelegere cu maghiarii şi să se pună în serviciul ideii naţionale maghiare. / După adunare, a avut loc banchet, cu multe toaste, care de care mai „patriotice”.

De la **Becicherec**, au venit Kossuth şi Apponyi la **Timişoara** şi, duminică, au ţinut adunarea de constituire a „partidului independist sud-ungar” şi a „partidului independist din Timişoara”, în sala otelului „Prinţul de Coroană”. Prezident al „partidului independist sud-ungar” a fost ales deputatul Francisc Steiner, între vice-prezidenţii aleşi e şi Dr. Augustin Makay, avocat în Lugoj, prim-secretar Dr. Petru Dobroslav (Timişoara), secretar Lud. lvanovits (Timişoara). / Adunarea s-a continuat, apoi, pe piaţa Losonczy. Francisc Kossuth a expus, în discursul său, pretenţiile fundamentale ale partidului independist: armată independentă, cu limba maghiară de comandă, cu steag maghiar şi cu ofiţeri maghiari, consulate independente maghiare, teritoriu vamal independent, cu alte cuvinte: crearea uniunii personale. Referitor la instrucţie, partidul independist va griji ca, în şcoli, să se înveţe bine ungureşte, ca astfel oricare cetăţean, conform capacităţii şi ştiinţei sale, să poată ajunge la orice treaptă, la orice oficiu în ţară. „Asta însă nu înseamnă că am voi să atacăm limba cetăţenilor cu buze nemaghiare, ci, din contră, precum noi, maghiarii, cultivăm cu cea mai mare iubire limba noastră maternă, cu asemenea mare stimă ne purtăm față de cei ce ţin la limba lor maternă şi n-o lasă să piară”. În fine, îndeamnă pe cei prezenţi ca, la alegerile proxime, să aleagă deputat kossuthist. / A vorbit apoi Apponyi, ungureşte şi nemţeşte. Din discursul lui, relevăm următorul pasagiu: „Cunosc de mult populaţiunea germană din Banat şi multe lupte am purtat alăturea cu ea. Se zice: ce le pasă germanilor că ce vreau

maghiarii? Drepturi egale au în statul maghiar maghiarul, românul, germanul, sârbul. Şi oare cui au să mulțămească fraţii sârbi şi români că sunt azi cetăţeni liberi? Poate lui Horea sau lui Cloşca, sau conducătorilor lor de la Szent-Tamás?... Contopiţi-vă toţi într-o simţire, într-o gândire şi chiar dacă această gândire şi simţire se manifestă în diferite limbi, va fi izvor de binecuvântare dată pentru patrie”.

După adunare, a fost banchet la „Prinţul de Coroană”, cu multe toaste „patriotice”. Și totuşi, manifestaţiunile „patriotice” de la Timişoara n-au fost lipsite de spini înţepători. Spinii, care au înţepat dureros pe Kossuth şi Apponyi, au fost socialiştii. Ei au ţinut, în aceeaşi zi, adunare pentru a pretinde sufragiul universal”[197].

1912: „Spionul sârb din **Becicherec** e ofițer în statul major. **Beciserecul** Mare: Azi s-a aflat că Dr. Jivkovici, care a fost ieri deţinut de poliţia de aici, fiind suspicionat de spionaj şi pentru agitație, s-a anunţat la poliţie sub nume fals. Numele lui adevărat e Ardanov Pera şi nu e doctor chemic, ci ofițer în statul major sârbesc și care a fost curentat pentru spionaj şi de ministrul de război. Spionul a fasionat că mai are trei complici; cărora însă le-a succes la Panciova a se refugia, îndărăt, în Serbia. Ardanov Pera a fost de o escortă de jandarmerie transportat cu trenul, la Timişoara, ca să fie predat comandamentului militar de acolo. Asupra fasiunilor amănunțite a spionului, autorităţile refuză orice fel de lămurire”[198].

1924: „**Prietinii noştri sârbi**. Se ştie că, în curând, vom prelua de la sârbi câteva comune, precum şi oraşul **Jombolia**. Ei bine, prietinii noştri, sârbii, au adunat dări de la locuitorii acestui oraş, pe mai mulți ani; spitalul îl lasă

[197] *Drapelul*, Anul V, nr. 65, Lugoj 1905, p. 2
[198] *Românul*, Anul II, nr. 252, Arad 1912, p. 9

gol, au dus toate paturile şi toate uneltele medicilor, iară pe bolnavi îi trimit acasă ori la spitalele din **Chichinda** şi **Becicherec**, să nu afle românii, la preluarea oraşului, nici bolnavi, nici paturi, nici haine, nici unelte medicale în spital”[199].

COUNTRYMEN OF THE BANAT MARKETING THEIR GARDEN PRODUCE IN A SUBURB OF TEMESVAR

Rumania is now more than twice as large and twice as populous as it was before the Great War. The old state has expanded all round from the Black Sea to the Danube, except along the Danube itself, which still remains the frontier between Rumania and Bulgaria. The Banat, formerly Hungarian territory, is one of the new additions, its capital, Temesvar, consisting of the city proper and several suburbs. Despite the vicissitudes of recent years, life flows smoothly in its streets, and peasants barter and bargain with the old-time commercial vigour

[199] *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 8, Blaj 1924, p. 3

BECLEAN

(Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1355, iulie 16, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, înfăţişându-se „Ioan, fiul lui Ladislau de **Moişa** (Moyus, judeţul Mureş), pe de o parte, iar pe de altă parte Andrei, fiul lui Iacob, fiul lui Apa de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), pentru sine şi pentru Iacob şi Dionisie, fiii aceluiaşi Apa, precum şi pentru Grigore şi Apa, fiii lui Ioan, fii ai aceluiaşi Apa, fraţii săi, a spus Ioan, fiul lui Ladislau, că, fiind strâmtorat de nişte nevoi ale sale, a zălogit o dreaptă pătrime din moşia sa numită **Sânmartin** (Zenthmartun, azi **Sânmărtinu de Câmpie**, judeţul Mureş), aflătoare în comitatul Cluj, lângă râul Lechinţa, cu toate folosinţele, de acum, până la împlinirea unui an, acestor Andrei, Iacob şi Dionisie, fiii lui Iacob, şi lui Grigore şi Apa, fiii lui Ioan, fiii lui Apa, pentru 12 mărci, socotindu-se fiecare marcă la 80 de groşi”[200].

1357, ianuarie 17, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, venind „Andrei, fiul lui Iacob, fiul lui apa de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), iar pe de altă parte Ioan, fiul lui Ladislau de **Moi-**

---

200 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 330, pp. 347, 348

şa (Moyus, judeţul Mureş), acel Ioan a nărturisit că a zălogit, până la împlinirea unui an, magistrului Andrei, pentru 8 mărci, fiecare marcă fiind socotită la 80 groşi, a şasea parte, aşezată spre apus, din cele tri părţi ale moşiei sale, numită **Sânmartin** (Zenthmartun, azi **Sânmărtinu de Câmpie**, judeţul Mureş), aflătoare în comitatul Cluj”[201].

1358, ianuarie 16, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie conventului mănăstirii Mănăştur „că, deoarece răposatul magistru Ştefan zis Podan de **Buza** (judeţul Cluj) a tras în judecată pe fostul vicevoievod Petru, pe Simion de **Aaron** (sat dispărut, lângă Sânnicoară, judeţul Cluj), pe Nicolae, Grigore şi Blasiu, fiii lui, de asemenea pe Ioan tot de Aaron şi pe Aron, fiul lui, iar această pricină a fost mereu anulată prin felurite chezăşii de amânare… cu privire la moşia numită **Sânnicoară** (Aaronscenmiclosa, Aronzenethmiklos, Zenthmiklos, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca, moşie cu privire la care se iscase pricina şi neînţelegerea dintre ei: anume, numiţii Ioan, Grigore şi Aaron au lăsat şi au dat magistrului Ioan zis Pogan jumătatea dreaptă şi deopotrivă de mare din moşia Sânnicoară, din care jumătate o jumătate îi venise pomenitului Ştefan zis Pogan, adică tatălui lui Ioan zis tot Pogan, de la Ioan de **Chiced** (judeţul Cluj), iar cealaltă jumătate de la Laurenţiu, fiul lui Abyl; şi, la rândul său, Ioan zis Pogan a dat, în faţa noastră, şi celelalte părţi din moşia Sânnicoară lui Ioan de Aaron, Grigore, fiul lui Simion, şi lui Aaron, fiul aceluiaşi Ioan… / Deoarece pentru facerea acestei împărţeli, cei doi oameni, al nostru şi al vostru, sunt de foarte mare trebuinţă, cerem să trimiteţi spre mărturie pe omul vostru

---

[201] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 78, pp. 78, 79

vrednic de crezare, în faţa căruia, omul nostru, Andrei, fiul lui Iacob de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), sau Ioan, fiul lui Dumitru de **Galaţi** (Galaz, azi **Galaţii Bistriţei**, judeţul Bistiţa-Năsăud), ori Iacob, fiul lui Iacob tot de Beclean, sau, în lipsa acestora, Simion, fiul lui Martin de **Sântioana** (Zenthjuan, judeţul Cluj), mergând la pomenita moşie, s-o împartă între sus-zişii nobili"[202].

1358, ianuarie 21, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, potrivit unei scrisori de îndatorire, înfăţişată, în numele stăpânului său, de „Ioan, fiul lui Marcu, slujitorul magistrului Andrei, fiul lui Iacob, nobil de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), Ioan, fiul lui Ladislau de **Moişa** (Moyus, judeţul Mureş) trebuia să răscumpere, în ziua Botezului Domnului, de la magistrul Andrei, fiul lui Iacob, pentru 8 mărci, marca fiind socotită la 80 de groşi, sub pedeapsa plăţii îndoite… a şasea parte din cele trei părţi ale moşiei sale, numită **Sânmartin** (Zenthmartun, azi **Sânmărtinu de Câmpie**, judeţul Mureş), aflătoare în comitatul Cluj, şi anume cea aşezată spre apus… Ioan fiul lui Ladislau, n-a venit la soroc, nici n-a trimis pe cineva, nici s-a grijit să răscumpere zisa bucată a sa de moşie de la magistrul Andrei, fiind aşteptat patru zile în şir"[203].

1358, octombrie 9, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, înfăţişându-se „Ioan, fiul lui Ladislau, nobil de **Moişa** (Moyus, judeţul Mureş), iar pe de altă parte Andrei, fiul lui Iacob, fiul lui Apa, nobil de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), pentru sine şi

---

202 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 207, pp. 206-209

203 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 209, pp. 211, 212

pentru Grigore şi Apa, fiii răposatului Ioan, fiul aceluiaşi Iacob, fiul lui Apa, acest Ioan, fiul lui Ladislau, nobil de Moişa, a mărturisit că vinde… dreapta pătrime a sa din moşia **Sânmartin** (Zenthmartun, azi **Sânmărtinu de Câmpie**, judeţul Mureş), aflătoare în comitatul Cluj, lângă râul Lechinţa, împreună cu toate folosinţele… sus-zişilor Andrei şi Iacob, fiii lui Iacob, Grigore şi Apa, fiii răposatului Ioan, nobili din Beclean, pentru 40 mărci, socotind fiecare marcă la 80 de groşi”[204].

1360, ianuarie 11, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei că de ştire că „Ioan, fiul lui Marcu, sluga magistrului Andrei, fiul lui Iacob, fiul lui Apa de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), venind în numele văduvei lui Henning de Daia şi al lui Laurenţiu, fiul numitei doamne, aflător în vârstă tânără, a făcut întâmpinare că Nicolae, fiul lui Nicolae, fratele numitului Henning, pentru uciderea acelui Henning, fratele său după mamă, a pierdut în chip legiuit bucata sa de moşie, aflătoare în moşia Daia, scăpându-şi capul cu acea bucată de moşie. Şi acum, Nicolae se sileşte să cumpere bucăţile de moşie ale nobilelor fete, adică ale surorilor sale după mamă, şi ale lui Ioan, ruda sa… şi astfel se amestecă, în mod repetat, în moşia Daia. Dar, deoarece Nicolae şi-a luat asupra lui că nu se va mai amesteca niciodată în moşia Daia, făcând întâmpinare şi punând oprelişte în faţa noastră… a oprit pe nobilele fete şi pe Ioan de la dania şi înstrăinarea sus-ziselor bucăţi de moşie”[205].

---

[204] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 321, pp. 333, 334

[205] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 448, pp. 465, 466

1361, iulie 8, Sântimbru: Vicevoievodul Ioan scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Ioan din **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), în numele său şi al fratelui său Grigore, că oamenii sau oaspeţii din **Viţa** (Vice, Vitze, judeţul Bistriţa-Năsăud), ce ţin de cetatea regească **Unguraş** (Baluanus, judeţul Cluj), au arat cu silnicie o foarte mare bucată din pământul lor, ce ţine de moşia **Beudiu** (Beud, judeţul Cluj), şi că ei vor să li se împotrivească prin mijlocirea unei legiuite oprelişti. De aceea, cerem stăruitor să trimiteţi omul vostru de mărturie, în faţa căruia omul nostru Ştefan, fiul lui Beke de **Vireag** (Vilagos Berk, Wyragusberk, azi **Floreşti**, judeţul Bistriţa-Năsăud) sau Ladislau zis Vas de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj) ori, în lipsa celorlalţi, Dumitru de **Luna** (Lonna, azi **Luna de Jos**, judeţul Cluj), să cerceteze şi să-i oprească pe oamenii din Viţa la folosirea în viitor a sus-zisei bucăţi de pământ”[206].

1364, ianuarie 20, Sântimbru: Vicevoievodul Petru dă de ştire că „Iacob, fiul lui Iacob, Ioan, fiul lui Gegus, şi Grigore, fiul lui Ioan, fiii lui Apa, nobili de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), trebuiau să să se înfăţişeze… împotriva magistrului Mihail, fiul lui Ladislau, fiul lui Gyeletius de **Nimigia** (Nimegye, Nimigie, azi **Nimigea**, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi să arate actele lor de împărţeală, cu privire la faptul că fiii lui Dionisie şi fiii lui Beche nu datoresc nici unele pătrimi acelor fii ai lui Apa şi pomeniţilor fii ai acestora şi că nici el, Mihail, fiul lui Ladislau, nu le datorează; sosind acel soroc, Iacob, fiul lui Iacob, Ioan, fiul lui Gegus, şi Grigore, fiul lui Ioan au spus

---

[206] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 46, pp. 34, 35

că deocamdată nu pot înfăţişa acele acte, drept pentru care am hotărât unui nou soroc, cu o amendă de trei mărci”[207].

1364, iulie 30, Cluj: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii Transilvaniei că, deoarece „Ladislau, fiul lui Gyelehius de **Nimigea** (Nimegye, Nimigie, azi **Nimigea**, judeţul Bistriţa-Năsăud), fiii şi neamurile lui vor să intre, după cum cere rânduiala legii, în stăpânirea moşiile **Bretea** (Berethe, Zekerberethe, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Zekerberethe** (înglobat în Bretea, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Agrişu** (Inferior Egres, Egrus, azi **Agrişu de Jos**, judeţul Bistriţa-Năsăud), aflătoare în comitatul Solnocul dinăuntru, cerem stăruitor să trimite omul vostru, în faţa căruia omul nostru Petru de **Mociu** (Moch, judeţul Cluj)… fără a ţine seama de împotrivirea nobililor de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, judeţul Sibiu), să le lase spre a fi stăpânite”[208].

1367, ianuarie 30: Regele Ludovic dă de ştire că, înfăţişându-se „comitele Iacob, fiul lui Iacob, fiul lui Apa de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), în numele său, al lui Nicolae, fiul lui Andrei, al lui Ioan, fiul lui Andrei, fiul aceluiaşi Andrei, în numele lui Grigore şi Ioan, fiii lui Ioan, precum şi în numele lui Petru şi Ladislau, fiii lui Ioan, fiul lui Gegus, adică al verilor săi, ne-a arătat o scrisoare deschisă a noastră, însemnată cu pecetea noastră cea mare de dinainte, ce ne-a fost furată, întocmită cu privire la legiuita hotărnicire, ridicare de hotare şi dare în stăpânire făcută pentru ei a unor moşii numite **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, judeţul Sibiu), **Criş** (Keresd,

---

[207] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 223, pp. 223, 224

[208] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 305, pp. 311, 312

judeţul Mureş), **Beşa** (Beşa, Beese, azi **Stejărenii**, judeţul Mureş), **Felţa** (Felţa, Fetanteleke, Ffeuthunteleke, azi **Floreşti**, judeţul Sibiu), **Roandola** (Radenthal, Rundal, judeţul Sibiu) şi **Noul Săsesc** (Vyfollu, Wyfalu, azi **Nou Săsesc**, judeţul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, rugându-se cu smerenie şi supunere să binevoim a o întări pentru el, pentru pomeniţii săi veri şi rude, precum şi pentru moştenitorii lor, prin atârnarea noii noastre peceţi autentice”[209].

1369, septembrie 16, Turda: Voievodul Ioan scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Grigore, fiul lui Ioan, fiul lui Iacob de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), că Mihail, vicecastelanul de **Unguraş** (Baluanus, judeţul Cluj), cotropind cu silnicie pădurile moşiei sale numită **Beudiu** (Beud, judeţul Bistriţa-Năsăud), precum şi pământurile de arătură ce ţin atât de Beudiu, cât şi de altă moşie a sa, numită **Mălin** (Mălin, Malom, Malon, Malun, azi **Malin**, judeţul Bistriţa-Năsăud), din comitatul Solnocul Dinăuntru, a pus să le însămânţeze, să le secere şi, împreună cu Dominic şi Gheorghe, slujbaşi din **Viţa** (Vice, judeţul Bistriţa-Năsăud), precum şi cu oamenii din acel sat, au recoltat şi au cosit, spre paguba sa. Drept aceea. trimiteţi omul vostru de mărturie, în faţa căruia omul nostru să caute a afla întreg adevărul cu privire la acestea”[210].

1371, iulie 8, Sântimbru: Ioan, vicevoievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Ioan de **Beclean**, în numele său și al fratelui său Grigore, că oamenii și oaspeții din **Viţa**, care

---

[209] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 199, pp. 321-323

[210] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 420, pp. 635, 636

ţin de cetatea regală **Unguraş**, au intrat cu plugul într-o foarte mare bucată de pământ al lor, care ţine de moșia lor numită **Beudiu**, cu privire la care vor să facă împotrivire, prin mijlocirea unei legiuite oprelişti… drept pentru care, trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, care, de faţă cu omul nostru, să cerceteze și să afle de la toţi, de la care se cuvine ţi se poate, îndeosebi de la vecinii și megieșii lor, tot adevărul cu privire la cele de mai sus, să-i oprească și să-i împiedice pe toţi oaspeţii și oamenii din **Viţa** de la folosul pe mai departe a sus-zisei bucăţi de pământ, după cum spune datina regatului nostru"[211].

1474-1563: „Partea de vest a judeţului Bistrița-Năsăud de astăzi, respectiv ţinuturile **Beclean** şi **Reteag**, în secolele XV şi XVI au trecut în stăpânirea domnilor moldoveni. Se pare că Reteagul a îndeplinit funcţia de reședință a reprezentanţilor lui Ştefan cel Mare („pârcălabii" de Ciceu, cămăraşul ș. a.) şi ai urmaşilor săi. Ținuturile amintite au continuat a fi posesiuni moldovene, cu unele întreruperi, timp de vreo opt decenii (după unii din 1474, după alţii mai târziu, până pe la 1563, când Alexandru Lăpuşneanu ar fi renunţat la ele). Deci, cu o sută şi ceva de ani înaintea lui Mihai Viteazul, un teritoriu aşa de întins, locuit aproape numai de români, a fost unit cu Moldova şi administrat după legile acestei ţări"[212].

1529: „Este sigur că Petru Rareş deținea în Transilvania, pe la anul 1529, domeniile **Ciceului**, cu 60 de sate, al **Unguraşului**, cu peste 30 de sate, **Bistriţa** şi **Valea Rodnei**, cu 23 de sate și cu minele de aur şi de argint de la

---

[211] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 51, pp. 65, 66

[212] Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Judeţul Bistriţa-Năsăud*, Bucureşti 1972, p. 11

Rodna, într-un cuvânt aproape tot nordul Transilvaniei, la care se adăuga **Cetatea de Baltă**, cu domeniul său de pe Târnava Mică”[213].

1566, Giovan Andrea Gromo: „Castelul **Beclean**, mic ca înălţime, dar aşezat între ape, întărit după felul cel nou, cu ziduri puternice şi bine flancate, cu un şanţ adânc, cu contraescarpa sa şi săpat în întregime în adâncimea terenului, în aşa fel că este atât de bine apărat, încât este cu neputinţă să fie atacat decât intrându-se în şanţ, şi cum acesta este foarte adânc şi plin cu apă, ce nu poate fi scoasă, urmează că locul este nespus de puternic. Stăpânii acestui giuvaer sunt doi fraţi nevârstnici, aderenţi devotaţi ai regelui, ridicaţi de acesta la mari demnităţi. Numele lor e acelaşi cu numele castelului”[214].

1661, Evlia Celebi: „**Cetatea Beclean** a fost clădită de craiul Bethlen, din vremea sultanului Suleiman; de aceea a fost numită cetatea Betlenvar. Este proprietatea ereditară a lui Mihail Apafi, de curând devenit crai, şi atârnă de craii Ardealului; dar această cetate se găseşte pe malul vilaietului ungurilor-saşi. / Aici se sfârşeşte stăpânirea ungurilor ardeleni. Locuitorii cetăţii s-au bucurat mult, aflând că stăpânul cetăţii lor a ajuns crai al Ardealului şi, trăgând, ziua şi noaptea, o mie de salve de tunuri, au deschis porţile cetăţii şi au primit oastea islamică. Căpitanul cetăţii, juzii şi biraii, îmbogăţind ordia cu daruri, ne-au făcut servicii bune. În noaptea aceea, au iluminat cetatea cu câteva mii de lămpi cu ţiţei şi cu catran. Până a doua zi, dimineaţa, s-a tras din tunuri şi din puşti şi, lansându-se

---

[213] Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Judeţul Bistriţa-Năsăud*, Bucureşti 1972, p. 11

[214] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 348

cartuşe colorate, a fost veselie mare. Cetatea este aşezată într-o câmpie paradisiacă şi, de jur-împrejur, până unde vezi cu ochiul, e podiş. Poalele dealurilor sunt împodobite cu sate şi cu nenumărate vii şi grădini. Într-adevăr, în ţinutul acesta sunt cetăţi ca raiul.

Zidurile ei sunt scunde; are turnuri puternice, dar şanţul e foarte adânc; n-are decât două porţi, una se deschide spre răsărit, cealaltă spre apus. Clădirile din cetate sunt toate acoperite cu olane roşii ca soarele. Cetatea are han, băi şi şapte biserici. Târgul şi bazarul sunt foarte frumoase. Căpitanul cetăţii, venind mai întâi la crai, i-a predat suma de zece mii de guruşi, reprezentând tributul padişahului, şi a mai dat, apoi, încă cinci mii de guruşi craiului şi cinci mii de guruşi serdarului. Satele ei nu au fost pustiite şi nici jefuite”[215].

1766, François-Xavier de Feller: „Sosesc la **Beclean**, spre ora 11; podul plutitor de pe Someș nu mergea, din cauza apelor repezi. Eu părăsesc trăsura, la marginea râului; trec, împreună cu învăţăcelul meu, într-un trunchi de copac, cu pericolul vieţii mele; mă duc să-l caut pe contele Bethlen, urmaş al vestitului Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei; este părintele calvinilor din Transilvania. M-a primit destul de rece, dar, după câteva clipe, devenisem cei mai buni prieteni. I-a spus servitorului său, pe ungurește, că dacă aș rămâne la el patru luni, i-aș face cea mai mare plăcere. Am vorbit despre tot felul de lucruri: abia mai târziu am ajuns și la controverse religioase; am încercat să mă adresez mai mult inimii, decât minţii şi cred

---

215 AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 576, 577

că l-am impresionat; l-am îmbrățișat, de mai multe ori, şi am plecat, la orele nouă”[216].

1908: „**Adunarea poporală din Beclean**”, din 4 noiembrie, dintr-o corespondenţă „în care se aduc, mai întâi, elogii tânărului şi harnicului avocat Dr. Octavian Pavelea… / De preşedinte al adunării l-a ales pe dl Gregoriu Puşcariu, protopopul Becleanului, secretat Alexandru Boier, din **Şieu-Sfântu**. Autoritatea politică era reprezentată prin prim-pretorele Bardy şi notarul Fogolyan… / Adunarea a deschis-o bătrânul protopop… a urmat cuvântul dlui avocat Dr. Pavelea”, care „îşi sfârşeşte vorbirea prin aceea că protestează, sus şi tare” împotriva proiectului lui Andrassy, apoi „urmează vorbirea frumoasă şi însufleţitoare a părintelui Cotuţiu, care arată că, prin proiectul lui Andrassy, nu numai ţărănimea română, dar chiar şi ţăranii unguri sunt nedreptăţiţi”, apoi „îşi fineşte vorbirea, prezentând un proiect de rezoluţie. În înţelesul proiectului de rezoluţie, se trimit două depeşe: una Maiestăţii Sale, iar cealaltă Clubului deputaţilor naţionali români”[217].

1908: Anunţul concursului „pentru ocuparea postului de învățător la școala confesională greco-catolică din **Beclean** (Bethlen), comitatul Solnoc-Dobâca. Salar anual 1.000 coroane, cvartir, grădină de jumătate de jugăr şi quinquenalele prescrise prin legea şcolastică. La rugare este de a se alătura a). diploma de calificaţiune şi b). document despre serviciul de până aici. / Doritorii de a ocupa acest post să-şi trimită cererile până în 25 noiembrie st. n. 1908, la prezidiul senatului şcolastic greco-catolic din Beclean. Vor fi preferaţi acei care vor dovedi abilitate în

---

[216] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, serie nouă, Bucureşti 1997, pp. 563, 564

[217] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 237, Braşov 1908, p. 2

conducerea unui cor. / Beclean, Novembre 1908 / Gregoriu Puşcariu, preşedintele senatului şcolar / Ioan Cârcu, notar”[218].

1917: „Consemnarea membrilor „Asociaţiunii pentru literatura română și cultura poporului român“ pe anul 1917. „**Despărțământul Beclean**. **Membri pe viaţă**: Cârcu Ioan, învăţător pensionar Beclean. / Chiţul, Dr. Iulian, medic Beclean. / Făgărășan Pompeiu, preot, Beclean. / Băieş Ioan, preot, Târlişiua. / Deac Valer, preot **Ilişiua**. / Măeran Alexandru, preot **Ujös**. / Moldovan Gheorghe, preot, **Căianul-mic**. / Murăşan Iosif, preot, **Piatra**. / Rebrean Ioan, preot Săsarm. / Rus Gheorghe, preot Șieu-Odorheiu”[219].

1926: „În 1926 a luat ființă noul judeţ Someş, care a încorporat plăşile **Reteag** şi **Beclean**”[220].

1950: „În anul 1950, prin legea raionării administrativ-economice a teritoriului, au fost create 28 de regiuni, printre care și **regiunea Rodna**, alcătuită din 4 raioane: **Bistriţa** (cu satele de pe valea Șieului), **Năsăud** (cu satele de pe valea Someşului Mare), **Vişeu de Sus** (cu satele din bazinul cu acelaşi nume din Maramureş) şi **Beclean**, având reședința la Bistriţa”[221].

---

218 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 248, Braşov 1908, p. 4
219 *Transilvania*, Anul XLIX, nr. 1-12, Braşov 1918, p. 45
220 Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Judeţul Bistriţa-Năsăud*, Bucureşti 1972, p. 12
221 Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Judeţul Bistriţa-Năsăud*, Bucureşti 1972, p. 12

BECLEAN

(comitatul Făgăraşului, judeţul Braşov)

1787: „Documentele noastre numesc pe Constantin din **Răşinari** (comitatul Sibiului), care se leapădă de Unire, cu trei ani înainte de mişcarea lui Visarion, la 1741, şi pe Stan din **Beclean** (comitatul Făgăraşului), care face acelaşi lucru mult mai târziu, în 1787. Acesta din urmă e, desigur, un caz izolat de trecere la ortodoxie, de felul căruia se mai petrec chiar şi azi în Ardeal, necum înainte vreme, când organizaţiile celor două biserici româneşti de acolo erau mai puţin consolidate. Cel dintâi însă poate să se fi făcut sub influenţa stăruirii în legea veche a comunităţii bisericeşti a companiştilor greci din Sibiu"[222]. „Adică eu, popa Stan, (din) satul **Beclean**, ţinutul Făgăraşului, sud (sic) Ardeal, fiind hirotonit preot de Episcopul Climent al Râmnicului şi după ce m-am dus la casă-mi, în ţara ungurească, căzând la Unie şi acum nevrând să mai fiu la Unaţia Papistaşilor şi ponturile care am primit de la biserica Apusului, cunocându-m(i) greşala, am venit aici, în Ţara Rumânească, la prea sfinţit părintele Mitropolit al Ungrovlahiei chir Grigorie, poftind să iau blagoslovenie de la

[222] *Biserica Ortodoxă Română*, Anul XXXIX, nr. 7, Bucureşti 1915, p. 761

prea sfinţia sa, să fiu iar al bisericii Răsăritului, întâi lepădându-mă din toată inima mea de toate ponturile Unaţiei şi să fiu, până la moartea mea, al sfintei soborniceştii şi apostoleştii bisearici Răsăritului. Şi câte primeşte această sfântă biserică a Răsăritului, primesc şi eu cu toată inima mea. Iar mergând la ţara mea, de mă voi întoarce iarăşi la credinţa Unaţiei şi la ponturile lor, să fiu făr' de darul preoţiei şi supt anathema. Pentru că aşa m-am prins şi m-am făgăduit: mai bine să mor, decât să mă mai întorc la Unaţie şi la ponturile lor. 1787 Iulie 3, Luni. / Eu, popa Stanu ot satu Beclean, ţănut(ul) Făgăraş, cu mâna mea am iscălitu aciasta iscălitură şi priimesc toate câte scrie mai sus"[223].

1900: „**Despărțământul Făgăraș al Asociațiunii**. Făgăraș, 29 decembrie vechi 1899. / Luni, în 27 decembrie 1899 stil vechi, adică a treia zi de Crăciun, comuna **Beclean** de lângă **Făgăraș**, a avut o prea frumoasă sărbătoare. S-a ținut aici, în astă zi, adunarea generală a despărțământului Făgăraș al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român. / Acestă adunare generală, fiind postul de director vacant, iar vice-președintele comitetului, dl protopop Iuliu Dan, fiind prin bolă împiedicat de a participa, a fost condusă și prezidată de dl Dr. Ioan Turcu, avocat în Făgăraș, ca cel mai în etate dintre membrii comitetului. / Pe la 9 ore, dimineața, au sosit, de la Făgăraș, pe hotarul comunei Beclean, membrii comitetului, domnii Dr. Ioan Turcu, Dr. Ioan Șenchia și Ioan Dejenariu, însoțiți de vicarul Făgărașului, dl Iacob Macavei, și de dl Nicolae Borzea, preot. Aici au fost întâmpinați de vreo 30 călăreți din **Beclean**, conduși de fruntașii comunei. Notarul cer-

[223] Ibidem, p. 768

cual, dl Ioan Benția, care încă făcea parte din frumosul banderiu, a salutat comitetul în cuvinte potrivite, la care a răspuns dl Dr. Ioan Turcu, mulțumindu-le și accentuând că este forte frumos că beclenenii ştiu să stimeze și cinstească în mod așa de demn instituțiunile noastre culturale.

Însoțiți astfel de călăreți, membrii comitetului și ceilalți oaspeți au mers la biserică, unde parohul local, dl Nicolae Clonția, oficia serviciul divin. După ieșirea din biserică, au făcut vizite pe la fruntașii comunei, la paroh, la învățători, la notar, primar și vice-notar. Către 12 ore, s-a început ședința, pe care, între însuflețite exclamări de „Să trăiască!", a deschis-o d1 Dr. Ioan Turcu, ca președinte, prin o prea frumoasă și instructivă cuvântare, ce adunarea generală a decis să se ia la protocol și să se publice. / Notarul adunării, d1 Dr. Ioan Șenchia, citeşte raportul general despre activitatea comitetului, iar casarul, dl Ioan Dejenariu, a citit raportul despre starea casei, conform căruia, în anul expirat, s-au încasat, peste tot, 215 florini. S-au spesat 10 florini, s-a trimis la centru 154 florini, iar 41 florini, ca competență după statute, rămân despărță-mântului, pentru acoperirea lipsurilor sale. / Ambele rapoarte, la propunerea comisiunii însărcinate cu studierea lor, s-au primit și comitetului și casarului li s-a dat absolutor. / S-a esprimat mulțămită protocolară fostului director, Romului Vasilie Rațiu, fost vicar al **Făgărașului**. Apoi, adunarea generală și-a esprimat regretele pentru trecerea din viață a regretatului Vasile Stanciu, căpitan în pensie, fost membru pe viață al Asociațiunii. / Taxe de la membrii de la această adunare generală au incurs 115 florini. / S-a statorit bugetul pe anul 1900 și s-a decis ca comitetul să îngrijească ca adunările despărțământului, în viitor, să se țină pe timp de vară, și anumit înainte de

adunarea generală centrală a Asociațiunii. S-a ales de director al despărțământului dl Iacob Macavei, vicar foraneu greco-catolic. / Fiind toate obiectele pertractate, președintele mulțumeşte tuturor celor care au participat la această adunare generală și, cu deosebire, **poporului din Beclean**, care, atât bărbații, cât și femeile, ba chiar și copiii de școală, s-au prezentat în număr mare. Arată din nou mărețele scopuri ale Asociațiunii și roagă pe cei prezenți ca să împărtășească cele văzute și auzite aici și acelora dintre ai lor care nu au putut participa la această adunare, rugându-i și îndemnându-i ca fiecare, după putință, să ajute scopurile Asociațiunii. Între repetate exclamări de „Să trăiască!", declară apoi adunarea de închisă.

A urmat, apoi, un prânz comun, tot în edificiul școlii, la care au partipat cam 50 de persoane, bărbați și femei. S-au ridicat câteva toaste oficioase și apoi alte multe neoficioase. / Primul toast fu ridicat președintele adunării, dl Dr. Ioan Turcu, pentru Maiestatea Sa monarhul, sub a cărui domnire s-a înființat Asociațiunea. Toastul fu ascultat stând în picioare, iar în urmă s-a cântat imnul poporal, acompaniat de muzică. Al doilea toast l-a ținut dl Victor Macavei pentru Comitetul central al Asociațiunii, dl Dr. Ion Șenchia vorbi pentru dl vicar Macavei, ca director de nou ales al despărțământului, d preot Maximilian Răcianu a toastat pentru comitetul despărțământului. S-a mai toastat, apoi, pentru comuna Beclean și inteligența ei, în frunte cu parohul local, și apoi pentru multe alte persoane și realizarea idei și speranțe frumose. / Astfel, această adunare generală, deși în timp de iarnă, s-a ținut cu bun rezultat și participanții au fost pe deplin mulțumiți și mângâiați în inimile lor pentru bunele impresiuni, ce le-a făcut asupra lor adunarea. Ospeții au stat laolaltă la masă,

până seara, către 9 ore, când au început, cu încetul, să se depărteze. / Cei din Beclean, unii din Făgăraș și din popor, au rămas însă acolo, căci aranjorii au adus, de la Făgăraș, nişte buni muzicanți, care au cântat în decursul banchetului, începând cu „Deșteptă-te Române”, și seara au cântat de joc, ce s-a continuat, între inteligență și popor, până târziu, cu multă animație”[224].

1917: „Consemnarea membrilor „Asociaţiunii pentru literatura română și cultura | poporului român“ pe anul 1917. **Despărțământul Făgăraş**. / **Membri fundatori**: Borza Nicolae, protopop, Fărăraş. / Costi Toma, proprietar, Făgăraş. / Grecu Ioan, comerciant. Făgăraş. / Micu Andreiu, avocat, Fagăraș. / **Membri pe viaţă**: Bârsan George, comerciant, Făgăraș, / Bârsan Mateiu, căpitan în pensie, **Beclean**, / Cornea Gavril, preot Ileni, / Literat Valeriu, preot, **Luta**, / Purece Dumitru, preot, **Hurez**.

Membri ordinari: Aron Nicolae, preot, **Galaţi**, / Bele Alexandru, pensionar, Făgăraş / Caţaveiu Iosif, paroh. **Lisa**, / Cocan Ilarie, preot, **Mânira**, p. n. Făgăraş, / Cârje, Dr. Iulian, avocat, Făgăraş. / Comşa Valeriu, preot, Copăcel. / Dejenar Ioan, contabil, Făgaraş. / Grama Clemente, notar cercual, **Râuşor**. / **Jiga Mateiu**, director de bancă, Făgăraș. / Negrea, Dr. Camil, avocat Făgăraș. / Negrea Valeriu, preot **Poşorta**. / Păcală Traian, preot Galaţi. / Pandrea, Dr. Liviu, avocat Făgăraş. / Popescu, Dr. Teodor, avocat, Făgăraș. / Răduleţ Vasile, preot, **Berivoiul-mic**. / Şerban, Dr. Nicolau, deputat dietal, Făgăraș. / Socaciu Iacob, proprietar **Mândra**. / Urdea George, asesor orf., Făgăraș. / Vas, Dr. Dănilă, avocat, Făgăraș. / Vas, Dr. Octavian, advocat Făgaraş”[225].

---

[224] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 1, Braşov 1900, p. 4
[225] *Transilvania*, Anul XLIX, nr. 1-12, Braşov 1918, p. 51

BEDECIU

(Bedech, judeţul Cluj)

1356, octombrie 6: În faţa conventului mănăstirii Fericitei Fecioare din Cluj-Mănăştur (Clusmunustra) se înfăţişează „Ioan, fiul lui Gereu, pe de o parte, şi magistrul Ştefan, fiul lui Iacob de **Mănăştur**… acel Ioan, fiul lui Gereu, a mărturisit prin viu grai că, pentru a face faţă la foarte multele nevoi grabnice ale sale, a dat ca zălog şi a zălogit, în faţa noastră, acelui magistru Ştefan, fiul lui Iacob, pentru patru mărci, socotind fiecare marcă cu cincizeci de groşi, partea sa din partea de moşie, şi anume cea pe care o avea în moşia **Bedeciu** (Bedech, judeţul Cluj)"[226].

1357, octombrie 6, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur adevereşte că „Ioan, fiul lui Gereu… a zălogit magistrului Ştefan, fiul lui Iacob partea sa din moşia **Bedeciu** (Bedech, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul

---

[226] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1356-1360, vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 39, p. 36

Bihor… pentru 4 mărci, marca fiind socotită la 50 de groşi”[227].

1655: „Pe exemplarul de la biserica din **Bedeciu** (Bedecs) găsim că, la 1655, popa Antonie a dat o iapă pe un exemplar din Cazania lui Varlaam şi i-a *rupt preţul 25 de florinţi*”[228].

1696: „La sfârşitul Cazaniei, de la 6 august, Schimbarea la faţă, se află următoarea însemnare, scrisă însă cu cerneală proastă, încât abia se mai poate citi: ,,Văliatu 1696: Această sfântă carte păucenie ia-i dată în ceastă sfântă Biserică de **Bedeciu** şi o au întărit satul şi au fostu tito(r). teuteleca(n) mihaiu. şi io(n)u lui popa niculae şi lu(p)...ionu. si au fostu birău peca ştefa(n) și-i dată în ceastă sfă(n)tă besărecă. de moşi de strămoşi în **Bedeciu**. de viță de sămă(n)ță. se fie pomană. Iară de să va afla cineva proclía(t). şi erecticu să 6 vă(n)dză. sau să O fure. sau să dzică. că-i a lui. să fie el furisitu de dmnedzeu. si de sfă(n)ții Îngeri, si să (fie) procletu. şi trecletu”[229].

1893: „Sava Traian, născut în 16 mai 1893, la **Bedeciu**, comuna Dretea (în prezent Mănăstireni), Cluj, a slujit 35 de ani în satul natal, a avut 6 copii. Deşi nu a făcut politică, a fost acuzat de simpatizare cu ideile politice ale lui Octavian Goga (s-a descoperit o fotografie, în care era alături de Goga), arestat în 1952 şi eliberat în 1953. A trecut la cele veşnice la 1 ianuarie 1955”[230].

1899: „Vă rugăm să binevoiţi a vă prezenta la conferința prealabilă, eventual adunarea generală consti-

---

[227] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 185, pp. 176, 177

[228] Mureşanu, Florea, *Cazania lui Varlaam*, Cluj 1944, pp. XII, XIII

[229] Mureşanu, Florea, *Cazania lui Varlaam*, Cluj 1944, p. 203

[230] *Revista Teologică*, Anul XV, nr. 2, Sibiu 2005, p. 83

tuantă, ce se va ţine în 9 iulie a. c., la 4 ore d. m., cu ocaziunea petrecerii de vară, ce se va aranja în **Huedin**, în aceeaşi zi, în sala de petreceri a hotelul „Tigris“ **Huedin**. / 20 iunie 1899. / Ioan Pop, protopop greco-catolic în **Moriaca**; / Dr. Simion Tămaşiu, avocat în **Hida**; / Alexandru Sava, presbiter greco-ortodox în **Bedeciu**; / Dr. Andrei Pop, avocat în Huedin, membri ai Asociaţiunii”[231].

1927: „Un econom din comuna **Bedeciu**, judeţul Cluj, s-a socotit, în zilele trecute, să-şi facă un pic de rânduială prin ogradă. A adunat, deci, cu grebla şi cu măturoiul, toate gunoaiele şi hacurile din curte şi din grădină, şi le-a dat foc. Gunoiul arde prelung şi omul n-a putut aştepta până se va potoli focul. Și-a căutat de alte treburi şi s-a dus, cu nevastă, cu tot, la câmp, după ceva cărătură. În vremea cât au lipsit părinţii de acasă, un copil, ce-l aveau, şi-a făcut joc în jurul focului. Ce-o fi făcut, ce-o fi dres el pe lângă foc nu se ştie, Însă, când au sosit părinţii de la câmp, şi-au găsit copilul ars de viu, chiar pe grămada de hacuri, pe care o aprinsese tatăl său”[232].

---

231 *Unirea*, Anul IX, nr. 27, Blaj 1899, p. 221

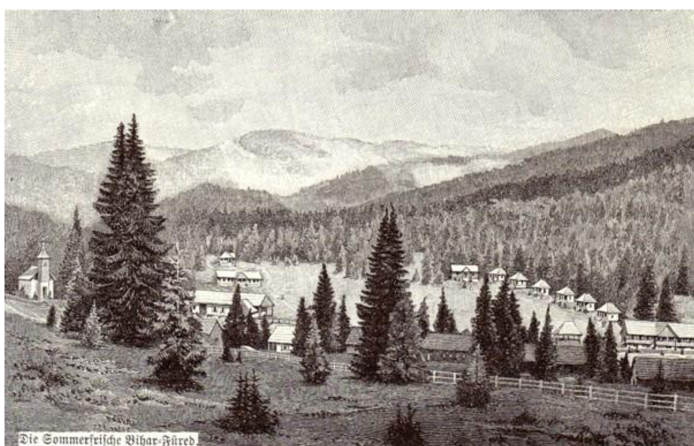
232 *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 49, Blaj 1927, p. 5

BEGES

(lângă Ateaş, judeţul Bihor)

1351, ianuarie 13, Dealul Orăzii (Waradiensi): „Ioan, prepozitul, şi conventul mănăstirii Sfântului Ştefan, întâiul mucenic din Dealul Orăzii (promontorio Waradiensi)”, soluţionează conflictul hotarnic dintre „Ladislau, fiul lui Damian de **Beges** (lângă Ateaş, judeţul Bihor), pe de o parte, şi Mihail, fiul lui Petru de **Pethlend** (în Ungaria), pe de alta, nobili din comitatul Bihorului… în privinţa hotarelor moşiei numite **Cheustelek** (în Ungaria), din pricina căreia s-a iscat între ei şi s-a dezbătut multă vreme, până acum, pâra şi neînţelegerea”. Prin învoială între împricinaţi, s-a stabilit că „cel dintâi hotar începe la un drum mare, pe care se merge de la Cheresig spre Cholch, de la două movile vechi de hotar, aproape de o pădure, în partea de miazănoapte, şi merge de-a lungul acelui drum, spre răsărit, la un pârâu, zis Gârla Ulmului, lângă care, spre apus, sunt două movile vechi de hotar, și, acolo, părăsind acel drum mare, (hotarul) se îndreaptă spre partea de miazăzi, de-a lungul acestui pârâu. numit Gârla Ulmului, până la locul unde un alt pârâu sau albie se varsă în același pârâu, zis Gârla Ulmului, și, acolo, de-a lungul aceluiași pârâu cotește spre partea de apus și merge în jos, până la stăvilarul zis Stăvilarul lui Grigore, la capătul căruia, în

partea de miazănoapte, sunt două movile vechi de hotar. Părăsind acolo albia acelui pârâu, merge tot spre apus, până la un stejar, însemnat drept semn de hotar. Apoi cotește spre miazăzi și se îndreaptă spre un drum mare, pe care se merge de la Cheresig la Kumady, lângă care, trecând peste drumul acela, tot spre miazăzi, se află două movile vechi de hotar. De aci se întoarce iar spre apus și merge spre un alt pârâu, zis Gârla Vassan, apoi, trecând peste pârâul acela spre miazănoapte, merge spre două movile vechi de hotar. Pe urmă, tot spre apus, printre pământuri de arătură, se urcă pe o creastă, și pe acea creastă se află de asemenea două movile vechi de hotar, lângă o tuia de mărăcini. De aci merge tot spre apus și ajunge la două movile vechi de hotar, care două movile despart și deosebesc între ele moșiile numite Vassan, Cheusthelek și Chohtelek și acolo se sfârșesc hotarele dintre moșiile sus-zise”[233].

[233] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 3, pp. 2-4

BEIUŞ

(Beinş, Bulenus, judeţul Bihor)

1363, ianuarie 17, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea face cunoscut că, venind „Ioan, voievodul din **Beiuş** (Bulenus, judeţul Bihor) şi Boch şi Balc, fraţii săi, tot din Beiuş, iar pe de altă parte Nicolae, fiul lui Cândea din **Baia Zlatna** (Zalathna, Zalathna Banya, judeţul Alba), în numele său şi în al lui Ioan, Henning, Blasiu, Ladislau, Tatamer şi Stoian, fraţii lui… au mărturisit că, deşi se stârnise între ei prilej de ceartă şi de gâlcevi, cu privire la moartea lui Bicaciu şi Roman, rudele lor, în cele din urmă… au ajuns în faţa noastră la unirea unei păci veşnice şi bunei înţelegeri desăvârşite”[234].

1660: „Turcii, cucerind Bihorul şi jurul, îl administrează ca un paşalâc, în tot timpul, din anul 1660, până la 1692. În acest interval, în anul 1664, se abate pe aici un episcop sârbesc, cerând dijmă de la popor, pe motivul că el este trimis de patriarhul de la Constantinopol. Poporul de la **Aleşd** şi **Beiuş** l-a gonit pe acest episcop, nevoind a-l

[234] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 145, pp. 122, 123

recunoaște, pe motivul că era sârb şi pe motivul că ei deja se lepădaseră de sfintele icoane și se făcură calvinişti”[235].

1661, Evlia Celebi: „Descrierea ţinutului şi a cetăţii **Beiuş**. Este o comună mare, cu o mie de raiale, dintre unguri şi valahi, înstărite şi cu sate înfloritoare. La înscriere, această comună a fost trecută la cetatea Oradea. Fiind un ţinut foarte bogat, oameni mai arătoşi decât cei de aici nu se întâlnesc în alte ţinuturi. / **Forma fortăreţei**. Este o construcţie din piatră, în formă hexagonală, aşezată la poalele unui deal. A fost zidită, în timpul domniei sultanului Suleiman, de către craiul Gabriel Bethlen, căruia poporul maghiar îi spune Bethlen-Gor. În prezent, raialele şi beraialele de aici, împreună cu districtul, aparţin Casei otomane. Cetatea aceasta se află în mâinile raialelor care, la rândul lor, sunt o populaţie supusă faţă de osmanlâi”[236].

1777: „Episcopia Română Greco-Catolică Unită de Oradea, la anul înfiinţării sale, 1777, avea deja o mulțime de şcoli primare greco-catolice (Oradea, Beiuș, Vadu-Crișului, Beliu, Léta-Mare etc.), înfiinţate de episcopul romano-catolic, care păstori pe românii greco-catolici din Bihor. Episcopul Moise Dragoș continua opera de înființare de şcoli primare în toate satele unde poporul era în stare bună materială. / Moise Dragoș, ca Vicar general al Episcopului latin, pentru parohiile greco-catolice unite, cu data de 30 noiemvrie 1776, prezenta un buget împărătesei Maria Therezia, în care cere, pentru şcolile greco-catolice, ajutoare bănești: pentru doi învățători ai Şcolii Normale Primare greco-catolice din **Oradea**, câte 30 coroane și 50 florini

---

[235] Dejeu, Petre, *Instituşiunile culturale / din municipiul Oradea şi judeţul Bihor*, Oradea 1937, p. 226

[236] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, p. 673

adaus la salariul vechi; pentru învăţătorii din Beiuş, Beliu, Léta, Vadu, câte 50 florini, pentru cei din Cordău, Pocei, Aciad, Cocod, Şilendru, Tarcia, Vaşad, Virtis, Paleu, Petreu, Bogomir, Adoni, câte 30 florini aur. Vicarul general Moise Dragoş, în expunerea de motive, arată că, în anii precedenţi, aceste sume erau plătite prin episcopul Adamus Baron Patachich, care acum este transferat de Arhiepiscop la Colocea"[237].

1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan: „Țăranii din judeţele Zarand şi Hunedoara voiau să înceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), îşi face apariția aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, şi, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crişan arătă țăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să

---

[237] Dejeu, Petre, *Instituşiunile culturale / din municipiul Oradea şi judeţul Bihor*, Oradea 1937, pp. 190, 191

primească arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crişan. Dar mulțimea de ţărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părțile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criştior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldați fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

Primul atac al ţăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Criştior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curților nobililor şi execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizați. Puţini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Criştior,** trupa ţăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea

din orăşelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt dați jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înşii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezați. / Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crişan. / Din **Brad**, mulțimea ţăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crişan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt ucişi 7 oameni din trupa lui Crişan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criştior**, ajunge, în aceeaşi zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că ţăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, şi executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crişan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui

Crişan i se făcu milă de ea şi o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în româneşte, rugăciunea „Tatăl nostru”.

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curţile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculați şi, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați şi înrăiți de nedereptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor”, adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi

înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mişcarea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenuşă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile următoare, ţăranii distruseră şi arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**, **Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili şi preoți unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la graniţa țării româneşti.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzându-se atacați de 70 soldaţi grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureşului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncaţi şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost

executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executaţi alți 14 prizonieri, precum şi 22 ţărani, prinşi cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu din **Jibot**"[238].

1824: „Episcopul Samuil Vulcan dă ordin ca, la toate şcolile sale, să se scrie cu litere latine şi cu mulți bani sprijineşte tipărirea cărţilor cu astfel de litere. **Liceul de la Beiuş** îl creează anume pentru această propagandă a culturii latine. El tipăreşte, în Bihor, **cel dintâi calendar cu litere latine**, pe anul 1824. Biserica Ortodoxă Română se acomodează celei unite, pentru că preoții crescuţi la Gimnaziul din Beiuş aveau aceiaşi iubire pentru latinitatea neamului nostru românesc ca şi uniţii"[239].

1828, octombrie 6: „Fondatorul **Liceului din Beiuş** este episcopul unit Samuil Vulcan, care, prin literile fundaţionale din 6 octomvrie 1828, înființează această şcoală mai înaltă pentru cultivarea tineretului românesc din această provincie. În literile fundaţionale, între altele, citim: / „deoarece acest institut s-a întemeiat cu preferință pentru Națiunea Română, să se pună pond special pe ortografia reducândă în literele latine avilice, pe Gramatica şi literatura română, asemenea şi pe istoria naturală, şi pe Caligrafie". / Pentru realizarea acestui ideal, generosul fon-

---

[238] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161

[239] Dejeu, Petre, *Instituşiunile culturale / din municipiul Oradea şi judeţul Bihor*, Oradea 1937, p. 194

dator face o fundaţie de 35.000 florini m. conv., din care să se poată da anual, în urma dobânzilor, plata corpului profesoral. Acest liceu era organizat, ca şi cel de la Oradea, la început cu 4 clase, de la a. 1835 începând cu 6 clase, iar de la anul 1851, până azi, cu 8 clase. / Liceul a avut următorii directori: Ion Erdeli (1828-1838) Theodor Aaron (1838-1842), Grigore Kőváry (1843-1851), Gheorghe Vlaş (1851-1861), Theodor Kőváry (1861-1877), Petru Mihuţiu (1877-1889), Ion Butean (1889-1907), Vasile Dumbravă (1907-1911), Vasile Ştefanică (1911-1924), Camil Sălăgianu (1924-1930), Nicolae Flueraş (din 1930) şi, în total, până la anul jubileului centenar, 132 profesori, instruind 22.732 de elevi, din care, în anii 1856-1928, au luat bacalaureatul 2.268 elevi. Acești elevi au cucerit locurile intelectualilог străini din aceste ținuturi si au făcut posibilă viața unui Stat român pe teritoriul Сгişапеі și până la Câmpia Tisei. Este de notat că, la acest institut român de educaţie, unic în felul său, în mijlocul Ungariei de pe vremuri, elevii de confesiune greco-ortodoxă română aveau aceleaşi favoruri ca şi cei români greco-catolici uniți”[240].

1883, octombrie 21: S-a născut, în comuna **Abram**, viitorul mare compozitor Francisc Hubic. „Liceul îl face la **Beiuş**, unde, în 1903, îşi ia bacalaureatul… se înscrie la Facultatea de Teologie din Budapeste, unde, în 1907-1908, îşi ia licenţa în teologie: În acelaşi an, mai obţine încă două diplome universitare: 1). Diploma de profesor de Educaţie fizică… 2). Diploma pentru cântatul artistic, eliberată de Academia regală de muzică din Budapesta… / În 1909, e numit profesor la liceul vrednicului vlădică „Samuil Vulcan” din **Beiuş**, unde funcţionează până în 1924. În 1914,

[240] Dejeu, Petre, *Instituşiunile culturale / din municipiul Oradea şi judeţul Bihor*, Oradea 1937, pp. 177, 178

obţinuse, tot la Budapesta, diploma de profesor pentru limbile română şi maghiară, dar şi pentru Filozofie şi Pedagogie. Anul 1924 îi aduce numirea de profesor la Academia teologică din **Oradea**, unde a funcţionat până în 1940… când se refugiază la **Blaj**"[241].

1896: „**Dl Dr. Weigand la Beiuş, Vașcău, Halmaj, Ciuci**. Beiuş, 22 Sept. nou. / Savantul profesor şi neobositul explorator al limbii noastre române, după ce, în unele comune, în călătoria sa de la Oradea, spre Beiuş, isprăvi scrutări filologie, sosi **la Beiuş**, în 18 septembrie nou, cu trenul de 10 ore dimineaţa. Bucuria ne-a fost nedescriptibilă. La gară, fu primit, cu căldură, de domnii V. Pop, protopop, şi V. Ştefanica, profesor, şi alți inteligenţi. În oraș a stat puţin. A prânzit la dl profesor Ştefanica; după prânz, însoțit de protopopul V. Pop, a mers la **Nimăeşti**, o comună nu departe de Beiuș. Aici, la o moară, se întrețінu cu mai mulţi țărani şi țărance; apoi se reîntorse irăși la Beiuș, de unde, seara, cu trenul, plecă spre **Vașcău**.

Dorința inteligenţei române de **Beiuş** de-a aranja un banchet în onoarea acestui laborios filolog nu s-a putut realiza, deoarece dl Dr. Weigand, având încă în multe comune explorare, așa **Vașcău, Halmaj, Ciuci, Buteni, Șiria, Arad**, s-a grăbit pentru cercetarea acelora. / Seara, la 9 ore, a sosit dl Weigand **la Vașcău**; aici fu primit cu ovaţiuni de domnii Ladislau Lazar, avocat, I. Coroiu, preot, și V. Sala, învăţător. A avut cina la dl învăţător V. Sala, unde a stat până în ziua următoare, după-amiază, când apoi a plecat la **Halmaj**, însoţit de bravul învățător V. Sala, care n-a pregetat osteneli; căruţa sa proprie a acordat-o până la **Ciuci**, o cale foarte îndepărtată. Dl Vasile Sala, şi-a mani-

[241] *Unirea*, Anul LIV, nr. 5, Blaj 1944, p. 2

festat sentimentele sale de iubire şi admirare faţă de dl Dr. (Gustav) Weigand, şi acesta l-a felicitat pentru zelul său viu, ce-l are faţă de dezvoltarea, progresul cultural naţional. I-a promis potretul său, pe care îndată ce va sosi la **Lipsca**, i-l va trimite dlui V. Sala. Soţia dlui Sala i-a oferit două ştergare frumoase şi alte albituri. / A fost dl Dr. Weigand şi la biserica română, unde a cercat prin cărţile bisericeşti. Era zi de târg. Preoți, învățători din jur, au venit la dl Dr. Weigand, țărani, ţărance, copii, fete din diferite comune. Amintesc circumstanţa că ţărancele, la invitarea învățătorului Sala, renunțau la intrare în școală, pronunțându-se că au frică de jandarmi.

A prânzit tot la învățătorul V. Sala, căruia, sub durata prânzului, i-a amintit următoarea împrejurare, destul de regretabilă: În comunele, nu în toate, de pe lângă Crișul Repede, a avut prilejul trist a conveni cu unii preoți români, care nu s-au sfiit a vorbi în limba tuhutunistă cu dl Dr. Weigand. Dau cu socoteala că aceşti preoți sunt preoți milenari (!!). / După amiază, la orele 4 şi jumătate, plecă dl Weigand, însoţit de dl învăţător V. Sala, spre **Halmaj**, unde fu bine primit şi ospătat de fiul preotului Arsenie Leuca, care e primar. De aici a plecat spre **Ciuci**, tot cu V. Sala, de unde dl Dr. Weigand a zis că va merge la: Almaș, Buteni, Șiria, Arad și, de aici, spre Lipsca. / În Ciuci, a fost primit de notarul Pritici. Din Ciuci, V. Sala s-a reîntors la Vașcău"[242].

1898, Diaconovich: „**Beinş** (**Beiuş**, magh. Belényes), opid în Ungaria, comitatul Bihor, cu 3.000 locuitori români și maghiari. **Beiuş** este emporiul culturii, industriei şi comerţului din acest ţinut, rezidenţa de vară a episcopu-

---

[242] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 205, Braşov 1896, p. 3

lui greco-catolic de Oradea mare, protopopiat greco-catolic, greco-ortodox şi romano-catolic, pretură, judecătorie cercuală etc. Are cinci şcolii elementare (greco-catolică, greco-ortodoxă, romano-catolică, reformată, evreiască) de băieţi, şcoala elementară de stat de fetiţe, şcoala inferioară industrială. În piaţa Beiuşului a stat, odinioară, castelul principilor Crişanei. În cimitirul catolic se aflǎ ruinele unei mănăstiri. La distanţă de jumătate de oră de oraș e Fântâna Popi, scaldă primitivă cu apă fieroasă. Înspre sud, lângă satul Finiş, în distanță de 3 ore de oraș, se înalță ruinele cetăţii de vânat a regelui ungur Bela IV. În Beiuş se afla gimnaziul greco-catolic superior, întemeiat de episcopul orădean Samuil Vulcan, în **1828**. La început (1828-1837) a avut numai patru clase gramaticale, cărora. în 1837, s-au mai adăugat clasele umanioare (V, VI), şi astfel a funcționat până în 1852, când, apoi, sub era absolutismului, conform organismului elaborat de contele Thun, ministru imperial de instrucţie publică, s-a completat, în gimnaziu, cu opt clase cu drept de publicitate. Edificiul Vulcanian, dovedindu-se insuficient pentru trebuinţele didactice, actualul episcop Mihail Pavel a ridicat, în continuitate cu edificiul vechi, pe teritoriul fondului diecezan, numit Pavelean, un edificiu nou, pe care l-a dat în folosința gimnaziului, în 1888. În legătură cu acest edificiu nou a clădit generosul episcop un internat pentru studenţii gimnaziali greco-catolici lipsiţi de mijloace. Aici azi află adăpost 105 elevi, dintre care mai bine de 40 gratuit, prevăzuţi toţi cu uniforme. Afară de aceştia, 20 tineri sunt prevăzuţi cu pâine. Tot din generozitatea lui Mihail Pavel, s-a deschis, în 1896, internatul de fetiţe, întemeiat pentru creşterea fetiţelor orfane ale preoţilor din

dieceza greco-catolică orădeană, şi împreunat cu şcoala civilă de fetițe, cu patru clase”[243].

1907: „**Către alegătorii din Beiuş și jur**! / Privirile tuturor românilor spre voi sunt îndreptate, alegători ai cercului electoral **Beiuş-Vaşcău**! Popor, pe cât de frumos şi blând, pe cât de harnic şi tare; pe atât de trudit şi deznădăjduit, Tu, care eşti frate cu codrul şi eşti totuși dezmoștenit și de stânca, și de apa, și de frunza, şi de iarba codrului, Tu, copil al răbdării de veci, în ceasul care se apropie ști-vei oare încotro să mergi? Îţi vei cunoaşte oare rostul?”[244]. / „**Alegerea de la Beiuş**. Un prieten ne mai dă următoarele informajti despre primirea ce i s-a făcut, în **Vaşcău**, părintelui Lucaciu: La intrarea în Vaşcău, fete îmbrăcate în haine albe au ieşit în calea candidatului naţional, aducându-i buchete de flori. Stradele, casele până sus, porţile au fost îmbrăcate toate în ramuri verzi, printre ramuri erau aninate panglici și hârtii, mai mult roşii. De aici, au scos contrarii zvonurile că s-ar fi arborat steaguri tricolore româneşti, ceea ce nu corespunde adevărului. Vorbirea de program a părintelui Lucaciu a fost ascultată de o mulțime de peste o mie de oameni… / **Kardos și ai săi vor ţinea minte Vaşcăul.** Luni, dimineața, mai înainte de venirea lor, jandarmii au umblat de la casă la casă, ca să se ia ramurile verzi. Kardos a sosit la Vaşcău cu mai mulţi Tărcăieni. A fost primit cu scuipături și cu fluierături. I-au ieşit înainte vreo zece evrei. Cei mai mulți şi dintre evrei se dau pe partea românilor, în parte pentru a nu se împotrivi sentimentului general…

---

243 Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 439

244 *Lupta*, Anul I, nr. 167, Budapesta 1907, p. 1

Din cercul Beiuş ni se scrie că zvonurile despre agitațiile neînfrânate ale românilor şi primejdia în care s-ar afla maghiarimea sunt scornituri. Ce rost au dară zvonurile acestea? Ni-o explică circulara de jos, ce-a trimis-o Andrássy vice-comitelui comitatului Bihor. / „Aduc la cunoştinţa publicului din comitat că am luat dispoziții ca, **la alegerea de la Beiuș**, să meargă 700 de jandarmi. Am luat dispoziţii şi în chestiunea celor 300 de infanterişti şi 250 husari, ceruți de dumneata“. / 1.500 de puști! Aici aleg baionetele! Glatz Antal, comitele suprem al Bihorului, a vorbit despre atitudinea candidatului Dr. Lucaciu în termeni foarte elogioși și a declarat că nici Lucaciu, nici soții lui n-au agitat (Ce nevoie, dară, de 1.500 de baionete?). În schimb, însă, fostul deputat Bartha luptă aprig pentru directorul său de bancă, Kardos. În cazina din **Vaşcău**, cu prilejul unui banchet, Bartha i-a făcut mişei pe toți cei ce nu vor vota pentru protejatul său. Pentru aceste cuvinte, pretorul Ercsey Géza l-a scos pe Bartha din sală. Noul notar public a început să se bată, dar Ercsey l-a prins de mâni şi l-a pălmuit de câteva ori. Aşa se pregăteşte terenul pentru baionete…

Miercuri, seara, au fost văzuți, în gara din Oradea-Mare, fratele lui Barta, scriitor la banca din Ferencváros, şi un servitor al acelei bănci. Din vorbele lor se putea înţelege că merg la **Beiuş** şi duc cu dânşii parale. Vor fi fost grăunţele pe isprăvite. / Când scriem aceste șire, ni se telefonează din **Beiuş** că au sosit acolo, din nou, 300 jandarmi şi două companii de soldaţi de la Regimentul 37 din Oradea-Mare. Jandarmii nu suferă, în Beiuş, ca oamenii să stea de vorbă unii cu alții, ci îi împrăştie îndată. Jandarmii au străpuns pe un om cu baioneta şi îl poartă prin sate, ca să bage groaza în oameni. Pe țăranii care intră în

curtea vreunui român din Beiuș, jandarmii îi scot numaidecât. Au scos astfel și clienții din curtea dlui Ciordaş.

Din **Beiuș** s-a trimis o telegramă la cancelaria cabinetului Majestății Sale, arătându-se că ministrul Andrassy nu dă nici o atenţiune plângerilor ce s-au ridicat contra terorizărilor organelor sale, ci, din contra, dă curs liber și chiar îndemn jandarmilor ca să terorizeze. / Cu cât sălbăticia şi nebunia autorităţilor şi a organelor lor va fi mai fără hotar, cu atât va fi mai măreaţă învingerea noastră, care nu o vor mai putea împiedica"[245].

„**Bucuria pentru învingerea de la Beiuș**. Ni se scrie, din **Cacova**, că vestea despre alegerea părintelui Lucaciu a fost primită acolo cu mare bucurie şi a fost sărbătorită într-un mod original. Vreo 20 de ţărani au împodobit un car cu frunze de stejar şi, prinzând patru boi la el, au cutrierat comuna întreagă, cântând doina lui Lucaciu, improvizată:

„Cântă mierla prin păduri,
Nu mai e rob Lucaciu la unguri
Bihorul sa deşteptat
Şi l-a ales deputat".

Pe urma carului, s-au înşirat, pe rând, sătenii, cu mic, cu mare, într-un vesel convoi, care a apucat spre **Ticvanul Mare**. Aproape de Ticvanul, convoiul a fost ajuns de trăsura dlui Toma Stancu, proprietar şi comerciant în **Cacova**. S-au desprins caii şi trăsura a fost legată de car, mânându-se astfel înainte, în mers triumfal. Seara, pentru a i se face o încheiere potrivită zilei, care a adus atâta bucurie pentru toți românii, dl Toma Stanca a plătit un vas

245 *Lupta*, Anul I, nr. 173, Budapesta 1907, pp. 3, 4

cu bere coriştilor și s-a încins o petrecere din cele mai vesele”[246].

1913: „Pentru a slăbi influenţa şcolii civile (medii) de fete românească greco-catolică din **Beiuş**, au înființat și ungurii una la fel, iar prin 1913 au completat-o cu un curs complimentar industrial cu durata de 3 ani, un fel de școală profesională, cu tendința de a creşte bune gospodine, dar mai ales mame patriote. Elementul românesc nu cerceta această şcoală, de aceea Ungurii s-au gândit ca, în internatul din Beiuş, să se plaseze fetele funcționarilor români şi croaţi din regatul ungar, care, apoi, sub controlul directoarei Dittler Ida, o să-şi uite limba şi o să devină bune unguroaice”[247].

1935: „**Un monument lui Mihail Pavel**. Este de datoria noastră, a tuturor care am beneficiat, în vreo formă, pe urma operelor şi a spiritului mare al nemuritorului episcop Mihail Pavel, ctitorul şi binefăcătorul neîntrecut al aşezămintelor noastre culturale din **Beiuş** şi **Oradea**, să contribuim, cu obolul nostru, la ridicarea statuii marelui mecenate, alături de celelalte figuri măreţe ale Bihorului. / Faptele Vlădicului greco-catolic de Oradea-Mare rămân capitole de Biblie. Toată viaţa lui şi-a dedicat-o binelui poporului şi al bisericii sale, casa lui a fost casa năpăstuiţilor şi necăjiţilor, iar punga lui, la îndemâna tuturor celor lipsiţi. Episcopul Pavel a rămas, toată viaţa lui, cu urechea aplecată la nevoile poporului din sânul căruia s-a ridicat, şi pe care l-a cinstit…

Mihail Pavel de Peteritye, episcop greco-catolic român de Oradea-Mare, s-a născut la **Recea** din Sătmar, la 6

---

[246] *Lupta*, Anul I, nr. 181, Budapesta 1907, p. 6

[247] Dejeu, Petre, *Instituşiunile culturale / din municipiul Oradea şi judeţul Bihor*, Oradea 1937, p. 240

septemvrie 1827. A studiat teologia în Seminarul „Sf. Barbara” din Viena, apoi în Ungvár şi Sătmar, funcționând, la început, ca paroh în **Apşa de jos**. În anul 1860, ajunge vicar foraneu al Maramureşului şi luptă pentru scoaterea românilor din **Sighet** de sub jurisdicţiunea episcopului rutean de la Muncaciu; în acelaşi an, ia parte la înființarea Asociaţiunii pentru Cultura poporului român din Maramureş. / La 1870, vicarul Pavel merge la Pesta, la Viena şi la Roma, spre a cere puternicilor dreptate şi liberă dezvoltare pentru poporul român, la 1871 este ales deputat dietal şi, la 11 septemvrie 1873, numit episcop de **Gherla**, de unde, la 29 ianuarie 1879, este trecut ca episcop al Oradei, până la moartea sa, întâmplată la 1 iunie 1902…

În **Oradea**, înzestrează biserica Catedrală, construieşte casele pentru Canonici, precum şi o şcoală primară română în Oradea; restaurează şi înfrumuseţează biserica şi clădeşte casa parohială din **Beiuş**, ajută şi susține, cu bani proprii, pe profesorii din **Beiuş**, să-şi poată trece examenele de calificaţie, le ridică salariile şi pune bază fondului lor de pensiune. Restaurează şi reclădeşte liceul din **Beiuş**, înzestrându-l cu toate cele de lipsă, şi ridică, alături de el, pomposul internat „Pavelian”, apoi clădeşte şcoala, cu internat de fete pentru 100 copile, aparținătoare oricăreia din cele două biserici româneşti, bani cari valorează astăzi sute de milioane de lei”[248].

---

[248] *Vestitorul*, Anul XI, nr. 23, Oradea 1935, p. 152

BELDIU

(Beld, judeţul Alba)

1356, noiembrie 15, Turda: Voievodul Andrei aduce la cunoştinţă că, în adunarea obştească de la Turda, din 8 noiembrie, „Ladislau, fiul lui Ladislau, şi Blasiu, fiul lui Andrei de **Beldiu** (Beld, judeţul Alba)… ridicându-se, a spus că ei sunt moştenitorii moşiei Beldiu, în temeiul dreptului natural… însă Iacob şi Luca, fiii lui Jako, fiindcă sunt fii ai surorilor lor, au venit la această moşie Beldiu şi au pus stăpânire pe ea… Iacob, fiul lui Jako, a răspuns că ei au în mâinile lor, după rânduiala legii, pomenita parte, aflătoare pe acea moşie”. Voievodul Transilvaniei trimite oameni de mărturie, care să hotărnicească şi să „împartă pomenita moşie în în trei părţi egale, din care două să le dea lui Iacob şi Luca, fiii lui Jako, iar a treia parte, împreună cu două locuri de curte potrivite pentru iobagi, să fie date în stăpânire lui Ladislau şi lui Blasiu”[249].

1372, aprilie 19, Turda: Emeric, voievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, în adunarea nobililor de la Turda, s-a plâns Nicolae, arhidiaconul de Solnoc, în numele capitlului Transilvaniei, „că

---

[249] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 48, pp. 48-50

iobagii capitlului din **Aiud** și **Gârbova**, care locuiesc între hotarele și marginile sus-ziselor moșii, sunt foarte adesea tulburati și supăraţi în lucrurile și bunurile lor de către nobilii de **Trăscău** și de **Geoagiu**, deși totuși, odinioară, prin acte temeinice, aceleași moșii au fost despărțite și deosebite prin hotare sigure, ridicate cu aceiași nobili, şi tot acolo”. Se porunceşte o nouă hotarnică, iar „primul semn de hotar, care desparte sus-zisa moșie numită **Gârbova** a sus-zisului capitlu, de moșia numită **Beldiu** a nobililor de același Beldiu, dinspre partea de răsărit, se află lângă Mureș, în locul numit Fuk, unde au ridicat o movilă nouă de hotar, de la care se îndreaptă spre două movile de hotar, lângă care au ridicat, din nou, două noi semne de hotar. De aici, hotarul cotește spre miazănoapte și, trecând o albie sau vână de apă, ajunge la drum, la două movile de hotar, de unde, înaintând pe lângă locul numit Zapultou, la două movile de hotar, lângă care au ridicat, de asemenea, două semne noi, unul despărțitor pentru acea moșie a capitlului, iar celălalt, pentru moşia nobililor de **Beldiu**. Apoi, prin același mers, trece drumul mare, pe care se merge la Alba, la **Seg**, ajungând într-un loc unde a fost cândva un copac, și iar au aflat un vechi semn de hotar, care înconjura locul acelui copac, și unde erau încă și alte semne de hotar, deși nu chiar întregi, dar destul de vădite. De aici, prin același **Seg**, se îndreaptă spre miazănoapte, către satul **Gârbova**, la o movilă de hotar, moşia **Beldiu** rămânând la miazăzi. Apoi ajunge la o altă movilă de hotar și, de aici, la capătul aceluiași Seg, la alte două movile de hotar; de aici, coboară în josul acestui **Seg**, la o vale, şi de la temelia acestui Seg coteşte spre apus și ajunge la o movilă de hotar așezată lângă drum, pe care drum urcă din nou spre Seg și ajunge la trei movile de hotar, dintre care una este a bisericii,

cealaltă, a zişilor nobili de Beldiu, iar a treia, a nobililor de **Geoagiu**; lângă care au ridicat iar noi semne de hotar. De aici, urcă la două semne de hotar vechi, lângă care au ridicat altele noi. Din acest loc, hotarul coboară în valea **Gârbova Seacă**, înspre miazănoapte, în vecinătatea nobililor de **Geoagiu**. De aici, hotarul urcă prin aceeași vale și ajunge lângă doi arbori, numiţi fag și carpen, la o movilă de hotar, care înconjoară, de jur, împrejur, carpenul. De aici urcă pe această vale, până la obârşia ei, unde ei au găsit două semne de hotar mari, lângă care au ridicat, din nou, două noi semne de hotar; de la care trecând, de asemenea, la două semne vechi de hotar, lângă care, în același chip, au fost din nou ridicate două semne noi de hotar. De aici, coborând, hotarul ajunge la două movile de hotar, puse în coastă, şi cade într-o vale, din care trece la o movilă de hotar, aflată între două râuri ce coboară sub pădurea numită Giomal. Aici, împuterniciţii au vrut să ridice, chiar în acest loc, noi semne de hotar, însă tot acolo, nobilii de Geoagiu, anume magistrul Ladislau, fiul lui Andrei, împreună cu fiii săi, Ladislau, Mihail și Dumitru, precum și Ioan, fiul lui Andrei, și Ștefan, fiul lui Luca, ca și Ladislau, Bartolomeu și Mihail, fiii lui Mihail, fiul lui Grigore, stând ei înșiși de faţă, i-au oprit pe ei, împotrivindu-se la ridicarea în acest chip a noilor semne de hotar. Apoi, urcând, hotarul ajunge la un pârâu, prin care urcă până la obârşia lui. De aici, urcând pe un drum, ei au ajuns la două semne de hotar vădite şi pomeniţii împuterniciti au spus, în numele domnilor din capitlu, că sunt ale bisericii, și când au vrut să ridice semne de hotar noi lângă acestea, nobilii de **Geoagiu** i-au oprit iar pe ei, acolo, de la ridicarea noilor semne de hotar… / Şi de aici coboară în râul Gârbova, prin care râu el înaintează, deasupra unei culmi a dealului numit Pelys, de

care, trecând apoi, hotarul a ajuns la hotarele unei alte moșii a amintitului capitlu, numită **Aiud**, în megieșia nobililor de **Trăscău**, unde aceeași moșie **Aiud** începe să ţină hotar cu moșia **Trăscău**..., și când ei au vrut să ridice, în locurile de trebuinţă, noile semne de hotar, lângă cele vechi, hotărnicind acea moșie **Aiud**, potrivit cuprinsului actelor mai sus arătate ale des pomenitului capitlu, după adevăratul mers al vechilor ei semne de hotar, magistrul Nicolae, fiul lui Ștefan, Elleus și Ladislau, fraţii aceluiași magistru Nicolae, fiii aceluiași Ștefan, fiul lui Elleus, precum și Andrei și Nicolae, fiii lui Akus, nobili tot de **Trăscău**, i-au oprit pe împuterniciţii capitlului de la ridicarea noilor semne de hotar, pretutindeni în vecinătatea lor, împotrivindu-li-se. Şi mergând, de acolo, mai departe, au ajuns din nou în megieșia sus-zisilor nobili de **Geoagiu**, unde moșiile capitlului, **Gârbova** și **Aiud**, tin hotare cu moșia numită Tynod a nobililor de **Geoagiu**, și când au vrut să hotărnicească hotarele acelorași moșii Gârbova și Aiud, dinspre partea moșiei Tynod, de asemenea potrivit cuprinsului sus-ziselor acte ale sus-însemnatului capitlu, după adevăratul mers, și să le ridice noile semne de hotar lângă cele vechi, **nobilii de Geoagiu** i-au oprit pretutindeni, de asemenea, de la ridicarea noilor semne de hotar, începând de la primele semne de hotar și până la cele din urmă. Pe acești nobili, adică atât pe cei de **Trăscău**, cât şi pe cei de **Geoagiu**, i-au chemat, în aceeași zi și la faţa locului, pe aceleași moșii, împotriva capitlului, înaintea noastră, spre a da seama de temeiul împotrivirii lor, statornicindu-le să se înfăţişeze înaintea noastră la sus-zisele

octave, atunci viitoare, ale sărbătorii fericitului mucenic Gheorghe”[250].

1784: „Daniel Jesentzi se plânge de cei din **Beldiu**. Când soţia sa i-a poruncit judelui să vină cu jelerii de sub mâna lui la **Cricău**, să care fânul, i-a răspuns că el (Jesentzi) nu-i poruncește, o să vadă ei dacă merg sau nu, căci au auzit ei porunca din cetate, că, dacă dregătorii s-ar purta aspru, de acum încolo, sau i-ar bate, să-i ducă legaţi în cetate la Alba Iulia. Arătându-se că totuşi nu-i vrea răul, l-a sfătuit să-şi strângă şi să-şi ducă fânul şi venitul de acolo, căci îl împart iobagii între ei cât de curând”[251].

1934: „Ioan Marian, paroh greco-catolic emerit, v. protopop on., după scurte, dar grele suferințe, împărtăşit cu Sfintele Taine ale muribunzilor, a trecut la cele veşnice, în ziua de 1 octombrie 1934, în anul al 85-lea al vieţii, 60 ani de preoție, din care 53 în activitate şi 7 în pensie. A fost înmormântat, cu mare cinste, în comuna **Beldiu**, unde a păstorit cu vrednicie 53 ani. Fie-i partea cu drepţii!”[252].

---

[250] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 130, pp. 172-189

[251] Prodan, D., *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj şi Turda*, în Universitatea „Regele Ferdinand I” Cluj, *Anuarul Institutului de istorie Naţională*, VII, Bucureşti 1939, p. 241

[252] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 40, Blaj 1934, p. 7

BELIN

(Bölön, judeţul Covasna)

1849: „Bem a luat măsuri în **Târgu Mureş** pentru a uni armatele care fuseseră destrămate de Grotenhjelm, a ordonat lui Pappot, de la **Sibiu**, trupelor lui Kemeny Farkas, de la **Cluj**, și micul detașament al lui Dobay, de la Rika, și a ordonat colonelului Stein să atace trupele locotenentul-generalului Hasford. Nici Hard Wolf, nici Dobay nu au ajuns la timp, nici Stein nu l-a atacat pe Hasford, deci Bem, în curând, s-a confruntat cu Lüders, la **Sighişoara** (Segesvár), în fruntea unui pumn de trupe, adunate la **Cristuru Secuiesc** (Székelykeresztúr). Aceasta era deja o problemă serioasă și ridică întrebarea dacă nu a greșit generalul, când nu a încercat să concentreze o armată puternică, formată din armatele mici, împrăștiate, și să lanseze un atac cu ea. Exista vreo șansă ca generalul Bem să reunească această forță formidabilă? Cu siguranță, nu a căutat să-și unească toate forțele împotriva lui Lüders sau Grotenhjelm. Altfel, cum s-ar fi putut întâmpla ca Sándor Gál să nu-și aducă încă armata de aproximativ 7.000 de oameni? Gál, a cărui poziție în **Sfântu Gheorghe** și-a pierdut semnificația, în legătură cu invazia Moldovei, s-a întors de acolo pe 26 şi a mers la **Belin** (Bölön), lângă **Valea Crişului** (Kőröspatak) și, ca rezervă a lui Bem, a rămas pe drumul care duce de la Földvár la **Odorheiul Secuiesc** (Ud-

varhely). În privinţa bătăliei de la **Sighişoara**, Bem și-a atribuit doar o parte din ea, pentru că trebuia să se unească cu trupele aflate sub comanda lui Dobay, la Szeged”[253].

1940, decembrie: „În comunele maghiarizate s-a prezentat un „colonel” civil din Budapesta, care a strâns pe români şi le-a spus că le va trimite preot ungur, ortodox de la Budapesta şi că nu le va mai da „popă valah”. Românii i-au răspuns hotărât că ei vor preot aşa cum au avut părinţii lor şi că nu pot pricepe cum ar fi acel ortodox ungur. În **Belin**, aceluiaşi „colonel” i-a spus Aiteanu Gheorghe că refuză preot de altă naţionalitate şi că, în România, ungurii au drepturi egale cu celelalte neamuri, precum şi preoţii lor; de ce n-ar avea şi românii drept la preot de neamul lor?

Cu inima strânsă, se adăuga: „Sărmanii oameni, nu mai pot suporta până şi batjocura copiilor de la şcoală, care strigă: „olah, büdös oláh”. Ei aşteaptă ziua mântuirii, care trebuie să vie”. Până atunci, însă, „tot duhul rău al lui Tisza Istvan stăpâneşte la Budapesta”, iar contele Csaky afirmă sus şi tare că în Ungaria nu se poate proceda la fel cu toate naţionalităţile”[254].

---

253 Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

254254 *Revista Teologică*, Anul III (75), nr. 2, Sibiu 1993, p. 135

BELINŢ

(Belenche, judeţul Timiş)

1369, iulie 5, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului din Cenad că, pentru slujbă credincioasă, a dăruit şi a hărăzit „banului Benedict şi, prin el, lui Nicolae şi Petru, fraţii săi buni, şi lui Ladislau, fiul lui Ioan, vărul său… toate moşiile lui Ioan, Ladialau şi Petru, fiii lui Nexa, **românii noştri necredincioşi**… şi anume **Belinţ** (Belenche, judeţul Timiş), **Zabadfalua** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş) şi cealaltă **Zabadfalua** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş), **Radefalua** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş), **Ohaba Forgaci** (Furgachfalua, judeţul Timiş), **Iwanfalua** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş), **Woylozfalua** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş), **Tathalus** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş) **Buziaş** (Buzus, judeţul Timiş), **Wyfalu** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş), **Capolna** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş), **Tornyafalua** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş) şi cele trei **Chaba** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş), precum şi **Comanfalua** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş) şi **Dobromerfalua** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş),

aflătoare în comitatul Timiş… întrucât fiii lui Nexe au căzut vădit în păcatul necredinţei”[255].

1372, iulie 3: „Regele Ludovic I recunoaşte nevinovăția fiilor lui Neacşu din **Belinţ** şi le retrocedează posesiunile date familiei Himfy”[256].

1403: „George Csáky le scrie lui Mihail, Osvald şi Besan, fiii lui Neacşu de **Belinț**, în privința rejudecării litigiului lor cu Ştefan de **Remetea**, pentru redobândirea districtului lor, **Belinţ**, ocupat de acesta”[257].

1404, septembrie 1: „Lângă Timişoara, continuă lucrările congregației comitatense; între primele pricini soluționate de comite şi juzi este cea a lui Ioan Slavul, din districtul Chery, care-l acuză pe Petru zis Wasarhel, iobag al lui Osvald de **Belinţ** din **Ohaba Forgaci**, că, ducânduse el spre, **Lugoj**, cu treburi, i-a fost luat un cal de 50 florini, cu forța armelor; comitele îl aşteaptă pe pârât să vină la lucrările congregaţiei, spre a-şi prezenta poziţia”[258].

1416, iulie 3: „Aflat la **Lipova**, Scolari îi cere imperativ prietenului său Ştefan de **Remetea** să rezolve doleanța Margaretei de Laposnok, fiica lui Ladislau de **Belinţ**, privitoare la sfertul ei filial din posesiunile părinteşti”[259].

---

255 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 403, pp. 614-616

256 Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 125

257 Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 161

258 Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 165

259 Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 186

1482, decembrie 28: „Nobilii Benedict, Andrei şi Ştefan Beşanu de **Belinţ** zălogesc a patra parte din 33 de sesii iobăgeşti nobilei doamne Fides, văduva lui Filip de Holod, până i se va putea plăti zestrea ce i se cuvenea din moşiile decedatului său bărbat; cu această ocazie, capitlul din Cenad, care hotărniceşte posesiunile, îi întăreşte acesteia cele 33 de sesii iobăgești, cu numele iobagilor ce revin acestei doamne, din satele **Belinţ**, **Ohaba Forgaci**, **Buziaş**, Myhalfalwa, Setheththelek, Holod, Wyfalw, Nagyforgach, Kysforgach, Fwthafalwa, Brasso”[260].

1894: „**Dăruiri**. Ca să fie de îndemn și pe viitor, publicăm încă unele fapte frumoase și demne de imitat, în folosul sfintei biserici din **Chiseteu**… / **Lucru bun și frumos în Izvin**. După ce, cu ajutorul lui Dumnezeu, s-a zidit, în comuna **Izvin**, o casă pentru reuniunea de cânt a plugarilor români de-aici, astfel noul edificiu fu sfinţit, în ziua sfântului apostol Toma, fiind aici şi ruga sau hramul bisericesc. Au celebrat, la actul de sfinţire al casei, domnii Georgiu Piglea și Nicolau Darabanţiu, parohi greco-orientali români din **Izvin**, Petru Căprariu, paroh din **Belinţ**, şi N. Miuţ, capelan din **Fibiș**. Răspunsurile le-a executat reuniunea de cânt din loc. A participat, pe lângă corpul pompierilor din **Izvin**, mai aproape poporul întreg din comună, nu altcum, și un public distins dimprejur și din îndepărtare. Urmând actul de sfinţire, stropirea casei cu apă sfinţită, poporul, cu mic și mare, a sărutat sfânta cruce, apoi s-a purtat un tas pentru reuniunea de cânt, în care a incurs 38 florini 70 creiţari; anume, de la următorii onorabili domni: Georgiu Piglea și Nicolau Darabanţiu, parohi în **Izvin**, Nicolau Cacina și Thimoteiu Petrişor, tutori

[260] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 274

bisericești, câte 1 florin, Ioan Mateica, învăţător, 50 creiţari, N. Miuţ, capelan în **Fibiş**, 1 florin, Petru Căprariu, paroh în **Belinţ**, 50 creiţari, Efta Ştefănel, jude comunal, 1 florin, C. Pava, învăţător în **Belinţ**, 50 creiţari, N. Jurca, cleric de **Caransebeş**, 50 creiţari, Efta Popovici, 20 creiţari, Costa Căruntu, 50 creiţari, Efta Coteţiu, cu soţia sa Elena, 10 florini, Ioan Novac, 1 florin 50 creiţari, Toma Fluoraş, Lazăr Urdă, Teodor Novac, Aron Mandriş, Nicolau Mandriş, Ioan Vuia, Nicolau Peptenariu, Iosca Demetrovici, Ioan Adamescu, Petru Frujină, Dimitriu Cherlia, Chira Bogdan, Ioan Ursu, Nicolau Stoia, Efta Răcariu, Pavel Gheju, Ioan Peptenariu și Adam Ursu, câte 1 florin, Lazar Novac, 50 creiţari. Primească mărinimoşii contribuitori cea mai profundă mulțumire. Fie dânșii convinși că vom ști păzi jertfele aduse și nu ne vom uita.

Seara, s-a ţinut concert și teatru, de către reuniunea de cânt din **Izvin**, asistând mult public, astfel că venitul casei de seară fuse 50 florini. Între oaspeţii care au binevoit a participa, cu familia lor, au fost părintele P. Căprariu, paroh în **Belinţ**, C. Pava, învățător în **Belinț**, domnişoara Florescu, învățătoare în **Belinţ**, L. Simu, pădurar din **Moşniţa**, N. Miuţ, capelan în **Fibiș**, Jurca din Olașag, cleric de **Caransebeș**, Georgiu Piglea, paroh, C. Copane, Mila Copane, doamna preoteasă Darabanţiu, Klein S., arendator, V. Tomi, cleric absolut, Efta Coteţiu, Efta Ştefănel, jude comunal, Adam Mica, cojocar, Georg Veber, comerciant, toţi din **Izvin**, domnișoarele învățătorese Marta Precup din **Izvin** și Sidonia Niga din **Ianova**, G. Grozav, învăţător în Ianova ş. a. m. Petrecerea a durat până în zori, la sunetul muzicii din **Caransebeş**”[261].

[261] *Foaia de Duminică* a ziarului *Dreptatea*, Anul I, nr. 19, Timişoara 1894, pp. 3, 4

1895: „**Victima jandarmilor**. În nr 204 al „Dreptăţii“, sub titlul „Victima jandarmilor“, am publicat următoarea cronică: „Ni se scrie că, la 24 septembrie nou, jandarmii au împuşcat un moşneag bătrân, Constantin Adam din **Belinţ**. Se zice, că bătrânul ţăran n-a dat cu nimic ansă la atacul jandarmilor, ci solgabirăul cercului a dat jandarmilor ordin greşit“ etc. / În aceasta privinţă, din loc competent, oficios, ni-se trimite, iar noi dăm loc următoarei rectificări, care, din cuvânt în cuvânt, sună:

„La 9 mai a. c., parohul greco-ortodox din **Belinţ** a adresat protopretorului din **Recaşiu** o scrisoare, în care a anunțat că Costa Veche, în etate de 17 ani, în decurs de un an, deja a doua oară are de scop de a se însoţi la concubinat cu Anna Pascu, o fată dezvoltată, de 15 ani, şi că, la 12 mai, vor serba acest concubinat. A rugat, deci, pe protopretor ca spre a opri ţinerea acestei serbări, să-i citeze la sine pe ambii şi să-i convingă despre scopul lor imoral. Protopretorul a şi trimis, la faţa locului, patrula jandarmerească din **Chisetău**, dar primind concubinii veste despre dispoziţiunile luate, au amânat serbarea publică. La acestea, parohul a înştiinţat, din nou, pe protopretorul Joanovici, că serbarea se va ţine la 19 mai. Dar nici atunci nu s-a ţinut. La 30 mai, a scris protopretorului protopopul **Belinţului**, descoperind că perechea amintită trăieşte, de mai multe zile, în concubinaj, şi că, spre scandalizarea tuturor, la legarea „ortăciei“, au mai dat şi tractă mare, iar după ce provocarea parohului din **Belinţ**, adresată concubinilor, ca să absteie de la însoţirea aceasta ilegală, a rămas fără rezultat, protopopul a rugat pe protopretor ca acesta să dispună ca fata să fie dusă la părinţi, cu brachiu. Aceasta s-a întâmplat. La 17 septembrie, parohul din **Belinţ** a anunţat că perechea tânără din nou s-a însoțit şi că aceştia au de-

clarat că deja nu au teamă, de-oarece au îmblânzit atât pe paroh, cât și pe protopretor. Parohul, deci, a rugat, din nou, pe protopretor, ca să citeze pe aceşti tineri la **Chisătău**, unde să-i deţină cel puţin două zile, deoarece tatăl fetei a declarat că dacă fiica sa va mai fi o dată deţinută, atunci nu o va mai lăsa la tânăr. Protopretorul, la aceasta repetată rugare, a și dispus escortarea perechii tinere la **Chisătău**. Neamurile însă s-au opus. Atunci notarul comunal a recurs după jandarmi. Jandarmeria a fost comandată la faţa locului. Tânăra pereche, însă, sprijinită de rudeniile lor, cam 12-15 la număr, s-a opus, ameninţând viaţa celor doi jandarmi, iar bunicul lui Veche, Constantin Adam, a pus mâna pe baioneta unuia dintre jandarmi, voind a-i smulge puşca din mână. La acest atac faptic, jandarmul a trebuit să deie foc şi, astfel, a împuşcat pe Constantin Adam. Judeţul militar a investigat cauza și a constatat că numitul jandarm era îndreptățit ca, față de atacatorii mai numeroşi şi înarmaţi, să folosească arma, întru apărarea sa proprie”[262].

1895: „Duminică, 29 octombrie vechi a. c., şi-a serbat cununia sa învăţătorul de la şcoala a 2-a, paralelă confesională greco-ortodoxă din **Belinț**, Georgiu Baderca, cu amabila domnişoară Iuliana, fiica vrednicului învăţător Ioan Mateica din **Iezvini**. Actul cununiei l-a săvârşit părintele administrator prot. Lucian Șepețan, totodată şi ca naş, în prezența unui public foarte numeros de inteligenți şi poporeni din comuna **Iezvin**, între care au participat şi preoţii Pralea din **Iezvin**, Caprariu din **Belinţi** şi Dorca din **Şuştra**, învăţător Pava din **Belinţi**, cu stimatele lor soţii. De însemnătate este că actul civil s-a săvârşit numai în prezența mirilor şi a doi martori locali, fără altă pompă. La

---

[262] *Dreptatea*, Anul II, nr. 252, Timişoara 1895, p. 3

masă n-au lipsit numeroasele toaste, iar bucuria şi veselia a durat până dimineaţa, la 7 oare, când oaspeţii se despărţiră în dragoste”[263].

1895, decembrie 27 nou: „Alegerea de protopresbiter în tractul **Belinţ**. În şedinţa consistoriului plenar, ţinută la 24 decembrie nou, s-a întărit, cu unanimitate de voturi, alegerea parohului din **Seceani**, Iosif Grădinariu, de protopresbiter al tractului **Belinţ**”[264].

1898, Diaconovich: „**Belinţi**, comună mare românească în Banat, comitatul Timișului, cercul Recașului, cu 3.099 locuitori; gară și oficiu telegrafo-poştal”[265].

1900: „Relativ la alegerea de protopop, din **Belinţ** ni se comunică, cu data de 15 februarie nou, următoarele: Azi s-a ținut, la Arad, Consistoriul plenar pentru cenzurarea actului electoral al alegerii de **protopop în Belinţ**. Credincioșii români din Banat vor rămâne, desigur, surprinşi când vor afla că Consistoriul a întărit de protopop nu pe alesul tractului, dl Dr. P. Ionescu, care a întrunit la alegere 97 de voturi, şi întreg votul colectiv (176 voturi) din partea credincioşilor parohiei **Belinţ**, ci pe dl Gerasim Şerb, care, la alegere, a întrunit numai 13 voturi, iar în comuna centrală nici un vot. Astfel stând lucrul, cum să ne explicăm oare această enigmatică întărire?”[266].

1900: La comisiunea petiţionară se depune „Rugarea av. Dr. Cornel Jurca din **Lugoş** pentru nimicirea alegerii de protopop în tractul **Belinţ**. Se remonstreză în contra procedurii Consistoriului arădan, care a introdus pe res-

---

263 *Dreptatea*, Anul II, nr. 247, Timişoara 1895, p. 3
264 *Dreptatea*, Anul II, nr. 276, Timişoara 1895, p. 3
265 Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 444
266 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 27, Braşov 1900, p. 3

pectivul protopresbiter, cu toate că alegerea a fost apelată. Actul se transpune consistoriului metropolitan"[267].

1934: „**Institutul Social Banat-Crişana** și-a început cercetările pentru alcătuirea primei monografii a unei comune din Banat, în care scop întreagă conducerea Institutului s-a deplasat pentru ziua inaugurării în comuna **Belinţ**, din jud. Timiş-Torontal, asupra căreia a căzut alegerea Institutului. Reprezentanţii Institutului au fost primiți, la **Belinţ**, cu toate onorurile cuvenite, au cântat corurile și fanfarele, s-au rostit discursuri și s-a dat un banchet, aşa ca la toate manifestările noastre „culturale". Să sperăm că activitatea Institutului, la **Belinţ**, nu se va reduce numai la atâta. Participarea unor distinși cercetători ai problemelor bănăţene, printre care e suficient să amintim numele dlor Dr. Iosif Nemoianu și ing. Teodorescu, rectorul Politehnicii timişorene, ne îndreptăţesc să credem că cercetările Institutului la **Belinţ** vor da rezultate satisfăcătoare"[268].

1938: „În **Belinţ**, nu se ştie de majoritate decât o sigură rugăciune, „Tatăl nostru", pe care cel puțin jumătate o spun greşit, iar în loc de „în numele Tatălui, al Fiului şi al Sf. Duh", se rosteşte doar simpla formulă: „Doamnă Maică precistă". La întrebare pusă, dacă se închină, când trec pe lângă un lăcaş sfânt, se răspundea negativ, ceea ce învederează că românul din **Belinţ** nu este deloc pătruns de sentimentul religios…. Într-o perioadă de 65 de ani, populaţia comunei **Belinţ** a scăzut la jumătate. Din 3.437 locuitori, câţi erau în 1869, recensământul arată că au fost

[267] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 224, Braşov 1900, p. 2
[268] *Vrerea*, Anul III, nr. 4-8, Bucureşti 1934, p. 55

găsiţi, în 1934, numai 1.996, ceea ce înseamnă că populația a scăzut în acest interval de timp, cu 43 la sută”[269].

1938: „Observat, de mai multă vreme, dar tratat cu o vinovată indiferență de organele noastre de Stat, fenomenul atât de îngrijorător al depopulării Banatului, care amenință ca, în mai puțin de un secol, să provoace stingerea întregii populații românești din această regiune, şi-a găsit, în fine, răsunetul cuvenit în conştiinţa unui ales grup de intelectuali, care fac parte din Institutul Social Banat-Crişana şi care, în urma iniţiativei pe care au luat-o, în cursul anului 1934, de a urmări, pe baza cercetărilor monografice, cauzele ascunse ale acestui flagel social, au săvârşit o operă extrem de utilă pentru care nu se vor găsi cuvinte îndestulătoare spre a fi omagiată… / „Banatul şi-a pierdut religiozitatea, observă dl dr. C. Grofşoreanu, în raportul său asupra anchetei etico-juridice, şi-a pierdut etica, şi-a pierdut morala și idealismul, zbătându-se în ghearele unui materialism cras și feroce. În Banat se clatină sfințenia familiei, se năruie iubirea copiilor față de părinți şi dragostea părinţilor faţă de copii. Se prăbușește principiul autorităţii înlăuntrul familiei şi se zdruncină simțul datoriei şi al disciplinei în afară de cadrele ei”… / Din această slăbire a simțului de religiozitate a rezultat, apoi, faptul că formele religioase au dispărut în mare parte de la încheierea căsătoriei, aceasta fiind considerată drept un simplu act contractual. Credinţa în sfințenia căsătoriei a încetat și, odată cu dânsa, și respectul legământului de fidelitate. În acest fel viciată în resorturile ei intime, viaţa

---

[269] *Ţara Noastră*, Anul XVII, nr. 7, Bucureşti 1938, p. 223

socială a comunei **Belinţ** a mers, cu paşi repezi, spre decadenţă”[270].

Chevalier: Șvab sibian, p. 234

[270] *Revista Fundaţiilor Regale*, Anul V, nr. 8, Bucureşti 1938, pp. 454-459

BENESAT

(Benefalva, districtul Nagy-Szeg, Noţig,
comitatul Salagiu, judeţul Sălaj)

1807: „Un „Sf. Nicolae“, în biserica **Benesat**, icoană datată în 1807, apropiată ca stil de icoanele lui Popa Sandu (forma urechilor şi a pometţilor, fondul aurit), se diferenţiază, totuși, de acesta prin poziţia corpului, ornamentarea veşmântului arhieresc şi omoforului, prin chenarul cu motivul funiei. Aceste elemente îndreptăţesc atribuirea exemplarului unui iconar niculean influenţat de Popa Sandu, dar şi de izvorul iniţial, cel pe lemn. Foarte diferite, faţă de stilul acestei icoane, prin linia figurii, detaliile anatomice ale feţei, forma mitrei, fond cromatic si inscripţii, dar respectând erminiile tradiţionale în gestică şi vestimentaţie”[271].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Romocsa** de Romocsafalva, în comuna Benefalva, 1733, 14 familii.

Mericsa de Benefalva, în comuna Benefalva, 1664, 17 familii.

[271] Muzeul de Artă Zalău, *Acta Musei Porolissensis*, Zalău 1976, p. 463

Rácz de Boros-Jenó, în comuna Benefalva, 1801, 12 familii.

Mecs de Benefalva, în comuna Benefalva, 1818, 9 familii.

Pap de Benefalva, în comuna Benefalva, 6 familii”[272].

1927: „Regina Podoabă, născută Bran, preoteasă română unită în **Benesat**, după o boală scurtă, a repauzat în Domnul, azi, la 29 martie 1927, ora 19, în anul 33 al vieţii şi 15 al fericitei sale căsătorii. Fie-i ţărâna uşoară şi memoria binecuvântată!”[273].

1937: „Am primit 100 lei de la: Flueraş Gh., Mihai Demian, Radu Vasile, Bodea Vasile, Botoş Gh., Biriş Mihai, Maria Bucşa, Bere Petru, Soporan Gh., Baboş Gligor, Teodor Ionaș, Ioan Muntean, Chirion Hodârnău, Mihai Horhat, Alex. Şerban, Popa Vasile, Morea Gh., Valer Ganea, Aurel C. Domșa, Ioan Vereş, Irimie Pop, Simion Pavel, Cantor Nicolae, David Ioan, Victor Moldovan, Căminul Cultural Dr. Angelescu **Benesat**”[274].

---

[272] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 33

[273] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 15, Blaj 1927, p. 6

[274] *Unirea Poporului*, Anul XIX, nr. 11, Blaj 1937, p. 7

BENIC

(Benenyk, judeţul Alba)

„În comuna **Benic**, Galda de Jos, Teiuş, Stremuţ, Gârbova şi în cele din vecinătatea lor, de pe malul stâng al Mureşului, anume Peţelca, Zărieş, Căpud, Tampăhaza, Ocnişoara, Ciumbrud etc., la Înălţarea Domnului (Ispas) se leagă căluşarii… / Înrolarea sau legarea căluşerilor se face în modul următor: Vătaful unui ţinut, compus din mai multe sate vecine, se duce pe la târguri în orăşelele din apropiere şi, dând peste feciori care joacă să-i placă, îi întreabă dacă nu vrea să intre în căluşărie. Cel care răspunde afirmativ, numaidecât trebuie să dea vătavului o arvună în valoare de un florin. / La primirea arvunii, vătavul spune feciorului că, în ziua de Ispas, să fie la casa lui, unde, întrunindu-se cu toţi feciorii înrolaţi, pleacă, cu vătavul în frunte, în nouă hotare şi într-o sticlă iau apă din nouă izvoare. / Iar după aceea, se duc la alte trei hotare, care se împreună laolaltă, în trei colţuri, şi, oprindu-se între căi, vătavul pe fiecare, pe rând, îl leagă peste fluierul piciorului pe din dos de genunche, cu câte două curele, pe care sunt înşirate zurgălaiele (clopoţeii). De asemeni, îi mai leagă şi peste braţe, pe din sus de coate, cu câte două rânduri de prime (panglici). / La terminarea ceremoniei legatului, feciorii, formând un cerc şi rugând pe Irodesa, patroana

călușerilor, să le ajute, vătavul îi stropește cu apă luată din cele nouă izvoare și le poruncește ca să ridice bâtele cu capul cel subțire în sus, pe care le ciocnesc de câte trei ori, privind mai întâi spre apus și spre răsărit. Ciocnirea bâtelor e semnul tainic, după care se cunosc jucătorii, dacă fac parte din societatea călușerilor. Bâtele sunt făcute din stejar, de un stat de om de lungi și cu măciucă în cap, fiind cu câte o măciucă de fier în vârful cel subțire”[275].

1360, octombrie 14, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea scrie regelui Ludovic despre împlinirea poruncii transmise, trimișii hotărnicind și împărțind între urmașii lui Pancrațiu, Laurențiu și Nicolae mai multe moșii. „Mai întâi, au împărțit moșia numită **Ineu** (Yenew, județul Bihor), în așa fel că o uliță cu un singur rând de case, numită Ineul cel Mic, aflătoare înspre partea de miazănoapte, întinzându-se spre răsărit, până la capăt, a căzut, prin tragere la sorți arhiepiscopului de Calocea și fratelui său Clement. De asemenea, o altă uliță, așezată în trei locuri, pe la jumătatea râului Criș, a căzut în stăpânirea magiștrilor Ioan și Toma, fiii lui Laurențiu… iar a treia uliță, numită Vorsinanta, aflătoare spre partea de miazăzi, le-a venit lui Gheorghe și Nicolae, fiii lui Nicolae de **Tileagd** (Thelegd, Telukd, județul Bihor)… totuși în așa fel, ca ulița Ineul Mic să fie de același preț, au dat din ulița Vorsinanta trei locuri de curte din pământul lui Nicolae de Zala (în Ungaria), împreună cu o uliță cu două rânduri de case, până la capăt…

Apoi au trecut pe moșia **Uileacu** (Wylak, azi **Uileacu de Criș**, județul Bihor) și au împărțit-o în trei părți, în așa fel ca o uliță cu un rând de case, aflătoare lângă râul

[275] Stancu, Constantin, *Călușul*, Editura „Tiparg” 1997, p. 54

Criş, în partea de miazăzi, a venit, prin tragere la sorţi, în partea arhiepiscopului şi a fratelui său Clement. De la zisul semn de hotar, adică de la casa lui Grigore ţi împreună cu ea, o uliţă cu două rânduri de case, întinzându-se spre răsărit, până la casa lui Mihail şi împreună cu aceasta, a căzut lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae de Tileagd. Iar a treia uliţă, aflătoare în partea de miazănoapte şi întinzându-se spre apus, a venit sus-zişilor Ioan şi Toma, fiii lui Ladislau.

Iar moşia numită **Botean** (Battyan, judeţul Bihor) au împărţit-o în trei părţi, în aşa fel că o uliţă cu un rând de case, întinzându-se spre apus, pe lângă râul Criş, de la casa lui Nicolae zis Istenus, până la capăt, a căzut arhiepiscopului şi fratelui său Clement. O altă uliţă, tot cu un rând de case, întinzându-se spre miazănoapte şi despărţită printr-un semn de hotar a căzut lui Nicolae şi Gheorghe, fiii lui Nicolae, iar a treia uliţă, de la sus-zisul semn de hotar, anume de la casa sus-zisului Nicolae zis Istenus şi fără aceasta, întinzându-se spre răsărit, a căzut fiilor lui Laurenţiu.

Apoi au mers la moşia **Olahtelek** (dispărut, lângă Uileacu de Criş, judeţul Bihor), pe care au împărţit-o în două părţi drepte şi deopotrivă de mari, în aşa fel că jumătatea dinspre apus, cu toate folosinţele, a căzut magiştrilor Gheorghe şi Nicolae, iar cealaltă jumătate, magiştrilor Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu; iar ca bun având acelaşi preţ, a fost dată arhiepiscopului şi fratelui său Clement, drept a treia parte, moşia **Cuieşd** (Kwest, judeţul Bihor).

Iar celelalte **moşii româneşti** le-au împărţit în acelaşi chip, că o moşie numită **Ewrmenes** (dispărut, lângă Uileacu de Criş, judeţul Bihor), împreună cu un loc de sesie, aflător lângă Pârâul Bulboacă a căzut, prin tragere la sorţi, în stăpânirea lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae,

iar ca bun de acelaşi preţ, moşia numită **Lwk** (dispărut, lângă Uileanu de Criş, judeţul Bihor), împreună cu un loc de sesie numit Brusturi, a căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar ca a treia parte, având acelaşi preţ, moşiile **Dobricioneşti** (Dobrachenhaza, Dobrachonhaza, judeţul Bihor) şi **Kwesdrew** (dispărut, lângă Birtin, judeţul Bihor) au căzut arhiepiscopului şi fratelui său Clement. De asemenea, un loc de curte, aflător pe moşia Ineu, cu două mori de piatră, aşezate spre partea de miazănoapte, au căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu; iar ca bunuri având acelaşi preţ cu acele mori, un loc din oraşul **Oradea**, aşezat în uliţa sfântului Iacob, de asemenea cu două mori, aflătoare pe acea moşie Ineu, în partea de miazăzi, au căzut lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae; iar ca bun de acelaşi preţ, un pământ din moşia **Pispeky** (dispărut, judeţul Bihor), cu două mori, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement.

De asemenea, în părţile Transilvaniei, lângă Mureş, părţile din moşiile **Benic** (Benenyk, judeţul Alba), **Cetea** (Chaklya, judeţul Alba), **Filepkwwe** (dispărut, pe Mureş, judeţul Arad), lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar magiştrilor Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae, moşia **Stanislowhaza** (dispărut, lângă Căpioara, judeţul Arad), precum şi moşiile Zent Demeter (dispărut, în Ungaria) şi Moharew (în Serbia); iar ca bunuri având acelaşi preţ, moşia **Teş** (Teyes Hwdus, judeţul Timiş), care cu alt nume se cheamă Hwdus, şi **Almazeg** (dispărut, lângă Zimandcuz, judeţul Arad) şi **Weresegyhaz** (dispărut, lângă Zimandeus, judeţul Arad), aflătoare în comitatul Arad, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement.

În comitatul Cenad, părţile de moşie Makofalwa (în Ungaria), Thembes (în Ungaria), Zylwazegh (în Ungaria) şi Zombor (în Ungaria), cu pădurea ce ţine de ea, precum

şi jumătatea pădurii moşiei Ladan (în Ungaria), moşia Monostoros Kanysa (în Serbia) şi jumătatea moşiei Weresegyhaz, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement, iar ca bunuri cu acelaşi preţ, moşiile Nagy Tarnuk (în Ungaria), Kys Tarnuk (în Ungaria), **Kemechye** (dispărut, lângă Beba Veche, judeţul Timiş), Palatha (în Ungaria), cu pădurea ei, şi **Bodoganzonfalwa** (dispărut, lângă Pordeanu, judeţul Timiş) au căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar vama obişnuită, ce se cere pe moşia Tharnuk (în Ungaria), au lăsat-o în folosinţa lor dimpreună. De asemenea, ca bunuri cu acelaşi preţ, moşia Zent Lewrenkz (în Ungaria), cu pădurea ei, şi cu moşiile Wyfalw (în Ungaria), Warasfalw (în Ungaria), Kisfalw (în Ungaria), precum şi moşia Ladan în întregime, cu jumătate din pădurea ei, şi moşiile **Pordeanu** (Pordan, judeţul Timiş), Rabe (în Serbia) şi Vruzlanus (în Serbia), au căzut lui Gheorghe şi Nicolae. De asemenea, printr-o altă împărţire prin tragere la sorţi, moşia Akach (în Serbia), împreună cu moşia Zent Miklos (în Ungaria) şi heleşteul ce ţine de ea, şi moşia Bochijard (în Serbia) au venit magiştrilor Ioan şi Toma, iar moşiile Rasan (în Serbia) şi Zent Miklos (în Ungaria), cu heleşteele, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement, fiii lui Pancraţiu. De asemenea, moşia Choka (în Serbia), cu heleşteele, precum şi cu locul zis Sula (în Serbia) şi moşia Zanad (în Serbia), cu heleşteele şi Zethen (în Serbia) şi Zijmard (în Serbia), cu Suztulahaza (în Serbia), fiilor lui Nicolae.

De asemenea, printr-o altă împărţeală prin tragere la sorţi, moşiile Such (în Serbia) şi Humukrew (în Serbia) au căzut fiilor lui Laurenţiu, iar fiilor lui Nicolae de Tilegard le-au căzut moşiile **Ciavoş** (Chawas, azi **Grăniceri**, judeţul Timiş) şi **Keer** (dispărut, lângă Folia, judeţul Timiş), iar fiilor lui Pancraţiu, moşiile Temerken (în Serbia)

şi Kyngerth (în Serbia) şi cu moşia Vrs (în Ungaria), iar moşia Hodegyhaz (în Serbia) au împărţit-o în trei şi fiecărei părţi i-au căzut 12 locuri de curte”[276].

1903: „Subscrişii, cu inima înfrântă de durere, aduc la cunoştință tuturor rudeniilor, prietenilor şi cunoscuţilor încetarea din viaţă a iubitului nostru frate, respective cumnat, **Teofil Frâncu**, șef de birou în ministeriul cultelor şi instrucţiunii publice din România, decorat cu medalia *Bene Merenti* cl. II, pentru merite literare, și cu ordinul *Corona României*, întâmplată în **comuna natală Benic**, azi, în 27/14 mai, la 8 ore a. m., după lungi şi grele suferinţe. / Rămășițele pământeşti ale marelui defunct se vor depune, spre veşnică odihnă, vineri, în 29/16 mai a. c., după-amiaza, la 3 ore, în cimitirul greco-catolic din loc. / **Benic**, la 27 mai 1903. / Laurian Frâncu, Sofia Frâncu, ca fraţi; Maria, măritată Frâncu, ca cumnată”[277].

„**Înmormântarea lui Teofil Frâncu**. În 29 (16) mai curent, la orele 4 d. a., s-au depus spre vecinică odihnă rămăşiţele pământeşti ale neuitatului **Teofil Frâncu**, şef de birou în ministeriul cultelor şi instrucțiunii publice din Bucureşti, care abia de câteva zile revenise în patrie, pentru a face cură climaterică în Munţii Apuseni, crezând, că liniştea, aerul acestor munţi, cu care se aclimatizase aşa de mult din frageda etate, iubirea şi reminiscențele scumpe, ce atât de mult îl înlănţuiau de aceste locuri, avea-vor doar puterea a-i restabili sănătatea zdruncinată, în urma ferventei sale activităţi. / Încă nu se împlinise săptămâna, de când a sosit în comuna sa natală. **Benic**, din comitatul Alba inferioră, situată la poalele Munţilor Apuseni, unde a poposit

---

[276] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 526, pp. 555-561

[277] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 108, Braşov 1903, p. 3

spre a locui, în timpul petrecerii sale, acasă la fratele său Laurian și la sora sa Sofia, cerând consiliul medicului Dr. Al. Fodor din Alba Iulia, îngrijirii căruia l-a încredinţat medicul său din Bucureşti, Dr. Tache Stănescu, care cunoştea prea bine eminenta pricepere a acestui bine reputat medic. / Oboseala călătoriei, însă, agravând în mod simţitor starea-i morbidă, după lungi şi grele suferinţe, cu resignaţiune adevărat creștinească suferind loviturile sorții şi mulţumind proniei că i-a împlinit dorinţa din urmă, de a apune acolo unde lumina a zărit, ba desemnându-şi chiar şi locul repausului de veci, în 27/14 mai, dimineaţa, la 8 ore, a încetat a mai suferi… / Serviciul divin l-a săvârşit preotul local Amos Frâncu, împreună cu preoţii din vecinătate, A. Hulea și Is. Raica. La sfârșitul serviciului, preotul local a rostit un frumos discurs funebru, care a înduioşat până la lacrimi pe cei prezenți… / După coşciug mergeau, în afară de rudenii și de inteligenţă şi poporul din **Benic**, domnii Ştefan Cacoveanu, jude regional, Dr. Fodor, medic, Munteanu, avocat şi Lobonţiu, proprietar din Alba Iulia, Florescu din **Ighiu**, Boţian din **Bărăbanţiu**, Rusan din **Mesentea**, Frâncu, preot în **Cetea**, Otoiu, preot în **Mesentea**, protopretorul Csuka şi învățătorii C. Crișanu, cu soţia, din **Teiuș**, Munteanu din **Teiuş**, Botta și Frâncu, din **Cetea**. / Pe sicriu erau numai două cununi: una de lauri naturali, având, pe-o panglică lată, roşie, cu litere de aur inscripţia „Amicii din Braşov. Neuitatului Teofil Frâncu“. A doua purta inscripția: „Inteligința din Benic. Iubitului Teofil Frâncu“. / Astfel s-a săvârșit înmormântarea lui Teofil Frâncu, simplu și modest, dar demn, cum a fost și el în viaţa sa”[278].

---

[278] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 110, Braşon 1903, p. 1

1908: „Unii dintre transilvăneni nu s-au putut dezlipi de *Gazetă* nici când s-au expatriat, părăsind părinţi şi fraţi, ţara şi locul naşterii, cu toate dulceţile ce robesc mai ales inimile duioşilor noştri ardeleni, cum au fost fraţii Densuşan şi, mai ales, Teofil Frâncu, care a păstrat *Gazetei*, ca şi satului său **Benic**, neschimbata sa dragoste, până la mormânt”[279].

1940: „Îndemnul dat de sus, de a veni în sprijinul refugiaților, care, în zile grele, au fost smulşi de lângă casa și moșia lor, a găsit o înțelegere mare în inimile tuturor acelor care se gândesc și simt româneşte,. Tinerii cu carte din fruntașa comună **Benic**, județul Alba, s-au gândit să aranjeze o serbare în comuna lor, ca, din venitul acestei serbări, să ajute şi ei pe cei atât de greu năpăstuiţi de soartă. / Rezultatul acestei serbări a fost peste așteptări. S-au încasat aproape la 5.000 lei, care bani se vor vărsa în folosul refugiaților. Pentru gândul lor bun, aceşti inimoși tineri, în frunte cu harnicul lor conducător, studentul medicinist Victor Drăgan, sunt vrednici de toată lauda”[280].

[279] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 70, Braşov 1908, p. 2
[280] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 33, Blaj 1940, p. 3

BENINYS

(**Belenus**, lângă Cârnecea, judeţul Caraş-Severin)

1351, august 3: „Capitlul din **Cenad** (**Chanad**) raportează lui Ludovic I, regele Ungariei, că, potrivit poruncii lui, dată din Buda, la 18 iulie, a pus pe Ioan, Egidiu și Marcu, fiii lui Hench, în stăpânirea moșiei lor **Beninys** (**Belenus**, lângă Cârnecea, judeţul Caraş-Severin) din districtul Kuesd, prin Ioan cel Roșu, omul regelui, și prin Ștefan, trimisul capitlului. / Alte nume de persoane și de localități pomenite în document: Petru diacul (litteratus), Iacob fiul lui Mihail, cnezul Ilie, **Valea Bocșa** (Boksapataka), **Secaș** (Scekus), **Gârliște** (Gralista), **Valea Copac** (?) (Kapasy), Medikpataka, Vzomok, Drumul pietros (Kuesdut), Bănia (Banya), rîul Syragy, râul Belenus”[281].

[281] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 53, p. 48

BENK

(lângă Mura Mare, judeţul Mureş)

1351, septembrie 22: **Conventul** mănăstirii fericitei fecioare Maria din Cluj-Mănăştur" (Clusmonustra) întăreşte vânzarea unei părţi dintr-un „pământ pustiu şi lipsit de locuitori, numit **Benk** (lângă Mura Mare, judeţul Mureş), aflător în comitatul Turda", pe care îl moştenise „Mihail, fiul lui Iacob de **Iara** (**Jara**, judeţul Cluj)", lui „Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**… pentru treizeci de mărci de argint bun"[282].

---

282 AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 62, p. 58

BERBENCE

(Berbenche, lângă Firiteaz, judeţul Arad)

1351, noiembrie 8, Arad: Scrisoarea de cercetare a „magistrului Mihai, vicecomitele comitatului Arad, şi a celor patru juzi ai nobililor din acel comitat”, după ce li s-a plâns „Marcu, fiul lui Dominic, fiul lui Pouka… că locuitorii din **Gurk** (lângă Pecica, judeţul Arad), iobagii lui Toma, fostul voievod al Transilvaniei, de asemenea locuitorii din **Cublus** (lângă Pecica, judeţul Arad), iobagii magistrului Ladislau, fostul comite al secuilor, şi locuitorii din **Maşloc** (**Machalaka**, judeţul Timiş), iobagii regelui, folosesc cu silnicie moşiile sale, numite **Thold** (lângă Firiteaz, judeţul Arad) şi **Berbenche** (lângă Firiteaz, judeţul Arad); că au tăiat pomi roditori şi au pus să se are în întregime sesiile acelor moşii, spre marea sa vătămare şi pagubă”[283].

1351, noiembrie 20: Toma, fost voievod al Transilvaniei, porunceşte lui Nicolae de **Cherechiu** (**Kereky**, azi Caporal Alexa, judeţul Arad), slujbaşul regal din Gurk, să nu îngăduie „ca să se întindă mâinile iobagilor noştri ori să aibă ei vreo folosinţă pe moşiile lui Marcu, fiul lui Dominic, numite **Thold** şi **Berbence**, aflătoare lângă acea moşie a noastră, decât dacă acel Marcu le va îngădui să le folosească”[284].

---

[283] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 74, p. 77

[284] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 79, p. 80

BERBEŞTI

(districtul Sighetului, judeţul Maramureş)

1402, aprilie 7, Vişegrad: „Mandat de introducere (punere în stăpânire – n. n.), dat, prin palatinul Detricu Bubec, fiilor voievodului Balk, Demetriu și Alexandru, fiilor magistrului Drag, Sandrin și Georgiu, lui Ladislau, fiul lui Joan Românul din Maramureș, despre moșiile și munții: Zanaph, Drăgueșei, Mochyar, Kanch, Krasna, Zvdo, Apşănescu, Feketehavasa, Kechkoso, Moyselhavasa, Stolhavasa, Petrosa, Petricea, Visohavasa, Formoz, altcum Zephavasa, mai în colo **Budeşti**, **Vinceşti** (partea sudică a satului Budeşti, judeţul Maramureş), **Rona de jos** (districtul Ronei, judeţul Maramureş), **Ganiciu**, **Bărbeşti** (azi **Berbeşti**, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Ferești** (comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Uglea** (în Ucraina) și muntele Uglei; introducerea se face fără contradicţiune (împotrivire), iar munții rămân în posesiunea nobililor”[285].

1405, noiembrie 6, Vişegrad: „La mandatul regelui Sigismund, Vincz, Dragus, Sandor şi Bud din **Coseu** (valea

---

[285] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 71, pp. 123-125

râului Cosău, Maramureş) se introduc (se pun în stăpânire – n. n.), fără contrazicere, în posesiunea moșiilor judecate lor: **Bărbeşti** (azi **Berbeşti**, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Ferești** (comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Călinești** (districtul Caşeului, judeţul Maramureş), **Boloteşti**, **Dudești**, **Vinceşti** (partea sudică a satului Budeşti, judeţul Maramureş) și **Văleni** (comuna Călineşti, judeţul Maramureş) deodată, se statoresc metele (se reaşează hotarele – n. n.) acestor moșii”[286].

1411, septembrie 18: „Fragment care cuprinde desemnarea și stătorirea metelor (stabilirea hotarelor) moșiilor **Vad** (comuna Copalnic-Mănăştur, judeţul Maramureş) şi **Tursad** (azi **Şugău**, judeţul Maramureş) de către **Vănceşti** (azi **Onceşti**), **Bărbeşti** (azi **Berbeşti**, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş) și **Sziget** (Zygeth, judeţul Maramureş), îndeplinită în favorul lui Leucă și Andrei din Vad”[287].

1415, decembrie 18: „La mandatul judelui Curiei regeşti, Nicolau, fiul lui Stanislau din Urmezö, cu fiii săi Petru, Elie, Joan, Georgiu, apoi Stanislau, fiul lui Ştefan din Urmezö, se introduc, fără contrazicere în moșiile Urmezö, Lipche, Harincha, Berezna, Ökörmezö, Drăgueşti, Negova, Ganea, Apșa de sus, **Rona de jos** (districtul Ronei, judeţul Maramureş), **Bărbeşti** (azi **Berbeşti**, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Călineşti** (districtul Ca-

[286] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 76, pp. 132-134
[287] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 100, pp. 178-180

şeului, judeţul Maramureş) şi **Baloteşti** (Boloteşti, lângă Sighet, judeţul Maramureş)”[288].

1421, Sziget: „Patru juzi ai nobililor adeveresc că Michael din **Şugatag** s-a învoit cu Joan din **Giuleşti** despre împărțirea moșiilor **Copaci**, **Doroszlo** și **Bărbeşti**”[289].

1423, iunie 18: „Conventul din Lelesz adevereşte că Costa Feyer din **Coseu** (valea râului Cosău, Maramureş), cu fiul seu Joan şi cu verii săi popa Draguş, Joan și Radul, fiii lui Gostoia, din iubire frățescă dau, pentru totdeauna, lui Ladislau numit Volad și lui Andrei, fiii lui Bărle, şi lui Petru, fiul lui Michail Feketeu, și altui Michail, fiul lui Voic din Coseu, în partea lor, moștenită de la moşul lor Bela, din moşia **Bărbeşti**, partea de către amiazăzi, numită Belafalva”[290].

1424, iulie 15, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti către conventul din Lelesz, pentru introducerea lui Petru, fiul lui Nicolae din Urmezö, în posesiunea moşiilor **Bărbeşti**, **Călineşti**, **Fereşti**, **Baloteşti**, Coseu, **Budeşti** și Vinceşti. Introducerea s-a întâmplat în 11 august, fără contrazicere, dar pe *homo regius* (omul regelui), Ştefan din Bedeu, cetăţenii și hospesii (oaspeţii) din **Teceu** fără vina lui l-au omorât și, în 28 august, înainte de ce s-au expediat literile statutorie (scrisorile de punere în stăpânire – n. n.), Joan, fiul lui Costa din Coseu, a protestat”[291].

---

[288] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 113, pp. 201-203

[289] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 149, p. 258

[290] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 150, pp. 259, 260

[291] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 153, pp. 263, 264

1442, noiembrie 28: „Relaţiunea capitlului din Oradea către regele Vladislau I, despre aceea că, după mărturisirea mai multor nobili, Nan Pop (popa – n. n.) din **Giuleşti** din nou a ocupat, de la Petru Gherheş, moșiile **Breb** și Copaciu, şi, în urma judecăţii şi a mandatului regesc, când au ieșit, cu vecinii, să-l restituie, atunci Nan Pop, cu mulţi nobili și iobagii lor i-au oprit în cale, el pe omul regelui cu sabia, Ştefan Steezk din **Bărbeşti** pe comitele Andrea de Thar cu săgeţi a vrut să-l omoare, cu toții s-au opus restituirii și aceaa nu s-a putut efectua, drept aceea ambele părți au fost citate, în prezenţa personală a regelui”[292].

1470, martie 24, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul pentru introducerea nobililor Demetriu Șorba din **Călineşti**, Thyvadar, Ştefan și Mihail din **Corneşti** în posesiunea părților de moșie în Călineşti şi Corneşti. Introducerea nu se efectuează pentru contrazicerea lui Petru, fiul lui Steţiu din Bărbeşti (**Berbeşti**) și a altora”[293].

1470, decembrie 1, Buda: „La mandatul regelui Mathia Corvinul, Toma, Petru şi Mihail, numiți Fekethe, Moyse și Theodor, fiii lui Mihail Voyth din **Bărbeşti** se introduc, fără contrazicere, în posesiunea moșiei **Bărbeşti**”[294].

1471, septembrie 11: „Regele Mathia Corvinul, la cererea lui Toma, Petru și Mihail, numiți Fekethe, a lui Moyș şi Theodor, fiii lui Michail Voyth din **Bărbeşti**, a

---

[292] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 186, pp. 320-322

[293] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 290, pp. 500, 501

[294] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 292, pp. 503, 504

fiilor lui Toma, Joan, Petru şi Luca, și a lui Georgiu, fiul lui Moyş, transcrie și confirmă diplomele din 10 iunie 1423 și 1 decembrie 1410”[295].

1474, iunie 17: „Thoma, fiul lui Andrei Fekete din **Bărbeşti**, și fiul său Joan protestează, înaintea conventului din Lelesz, în contra lui Georgiu din **Călineşti**, Georgiu din Bărbeşti, Gostoia din **Fereşti**, Joan Radul din **Corneşti**, și alți mai mulți, absenţi, care au luat în posesiune partea de moșie în Bărbeşti, ținută de oarecândva de Andrei Fekete și Bărle Vlad din Bărbeşti”[296].

1475, mai 21, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti pentru reambularea metelor (refacerea hotarelor – n. n.) moșiilor **Bărbeşti**, **Fereşti**, **Corneşti**, **Călineşti**, **Sârbi**, **Budeşti**, **Vinceşti** (partea sudică a satului Budeşti, judeţul Maramureş) și **Văleni,** în favorul lui Georgiu din Călineşti, Luca din Budeşti, Georgiu Manailla din Bărbeşti, Joan Bud din Budeşti. Reambularea nu se face numai prin introducerea lui Luca și Joan, numiţi Pinte, și Lazar din Budeşti în moșiile Budeşti, Vinceşti și Sârbi”[297].

1479, mai 25, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul, către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Georgiu din **Călineşti**, a fiilor săi Theodor și Simeon, a lui Petru Steczk, Georgiu Manoila din **Bărbeşti** și Giula din **Fereşti** în contra lui Joan Forintverö, cetățean din **Baia Mare**, care cu viclenie a mijlocit, de la Mihail, fiul lui Luca Juga din Fereşti, fasiune de zălogire asupra

---

295 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 296, pp. 512, 513

296 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 302, pp. 521, 522

297 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 305, pp. 525, 526

părților de moșie din Bărbeşti, Fereşti, Călineşti, **Corneşti** și **Văleni**. Numiţii Georgiu din Călineşti și soţii săi se mai plâng și în contra lui Lupşa și Georgiu Kretzel din **Budeşti**, Ţtefan Hoff din **Sârbi**, Petru și Joan Frata din Kazonya şi Mirce din Vajnag, că au ocupat moșia **Comorzana** (lângă Sârbi, înglobat în Sârbi). În urma cercetării, plângerea se constată de adevărată, iar părțile sunt citate înaintea regelui"[298].

1480, august 5: „Înaintea conventului din Lelesz, Georgiu Manăile din **Bărbeşti**, Giula din **Fereşti** și Joan Radul din **Corneşti** declară că, după ce Joan Leuke din **Vad**, Petru și Dionisiu Bud din **Budeşti** şi Georgiu Tamaş din **Sârbi**, pentru nişte fapte potentiarie (penale) și injurii au fost judecați și opriți de a reține moșia Comorzana și prediul Kekemezeu, aceştia au restituit lor și lui Georgiu din **Călineşti** acele, retrag procesul şi, pentru cele întâmplate, îi liberează"[299].

1747: „Pe un Triodiou de Bucureşti, 7255 (1747): Iată cu ajutoriul lui Dumnezeu şi cu a toţi boeri cari se afla în scrisoare aceasta, dăndu har lui Dumnezeu că le-au ajutatu de o au cumpăratu aceasta carte, anume Triodu…, şi o au pusu în besereca în **Berbeşti**, cătră hramulu presvintei Naştereî Născătoarei de Dumnezeu, întru pomenire şi folosul sufletelor părinţilor a toţi cari sunt vii şi morţi, Dumnezeu să-i erte pre toţi; amin. Întâi au dat popa Vasoca 3 mărieşi, Ianoşa 3 mărieşi, Vitcu Ivan 2 potori, Olariu Vasalie un patacu, Olariu Miclăuşu un pătacu, Mânăilă Iuonaş un mărieş, Codre Ion un mărieş, Popa Vasoca un

---

[298] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 315, pp. 540, 541

[299] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 320, pp. 550, 551

mărieş, Moiş Pătraşu un pătacu, Mănăila Grigora un mărieş, Mănăila Ivan 12 potorî, Berce Toaderu un mărieş, Potacu Docă 2 potorî, Steţu Petre un pătacu, Mărie Rusca 2 potori, popu Ştefanu un mărieş, Sanhiru Vasalie un pătacu, Codre Mihaiu 2 mărieşi, Codre Gorghie un mărieş, Moişu Ionaş 2 potori, Şandoru Palcu un mărieş, Şandoru Grigoru 2 potori, Văsiiu Rusului un pătacu, Codre Grigoru un mărieş, Codre Ghiorghi 1 un mărieş, Codre Ivan 2 mărieşi, Crişanu Tămaşu un pătacu, Ivu Ionu un pătacu, Ivu Ileana un pătacu, Batin Vasocu 2 pătaci, Tite 2 potori, Popu Ivanu un patacu, Popu Ionaşu 2 pătaci, apoi încă s-au aflat Micle Vasalie, nepotu a lui a Micle Grigorie, şi elu pentru unu serindariu ce s-au datu pentru sufletul moşu-său, şi a dat rodul lui; a ajutat şi elu cu patru florinţi în carte aceasta, să fie în ştire lui Dumnezeu; încă şi fecori al lui Manaila Alecsa, văzându pre alţi boeri ajutorindu, i-au indurat şi pre ei Dumnezeu, şi-au dat din toata cheltueala 4 florinţi într'altu serindariu a tătâne-seu, se fie în ştire lui Dumnezeu; amin”[300].

1765: „Pe un Lilurghieriu din Iaşi, 7267: În numele Tatălui, şi-a Fiiului şi-a Sfă[n]tului Duhu; aminu: aceasta sfintă şi dumnezească carte o au cumpărat jupînu Codra Ionaşu, pentru sănătate şi ertare păcatelor dumeasali, şi a soţii dumisale Ioană, şi nurorii dumisale Odochii, Uieşu, Grogor, Iion, Iioan, Paladia, Ierina şi-a tot rodulu domisale, şi păntru sufletu tu[turo]ra morţiloru; întăe, robul lui, Ioan, şi soţie a sa Erină, Ghiorgiie, Hafle, Mihaiu cu soţie a sa, Grigorie, Dumitru, Mărica, Caline, Ileană şi Toader, şi au dat-o în sfânta beserecă în **Berbeşti**, unde este hramul Naştere Presfintei Născătore de Dumnezeu şi purure Fecorei

[300] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, pp. 18, 19

Mariei, şi a tuturora sfinţilor; amin. Şi cine s-aru afla să se-o prăpădască din beserică, afurisit, anatema; şi au datu pe iasa (sic?) 10 florinţi; 1765, în luna lui Octome”[301].

1778: „În anul 1778, în 21 a lui aprilie, am botezată pe pruncul lui Ardeleanu Găvrile, ginere lui Lupu, anume Mihai, a cărui nănaşă a fostă jupâneasa lui Potoc Ştefan din **Berbești**”[302]. / „În 7 zile a lui octomvrie, am botezat pe prunca lui Moisă Mihai, anume Mărie, a cărei nănașă a fost Rednic Măricuţa din **Berbești**, a lui Rednic Ştefan, şi o am și miruit”[303].

1780: „Întru aceia zi de 11 a lui februarie, am cununat pe fata lui Pop Grigore, anume Părasca, cu Petru Oliţă din **Berbești**… / Si iarăși, pe fata lui Sima Vasilie cu un fecior din **Berbești**”[304].

1797: „Strastnic de Blaj, 1773: În numele Tatălui şi a Fiiuluî şi a Sf[ă]ntul[u]i Duh, amin. Carta aceasta, carte anume Straşnic, cu ajutorul lui Dumnezeu au cumpărat Rehnic Toder, au luat drept 7 fiorinţi, pentru fericita viiaţa şi ertare păcatelor lor; şi o au datu la besereca sa în **Berbeşti**, unde e hramul la Naştere Născătoreî de Dumnezeu, ca să fie întru pomenire tuturor celor mutaţi dintru această viiaţă în ce nesfârşita vecinică: adurmitu preut Pătru, Rehnic Ivon, Ştefan, Şandor, Lorinţ, Mărie, Paladie, şi celoralalţi să fie pomană vecinică; şi cine o depărta aceasta carte, anume Straşnic, de la biserică, acela să fie anatema,

---

301 Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, p. 16

302 Iorga, N., *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, II, Bucureşti 1906, p. 250

303 Ibidem

304 Iorga, N., *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, II, Bucureşti 1906, p. 255

anatemisat. Scris-am eu, Vasilie Hainca, fiind parohuşu satului **Berbeşti**, în anul de la Hristos 1797”[305].

1802: „Pe un Apostol de Blaj, 1802: În anul de la Naştere lui Hjristos 1802, cinstiţi boeri nemniş din **Berbeşti**, numiţi Codre Grigor a lui Diordie, au dat 5 zloţi, al doile, Moiş Gabor, aşişdere 5 zloţi au dat. Iar Rednic Todoru, un zlot au dat, oidins (?), Rădnic Ion, 2 groşi. Aceşti dară boeri, anume Codre Grigoru, Moiş Gaboru, Rădnic Todor, Rădnic Ion, ce toţi scriş[i] depreuna, după putere lor, pe bani drepţi, au cumpărat carte aceasta, Apostol numită…, pentru 10 zloţi şi 2 groşi, au cumpăratu-o precum am scris mai sus, în anul 1802, pentru ca se le fie pomană vecnica întru în cea lume, împerăţia Cerului, şi bucurie… precum şi cu toţ[i] sfinţi, întru ceasta lume viiaţă curată şi lungă. Legătură făcută de mine, preutul Vasilie Oniş, amin, ca cine o va înstreina fără întorcere să fie aniatema, adecă din beserica aceasta. Dato (?) în beserica **Berbeştilor**, în numele Tatălui şi-a Fiiului şi-a Sfântului D[u]h, acum şi pur[ur]i şi în veci, amin. Scris-am eu, Vasile Oniş, parohuşul din **Berbeştî**”[306].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Batyn**, în comuna Berbeşti, 1621, 10 patrifamilii.

Balin, în comuna Berbeşti, 1589, 13 patrifamilii.
Kodrea, în comuna Berbeşti, 1641, 27 patrifamilii.
Kodra, în comuna Berbeşti, 1728, 33 patrifamilii.
Kodra, în comuna Berbeşti, 1345, 13 patrifamilii.
Barle, în comuna Berbeşti, 1471, 8 patrifamilii.

---

[305] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, pp. 17, 18
[306] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, pp. 14, 15

Moys, în comuna Berbeşti, 1471, 12 patrifamilii.
Cziple (Ţiple), în comuna Berbeşti, 5 patrifamilii.
Stecz, în comuna Berbeşti, 1666, 20 patrifamilii.
Manaile, în comuna Berbeşti, 1646, 2 patrifamilii.
Popp, în comuna Berbeşti, 1620, 26 patrifamilii.
Léter, în comuna Berbeşti, 4 patrifamilii.
Marina, în comuna Berbeşti, 2 patrifamilii.
Godzsa, în comuna Berbeşti, 2 patrifamilii.
Nyegrea, în comuna Berbeşti, 1 patrifamilie.
Rednicu, în comuna Berbeşti, 1349, 12 patrifamilii”[307].

1898, Diaconovich: „**Berbeşti** (magh. Bàrtfalu), comună în Ungaria, comitatul Maramureș, dieceza Gherlei, cu 1.372 locuitori români greco-catolici, agricultori şi prăsitori de vite. Biserică și şcoală română, oficiu poştal și de notar cercual”[308].

1903: „**Virilişti din comitatul Maramureșului**. În acest comitat sunt 250 virilişti, dintre care 114 sunt evrei. Cel dintâi virilist evreu plăteşte contribuție 2.805 coroane, iar cel din urmă, 231 coroane. / **Viriliştii români** sunt următorii: 1). Simeon Pop, prim-pretor în **Vişeul de Sus**, cu 4.120 coroane (virilistul întâi în comitat). 2). Petru Mihalyi, deputat dietal, proprietar în **Sarasău**, cu 1-065 coroane. 3). Basiliu Iurka, proprietar în **Sarasău**, cu 1.023 coroane. 4). Dr. Georgiu Mihalca, avocat în **Sighet**, cu 670 coroane. 5). Vasile Mihalca, proprietar în **Iapa**, cu 666 coroane. 6). Dr. Ioan Mihalyi, proprietar și protofiscal al comitatului, cu 603 coroane. 7). Michail Pavel, proprietar

---

307 Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 7
308 Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 455

în Sat-**Slatina** şi arhivar la comitat, cu 589 coroane. 8). Ludovie Man, farmacist în **Şomcuta Mare** și proprietar în **Vişeul de Jos**, cu 562 coroane. 9) Dr. Mihail Kokényesdy, avocat în **Sighet**, cu 559 coroane. 10). Dr. Ştefan Kiss, medic și proprietar în **Dragomireşti**, cu 513 coroane. 11). Vasile Man, avocat în **Vişeul de Sus**, cu 440 coroane. 12) Dr. Aurel Man, avocat în **Sighet**, cu 430 coroane. 13) Mihail Mihalca, proprietar în **Apșa de Jos**, cu 869 coroane. 14). Petru Rednic senior, proprietar în **Berbeşti**, cu 368 coroane. 15). Dr. Ioan Jurka, jude la Tribunalul regional din Caransebeș, cu titlul de jude de tablă regională, proprietar în **Călineşti** și în **Sighet**, cu 338 coroane. 16). Grigorie Kudrici, proprietar în **Bârsana**, cu 328 coroane. 17). Ioan Iurka, jude de tablă regională, în pensiune, avocat în **Vişeul de Sus**, cu 823 coroane. 18). Alesandru Cuza Anderco, proprietar în **Borşa**, cu 288 coroane. 19). Ioan Fanea, preot în **Sarasău**, cu 276 coroane. 20). Alesandru Gyenge, preot în **Dragomireşti**, cu 263 coroane. 21). Vasiliu Ilniczky, proprietar în **Bârsana**, cu 228 coroane. / Dintre aceştia, numai darea lui G. Mihalca este în dublu calculată. Afară de virilişti, între membrii aleşi ai congregaţiunii comitatense sunt 21 preoţi români şi 15 mireni, avocaţi, proprietari şi notari români, laolaltă cu viriliştii 57, din numărul total de 420. / În Maramureş, sunt 308.790 locuitori, din care 42.403 maghiari, 41.449 germani (evrei), 74.978 români, 143.621 ruteni, 1.147 slovaci etc."[309].

1908: „Protopopiatul Marei e administrat de administratorul parohiei **Berbești**. În protopopiat funcţionează vice-arhidiaconul A. Gyenge, ca administrator *ad inte-*

[309] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 233, Blaj 1902, p. 3

rim. Dintre 50 preoţi, numai doi sunt parohi: vicarul și protopopul Ivaşco, care administrează două protopopiate, 4 administratori *ad interim*, doi *provizores in sacris*, ceilalți sunt administratori. Întreaga administraţie cade pe responsabilitatea domnului vicar, căci Episcopul nu a fost în părţile acestea nicicând”[310].

1927: „Petra Bârlea de **Berbeşti**, protopopul districtului Marei, paroh român greco-catolic în **Berbeşti**, asesor consistorial, decorat cu medalia *Răsplata muncii* cl. I, după o boală lungă, prevăzut fiind cu sfintele Sacramente, și-a dat nobilul suflet în mâna Creatorului, în 8 august, dimineaţa, la 9 ore, în vârstă de 74 ani şi 49 ai preoţiei. Rămăşiţele pământeşti s-au înmormântat în cimitirul greco-catolic al parohiei **Berbeşti**, în 11 august. Fie-i ţărâna uşoară”[311].

1945: „Într-o noapte, în localitatea **Berbeşti**, pe terenul situat între drum, biserică şi şcoală, o unitate de artilerie germană a amplasat un număr mare de tunuri. Comandamentul s-a instalat în casa parohială, care era nelocuită. La plecare, au lăsat sub duşumea 6 mc de lăzi cu cartuşe. De asemenea, au tras clopotele şi au organizat un ceremonial religios, cu onoruri militare, îngropând în cimitirul de lângă biserică două sicrie, în care se aflau, de fapt, mitraliere şi cartuşe. Un alt sicriu cu mitraliere a fost îngropat la marginea drumului, între localităţile **Berbeşti** şi **Vadu Izei**, punându-se o cruce cu inscripția Erou necunoscut… / Când au apărut primele detaşamente ale Armatei Roşii, cunoscând intenţiile acestora, cu privire la Maramureş, grupul de la **Sighet** s-a transformat în grup conspirativ. În noaptea dintre anii 1944-1945, un grup de

[310] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 264, Braşov 1908, p. 2
[311] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 35, Blaj 1927, p. 5

colindători maramureşeni, din sate situate pe cursul râurilor Mara şi Cosău, a venit la **Berbeşti**, pentru a-l colinda pe preotul **Pop Octavian**. După terminarea colindului, au intrat în casă, unde au depus jurământ că vor păstra cu sfinţenie secretul celor discutate acolo atunci şi că nu vor divulga numele celor prezenţi. Aceşti colindători au devenit persoane de legătură cu misiunea de a comunica intențiile nucleelor de rezistență şi de a evita orice act de sabotaj sau conflict între maramureşeni şi militari. Mai târziu, au primit misiunea de a-i organiza pe maramureşeni pentru o posibilă deplasare la **Sighet**, preconizându-se ca intelectualii participanţi să fie îmbrăcaţi în port popular, pentru a nu fi identificaţi. Tatăl meu asigura legătura cu grupul conspirativ, a cărui componenţă şi al cărui plan de acţiune numai el le cunoştea… / De la Bucureşti, grupului conspirativ i s-au comunicat următoarele: „Bucureştiul nu vă poate sprijini, iar ceea ce trebuie făcut în zonă, trebuie să faceți voi. În cazul în care vi se va întâmpla ceva, la Bucureşti se va depune tot efortul necesar pentru a vă salva”. S-a stabilit, de asemenea, ca acţiune potrivită şi necesară, organizarea şi desfăşurarea unei ample demonstraţii paşnice la **Sighet**, cu scopul de a sensibiliza opinia publică naţională şi internațională. Au fost atenţionați, de asemenea, să organizeze acțiunea în secret şi să fie evitat orice act de violenţă, ca să nu pericliteze acţiunile Bucureştiului. În urma mesajului primit, grupul s-a întrunit la **Berbeşti** deoarece locul de întâlnire din Sighet nu mai prezenta siguranță (Serviciile Secrete aflaseră de existenţa grupului, nu-i cunoşteau componenţa grupului, dar supravegheau locul de întâlnire, pentru a-i aresta)… / În seara zilei de 4 martie, într-un sat din apropierea oraşului **Sighet**, un ofițer rus, însoţit de un pluton de militari, s-a oprit la

primărie, cerându-i primarului să semneze o hârtie, în care se menţiona că locuitorii comunei solicită alipirea localităţii la Ucraina Subcarpatică. Ca urmare a refuzului primarului, între localnici şi militari a apărut un conflict, considerat şi raportat ca revoltă armată… / Pe tot parcursul zilei de 4 martie şi în noaptea ce a urmat, mulţime de maramureşeni se deplasau spre **Sighet** sau intrau deja în oraş, pe jos, călare pe cai, în căruţe, în care aveau şi animale mici sau animale legate la ele, pentru a participa la târg. În dimineaţa zilei de 5 martie, văzând aşa multă lume, conducătorii politici şi militari din Sighet au intrat în alertă şi au dat dispoziţie militarilor să iasă în stradă, iar în jurul oraşului să înfiinţeze puncte de control, care să oprească accesul altor maramureşeni. Răspândindu-se ştirea despre confruntarea din ziua anterioară, cei rămaşi acasă au lăsat la o parte treburile gospodăreşti şi, plini de îngrijorare, au pornit spre oraş, pentru a sprijini, în caz de nevoie, persoanele aflate la târg. Astfel că, numărului mare de maramureşeni, aflați deja în **Sighet**, sau opriți la intrarea în oraş, li s-au adăugat nenumărați alţii, aflați în deplasare pe diferite trasee… / Persoanele de legătură au anunţat grupul conspirativ despre situaţia nou creată. În jurul orei opt, acesta s-a întrunit pentru a stabili un plan de acţiune. Ştiind că mulți maramureşeni sunt înarmaţi, că în **Sighet** şi **Vadu Izei** este ascuns armament şi dată fiind starea de spirit a populaţiei, şi-au dat seama că, în cazul în care maramureşenii scapă de sub control, la **Sighet** se va produce un măcel. Primul obiectiv a fost acela de a proteja populaţia, pentru a evita pierderile de vieţi omeneşti. / Au hotărât să rişte şi să declanşeze demonstrația. În caz că erau arestaţi, însă, maramureşenii trebuiau să se disperseze şi să se întoarcă la casele lor. Celor opriţi la intrarea în Sighet, în

primul rând celor din Vadu Izei, precum şi celor de pe traseu, li s-a comunicat să nu răspundă la provocări, pentru că la Sighet s-a făcut ceea ce trebuia să se facă... / Pentru verificări şi pentru a lua legătura cu preotul Pop Octavian, a plecat în Ucraina Batin Flore din **Berbeşti**, cel care, împreună cu alte persoane, supraveghea locul de întâlnire a grupului conspirativ şi perimetrul înconjurător, cu cel puțin 24 ore înainte. După 8 zile, Batin Flore s-a întors cu informaţia că părintele trăieşte şi este ținut sub observaţie de către românii din Ucraina”[312].

Das Schloß von Görgény-Szent-Imre.

BERCHIŞ

(vezi **BORZEŞTI**, judeţul Cluj).

---

[312] Pop, Liviu, *1945 – Din culisele rezistenţei pentru salvarea Maramureşului*, în *Familia Română*, An 10, nr. 2-3, Baia Mare 2009, pp. 48-50

BERCU

(Zarazberuk, judeţul Satu Mare)

1352, martie 31, Buda: Nicolae, palatinul Ungariei şi jude al cumanilor. Judecă pricina dintre „magistrul Ioan, fiul lui Petru, nobil de **Cehăluţ** (**Chahul, Chohul**, judeţul Satu Mare)" şi „Mihail, fiul lui Desideriu, şi Ioan, fiul lui Ladislau. Nobili de **Bercu** (**Zarazberuk**, judeţul Satu Mare)", care cereau „să fie smulsă din rădăcină din mijlocul lor sămânţa oricărei certe, uri şi invidii… cu privire la părţile de moşie ale lui Ladislau, fiul lui Ştefan, cuprinse între moşiile numite **Syma** (în Ungaria) şi **Bercu**, aflătoare în comitatul Satu Mare". Palatinul încuviinţează „mărturisirea de înţelegere şi împăcare, făcută şi încheiată în faţa noastră, cu privire la pomenitele părţi de moşie şi la alte pricini"[313].

1352, mai 1, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea transcrie şi încuviinţează „scrisoarea de împăcare a lui Mihail, fiul lui Desideriu, şi Ioan, fiul lui Ladislau, vărul lui, nobili de **Syma** (în Ungaria)", aşa cum fusese convenită în faţa lui Nicolae, palatinul Ungariei, „şi deoarece în acea scrisoare nu era cuprinsă despărţirea prin semne de

---

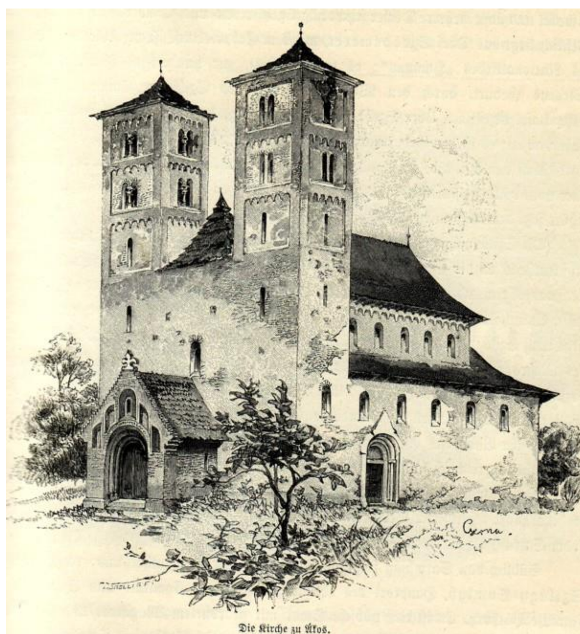
313 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 108, pp. 112-116

hotar… de faţă cu omul palatinului, magistrul Chaak, fiul lui Mihail de **Dara** (**Darah**, judeţul Satu Mare), şi cu omul nostru, Toma, preot în strana bisericii noastre… a tuturor vecinilor şi megieşilor şi fiind de faţă şi Ladislau, fiul lui Mihail de **Micula** (**Mycola**, judeţul Satu Mare), vărul acelui Mihail, fiul lui Desideriu… s-au despărţit acele părţi de moşie în felul următor: / Uliţa, cu un singur rând de case, aflătoare pe moşia **Bercu** (**Zarazberuk**, judeţul Satu Mare), spre răsărit, a ajuns în partea lui Mihail, fiul lui Desideriu… iar cealaltă uliţă din faţă, aflătoare spre apus, a fost despărţită în două părţi, prin semne de hotar, ridicate în mijlocul uliţei, jumătatea acesteia, ce se întinde spre miazăzi, până la pârâul numit Agriş, a ajuns în partea lui Ioan, fiul lui Ladislau, iar cealaltă jumătate, spre miazănoapte, în proprietatea lui Ioan, fiul lui Petru de **Cehăluţ** (judeţul Satu Mare)… cu precizarea că acel Mihai va putea aşeza iobagi la amândouă capetele uliţei ajunsă în stăpânirea sa, făcând un rând de case; la rândul lor, Ioan, fiul lui Petru, şi Ioan, fiul lui Ladislau, vor putea aşeza oricât de mulţi iobagi vor voi, la capetele părţilor lor, aşezate spre apus, făcând un rând de case. Iar pământurile de folosinţă le-au lăsat în folosinţă comună, aşa cum s-au folosit de ele şi până acum”[314].

1366, iulie 15, Gyarmach: Palatinul Ungariei dă de ştire conventului bisericii de Lelez că i s-a plâns regelui, în numele lui „Sebastian, fiul lui Ioan de **Cehăluţ** (judeţul Satu Mare), al lui Mihail, fiul lui Desideriu, al lui Ladislau, fiul lui Mihail, şi al lui Toma, fiu lui Ioan, nobili de Bercu, că nişte moşii ale lor, numite **Vossyan** (în Ungaria) şi pomenita **Bercu** (Zarazberuk, judeţul Satu Mare), află-

[314] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 117, pp. 124-127

toare în comitatul Satu Mare, ce sunt în stăpânirea lor şi ţin de drept de ei, au mare nevoie de hotărnicire şi de ridicarea semnelor lor de hotar. Drept aceea… trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în fata căruia, omul nostru să le hotărnicească după adevăratele şi vechile lor semne de hotar, ridicând noi semne lângă cele vechi, şi să le dea acelor nobili, spre a le stăpâni”[315].

BEREA

(vezi **CIUMEŞTI**, judeţul Satu Mare).

---

315 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 117, pp. 218, 219

BERGHIN

(Berwe, judeţul Alba)

1369, mai11, Mănăştur: Capitlul mănăstirii Mănăştur raportează regelui Ludovic despre îndeplinirea misiunii trimişilor, care au fost, „mai întâi, la moşia episcopală numită **Straja** (Fureghaz, judeţul Alba)… au început din partea de apus, de la trei semne de hotar vechi, dintre care unul face hotarul spre nobilii de **Daia** (Dallya, Dalya, azi **Daia Română**, judeţul Alba), numiţi Nicolae şi Alexandru, un altul, spre pomenita moşie episcopală Straja, iar al treilea spre moşia numită **Şeuşa** (Sospatak, azi **Şeusa**, judeţul Alba) a domnilor din capitlul zisei biserici a Transilvaniei. De aici, purcezând spre răsărit, se ajunge la un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou, apoi, mai departe, într-aceeaşi parte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, iar de aici, mergând tot în aceeaşi parte, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, urcând pe un loc deluros, au ridicat un semn de hotar nou; în sfârşit, mergând tot spre acea parte, în vârful unui deal, numit în vorbirea obişnuită Bercz, au găsit un semn de hotar vechi, foarte mare şi vădit. Şi acolo se isprăvesc semnele de hotar cu moşia pomeniţilor nobili de Daia. / Coborând, de aici, tot spre partea de răsărit, pe costişa acelui deal, au ridicat două semne noi, unde începe să ţină

hotar cu moşia **Ghirbom** (Byrba, judeţul Alba), a nobililor de Henig, numiţi Ladislau şi Mihail. Mai departe, coborând prin vale, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, şi de aici, mai departe, au mai ridicat, lângă un semn de hotar vechi, unul nou si, coborând putin mai departe, au mai ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, tot spre acea parte, trecând un pârâu, ce curge prin acea moşie Ghirbom, au pus, lângă malul acestui pârâu, un semn de hotar nou, lângă cel vechi, acolo unde se împreună cu hotarul moşiei episcopale **Berghin** (Berwe, judeţul Alba). De aici, urcând tot spre răsărit, la poalele dealului au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi mai departe, pe coasta acelui deal, între nişte pământuri arătoare, au ridicat două semne de hotar noi, şi, apoi, urcându-se în vârful unui deal, între spinii unui mărăciniş, au reînnoit un semn de hotar vechi destul de mare. Iar de aici, urmând un drum, pe care se merge la **Sebeş**, trecând mai departe, în coasta unui vârf mai înalt al acelui deal, de-a lungul drumului, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Apoi, îndreptându-se pe acelaşi drum şi pe aceeaşi creastă, tot spre răsărit, au reînnoit de asemenea un alt semn de hotar vechi; mergând mai departe, au reînnoit un semn de hotar vechi şi, coborând pe acelaşi drum, după ce au reînnoit un semn de hotar vechi, într-un loc şes, mergând mai departe, au reînnnoit un alt semn de hotar vechi. Coborând, mai departe, pe acel drum, au reînnoit un semn de hotar vechi, şi, de aici, mergând mai departe, au mai reînnoit un alt semn de hotar vechi; şi încă mai departe, pe același drum, au reînnoit un semn de hotar vechi şi, coborând mai departe, spre partea de miazănoapte a acelui drum, au reînnoit un semn de hotar vechi. De acolo, au ajuns la un pârâu numit Valea Secaşului, pe care, trecându-

l, începe să ţină hotar cu moşia **Roşia** (Wereseghaz, azi **Roşia de Secaş**, judeţul Alba) a pomeniţilor nobili. Şi, coborând la alt deal, pe coasta acelui deal, dincolo de un drum, au reînnoit de asemenea un semn de hotar vechi. De aici, la capătul acelui deal, au aflat un semn vechi de hotar foarte mare, care, spre miazăzi, face hotarul cu moşia Roşia a numitilor nobili, înspre apus cu moşia episcopală Berghin, iar înspre răsărit, cu moşia **Tiur** (Tyr, Tywr, înglobat în **Blaj**, judeţul Alba), şi acolo începe să ţină hotar cu nobilii de pe această moşie. De aici, cotind cam spre miazănoapte, pe creasta acelui deal, pe un drum ierbos, lângă acest drum au reînnoit un semn de hotar vechi, apoi, ocolind spre aceeași parte, în creştetul unui vârf mai înalt de pe acea creastă, au găsit un semn de hotar vechi, care deosebeşte sus-zisele moşii Tiur şi Berghin, de moşia **Crăciunelu** (Barachynfalva, Craznafalva, Krachisfolua, azi **Crăciunelu de Jos**, judeţul Alba), unde începe să ţină hotar cu nobilii de Crăciunelu. / Coborând dealul, pe costişa lui, cam din partea de miazănoapte, ocolind spre apus, lângă un semn de hotar vechi au pus alt semn de hotar nou şi mic, mai departe, lângă un semn de hotar vechi, au pus un semn de hotar nou; ocolind mai departe, pe coasta acelei creste, în partea de miazănoapte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou; de acolo, pe creasta acelui deal, au ridicat, lângă un semn vechi, altul nou şi, pe costişa acelui deal, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi şi, aproape de capătul acelei creste, au aşezat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. Mai departe, în vale, ocolind, pe la miazănoapte, un lac numit Lacul Sărat, la poalele unui alt deal, au pus un semn de hotar nou. De acolo, urcând pe acelaşi deal, spre apus, pe creasta acelui deal au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi, mergând

mai departe, tot într-acolo, pe zisa creastă, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi, încă mai departe, pe aceeaşi creastă, au ridicat unul nou, lângă cel vechi; în sfârşit, pe vârful acelei creste, au aflat două semne de hotar vechi foarte mari; şi acolo părăseşte semnele de hotar ale nobililor din satul Crăciunelu şsi începe să ţină hotar cu nobilii de **Mihalţ** (Mihalczfalva, Mihalfolua, Myhalchfolua, Mychalchfolwa, judeţul Alba). / De acolo, coborând de pe zisul deal şi ocolind cam între miazăzi şi apus, pe chiar coasta dealului, au reînnoit două semn de hotar vechi. Coborând şi mai departe, au ridicat, lângă un semn de hotar vechi, altul nou, şi, în sfârşit, au ajuns pe şesul văii, la un drum ierbos, şi din partea de miazănoapte a acelui drum, aproape de pârâul Zegws, lângă un semn de hotar vechi, au aşezat altul nou, şi, acolo, hotarul părăseşte semnele de hotar ale moşiilor nobililor de Mihalţ. / De acolo, trecând un pârâu, numit Zegws, şi tot cam între miazăzi şi apus, au ajuns şi au ridicat un semn de hotar într-un loc numit, în vorbirea obişnuită, Bwduskuth... şi acolo, Ladislau, fiul lui Mihail, nobil de **Henig** (Heningfalva, judeţul Alba), în numele său şi al fraţilor săi, a oprit pe domnul episcop de la ridicarea semnelor de hotar. De acolo, după ce s-a făcut opreliştea, de mai multe ori, mergând, o bună bucată de drum, pe o creastă, au ajuns la o pădure, din care o parte mai deasă se întindea pe deal, spre răsărit şi miazăzi, iar cealaltă parte, mai mult, hăţiş şi mai folosită, se întindea, într-o vale, coborând spre moşia Henig şi trecând acea vale, pe urcuşul dealului acelei păduri, au aflat două semne de hotar vechi, unde iar zisul Ladislau a oprit pe domnul episcop de la ridicarea şi reînnoirea acelor semne de hotar. Mai departe, urcând dealul, în acea pădure şi pe creasta acelui deal, lângă un drum, pe care se merge la satul numit

Totoiu (Tatee, Thate, judeţul Alba), au ridicat un semn de hotar nou, care semn deosebește pământurile moşiei **Dumitra** (Demeterpataka, judeţul Alba), a zişilor nobili, şi cele ale moşiei episcopale **Hăpria** (Herepe, judeţul Alba), unde sus-zişii nobili şi-au dat învoirea şi încuviințarea la ridicarea acelui nou semn de hotar. Apoi, trecând mai departe, pe acelaşi drum, lângă acel nou semn de hotar şi puțin mai departe, lângă acel drum, au ridicat un ale semn de hotar nou şi un al treilea semn de hotar l-au ridicat lângă acelaşi drum, trecând mai departe. Ieşind din pădure, pe același drum, într-un loc din câmp, lângă acel drum, în partea de miazănoapte, au aflat un semn de hotar scobit, care făcea hotarul spre moşia de mai sus numită Dumitra. Apoi, de cealaltă parte a acelui drum, sub pădure, au ridicat două semne de hotar noi, din care unul face hotarul spre sus-zisele moşii episcopale, iar celălalt spre zisa moşie Totoiu, a lui Ştefan şi Petru, fiii lui Martin, nobili de Totoiu; iar la ridicarea acestor semne de hotar, acei nobili, fiind înşişi de faţă, şi-au dat binevoitoarea învoire şi încuviinţare. De acolo, coborând puţin spre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi, de acolo, tot în aceeaşi parte, în valea unei dumbrăvi, lângă o albie în care curge apă doar în timpul ploilor, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo se socoteşte drept hotar o linie ce merge spre apa aceleiaşi văi, în jos, spre apus, până la un pârâu ce vine dinspre miazăzi. De acolo, urcând, spre miazăzi, în pădure, sub un stejar au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, urcând pe coasta dealului, aproape de un copac mai înalt, pe un mic loc neted, au ridicat două noi semne de hotar; apoi, mai în sus, pe creasta acelui deal, tot într-un mic loc neted, au pus două semne de hotar noi; mai departe, urcând la o altă creastă, a unui deal mai înalt, lângă un drum care trece

chiar pe creastă, dinspre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi; mai departe, coborând într-aceeasi parte, în vârful acelei creste au aşezat două semne de hotar noi. De acolo, cotind spre apus şi mergând puţin, au pus două semne de hotar noi şi, coborând puţin mai departe, din sus de valea acelei creste, numită Căpuş, au pus două semne de hotar şi, de cealaltă parte a acelei văi, pe aceeaşi creastă, au pus două semne de hotar noi şi, mai departe, pe coborâşul acelei creste, au pus două semne de hotar noi. De acolo, trecând o vale numită, de asemenea, Căpuş, în partea de apus, au ridicat două semne de hotar şi, la capătul acelei creste, au ridicat două semne de hotar mari. De acolo, pe coasta acelui deal, coborând din partea de miazănoapte, spre cursul mai apropiat al râului Mureș, lângă un drum, ce duce de la sus-zisul sat Totoiu, la satul **Drâmbar** (Drombar, judeţul Alba), al episcopiei, înspre deal, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, caborând prin dumbravă, lângă un rât numit... aproape de alt drum, fânaţul rămânând acelor nobili, au ridicat două semne de hotar şi, mai departe, lângă vadul sus-zisului râu Mureş, au ridicat două mari semne de hotar şi acolo se sfârşesc semnele de hotare ale ziselor moşii episcopale şi ale susnumiţilor nobili de Totoiu. / Şi, deoarece sus-zişii nobili de Henig s-au împotrivit acelui domn episcop al Transilvaniei, nu la hotărnicirea dinspre moşia lor, ci la ridicarea semnelor de hotar, de aceea, în sus-zisa zi şi de pe pomenitul loc i-a chemat înaintea Maiestăţii voastre, împreună cu actele lor, dacă au vreun act întocmit sau dat, cu privire la semnele de hotar ale sus-ziselor lor moşii, spre a sta faţă cu acel domn episcop, hotărindu-le ca soroc de înfăţişare

octavele sărbătorii în curând viitoare a Rusaliilor (27 mai)”[316].

1895: „În ziua de 11 februarie, o furtună grozavă a bântuită toate ținuturile de pe aici; patru ţărance române, din comuna **Berghin**, cu numele Ana Câmpeanu, Salumia Goţia, Maria RodeanU şi Ana Vinţianu, în acea zi, mergând către casă, din Alba Iulia, unde au fost la târgul de săptămână, pe hotarul Străjii le-a apucată furtuna cea grozavă, așa că sărmanele femei nu au fost în stare a merge mai departe, ci au căzut la pământ, unde le-a acoperit zăpada. / Mai târziu tot, pe-acolo, au trecut doi saşi din **Berghin**, pe care nenorocitele femei i-au cunoscut, s-au rugat de ei, plângând, să nu le lase acolo, căci acolo pier; dacă însă nu vor sau nu le pot duce acasă, i-au rugat ca cel puţin, sosind în sat, să spună bărbaţilor lor, să vină după ele, căci, căzând în zăpadă, nu mai pot merge. / Acești doi sași, cu numele Iohan Luister, de profesiune călțunar, şi Iohan Hauptkorn, au mers mai departe, iar ajungând în sat, s-au culcat, fără de-a le păsa că patru suflete se prăpădesc în câmpii. / În dimineaţa următoare, pe la 6 ore, ieşind primăria comunală din **Berghin**, cu sătenii, ca să curețe drumul de zăpadă, au aflat toate patru femeile îngheţate şi moarte. / Două dintre ele s-au aflat şezând, una culcată la pământ, cu mâna sub cap, iar Anna Vinţianu, care a fost mai tânără între ele și care a fost în stare binecuvântată, după tăvăliturile aflate în zăpadă, se presupune că s-a chinuit mai mult, având de-a expira din ea două suflete. / După nenorocitele femei au rămasă, peste tot, 9 orfani,

[316] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, 384, pp. 593-599

care, în toată viața lor, vor blestema pe acești tirani, din a căror răutate diabolică și-au pierdut viața aceste femei”[317].

1929: „**Serbările Unirii**. Judeţul Târnava Mică sau judeţul Blajului, cum se mai numeşte, a fost totdeauna în fruntea mişcărilor naţionale şi patriotice. Târnăvenii şi Secăşenii nu puteau să rămână mai prejos nici de data asta. Și n-au rămas!... / „**Coloana Secașului**“ a cuprins comunele **Roşia**, **Broşteni**, **Cergăul Mare**, **Cergăul Mic**, **Tău**, **Ohaba**, **Berghin** şi toate satele până la Mureş. În fruntea coloanei era **muzica din Cergăul Mic**. **Ohăbenii** şi **Tăuşenii** au aşteptat coloana cu porţi de triumf şi cu însufleţite cântece naţionale. **Ohaba** a dat peste 90 de „voinici“, cu drapelul şi cu muzica lor, şi alţi peste 400 de participanţi, sub conducerea notarului, primarului şi secretarul comunal. Coloana a dormit în comuna **Berghin**, unde a avut loc o frumoasă găzduire. Locuitorii saşi, în frunte cu preotul lor, Seghedi, s-au purtat foarte patriotic, primind cu braţele deschise pe numeroşii oaspeţi şi alăturându-se şi dânşii la coloană. Drumul a fost numai cântec, steaguri, flori şi însufleţire de nedescris. Bătrânii, care nu se puteau alătura la coloană, rămâneau cu ochii înlăcrimaţi”[318].

1936: „Băiatul Kart Matei, de 17 ani, din comuna **Berghin**, judeţul Alba, a plecat la câmp, cu căruța, împreună cu un consătean de-al său. În căruță era o armă, pusă de tatăl băiatului. Jucându-se cu ea, arma s-a descărcat în pieptul celuilalt țăran, care a murit pe loc”[319].

---

317 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 25, Braşov 1895, p. 2

318 *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 21, Blaj 1929, p. 1

319 *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 40, Blaj 1936, p. 6

BERINDAN

(Berend, comuna Odoreu,
districtul Odoreului, judeţul Satu Mare)

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Grád** de Visó (Vişeu), în comuna Berindan (Berend), 2 familii.

Pinte de Száldobágy, în comuna Berindan (Berend), 2 familii”[320].

[320] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 23

BERINDU

(Berend, comuna Sânpaul, judeţul Cluj)

1372, martie 11, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, venind „Petru de **Berindu**, slujitorul lui Nicolae, fiul lui Toma, fiul lui Simion banul de **Chendu Mic**, în numele stăpânului său, s-a îngrijit să ne facă cunoscut, în chip de întâmpinare, că magistrul Stefan, fratele stăpânului său, precum aflase el, a dat şi a înstrăinat altor fraţi părtaşi ai stăpânului său, printr-o împărţeală fără ştirea stăpânului său Nicolae, nişte moşii ce ţin în devălmăşie de acei stăpâni ai săi, spre marea pagubă şi pierdere a acelui Nicolae, fiul lui Toma. Drept aceea, făcând această întâmpinare, a ridicat împotrivire, oprind pe faţă și lămurit, înaintea noastră, pe sus-zisul magistru Stefan, fiul acelui Toma, fiul lui Simion banul, fratele zisului său stăpân, de la darea şi înstrăinarea oricăror moșii devălmaşe ale lor, făcute sau având a se face oricăruia dintre frații și rudele acelui stăpân al său, şi pe aceștia, de la primirea, cotropirea și luarea pe veci în stăpânire, precum și de la orice fel de amestec în acele moșii. Spre mărturia acestei oprelişti şi

întâmpinări, i-am dat scrisoarea de faţă, potrivit dreptului obștesc"[321].

1788, Johann Lehmann: „**Unguraşul** este o localitate frumoasă, pe râul Agriju. Râul curge repede. Un conac frumos, care a aparţinut iezuiţilor de odinioară, şi mai multe case foarte bune, pe lângă întinse câmpuri cultivate și acoperite cu grâne, cânepă şi iarbă, promit mult. Omenirea se înmulțește, dar numai prin număr se deosebeşte de cea lăsată de noi în urmă. A trebuit să petrecem noaptea aici. Am găsit o cârciumă, la care şedea un biet român, mizerabil aprovizionat. Un om chipeş a declarat foarte îndatoritor că el este proprietarul hanului şi a asigurat că, acum, când nobilimea a căpătat mai multă nădejde, el va întrebuința o sumă oarecare pentru îmbunătățirea hanului şi că el însuşi, dacă noi am dori să rămânem în curtea lui nobilă, ar da ordin să ni se pună la dispoziţie toate cele de trebuinţă pentru noapte. Plin de bucurie pentru politicoasa propunere, care trebuia să fie în latineşte, autorul a pornit, cu însoţitorul său, care mulțumea tot pe latineşte, spre curtea seniorială, unde a şi ajuns. Văzând însă curtea, ar fi preferat hanul. Totuşi, nădejdea l-a ajutat să intre. Înăuntru, am cerut mâncare şi băutură. Vinul n-avea nici un cusur, căruțaşii au căpătat fân şi ovăz. Foamea cerea imperios mâncare, dar n-a venit decât pâine. Nobilul nu putea să priceapă că seara omul ar putea să mai poftească şi altceva. Totuşi, domnişoarele, fiicele lui, au adus lapte. Nobilul a început o convorbire politică, în care stomacul a găsit tot atât de puțină hrană ca şi capul. A trebuit să ne culcăm cu stomacul umplut doar cu lapte şi cu vin, dar unde? În tot timpul călătoriei, n-a fost o găz-

---

321 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 103, pp. 124, 125

duire mai proastă... fusese doar interes propriu şi pizmă. El, nobilul, n-a lăsat cârciumarului său câștigul de la fân şi ovăz. El ar fi trebuit să dea cârciumarului lucrurile acestea la prețul obişnuit, iar căruţaşilor putea să le vândă mai scump şi să ia pentru sine ceea ce ar fi fost câştigul cârciumarilor. De la oameni n-a căutat să câştige mai mult decât făcea vinul. De aceea, n-a dat nimic de mâncare…

Nobilul ungur e în culmea bucuriei că, în locul fostului guvernator sas Brukenthal, a fost numit acum un ungur... Iată-ne la stația de poştă. Între aceasta şi următoarea stație de poştă, **Berindu** (Berend, comuna Sânpaul, judeţul Cluj), se află satul **Sânmihail** (St. Mihaly, **Sânmihaiul Almaşului**, judeţul Sălaj). Drumul este mai rău decât se poate spune în cuvinte. Urmează apoi **Zimbor** (Zombor, judeţul Sălaj). În Zimbor sunt două cârciumi, dintre care una are cârciumar care vorbeşte nemţeşte. Sunt aici câteva dughene ale armenilor. Priveliştea din Berindu, unde se ajunge peste un munte înalt, este foarte frumoasă. Privirea aleargă peste văi şi dealuri spre munții mai înalți, fără să întâlnească pământuri muncite şi oameni care să umple îndestulător regiunea aceasta întinsă şi frumoasă. Chiar şi cel mai urât om este foarte frumos într-o regiune foarte plăcută”[322].

1926: „**Anul sfânt în parohia Berindu și binecuvântarea bisericii celei noi**. Zilele de 24, 25, 26 octombrie a. c. au fost zilele de mare praznic şi bucurie sufletească pentru credincioşii noştri din comuna Berindu și comunele învecinate. A judecat, adică, foarte înţelepţeşte părintele Vasile Cozma, administratorul Berindului şi paroh în **Topa Mică** ca anul sfânt să se prăznuiască acolo cu

[322] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 587, 588

misiuni sfinte, în legătură cu acela să se facă şi binecuvântarea bisericii celei noi. / De la Blaj, a fost încredinţat părintele protopop tractual Dr. E. Dăianu din Cluj cu împlinirea acestor lucruri sfinte, care, însoţit de părintele Matei Moldovan din **Agrij**, Beniamin Rusu, profesor de religie din Cluj, Vasile Cozma din loc şi lectorul Ion Lăpuşan, au şi săvârşit sfintele slujbe spre cea mai mare mângâiere sufletească a lor şi a credincioşilor de faţă. / Duminică, în 24 octombrie, la ora 8, s-a început Utrenia, în biserica cea veche, şi, de acolo, procesiunea la biserica cea nouă, care străluceşte mândră şi pompoasă pe o colină din mijlocul satului, fiind zidită chiar în locul casei în care s-a născut baronul Vasile Pop. Aici să face sfinţirea apei şi binecuvântarea bisericii. Se serveşte, apoi, sfânta Liturghie şi predică părintele protopop Dr. E. Dăianu, adânc mişcat de măreţia bisericii. Laudă zelul de Apostol al părintelui Cozma, care, păstorind cu înțelepciune şi bunătate părintească, a zidit şcoli, în vremuri grele, în **Şomtelec** şi **Topa**, şi case parohiale, iar aici, prin această măreaţă biserică, a pus adevărată cunună activității sale rodnice, neavând vreun ban, când a început lucrul şi făcând-o numai din arunc pe credincioşi, care de bunăvoie au contribuit cu 350.000 lei, din toată sărăcia lor. În curs de un an, s-a zidit aceasta biserică, dăruind a apoi şi dl ministru Al. Lapedatu 40.000 lei. Prin cuvinte adânc simţite, mulţumeşte curatorului bisericesc şi poporului pentru jertfa şi truda depusă întru înălţarea măreţului locaş de închinăciune… / Luni, în 25 octombrie, la ora 8, Utrenie şi Liturghie, cu Cuminecături. Predica o ţine părintele Beniamin Rusu, despre lipsa şi folosul adevăratei pocăințe. Orator de forţă fiind, zguduie inimile credincioşilor, care se îmbulzesc la molitvă şi între care se văd mulți care, până acum, nu s-au mai

mărturisit. / După-masă, vecernie şi rugăciunile Anului sfânt, cu procesiuni, de la o biserică, la alta, şi predica rostită tot de părintele Rusu, despre răutatea păcatelor mai obişnuite. Mărturisirile continuă la toţi preoții. Seara, la 7 ore, Paraclis şi Maslu pentru bolnavi. / Marţi, în 26 octombrie, Sfântul Dumitru. Dimineaţa, la ora 8, Utrenie şi Liturghia, cu cuminecări numeroase. Predica o ţine părintele protopop Dr. Dăian, despre darul lui Dumnezeu şi sfințirea sufletelor. Predica foarte frumoasă şi ilustrată cu vii exemple este ascultată cu mare plăcere… / La urmă, părintele Vasile Cozma, mulțămind lui Dumnezeu că ia stat într-ajutor a zidi biserica, așa-zicând din nimica, mulţumeşte părintelui protopop, pentru osteneala ce şi-a luat-o asupra sa, şi-l roagă să împărtășească preabunului Arhiereu Vasile sentimentele sale şi a credincioşilor săi, de fiască dragostea şi recunoştinţă pentru binecuvântarea primită, promiţând, cu adânci suspine, că nu vor înceta a se ruga pentru Înalt Prea Sfinţia Sa. Asemenea, mulțumeşte şi Onoraţilor Părinţi Matei Moldovan şi Beniamin Rus, care n-au cruțat osteneală şi cheltuială, pentru a le veni într-ajutor, rugând Ceriul să-le răsplătească”[323].

1927: „**Sfinţirea bisericii din Berindu**. Între frumoase ceremonii şi în faţa altor câteva mii de credincioşi, adunați din mari depărtări, s-a făcut, duminică, în 3 iulie, sfinţirea bisericii din Berindu, satul de naştere al baronului Vasile Pop, vice-guvernatorul Ardealului şi al doilea preşedinte al Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român, / Această mare sărbătoare a credincioşilor noştri de la Berindu era să se facă ceva mai târziu, dară dl ministru al cultelor şi artelor, Alexandru Lapedatu,

[323] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 50, Blaj 1926, pp. 5, 6

a cerut ca sfințirea să se săvârşească, pe cât e cu putință, în ziua de 3 iulie, iară Înalt preasfinţitul mitropolit Vasile s-a învoit, după ce acel minister a dăruit frumoase sume de bani pentru zidirea şi sfârşirea acestui lăcaş al Domnului.

Noua biserică este zidită tocmai în locul casei aceleia în care s-a născut unul dintre cei mai mari fii ai neamului nostru, baronul Vasile Pop, şi este un foarte frumos lăcaş de închinare Domnului, care face fală poporului credincios din Berindu, judeţul şi Protopopiatul Clujului. Încăpătoare, cu o pictură foarte drăguţă, un iconostas minunat sculptat, dar cu icoanele zugrăvite nu chiar după prescrisele ritului nostru oriental, biserica aceasta este una dintre cele mai frumoase şi bine chibzuite dintre bisericile noastre de la sate. / Sfinţirea a săvârşit-o Preasfinţitul episcop de la Lugoj, Dr. Alexandru Nicolescu, în numele Înal Preasfinţitului nostru mitropolit Vasile, care încă nu se poate duce la sate, dar nădăjduin că, în curând, va fi în stare să poată face şi sfinţiri de biserici, Preasfinţitul de la Lugoj n-a putut sosi decât în dimineaţa zilei de 3 iulie, însoțit de secretarul său, Dr. Gheorghe Fireza. În preseara zilei, s-a făcut vecernia, litia şi mânecatul de către trimişii Înalt Preasfinţitului de la Blaj, canonicul Dr. Iuliu Florian, ca preot, profesorul Iuliu Maior, ca diacon, contabilul cancelariei mitropolitane Gregoriu Tecşa, protocolistul Alexandru Oltean şi economul-pedagog al Orfelinatului din **Blaj** Silviu B. Marian, făcând pe cantorii, fiind de faţă şi protopopul Clujului, Dr. Elie Dăianu.

Duminică, dimineaţa, s-a făcut sfinţirea, slujind, pe lângă cei inşiraţi mai sus, şi preotul al doilea din Cluj, Basil Moldovan, şi fiind de față dl ministru al cultelor şi artelor, dl Alexandru Lapedatu, însoţit de dl prefect Hodor, al judeţului Cluj, şi o suită însemnată, mai mulți preoţi din jur

şi câteva mii de credincioşi din jurul apropiat şi chiar îndepărtat. / Un lucru nu-l putem uita. La liturghie, a cântat foarte frumos liturghia maestrului Bena **corul țăranilor din Gârbău**, condus de al lor preot, Iosif German. Părintele German a arătat, prin aceasta, ce poate face un preot harnic, cu dragoste faţă de Dumnezeu şi de biserică, într-un singur an de păstorire. Noi suntem siguri că credincioşii Sfinţiei Sale ţin aşa de mult la preotul lor, încât sunt în stare să-l urmeze şi în foc, şi în apă, pentru că văd râvna şi dragostea cu care-i conduce şi-i ridică peste toate celelalte parohii din jur. / După sfințire, la sfârşitul liturghiei, Prea Sfinţitul **Lugojului** a ţinut o foarte frumoasă predică, afară, în ţintirim, de pe o tribună anume ridicată acolo, pentru că în biserică n-a putut încăpea întreagă mulţimea credincioşilor. Le-a arătat care este rostul noului lăcaş de rugăciune, cum au să zică în ea credincioşii rugăciunile, dar mai ales rugăciunea Domnului, le-a tălmăcit-o, pe scurt, dar foarte cuprinzător.

După sfânta liturghie, cărturarii, în frunte cu Preasfinţitul Lugojului şi cu dl ministru al cultelor şi artelor, s-au întrunit la un banchet, în localul şcolii. S-au ridicat multe toaste, în onoarea Înalt Preasfinţitului de la Blaj, a Preasfințitului de la Lugoj, a dlui ministru al cultelor şi artelor, și a vrednicului preot din **Topa Mică**, părintele Vasile Cosma, care a administrat această parohie până acuma, şi are partea leului în zidirea, zugrăvirea şi înzestrarea bisericii celei noi. La acest banchet, au lipsit, însă, reprezentanţii harnicului popor din **Berindu**, care au jertfit peste 350 mii de lei, până şi-au vizat visul cu ochii. Dl ministru Alexandru Lapedatu, încântat de hărnicia şi cucernicia poporului acestuia, a cinstit, pe lângă cele 60 de mii de lei, pe care le-a dăruit mai înainte, din vistieria ministerului său, încă 30

de mii de lei, cu care să se acopere toate cheltuielile şi datoriile acestei sfinte biserici. / Credem şi nădăjduim că **noul preot al Berindului**, părintele Ioan Lăpuşianu, care se va introduce în parohie dumineca viitoare, va fi un vrednic **urmaş al părintelui Vasile Cosma**, și va păstori cu aceeaşi înțelepciune şi pricepere, cerând sfatul înaintaşului său atât de vrednic în toate greutățile şi năcazurile împreunate cu păstorirea sufletelor. Iar poporului credincios din Berindu îi zicem brav și harnic popor, de la care numai vesti bune şi frumoase aşteptăm şi de aici, înainte”[324].

BEŞOVA sau **BEŞENOVA**

(vezi **DUDEŞTI**, judeţul Timiş).

[324] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 28, Blaj 1927, pp. 6, 7

BEUDIU

(Beud, judeţul Cluj / Beud, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1361, iulie 8, Sântimbru: Vicevoievodul Ioan scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Ioan din **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), în numele său şi al fratelui său Grigore, că oamenii sau oaspeţii din **Viţa** (Vice, Vitze, judeţul Bistriţa-Năsăud), ce ţin de cetatea regească **Unguraş** (Baluanus, judeţul Cluj), au arat cu silnicie o foarte mare bucată din pământul lor, ce ţine de moşia **Beudiu** (Beud, judeţul Cluj), şi că ei vor să li se împotrivească prin mijlocirea unei legiuite oprelişti. De aceea, cerem stăruitor să trimiteţi omul vostru de mărturie, în faţa căruia omul nostru Ştefan, fiul lui Beke de **Vireag** (Vilagos Berk, Wyragusberk, azi **Floreşti**, judeţul Bistriţa-Năsăud) sau Ladislau zis Vas de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj) ori, în lipsa celorlalţi, Dumitru de **Luna** (Lonna, azi **Luna de Jos**, judeţul Cluj), să cerceteze şi să-i oprească pe oamenii din Viţa la folosirea în viitor a sus-zisei bucăţi de pământ”[325].

1369, septembrie 16, Turda: Voievodul Ioan scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Grigore,

---

[325] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 46, pp. 34, 35

fiul lui Ioan, fiul lui Iacob de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), că Mihail, vicecastelanul de **Unguraş** (Baluanus, judeţul Cluj), cotropind cu silnicie pădurile moşiei sale numită **Beudiu** (Beud, judeţul Bistriţa-Năsăud), precum şi pământurile de arătură ce ţin atât de Beudiu, cât şi de altă moşie a sa, numită **Mălin** (Mălin, Malom, Malon, Malun, azi **Malin**, judeţul Bistriţa-Năsăud), din comitatul Solnocul Dinăuntru, a pus să le însămânţeze, să le secere şi, împreună cu Dominic şi Gheorghe, slujbaşi din **Viţa** (Vice, judeţul Bistriţa-Năsăud), precum şi cu oamenii din acel sat, au recoltat şi au cosit, spre paguba sa. Drept aceea. trimiteţi omul vostru de mărturie, în faţa căruia omul nostru să caute a afla întreg adevărul cu privire la acestea"[326].

1371, iulie 8, Sântimbru: Ioan, vicevoievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Ioan de **Beclean**, în numele său și al fratelui său Grigore, că oamenii și oaspeții din **Viţa**, care ţin de cetatea regală **Unguraş**, au intrat cu plugul într-o foarte mare bucată de pământ al lor, care ţine de moșia lor numită **Beudiu**, cu privire la care vor să facă împotrivire, prin mijlocirea unei legiuite oprelişti… drept pentru care, trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, care, de faţă cu omul nostru, să cerceteze și să afle de la toţi, de la care se cuvine şi se poate, îndeosebi de la vecinii și megieșii lor, tot adevărul cu privire la cele de mai sus, să-i oprească și să-i împiedice pe toţi oaspeţii și oamenii din **Viţa** de la folosul pe mai departe a sus-zisei bucăţi de pământ, după cum spune datina regatului nostru"[327].

---

326 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 420, pp. 635, 636

327 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 51, pp. 65, 66

1887: „În luna lui iunie a. c., s-au ținut examenele de vară cu copiii şcolilor confesionale române din tractul Betlenului, în ordinea următoare: / **Nuşfalău**, ca filială la parohia mamă **Beudiu**, până în 3 iunie nou, când s-a dispus aci preot. În această comună se află şcoală maghiară comunală. Examinare din Religiune, istoria patriei, cititul cu gramatică forte mecanică, limba maghiară, geografia şi calculare, foate puţin. Copii răspundeau şezând, râzând, cu ochii în pământ și câte doi deodată. Lipsă totală de disciplină. / **Beudiu**, a treia parohie în tot tractul, după bunătate şi mărime, dar prezenţi au fost numai 4 copii şi o copilă. Examinare din Religiune, cetit, calculare şi limba maghiară. Rezultat slăbuţ. / După cum arată acest raport şi ştim şi din experinţă, slabi suntem în **Beudiu** şi **Şireag**, căci lasă mult de dorit învățătorii"[328].

1895: „Petrecere de vară se va aranja în **Beudiu**, comitatul Solnoc-Dobâca, sub scut, duminică, în 11 august nou. Intrarea de persoană: 60 cruceri, în familie 50 cruceri. Venitul curat e destinat în favorul **bisericii greco-catolice din Beudiu**. Începutul, la 5 ore p. m. Familiile sunt avizate la proviziunea proprie. Pentru băuturi bune, se va îngriji comitetul"[329].

---

328 *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 158, Braşov 1887, p. 1
329 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIIII, nr. 162, Braşov 1895, p. 3

BEUNA

(Beunye, Bewna, Bewnyme, Bewne,
lângă **Chinteni**, judeţul Cluj)

1356, noiembrie 14: **În faţa voievodului** Andrei, cu prilejul adunării obşteşti, ţinută la Turda, „la octavele sărbătorii Tuturor sfinţilor (8 noiembrie)… ridicându-se din mijlocul celorlalţi magistrul Petru, diacul, notarul mănăstirii Fericitei Fecioare din Cluj-Mănăştur (Clusmunustra), s-a plâns, în numele cuvioşilor bărbaţi, al domnului Ladislau, abatele şi al conventului din acelaşi Cluj-Mănăştur, după cum urmează:

Că o moşie, **Bewna** (Beunye, Bewna, Bewnyme, Bewne, lângă **Chinteni**, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Cluj (Clus), a ţinut de zisa mănăstire şi ar trebui şi acum să ţină de ea, dar acum, Mannus, fiul lui Ioan de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj), a pus stăpânire pe ea şi o ţine cotropită („Sententionales de a. 1356, in causa Conventus Clusmonostora, contra Martin, de Kalyan quoad possessionem Bewna in Comitatu de Clus)[330].

Auzind aceasta, pomenitul Mannus, ridicându-se însuşi, a răspuns, dimpotrivă, că zisa moşie **Bewna** este a

[330] *Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae*, Vol. I, A-C, Sopronii 1814, p. 399

lui de moştenire şi că ţine de el prin drept de moştenire şi că o stăpâneşte ca pe un bun de moştenire, împotriva acestuia, acel magistru Petru a înfăţişat două rânduri de scrisori de răspuns ale cinstitului capitlu al bisericii Tran-silvaniei, şi anume una îndreptată către noi, iar cealaltă către Ştefan, fostul vicevoievod, care întăreau plângerea sa şi din care se vedea că omul nostru şi acela al pomenitului vicevoievod Ştefan, făcând o temeinică cercetare înaintea vrednicilor oameni de mărturie ai acelui capitlu, au aflat că numita moşie Bewna a ţinut de zisa biserică şi ţine şi acum; şi deşi a înfăţişat, cu privire la faptul de mai sus, mai multe scrisori de împotrivire şi oprelişte, totuşi, deoarece întrebat fiind de noi dacă are cu privire la sus-zisa moşie acte şi dovezi scrise în puterea cărora sus-zisa biserică a ţinut-o şi avut-o în stăpânire, a răspuns că, întrucât abaţii sus-zisei mănăstiri au fost luaţi în prinsoare de nişte oameni samavolnici, duşmani şi răzvrătiţi împotriva sfintei coroane regeşti, şi toate bunurile pomenitei mănăstiri au fost furate, de aceea şi actele, în temeiul cărora pomenita moşie fusese stăpânită de sus-zisa biserică, au fost furate şi pierdute.

Noi, aşadar, ascultând spusele părţilor şi susţinerile lor, şi văzând cuprinsul scrisorilor, deşi acel magistru Petru a arătat din cuprinsul sus-ziselor scrisori de cercetare că pomenita moşie ţine de zisa biserică, totuşi, deoarece, potrivit obiceiului regatului, biserica obişnuieşte să aibă şi să stăpânească moşiile ei în puterea unor acte temeinice şi trainice, iar acel Mannus susţinea că numita moşie ţine şi a ţinut de el prin drept de moştenire, de aceea, judecind împreună cu juzii nobililor din cele şapte comitate şi cu juraţii şi asesorii noştri, alăturaţi nouă am hotărât ca pomenitul Mannus să fie ţinut şi îndatorat a face jurământ împreună cu patru vecini sau megieşi mai de

aproape ai acelei moşii Bewna, la octavele viitoare ale sărbătorii Botezului domnului (13 ianuarie), în Sântimbru, cu privire la aceea că sus-scrisa moşie Bewna a fost a lui de moştenire şi acum ţine de el prin drept de moştenire”[331].

1357, ianuarie 17: „**Chibzuiţilor şi cinstiţilor** bărbaţi vrednici de cinste din capitlul bisericii Transilvaniei, prietenilor săi dragi şi cucernici, Dominic, vicevoievodul Transilvaniei, cu toată prietenia şi cinstea. / Să afle chibzuinţa prieteniei voastre că potrivit cuprinsului unei scrisori de amânare a măritului bărbat, domnul Andrei, voievodul Transilvaniei şi comite de Solnoc, domnul nostru, care cuprinde întocmirea şi rânduiala hotărârii sale judecătoreşti, venind înaintea noastră, la octavele acum de curând trecute ale sărbătorii Botezului domnului (13 ianuarie), Ladislau de **Sumurducu** (Zomurduk, Zumurduk, judeţul Cluj), slujitorul cuviosului bărbat, domnul Ladislau, abatele bisericii fericitei fecioare din Cluj-Mănăştur, pentru acest stăpân al său şi pentru conventul aceluia cu scrisoare de împuternicire îndestulătoare a aceluiaşi convent, ca potrivnic al lui Mannus, fiul lui Ioan de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj), – care n-a venit, nici n-a trimis pe cineva să răspundă pentru el, ori să-l dezvinovăţească de neînfăţişarea sa – sus-numitul Ladislau ne-a înfăţişat acea scrisoare de amânare, în care am văzut că se arată că în adunarea obştească a domnului nostru, voievodul, ţinută la Turda, la octavele acum trecute ale sărbătorii Tuturor sfinţilor (8 noiembrie), cu obştea nobililor din părţile Transilvaniei şi cu oamenii de orice stare sau seamă, ridicându-se din mijlocul celorlalţi magistrul Petru diacul, notarul

---

[331] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1356-1360, vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 47, pp. 46, 47

sus-zisei mănăstiri, pentru domnul Ladislau abatele şi conventul său, de asemenea cu scrisoare de împuternicire îndestulătoare a aceluiaşi convent, s-a plâns că moşia numită Beunye, aşezată în comitatul Cluj (Kulus), a ţinut şi ar trebui să ţină de zisa mănăstire, dar că acel Mannus, fiul lui Ioan, a cotropit-o şi o ţine cotropită.

Dimpotrivă însă, ridicându-se acel Mannus însuşi, a răspuns că acea moşie **Beunye (**Bewna, Bewnyme, Bewne, lângă **Chinteni**, judeţul Cluj) este a sa de moştenire şi trebuie să ţină de el cu drept de moştenire şi astfel a stăpânit-o şi o stăpâneşte ca pe un bun de moştenire, în schimb, magistrul Petru diacul a arătat în faţa domnului nostru două scrisori ale voastre de răspuns – una îndreptată către acel stăpân al nostru, iar cealaltă către Ştefan, fostul vicevoievod – care întăreau plângerea domnului abate şi a conventului său, din care am aflat că oamenii acelui domn al nostru, voievodul şi ai sus-zisului Ştefan, vicevoievodul, sub mărturia potrivită a omului vostru, după o cercetare cinstită au aflat că moşia Beunye a ţinut şi ţine de zisa mănăstire; şi cu toate că acel magistru Petru diacul a arătat în faţa acelui domn al nostru voievodul şi a fruntaşilor regatului mai multe scrisori, adică de oprelişte şi de întâmpinare, cu privire la sus-zisa moşie, totuşi, întrebat fiind magistrul Petru diacul dacă are niscaiva acte şi dovezi scrise în legătură cu moşia Beunye, în temeiul cărora zisa mănăstire a ţinut şi a avut acea moşie, a răspuns că, întrucât odinioară abaţii acelei mănăstiri au fost luaţi în prinsoare de nişte oameni samavolnici, duşmani şi necredincioşi ai sfintei coroane regeşti, şi toate bunurile acelei mănăstiri au fost jefuite, de aceea zisele acte doveditoare întocmite cu privire la sus-zisa moşie au fost nimicite şi jefuite.

După ascultarea spuselor şi răspunsurilor părţilor, întrucât potrivit obiceiului statornicit al regatului, bisericile au obişnuit să ţină şi au stăpânit moşiile în temeiul unui act scris, iar acel magistru Petru, împuternicitul legiuit al acelei mănăstiri, n-a dovedit cu nici un act sau dovadă vădită, ci doar în puterea ziselor scrisori de răspuns, că acea moşie Beunye a fost a zisei mănăstiri, iar sus-zisul Mannus, fiul lui Ioan, a spus că acea moşie a ţinut şi ţine de el în temeiul moştenirii; de aceea, domnul nostru, voievodul, împreună cu sus-zişii fruntaşi ai regatului, au hotărât la judecată ca sus-zisul Manus, împreună cu vecinii, megieşii şi cei mai de aproape ai moşiei Beunye – ce vor fi chemaţi – să fie datori să facă jurământ în faţa noastră, la Sântimbru, la sus-zisele octave ale sărbătorii Botezului domnului, cu privire la faptul că moşia Beunye a fost şi este a sa de moştenire.

Şi fiindcă la acele octave ale sărbătorii Botezului domnului acel Mannus, fiul lui Ioan, precum ne-a spus mai înainte, n-a venit nici n-a trimis pe cineva la acea rostire de jurământ, în vreme ce acel Ladislau de Sumurducu, împuternicitul legiuit în locul zişilor, al domnului abate şi al conventului său, a aşteptat în faţa noastră zilele legiuite, drept aceea noi, împreună cu nobilii regatului, care au stat şi au judecat împreună cu noi în scaunul de judecată, am hotărât prin judecată că zisa moşie Beunye trebuie să fie trecută de către acei oameni în stăpânirea pomenitei mănăstiri din Cluj-Mănăştur, abatelui şi conventului ei, spre a o stăpâni, a o ţine şi a o avea pe veci.

Drept aceea, fiindcă la zisa punere în stăpânire trebuie neapărat să se trimită oamenii voştri şi ai noştri, prin cele de faţă, cerem cu stăruinţa prieteniei voastre să trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în

faţa căruia Petru zis Feyes, slujitorul nostru, trimis de noi anume pentru aceasta, să meargă, la octavele acum viitoare ale sărbătorii întâmpinării domnului (9 februarie), la sus-zisa moşie Beunye şi, sosind toţi vecinii şi megieşii ei chemaţi în chip legiuit şi fiind ei de faţă, s-o hotărnicească după vechile şi bătrânele ei hotare şi s-o despartă de moşiile vecine şi deosebind-o, ridicând noi semne de hotar lângă cele vechi, unde va fi necesar, fără a ţine seamă de împotrivirea acelui Mannus şi a lui Ioan, fiul său, s-o dea în stăpânire zisei mănăstiri şi, prin ea, abatelui şi conventului ei, spre a o stăpâni, a o ţine şi a o avea pe veci, dacă nu se vor împotrivi alţii; iar dacă ar fi alţi împotrivitori, să-i cheme înaintea noastră, la un soroc potrivit spre a sta faţă cu domnul Ladislau abatele şi conventul său. Şi după aceasta, la octavele viitoare ale începutului Păresimilor (1 martie) să aveţi bunăvoinţa să ne răspundeţi în scris despre desfăşurarea acestei puneri în stăpânire a moşiei împreună cu mersul hotarelor şi cu numele celor chemaţi, dacă vor apărea, ziua şi locul statornicit şi cu desfăşurarea întregii pricini”[332].

1358, martie 2, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a spus, „în numele lui Ladislau, abate la mănăstirea Mănăştur, că pe când ei au vrut să intre în stăpânirea unei moşii a lor, numită **Beunye (**Bewna, Bewnyme, Bewne, lângă **Chinteni**, judeţul Cluj), redobândită de la Manus, fiul lui Ioan de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj)… Bartolomeu, fiul acelui Ioan, adică fratele lui Manus, s-a împotrivit dării în stăpânire… şi omul nostru l-a chemat, de două ori, înaintea noastră… Sosind acel soroc, Bartolomeu nu s-a înfăţişat,

[332] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1356-1360, vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 77, pp. 76, 77

nici nu a trimis pe altcineva în locul său. Drept aceea, cerem să trimiteţi un om de mărturie, în faţa căruia să-i pună în stăpânire”[333].

1359, august 9, Vişegrad: Regele Ludovic scrie vicevoievodului Petru că i s-a plâns „Ladislau, abatele de Cluj-Mănăştur, că Deme, sluga lui Ştefan zis Pogan, fost castelan de **Unguraş** (Baluanus, judeţul Cluj) şi de **Ciceu** (Chychou, judeţul Bistriţa-Năsăud), a cotropit cu sila o bucată de pământ a mănăstirii, numită **Tyburczthelke** (dispărut, lângă Chinteni), aflătoare între hotarele moşiilor mănăstirii **Chinteni** (Kayanthow, lângă Cluj-Napoca), **Mariathelke** (dispărut, lângă Chinteni, judeţul Cluj) şi **Bewna** (Beunye, Bewna, Bewnyme, Bewne, lângă **Chinteni**, judeţul Cluj), şi s-a aşezat în acel pământ, ca să locuiască, spre paguba şi povara sus-zisei mănăstiri. / Cu privire la aceasta, poruncim, cu straşnică poruncă regească… dacă acea bucată de pământ se află între hotarele moşiei mănăstirii şi dacă Deme a cotropit cu sila acel pământ sau nu”[334].

---

[333] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 233, pp. 245-247

[334] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 396, pp. 403, 404

BEZNEA

(Delureni, magh. Báródbeznye, germ. Bernau, județul Bihor)

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Venter**, ăn comunele Bezne, Barod, Korniczel, Barazel, Valea mare, Csete, Csutelek şi Topa de Crişu-repede, 1465, 575 şi 1776, 80 familii.

Kába, în comunele Bezne, Barod, Korniczel, Barazel, Valea mare, Csete, Csutelek şi Topa de Crişu-repede, 1465, 1575 şi 1776, 220 familii.

Kakutsi, în comunele Bezne, Barod, Korniczel, Barazel, Valea mare, Csete, Csutelek şi Topa de Crişu-repede, 1465, 1575 şi 1776, 225 familii.

Kuk, în comunele Bezne, Barod, Korniczel, Barazel, Valea mare, Csete, Csutelek şi Topa de Crişu-repede, 1465, 1575 şi 1776, 50 familii.

Szuts (Şut), în comunele Bezge, Barod, Korniczel, Barazel, Valea mare, Csete, Csutelek ţi Topa de Crişu-repede, 1465, 1575 şi 1776, 26 familii.

Lall, în comuna Bezne, 1667, arcul în aer vibrat şi mâna dreaptă în mânecă roşie, 8 familii”[335].

---

[335] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 39

1926, „Continuând activitatea de propagandă începută, Comitetul Regional din Cluj al L. A. N. C. a fost primit, la **Beznea**, de multă lume, în frunte cu părintele Bere. Au vorbit domnii profesor Malai, studentul Lascu, precum şi dl profesor Fodor Petru, preşedintele Comitetului Regional a L. A. N. C. din Oradea-Mare. Şi aici, sute de ţărani au depus jurământul „Ligii“. Seara, ligiştii s-au reîntors la **Bratca**, unde au fost găzduiţi în casa ospitalieră a dlui profesor Fodor”[336].

1929: Preotul greco-catolic Ioan Clintoc, din **Beznea**, scria „revoltat în suflet de cele înscenate de pocăiţii din **Beznea** şi jur”, dorind să vestească „lumii scandalul provocat, a doua zi de Rusalii, în 20 mai anul curent. / Pocăiţii, care vestesc dragoste şi blândeţe, supunere ordinelor autorităţilor, în ziua de 20 mai, a doua zi de Rusalii, în comuna Beznea au călcat în picioare nu numai ordinul preturii, ci, în fanatismul lor, unul dintre ei a pus mâna chiar şi pe arma jandarmului, şi numai mulțumită calmului plutonierului de jandarmi din **Bratca** nu s-a vărsat sânge pe străzile comunei Beznea, în a doua zi de Rusalii. Dar să vorbească faptele!

Pe a doua zi de Rusalii, fixaseră pocăiţii din **Beznea** şi jur un botez, care era să se celebreze într-o vale din apropierea comunei. Conducătorul pocăiţilor din **Oradea**, Balc Petru, ceruse permis de la Pretura din **Bratca**, ca, a doua zi de Rusalii, să poată boteza câţiva pocăiţi. Pretura din **Bratca**, conform art. 53 din legea cultelor, le-a dat un ordin-permis, că botezul îl pot administra, însă în cel mai restrâns cerc familiar, cu excluderea manifestaţiunilor zgomotoase; tot acest ordin le-a pus în vedere pocăiţilor că este

---

[336] *Înfrăţirea Românească*, Anul II, nr. 13, Cluj 1926, p. 12

strict şi cu desăvârşire oprit să vină şi să se adune şi din alte comune; tot aşa de strict este oprit şi aplicarea şi cântarea cu fanfare muzicale! / Acest ordin al Preturii a fost adus şi la cunoştința conducătorilor pocăiţilor din **Beznea**: Maneşcu Teodor, care, la 18 mai, a şi semnat numele pe contrapagina ordinului.

A doua zi de Rusalii, bunii creştini din **Beznea** se pregăteau să vină la biserică, ca să sărbătorească marea şi sfânta zi a Rusaliilor. Dar altcum au hotărât marile puteri ale pocăiţilor! Deja disdedimineaţă, se auzea un zgomot, o larmă infernală, așa încât bunii creştini din Beznea stăteau uimiţi și înfioraţi, că oare ce o să fie şi aceasta? Veneau pocăiţii, din toate direcțiunile, în grupuri şi cu trăsuri, urlând de gândeai că se prăpădeşte lumea, că se apropie sfârşitul lumii; veneau, veneau fără întrerupere, femei, bărbaţi, fete, prunci din Borod, Bratca, Banlaca, Valea Mare, Valea Neagră, Aleşd, Tileagd, Huedin (depărtare de 70 km) etc. S-a constatat că au participat şi au fost concentraţi la acest botez din 20 comune, în număr de circa 600-700 inşi! Slujba divină de la biserica unită română a fost cu desăvârşire conturbată. / Pocăiţii baricadau centrele comunei, prindeau credincioşii, care veneau la biserică, şi îi duceau la biserica lor. A fost, într-adevăr, „năvălirea altor neamuri asupra noastră".

Pe la orele 15, apoi, s-a pus în mişcare convoiul pocăiţilor şi, pe străzile principale ale comunei, a plecat la vale, să celebreze botezul. La vale, apoi, a început ceremonia lor tristă şi funebră… Vedeai, cu lacrimi în ochii, cum bieţii românii din Beznea şi jur se lasă victima şi prada unor oameni fără răspundere, străini aici. Predicatorul începe să vorbească; apoi începe fanfara muzicală, compusă din niște ţărani fără carte şi ne-experţi în muzică, în loc să

cânte, scârțâiau trâmbiţele, o dezarmonie nemaipomenită, nu ştiai că oare trâmbiţele urlă sau Dumnezeu, în mânia Sa, a deschis Cerul, să trimită ceva pacoste pe pământ!

În timp soseşte plutonierul de jandarmi din **Bratca** şi, într-un mod cinstit, dar hotărât, somează pe un predicator să se legitimeze; predicatorul îl roagă să fie cu răbdare, până la terminarea ceremoniei. După terminarea botezului, convoiul s-a întors la casa pocăiţilor. Spiritele creştinilor din Beznea deja erau agitate. Ceremonia pocăiţilor se termină abia seara, la 7 ore; care, în grupuri mari, părăsesc Sinagoga lor. / Plutonierul de jandarmi, însoţit de un singur soldat jandarm, voieşte să-i oprească, spre legitimare, pe cei veniţi din alte comune; pocăiţii se opun, tumultul creşte, încep a ameninţa, ţinuta lor devine ostilă. Plutonierul de jandarmi, din nou, îi somează, provoacă pe cei străini să se legitimeze, nici un rezultat, pocăiţii încep a face larmă; înconjoară pe cei doi jandarmi şi unul dintre ei voieşte să dezarmeze pe soldatul jandarm (avem martori care au văzut). / La un semnal, dat apoi, pocăiţii o iau la goană şi fug. Plutonierul fuge şi el înaintea mulţimii, ca să-i oprească, dar fără rezultat. Pocăiţii, apoi, înjurând şi ameninţând, au părăsit comuna”[337].

1929: „**Sfinţirea din Beznea**. Duminică. în 13 octombrie, a avut loc, în Beznea, sfințirea noii biserici greco-catolice. Credincioşii acestei parohii, semănaţi într-o mare de pocăiţi, de mult simțeau nevoia unui nou lăcaş de închinăciune, fiindcă cel vechi, rămas din moşi-strămoşi, se dărăpănă. Dar cum sărăcia nu le îngăduia să adune atâţia bani, să ajungă pentru ridicarea unui vrednic lăcaş spre mărirea lui Dumnezeu şi mângâierea sufletului lor, lăcaş

---

[337] *Vestitorul*, Anul V, nr. 13-14, Oradea 1929, pp. 7, 8

care să fie spre cinstea numelui de român şi a legii româneşti între rătăciţii ajutaţi, de multe ori, cu bani străini, sentoarseră cu încredere către bunul lor păstor, Înalt Preasfinţia Sa Episcopul român-unit din Oradea, Dr. Valeriu Traian Frențiu, care, cu larga-i inimă, înțelese importanţa lucrului şi, cu un nobil gest, dărui credincioşilor sumele necesare pentru zidirea frumosului lăcaş. După doi ani de meticuloasă grijă şi conducere, beznenii au ajuns să aibă cea mai frumoasă biserică din jur, dacă nu din toată regiunea de Vest. Frumuseţea bisericii, pe lângă locul potrivit, de unde se deschide o frumoasă perspectivă asupra colinelor din jur, o formează stilul ei cu adevărat românesc. Parcă e o veche biserică din bătrâni reînviată ca o pasăre măiastră, în culori şi trăsături de totul noi, strălucitoare ca de foc.

La ridicarea ei au contribuit: credincioşii grecocatolici din **Beznea**, cu 116.000 lei, diferite ajutoare şi donaţiuni, 54.135 lei, Înalt Preasfinţitul Dr. Valeriu Traian Frențiu acoperind restul de 377.250 lei. Deci total biserica a costat 547.403 lei. / Actul sfinţirii l-a săvârşit Î. P. S. Sa, însoțit de către vicarul său general, Dr. Gheorghe Miculaș, prelat papal şi asistența din Oradea: monseniorul Vasile Barbul, primnolar consistorial, părintele Dr. Ludovic Tăutu şi On. Mihai Sălăgian, profesori de teologie, de faţă fiind şi M. On. Dr. Pavel Lauran, protopopul districtului, şi mai mulţi preoţi din jur. La consacrare, a participat şi corul catedralei unite, cu orchestra, sub dirijarea maestrului Francisc Hubic, profesor la teologie. Au mai fost de faţă: Dr. Sever Erdelyi, senator, Dr. Gh. Ştefanica, primpretorul plasei Aleşd, în reprezentanța dlui prefect al judeţului, Dr. Teodor Stanca, medicul circumscripției, Dl Eugen Clintoc şi mai mulţi preoţi şi mireni din jur și din Oradea. Numărul

poporului adunat din loc şi de prin împrejurimi a fost imens: nu numai biserica era ticsită până la ultimul loc, dar şi curtea largă din jurul bisericii era plină de poporul adunat, care admiră frumuseţea noului lăcaş şi a ceremoniei sfinţirii”[338].

1929: „**Misiuni jubilare în Beznea**. Pentru dobândirea indulgențelor jubilare concese de Preafericitul Părinte Papa Pius XI, din prilejul jubileului său de 50 de ani de preoție, vineri, sâmbătă şi duminecă, 29, 30 noiembrie şi 1 decembrie, s-au ţinut misiuni jubilare în parohia **Beznea**, conduse de părintele dr. Aloisie Ludovic Tăutu, profesor de teologie. S-au mărturisit 108 credincioşi (54 femei, 37 bărbaţi şi 17 copii) şi s-a înființat o Reuniunea Mariană. Tot părintele Tăutu a predicat misiunile jubilare şi în parohiile **Valea Vinului** (320 cuminecări), **Lipoveni** (440 de cuminecări) şi **Petreu** (44 cuminecări), producând în suflete o folositoare înviorare religioasă. Credincioşii au săvârşit, cu multă evlavie, actele necesare pentru dobândirea indulgenţelor”[339].

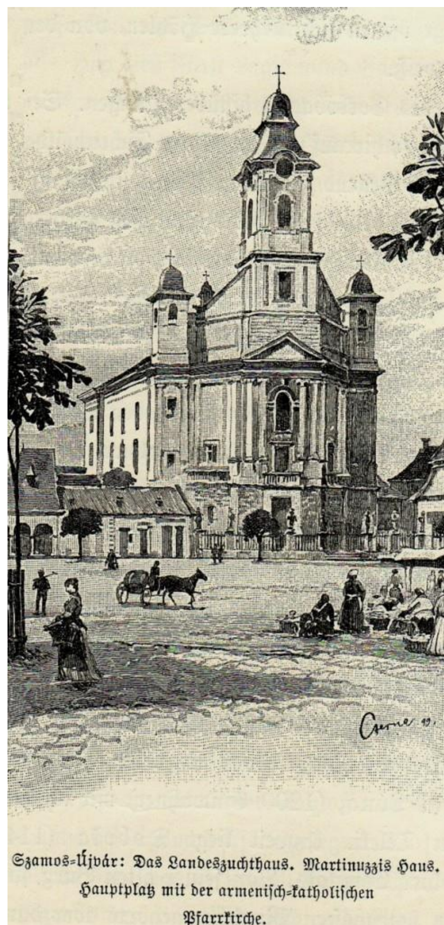
BEZNIK

(vezi **ABUŞ** (Obusfolua sau Beznic, judeţul Mureş)

---

338 *Vestitorul*, Anul V, nr. 20, Oradea 1929, p. 3

339 *Vestitorul*, Anul V, nr. 23-24, Oradea 1929, p. 13

Szamos-Ujvár: Das Landeszuchthaus. Martinuzzis Haus. Hauptplatz mit der armenisch-katholischen Pfarrkirche.

BICĂLATU

(vezi **HUEDIN**, judeţul Cluj).

BIERTAN

(Virthalm, Bwtel, judeţul Sibiu)

1359, februarie 1, Mediaş: Provincialii ţinutului Mediaş dau de ştire că nu au putut să împace şi să potolească „neînţelegerea şi gâlceava ce s-a iscat între două sate ale scaunului nostru, anume **Velţ** (Velcz, judeşul Sibiu) şi **Basna** (Bazna, Bozna, azi **Bazna**, judeţul Sibiu), pentru o pădure… şi l-am trimis la **Sibiu** pe comitele Andrei, bătrânul de **Brateiu** (Prothia, judeţul Sibiu), pentru a cere să se hotărască acolo care din părţi, adică dintre zisele sate, trebuie să plece, să se dea învinsă faţă de cealaltă. Şi patru bătrâni ai scaunului nostru, anume comitele Petru de **Biertan** (Virthalm, Bwtel, judeţul Sibiu) şi comitele Richan de **Răchişdorf** (villa Richvini, villa Eythkmyn, azi **Richiş**, judeţul Sibiu), comitele Ştefan şi Ioan, judele din satul **Aţel** (Eczlen, Villa Hetzelini, Villa Eczlen, judeţul Sibiu), au dat mărturie pentru credinţa lor, la Sibiu, şi i-au îndreptăţit în pricina lor pe acei oameni din Velţ. / Iar aceşti provinciali de Sibiu… au trecut această pricină spre cercetare… / Noi, toţi cei pomeniţi mai sus, mergând în ţinutul sus-ziselor sate şi rămânând acolo timp de trei zile, am dat, prin judecată, acelor oameni din Velţ partea pădurii care, după cugetul nostru, le vine lor de drept, începând din muntele ce se numeşte Veghetorul Înalt, dinspre stânga de

râul ce curge la vale, spre ţinutul satului **Boian** (Bayan, Villa Bonetis, judeţul Sibiu), până la jumătatea păpurişului… / Săvârșitu-s-au acestea în fața celor patru bărbați scriși mai jos, anume comitele Petru de Biertan, comitele Richan de Răchișdorf, comitele Ștefan și Ioan, vechiul jude de Ațel, și Petru, judecătorul unguresc al domnului (nostru) regele, și alți mulți bărbați vrednici și chibzuiți, și cei doi comiți Andrei de Brateiu, împreună cu toți bătrânii acestui sat, comiții din satul Ațel, anume comitele Petru, fiul comitelui Petru, comitele Petru, fiul comitelui Ștefan, cu toți bătrânii acestui sat, comitele Nicolae, cu toți bătrânii satului **Valchid** (Valdhutin, judeţul Sibiu), cei doi comiți Nicolae, cu toți bătrânii din **Copșa Mare** (Magna Kopsch, judeţul Sibiu), comitele Henning, cu toți bătrânii din **Dupușdorf** (Villa Tobiae, azi **Dupuş**, judeţul Sibiu) și toți bătrânii din Biertan, comitele Dumitru și cei doi comiți Ioan, pe atunci juzi provinciali, împreună cu toți bătrânii din Răchișdorf, comitele Iacob, cu toți bătrânii din satul **Nemșa** (Nympz, judeţul Sibiu), comitele Ioan cu toți bătrânii din **Moșna** (Muschna, judeţul Sibiu), cornițele Hentzman, cu toți bătrânii din **Viszdorff** (Weisdorf, dispărut, lângă Mediaş), și toți bătrânii din satul lui **Spurbas** (Furkeschgorf, dispărut, lângă Moşna, judeţul Sibiu), comitele Ioan și toți bătrânii din **Buzd** (Buz, Busd, Busdz, judeţul Sibiu), comitele Valter și toți bătrânii din **Ibișdorf** (Isytelke, Isyptelki, Vila Isopis, Ighişu Român, azi **Ighişu Nou** şi **Vechi**, judeţul Sibiu), comitele Solomon și toți bătrânii din **Băgaciu** (Bogacs, judeţul Mureş), comitele Ștefan și toți bătrânii din **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, judeţul Sibiu), care au fost de față la această orânduire, după cum s-a arătat mai sus, și oricine ar călca această

orânduire este supus osândei cu moartea și va fi silit a da cinci mărci judecătorilor”[340].

1366, mai 5, Alba Iulia: Raportul capitlului bisericii Transilvaniei, trimis regelui Ludovic, după ce trimişii au hotănicit şi preţuit moşia **Lăpuş** (Lapus, judeţul Sibiu), după ce martorii le-au „arătat mai întâi o movilă de hotar, aflătoare spre moşia **Valchid** (Valdhutin, judeţul Sibiu), movilă pe care amândouă părţile au socotit-o adevărată; apoi, mergând spre miazăzi, pe o creastă mare şi lungă, au arătat un semn de hotar, după cum li se părea lor, despre care saşii susţineau că nu e semn de hotar adevărat; mergând mai departe, până la capătul acelei creste, Ioan, fiul lui Gegus, a arătat mai multe locuri de semne de hotar, pe care mărturiseşte că le-au stricat zişii saşi, dar acolo nu se vedeau nici un fel de semne. După aceea, la capătul acelei creste, el a arătat un semn mare, despre care amândouă părţile au spus că este un semn adevărat, ce desparte moşiile **Copşa** (Magna Kopsch, judeţul Sibiu), **Biertan** (Virthalm, Bwtel, judeţul Sibiu) şi **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, judeţul Sibiu); mai departe, pomenitul magistru Ioan nu a mai arătat alte semne. În cele din urmă, suszişii saşi i-au dus pe dânşii la altă creastă, pe care, coborându-se, au arătat mai multe semne, care se puteau vedea şi erau în fiinţă, şi pe care mărturiseau că le-au ridicat pe vremea răposatului voievod Ladislau, dar sus-zisul magistru Ioan spunea că acele semne de hotar au fost ridicate cu samavolnicie. Şi, fiindcă pomenitele părţi nu se puteau înţelege asupra acestui pământ în pricină, dimpreună cu nobilii şi comiţii din scaunul Mediaşului, de faţă cu vecinii şi megieşii aflători acolo, aşa cum au putut ei socoti cu

[340] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 355, pp. 351-353

mintea şi vedea cu ochii, au preţuit sus-zisul pământ astfel, că pe acel pământ ar putea sălăşlui optzeci de gospodării sau curţi, iar din pământurile de arătură, din pădurile, apele şi viile de acolo, aceste gospodării ar putea avea hrană şi roade îndeajuns pentru folosul lor”[341].

1492: „**Biserica din Biertan** a început să fie construită în anul 1492 și a fost terminată în intervalul 1510-1516. Este o hală scurtă şi largă, cu trei perechi de stâlpi octogonali, care susțin bolțile, decorate cu nervuri dispuse în plasă. Faza târzie a goticului se conjugă aici cu trecerea spre Renaştere, noul moment artistic fiind ilustrat de ancadramentele portalelor de nord şi de sud. Decorul monumental al bisericii din Biertan este sărac, în schimb merită toată atenția amvonul de piatră, cu reliefuri figurative: Răstignirea, Rugăciunea de pe munte, Profeţia lui Simion. Caracteristicile stilistice permit situarea acestei opere în sfera de influență a școlii lui Veit Stoss și pare verosimilă identificarea autorului cu pietrarul Ulric din Braşov, a cărui **prezență este semnalată la Biertan**. în 1523”[342].

1629, David Frölich: „Vinul transilvan, care se face din belşug, este mai bun decât vinul românesc, francez, „marchez” (de pe Rin), austriac, morav, dar mai prejos de cel roman şi unguresc: conţine mai mult tartru şi este mai sulfuros, şi din această pricină provoacă artrită la mâini şi la picioare. Vinuri mai sănătoase şi mai tari se fac la **Alba Iulia**, **Deva**, **Aiud**, **Biertan**, **Feneş** şi **Mediaş**”[343].

---

341 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 41, pp. 57, 58
342 Drăguţ, Vasile, *Arta gotică în România*, Bucureşti 1979, p. 58
343 AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, p. 46

1775: Viitorul cărturar şi episcop Nicolae Popovici „s-a născut în **Biertan**, judeţul Sibiu, în acea localitate în care, în 1775, a fost descoperit un „donarium“, o tăbliţă de donaţie către biserica din sat a unui candelabru sau policandru de bronz, de care era atârnată tăbliţă, având pe ea inscripţia „*Ego Zenovius volum posui*”, în traducere: „Eu, Zenovius, am făcut această danie”, sub inscripţie având un disc, tot din bronz, având în el monograma lui Hristos. Savanţii au stabilit, după criterii ştiinţifice bine alese, că tăbliţa e din secolul IV”[344].

1898, Diaconovich: „**Bertan** (magh. Berethalom, germ. Birthälm), orașel în Transilvania, comitatul Târnava mare, cu, 2.245 locuitori saşi şi români (711); situat în o vale înconjurată de dealuri frumoase, păduri și vii extinse. Biserica evanghelică e zidită în anii 1514-1524, înconjurată de ziduri duble, în trecut a servit ca fortăreață; în ea se aflã mormintele mai multor superintendenți sași. În perioada 1572-1868, au rezidat, în Biertan, episcopii saşilor. Locuitorii sunt mici industriași și agricultori, îndeosebi viticultori”[345].

1920: „**Sfinţirea steagului comunal din Biertan**. Ziua de 10 Mai a fost, pentru comuna Biertan, pe lângă întreit însemnată zi națională, şi cea mai însemnată zi națională comunală, ce-au pomenit-o românii de acolo. / Un sentiment de bucurie a stăpânit pe acest blând, înțelept și dornic de înaintare popor, căci știa că, în ziua aceea, are să se sfințească „stindardul primăriei comunale“, care, de aici, înainte, are să fâlfâie mândru pe primăria încătușată de veac a șovinismului vechii metropole săsești, simboli-

---

344 *Revista Teologică*, Anul II, nr. 3, Sibiu 1992, p. 71

345 Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 467

zând treicolorile mândrei noastre Ţări. / La 8 ore a. m., cu mic, cu mare, se grăbesc, înveşmântaţi sărbătoreşte, spre biserică, pentru a participa la serviciul divin, de unde, urmând stindardului şcolar, pornesc spre şcoală. De aici, în șir frumos, în frunte cu stindardul Național, purtat de învăţătorul I. Racoța, înveşmântat în frumos port naţional, pornesc domnii preoţii N. Gheaja şi T. Avram, însoțiți de cei 4 membri români ai Primăriei comunale, dintre care viceprimarul I. Popovici purtă stindardul comunal înfășurat; urmează mândra și bine instruita „Reuniune de cântări", după care vin bărbați şi femei, în frumos convoi. Tuturora le premerge muzica, după care urmează elevii şcolilor române, supravegheați de învăţătorul I. Ţierean. / În piață, înaintea primăriei, în loc împodobit cu frunză verde, acest frumos convoi se opreşte şi se sfințește stindardul. Predarea urmează din partea domnului paroh T. Avram, prin o vorbire, la care răspunde, preluându-l, primarul sas. Vorbeşte preotul săsesc Reich, accentuând speranța că fâlfâirea steagului pe primărie va aduce dreptate şi egalitate pentru toți locuitorii din comună. / SE face înconjurul pieţii, cu ambele stindarde desfășurate, şi stindardul comunal se arborează pe primărie, în care timp „Reuniunea", condusă de harnicul învăţător I. Racoța, intonează cântările „Pe-al nostru steag", „Imnul Regal", „Deșteaptă-te Române" şi „Mersul legionarilor". / În aceeași ordine, românii se reîntorc în locul deschis de la „Casarmă", unde se întinde o mare horă, în care se puteau vedea bătrâni și tineri, bătând voioși pământul românesc. Dl paroh Nicolae Gheaja, sufletul aranjării acestei mândre serbări, prin o vorbire ocazională, arată însemnătatea acestei zile mari. Sfârșitul vorbirii e acoperit de o ploaie de flori, aruncate de tinerimea „Reuniunii" asupra iubitului lor vorbitor. / După

prânz, fiind timpul nefavorabil de-a ieși în livadă, petrecerea cu dans s-a urmat în sală, la Stea”[346].

1928: „Dl Ionaş Florea, creştin greco-catolic din comuna **Biertan**, judeţul Târnava Mare, cu inima curată şi plin de credință, îndemnat fiind de cel mai nobil sentiment religios creştinesc, s-a zbătut cum numai dumnealui a putut şi, din anul 1924, până acum, a cumpărat un clopot, a donat şi colectat, cu un cuvânt a înființat un fond, zis „al turnului“, în vederea zidirii unui turn pentru biserica grecocatolică din loc, care fond, până azi, s-a urcat la peste una sută mii; de asemenea a înfrumuseţat sfânta biserică cu toate luminile necesare și până acum a făcut şi alte donaţiuni pentru biserică. Cu adevărat îşi cunoaşte menirea de credincios bun şi sprijinitor al casei lui Dumnezeu, pe carele-L rugăm să-i dăruiască pace sufletească şi sănătate trupească”[347].

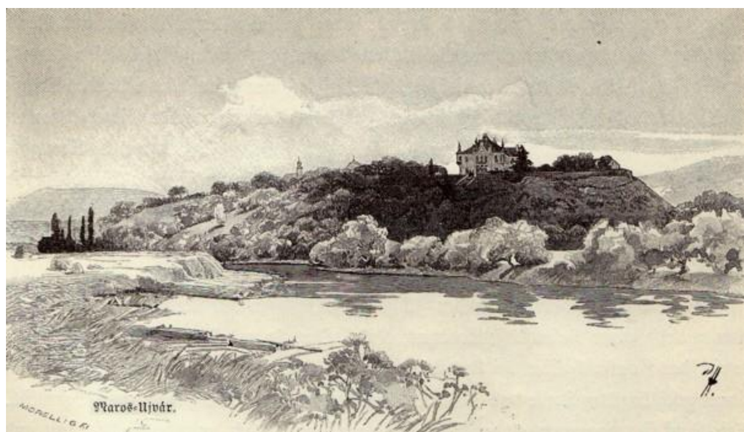
1936: „În parohia Daia… Cu toată vremea de criză, s-au găsit totuşi inimi milostive, care au răspuns la apelul lansat de părintele Nicolae Băcel, să-şi pună în rând biserica ce cade şi să edifice casele parohiale care lipsesc, cu următoarele contribuțiuni: Doamna Eleonora Bălan, învăţătoare în **Biertan**, 100 lei; Ion Moldovan, Biertan, 25 lei. Câte 20 lei, din **Biertan**: Traian Paşcu; Iosif Diorопariu; Nicolae Moldova; Ioan Lepiazan; Zosim Dan; Ioan Vlaicu, **Biertan**, 15 lei. Câte 10 lei, **din parohia Biertan**: văduvele Ana Filip, Veronica Filip şi Ana Bozoşan, George Dan, Nicolae Florea și alţi cinci credincioși, tot din Parohia Biertan, cu suma de 25 lei”[348].

346 *Unirea Poporului*, Anul II, nr. 21, Blaj 1920, p. 7

347 *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 1, Blaj 1928, p. 1

348 *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 20, Blaj 1936, p. 5

1936: „Extract din **publicaţiunea de licitaţie**. În cererea de executare, făcută de urmăritoarea Banca „Albina”, sucursala Mediaş, contra urmăriților Ioan Radu Nonu şi soția, născută Fimia Sântea, Judecătoria a ordonat licitaţiunea execuţională, în ce priveşte imobilele situate în comuna **Biertan**, circumscripţia Tribunalului Târnava Mare, Judecătoriei mixte Mediaş, cuprinse în cartea funciară a comunei **Biertan**… casă de lemn în intravilan, în mărime de 90 stânjeni pătraţi, cu valoarea reală de 5.000 lei, vie în Tobsthal, în mărime de 342 stânjeni pătraţi, cu valoare reală de 1.000 leialtă vie în Tobsthal, în mărime de 278 stânjeni pătraţi, cu valoare reală de 1.000 lei… / Licitaţiunea se va ţine în ziua de 18 decembrie 1936, ora 15, la casa comunală a comunei **Biertan**”[349].

[349] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 47, Blaj 1936, p. 7

BIIA

(Magyar-Bánye, Boros-Benedek, Nagyenyed, Bolgár-Cserged, comuna Şona, judeţul Alba)

1744: „La 1862, o nouă biserică de piatră lua locul celei construite la 1744 de vicarul episcopal Nicolae Pop de la **Biia** şi pe care, în testamentul redactat la 23 noiembrie 1750, fratele său, protopopul Iosif, îl ruga să o zugrăvească din banii obținuți de pe pământurile sale de la Cheţani, ceea ce vicarul a şi făcut, nu doar pentru a îndeplini dorința răposatului, ci şi pentru a da el însuşi un exemplu preoţilor pe care îi avea în subordine şi pe care i-a mobilizat ca nimeni altul în epocă să se implice în renovarea şi înzestrarea bisericilor pe care le păstoreau. Cum evenimentul s-a petrecut după 1750, deci după zugrăvirea catedralei din Blaj, şi cum o bună parte din comunitățile pe care le avea în jurisdicție apelaseră până atunci la Iacov, pentru înfrumusețarea lăcaşurilor de cult, alegerea sa şi pentru zugrăvirea bisericii din **Biia** ni se pare cea mai probabilă. Din patrimoniul artistic constituit atunci nu a supraviețuit nimic"[350].

---

350 Dumitran, Ana; Cucui, Elena-Daniela; Mihu, Elena; Pop, Saveta-Florica, *Iacob Zugravul*, Alba Iulia 2010, pp. 71, 72

1761: „Vicarul de la **Biia** relata, la 20 iunie 1761, că vechea biserică din **Blăjel** fusese renovată de săteni, iar preotul Ion a împodobit-o. Construirea, în 1864, a unei biserici de piatră a fost, ca în multe alte cazuri, începutul aneantizării lăcaşului străbun, cu tot ce moştenise el de la veacul anterior”[351].

1924: „***Asociaţiunea* la Biia**. Duminică, în 10 august curent, Despărţământul (XI) Blaj al Asociaţiunii şi-a ţinut adunarea sa cercuală în fruntaşa comună de pe Târnava Mică, **Biia**. Un frumos mănunchi de cărturari din **Blaj** a ținut să ia parte la această adunare. Încă de dimineață, părintele protopop A. C. Domşa, preşedintele despărță-mântului, era în comună, iar după aceea au venit, de la **Blaj**, Rev. Dr, Iuliu Florian, canonic, av. Dr. Ioan Bianu, profesorii Alex. Lupeanu, Nicolae Popp, Aug. Popa, Ioan Pop-Câmpeanu, Dr. Coriolan Suciu, Oct. Modorcea, Eugen Bucur, Nicolae Ţarină, Valer Iozon, şeful gării **Blaj**, dl Păunescu, preoții din jur, Hărşan din **Cenade**, Boariu din **Micăsasa**, Bradu din **Pănade** şi Mărginean din **Lupu**. / Întreg satul, în haine de sărbătoare și cu steag tricolor, aşteaptă pe oaspeţi la şcoala frumos împodobită. După slujirea vecerniei, poporul se adună în livada de lângă biserică, fiind localul şcolii prea neîncăpător pentru atâta lume…

Expoziţia de copii. În vremea aceasta, în şcoală se făcea examinarea copiilor mici, până la doi ani, şi a costumelor, din partea dlor Dr. Kertz, medic, dna preoteasă Mărginean şi dnii Flaviu C. Domşa, Valer Iozon şi A. Lupeanu. / Îţi era mai mare dragul să vezi mamele, cu tinerele lor odrasle, cum se prezentau în faţa comisiei, precum şi

351 Dumitran, Ana; Cucui, Elena-Daniela; Mihu, Elena; Pop, Saveta-Florica, *Iacob Zugravul*, Alba Iulia 2010, p. 72

fetele şi nevestele, care, cu acest prilej, au ţinut să îmbrace haina unde se vedea mai limpede și mai frumos lucrul şi hărnicia mânitor lor. / În numele comisiei, a raportat dl prof: de la Blaj, Flaviu C. Domşa. Spune că s-'au prezentat vreo 60 mame, cu copii până la doi ani. Comisia a rămas mulțumită de felul cum s-au înfăţişat copiii şi propune să se premieze următorii: Dulău George, cu 200 lei, Dulău Ioan, cu 100 lei, şi Tătar Oniţa, cu 100 lei; iar laudă au căpătat: Ignat Oniţa, Căpâlnean George, Bogdan Elena, Săbău Maria, Dulău Timoftei, Avram Iosif, Latkai Endre, Dancu Aurelia, Burjă Maria şi Dulău Difta.

Expoziţia de porturi naţionale. Dl prof. Lupeanu raportează pentru premiul portului naţional, la care s-au prezentat cam 50 neveste şi fete, în costume din loc. Afară de şorțurile care aproape toate erau cumpărate din prăvălie, costumele toate au fost lucrate de mâna celor ce le poartă. Propune să se premieze, cu premiul prim, de 300 lei, Hancăş Anica, cu premiul al doilea şi al treilea, de câte 100 de lei, Bogdan Difta şi Dulău Anuţa. Laudă au căpătat: Moldovan Silvia, Hancăş Oniţa, Cristea Anica şi Hancăş Silvia. Împărțirea premiilor şi a laudelor a fost un prilej de înălțare sufletească pentru întreg poporul care a fost de faţă. / În urmă, părintele Mărginean mulţumeşte din inimă blăjenilor pentru tot ceea ce au făcut acum şi în trecut pentru Biia. / Seara, s-a făcut o frumoasă producţie teatrală. **Tineretul din Biia** a jucat, cu succes, piesa teatrală a lui Alecsandri „Lipitorile Satelor“. Sperăm că locuitorii din Biia nu vor uita în curând ziua de 10 august, care a fost pentru ei un prilej de înălțare sufletească”[352].

[352] *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 33, Blaj 1924, pp. 2, 3

1925: „**O frumoasă petrecere în comuna Biia**. Tineretul școlar din comuna Biia, judeţul Târnava Mică, a aranjat, în ziua de 30 august, o frumoasă producţie de teatru, împreunată cu petrecere, în folosul „Institutului Recunoştinței“ din Blaj. S-au jucat piesele „Florin și Florica“, de Vasile Alecsandri, și „Zăpăciţii“, de Speranţă. Au fost foarte bine în rolurile lor domnişoarele Susana Dulău şi Livia Vișa, amândouă eleve ale Blajului, şi Iustin Dulău, elev în clasa a III-a a liceului din Blaj. La urmă, s-au jucat jocurile naționale „Călușerul“ și „Bătuta“, conduse de dl Ioan Petraş. Foarte frumoasă a fost ținuta fetelor și feciorilor țărani din Biia, care au avut o purtare vrednică de satul pe care îl păstoreşte un preot de seamă ca părintele Vasile Mărgineanu. „Institutul Recunoștinţei“ a primit, de la aranjori, suma de 400 lei”[353].

1928: „**Reuniunea „Sf. Maria“ a femeilor din Biia**. Femeile române greco-catolice din comuna **Biia**, județul Târnava Mică, au o reuniune foarte harnică, pusă sub scutul Preacuratei. În ziua de duminică, 25 noiembrie, această reuniune a aranjat o bine reuşită producţie cu teatru şi cu declamări. S-a jucat piesa „Nunta Mărioarei“, de Emanoil Suciu, şi s-au recitat poeziile „Maria“ şi „Către Maria“. / Feciorii şi fetele care au jucat în piesă au dovedit o rară îndemânare. Părea că de când lumea au trăit tot cu cartea, aşa de frumos vorbeau şi spuneau. Lasă, că şi piesa a fost foarte bine aleasă, fiind plină de învăţături şi pilde creştineşti. / Mare succes a avut Amalia Dulău, cu poezia „Maria”, precum şi Rozalia Dulău, cu a doua poezie din program. Peste tot, întreg programul a stors deplina plăcere a tuturor celor de faţă. / Partea materială încă a succes foar-

[353] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 37, Blaj 1925, p. 3

te bine. S-au încasat suprasolviri însemnate, atât din comună, cât şi de la oaspeţii din împrejurimi. / Producţiunea Reuniunii femeilor din Biia poate servi de pildă, să se îndemne şi alte reuniuni să aranjeze asemenea producţii, pe care poporul nostru le vede foarte cu drag”[354].

1931: „**Expoziţia de animale de la Blaj**… / Camera de Agricultură a judeţului Târnava Mică, înţelegând că cel mai bun îndemn pentru oameni de a crește animale frumoase şi de soi ales, este arătarea acelor animale şi premierea lor cu bani, medalii sau diplome de recunoştinţă, a şi început să facă astfel de arătări sau expoziţii. / În 25 octomvrie a făcut o expoziţie de animale la **Bălăușeri**, iar luni, în 26 octombrie, la **Blaj**. La expoziţia de la Blaj s-au putut vedea numai animale de prăsilă… Dintre proprietarii care au adus animale spre arătare, au fost premiaţi următorii:

Pentru tăurași frumoşi de prăsilă, au fost premiaţi: Ferma Bruchental din **Sânmiclăuş**, cu 1.000 lei, Milu Moșneag din **Bucerdea**, cu 800 lei, Frăţilă Nicolae din **Sâncel**, cu 600 lei, Schuster Martin din **Bălăușeri**, cu 400 lei, Mărginean Nicolae din **Crăciunel**, cu 300 lei, **Pataki Martin** din **Crăciunel**, cu 300 lei, Hann Samuel din **Şona,** cu 200 lei Cistean Ioan din Bucerdea, cu 100 lei, Şarlea Simion din **Tiur**, cu 100 lei, și Binder Mihail din **Bălcaciu**, cu 100 lei.

Comunele care au taurii cei mai bine îngrijiţi, încă au fost premiate cu bani, și anume: comuna **Sâncel**, cu 300 lei, comuna **Șona**, cu 250 lei, comuna **Petrisat**, cu 200 lei, comuna **Bălcaciu**, cu 200 lei, comuna **Mănărade**, cu 200 lei, comuna **Blaj**, cu 150 lei, comuna **Ciufud**, cu

[354] *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 49, Blaj 1928, p. 1

150 lei, comuna **Sânmiclăuş**, cu 150 lei, comuna **Pănade**, cu 150 lei, comuna **Spini**, cu 100 lei, şi comuna **Veza**, cu 100 lei.

Pentru vacile şi junincile celea mai frumoase au fost premiaţi: Ferma Bruckental din **Sânmiclăuş**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 900 lei, Costea Ioan din **Blaj**, cu 800 lei, Weber Matei din **Şona**, cu 700 lei, Păcurar Constantin din **Blaj**, cu 600 lei, Bechtold Iosif din **Blaj**, cu 600 lei, Mircea Nicolae din **Mănărade**, cu 500 lei, Olah Ioan din **Blaj**, cu 500 lei, Horşa Emil din **Sânmiclăuş**, cu 400 lei, Schmiat George din **Mănărade**, cu 400 lei, Puşcaş Ioan din **Blaj**, cu 300 lei, Barabaş Ana din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Curtea mitropolitană din **Blaj**, cu 200 lei, Internatul da băieţi din **Blaj**, cu 200 lei, Scherner Samuel din **Mănărade**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 200 lei, Sântimbrean Ioan din **Cergăul Mare**, cu 800 lei, Grama Teodor din **Sâncel**, cu 700 lei, Mihai Ungurean din **Beşinău**, cu 600 lei, Morar Ioan din **Ciufud**, cu 500 lei, Konerth Martin din **Şona**, cu 500 lei, Lopziger Martin din **Şona**, cu 400 lei, Schmidt Andrei din **Mănărade**, cu 400 lei, Costea Vasile din **Sâncel**, cu 300 lei, Reder Ioan din **Bălcaciu**, cu 300 lei, Sas Danilă din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Frăţilă Ioan din **Tiur**, cu 250 lei, şi Spătăcean Alexandru din **Ciufud**, cu 200 lei.

Pentru vieri şi scroafe bune de prăsilă au fost premiaţi: Maurer Ioan din **Mănărade**, cu 400 lei, Ştefan Dragoş din **Blaj**, cu 300 lei, Costea Ilie din **Sâncel**, cu 400 lei, Mărginean Ariton din **Sâncel**, cu 300 lei, Barna Vasile din **Iclod**, cu 200 lei. Îngrijitorul vierului din **Mănărade** a primit 200 lei, răsplată pentru buna îngrijire.

Pentru berbeci şi oi bune şi frumoase au fost premiaţi: Ioan Idu din **Mănărade**, cu 200 lei, Mărginean

Nicolae din **Mănărade**, cu 150 lei, Ciugudean Gligor din **Bia**, cu 200 lei, și Stoicu Gligor din **Bia**, cu 300 lei.

Pentru galiţe s-a dat lui Emil Ciufudean din **Veza** 200 lei, oare a adus 6 galiţe Orpington, lui Alexandru Sighad din **Blaj** 150 lei, care a adus 4 galiţe Orpington și lui Miron Nicula din **Blaj** 100 lei, pentru pui de podoabă japonez Waly Kicki.

Diplome de recunoștință au primit Fondul I. M. Moldovan şi Curtea mitropolitană din **Blaj**, pentru porcii bine îngrijiţi, iar pentru galiţe, au primit diplome: Doamna Suciu din **Blaj**, care a adus spre arătare gâște foarte frumoase, Emil Negruţiu din **Blaj**, care a adus mai multe galițe Rhode Island şi Plymuth-Rock, Iustin Hossu din **Blaj**, care a adus 5 găini Rhode Island și 6 Leghorn, Nicolae Mârza din **Blaj**, care a adus 4 găini Wiandette, Ioan Costea din **Blaj**, care a adus 9 găini Wiandette albe, foarte frumoase, Dr. Traian Denghel, care a adus 2 pui Plymuth, mari şi frumoși, Petru Cristea din **Blaj**, care a adus 4 găini Orpington, Dr. Ioan Piso, care a adus 3 găini Wiandette şi 3 Rhode Island, şi Ştefan Dragoş, care a adus un cocoş Wiandette”[355].

1933: „**O bătaie, doi viței**. O poveste cu mânia sasului. Frica îi mare doamnă. / După cum sună titlul acestei poveşti, mulți vor crede că cele spuse sunt lucruri scornite. Dar nu. Întâmplarea s-a întâmplat şi noi o spunem aşa cum ni s-a spus. / Mai deunăzi, **doi feciori chipeşi din comuna Biia**, de pe valea Târnavei Mici, români zdraveni şi curajoşi la inimă, veneau spre casă, din târgul de la **Jidvei,** comună tot pe aceeaşi vale. Înaintea lor, mânau o vacă frumoasă şi bine îngrijită. Feciorii îşi spuneau păsurile vieţii,

[355] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 43, Blaj 1931, p. 7

poate croiau chiar planuri .de însurătoare. Ba cu una, ba cu alta, din vorbă în vorbă, cum ştie românul să-şi scurteze drumul, flăcăii noştri, cam plouaţi şi osteniţi la feţe de lărmălaia târgului şi de oboseala drumului, îndemnând vita la drum, ajung în comuna săsească **Şona**. Până în satul lor nu mai era drum lung, dar şi soarele îşi pălea lumina printre norii asfinţitului şi, de aceea, tinerii trecuseră prin comună fără oprire.

Mânia sasului. Dar când să iasă din sat, iacă poznă. Doi săsălăi, înalţi şi subțiri, cum e vorba cu Hanţ, se reped, dintr-o grădină, înaintea lor, ţinând fiecare câte un par în mână! Călătorii noştri privesc miraţi şi nici nu le vine a crede cele ce vedeau. Dar pozna-i poznă. Până să-i mai întrebe tinerii noştri despre sănătate şi gânduri, saşii, cam deochiaţi la maţe, se reped la feciori și, cât ai bate în palme, îi cârpesc cu parii pesta cap, ca de la șetre. Românii, meşteri la lovituri, dar şi la răbdare, înghit găluşca şi sar repede din drumui saşilor. Pe faţa unuia din ei se prelingeau mici picături de sânge, împestrițând cămaşa albă de din jos. Flăcăul se şterge, cu mâneca cămăşii, înjură una printre dinți. Ruşinea era însă pe capul lor. Trebuiau să intre-n sat ca nişte oameni bătuţi. La acest gând, îi cuprinde o turburare. Ar fi vrut poate o luptă dreaptă, ca în povestea lui Fat-Frumos, dar saşii se înspăimântară şi, în loc să vină, să-şi continue isprava, mergeau cu mersul racului.

Frica îi mare doamnă. Ori pentru că românii noştri erau numai doi şi saşii, în satul lor, ori poate îi cunoşteau cât sunt de slabi într-ale fricii, feciorii nu păşesc spre ei, ci îi ameninţă: „Noa, saşilor acum nu vă facem nimic, dar vă prindem noi în mână şi apoi v-aţi mâncat urechile şi nasul". / Prin pantalonii saşilor pătrunde un fior rece. Picioarele le tremură şi inima parcă-ar vrea să se înece; Miş se uită la

Gheţ: „Doamne, Ilie al românilor, cum o să trăim fără urechi şi fără nas?”. Şi, deşi vorba fusese numai vorbă, frica în ei creşte şi stăpâneşte, scornind, ca şi volbura vara, toate momentele de groază auzite ori chiar trăite. Parii le cad din mână şi sunt ca-nlemniţi. Cu cât românii păşeau mai tare, în drumul lor, cu atât sașii bătăuşi erau mai siguri că flăcăii biieni îşi vor ţine cuvântul. Vorba ceea, frica grijeşte pepenii. Îndemnați de spaima ce le-nnăbuşea inima, saşii strigă pe români. Ba îi roagă să stea de vorbă, să înţeleagă şi ei că a fost o greşeală şi să se gândească la pace.

– Cereţi cât vreţi, noi, he!, dăm bucuros, numa să trăim în bună omenie.

– Cam slabă omenie, vecine, când ne faci aşa ruşine, zice Petre al Oanei, care, fiind mai puţin lovit, desluşi îndată că îi rost să scoată ceva de pe pielea saşilor. Ce vrei, ia petec pentru cârpirea şi lecuirea loviturilor primite.

Din vorbă în vorbă, ca oamenii la târg, s-ajung cu înţelesul. Românii, mulțumiți peste măşură, hai să dea palma de pace şi să-şi ia darul de la saşi. Dar Miș, care ţinea mult la urechi și la nas, voia să le ştie pe deplin asigurate, Pofteşte pe feciori la notariat, „nu de alta, dar ca să fie tocmeala întărită“. Feciorii merg bucuros, căci bătaia primită le fu bine plătită. / Când noaptea se îngâna cu ziua, flăcăii români porniră spre **Biia**. Erau veseli, fluierau şi râdeau. Nu putură vinde, la târg, dar fără să dea bani, mânau acum spre casă, pe lângă vacă, şi doi viței frumoşi şi trunchioşi”[356].

1943: „**Vizita Î. P. $. Valeriu Traian la Biia**. În dramul său de apostolice, pentru cercetarea și mângâierea credincioșilor, în aceste vremuri amare, Î. P. S. episcop

---

[356] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 7, Blaj 1933, p. 5

Valeriu Traian a cercetat, duminică, 4 iulie, **fruntaşa comună Biia**, din județul Târnava Mică. Î. P. S. a fost însoțit, în această vizită, de părinţii canonici Gheorghe Dănilă și Ioan Moldovan, de părintele protopop Iuliu Busoiu, de părintele Nicole Florea, Ioan Florea, Aurel Roşu şi N. Dulău. / Credincioşii din comuna Biia, în frunte cu părintele Ioan Mărgineanu, au făcut o primire frumoasă Înaltului Păstor. În marginea comunei, în fata porţii de primire, a vorbit dl prim-pretor al plasei Blaj, V. Micu, şi dl Gh. Dancu director şcolar în **Biia**, iar în faţa bisericii, părintele Ioan Mărgineanu, tălmăcind dragostea credincioşilor față de părintele lor sufletesc. Tuturor le-a răspuns Î. P. S. / După sfânta liturghie arhierească, la care a predicat Î. P. S., au urmat vizite la câteva familii fruntașe din comună, apoi masa la casele parohiale. Î. P. Sa a rămas deplin mulțumit de cele văzute în parohie"[357].

[357] *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 28, Blaj 1943, p. 2

BILACU

(judeţul Cluj)

1246, mai 6: **Printre moşiile episcopatului** voievodatului Transilvaniei, întărite de regele Bela al IV-lea, se numără şi „*Golou de comitatu Culusiensi*”[358]. / „Din acest privilegiu al regelui Bela IV, dat episcopului din Transilvania, anume Gallu, se cunoaşte că, pe urma devastării tătarilor mongoli, în mai multe comune nu mai rămăsese nici un om, ci toţi locuitorii pieriseră, omorâţi, chiaru mâncaţi, sau duşi în captivitate. Aşa, în comitatul Clusiu (Kolos) însăşi cetatea Clusiu, cu comunele **Harina**, **Bilacu**, apoi în comitatul **Solnoc**, oraşelele **Zalău** şi **Tăşnad** au rămas cu totul deşerte de oameni. Venitul din acele locuri îl avea, pe atunci, episcopul. Regele, ca să îndemne pe omenii străini a se aşeza pe acele locuri, îi scuteşte atât de jurisdicţiunea voievodului Transilvaniei, cât şi de sub aşa numitul comite suprem sau adică cap, prefect al districtului, supunându-i numai jurisdicţiunii episcopului, de la care apelaţiunea să se poată lua de-a dreptul (imediat) la regele”[359]. „Invazia

---

358 Zimmermann, Franz; Werner, Carl, *Urhundenbuck zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Erster Band: 1191 bis 1342, Nummer 1 bis 582, Hermannstadt 1891, doc. 81, p. 72

359 *Transilvania*, nr. 5, Braşov 1871, p. 56

tătară a provocat și o mare schimbare în harta etnică a Transilvaniei. Regele Béla, întorcându-se în țară după ce tătarii au dispărut, l-a trimis pe voievodul Lőrincz, în 1243, să adune oamenii acolo. Nu știm nimic despre cât succes a avut voievodul Lőrincz, în această misiune. Dar măsura în care populația Transilvaniei a fost distrusă de invazia tătarilor ne este lăsată într-o dovadă documentară, respectiv în scrisoarea episcopului Ardealu-lui Gallus, în care se plânge regelui că județul său a devenit atât de depopulat, după invazia tătarilor, încât acum abia întâlnești o singură persoană în scaunul lui, Fehérvár (**Alba Iulia**) și alte moșii episcopale, precum Herinán (**Harina**) și Biolokolon (**Bilacu**), în județul **Doboka**, Gyalun (**Gilău**), în județul Kolozs, Zilahon (**Zalău**) și Tasnádon (**Tăşnad**, Satu Mare), în județul Szolnok. Nu are nici o speranță de a aduce coloni, dacă nu promite mai multă libertate celor care vor să se stabilească în Transilvania. De aceea, el cere ca regele să-i scoată pe vechii coloniști, care locuiesc pe moșiile sale, precum și pe noii coloniști, care se vor muta acolo în viitor, de sub autoritatea voievodului și a autorităţilor de județ, ca să nu mai aibă alți stăpâni decât pe el, episcopul. Regele îndeplinește cererea episcopului”[360].

1849: „Între timp, Grotenhjelm a pornit la atac împotriva diviziei **Bistriţa**, care era condusă de locotenent-colonelul György Damaszkin, după plecarea lui Bem, și a cărei poziție era la **Sărăţel** (Szeretfalva). Pe 16 iulie, Grotenhjelm a adunat trupele austriece (3 batalioane, 5 escadrile de cavalerie și 17 tunuri) și a lansat un atac pe două coloane: brigada lui Pavlov a înaintat pe drumul

---

[360] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 200-202

național spre Sărăţel, în timp ce celelalte trupe, sub conducerea personală a lui Grotenhjelm, au înaintat în **Budac** (Szászbudak), **Bilak** şi **Harina** (lângă Münzdorf, spre dreapta ungurilor). Damaskin a aflat cu mult timp înainte de pregătirea atacului evaziv împotriva aripii drepte și, prin urmare, la apropierea lui Pavlov, **a evacuat Sărăţelul** și s-a retras într-o poziție avantajoasă, în spatele satului **Galaţi** (Galac). Sub greutatea atacului, a trebuit să se retragă şi de aici, la vest de Teke, la **Sângiorz** (Szentgyörgy). Nici Grotenhjelm nu a profitat de victoria sa – ar fi putut ajunge cu ușurință la trupele lui Lüders, în valea Oltului! –, dar, pe 17, s-a retras pe fosta sa locație, la **Bistriţa**. Astfel, trupele maghiare se puteau retrage netulburate și ajungeau la **Reghin** (Szász-régen), prin **Urmeniş** (Mezőörményes). Pe 20 iulie, Grotenhjelm a împins majoritatea trupelor austriece spre **Sărăţel**, ca avangardă, iar cu grosul armatei a tăbărât între **Bistriţa** și **Pădureni** (Besenyő)”[361].

[361] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

BINIŞ

(comuna Doclin, judeţul Caraş-Severin)

1780, Francesco Griselini: „Am putea spune, despre munţii Moraviţei, în întreaga lor întindere, până la **Reşiţa**, că sunt de fier. Minereul stă în grămezi şi bolovani, din care cauză se poate scoate la suprafaţă cu uşurinţă şi în mari cantități. Cu acest minereu este ocupat un mare număr de lucrători, la cuptorul cel mare din **Reşiţa**, care se află situat nu departe de **Bocşa** (judeţul Caraş-Severin)... Straturile de fier... de deasupra, mai mult expuse contactului cu aerul, posedă şi putere magnetică. Acest munte de fier este numit, de către români, „Minera Mare" sau Ocna Mare (azi **Ocna de Fier**, judeţul Caraş-Severin). Producţia anuală... de aramă... e de 3.000-4.000 de măji, adică de aramă curată, aşa cum se pune în comerţ, ca marfă gata prelucrată; această aramă este în sine mai flexibilă decât aceea de la **Oraviţa** (judeţul Caraş-Severin) şi se mai poate şi topi mai uşor şi cu mai puţine cheltuieli. Ea este transportată la **Ciclova** (judeţul Caraş-Severin), lângă Oraviţa, unde i se dă, prin ciocănire, ultima pregătire.

Fierul, îndată ce iese din prima prelucrare, din munţii de unde este extras, se transportă la cuptorul cel mare de la **Reşiţa**, pe care l-am vizitat, continuându-mi drumul, peste **Biniş** (comuna Doclin, judeţul Caraş-Severin) şi **Bocşa**. Pentru a grăbi topirea, se adaugă şi calcar, care încetineşte desfacerea sulfului din minereu. Cuptoarele de topit sunt zidite în piatră cioplită şi căptuşite, pe

dinăuntru, cu lut refractar, care rezistă focului. Fierul ce iese de la prima topire, care se numeşte Flossen, spre a fi transformat în oţel, se bate în drugi, cu ciocanele, apoi se aşează pe o vatră specială, al cărei cămin trebuie să fie scund şi în aşa fel zidit, ca focul să poată fi cât mai concentrat. Toată arta pentru fabricarea oțelului constă în potrivirea focului, în pregătirea foalelor, în grija cu care, la timpul potrivit, se aruncă drugilor înroşiţi zgura trebuincioasă, cu care se scot din foc şi se bagă în foc, în repetata şi necontenita batere cu ciocanul şi în răcirea în albia cu apă, în care, de asemenea, se obişnuieşte a se pune zgură. Eu însumi am văzut toată această operație, precum şi o alta mult mai grea, prin care fierul, după prima topire, este întins şi subţiat, prin baterea cu ciocanele şi făcut propriu prelucrării pentru orice întrebuințare. Am mai văzut, aici, fabricându-se obuze şi bombe de diferite calibre, granate, tunuri, obuziere, mortiere, sobe de fier, căldări, topoare şi alte unelte"[362].

1898, Diaconovich: „**Biniş**, comună românească în Banat, comitatul Caraş-Severin, aproape de Bocşa, cu 1.377 locuitori, care mai toți sunt olari. Binişenii provăd întreg Banatul mijlociu şi sudic cu excelentele lor fabricate. Industria ceramică de aici e o industrie originală, specific românească, neinfluienţată de înrâuriri străine. La **1597**, în comuna Biniş erau proprietari mari Nicolae Nyegul din Caransebeș și, apoi, Radul Zboristeanul"[363].

---

[362] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 421

[363] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 488

BINŢINŢI

(germ. Benzenz, Benzendorf, magh. Bencenc,
adică Satul Benedictinilor,
lângă Geoagiu, azi **Aurel Vlaicu**, judeţul Hunedoara)

„**Binţinţi**. Un sătuleț de români săraci și harnici e această comună din câmpia Mureșului. În fața caselor cu coperiş de paie răsar cârduri de copii desculți și arşi de soare, care își flutură pălăria. Sunt veseli, când îl văd pe Vlaicu (născut în 6/19 noiembrie1882), care le face jucării și se țin în urma noastră. La vreo două sute de pași, oprește vizitiul. Am ajuns și coborâm din trăsura care a rămas în faţa porții. Stau și privesc. E o casă ţărănească potrivită, spoită alb, acoperită cu țigle, cu două ferești către uliţă, cu grădiniță și cu arminden la poartă. Intrăm în ogradă şi Vlaicu se uită împrejur. Ai casei sunt la câmp şi n-au venit încă. Ușa e încuiată și el caută cheia. N-o găseşte nici la părcanul ferestrei, nici sub botă, în gârliciul pivniței. Ce să facem? Mai așteptăm şi eu îmi rotesc ochii prin curte. O luăm încet către șură, în care văd un întreg atelier de măsărit și de strungărit...

Aici sunt acareturi de-ale mele. Pe aici mă cam ţin eu. Eu şi Ion. Nu-l știi pe frate-meu. Și el face de toate ca și mine... Numai cât n-a învăţat carte, dar are o mână ușoară ca briciul... Și vezi, la de astea mâna hotărește... Vorba lui Edison, nouăzeci și opt de procente de mână și

numai două de minte se cer la o invenție... Vezi, în colţ, luntrea aia, cum stă pe rotile? Amândoi am făcut-o, mai demult, când ne ţineam de drăcii. I-am pus rotile, ca s-o putem trage până la malul Mureșului, pe-aici prin fundul grădinii, la vreo doi kilometri. Uite, e cu motor... Când am adus motorul, mai întâi și meștercam la el, tata se uită la mine: „Ce-i mirozenia asta de mașină, ca o rădașcă?“. „Ce să fie? Asta are putere cât șargul și celalt, amândoi caii dumitale!“... Tata prinde a râde; „Vezi-ţi de treabă, mă băiete!... Ce, crezi că-ți baţi joc de mine, neamţule?”... Ion face cu ochiul: „Ia-n ține-o, tată, așa, în brațe“... Şi cum prinde tata motorul, îi și dă drumul, nebunul dracului... Dintr-una l-am văzut pe laviță, lungit, pe bietul bătrân şi întruna a fost în curte, de unde strigă cât îl luă gura: „Scoateţi-o afară, trăzni-o-ar, că surupă casa!“...

Cum povestim și eu ascult vorbele glumeţe ale lui Vlaicu, din care râde un sănătos umor țărănesc, nimeresc și părinţii. La câmp au auzit de sosirea noastră. Iată-i pe amândoi. / Un țăran trecut de cincizeci de ani, mărunţel, uscățiv, cu părul cărunt și în privire cu aceeaşi strălucire de vioiciune. Mama, o bunătate de femeie, cu ochii umezi. S-apropie şi-mi întind mâna cu dragoste. Bătrânul a auzit de mine, mă ştie din cetanii, din „Libertatea“, de la Orăștie... Se bucură şi-i râd ochii, când îi lămuresc de ce-am venit. Mișcă din cap și zâmbește: „Tot cu de astea l-am pomenit pe Aurel! Zice-acum că zboară... Dare-ar Dumnezeu, numai să nu-și rupă grumazii...“. / Mama, sfioasă, ne poftește în casă și noi pornim încetinel. Ușa e deschisă, trecem prin tindă, în „casa de dinainte“, care vine către uliţă. Mi s-a întipărit atât de bine acest interior, la care m-am gândit, de-atunci, de multe ori. O odăiță curată, cu miros de gutui și de busuioc. Pe jos nepodită, numai cu lut şi cu tavanul de

grinzi. În fața mesei, o laviță zugrăvită, și împrejur, pe păreţi, cuiere cu ulcioare, dincolo blidarul. În colț, patul, cu perinile înfoiate, așezate una peste alta, cu ţoale şi scoarțe împăturate, țesute la casă. În această odăiță, cu aranjamentul primitiv al ţăranului nostru, erau resfirate cele din urmă descoperiri tehnice ale Occidentului. Pe laviță, în capăt, era un gramofon, dincolo, o bicicletă de lemn („roata cu care se dă Ion“, făcută tot de el). Cârma de la aeroplan, care nu încăpea în șură și a trebuit desciocolat, stă atârnată de un cui, în grindă, alături de niște fuioare, iar pe masă, pe pânzătura învărgată, tot soiul de instrumente, desenuri, reviste de aviațiune și sus, pe patul țărănesc, care aproape atingea scândurile din tavan, un model de aeroplan în miniatură”[364].

1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan: „Ţăranii din judeţele Zarand şi Hunedoara voiau să înceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), îşi face apariția aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, şi, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crişan arătă țăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din

[364] Goga, Octavian, *Drumul unui cuceritor*, în *Luceafărul*, Anul X, nr. 20, Sibiu 1911, pp. 445-456

districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să primească arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crişan. Dar mulțimea de ţărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părțile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Crişțior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldați fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

Primul atac al ţăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Crişțior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curților nobililor şi execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizați. Puţini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar

ceilalți, bărbați, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Crişțior,** trupa ţăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea din orăşelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt dați jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înşii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezați. / Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crişan. / Din **Brad**, mulțimea ţăranilor se divizā iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crişan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt ucişi 7 oameni din trupa lui Crişan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Crişţior**, ajunge, în aceeaşi zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că ţăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, şi executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia

o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crişan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crişan i se făcu milă de ea şi o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în româneşte, rugăciunea „Tatăl nostru”.

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculați şi, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați şi înrăiți

de nedereptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor”, adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mişcarea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenuşă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile următoare, ţăranii distruseră şi arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**, **Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili şi preoți unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Haţegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la graniţa țării româneşti.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzându-se atacați de 70 soldaţi grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mure-

şului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncaţi şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executaţi alți 14 prizonieri, precum şi 22 ţărani, prinşi cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu din **Jibot**"[365].

1848: „Aşa a înaintat micuța noastră oaste în fața puternicei forțe imperiale. Dar cu greu ar fi putut să avanseze, dacă soldații noștri nu ar fi ridicat Benczencz (**Benzen**), unde au fost atacaţi de olahi… ai noștri se îndreptau spre Szaszváros (**Orăștie**), și neștiind că orașul fusese ocupat de români, au văzut cu uimire că, îndată ce s-au apropiat, au fost întâmpinaţi cu foc dinspre sălciile de la capătul orașului"[366].

1896: „Duminică, noaptea spre luni, un om mergea, de la târg, de la Orăştie, spre **Binţinţi**, cu căruţa cu doi cai şi cu o bute pe căruţă. La locul unde se încrucişează drumul cu calea ferată, în apropiere din Binţinţi, fiind trecerea slobodă, el a mânat înainte, fără să bage de seamă sosirea unui tren. Chiar când caii erau peste şine, a sosit trenul, izbindu-l şi luându-l cu sine, iar carul, cu butea şi cu omul răstur-

---

365 Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161

366 Kövári, László, *Erdély története 1848-49-ben* (Istoria Transilvaniei, în 1848-49), Pest 1861, p. 177

nându-l deoparte. Caii i-a omorât, zdrobindu-i printre fiare şi roţi… Dl pretor Fodor are un gând rău: vrea să oprească, acum, de tot, pentru care şi trăsuri, trecerea peste acel loc”[367].

1899: „În 4/16 iulie a. c., la 11 ore a. m., se va da în întreprindere, pe calea licitaţiunii publice, **zidirea turnului şi repararea bisericii greco-ortodoxe din comuna Binţinţi**, protopresbiteratul Orăștiei, comitatul Hunedoarei”[368].

Ciobănelul transilvan. (Pag. 462.)

Ciobănelul transilvan, „Albina Carpaţilor”, nr. 39, 1878

[367] *Revista Orăştiei*, Anul II, nr. 49, Orăştie 1896, p. 2
[368] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 25, Orăştie 1899, p. 4

BIRTIN

(comuna Vaţa de Jos, judeţul Hunedoara)

1435: „Ladislau Maroty scrie voievozilor români din Zărand, anume lui Ladislau din **Bolia** (dispărut), lui Ştefan din **Birtin** (comuna Vaţa de Jos, judeţul Hunedoara), lui Ioan din **Valea Bradului** (inclus în **Brad**, judeţul Hunedoara), şi lui Șerban şi Ioan din **Ribița** (magh. Ribice, judeţul Hunedoara), să cheme înainte lor pe un Simion din **Sibiu**, căruia să-i ceară jurământ, în chestiunea unui proces purtat de el cu locuitorii **Băii de Criş** (germ. Altenburg, magh. Körösbánya, Fehérkörösbánya, Nagybánya), pentru un teren din acea localitate”[369].

1896: „În transportul cel nou din cercul **Baia de Criş**. Au luat parte mai toţi primarii, apoi câţiva învăţători şi scriitori notariali. Numesc aici cu numele câţiva din cercul **Vaţa de Jos**, pentru a fi tămâiaţi după vrednicie. Pe primari nu-i mai pun cu numele, că nu se plăteşte, ei cred că-s slugi şi robi ai solgăbirăilor, nu oameni de sine, apoi atâta le fie norocul! Dar o să scriu despre domnii dascăli, care nu mai sunt „primari”, ci „lumini”, vezi Doamne, puse de popor la loc de frunte, ca să lumineze în comună şi, când

---

[369] Manciulea, Şt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 100

acolo, iată ce lumină fac! / A fost Nicolau Gotea, învăţător în **Birtin**, un fricos de tremură ca iepurele de clătinarea frunzei; Csepsca András, învăţător în **Tătăreşti**, om de altminteri sănătos la trup, dar nu ştiu cum la minte; în sfârşit, şi Iosif Başa, învăţătpr diplomat în **Birtin**. Aşa, ca să-i ştim şi să-i putem arăta cu degetul, când îi vedem printre oameni"[370].

1919: „În satul **Birtin**, cătanele ungurești au puşcat pe primarul român Dumitru Bologan, pentru că s-a rugat cu lacrimi în ochi să nu jefuiască satul"[371].

Biserica Rozavlea jud. Maramureş (1718)

BISERICA ALBĂ

(vezi **FEREŞTI**, judeţul Maramureş).

---

[370] *Revista Orăştiei*, Anul II, nr. 37, Orăştie 1896, p. 3
[371] *Unirea Poporului*, Anul XXIX, nr. 48, Blaj 1919, p. 1

BISERICA ALBĂ

(magh. Fehèrtemplom, judeţul Timiş)

1887: „**Alegerile de deputați pentru dieta ungurească**… Cel ce votează pentru candidatul guvernului capătă, la loculă de alegere Fehèrtemplom (**Biserica Albă**) întreţinere gratuită, drumul gratuit și 3 florini bani. Iar cel ce votează pentru candidatul opoziţiunii nu capătă car, ca să meargă la loculă de alegere, ci 3 ani închisoare în carceră”[372].

1898, Diaconovich: „**Biserica Albă** (magh. Fehèrtemplom), oraș cu magistrat, în Banat, comitatul Timiș, în apropierea stațiunii de vapoare Baziaș. Acest oraș poartă în emblema sa o bisericuță albă, ridicată pe o movilă, într-o câmpie verde, iar cadrul ei e împodobit cu struguri, semnul cultivării viilor. La **1718**, au fost aduse aici colonii germane din Alsacia şi Lotharingia, iar în **1776** s-au așezat aici sârbi şi români. Românii, pe la **1792**, s-au înmulţit prin colonii mai mici, venite din Macedonia şi România. La **1787**, Biserica Albă a ajuns sub jurisdicţiunea militară a Regimentului româno-iliric, mai târziu deveni comună, respectiv oraș liber. Cu desfiinţarea confiniului militar, la **1872**, ca oraș cu municipiu, s-a încorporat comitatului Caraș-Severin. Primul deputat dietal al acestui oraș și cerc s-a ales Vincențiu Babeş (**1873**). În **1876**, Biserica Albă a devenit oraș cu magistrat și s-a încorporat comitatului

[372] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 127, Braşov 1887, p. 2

Timiş. Are 5 biserici: 2 catolice, 1 sârbă şi 1 românească greco-ortodoxă, zidită de arhitectul Cusman Cioloca, la **1872**, şi 1 luterană. Poporaţiunea număra peste 7.800 locuitori (5.862 germani, 1.253 sârbi, 489 români, 101 maghiari şi 95 evrei). Are tribunal, pretură, gimnaziu superior de stat, în care limba româna, ca studiu facultativ, se propune de un maghiar, are şcoli elementare pentru băieţi şi fete; şcoala românească e susţinută de oraș; mai are sararie, coconarie și garnizoană militară, cu un general în frunte"[373].

1900: „Ţipetele șoviniste în contra naționalităţilor se continuă în foile ungureşti... / Spun că, după Braşov, un alt „cuib german" s-a ridicat asupra lor şi acesta este **Biserica Albă**, care, în adunarea reprezentanței, au hotărât ca numele oraşului să fie „Weiss Kirchen" şi nu Fehèrtemplom. Aceasta-l face pe „Egyetertes" să se sperie, că s-au unit şvabii cu saşii şi au început o luptă comună în contra ungurilor. Se plânge, că foile naţionale pangermane se sporesc şi, pe când unele agită numai printre şire, pe atunci în **Chichinda**, **Biserica Albă**, Albă, **Vârşeţ** şi în alte oraşe mai mici, luptă pe faţă în contra limbii ungureşti. În tinerime nu găseşte nici o bucurie, căci tinerii şvabi îşi urmează cursul universitar în Viena, Graz, Agram, şi acolo se cresc ca agitatori. Pot foile ungureşti să urle cât vor vrea, căci, cu cât vor fi mai vehemente năzuinţele de maghiarizare, cu atât va trebui să se deştepte şi în şvabi rezistența în contra maghiarizatorilor"[374].

---

[373] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 493

[374] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 199, Braşov 1900, p. 3

BISTRA

(districtul Zlatna, comitatul Alba-inferior, judeţul Alba)

1778: „Locuitorii comunelor **Vidra**, **Câmpeni**, **Bistra** şi **Râul Mare** – aceasta din urmă cuprindea, pe atunci, satele **Albac**, **Secătura**, **Scărişoara** şi **Ponorelul** – se plâng, printr-o numeroasă deputaţiune, la guvernul transilvan din Sibiu, în contra diferitelor abuzuri. În loc de dreptate, membrii deputaţiunii se văzură daţi în judecată penală, fiindcă au turburat liniştea autorităților din Sibiu, – căci iobagii n-aveau nici măcar dreptul să reclame în contra asupritorilor – şi, condamnaţi, au suferi unii câte 25 bastoane, iar alții câte 12, plus cheltuielile de judecată. Deputatul Gavril Todea, bătrân de 80 ani, a şi murit în urma bătăi. / Românii din munţii Abrudului, convingându-se că, la guvernul transilvan, în zadar cer dreptate, trimit mai multe deputațiuni la Viena, la împărăteasa Maria Tereza şi, apoi, la succesorul ei, la împăratul Iosif II, având aproape întotdeauna, în fruntea lor, pe ţăranul iscusit din **Albac** Ursu Nicola, zis Horia, şi pe Ion Cloşca din **Cărpeniş**”[375].

1781-1782: „În anul 1781, dreptul de cârciumărit **în munţii Abrudului** fu dat în arendă la doi armeni, cu

---

[375] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, p. 143

numele Martin Bosniac şi Martin Patrubani, pe termen de 6 ani şi cu preţul de 12.000 florini anual. Aceşti arendaşi lacomi interziseră locuitorilor de a mai exercita cârciumăritul în particular şi prin agenţi de-ai lor confiscau orice băutură găseau pe la oameni, pe care îi şi amendau. Severitatea arendaşilor armeni a mers până acolo, încât la **Abrud**, în timpul Paştelor din anul 1782, confiscă şi o sticlă cu vin, trimisă de un credincios din **Abrud-sat** preotului local, ca să cuminece pe locuitorii comunei. / În ziua de 24 mai 1782, cu ocazia târgului de ţară din **Câmpeni**, locuitorii din comunele **Râul Mare**, **Vidra**, **Câmpeni** şi **Bistra**, conform unui vechi drept, aduseră şi ei băuturi spre vânzare. Dar arendaşii armeni se opuseră, prin oamenii lor, pe care îi înarmaseră cu lănci, pistoale şi puşti, împiedicând orice amestec al muntenilor în dreptul lor de cârciumărit. O scânteie trebuia să aprindă focul – şi scânteia o dete un servitor al arendaşilor, care, alergând călare, în fuga mare, prin târg, trânti la pământ o femeie din **Hălmagiu**, care vindea nuci, apoi călcă cu calul în picioare pe un ţăran din **Zarand**, care-şi aşeza într-un sac lâna ce o cumpărase în târg. Dar țăranul din Zarand, sculându-se înfuriat de sub picioarele calului, puse repede mâna pe o secure, sări îndată la un butoi cu vin al arendaşilor armeni, spărgându-i fundul şi vărsându-i băutura.

Un alt ţăran, cu numele Iacob Zahuţ din **Râul Mare** (satele **Albac**, **Secătura**, **Scărişoara** şi **Ponorelul**), care adusese mied de vânzare în târg, fiind luat de servitorii arendaşilor, cu înjurături şi lovituri cu patul puştii, şi dus la inspectorul domeniului, se întâlneşte cu românul din Zarand, tocmai când acesta spărgea butoiul cu vin al armenilor arendaşi şi, apoi, dând chiote prin târg, se strânge o mulțime de ţărani, care sar cu toţii la butoaiele arenda-

şilor, spărgându-le şi vărsându-le toată băutura. / În faţa acestei scene şi a furiei mulţimii, cârciumarii şi servitorii arendaşilor fug imediat din târg, de frică de a nu fi masacrați. / Acest incident a dat însă prilej guvernului transilvan să pedepsească cu moartea pe autorii scandalului, în care muntenii își apărau un drept al lor şi pentru care dânşii mai plăteau statului şi o taxă de răscumpărare. Într-adevăr, 23 de primari şi consilieri comunali sunt condamnaţi de judecata forului domenial din **Zlatna** la câte 25-100 bastoane şi, cu 3 luni, până la 2 ani, de închisoare, iar alţi 5, ca autori principali şi sub motivul că au agitat poporul să trimită deputaţiuni la Viena, sunt condamnaţi la moarte. Unul din aceştia, cu numele Dumitru Todea, a fost condamnat şi la tortură, înainte de executare, iar după executare să i se taie capul, corpul să i se despice în 4 părţi, iar bucăţile să i se pună în ţeapă. / Astfel terorismul era la culme în munții Abrudului"[376].

1783: „În cursul lunii mai 1783, o nouă deputaţiune a moţilor luă drumul Vienei, ca să se plângă despre multele abuzuri şi cruzimi şi, totodată, să ceară scăparea vieţii celor 5 locuitori, condamnaţi la moarte, precum şi ordin ca deputaţii lor să nu mai fie arestați de către funcționarii domeniului pentru faptul că reclamă dreptate la Curtea împărătească. / La 7 iunie 1783, împăratul dete ordin guvernului din Transilvania ca nici locuitorii din munții Abrudului şi nici deputaţii lor să nu mai fie urmăriți, pentru plângerile ce le-au înaintat la Viena, şi nici să se execute vreo sentință de moarte asupra lor. Cu toate acestea, sentința forului domenial din **Zlatna** fu executată, în mare parte, asupra muntenilor. Numai pedeapsa cu moarte fu schimbata în

---

[376] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 147, 148

închisoare, de la 1-2 ani, şi câte 50-100 bastoane. / În luna noiembrie 1783, Horia, deputatul ţăranilor din Râul Mare (**Albac**), şi Closca, deputatul ţăranilor din **Cărpeniş**, **Abrud**, **Bucium** etc. pleacă, pentru a treia oară, la Viena. De astă dată, deputaţii motilor sunt siliți să aştepte luni întregi în capitala Austriei, deoarece împăratul Iosif II era plecat la Roma, în Italia, de unde se întoarse la 10 martie 1784. La 1 aprilie acelaşi an, Horia fu primit în audienţă de împărat, căruia îi prezintă o nouă petiţiune, în numele comunelor **Râul Mare**, **Vidra**, **Câmpeni**, **Bistra**, **Mişca**, **Baia de Criş**, **Bucium**, **Abrud** şi **Cărpeniş**, şi prin care locuitorii se plângeau că, cu toate rugăciunile lor, înaintate, în diferite rânduri, la Curtea imperială, ei n-au putut să obţină nici o uşurare. / În 13 aprilie 1784, împăratul comunică guvernului transilvan ca, până la hotărârea sa, în ceea ce priveşte ancheta, ordonată încă în anul 1780, locuitorii comunelor suplicante, ca şi deputatii lor, să nu mai fie arestaţi, iar cei închişi pentru plângerile făcute să fie imediat puşi în libertate”[377].

1816: „În anul 1816, în vremea foametei, moţii din **Bistra** şi din **Albac** ieşiseră la Valea Mare, la plutit de stânjeni, după obişnuita poruncă. Popa Şuluţiu, ca un cărturar ce era şi, mai cu seamă, bun cunoscător al limbii latinești, în care se purtau atunci protocoalele şi socotelile, fusese încredințat de oficiul şpăniei fiscale din **Câmpeni** să ia în seamă munca de la jilipuri a iobagilor. / Într-o zi de marţi, din luna lui aprilie, sosi la cărligaşi – căci așa se numeau robotaşii care lucrau cu cârligele de fier – la Vaiea Mare. La unul din ciopoare erau zece albăceni şi un păler din **Bistra**, poporean şi bun cunoscut al părintelui Şuluţiu.

---

377 Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 149, 150

/ Fiind timpul spre amiază, oamenii se adunaseră în jurul focului şi îşi scoteau merindea, să-şi prindă inimile stoarse de muncă și de trudă. Din traistele de lână au început să iasă la iveală bruşi de pâine neagră ca cărbunele, frământată din scoarță de lemn şi din coceni de cucuruz, cu prea puţine tărâţe de orz sau cu şi mai puţină făină de mălai. E ziceau că este pită şi-o mestecau cu greu, căci era şi aceea îngheţată ca cremenea. Le suna între dinţi ca sloii de gheaţă, vârtejiţi la răstoace, printre bolovani. / Însă, mai deoparte, un biet albăcean nu găsi nici această nenorocită pâine în traista lui săracă. El scoase numai o mână de urzici tinere, aduse de undeva, de-acasă, din aretul satului. Dar erau şi acelea firave şi amărâte, cum puteau să fie într-un început de primăvară”[378].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Bisztrai** de Bisztra, în comuna Bistra, 3 familii.

Aron de Bisztra, în comunele Bistra şi Zlatna, 1 familie”[379].

1932: „Bieţii moţi din **Bistra** şi din întreg ținutul munţilor, până la Zlatna şi pe Arieş, la vale, până spre Turda, fură siliţi, după revoluţia lui Horia, să facă, în afară de celelalte îndatoriri iobăgeşti, tot ei şi stânjenii de lemne pentru schimbătoarea de aur de la Abrud şi a oficialilor deacolo, cum şi pentru cohurile de la Ofenbaia şi de la Zlatna. Mai erau apoi îndatoraţi să şi cărăuşească aceste lemne, cu carele şi cu vitele lor, să ducă scânduri la depozite şi să poarte vinurile fiscuşesti pe la toate pivnițele erariale (împărăteşti), care trebuiau să fie totdeauna pline, spre îndes-

---

[378] *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 48, Blaj 1932, p. 3

[379] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 54

tularea domnilor cu gâtlejuri pururea uscate şi largi. / O mai cumplită robotă pentru munteni, decât facerea şi cărăuşia stânjenilor de lemne, nici gândi nu se poate. Fiecare familie era datoare să facă şi să coboare din munte câte 2, până la 8 orgii de lemne de foc, primind, în schimb 12-20 creiţari de orgie, fără întrebare dacă pădurea este aproape sau la două zile depărtare de comună, prin munţi şi huceaguri pustii. Merindea cădea tot în grija robotaşului. / Lemnele trebuiau tăiate întâi şi făcute stânjeni, apoi coborâte la văi, pe jilipuri seci, pe care tot muntenii erau datori să şi le facă. Darea lemnelor pe jilipuri se făcea iarna, când locul e îngheţat şi lunecos”[380].

1935: Studiul sociologic *„Sate-crânguri din munţii Apuseni*”, de Lucia Apolzan, îşi baza tezele pe afirmaţiile sătenilor din „**Câmpeni**: Miheţ Constantin, 59 ani, agent agricol; Oneţ Petre, 32 ani, învăţător localnic. **Certege**: Pantea Iosif, 37 ani, primar; Motora Constantin, 58 ani, fost primar; Trifa Dumitru, 35 ani, învățător localnic. **Bistra**: Balea Florian, 48 ani, înmanuator. **Săcătura**: Bodea Dumitru, 33 ani, impiegat, localnic; Potinteu Nicolae, 45 ani; Popa Pătru, 30 ani; Toader Sabin, 33 ani. **Albac**: Todea Iuliu, 33 ani, preot, localnic; Mateş Dumitru, 42 ani, impiegat, localnic; Costea Nicodim, 36 ani, învăţător localnic. **Arada**: Nicola Aurel, 45 ani, primar. **Scărişoara**: Morcan Dionisie, 44 ani, fost primar; Mocan Florea, 47 ani, impiegat localnic; Cofariu Ioan, 28 ani, brigadier silvic. **Gârda de Sus**: Morcan Dionisie, 44 ani, fost primar; Stan Teodor, 52 ani, înmanuator; Borteş Ioan, 61 ani, înmânuator; Morcan Romul, 39 ani, primar. **Arieşeni**: Todea Ioan, 67 ani, preot localnic; Paşca Ioan,

[380] *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 48, Blaj 1932, p. 2

40 ani, primar. **Neagra**: Haneş Gheorghe, 59 ani, înmanuator şi fost pădurar; Toader Gheorghe, 39 ani, primar, **Avram Iancu**: Toader Alexandru, 66 ani, fost primar; Banciu Nicolae, 34 ani, notar localnic; Chira Ioan, 46 ani, primar. **Vidra**: Resiga Gheorghe, 60 ani, învăţător localnic; Tomuş Alexe, 63 ani, fost notar localnic; Trif Iosif, 45 ani, primar. **Ponorel**: Pleșea Ioan, 58 ani, agent agricol şi casier; Vesa Vasile, 61 ani, fost primar; Drăgoi Achim, 69 ani"[381].

1940: „**Bistra, o comună care ne face fală**. / Am fost, zilele trecute, în fruntaşa comună **Bistra**, din Munţii Apuseni. E o comună de munte, curat românească şi unită, compusă din trei parohii greco-catolice, dintre care două sunt ocupate de vrednicii preoți Traian Marcu şi Nicolae Bucea, amândoi fii ai acelei comune, iar a treia e liberă. Biserica este mare și largă cât catedrala din Blaj. / Interesant e că această comună a rămas, în marea de ortodocşi ce o înconjoară, curat greco-catolică şi fără leac de evreu sau alt neam în cuprinsul ei. Prăvăliile din sat sunt toate româneşti, tot asemenea şi meseriaşii, ba până şi faurul satului. Mai mult, conducătorii satului trăiesc, cu toţii, în cea mai deplină armonie şi bună înţelegere, fiindcă toţi ascultă de conducătorul lor firesc, care este părintele paroh Traian Marcu. / **Bistra** este o comună foarte însemnată pentru neamul şi biserica noastră. Acolo s-a născut, adică, la anul **1709**, marele nostru arhiereu şi întemeietor al şcolilor din **Blaj**, Petru Pavel Aron, cel care atâta bine a făcut şi atâta a muncit pentru neam, şi a murit la Baia Mare, cercetându-şi turma, în **1764**, ca un sfânt. Tot el a purtat, pe pielea goală, peste mijloc, cât a trăit, un brâu de fier cu

---

[381] Apolzan, Lucia, *Sate-crânguri din munţii Apuseni*, în *Sociologie Românească*, Anul V, nr. 1-6, Bucureşti 1935, p. 151

ghimpi, ca să se poată lupta cât mai cu izbândă împotriva ispitelor diavolului. Acest brâu nu l-a depus decât după moarte, iar astăzi se păstrează în muzeul Blajului. Fiindu-i cadavrul adus la Blaj, s-a constatat că nici după 8 zile nu era încă înţepenit, iar icoana Maicii Domnului, de la ușa împărătească a bisericii din curtea episcopească a lăcrămat mai multe zile, după moartea lui. / Tot în **Bistra** fusese, mai mulţi ani, preot şi protopop vestitul mitropolit Alexandru Șterca Șuluțiu, născut la 1794 şi mort la 1867, cel care a lăsat să se scrie pe piatra sa de la mormânt: „Numai moartea mă desparte de naţiune" şi care a lăsat să fie înmormântat lângă biserica parohială din Blaj, de unde se vede atât de frumos Câmpia și Piatra Libertăţii. Acolo e şi mormântul soției sale, a nepoatei de vlădică Maria Aron… / Tot acolo s-a născut, la 1878, și unul dintre cei mai mari compozitori muzicali ai noştri, profesorul Nicodim Ganea, astăzi în ospiciul de alienaţi mintali de la Râul Vadului, din judeţul Sibiu. / Bistra are, astăzi, 5.000 locuitori, toţi români greco-catolici, 10 învăţători, 2 preoţi şi este una dintre comunele care fac cinste ţării şi neamului nostru"[382].

1949, ianuarie 19: „Biroul Securităţii Poporului Câmpeni – Către Serviciul Securității Poporului a Jud. Turda. / Aveam onoarea a vă raporta că, în legătură cu banda teroristă, descoperită în raza comunei **Bistra**, jud. Turda, în care ar fi încadrați toți cei urmăriți de către Securitatea Statului, din raza acestui Birou de Securitate, am constatat că, în zilele de 17 şi 18 ianuarie 1949, informatorul nostru Bucea Gheorghe[383], din comuna **Bistra**, jud.

---

[382] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 31, Blaj 1940, p. 2

[383] Bucea Gheorghe, zis „Bâcu", avea să se „remarce" apoi şi prin alte acţiuni asemănătoare. La sfârşitul lunii februarie 1949, a condus Securitatea la locuinţa lui Traian lhuţ. De asemenea, conform unei

Turda, cătunul **Gârde**, cutreierând tot Muntele Mare şi, mai ales că acum este zăpadă de cca 20 cm, nu a găsit nici un fel de urmă despre acea bandă şi, totodată, în acel sălaş, unde au fost cantonaţi până în prezent, nu se mai găsesc în prezent. În seara zilei de 18 ianuarie 1949, venind înspre casă, pe la orele 11 seara, dintr-un loc din apropierea locuinţei fugarului Ihuţ Traian, care este şi el în acea bandă, a tras cineva un foc de armă după el şi, pe urmă, el a fugit în pădure imediat. După cum declara informatorul, în apropierea casei susnumitului, la cca 1 km, se găsesc mai multe lăcaşuri de vară şi probabil acolo sunt refugiaţi toţi bandiții din bandă.

Numitul Ihuț Traian, de patru zile, a fost observat, în fiecare zi, acasă de către informatorul nostru, tatăl lui fiind bolnav grav pe pat şi nu are cine conduce gospodăria. / Totodată suntem informaţi de către numitul Salagea Alexandru, **primar al comunei Bistra**, jud. Turda, care este şi informatorul acestui Birou de Securitate, că numitul Vodă Constantin a fost văzut, în cursul serii de 15 ianuarie 1949, acasă, la domiciliul său, însă a stat numai cca 2 ore şi a plecat înspre Muntele Mare. / Numitul Salagea Nicolae, zis Mişu, din comuna **Câmpeni** – Turda, cătunul Dealul Capsei, în seara zilei de 16 ianuarie 1949 a fost la o clacă de tors cânepă, din cătunul Dealul Capsei – Turda şi, în stare de ebrietate, a tras un număr de cca 10 focuri de

---

mărturii directe, l-a maltratat pe maiorul Dabija, imediat după ce acesta a fost arestat: „În timpul transportului de la locul prinderii şi până în centrul comunei, maiorul Dabija, legat fiind cu funii, a fost bătut crunt de mai mulţi cetăţeni din satul **Gârde**, mai ales de unul Bucea Gheorghe, zis Bâcu, care-l lovea cu securea nemilos în spate şi-l înjura” (Ioan Gligor, Evenimentele dramatice din comuna Bistra (1946-1953), în „Memoria”, nr. 39, p. 120).

armă, având asupra sa una armă Steyer. / După cele declarate de către informatorul nostru, este probabil că acea bandă, din cauza zăpezii multe, care a căzut în zilele acestea încontinuu în această regiune, să se fi retras cu toţii în jurul casei numitului Ihuţ Traian, care îi aprovizionează cu cele necesare alimentaţiei, deoarece numai în aşa fel se poate explica faptul că acesta, de cca 5 zile, este văzut în fiecare zi pe acasă, ceea ce denotă că el nu este adăpostit prea departe de casă şi, totodată, este semnificativ şi focul de armă, tras după informatorul nostru, în seara zilei de 18 ianuarie 1949.

Totodată, din informaţiile culese de către noi şi până în prezent, în legătură cu numiții Vodă Constantin, Ihuţ Traian şi Salagea Nicolae, rezultă că ei nu stau în permanenţă împreună şi umblă răsfiraţi, fiecare pe cont propriu, şi numai în anumite ocazii se întâlnesc ei cu toţii, însă în permanenţă ţin legătura între ei. / În urma constatărilor noastre de până în prezent, în legătură cu aceşti indivizi, rugăm să binevoiţi a interveni locului în drept pentru a se aproba arestarea lor individuală şi, totodată, în prezent, dacă s-ar efectua o operaţie la locuinţa numitului Ihuţ Traian, din comuna **Bistra** alimentaţiei, deoarece numai în aşa fel se poate explica faptul că acesta de cca 5 zile este văzut în fiecare zi pe acasă, ceea ce denotă că el nu este adăpostit prea departe de casă şi totodată este semnificativ şi focul de armă tras după informatorul nostru în seara zilei de 18 ianuarie 1949.

Totodată, din informaţiile culese de către noi şi până în prezent, în legătură cu numiții Vodă Constantin, Ihuţ Traian şi Salagea Nicolae rezultă că ei nu stau în permanenţă împreună şi umblă răsfiraţi fiecare pe cont propriu şi numai în anumite ocazii se întâlnesc ei cu toţii,

însă în permanenţă ţin legătura între ei. / În urma constatărilor noastre de până în prezent, în legătură cu aceşti indivizi, rugăm să binevaiţi a interveni locului în drept pentru a se aproba arestarea lor individuală şi totodată în prezent dacă s-ar efectua o operaţie la locuinţa numitului Ihuţ Traian, din comuna **Bistra** – Turda, arestarea lui ar fi sigură, deoarece el stă, ziua, mai mult timp pe acasă şi el, odată arestat, cunoaşte toate locurile pe unde stau camarazii lui şi urmărirea şi arestarea lor ar putea fi mai uşoară. / Informatorului nostru i-am dat dispoziţii de felul cum trebuie să urmărească pe viitor problema. Informatorul nu se mai prezintă la acest Birou, decât în ziua de 22 ianuarie 1949, plecând la Muntele Mare. / Rugăm să binevoiţi a dispune cele legale. / În ziua de 20 ianuarie 1949, urmează să se prezinte al doilea informator, recrutat în această cauză, care ne-a anunţat în scris că are ceva important în cauza numitului Vodă Constantin. Vom raporta la timp informaţiile primite. / Locotenent de Securitate / Coldea Gheorghe”[384].

1949, ianuarie 20: „Serviciul Securităţii Poporului Judeţul Turda – Către Direcțiunea Regională a Securității Poporului Cluj. / În urma investigatiilor întreprinse în regiunea **Bistrei**, jud. Turda, pentru a identifica fugarii politici Vodă Constantin, Ihuţ Traian, Salagea Nicolae, zis Mişu, Macavei Traian, Şuşman Leon etc., am constatat că, în cabana unde erau adăpostiţi, aşa cum am arătat în raportul nr. 481 din 15 ianuarie 1949, nu se mai află în acea cabană, refugiindu-se în altă direcţie. / Am dispus din nou recrutarea de informatori, care, fiind în sânul lor, pentru a-i putea identifica şi locul precis unde se adăpostesc, însă

[384] CNSAS, *Organizaţia de rezistenţă condusă de maiorul Nicolae Dabija / 1949-1949*, Bucureşti 2009, pp. 79, 80

mai necesită timp, având în vedere că **comuna Bistra** are o întindere de cca 40 km pătraţi. / Prin raportul nr. 481, am raportat starea de fapt, precum şi locul precis unde se află această bandă, operaţie ce se putea opera cu succes din partea organelor noastre, aşteptând ordinul dvs. în acest sens. / Căpitan de Securitate / Kovács Mihai / Sublocotenent de Securitate / Popa Vasile"[385].

1949, martie 2: „O femeie a vorbit, în satul **Bistra**, că a văzut într-o noapte ieşind scântei de la Groşi. / În noaptea de 1 spre 2 martie, coloana de partizani, ce venea de la **Mogoş**, a fost somată de un gardian de noapte, din comuna **Lupşa**. Partizanii au bătut pe gardian şi i-au luat actele. După miezul nopţii, a căzut un strat de zăpadă de 2-3 cm şi a acoperit urmele. / În comuna **Câmpeni**, au fost aduşi 60 poliţişti, formaţi la şcoala comunistă, pentru a încadra comunele din plasa Câmpeni. În comuna **Bistra**, au fost deja repartizaţi 4 dintre aceşti comunişti. / În comuna Bistra se vorbeşte intens de existenţa unor partizani pe Muntele Mare. / Acum 5-6 zile, s-a făcut descindere de noapte şi percheziţie, de mai multe echipe ale Siguranţei, pe la toate sălaşele şi casele suspecte de la nord-est de Bistra, până în apropiere de pădure. / Locuitorul Bâcu a condus o echipă a Siguranţei la casa lui Ihuț Traian"[386].

1949, martie 4: „**Raport de activitate**. / Din ordinul dlui colonel, care se găsea la Biroul Securităţii Câmpeni, şi conform planului care s-a făcut de forurile superioare, la orele 12 noaptea, împreună cu plutoanele de soldaţi, am plecat la **Bistra** şi, de acolo, în Muntele Mare,

---

385 CNSAS, *Organizaţia de rezistenţă condusă de maiorul Nicolae Dabija / 1949-1949*, Bucureşti 2009, pp. 80, 81

386 CNSAS, *Organizaţia de rezistenţă condusă de maiorul Nicolae Dabija / 1949-1949*, Bucureşti 2009, pp. 95, 96

spre obiectiv, unde oamenii erau împărţiţi în felul următor: / Erau două plutoane de soldaţi, la fiecare pluton patru grupe, care fiecare pluton era comandat de un sublocotenent de-al lor, cu misiunea ca plutonul I să ocupe partea de deasupra obiectivului, iar plutonul II, partea de la vale, să facă legătura între ei pe margine, ca obiectivul să fie înconjurat pe toate părţile, la primul pluton era călăuză şi informator Ihuț Avram, care ştia locul, terenul şi obiectivul, iar la al doilea pluton, era călăuză **primarul din Bistra** şi încă un pădurar. / Am sosit la Bistra, la orele 1 noaptea, în ziua de 3 spre 4 martie 1949, unde am mers pe valea Bistrei, ajungând în pădure, spre Muntele Mare, la locul aşa-zis „Fierăstrău", la o distanţă de 18 km de Bistra, unde mai aveam o oră de mers, de la „Fierăstrău", la obiectiv. / La orele 6 şi 30 minute, dimineaţa, am ajuns în marginea pădurii, la o distanţă de 400 m de obiectiv, unde erau cabanele fugarilor instalate. / Din marginea pădurii, unde am ajuns noi, în faţa noastră, era un teren gol, fără de pădure, adică o poiană pentru fânaţ, în acel teren erau mai multe colibe şi cabane, iar deasupra cabanelor era marginea pădurii din deal, care, la o distanţă de 100-150 m, în pădurea din margine, erau cele două cabane ale fugarilor… / Înainte ca plutonul I să deschidă foc asupra obiectivului, au fost observați de către santinela organizaţiei de la cabanele fugarilor, unde santinela a tras un foc de armă şi a fluierat de două ori, dând alarma fugarilor, care, în acel timp, dormeau toţi. / Plutonul II, fiind dezorientat şi auzind împuşcăturile de la plutonul I, la aceeaşi distanţă, s-au culcat toți la pământ, nemaiascultând nici o comandă a comandantului plutonului şi a grupelor respective, ce au prins a trage şi ei înspre plutonul I, în direcţia din care s-au auzit împuşcăturile. / Coborând prea în vale de obiectiv,

după auzul grenadelor, atunci şi plutonul II a urcat la deal, îndreptându-se şi ajungând la o distanță de 20-30 m de prima cabană a fugarilor, unde trăgeau, de jos, în sus, în cabană, iar plutonul de sus trăgea în jos, înspre cabană, şi în acel moment era o încurcătură, căci trăgeau aproape unii într-alţii. / Plutonul I, deasupra, care a ajuns mai repede la obiectiv, a dat foc, cu grenadele, primei cabane, care ardea în flăcări, unde s-au predat acei care se găseau în cabană, la fel în a doua cabană, la distanță de 30 m, aruncase grenade înăuntru şi trăsese cu pistoale automate într-însa, unde, la fel, făcuse şi acolo morţi şi o parte din ei ridicase mâinile sus şi se predase. / În momentul acestei acţiuni, partea din stânga a cabanelor nu era acoperită, nefăcându-se legătură plutoanele, au putut ca să fugă restul, adică Dabija, Macavei şi ceilalţi. / În momentul când ardea prima cabană, la o distanță de 30 m de baracă era adăpostit, după un brad individul Onea Titus, voind să fugă… / L-am prins, culcându-l cu faţa jos, în zăpadă, şi cu mâinile la spate, eram cu pistolul în mâna dreaptă, iar cu mâna stângă am vrut să iau o sfoară din buzunarul de la manta, ca să-l leg, în acel moment individul a sărit asupra mea, m-a prins cu dinţii de urechea stângă, iar cu amândouă mâinile mi-a apucat pistolul. Arunci subsemnatul am prins pistolul cu amândouă mâinile, răsucindu-i pistolul în mâna lui, nevrând să-l împuşc, l-am doborât la pământ, scoțându-mi pistolul din mâinile lui, unde l-am legat şi l-am dus la ceilalţi capturați… / Lângă cabană, la 20 m, era un grup de cinci indivizi capturați, dintre care se găseau doi ofiţeri, apropiindu-mă de ei, care erau culcaţi pe spate, cu mâinile în sus, unul din ei m-a chemat, că vrea să-mi spună ceva, l-am ascultat şi mi-a spus că sunt informatori de-ai noștri din Alba şi Sibiu, rugându-mă ca să nu-i mai bată ostaşii şi

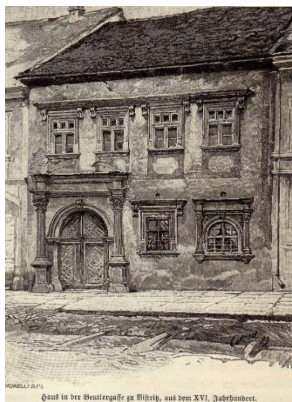
i-au buzunărit, luându-le tot ce aveau ei, adică legitimaţiile, ceasuri şi tot ce aveau la ei… / După aceasta, am ieşit afară, unde am mers, de la mort, la mort, constatând că erau cinci morţi, adică trei în cabană, doi bărbaţi şi o femeie, unul mort în faţa cabanei şi unul mai la vale de cabană… / Operația a început la 6 şi s-a terminat la 8,30-9, în ziua de 4 martie 1949, unde ne-am încolonat şi am pornit înspre Bistra, la care, din trupă, au fost trei morți şi doi răniţi. / Plutonier de Securitate / Vociu Octavian”[387].

1949, martie 7: „Serviciul Securităţii Poporului Judeţul Turda – Către Direcţiunea Regională a Securităţii Poporului Cluj. / În ziua de 1 martie 1949, numitul Macavei Traian a organizat o bandă din elementele duşmănoase actualului regim, în regiunea comunei **Întregalde**, jud. Alba, cu scopul de a întări banda din Muntele Mare (Munţii Apuseni), înrolându-se în această bandă 17 indivizi, care, în frunte cu Macavei Traian, au plecat din locul numit Întregalde ,cu direcţia Muntele Mare, trecând prin comuna **Lupşa**, jud. Turda, unde, în drum, au întâlnit pe casierul Sindicatului Agricol, din comuna **Câmpeni**, jud. Turda, anume Colda Teodor, din Lupșa, bătându-l şi luându-i actele ce poseda asupra lui, un tabel al sindicaliştilor şi suma de 500 lei… / Banda din Muntele Mare ne-a fost semnalată, la acest Serviciu de Securitate, încă de prin luna octombrie 1948, în care eram încunoştinţaţi că fac parte numiții: Vodă Costică, Ihut Traian, Ihuţ Avram, Salagea Nicolae, zis Mişu, precum şi de fraţii Macavei, însă de aceşti fraţi informaţiile niciodată nu au putut fi sigure… / Reuşind, într-un oarecare mijloc, ca să acaparăm ca informator pe numitul Hârstei Petru, nepot al fugarului Ihuţ

[387] CNSAS, *Organizaţia de rezistenţă condusă de maiorul Nicolae Dabija / 1949-1949*, Bucureşti 2009, pp. 102-105

Avram, care şi-a luat obligaţia că, în cel mai scurt timp, va putea să ne dea informaţii precise, numărul fugarilor, precum şi locul unde se află, întrucât unchiul lui Hârstei Petru, anume Ihuţ Avram, îi va spune tot, având încredere în el şi, plus de aceasta, Ihuţ Avram are dorinţa de a se sustrage din aceea bandă. / Fiind introdus acest Hârstei Petru şi instruit de felul cum să ne informeze şi de felul cum activează banda, acest Hârstei într-adevăr a reuşit ca să se alăture de Ihuţ Avram, care îi spunea totul, dându-i tot concursul pentru a putea prinde banda. / Într-una din zilele lunii februarie 1949, Ihut Avram a spus lui Hârstei Petru ca să anunţe Securitatea şi să fie prins şi el, la rândul lui, va declara totul, cum este organizată banda, precum şi din cine se compune. / În ziua de 28 februarie, organele noastre l-au prins pe Ihuţ Avram, care, într-adevăr, cunoştea numărul fugarilor, numele lor şi locul precis unde se adăpostesc în Muntele Mare. / Acest Ihuț Avram ne-a informat că, în Muntele Mare, se află ca conducător al bandei un anume maior Dabija Nicolae, fraţii Macavei, Scridon Ioan, Maier Iosif, Maier Elena, Vodă Costică, iar în ziua de 2 martie 1949 urmează să sosească încă un număr de vreo 17 persoane, bandă care va fi condusă de către fraţii Macavei… / Fiind informaţia sigură şi aducând la cunoştinţa dvs, prin raportul nostru nr. 2.234/3 martie 1949, în care am cerut aprobarea desfăşurării acţiunii, acţiune ce s-a desfăşurat în ziua de 4 martie 1949, orele 6 dimineaţa, am putut constata următoarele: / Întreaga bandă era condusă de maiorul Dabija Nicolae, ajutat de fraţii Macavei, Scridon Ioan, Maier Iosif şi Maier Elena. / În această acţiune au fost prinşi: Onea Titus, student la medicină, din Cluj, Raţiu Augustin, din comuna **Sărmăşel**, jud. Cluj, Vandor Victor, din comuna **Întregalde**, jud.

Alba, Moldovan Simion, din **Blaj**, Mihălţan Traian, din **Teiuş**, Opriţa Gheorghe, comuna **Balomiru de Câmp**, Hunedoara, Alexandra Pop, din comuna **Bistra**, jud. Turda, Buţuţui Viorica, din comuna **Întregalde**, jud. Alba, Ihuţ Avram, Breazu Iuliu, din **Teiuş**. / **Morți**: Mitrofan Lucian, Maier Iosif, Maier Elena, Deceanu Petru, Macavei Alexandru[388]. **Dispăruţi**: Dabija Nicolae, Macavei Traian, Scridon Ioan, Pascu Cornel, Ihuţ Traian, Iliuță Ioan, Salagea Nicolae zis Mişu, Vodă Costică, Cigmăianu Ioan. / Dispăruţi propriu-zis în acţiunea desfăşurată în Muntele Mare au fost numai Dabija Nicolae, Macavei Traian, Scridon Ioan, Pascu Cornel, iar restul erau trimişi după alimente, în ziua de 3 martie 1949, seara, urmând ca aceștia să se prezinte în Muntele Mare în ziua de 4 martie 1949, dimineaţa, orele 6, însă observând cum se desfăşoară acţiunea nu s-au mai prezentat la sediul lor”[389].

Haus in der Beutlergasse zu Bistritz, aus dem XVI. Jahrhundert.

[388] Este vorba de o eroare de identificare, cel ucis fiind Ioan Cigmăianu, Alexandru Macavei reuşind să scape.
[389] CNSAS, *Organizaţia de rezistenţă condusă de maiorul Nicolae Dabija / 1949-1949*, Bucureşti 2009, pp. 119-121

BISTRIŢA

(Beztricia, Bistricia, Byztricia)

1353, aprilie 24: Ludovic, regele Ungariei, „voind să îmbrăţişăm şi să încărcăm cu darul milostivirii regeşti oraşul nostru numit **Bistriţa**, spre înlesnirea şi folosul orăşenilor şi oaspeţilor noştri din acel ora, la smerita cerere, înfăţişată nouă cu smerenie de Martin, fiul lui Ioan, şi Ştefan, fiul lui Petru, orăşeni juraţi… am hotărât să le îngăduim pe veci să ţină un bâlci sau iarmaroc şi un târg în fiecare an, cu totul liber… care trebuie să înceapă la sărbătoarea fericitului apostol Bartolomeu (24 august) şi să ţină, în fiecare an, până la cvindenele aceleiaşi sărbători (7 septembrie). Iar negustorii, vânzătorii şi oamenii de orice stare sau treaptă să vină în chip slobod şi nestingherit din orice părţi ale regatului nostru şi ale celorlalte ţări înconjurătoare”[390].

1356, decembrie 11, Sântimbru: Dominic, voievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăştur „că, venind înaintea noastră, Petru diacul, fiul lui Syberk, notarul bisericii voastre, în numele său, al lui Matia, fiul lui Isac, şi al lui Gall, fiul lui Benedict, rudele sale, la

[390] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 187, pp. 205-207

octavele fericitului apostol Andrei (7 decembrie)… ne-a înfăţişat scrisoarea voastră de răspuns, privind luarea în stăpânire a moşiei **Lechinţa** (Lekence, Lechenke, judeţul Bistriţa-Năsăud), partea dinspre răsărit, dată în anul **1351**… Printre altele, am văzut că ei au luat în stăpânire moşia Lechinţa, de faţă cu Nicolae, fiul lui Mihail de **Fata** (Fatatelke, Ffatha, lângă Dumitra, judeţul Bistriţa-Năsă-ud), sub mărturia omului vostru, fratele Ioan, şi, când au voit s-o dea în stăpânire magistrului Petru, lui Matia şi lui Gall… la s-au ivit ca împotrivitori la punerea în stăpânire Iacob, fiul lui Nicolae, şi Ioan, fiul lui Laurenţiu, în numele său şi pentru fratele său Nicolae, de asemenea Ştefan, Blasiu şi Laislau, fiii lui Ştefan. Pe aceştia i-au chemat să se înfăţişeze înaintea voievodului Toma… cu două rânduri de scrisori de amânare… Afară de acestea, magistrul Petru a înfăţişat o altă scrisoare de amânare a voievodului Egi-diu… pentru faptul că pomeniţii Ştefan, Blasiu şi Ladislau, fiii lui Ştefan, erau copii şi se aflau în vârstă fragedă şi n-ar fi fost în stare să răspundă în numele lor în pricina lor. / În sfârşit, la împlinirea trecerii celor 6 ani întregi, voievo-dul Andrei, judecând în numele său, pomenitul magistru Petru a înfăţişat o scrisoare… în care am văzut că se arată că Matia, fiul lui iasac, Petru, fiul lui Syberk, şi Gall, fiii lui Benedict, ca pârâşi, de asemenea Iacob, fiul lui Nicolae, şi Nicolae, fiul lui Laurenţiu, Ştefan, Blasiu şi Ladislau, fiii lui lui Ştefan de Lechinţa, ca pârâţi, trebuiau să se înfă-ţişeze la soroc… venind acest soroc, am văzut două pri-vilegii ale capitlului bisericii Transilvaniei, în privinţa mo-şiei Lechinţa, aşezată lângă râul Lechinţa, şi am văzut că Nicolae, fiul lui Zegeu, vânduse, în numele său şi al lui Ioan, fratele său, un pământ al lor de moştenire, numit Lechinţa… cu voia şi buna învoire a lui Dominic, fiul lui

Nicolae, ruda şi megieşul său, a lui Herman, orăşean al **Bistriţei**, **împuternicitul spitalului din acel oraş**… pentru 16 mărci de argint… înăuntrul aceloraşi hotare şi margini, lui Matia, fiul lui Amadeu, şi fraţilor săi Benedict, Avram şi Isac, şi, prin ei, moştenitorilor lor… / Noi, împreună cu nobilii regatului, am trecut prin judecată zisa moşie Lechinţa, împreună cu toate folosinţele… asupra magistrului Petru şi a lui Matia şi Gall, ca un drept al lor… iar pe pomeniţii pârâţi i-am silit la tăcere veşnică, în privinţa moşiei de mai sus”[391].

1361, martie 7, Oradea: Regele Ludovic scrie comitelui secuilor că i s-a plâns „Gheorghe, fiul lui Gebelin, orăşean şi pielar din oraşul **Bistriţa**, în numele său şi al tuturor pielarilor din acel oraş, că măcelarii de acolo taie piei, scoţându-le la vânzare, spre marea lor pagubă, din care pricină s-au iscat şi se tot ivesc neînţelegeri duşmănoase între pielari şi măcelari. De aceea poruncim cu tărie să-i opriţi pe măcelari de la tăierea acestor piei pe viitor”[392].

1361, octombrie 23, Cluj: Voievodul Dionisie dă de ştire că, venind „orăşenii şi oaspeţii din Cluj, ne-au arătat scrisoare prin care fostul voievod al Transilvaniei, din cuprinsul căreia am văzut că aceşti orăşeni şi oaspeţi… atunci când ei vor să meargă cu mărfurile lor pe drumul Căianului, spre satele **Buza** (Buza, judeţul Cluj), **Teaca** (Teke, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Reghin**, **Şarpotoc** (Sarpatak, azi **Glodeni**, judeţul Mureş), **Măierău** (Monyorow, azi **Alunişu**, judeţul Mureş) şi **Târgu Mureş**, ei nu sunt datori să

---

[391] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 54, pp. 55-62

[392] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 19, pp. 17, 18

meargă la satul **Bonţida** (Bonchida, judeţul Cluj), ci drumul lor drept este la satul **Sânmiclăuş** (Sanctus Nicolaus, judeţul Mureş), pe drumul ce vine de la **Căian** (Calyan, judeţul Cluj) şi **Meneş** (Menyus, azi **Herghelia**, judeţul Mureş); iar negustorii din **Reteag** (Rettegh, judeţul Cluj), **Dej**, **Lechinţa** (Lekenche, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Cluj**, care vor să meargă spre **Bistriţa**, să fie datori să treacă prin Bonţida, ca să plătească vama acolo”[393].

1366, iunie 11, Bistriţa: Regele Ludovic dă de ştire că, deoarece „obştea credincioşilor noştri orăşeni, oaspeţi și oameni din orașul **Bistriţa** şi din satele ce ţin de el, din pricina lipsurilor pe care, încă din vremurile de mult trecute, le-a îndurat şi le îndură încă până acum, anume că a fost lipsită de dreptul de a-și alege, în fiecare an, juzii şi juraţii lor din mijlocul lor, a răbdat, până acum, nenumărate neajunsuri, din pricina cărora nici chiar drepturile noastre regeşti, ce ne veneau din partea acelui oraş, nu ni s-au putut lesne plăti în fiecare an, precum se cuvenea; noi, așadar, care, atât din slujba cârmuirii pe care ne-am luat-o asupra noastră, cât şi, nu mai puţin, pentru folosul nostru şi al sfintei noastre coroane, suntem datori să îndreptăm spre starea cuvenită neajunsurile tuturor oraşelor ţării noastre şi ale celor ce ţin de ele, și să le lecuim lipsurile, nevoind noi ca sus-numiţii orăşeni, oaspeți şi oameni regeşti ai noştri, a căror sporire în număr şi chiar în supunerea credinţei o dorim cu bunăvoință, să îndure mai departe lipsurile şi neajunsurile, în privința mai sus arătată, din plinătatea puterii noastre regeşti am hotărât să le încuviințăm lor, ca totdeauna, de aici, înainte şi de-a pururi, în sus-zisul nostru oraş Bistriţa, dânşii să aibă dreptul de-

[393] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica,* 1361-1365, vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 62, pp. 46, 47

plin de a-şi alege, în fiecare an, din mijlocul lor, după obşteasca şi deopotriva lor învoire, judele şi juraţii, iar oamenii din satele ce ţin de zisul oraş să fie datori şi ţinuţi a-şi alege în fiecare an, din mijlocul lor, pe juzii lor şi chiar pe împărţitorii dreptăţii lor, potrivit poruncii, şi încuviințării judelui, juraţilor şi orăşenilor pomenitului nostru oraş. Iar judele, juratii, primarii şi împărţitorii dreptăţii trebuie să judece toate pricinile, împreună cu comitele nostru de Bistriţa, cel aflător în slujbă acum sau cel ce va fi rânduit cu timpul, sau cu locţiitorii sau slujbaşii lui; iar dacă vreuna din părţile împricinate n-ar voi să se mulțumească cu judecata lor, ea să aibă, nestingherit şi slobod, dreptul de a trimite pricina judecată în cercetarea sau căutarea judelui nostru din oraşul **Sibiu**. / Mai voim, pe deasupra, ca sus-zişii orăşeni, oaspeți şi oameni credincioşi ai noştri, să se bucure în pace de aceleași drepturi şi obiceiuri, de care s-a folosit din vechime, în chip legiuit, şi numitul nostru oraş **Sibiu**, ba încă să rămână şi mai departe, totdeauna, în pace şi liniște, în privilegiul libertății lor străvechi sau dintâi. Totuși, să fie ținuți a plăti maiestăţii noastre regeşti, odată cu împlinirea slujbelor datorate, darea noastră regească, pe care, împreună cu îndeplinirea acelor slujbe datorate, să fie datori a o plăti pe deplin, la fel cu ceilalţi oameni ai noștri, şi nobilii ce locuiesc în sus-zisele sate, care nu voim să fie puşi ca juzi sau împărţitori ai dreptăţii în fruntea vreunuia din pomenitele noastre sate, prin mărturia acestei scrisori, dată sub pecetea noastră de taină, şi care, atunci când ne va fi înapoiată, vom pune să fie dată sub pecetea noastră autentică… / Mai adăugăm că, din toate gloabele sau birşagurile ce s-ar întâmpla să se ia în acel oraş sau în acele sate, sus-zisul comite sau slujbaşii săi să aibă dreptul de a lua pretutindeni două părți, iar

judele orașului, în orașul lui, şi orice jude de sat, în cuprinsul satului lui, să ia o treime sau a treia parte, după cum s-a obişnuit până acum”[394].

1366, august 17: Regele Ludovic dă de ştire că, înfăţişându-se „Henul şi Simion, orăşenii noştri din **Bistriţa**, în numele lor şi al tuturor orăşenilor şi oaspeţilor din acea Bistriţă şi a celor ce ţin de ea, ne-au arătat o scrisoare a noastră, însemnată cu pecetea de taină, rugându-ne să binevoim a o întări”[395].

1474-1563: „Partea de vest a judeţului Bistrița-Năsăud de astăzi, respectiv ţinuturile **Beclean** şi **Reteag**, în secolele XV şi XVI au trecut în stăpânirea domnilor moldoveni. Se pare că Reteagul a îndeplinit funcţia de reședință a reprezentanţilor lui Ştefan cel Mare („pârcălabii” de Ciceu, cămăraşul ș. a.) şi ai urmaşilor săi. Ținuturile amintite au continuat a fi posesiuni moldovene, cu unele întreruperi, timp de vreo opt decenii (după unii din 1474, după alţii mai târziu, până pe la 1563, când Alexandru Lăpuşneanu ar fi renunţat la ele). Deci, cu o sută şi ceva de ani înaintea lui Mihai Viteazul, un teritoriu aşa de întins, locuit aproape numai de români, a fost unit cu Moldova şi administrat după legile acestei ţări”[396].

1529: „Este sigur că Petru Rareş deținea în Transilvania, pe la anul 1529, domeniile **Ciceului**, cu 60 de sate, al **Unguraşului**, cu peste 30 de sate, **Bistriţa** şi **Valea Rodnei**, cu 23 de sate și cu minele de aur şi de argint de la

---

394 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 79, pp. 142, 143

395 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 230, pp. 231-233

396 Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Judeţul Bistriţa-Năsăud*, Bucureşti 1972, p. 11

Rodna, într-un cuvânt aproape tot nordul Transilvaniei, la care se adăuga **Cetatea de Baltă**, cu domeniul său de pe Târnava Mică”[397].

1550, *Chorographia Transilvaniei*: „Oraşul **Bistriţa**, aşezat în şesul unei văi larg deschise, are, de o parte şi de alta, dealuri cu podgorii. Prin mijlocul oraşului curge râul cu acelaşi nume, ce se îndreaptă spre latura de miazăzi a suburbiei de jos şi, îndată, după două mile, se uneşte cu râul Someş şi este îmbelşugat mai ales în peşti „funduli”. La patru mile de oraşul Bistriţa, sunt minele de aur din Rodna, nu mai puţin vestite ca minele de aur de la Baia Mare, la capătul celălalt al Transilvaniei”[398].

1558, august 1: „Declaraţia lui Radul (fiul lui Socol) dată lui Leonard Szöcs: / Eu, Radul, fiul lui Socol din Ţara-Românească, dau de ştire tuturora că sculele tatălui meu, pe care le-a avut depuse la Zewch Lenart, la casa sa din **Bistriţa**, mi le-a dat la mână întocmai şi fără nici o scădere, cu aceleaşi peceţi cu care fuseseră pecetluite. Despre care lucru i-am dat această scrisoare, cu scrierea mâinii mele şi cu pecetea mea”[399].

1566, Giovan Andrea Gromo: „Frumosul, bogatul, populatul şi puternicul oraş **Bistriţa**, aşezat pe un loc şes, într-o vale veselă, înconjurată de izvoare care udă întreaga vale, spre vest, până la muntele foarte înalt, depărtat cu vreo 1.500 de paşi şi mai bine de zidurile oraşului; celelalte

---

397 Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Judeţul Bistriţa-Năsăud*, Bucureşti 1972, p. 11

398 AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 218

399 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I, 1527-1572, Bucureşti 1929, doc. 214, p. 168

trei laturi ale oraşului, în parte scăldate de apele unor asemenea izvoare, în parte de un puţ lat, care se umple cu apă de râu, fac ca acest oraş să fie de necucerit. Forma sa este ovală. Cele două laturi mai mici sunt îndreptate una spre sud, cealaltă spre nord, iar celelalte două, una spre est, cealaltă spre vest. Străzile drepte sunt tăiate, de la un capăt al oraşului, la celălalt, de pâraie formate din acele izvoare şi care curg prin tot oraşul, spre marele folos al locuitorilor şi totodată spre desfătarea ochilor privitorilor. Şi pe fiecare din laturile acelea este o poartă principală, cu foarte multe mori de-a lungul şanţurilor, puse în mişcare de apa izvoarelor ce ţâşnesc acolo, şi ele pot să macine mult mai mult decât cer nevoile oraşului.

Are o biserica frumoasă, refăcută de un meşter din Bergamo, pe cheltuiala proprie a oraşului, şi care era închinată Sfintei Fecioare, dar acum se slujeşte în ea după învăţătura lui Luther, ca şi în toate celelalte oraşe săseşti din această ţară. Pâraiele amintite, care curg prin oraş, se împreună, la ieşirea lor în suburbia dinspre miazăzi, şi se varsă apoi, la 14 mile spre nord”[400].

1596, Giovanni Botero: **Clujul cel mai populat dintre oraşe**. „Sibiul este cel mai tare, **Bistriţa cel mai frumos**, Clujul cel mai populat dintre oraşe”[401].

---

[400] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 348, 349

[401] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, IV, Bucureşti 1972, p. 574

1607, decembrie 16: „Ştefan Kendi vinde pe veci pe iobagul său Petru Budăţan oraşului Bistriţa, pe suma de 80 fiorini”[402].

1622, septembrie 14: Guvernatorul Ştefan Bethlen scrie municipiului oraşului **Bistriţa** că i s-a plâns „preotul Roman din **Sălişte**… că, în anii trecuţi, dăduse unui om din **Salva**, din ţinutul Bistriţei, doi boi şi o vacă, cu preţul căror vite acel om, cumpărând căciuli, a fost nevoit să plătească şi exponentului acesta, tot cu căciuli, preţul boilor şi al vacii, pe care căciuli, trimiţându-le acesta prin tânărul Petru Roman din **Bistriţa**, fiindcă în acea vreme mi s-a întâmplat şi mie să vin în oraşul domniilor voastre, înfricoşându-se fiul exponentului de pedestraşii şi slugile curţii mele, a voit să plece din oraş, socotind că ar fi altfel de oameni. Între timp, la poartă, cerând dărăbanţii şi vameşii oraşului pecetea de la Petru Roman, el n-a putut s-o dea, căci numai atunci intrase în oraş, iar dărăbanţii au dat domniilor voastre căciulile, după cum ne raportează exponentul. Fiind astfel lucrul acesta, vă ordon şi vă poruncesc să-i daţi căciulile fără scădere”[403].

1637, august 2: Principele George Rákóczy ordonă municipiului **Bistriţa** ca, datorită faptului că „toţi vecinii ţării Ardealului sunt înarmaţi, să găsească cei 500 pedes-

---

402 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VIII, 1607-1613, Bucureşti 1935, p. 38

403 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IX, 1614-1636, Bucureşti 1937, pp. 246, 247

traşi, la care sunt obligaţi, ca, la prima chemare, să-i vină în tabără bine înarmaţi şi prevăzuţi cu alimente"[404].

1661, Evlia Celebi: „**Cetatea Bistriţei** este o cetate a saşilor şi ţine de craii Ardealului, în vremea lui Rákoczi intraseră, într-un fel oarecare, în cetate, vreo cinci mii de soldaţi austrieci, care erau de partea lui Ioan Kemény şi acum, deşi era crai Mihail Apafi, totuşi toţi locuitorii s-au închis în cetate şi au slobozit multe tunuri asupra armatei islamice.

Cetatea aceasta este mare şi clădită într-un loc mlăştinos, având şi o întăritură specială. E una din cetăţile mari ale Ardealului. Are unsprezece bastioane şi cinci porţi, dar n-are şanţ, pentru că se află în mlaştină. Este acoperită cu tot felul de olane, în formă de mozaic. Are seraiuri, clădiri înalte şi biserici cu turnuri înalte. Dealurile ce-i formează întăriturile speciale naturale sunt acoperite toate cu vii. Jos, pe marginea mlaştinii, se află grădini frumoase, aşezate în formă de tablă de şah. Cei din cetate, când au văzut că oastea noastră înaintează fără teamă şi frică, sub bătaia tunurilor, nu şi-au păstrat tăria sufletească şi, de frica puterii otomane, căpitanul lor a venit la crai şi i-a prezentat darurile aduse, iar în oraş a fost desemnată o oda de ieniceri, sub conducerea lui Djan-Arslan paşa, pentru pază. Şi smeritul de mine, petrecând şi eu o noapte în cetate, am cutreierat-o şi am cercetat-o, de la un capăt, la altul. Sunt atâtea fete frumoase în ea, că nu pot fi descrise. Şi în casa în care am fost musafiri se afla o fecioară tânără, cu obrazul ca bujorul şi cu buzele ca cireaşa; când îşi desfăcea părul cu miros de mosc, şuviţele de pe frunte i se încreţeau din ce în ce mai mult, iar când

---

[404] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. X, 1637-1660, Bucureşti 1938, p. 5

îşi îmbrăca rochia-i albă, cu fire de aur, şi haina-i cu trenă şi începea să umble, ne făcea să ne pierdem minţile”[405].

1687, octombrie 27: **Tratatul de la Blaj** stabilea „trecerea ţării în posesiunea Casei de Habsburg”, iar la punctul 1, din capitolul I, se stabilea că „Principele va ţine în lăuntrul ţării, în iernatic, o parte din armata imperială şi, pe lângă observarea de disciplină militară bună, va lăsa să se aşeze în cetăţile şi fortăreţele **Sibiu, Cluj, Bistriţa, Alba-Iulia, Sebeş, Orăştie, Oşorhei** (Osior-heiu), **Deva, Gherla, Şimleu, Mănăştur** (Monastur), **Teiuş**”[406] . „După Cluj şi Sibiu, toate celelalte cetăţi şi fortăreţe ale Transilvaniei s-au supus fără nici o rezistenţă. Singur, **Braşovul** se opusese la ocuparea germană; a şi păţit-o, încât o va ţine minte prin toate generaţiile”[407].

1766, François-Xavier de Feller: „**Bistriţa** nu are ca garnizoană decât un batalion din regimentul lui Haller. Acest oraş foarte vechi este locuit de saşi, care sunt aproape toţi de religie luterană. Mathias Teutcher, fost prior al dominicanilor, a introdus aici greșeli noi și a devenit parohul și judecătorul oraşului. Se mai vede încă stema lui, pe poarta dinspre Ungaria, cu această inscripţie: *Arma eximii Doctoris, Mathei plebani istius civitatis, Matthias Teutcher* MDXLII (1542). Printre ruinele bisericii dominicanilor, se mai văd picturi din anul 1480, expuse intemperiilor, totuşi prea puțin stricate. La **Bistrița** se află piariști şi franciscani. Biserica cea mare este a luteranilor: este foarte frumoasă şi foarte mare. Am văzut-o, la 1 mai; acolo se dădea

---

405 AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 578, 579

406 Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, p. 63

407 Ibidem, p. 66

împărtăşania. Oştiile lor se aseamănă cu ale noastre; liturghia se face în întregime pe nemţeşte. Orga lor este foarte bună, aud toate notele ei din casa contelui... Altarul cel mare mai are încă statuile pe care catolici le-au pus acolo; toate monumentele, toate pietrele protestează împotriva acestei erezii; şi dacă predicatorii ar tăcea, ar cuvânta pietrele...

Aproape toate satele din Transilvania au nume de sfinți; se pare că au vrut să risipească toate litaniile sfinţilor asupra satelor. Există unul chiar care se numeşte Kirie eleison (Chiraşeş).

Bărbaţii, la Bistriţa, poartă scurteici blănite chiar și vara. Totuşi, aceia care au mijloace, poartă haine de vară, dar păstrând totuși croiala scurteicilor de blană. **Femeile** poartă haine pe deasupra negre, împodobite cu un guler mare; **fetele** poartă pe cap scufii, în formă de tocă. / Aceşti saşi vorbesc nemţeşte, dar vorbirea lor obișnuită este limba germană din Luxemburg, cu unele schimbări, ceea ce mă face să cred că luxemburghezii sunt și ei tot o colonie saxonă. Mirarea acestor sași a fost nespus de mare, ca și a mea, atunci când am descoperit identitatea acestor limbi. De aici am tras concluzia că această limbă este vechea limbă germană. Firea, tonul şi purtările acestor saşi sunt tocmai aceleaşi ca şi ale luxemburghezilor. Sunt oameni foarte cumsecade, mai ales ţăranii. Printre orășeni se găsesc câţiva pungași, dar nedibaci.

Românii din împrejurimile Bistriţei sunt uniţi cu biserica romană. Sunt oameni de ispravă şi nu sunt deloc fioroşi; ei respectă foarte mult preoţii şi, în această privinţă, şi saşii, cu toate că sunt luterani, şi ungurii, ţiganii etc. din aceste părți se poartă la fel. Un anume Sofronie (călugărul Sofronie din Cioara. Răscoala, începută, în

toamna anului 1759, în comitatul Hunedoarei, cu scopul „să alunge unirea şi iobăgia din ţară”, cuprinde curând Munţii Apuseni şi sudul Transilvaniei și ţine până în primăvara anului 1761) a vrut, acum vreo zece ani, să-i corupă, cu sila pe aceşti bieţi ţărani, ca să treacă la schismă. Se şi alcătuise o mică ceată de români, ce săvârşea mari excese și care își cinsteau căpetenia ca pe un sfânt. Totuși, el n-a putut să-i câștige pe bistrițeni. Acest ticălos, când a intrat în școala de la Baia Mare, i-a pus pe copii să spună: „Credo in Spiritum Sanctum, Sanctam Ecclesiam Constantinopolitanam”. Episcopul schismaticilor este un oarecare Novacovici (Dionisie Novacovici, episcop sârb la Buda), care este un mare nătărău, dar care este mai puţin furios decât acela al Aradului (Jivanovici), despre care am vorbit mai sus...

Am găsit, în aproape toate casele din Bistriţa, chipul lui Moise, care este socotit ca fiind chipul său adevărat, poate că doar culoarea egipteană este într-adevăr a lui Moise”[408].

1849: „Invazia a fost efectuată din două părți: în nord-est, prin **Bistriţa** (Besztercze), pe valea **Prundul Bârgăului** (Borgó-Prund); în sud-est, pe lângă **Braşov** (Brasó), prin cheile **Bran** (Tórcsvár) și pasul Predeal (Tömös). În nord-est, în localitatea bucovineană Vatra Dornei, sub comanda generalului Grotenhjelm, se aflau 10.500 de ruși, gata să pătrundă în Transilvania; maghiarii au format avangarda brigăzii, de 3.000 de oameni, pe care a condus-o la Urban, punând-o sub comanda locotenentului colonel Springins-feld. Armata invadatoare a împăraților aliați era formată dintr-un total de 13.500 de oameni. /

---

[408] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, serie nouă, Bucureşti 1997, pp. 564, 565

În partea de sud-est, generalul Lüders era liderul armatei ruse, care era formată din 28.000 de oameni. Ar-mata austriacă, care fusese comandată, mai înainte, în timpul incursiunii în Banat (Bánság), de Puchner, se afla acum sub ordinele lui Malakovski şi ale generalului Clam-Gallas, şi număra 11.000 de oameni înarmați. Forța totală de invadare a crescut, astfel, la 39.000 de soldaţi, în această parte. O jumătate din armata rusă stătea lângă defileul **Bran** (Tórcsvár), pe 18 iunie. Sarcina lui Clam-Gallas era să aștepte lângă defileul **Turnu Roşu** (Vöröstorony), până când trupele ruse, care urmau să pătrundă spre Brașov, au luat **Sibiul** (Szeben), ca să poată înainta în Transilvania.

Bem s-a putut opune acestei forțe de 52.500 de oameni, în Transilvania, cu aproximativ 26-27.000 de militari, care erau staționați în următoarele tabere, îa momentul invaziei: / La **Braşov**, sub comanda colonelului Sándor Kiss, aproximativ 4.000 de oameni au fost împărțiți între pasul Predeal (Tömös) și pasul Bran (Törcsvár). / Aproape 4.000 dintre oamenii noștri, sub comanda lui Ihász, apărau Sibiul și, o parte, defileul **Turnu Roşu** (Vörös-Torony). / Pentru a nu lăsa strâmtorile de est neprotejate, Sán-dor Gál a trimis 5.000 de oameni, sub steagul său, în ținutul secuiesc, cu care a veghea pasurile Oituz (Ojtos) și Ghimeş (Gímes). / În jurul **Bistriţei** (Besztercze), locotenent-colonelul József Dobay a apărat întăriturile din **Borgó-Prund** și Pasul Radna cu șase mii de soldați.

Restul armatei, de 8.000 de oameni, au apărat Fehérvár (**Alba Iulia**), aflat sub asediu, și au supravegheat taberele din munţii Zlatnei, sub comanda locotenent-acolonelilor Inczédi și Beke. / Generalul-locotenent Bem, când s-a întors, din Ba-nat, în Transilvania, în prima săptămână a lunii iunie, a cerut noi recrutări, pentru a putea înlocui cei

zece mii de soldați, pe care îi lăsase în Banat (Bánság), dar cât mai repede, până la invazia rusă, care era pe cale să înceapă. Cu toate acestea, nu mai era suficient timp pentru asta și doar două dintre batalioanele sale, 133 și 134, mai puteau fi oarecum echipate. După ce și-a făcut aranjamentele la **Sibiu**, a pornit, pe 8 iunie, într-o inspecţie a trupelor stați-onate la strâmtori. După ce și-a încheiat turul, a plecat la **Cluj-Napoca**, unde femeile l-au onorat cu o sabie decora-tivă; și a călătorit la **Oradea** (Nagy-Várad), unde l-a întâlnit pe Kossuth, pe 19 iunie. Unul dintre subiectele acestei întâlniri a fost soluționarea certurilor și fricțiunilor în care s-a implicat Bem, pe de o parte, cu generalul Vécsey, în timpul campaniei sale la Banat, și, pe de altă parte, cu guvernul, datorită decretelor sale arbitrare, emise în Banat și Transilvania, care ignorau administrația politică. Celălalt subiect era mai important decât acesta, care vizau faptul că, dacă norocul armelor noastre nu ne favoriza la **Feleac** (Felduna), unde Görgey tocmai își începuse ofensiva în aceste zile, după nefericita bătălie de la Zgigard, armatelor noastre le-ar fi fost greu să fie concentrate la Tisa, acolo unde Bem avea să preia controlul principal asupra lor. Acest lucru i se părea cu atât mai urgent lui Kossuth, cu cât Jellasics înaintase deja până la Canalul Ferencz. Dar Bem nu avea nici o dorință să părăsească măcar cunoscutul spaţiu ardelean, unde și-a câștigat laurii, și putea să ia măsuri după bunul plac"[409].

1849: „Camera Reprezentanților a ținut prima sesiune la Debrețin, pe 9 ianuarie. Kossuth a raportat despre situația militară, iar partea cea mai strălucitoare a ra-

[409] Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872, 294-304

portului său a fost cea în care s-a ocupat de succesele operaționale ale generalului Bem… / eforturile de război ale generalului Bem capătă o importanță deosebită, datorită faptului că Parlamentul este aici, dar guvernul nu se poate baza doar pe el și, în orice caz, va lua măsuri, dacă împrejurările o cer, ca forța auxiliară pentru întărirea armatei sale și apărarea acelei provincii să fie eficiente. Ultima sa scrisoare, pe care am primit-o, vorbeşte despre **Bistriţa** (Beszterce), oraş pe care l-a ocupat împreună cu **Năsăudul** (Naszód), cuibul rebeliunii Oláhilor, la 2 ianuarie, și trebuie să menționez, cu un respect deosebit, că până acum obișnuia să spună dinainte în ce zi, la care oră aveau să se împlinească toate previziunile sale. A scris că pe 20 decembrie va ocupa Clujul, iar pe 29 a scris că va ocupa Bistrița (Beszterce) și Năsăudul (Nasód) pe 2 ianuarie, așa că toate planurile i-au fost îndeplinite punct cu punct".

La **Bistriţa**, armata a trebuit să se odihnească, o vreme, căci a făcut călătoria de la Cluj, până aici, într-un singur marş. În frigul de 20 de grade, soldații au dormit, de două ori, sub cerul liber, au purtat două bătălii și au lua o masă caldă doar o dată pe zi. Muniția s-a terminat și ea. În Bistriţa, armata a rămas doar pentru odihnă, şi, între timp, trupele își reparau îmbrăcăminte, își puneau armele în ordine, strângeau ostaşi din jurul Bistriţei, aşteptând sosirea muniției. Apoi generalul Bem l-a numit pe colonelul Bem Riczkó comandant al Bistriţei-Năsăud, lăsându-i la dispoziţie batalion de infanterie Sándor, o divizie de husari din Coburg (Koburghussars) și câteva tunuri, și a continuat marşul cu armata sa spre **Tihuţa** (Tihuca). Acesta a fost locul unde armata imperială unită s-a pregătit pentru o bătălie finală, înainte de a părăsi Transilvania…

Generalul Bem își va începe munca de organizare, la **Bistriţa** (Besztercé), pe 6 ianuarie. Putea să facă asta acum, pentru că Urban nu-l amenințase de mult cu vreun pericol… / Întorcându-se la Bistriţa, generalul Bem nu și-a putut face decât o imagine clară a pierderilor inamicului și a prăzii de război. Unsprezece tunuri au fost luate de trupele maghiare (o parte dintre ele au fost demontate), au fost capturate sute de arme și de prizonieri, precum și o mulțime de muniții și îmbrăcăminte, care le-au fost foarte utile, în frig. Pe 8 ianuarie, Bem i-a scris comisarului guvernamental Beöthy: „În acest moment, toată partea superioară a Transilvaniei este complet curățată de trupele inamice și acum ne pregătim să reluăm operațiunile ofensive împotriva Sibiului. Nu am nici o îndoială cu privire la rezultatul norocos”.

Bem s-a pregătit, deja, pentru a lua Sibiul, pe 8 ianuarie. Scopul real al fostelor sale operațiuni era cuibul principal al reacției săsești, centrul forțelor antirevoluționare. Mai întâi a trebuit însă să organizeze regiunea **Bistriţa**. Pe 6 ianuarie, a făcut apel la poporul român răsculat: i-a chemat să depună armele și să se întoarcă acasă; oricine este găsit înarmat va fi deferit curții marțiale. El a repartizat trei comisari civili comandantului militar al regiunii Bistriţa şi a impus un font de război de 100.000 de forinți pentru zona rurală din Bistriţa-Năsăud. Apelul său la amnistie a fost făcut grăbit de faptul că, în ianuarie, condițiile din zonele etnice ale Transilvaniei deveniseră deja foarte sălbatice. La 8 ianuarie, insurgenţii prefectului român Axente Sever i-au dat foc **Aiudului** (Nagyneyed) și l-au prădat; majoritatea locuitorilor au fost uciși. Doar 20-30 de case au rămas intacte. A fost incendiat și colegiul reformat, inclusiv biblioteca, care conținea aproximativ

25.000 de volume și manuscrise valoroase, un muzeu și diverse colecții de valoare științifică. Orașul încă ardea, în a treia zi. Dénes Popovics, prefectul român de **Sebeş** (Százsébés), a atacat și cucerit **Sebeşul** (Szászváros), pe 5 ianuarie, de unde a extorcat 9.000 de taleri. Mișcarea populară românească, care a început ca o luptă justă împotriva iobăgiei și s-a alimentat cu nemulțumiri reale – sub controlul autorităţilor austriece – s-a întors împotriva revoluției maghiare și acum a distrus fără discernământ populația maghiară. Pentru a zdrobi mișcarea, din 6 ianuarie, comisarul șef al Guvernului, Ödön Beöthy, a început să organizeze batalioane de vânătoare, pe model maghiar, a căror sarcină era recuperarea proprietății acestei organizații și protejarea localului maghiar.

În Bistriţa, generalul și-a asigurat bine armata cu îmbrăcăminte și încălțăminte, a înființat o direcție alimentară, l-a numit pe Riczkó comandant rural, a înființat o comisie administrativă militară, l-a numit președinte pe colonelul husar Mikes Kelemen, iar acesta ar fi fost însărcinat să înlocuiască Consiliul General al Transilvaniei. I-a spus lui Miklós Gál, comandantul corpului care înconjura Aradul, că nu are nevoie de ajutorul lui, pentru a recuceri Transilvania, ci că îi poate da lui Gál 2.000 de oameni și 2 tunuri; iar mai târziu se va grăbi să ajute cu toată armata. A organizat trei comenzi de teren în Transilvania: Clujul a fost repartizat să fie ținut de locotenent-colonel Imre Marzsó; i-au aparținut și următoarele localităţi: Negreni (Feketetó), Gyula, Huedin (Bánffyhunyad), Torda, Răscrci (Válaszút), Berend și Magyaregyreg (sat în Ungaria). 3 batalioane de bihorene, formate din cavaleria din Bihor și 4 tunuri, au fost aduse la Bistriţa, pentru a avansa în sudul Transilvaniei. El a luat în considerare forțele lăsate în

urmă, pentru a securiza regiunile deja ocupate, spre deosebire de Beöthy, cu care a avut un dezacord puternic asupra acestei probleme, care era împotriva amnistiei şi nu i-a plăcut că, pe lângă salariul zilnic, generalul a ordonat ca membrii armatei să primească o halbă de vin, două pahare de pálinka, o litră de carne şi o jumătate de kilogram de slănină pe zi, şi că a stabilit alocaţia de pat la zece kruceri de argint. Beöthy a considerat această acțiune a generalului prea generoasă, din cauza Gărzilor Naționale, în special: Gărzile Naționale, care slujeau în linia de gardă de la Torda la Ciuc (Czucsá) nu au primit aceste beneficii. Dar era secretul său; nu a spus despre numărul soldaţilor, cu excepția mișcărilor militare. „Totul se poate întâmpla numai prin mine", a spus Beöthy, pe 2 ianuarie, dar pe 16 ianuarie, din cauza nemulțumirii garnizoanei Cluj, el a cerut să fie înlocuit, pentru că nu poate suporta pretenţiile Clujului.

În timpul șederii sale la Bistriţa, generalul Bem a fost atent la soarta secuilor. Până acum, lupta eroică a lui Áron Gábor și a curajoșilor patrioți secui nu i-au scăpat atenției. Majoritatea secuilor au luptat împotriva stăpânirii austriece, dar acum, în ianuarie, a avut loc o întorsătură decisivă, în lupta secuilor. O delegație secuiască din Bistriţa l-a vizitat pe general și i-a cerut să se grăbească în Secuime (Székelyföld), în special spre Târgu Mureş (Marosvásárhely)!"[410].

1849: „Între timp, Grotenhjelm a pornit la atac împotriva diviziei **Bistriţa**, care era condusă de locotenent-colonelul György Damaszkin, după plecarea lui Bem, și a cărei poziție era la **Sărăţel** (Szeretfalva). Pe 16 iulie, Grotenhjelm a adunat trupele austriece (3 batalioane, 5 es-

[410] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

cadrile de cavalerie și 17 tunuri) și a lansat un atac pe două coloane: brigada lui Pavlov a înaintat pe drumul național spre Sărăţel, în timp ce celelalte trupe, sub conducerea personală a lui Grotenhjelm, au înaintat în **Budac** (Szász-budak), **Bilak** şi **Harina** (lângă Münzdorf, spre dreapta ungurilor). Damaskin a aflat cu mult timp înainte de pregătirea atacului evaziv împotriva aripii drepte și, prin urmare, la apropierea lui Pavlov, **a evacuat Sărăţelul** și s-a retras într-o poziție avantajoasă, în spatele satului **Galaţi** (Galac). Sub greutatea atacului, a trebuit să se retragă şi de aici, la vest de Teke, la **Sângiorz** (Szentgyörgy). Nici Grotenhjelm nu a profitat de victoria sa – ar fi putut ajunge cu uşurință la trupele lui Lüders, în valea Oltului! –, dar, pe 17, s-a retras pe fosta sa locație, la **Bistriţa**. Astfel, trupele maghiare se puteau retrage netulburate și ajungeau la **Reghin** (Szász-régen), prin **Urmeniş** (Mezőörményes). Pe 20 iulie, Grotenhjelm a împins majoritatea trupelor austriece spre **Sărăţel**, ca avangardă, iar cu grosul armatei a tăbărât între **Bistriţa** și **Pădureni** (Besenyő)”[411].

1849: „Grotenhjelm a plecat și împotriva diviziei de la **Bistriţa**. Pe 11 august, Bem a părăsit conacul Damaschin, de lângă Sărăţel. Generalul a fost extrem de enervat de conducerea diviziei Bistriţa. Primul său gând a fost că, de îndată ce își va aduna trupele, va lua ataca din nou Bistriţa. El l-a informat pe Kossuth despre planul său de război, pe 28 iulie:

„Domnule guvernator! Iată-mă din nou în **Târgu Mureş** (Marosvásárhely). Probabil ați auzit că trupele noastre au fugit rușinos din **Bistriţa**, până aici, și chiar au părăsit acest oraș. Dar inamicul nu l-a ocupat și am avut

---

[411] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

timp să ne întoarcem. Când pun trupele în ordine, mă duc împotriva Bistriţei și cred că voi fi acolo în patru zile. O coloană va mărșălui, în același timp, la **Sibiu**, condusă de locotenent-colonelul Papp, dar fără să observe vrăjmaşul. Sfatul de război îi va judeca pe toţi vinovaţii şi vor fi aspru pedepsiţi, apoi voi pleca împotriva **Sibiului**, cu vreo 8.000 de oameni, care mă aşteaptă acolo, şi îi voi împinge în Muntenia". / A vrut să efectueze atacul asupra Bistriţei, cu divizia lui Damaszkin și cu trupele lui Kemény Farkas, și, după cum am văzut, Bem se aștepta la patru zile pentru asta. Cu toate acestea, înainte de a putea începe operațiunea de la Bistriţa, a aflat că Lüders s-a întors de la Sibiu, la vestea invaziei Moldovei, și se apropia rapid de Ținutul Secuiesc, prin valea Târnavei Mari (Nagyküküllő). Atacul asupra Bistriţei și a cincea capturare planificată a orașului nu mai erau posibile. Lüders a amenințat serios Ținutul Secuiesc. Bem a trebuit deci să-și modifice planul din 28. Pe 28, Bem spera ca Lüders să se întoarcă definitiv de la Sibiu, sub influența campaniei moldovenești și a atacului asupra Grotenhjelm, și astfel nu va fi greu să cucerească orașul din spate. El face aluzie la acest lucru, în raportul său din 28 iulie, către Kossuth. Dar acum că Lüders era mult mai aproape decât se aștepta, nu a mai putut să-l atace pe Grotenhjelm, care, între timp, nu s-a mutat din Secuime. Nu mai era timp pentru operațiunea Bistrița; era nevoie de un nou plan. Cea mai potrivită a fost o mișcare militară spre Pasul **Turnu Roşu** (Vöröstorony), deoarece acest pas era cel mai de temut de ruși. Întrebarea era doar dacă va avea generalul Bem suficient timp să-și unească trupele și să se pregătească pentru lupta cu Lüders"[412].

[412] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

1878: „O festivitate dublă a serbat **Năsăudul** în zilele de 2 şi 3 ale lunii curente. Prima adunare generale a reuniunii învăţătorilor din fostul district al Năsăudului, a tractelor protopopeşti **Budacu** şi **Bistriţa**, numita reuniunea „Mariana”, întru onoarea a cândva fericitului vicar şi dascăl Ion Marianu; şi prima sărbătoare latină, la Montpellier, la care geniul gintei latine din orient a fost recunoscut şi premiat de către surorile latine din occident, în persoana marelui nostru poet Vasile Alecsandri. / Reuniunea a ţinut patru şedinţe, care toate au fost bine frecventate de un număr însemnat de învăţători şi de oaspeţi. După deschiderea şedinţei prime, prin preşedintele ad hoc al reuniunii, prof. Mas. Pop, prin călduroşi termeni de salutare, se citesc statutele, aprobate de locurile competente, apoi s-a proces la constituirea definitiv. Rezultatul este următorul: preşedinte, prof. Mas. Pop; vice-preşedinte, Cosma Anca, secretari, Petru Tofan şi Iacob Pop junior; casar, Teod. Rotariu; control. Gavrilă Morariu, membrii comitetului: Isidor Titieni, Iacob Pop, Ion Jarda, Ioan Drăganu, Michai Domide şi Ioan Miron. S-au mai ales de preşedinte onorar vicarul Gr. Moisil, iar de membru onorar, Basiliu Petri”[413].

1886, iulie 4: „**Examenul şcolarilor din Bistriţa**. În 4 iulie a. c., s-a ţinut examenul de vară public al şcolarilor de la şcoala greco-catolică din **Bistriţa**. Examenul a durat, după finirea serviciului divin, de la 10, până la ora 1 şi jumătate p. m. / Nu voi vorbi despre edificiul şcolii, căci acela este edificat după toate cerinţele timpului modern – sala în care s-a ţinut examenul e destul de spaţioasă, luminoasă de ajuns, iar acum, cu ocaziunea examenului, a fostă aranjată şi decorată cu cununi de flori, în mod plăcut. / Au

[413] *Observatorul*, Anul I, nr. 49, Sibiu 1878, p. 3

participat inspectorul şcolar regional, Dr. Havas, inteligența din Bistriţa mai toată, domni, doamne şi mai multe domnișoare, apoi o mulţime de plugari şi femei. Examenul s-a începută cu religiunea și aşa, una după alta, a urmat examenul din toate obiectele de învățământ, punând întrebări şi învăţători străini. Şcolarii, bine instruiți fiind, au răspuns cu cea mai mare exactitate şi corect, ba, ce e mai mult, au pus în uimire publicul ascultător, prin limbajul cel curat românesc, omiţând tot ce e străini în limbă, ceea ce, la alte şcoli confesionale, rar se poate vedea. / Nu pot să nu amintesc că ceea ce a frapat şi îndestulat publicul ascultător mai tare au fost declamaţiunile. În un mod şi cu un ton frumos, cu gesticulaţiuni acomodate a declamat Susana Grecu poesia „Către martirii români din 48-49“, apoi Ion Ursu, „Românul”, iar Fira Mihocu, poezia „Despărțirea Basarabiei de România“ etc. etc. / Inspectorul şcolar s-a exprimat satisfăcută în general, în special însă i-a plăcută progresul făcut în limba maghiară şi în scrisul frumos, şi cu drept cuvânt, căci era la unii o scrisoare exactă, curată şi frumoasă. / Nu voi mai aminti îndeosebi despre zelosul învățător Teofil Grigorescu, de la această şcoală, căci ştiu că onoratul public, cetitorii, îl cunoaşte prea bine, dând, în mai multe rânduri, dovezi eclatante despre calificațiunea sa. Este însă de admirată și de lăudat că un singur învăţător, cu atâţia băieţi (ca la 100 de inşi), să facă aşa progrese. Servească-le de model acelor învățători, cărora întru adevăr le-ar trebui să urmeze exemplul lui”[414].

1888: „**Dările in Bistrița**. În 1888, se înscriseseră în **Bistrița** 77.275 florini 27 cruceri dări. Din aceștia, s-au plătit 66,341 florini 03 cruceri. Ca neputându-se încasa, s-

[414] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 147, Braşov 1886, p. 3

au şters 8.310 florini 21 cruceri. La finele anului, au fost 2.724 florini restanţe"[415].

1898, Diaconovich: „**Bistrița** (magh. Besztercze, germ. Bistritz), oraș liber regesc, în nordul Transilvaniei, pe malul drept al râului Bistriţa, lângă şoseaua ce conduce în Bucovina. Are 9.109 locuitori, dintre care români 2.274 (aproape toţi greco-catolici), saşi 5.517 şi maghiari 1.126. Bistriţa e capitala comitatului Bistriţa-Năsăd; aici se aflâ perceptoratul de dare, inspectoratul de şcoli, sediul cercurilor pretoriale Beşineu (azi **Pădureni**, judeţul Mureş) şi Iaad, gimnaziul superior evanghelic, școala de fete săsească, școala agronomică, susținută de Universitatea săsească, școala industrială, cinci institute financiare. Dintre instituţiunile româneşti amintim şcoala elementara greco-catolică, institutul de credit „Bistriţana" și societatea comercială „Comerciantul". Târgurile Bistriţei sunt foarte cercetate, comerţul destul de însemnat, îndeosebi spre Moldova. Orașul Bistriţa se zice a fi fost întemeiat de sași, veniţi în Transilvania din nordul Ungariei; la 1222, avea deja comite propriu. Cu puţine întreruperi, a fost supus jurisdicțiunii comitelui saşilor, până în timpurile mai noi"[416].

1900: „Adunarea generală a înființării reuniunii „Caritatea" (din Şoimuş) nu s-a putut ţine, cu această ocaziune, fiind timpul prea înaintat şi de aceea s-a amânat pe ziua de 29 octombrie 1900. / **Banchetul**. Lu ora unu p. m., întreg publicul era adunat în grădina din mijlocul satului, unde poporul din **Şoimuş** s-a îngrijit de a încărca mesele cu de-ale mâncării, poftind pe toți ospeţii la un prânz

[415] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 17, Braşov 1889, p. 2
[416] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 496

frugal. După datina ce se practică la astfel ocaziuni, precum în tot locul, așa şi aici, a venit rândul toastelor. Începutul l-a făcut protopopul Silași, care a toastat pentru Episcopul Ioan Szabo, ca cap al diecezei în care se află comuna ce ne-a întrunit la această festivitate. Preotul Ioan Bârsan, din **Ruscior**, vorbeşte despre progresul dezvoltat la poporul greco-catolic din tractul protopopese al Bistriţei, în general, şi în special la poporul din **Şoimuş**, atribuind acest avânt energiei protopopului Silaş, ca şef al tractului, şi preotului Ioan Baciu, ca bun conducător al poporului din **Şoimuş**. Michai Baciu, preotul din **Sas-Feleac**, închină în sănătatea poporului din Şoimuş şi Ioan Baciu, parohul local, în sănătatea oaspeților. / **Concertul**. Corul plugarilor a delectat publicul cu mai multe piese forte frumos executate în cuartet, ce a fost răsplătit, din partea numerosului public. cu nenumărate aplauze. Dirigentul corului, dl Basiliu Baciu, şi cu această ocaziune a dat probă eclatantă despre energia şi tactica cum ştie dânsul să dirige tânărul **cor al plugarilor din Şoimuş**. / **Jocul și Căluşerii**. Jocul s-a început cu o frumoasă *someşană*, după cure au urmat diverse dansuri poporale şi de salon. Când petrecerea era mai animată, se aud glasuri, prin public: „Vin căluşerii! Vin căluşerii!”, publicul le face loc, muzica întonează *jocul căluşerilor* şi bravii tineri din comuna vecină, **Ragla**, costumat frumos ca căluşeri, în frunte cu falnicul lor vătav, se avântă-n joc și joacă cu atâta procesiune jocurile noastre istorice, „Căluşeriul” şi „Bătuta”, încât a stors admirațiunea întreg publicului de faţă, care îi aplaudă frenetic. / Inteligența din jur a fost bine reprezentată la aceasta petrecere, aşa am văzut prin public pe doamnele Iuliana Silaşi din **Bistriţa**, Aurelia Soponescu din **Budatelnic**, Aurelia Juga (Iuga) din **Arcalia**, doamna

Nechita din **Sebeşul-superior**, doamna Thimariu din **Berla**, Anica Bojor din **Ardan**, şi domnişoarele Lucreția Mathe din **Chiraleş**, Elena Posmuşan din **Ragla**, Aurelia Bojor din **Ardan**; Lucreția Suia din **Neţu**, Carolina Rus din **Budacul-român**; Erina Marginean din **Budacul-român**; Emilia Păcurariu din **Ragla**, Veronica Popoviciu din **Buduş**, Leontina Duca din **Dumitriţa**, Elena Todoran din **Feleacul-săsesc**; Lucreția, Mariuţa şi Aurelia Baciu din **Şoimuş**, Rafila Roman din **Ragla**; apoi domnii Alesandru Silasi, protopop din **Bistriţa**, Ioan Marginean, căpitan de regiment, pensionar în **Ragla**, Michai Baciu, preot în **Feleacul-săsesc**, Ene Juga, preot în **Arcalia**, Teodor Oltean, preot în **Ardan**, Ioan Bârsan, preot în **Ruscior**, Vasiliu Nechiti, preot în **Sebeşul-superior**, Ioan Thimar preot în **Berla**, Larion Cujesdean, preot în **Budacul-român**, Elie Posmupan, preot în **Ragla**, Nichita Suia, preot în **Neţ**, Ștefan Todoran din **Feleac**, Georgiu Ungurean, tipograf din **Şoimuş**, Andrei Bugnar, ofiţer în rezervă şi practicant de poștă în **Karczag**, Teodor Adace, învăţător la şcoala fundaţională din **Monor**, Ioan Timiş, învăţător în Neţ, Georgiu Todoran, învățător la şcoala fundaţională, din **Monor**; Ioan Rus, supravigil silvic în **Budacul-român**, Ștefan Petroşan, supravigil silvic în **Lunca-Vinului**, Ioan Baciu, student din **Şoimuş**, Emil Radu, student din **Bistriţa**, și alţii, ale căror nume ne sunt necunoscute”[417].

1902: „Adunarea cercuală a despărţământului **Bistriţa** al „Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român,“ cum am anunţat deja, s-a tinut duminică, în 20 iulie nou a. c., în marea comună **Monor**… / Comitetul cercual a plecat din oraşul **Bistriţa**, dimineaţa,

[417] *Revista Ilustrată*, Anul III, nr. 14-15, Şoimuş 1900, p. 134

la 5 ore, luând parte, încă în afară de membrii din comitet, domnii Gerasim Domide, protopop, iar din comuna **Șieuț**, dl vicar al Năsăudului, Ciril Deac. Comitetului cercual şi oaspeţilor ce au sosit de la Bistrița le-a ieşit întru întâmpinare, încă în comuna **Şieuţ**, un banderiu de 24 călăreţi din comuna **Monor**, sub conducerea dlui învăţător Adace. Acest banderiu a făcut suita comitetului cercual, iar la hotarul Monorului, dl învăţător Adace a salutat comitetul şi pe oaspeţii sosiţi. Asemenea, în capul comunei, unde era aşezată în şpalir, de amândouă părţile drumului, tinerimea şcolar şi tot **poporul din Monor**, îmbrăcaţi în frumoase haine de sărbătoare, în frunte cu inteligenţa din loc, comitetul a fost bineventat de dl director al şcolii fundaţionale Vasile Onigaş. Acestor bineventări, din însărcinareu comitetului cercual, le-a răspuns dl G. Domide. / De aici, comitetul a mers pe jos, însoţit de tot poporul, în frunte eu muzica, care cânta marşul lui Mihaiu Viteazul. Toţi au luat parte, apoi, la serviciul divin, pe care l-a celebrat dl protopop Domide, asistat de octogenarul preot Petru Tanco şi dl Simeon Tanco, care, la urmă, a ţinut un avântat discusr, în care a arătat însemnătatea zilei pentru Monor și menirea şi problemele mari ale Asociaţiunii…

Bibliotecile despărțământului. Pân-acum, despărţământul nostru a avut numai **o singură bibliotecă poporală**, care a fost, un an, în **Bistriţa**, în iunie, anul trecut, s-a hotărât să se transpună în agentura **Borgo-Prund**, unde s-a şi dus şi dat în folosinţa poporului. Mai ales peste iarnă, poporul nostru citeşte cu multă dragoste. / Din sumele ce s-au destinat, în anul trecut, spre scopurile despărţământului, s-au mai aranjat încă 2 biblioteci, care, din toamnă, se vor da spre întrebuințare una în vreo agentură, iar alta în **Bistriţa**. Afară de aceea, din suma ce s-a dăruit de insti-

tutul „Bistriţiana” şi încă cu alte venituri ce se vor face, se va procura, nu peste mult, încă şi a patra bibliotecă poporală”[418].

1902, septembrie 7 „**Adunarea Societăţii pentru fond de teatru român în Bistriţa**. Biserica cea mare și frumoasă, pe care credincioșii români greco-catolici, după învingerea multor dificultăţi, au reuşit să o cumpere, cu preţul de 72.000 coroane, de la călugării minoriţi, era, astăzi, plină de popor şi inteligenţă. / Vicarul Năsăudului, dl Ciril Deac, celebrează, încunjurat de protopopul Domide şi de preoţii Baciu, Dologa, Negruţ şi Mihailaş, sfânta liturghie, iar la sfârşit oficiază un parastas pentru odihna repausaţilor membri ai societăţii. Cântările le-a executat, cu multă preciziune, corul mixt al plugarilor, compus din 99 membri și condus de dl învăţător Iul. Chitta…

Banchetul. După prima şedinţă, care a durat până la 1 oră, partea cea mai mare din public s-a dus în sala cea mare de la „Gewerbehaus“, unde avea să se ţină banchetul festiv. Mulţămită deosebitei atenţiuni a comitetului aranjator, acest banchet a reuşit forte bine. Au participat peste o sută de persoane, între care am remarcat şi pe reprezentanţii oraşului Bistriţa. În decursul prânzului, muzica a delectat publicul cu diferite potpuriuri naţionale române…

Petrecerea poporală. De la banchet, publicul se îndreptă spre grădina „Bombardir“, unde este aşteptat de poporul îmbrăcat în haine de sărbătoare. Aspectul ce-l oferea tinerimea, feciori şi fete, în costumul de sărbătoare, era dintre cele mai încântătoare. În sala spaţioasă, la sunetele muzicii, îşi petrecea tinerimea cu multă veselie. La apariţia comitetului, tinerimea face un cerc în mijlocul sălii şi, doi

---

418 *Revista Ilustrată*, Anul V, nr. 14, Bistriţa 1902, pp. 160, 161

cu doi, cu vătaful în frunte, intră în sală 12 călușeri, îmbrăcaţi în pitorescul costum naţional. În mijlocul entuziasmului general, joacă „Căluşerul“ şi „Bătuta“, străbunele noastre jocuri naţionale. Ți-era mai mare dragul să priveşti la flăcăi, tot unul şi unul, cu cuşmele pe-o ureche, cu ochii-nvioraţi şi sprinteni. Ba păreau a ne zice: „Bun sosit în mijlocul nostru, scumpi oaspeţi!”. / Această tălmăcire a simţămintelor a fost rezervată în special harnicului învăţător local, totodată un asiduu adunător de folclor naţional, domnului Teodor A. Bogdan. Acesta, în numele poporului, a ţăranilor şi industriaşilor, mulţumeşte comitetului Societăţii pentru prezenţa lui aici, căci dă, astfel, cu un imbold mai mult la prosperarea stării sociale a poporului din Bistriţa...

Concertul şi teatrul. Seara, la orele 8, în sala cea mare de la „Geweibehaus“, n-ai fi putut arunca un ac, atât era de plină. În parter, în galerii, pe coridoare, gemea lumea. / Corul mixt a stat, de astădată, sub conducerea abilă a studentului universitar Leonida Domide, și concertul s-a început cu bucata „Ce faci, Ioană?”, de G. Dima. / Doamna Eitel, născută Florian, a executat, la pian, „Transcriptions Faust – Vals de Gounod”, de Liszt, și „Ilustraţiunea română”, de Karrasz, cu o măiestrie neîntrecută. Domnia sa a fost viu aplaudată, iar părintele Domide, neobositul aranjator, i-a oferit, după executarea compoziţiei lui Liszt, un splendid buchet. După „Ilustraţiunea română“, dl prof. Dr. Val. Rusu, din Pomârla, i-a oferit doamnei Eitel un al doilea prea frumos buchet. / Domnişoara Virginia Gall ne-a delectat cu „Aria din Troubadur“, a lui Verdi, „Chanson Espagnol“, de Delibes, şi cu mai multe cântece româneşti. Dacă asemăn pe domnişora Gall cu doamna d’Asty, care ne-a fermecat, nu de mult, cu vocea sa neîntrecută în Bra-

şov, şi dacă constat că domnişoara Gall este o vrednică rivală a renumitei artiste, atunci cred că vom fi dat măsura justă, cu care trebuie să judecăm succesul obţinut. În adevăr, aplauzele nu mai încetau şi două buchete impozante i s-au oferit tinerei concertiste. Dânsa a fost acompaniată, la pian, de maestrul de cor din localitate, dl Rollbeck.

După concert, a urmat comedia, localizată de Virginia A. Vlaicu, „Trei doctori", în care debutanţii, și anume T. A. Bogdan, domnişoara Tition, domnişoara Maria Tition, dl Ioan Morariu, dl George Negri, dl Ilie Mureşanu, Ioan Chindriş şi domnișoara Maria Bevaan şi-au dat toată silinţa ca să se achite, cât se poate de bine, de rolurile lor. / Piesa de rezistenţă a părții teatrale, din seara aceasta, a fost însă „Ruga de la Chiseteu", comedie poporală, cu cântece, de Iosif Vulcan. Persoanele care au avut roluri în această piesă sunt: Pavel Hopârcă, Forica Becheș, Ana Cucu, Paul Cristureanu, Paul Ursu, Mitru Berbecaru, Ludovic Bumbu, Paul Bucur, Vasile Bucur, Paul Lichi, Ioan Bucur, Toader Bilegan, Mitru Ciga, Lazar Prislopan. Corul a stat, iarăși, sub conducerea dlui Leonida Domide. Era frumos tabloul ce ni se prezenta ochilor de pe scenă. Un cor, compus din 100 de persoane, ediţia poporală şi amplificată a corului lui Musicescu. Nu cred să mai existe undeva, printre industriașii şi plugarii români, atâta vigoare şi avânt ca între cei din Bistriţa… / După sfârşirea teatrului, i s-au făcut dlui Iosif Vulcan, ca autor al piesei „Ruga de le Chiseteu", entuziaste ovaţiuni. / Petrecerea poporală de după-amiază a continuat, acum, în sala de la „Gewerbehaus", până în zori de zi...

Iată lista **membrilor fundatori** şi **pe viaţă**, care s-au înscris în listele comisiunii alese pentru acest scop: **Fundatori**: „Aurora", institut de credit şi economii, Năsă-

ud; „Bistriţiana”, institut de credit şi economii, Dr. Dimitrie Ciuta, avocat din Bistriţa; Ioan Baciu, preot greco-catolic în Şoimuş. **Pe viaţă**: Dr. Gavril Tripon, avocat, Dr. George Linul, avocat în Bistriţa, Dr. Eugen Bran, avocat în Teaca”[419].

1934, mărturia învăţătorului **Gheorghe Pteancu**: „Dornici de muncă în ogorul naţiunii, după trei ani de studii, ne cerurăm locuri pentru candidare. Au urmat o mulțime de greutăţi. Fiind recomandat de guvernul diecezan să candidez la **Leta Mare**, am fost refuzat de către popor, ca nefiind apt pentru cantorat, deşi biserica avea cantorul său. La fel am fost respins şi la **Nyiradony**, unde concursesem tot la recomandaţia superiorității diecezane. Cu mare greutate, apoi, am ajuns la post în **Borleşti**, de unde guvernul diecezan a transferat pe antecesorul meu, pentru a-mi face loc şi fiind acesta suplinitor. Aici nu am găsit mare dragoste, pentru că poporul spunea că dânşii sunt săraci, nu pot susține pe un învăţător aşa bine îmbrăcat. În urmă, după multă tocmeală, protopopul mi-a predat cheia locuinţei, la şcoală locuia cantorul, fiind apreciat, pe acele timpuri, singur cantorul. / Acest post mi l-am ocupat la 13 noiembrie 1886. Numărul elevilor era aproape 100, înghesuiţi într-o singură sală, deoarece comitetul şcolar a luat măsuri să nu se încălzească două săli de clasă. Rechizitele școlare erau câteva tăblii de perete, tabla de scris şi creta, elevii în total aveau 4 abecedare, din care ceteau, fără să cunoască literele. Am adunat abecedarele de la elevi şi am format, din toți, o clasă, cu care am început munca prin scris-cetit. Părinţii s-au revoltat, din cauză că am luat abecedarele de la copii,

[419] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 188, Braşov 1902, pp. 1, 2

ameninţându-mă că, dacă nu le instruiesc copiii din carte, nu-mi vor da plată, alţii s-au plâns protopopului, spunând că elevii nu învaţă, ci numai fac la tablă nişte desemne... Fiindcă eu lucram după o metodă pe care nu o cunoșteau sătenii, protopopul i-a mângâiat cu aceea, ca să mă lase să continuu cum ştiu eu şi, acuşi, la examenul mic, din luna februarie, dacă nu voi produce rezultat, o să ia măsurile de cuviinţă. Acuşi, la acest examen, văzând părinții cum copiii lor ştiau scrie şi ceti cu litere mici, s-au mirat foarte mult, spunând cum, fără cărți, numai cu ajutorul tăblii, a putut ajunge astfel de rezultat. Atunci, din inițiativa lor, s-au decis să-mi majoreze salarul anual, de la 63 florini, la 100, şi să cumpere, din casieria bisericii, cărţi tuturor copiile, judecând că, dacă fără cărţi au ştiut ajunge copiii la aşa frumos rezultat, cu atât mai mare pot să ajungă având şi cărţi. Se poate închipui mirarea şi mulțumirea părinților, când, către finea anului şcolar, dintre cei mai talentaţi au ştiut să recite, în biserică, „Tatăl nostru", „Crezul" şi să citească chiar şi „Apostolul". / Creştea şi râvna mea de lucru, odată cu primele progrese recunoscute de cei cărora le eram dedicat pentru viaţa-mi întreagă. Mai mare bucurie şi mai nobil imbold la muncă nu-mi era altul, cât acela de-a auzi că acei ţărani, care protestau şi erau contra venirii mele în **Borleşti** se făleau cu învățătorul lor cunoscuţilor din alte sate.

Locuitorii din comuna **Pomi**, în urma succeselor realizate în **Borleşti**, îmi ceruseră în repetate rânduri să merg de învăţător în comuna lor. Despărţirea-mi de borleşteni mi-a rămas neştearsă. / În cumuna **Pomi** am avut ocazia de a cunoaşte pe marele luptător, Dr. **Vasile Lucaci**, pe atunci **profesor în Satu Mare**. El venea regulat, săptămânal, prin comuna Pomi şi mi-a sugerat o cale puternică

de activitate românească, prin Asociaţia învăţătorilor. Reuniunea învăţătorilor a luat fiinţă prin anul 1881, ţinându-se prima şedinţă în comuna urbană **Carei**, iar a doua, în comuna **Pomi**. În timpul acela, fostul meu profesor, Dr. Augustin Lauran, ajuns de director al şcolii normale unite din **Oradea**, se declară că, **din Oradea şi până în Borleşti**, nu a întâlnit cor mai bine organizat ca pe al meu, ceea ce putusem realiza prin o voinţă fanatică de lucru şi mie îmi era o surpriză, când îmi aduceam aminte că chiar slaba mea ureche muzicală mă făcuse să am rezerve, la început, faţă de şcoala normală. / După o activitate plină de amintiri plăcute, în comuna Pomi, în anul 1887, am fost ales învăţător în comuna urbană **Carei**. În Carei, am găsit o şcoală cu o sală de clasă cuprinzând 80 elevi, în anul prim. N-a trecut mult timp şi a fost nevoie de încă o sală de clasă, deoarece a crescut numărul elevilor la 140. Acuma aveam elevi nu numai români, ci şi romano-catolici şi reformaţi. De altmintrelea, românii din jur mă onoraseră cu educaţia copiilor lor. În anul 1890, s-a deschis şi a doua sală de clasă, iar în anul 1906, s-a deschis şi a treia, în care, apoi, s-au grupat toate fetele. / Dintre elevii claselor conduse de mine, ajunşi în viaţă la o poziție mai însemnată, pot să amintesc pe următorii: Ilie C. Barbul, Vasile Barbul, Nicolae Barbul, Vasile Simon, Gavrilă Barbul, Eugeniu Barbul, Gheorghe Barbul, Dr. Emil Lobonţ, Dr. Gelu Egri, Aurel Egri, Dr. Cornel Pop, Aurel Pop, Dr. Nicolae Dărăbant, Vasile Şuta, Ludovic Vida, Dr. Grigoriu Pop, Dr. Ioan Gherman, Silviu Tămaş, Dr. Al. Pteancu, Vasile Marchiş, Gheorghe Pteancu, Ioan Raţiu, Mihai Prunar, pensionar, Silaghi Nicolae, Codrean Ioan. / În comuna **Pomi**, am avut ocazia rară de a primi în şcoală, ca asistenţi la examen, pe lângă Dr. Vasile şi Constantin Lucaci, pe

aristocratul Nicolae Ujfalussy, fost prefect în judeţul Satu Mare, apoi guvernator în regiunea Caraş-Severin, cum şi pe subprefectul judeţului Satu Mare, Ludovic Ujfalussy; prim-pretorul plăşii **Seini**, Robert Eötvös. După ce răspunsurile elevilor, la întrebările puse în limba română, i-au surprins de felul cum elevii ştiau să înţeleagă textul greu, cu atâtea latinisme, pe care ei le ştiau şi aplicau foarte uşor, acest guvernator, la finea examenului, a adresat elevilor cuvintele următoare, ce ţin locul unor prorociri: „Nu va pieri românul niciodată, căci dacă, din şcoala primară începând, învaţă sârguincios şi înţelege un stil aşa de greoi, viaţa-i este asigurată”. De altcum, acest om avea cădere să judece rezultatul, pentru că poseda limba română la perfecţie.

În anul 1907, vine draconica lege „Aponiană”, conform căreia autorităţile şcolare nu permiteau nici chiar salutul în limba română. Primeam dese reproşuri că nu mă supuneam. Era de a mea demnitate a răspunde cu o demisie, care mă scutea de umilinţă. Astfel, am ajuns să devin pensionat, în anul 1909, fiind nevoit a-mi câştiga pâinea în calitate de casier la filiala băncii „Bihoreana”. În acest timp, interveni o mare frământare pentru români, datorită infiinţării episcopiei Haidu-Dorogului, îndeosebi prin schimbarea calendarului, producându-se o mare turburare chiar în sânul aceleiaşi familii, căci se încurcau sărbătorile şi posturile. / În acest timp, pregătirea spiritelor în jur se făcea prin sufletul devotat al marelui luptător Dr. Vasile Lucaci, în jurul căruia ne adunam, în secret, şi făceam proteste în scris la Roma. Sosind epoca războiului dezrobirii, prin regiunea noastră se strecurase o romăncă din vechiul Regat, doamna Stoica, aducându-mi vestea despre pregătirea de război, trimisă de către Dr. Vasile

Lucaci, care se afla dincolo. Această femeie la **Bistriţa** fiind arestată, am fost şi eu, ca unul ce vorbise cu o spioană, de asemenea arestat. Unde am stat din 6 septembrie 1916, până la 17 mai 1917, când am devenit liber, după îndelungi procese.

În închisoare, am convenit cu preotul, cantorul, primarul şi curatorul, cum şi cu mai mulţi fruntaşi din comuna **Răşinari**. Toţi purtam doar vina că nu am vândut conştiinţa nimănui. Toţi fusesem crescuţi în evanghelia suferinţei, toți credeam orbeşte în mântuirea acestui neam. Credinţa însuşită în şcolile în care învăţasem. Deși timpul despărțirii de băncile şcolii era lung, în sufletele noastre trăia acelaşi dor de libertate, care, din ceas, în ceas, devenea realizabil. / Odată trecută epopeea războiului, şi românii în posibilitatea de a-şi dicta siguri de soarta lor, m-am întors cu duioşie pe meleagurile localităţii unde învă-țasem şcoala, la **Oradea**. Aici am avut cinstea să fiu ales de director-învăţător la şcoala primară din strada Holban; la anul, director controlor al tuturor şcolilor primare-comunale din acel oraş.

Retras la **Carei**, în anul 1922, am primit conducerea şcolii primare de stat, în al cărei serviciu am stat până în 1927, data trecerii, din nou, la pensie, având, în total, un serviciu de 50 ani în slujba şcolii româneşti. / Atât sărbătorirea-mi din 1927, cum şi cea din 1934, a şcolii normale unite din **Oradea**, a mea, la 50 ani de activitate, iar a şcolii la 150 de viaţă, sunt momente neuitate în viaţa mea. Evenimente pe care destinul le-a lăsat să aibă loc după unirea tuturor românilor. Ele arată că ideile pentru care se năzuia: lumina, cultura, libertatea şi dreptatea trebuiau împlinite. Noi, bătrânii, lăsăm tinerilor doar o rugăminte: Templul sfânt, la care ne-am adăpat atâtea

generajii, în colţişorul acesta de ţară, să fie păstrat cu adânc respect, / Carei, la 11 iunie 1934, / **Gheorghe Pteancu**, / director învăţător în retragere”[420].

1950: „În anul 1950, prin legea raionării administrativ-economice a teritoriului, au fost create 28 de regiuni, printre care și **regiunea Rodna**, alcătuită din 4 raioane: **Bistriţa** (cu satele de pe valea Șieului), **Năsăud** (cu satele de pe valea Someşului Mare), **Vişeu de Sus** (cu satele din bazinul cu acelaşi nume din Maramureş) şi **Beclean**, având reședința la Bistriţa”[421].

420 *Vestitorul*, Anul X, nr. 11-12, Oradea 1934, p. 12
421 Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Judeţul Bistriţa-Năsăud*, Bucureşti 1972, p. 12

BIUŞA

(Biusia, districtul Nagy-Szeg, Noţig,
comitatul Salagiu, judeţul Sălaj)

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Pop** de Benefalva, în comuna Biuşa, 6 familii.

Pop de Kozla et Lemény, în comuna Biuşa”[422].

[422] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 33

BIXAD

(Bikszád, comitatul Satmar,
districtul Avariului, judeţul Satu Mare)

1241: „Cam în centrul Oaşului, e micul sat **Boineşti** (ung. Bujánháza). În imediata lui apropiere, pe o colină numită „Belavar“, tradiţia spune că ar fi fost o cetate a regelui Bela IV, ridicată contra tătarilor. După cercetările lui Aladár Vende, niciodată n-ar fi fost pe aici vreo cetate, ci doar o tabără cu şanţuri, de pe vremea luptelor cu tătarii, de unde şi armele tătăreşti, găsite cu prilejul săpăturilor făcute pe această colină”[423]. „În orice caz, sigur dacică e cetatea numită Bélavára, lângă **Boineşti** (Bujánháza, în Sătmar), la 9-10 km de **Bicsad**, pe o înălțime, la confluența a două râuri, alcătuind un promontoriu, despărțit de restul platoului printr-un val şi şant; cetatea a fost întărită şi locuită, din neolitic și până în fier”[424].

1689: „Pentru convertirea românilor din părțile ungurene, Camilis a găsit un preţios colaborator în persoana lui Isaia Sfetagoreţ, fost călugăr la Muntele Atos, care, în 1689, înființase **Mănăstirea Bixad**, terminată în 1700. În

[423] Muşlea, Ioan, *Cercetăţi folklorice în Ţara Oaşului*, în Academia Română, *Anuarul arhivei de folklor*, I, Cluj 1932, pp. 122, 123
[424] Pârvan, Vasile, *Getica / o protoistorie a Daciei*, Bucureşti 1926, p. 300

1693, el avea sub ascultarea sa mai mulţi preoţi români din Sătmar, Crasna şi Baia Mare şi îşi avea **reşedinţa la Bixad**, unde, la 15 mai 1701 a fost ucis de nişte bandiți necunoscuţi, puşi la cale de calvini”[425].

1770: „Din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, icoana de la Máriapócs, de fapt copia ei, care de asemenea a lăcrimat, în august 1715, devenind obiectul celui mai important pelerinaj al greco-catolicilor din Ungaria, a avut o rivală în **icoana de la Mănăstirea Bixad**, despre care episcopul de la Munkács era anunţat, în 1770, că tocmai lăcrimase. Cei trimiși să ancheteze miracolul nu au găsit niciun semn de înșelăciune, dar, în locul verdictului, a urmat retractarea, din partea călugărului care anunţase minunea, acesta mărturisind că totul fusese o mistificare, pentru care va da socoteală doar episcopului, sub pecetea sfintei taine a spovedaniei. În ciuda debutului penibil, icoana de la Bixad a devenit și ea obiectul unui pelerinaj și e posibil să fi fost reprodusă de artiștii vremii, inclusiv de cei din Transilvania, dar recunoașterea ei este împiedicată astăzi de faptul că imaginea originală s-a pierdut, condiţiile improprii în care a fost ascunsă de localnici, în 1948, „până când mănăstirea va deveni din nou greco-catolică” făcând irecuperabil stratul de pictură”[426].

1703, mai 15: „Un lotru român, Ioan Şuhai, care şi de altcum, din alte cauze îşi propusese răzbunare, ajutat de alţi malcontenţi, a luat cu sine patru soţi de la moşia Sikálló

---

425 Filipaşcu, Alexandru, de Dolha şi de Petrova, *Istoria Maramureşului*, Baia Mare 1997, p. 121

426 Dumitran, Ana, curator, *Fecioarele înlăcrimate ale Transilvaniei*, Bistriţa 2013, p. 36

şi, venind la **Bixad**, în noaptea de 15 mai 1704, a străbătut în mănăstire şi a ucis pe Isaia, făcându-l tot dărabe”[427].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Bercse** (Berce) de Bikszád, în comuna Bicsad, 1500, 5 familii.

Daan, în comuna Bicsad, 1610, 3 familii.

Finta, în comuna Bicsad, 1685; pe blazon, călăreţ pe un cal alb, înarmat, îmbrăcat în vesminte roşii, cu mâna stângă dirijând calul, iar în mâna cea dreaptă ţinând o suliţă, îndreptată către un turc; 61 familii.

Simonyi, în comuna Bicsad, 1 familie.

Tatár, în comuna Bicsad, 1686; pe blazon, călăreţ, ţinând în dreapta un arc întins, prevăzut cu săgeată; 27 familii.

Verdes de Bârsana, în comuna Bicsad, 1 familie”[428].

1935: „În după-amiaza zilei de 17 august, anul acesta, adică a treia zi după sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului, la mănăstirea **Bixad,** din judeţul Satu Mare, unde sunt călugări români uniţi, de aceia care erau, oarecând în mănăstirea Sfintei Troiţe de la Blaj, adică din cinul Sfântului Vasile cel Mare, sosi o ceată de vreo 400 de oameni, bărbați, femei, fete şi feciori, în şiruri de câte patru, în frunte cu o cruce, purtată de o fată, şi doi prăporaşi, purtaţi tot de fete, cântând cântări frumoase în cinstea Preasfintei Fecioare Maria şi a Mântuitorului Hristos în Sfânta Cuminecătură. Aceştia erau credincioşii din **Cicârlău**, judeţul Satu Mare, care, în frunte cu harnicul lor preot,

[427] *Revista Teologică*, Anul II, nr. 2, Sibiu 1908, p. 58

[428] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 18

Lazar Gherghel, veneau să petreacă aici, la mănăstire, de sâmbătă, la amiază, până luni, la amiază"[429].

1940: „În zilele de 3-7 aprilie, s-au ţinut misiuni sfinte în comuna **Fărcașa**. din judeţul Satu Mare, vestitor al cuvântului fiind părintele Vasile Țiplea din **Săpânţa** (Maramureş)… / În ultima zi, duminică, atâţia credincioşi au fost, încât părea un adevărat pelerinaj. Biserica fiind neîncăpătoare, sfânta Liturghie s-a slujit în liber, de părintele misionar, împreună cu părintele Alex. Mihalca din **Tămaia**, preotul local, părintele Romul Coteţiu din **Sârbi**, părintele Emanoil Chira din **Gârdani**, iar ca diacon clericul Vasile Varga, răspunsurile fiind date de corul mixt al bisericii din **Ardusat**, condus de dl Vasile Buzilă, director-învățător. În decursul celor 5 zile, au mai ostenit la ascultarea mărturisirilor părintele Livia Sălăgeanu din **Ardusat**, părintele Vasile Mierlaş din **Sălșig** şi părintele Graţian Paul din **Bozinta-Mică**, Cu aceasta ocazie, s-au vândut cărți din Editura tipografiei de la **Bixad** și de ale „Bunului Creştin" de la Blaj, în sumă de 1.400 lei"[430]. În acelaşi număr de gazetă este admonestat Fernea Ioan din **Ardusat**, care, în 3 aprilie 1940, în loc să distribuie abonaţilor zece calendare, le-a returnat.

1940: „**Atacarea călugărilor de la Bixad**. În primele ceasuri ale ocupaţiei, un grup de tineri unguri, din organizaţia levenţilor, a năvălit la mănăstirea română unită de la **Bixad**, unde au batjocorit şi schingiuit pe cel 14 călugări"[431].

1946: „**Sântă-Măria de la Bixad**. Sf. Bernard este sfântul care viața întreagă şi-a închinat-o Preacuratei Fe-

[429] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 35, Blaj 1935, p. 6
[430] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 16, Blaj 1940, p. 4
[431] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 38, Blaj 1940, p. 3

cioare Maria. În cinstea acestei Maici sfinte, s-au ridicat nenumărate mănăstiri, în care, de ziua Preacuratei, 15 August, se aduc, de zeci și sute de mii de pelerini, rugăciuni fierbinţi. / În Ţara Oașului, la **Bixad**, anul acesta, peste 40.000 pelerini, și-au plecat smerit genunchii, la poalele icoanei Maicii sfinte. Între acești pelerini s-a numărat şi Excelenţa Sa, Monseniorul Principe Dr. Vladimir Ghica, care a şi oficiat slujba sfântă, înconjurat de un sobor de preoți. / Predica Părintelui protopop Dr. Ioan Dragomir, al Sătmarului, a muiat inimile credincioşilor pelerini. Dar cel mai impresionant moment a fost când Ex. Sa Monseniorul Ghica a binecuvântat mulțimea cu Sf. Moaşte, compuse dintr-un spin, luat din cununa de spini a lui Isus, şi dintr-o bucată de lemn, luată din crucea pe care a fost răstignit Isus. / La masa comună a clerului, răspunzând cuvintelor Părintelui protopop Dr. Ioan Dragomir, Monseniorul Ghica a spus, între altele: „Mă găsesc înălțat şi mulțumit sufleteşte de cele ce am văzut şi auzit aici la mănăstire. Izvoarele de haruri se găsesc azi în mănăstiri şi în una din acestea mă găsesc şi eu. Nu prin războaie şi măceluri sau răutate se poate câştiga mulţumirea, ci numai prin alipirea la Dumnezeu. Rugăciunile şi cererile făcute aici vor da haruri nepreţuite neamului nostru. / Ion Bota"[432].

[432] *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 39, Blaj 1946, p. 3

BLAJ

(Balasfalva, prin Tiur, Thur, Ciufud sau Izvoarele, încorporat în **Blaj**, judeţul Alba)

1357, martie 5, Sântimbru: „Dominic, vicevoievodul Transilvaniei, Bakou de **Mihalţ** (Myhalchfolua, Myhalhaza, judeţul Alba), Ştefan de **Silea** (judeţul Alba), juzii nobililor din comitatul Alba, dăm de ştire că, deoarece Hennyng, Nicolae, Alexandru şi Ladislau, fiii lui Nicolae de **Daia** (Dalya, azi **Daia Română**, judeţul Alba), trebuiau să plătească… lui Blasiu, fiul lui Mihail, 2 mărci şi jumătate şi un fertun, socotindu-se fiecare marcă la 10 pense, din pricina omorârii lui Ioan, fiul lui Bodou, vărul lui Blasiu de **Tiur** (Thur, încorporat în **Blaj**, judeţul Alba), ucis de către Nicolae de Daia, adică tatăl acestor Hennyng, Nicolae, Alexandru şi Ladislau; sosind la soroc, susamintiţii fii ai lui Nicolae au plătit în faţa noastră, precum erau datori… pentru care Blasiu i-a declarat descărcaţi şi dezlegaţi pe aceşti fii ai lui Nicolae”[433].

1359, decembrie 13, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Ladislau, fiul lui Blasiu şi Andrei, fiul lui Herbord de **Blaj** (Balasfalva, judeţul Alba), că oamenii sau oaspeţii din

---

[433] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 94, p. 97

Vorumloc (Vorumloc, Baromlaka, Wurmloch, azi **Valea Viilor**, judeţul Sibiu), din a lor putere şi silnicie, s-au înstăpânit pe o bucată de pământ a lor, aflătoare între hotarele moşiei **Motişdorf** (Motişdorf, Martontelke, azi **Motiş**, judeţul Sibiu), ce trebuie să ţină, cu tot dreptul, de moşia lor… Drept aceea, poruncim să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia, omul nostru, mergând la acea bucată de pământ, s-o reia în stăpânire, ridicând noi semne de hotar… şi să-i pună pe Ladislau şi Andrei în stăpânirea ei”[434].

1361, martie 10, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, venind „preotul Herbord, fiul lui Herbord de **Blaj** (Balasfalva, judeţul Alba), în numele nobilului Mihail, fiul lui Ştefan de **Uroiu** (Arjan, Aryan, inclus în **Simeria**, judeţul Hunedoara), a făcut întâmpinare că Mihail de Uroiu, fiind de vârstă tânără şi neputincios să facă întâmpinare, de aceea Simion de **Sambuk** (neidentificat), vicevoievod al Transilvaniei, a cerut regelui să i se dea o bucată din moşie lui **Deseu,** unui om care se găsea cu dânsul în aceiaşi spiţă de înrudire şi de împărţeală de moşie, pe care o avea în Uroiu”[435].

1367, decembrie 10, Tapolca: Regele Ludovic scrie voievodului Nicolae că, „din plinătatea autorităţii regeşti şi din osebită milostivire, pe nobila doamnă, văduva lui Ioan, fiul lui Blasiu de **Ciufud** (Ciufud, Chyfud, Cypfud, **Izvoarele**, înglobat în **Blaj**, judeţul Alba), adică pe fiica lui Dominic, fiul lui Bezter de **Hărănglab** (Haranglab, judeţul Mureş), numită Ana, am pus-o şi am aşezat-o moştenitor şi

---

[434] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 426, pp. 435, 436

[435] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 22, pp. 18, 19

urmaş părintesc în toate părţile de moşii ale răposatului Dominic, tatăl ei, om mort fără urmaş bărbătesc, părți de moşii aflătoare în părţile Transilvaniei şi oriunde în altă parte, şi cu osebire în aceeași moşie Hărănglab, numite cu orice nume… şi poruncim cu tărie s-o puneţi în stăpânire pe doamna Ana, în pomenitele sale moşii părintești… fără a ţine deloc seama de împotrivirea lui Mihail, fiul lui Pavel de **Ganfalău** (Galfalwa, azi **Găneşti**, judeţul Mureş), şi a oricăror altora”[436].

1369, mai 11, Mănăştur: Capitlul mănăstirii Mănăştur raportează regelui Ludovic despre îndeplinirea misiunii trimişilor, care au fost, „mai întâi, la moşia episcopală numită **Straja** (Fureghaz, judeţul Alba)… au început din partea de apus, de la trei semne de hotar vechi, dintre care unul face hotarul spre nobilii de **Daia** (Dallya, Dalya, azi **Daia Română**, judeţul Alba), numiţi Nicolae şi Alexandru, un altul, spre pomenita moşie episcopală Straja, iar al treilea spre moşia numită **Şeuşa** (Sospatak, azi **Şeusa**, judeţul Alba) a domnilor din capitlul zisei biserici a Transilvaniei. De aici, purcezând spre răsărit, se ajunge la un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou, apoi, mai departe, într-aceeaşi parte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, iar de aici, mergând tot în aceeaşi parte, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, urcând pe un loc deluros, au ridicat un semn de hotar nou; în sfârşit, mergând tot spre acea parte, în vârful unui deal, numit în vorbirea obișnuită Bercz, au găsit un semn de hotar vechi, foarte mare şi vădit. Şi acolo se isprăvesc semnele de hotar cu moşia pomeniţilor nobili de Daia. / Coborând, de aici, tot spre partea de răsărit, pe

436 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 277, pp. 441, 442

costişa acelui deal, au ridicat două semne noi, unde începe să ţină hotar cu moşia **Ghirbom** (Byrba, judeţul Alba), a nobililor de Henig, numiţi Ladislau şi Mihail. Mai departe, coborând prin vale, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, şi de aici, mai departe, au mai ridicat, lângă un semn de hotar vechi, unul nou si, coborând putin mai departe, au mai ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, tot spre acea parte, trecând un pârâu, ce curge prin acea moşie Ghirbom, au pus, lângă malul acestui pârâu, un semn de hotar nou, lângă cel vechi, acolo unde se împreună cu hotarul moşiei episcopale **Berghin** (Berwe, judeţul Alba). De aici, urcând tot spre răsărit, la poalele dealului au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi mai departe, pe coasta acelui deal, între nişte pământuri arătoare, au ridicat două semne de hotar noi, şi, apoi, urcându-se în vârful unui deal, între spinii unui mărăciniş, au reînnoit un semn de hotar vechi destul de mare. Iar de aici, urmând un drum, pe care se merge la **Sebeş**, trecând mai departe, în coasta unui vârf mai înalt al acelui deal, de-a lungul drumului, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Apoi, îndreptându-se pe acelaşi drum şi pe aceeaşi creastă, tot spre răsărit, au reînnoit de asemenea un alt semn de hotar vechi; mergând mai departe, au reînnoit un semn de hotar vechi şi, coborând pe acelaşi drum, după ce au reînnoit un semn de hotar vechi, într-un loc şes, mergând mai departe, au reînnnoit un alt semn de hotar vechi. Coborând, mai departe, pe acel drum, au reînnoit un semn de hotar vechi, şi, de aici, mergând mai departe, au mai reînnoit un alt semn de hotar vechi; şi încă mai departe, pe același drum, au reînnoit un semn de hotar vechi şi, coborând mai departe, spre partea de miazănoapte a acelui drum, au reînnoit un semn de hotar vechi. De acolo, au

ajuns la un pârâu numit Valea Secaşului, pe care, trecându-l, începe să ţină hotar cu moşia **Roşia** (Wereseghaz, azi **Roşia de Secaş**, judeţul Alba) a pomeniţilor nobili. Şi, coborând la alt deal, pe coasta acelui deal, dincolo de un drum, au reînnoit de asemenea un semn de hotar vechi. De aici, la capătul acelui deal, au aflat un semn vechi de hotar foarte mare, care, spre miazăzi, face hotarul cu moşia Roşia a numitilor nobili, înspre apus cu moşia episcopală Berghin, iar înspre răsărit, cu moşia **Tiur** (Tyr, Tywr, înglobat în **Blaj**, judeţul Alba), şi acolo începe să ţină hotar cu nobilii de pe această moşie. De aici, cotind cam spre miazănoapte, pe creasta acelui deal, pe un drum ierbos, lângă acest drum au reînnoit un semn de hotar vechi, apoi, ocolind spre aceeași parte, în creştetul unui vârf mai înalt de pe acea creastă, au găsit un semn de hotar vechi, care deosebeşte sus-zisele moşii Tiur şi Berghin, de moşia **Crăciunelu** (Barachynfalva, Craznafalva, Krachisfolua, azi **Crăciunelu de Jos**, judeţul Alba), unde începe să ţină hotar cu nobilii de Crăciunelu. / Coborând dealul, pe costişa lui, cam din partea de miazănoapte, ocolind spre apus, lângă un semn de hotar vechi au pus alt semn de hotar nou şi mic, mai departe, lângă un semn de hotar vechi, au pus un semn de hotar nou; ocolind mai departe, pe coasta acelei creste, în partea de miazănoapte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou; de acolo, pe creasta acelui deal, au ridicat, lângă un semn vechi, altul nou şi, pe costişa acelui deal, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi şi, aproape de capătul acelei creste, au aşezat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. Mai departe, în vale, ocolind, pe la miazănoapte, un lac numit Lacul Sărat, la poalele unui alt deal, au pus un semn de hotar nou. De acolo, urcând pe acelaşi deal, spre apus, pe creasta acelui

deal au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi, mergând mai departe, tot într-acolo, pe zisa creastă, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi, încă mai departe, pe aceeaşi creastă, au ridicat unul nou, lângă cel vechi; în sfârşit, pe vârful acelei creste, au aflat două semne de hotar vechi foarte mari; şi acolo părăseşte semnele de hotar ale nobililor din satul Crăciunelu şsi începe să ţină hotar cu nobilii de **Mihalţ** (Mihalczfalva, Mihalfolua, Myhalchfolua, Mychalchfolwa, judeţul Alba). / De acolo, coborând de pe zisul deal şi ocolind cam între miazăzi şi apus, pe chiar coasta dealului, au reînnoit două semn de hotar vechi. Coborând şi mai departe, au ridicat, lângă un semn de hotar vechi, altul nou, şi, în sfârşit, au ajuns pe şesul văii, la un drum ierbos, şi din partea de miazănoapte a acelui drum, aproape de pârâul Zegws, lângă un semn de hotar vechi, au aşezat altul nou, şi, acolo, hotarul părăseşte semnele de hotar ale moșiilor nobililor de Mihalţ. / De acolo, trecând un pârâu, numit Zegws, şi tot cam între miazăzi şi apus, au ajuns şi au ridicat un semn de hotar într-un loc numit, în vorbirea obişnuită, Bwduskuth... şi acolo, Ladislau, fiul lui Mihail, nobil de **Henig** (Heningfalva, judeţul Alba), în numele său şi al fraţilor săi, a oprit pe domnul episcop de la ridicarea semnelor de hotar. De acolo, după ce s-a făcut opreliştea, de mai multe ori, mergând, o bună bucată de drum, pe o creastă, au ajuns la o pădure, din care o parte mai deasă se întindea pe deal, spre răsărit şi miazăzi, iar cealaltă parte, mai mult, hăţiş şi mai folosită, se întindea, într-o vale, coborând spre moşia Henig şi trecând acea vale, pe urcuşul dealului acelei păduri, au aflat două semne de hotar vechi, unde iar zisul Ladislau a oprit pe domnul episcop de la ridicarea şi reînnoirea acelor semne de hotar. Mai departe, urcând dealul, în acea

pădure şi pe creasta acelui deal, lângă un drum, pe care se merge la satul numit **Totoiu** (Tatee, Thate, judeţul Alba), au ridicat un semn de hotar nou, care semn deosebește pământurile moşiei **Dumitra** (Demeterpataka, judeţul Alba), a zişilor nobili, şi cele ale moşiei episcopale **Hăpria** (Herepe, judeţul Alba), unde sus-zişii nobili şi-au dat învoirea şi încuviințarea la ridicarea acelui nou semn de hotar. Apoi, trecând mai departe, pe acelaşi drum, lângă acel nou semn de hotar şi puțin mai departe, lângă acel drum, au ridicat un ale semn de hotar nou şi un al treilea semn de hotar l-au ridicat lângă acelaşi drum, trecând mai departe. Ieşind din pădure, pe același drum, într-un loc din câmp, lângă acel drum, în partea de miazănoapte, au aflat un semn de hotar scobit, care făcea hotarul spre moşia de mai sus numită Dumitra. Apoi, de cealaltă parte a acelui drum, sub pădure, au ridicat două semne de hotar noi, din care unul face hotarul spre sus-zisele moşii episcopale, iar celălalt spre zisa moşie Totoiu, a lui Ştefan şi Petru, fiii lui Martin, nobili de Totoiu; iar la ridicarea acestor semne de hotar, acei nobili, fiind înşişi de faţă, şi-au dat binevoitoarea învoire şi încuviinţare. De acolo, coborând puţin spre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi, de acolo, tot în aceeaşi parte, în valea unei dumbrăvi, lângă o albie în care curge apă doar în timpul ploilor, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo se socoteşte drept hotar o linie ce merge spre apa aceleiaşi văi, în jos, spre apus, până la un pârâu ce vine dinspre miazăzi. De acolo, urcând, spre miazăzi, în pădure, sub un stejar au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, urcând pe coasta dealului, aproape de un copac mai înalt, pe un mic loc neted, au ridicat două noi semne de hotar; apoi, mai în sus, pe creasta acelui deal, tot într-un mic loc neted, au pus două semne de hotar noi; mai

departe, urcând la o altă creastă, a unui deal mai înalt, lângă un drum care trece chiar pe creastă, dinspre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi; mai departe, coborând într-aceeasi parte, în vârful acelei creste au aşezat două semne de hotar noi. De acolo, cotind spre apus şi mergând puţin, au pus două semne de hotar noi şi, coborând puţin mai departe, din sus de valea acelei creste, numită Căpuş, au pus două semne de hotar şi, de cealaltă parte a acelei văi, pe aceeaşi creastă, au pus două semne de hotar noi şi, mai departe, pe coborâşul acelei creste, au pus două semne de hotar noi. De acolo, trecând o vale numită, de asemenea, Căpuş, în partea de apus, au ridicat două semne de hotar şi, la capătul acelei creste, au ridicat două semne de hotar mari. De acolo, pe coasta acelui deal, coborând din partea de miazănoapte, spre cursul mai apropiat al râului Mureş, lângă un drum, ce duce de la sus-zisul sat Totoiu, la satul **Drâmbar** (Drombar, judeţul Alba), al episcopiei, înspre deal, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, coborând prin dumbravă, lângă un rât numit... aproape de alt drum, fânaţul rămânând acelor nobili, au ridicat două semne de hotar şi, mai departe, lângă vadul sus-zisului râu Mureş, au ridicat două mari semne de hotar şi acolo se sfârşesc semnele de hotare ale ziselor moşii episcopale şi ale sus-numiţilor nobili de Totoiu. / Şi, deoarece sus-zişii nobili de Henig s-au împotrivit acelui domn episcop al Transilvaniei, nu la hotărnicirea dinspre moşia lor, ci la ridicarea semnelor de hotar, de aceea, în sus-zisa zi şi de pe pomenitul loc i-a chemat înaintea Maiestăţii voastre, împreună cu actele lor, dacă au vreun act întocmit sau dat, cu privire la semnele de hotar ale sus-ziselor lor moşii, spre a sta faţă cu acel domn episcop, hotărindu-le ca soroc de

înfăţişare octavele sărbătorii în curând viitoare a Rusaliilor (27 mai)”[437].

1369, noiembrie 13, Sântimbru: „Magistrul Ioan, fiul lui Petru zis Chech de **Cisnădie** (Helta, judeţul Sibiu), ne-a adus la cunoştinţă, în chip de întâmpinare, că şi-a pus toate actele, întocmite cu privire la moşiile sale, în mănăstirea fericitului Nicolae Mărturisitorul din **Tălmaciu** (Tolmach, judeţul Sibiu), care a fost arsă până în temelii de către Vlaicu, voievodul Ţării Româneşti, şi au fost mistuite de foc toate scrisorile şi actele lui. Pentru aceasta, trimiteţi spre mărturie omul vostru, faţă cu care omul nostru, Alexandru de **Daia** (Dalya, Dalya Major, azi **Daia Mare**, judeţul Sibiu) sau Mihail, fiul lui Pavel Deway de **Broşteni** (Kereky, judeţul Sibiu), ori Ştefan, fiul lui Andrei de **Blaj** (Balasfalva, judeţul Alba) sau Alard, fiul lui Alard de **Ocna Sibiului** (Wyzakna, judeţul Sibiu) să cerceteze adevărul curat despre cele de mai sus”[438].

1370, februarie 17, Buda: Palatinul Ungariei dă de ştire că, deşi regele a atribuit „văduvei lui Ioan, fiul lui Blasiu de **Ciufud** (Ciufud, Chyfud, Cypfud, **Izvoarele**, înglobat în **Blaj**, judeţul Alba), numită Ana, adică fiica lui Dominic, fiul lui Bezter din **Hărănglab**, drepturile părinteşti ca moştenire legiuită… această nobilă doamnă este apăsată de o mare lipsă şi sărăcie… De aceea, să aibă dreptul de a primi pătrimea ce i se cuvine ca fiică din moşiile **Hărănglab** (Haranglab, judeţul Mureş), **Deaj** (Deesfalwa, Desfolua, azi **Deaj**, judeţul Mureş), **Teluk** (dispărut, jude-

---

[437] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, 384, pp. 593-599

[438] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 439, pp. 671, 672

ţul Mureş), **Găneşti** (Ganfalău, Galfalwa, azi **Găneşti**, judeţul Mureş)”[439].

1687, Luigi Ferdinando Marsigli: „Apoi ducele însuşi a detaşat pe contele Veterani, să ocupe mai multe localităţi mai puţin însemnate, ceea ce s-a și realizat din fericire. Iar el, îndreptându-şi grosul trupelor către **Sibiu**, unde se retrăsese principele (Mihail I Apafi, principele Transilvaniei între anii 1661-1690), şi magnații din cârmuirea țării, a dat ordin să-l asedieze, dacă nu ar capitula, potrivit dispoziţiilor tratatului care se negocia. Dar informaţiile obţinute asupra acestei cetăţi fiind contradictorii, iar ducele nevoind să rămână în incertitudine, într-un anotimp atât de înaintat, voia să mă trimită pe mine sub pretextul unei misiuni, la principele Apafi, care se afla înlăuntrul cetăţii. / Când eram pe punctul să execut ordinul acesta, au sosit în tabăra noastră de la Blaj delegaţii care aveau împuternicirea de a supune împăratului întreaga Transilvanie, afară de cetățile **Brașov** şi **Făgăraș**”[440].

1687, octombrie 27: **Tratatul de la Blaj** stabilea „trecerea ţării în posesiunea Casei de Habsburg”, iar la punctul 1, din capitolul I, se stabilea că „Principele va ţine în lăuntrul ţării, în iernatic, o parte din armata imperială şi, pe lângă observarea de disciplină militară bună, va lăsa să se aşeze în cetăţile şi fortăreţele **Sibiu, Cluj, Bistriţa, Alba-Iulia, Sebeş, Orăştie, Oşorhei** (Osior-heiu), **Deva, Gherla, Şimleu, Mănăştur** (Monastur), **Teiuş**”[441] . „După

[439] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 472, pp. 697, 698
[440] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, p. 49
[441] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, p. 63

Cluj şi Sibiu, toate celelalte cetăţi şi fortăreţe ale Transilvaniei s-au supus fără nici o rezistenţă. Singur, **Braşovul** se opusese la ocuparea germană; a şi păţit-o, încât o va ţine minte prin toate generaţiile”[442].

1748, mai 15: Sinodul unionist de la **Sibiu** condiţiona supunerea românilor, cerând ca „Națiunea română se fie declarată de a patra națiune receptă… / Nobilii români să fie aplicaţi în funcțiuni înalte, la tabla regească, la comitate și scaune, la oficiile camerale și militare. Nenobilii să fie admişi la meserii… / Să se nobiliteze mai mulți țărani români, pentru a se face şi ei capabili de a cumpăra şi a avea bunuri… / **Blajul să fie cetate liber**ă”[443].

1766, aprilie 17, François-Xavier de Feller: „La 17 aprilie, am ajuns la **Borod**, în vremea cinei; dar nici gând de cină. Popa, cu românii săi schismatici, ţineau şedinţă la cârciumă. Acest popă era îmbrăcat ca orice ţăran; el bea, împreună cu doamna preoteasă, şi, în curând, a fost tot atât de beat ca şi enoriașii săi. A venit numaidecât să mă salute, mi-a arătat biserica lui, care era îngrozitoare (!) şi mi-a spus o grămadă de lucruri, pe care nu le-am priceput. Oamenii aceştia s-au minunat tare de mătăniile ce le purtam și de lupa mea. Popa a vrut să-mi încerce lupa și să cerceteze medalia mea: i-am spus, numaidecât, prin tălmaci, că era de aramă, fiindu-mi teamă să nu mă omoare prin pădurile pe care trebuia să le străbat, dacă ar fi ştiut că este de aur; căci fusesem prevenit în acest sens. Dar am recunoscut apoi că această teamă era zadarnică şi deşartă, ca şi altele cu care au încercat unii să mă influențeze. Trebuie să adaug că domnul Tokodi, inspectorul bunurilor

[442] Ibidem, p. 66

[443] Păcăţian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 69

domeniale, îmi dăduse caii săi şi un haiduc cu pajură împărătească, ceea ce a făcut ca românii să mă respecte foarte tare. Acest popor, de altfel, nu este atât de rău ; el respectă preoţii şi crucea cea mare, pe care o port totdeauna la gât, după obiceiul părinţilor iezuiţi din această provincie, când călătoresc. Starea de sărăcie şi de neluminare a acestui popor este de necrezut.

Pare sigur că aceşti români sunt o colonie romană, după cum spun ei. „Noi suntem romani": *Nos sumus Romani*. Limba lor seamănă mult cu italiana, franceza, latina; unele cuvinte sunt aceleaşi, bou, vacă etc. Altele sunt foarte asemănătoare, ca *foc* (focus), *apa* (de la aqua), *gât* (de la guttur), *fântâna* (fontaine), *bună seara* (bon soir), *jug*, pronunţând pe g, *noapte bună*. În acest limbaj rapsodic se găsesc cuvinte unguręști, germane, slavone, greceşti etc. Salutul lor este *bună sănătate*. Accentul şi tonul sunt cu adevărat italienești, deşi mai puţin delicate. Scrierea este cea grecească, puţin schimbată, aşa cum o folosesc sârbii. La **Blaj**, în Transilvania, există o tipografie românească.

Episcopul de **Arad** (Sinesie Jivanovici), un schismatic înverşunat, tocmai murise. El străbătuse, îmbrăcat în straie ţărăneşti, ţinuturile românești, pentru a readuce la schismă pe cei care o părăsiseră. A îndrăznit să spună, în faţa unor catolici respectabili, că preferă să fie turc, decât catolic roman. Unii i-au răspuns că poate preferă poligamia"[444].

1767, François-Xavier de Feller: „Episcopul românilor uniți, care îşi are sediul la **Blaj**, este un om învăţat şi cu multă râvnă: el a pus să se picteze şi să se graveze un arbore bisericesc, destul de asemănător cu acela al domnu-

[444] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, serie nouă, Bucureşti 1997, p. 560

lui Cars. Preoţii de rit grecesc și latin de la conciliile din Lion şi de la Florenţa sunt trecuţi în acest arbore; Fotie, Marcu din Efes etc. sunt înlăturați, împreună cu Arie și Nestor, pe care îi înghite iadul. Această pictură, expusă în biserici, a convertit pe mulți schismatici. Acest prelat a înfiinţat un seminar de clerici, de la care se așteaptă mult; acest; vrednic episcop se numește Atanasie Rednik de **Giuleşti** (păstorește între anii 1764-1772)"[445].

1848, mai 15: „Se știe că guvernul a izbutit să amâne adunarea mare a românilor pe ziua de 3/15 mai 1848 și că, la 30 aprilie, la Duminica Tomii, nu-i fu cu putință a opri masele care inundară Blajul, cu toate că, încă de la 25 aprilie se proclamase stare de asediu în toată ţara. / Avram Iancu veni, la amândouă adunările, însoţit de avocatul din Abrud Ioan Buteanu. După cât aflăm din puţinele știri ce ne-au rămas, cu privire la rolul său în aceste două adunări, tânărul erou apăru în Blaj în fruntea cetelor de moţi. Întors în munţi, de la Târgul Mureșului, el găsise pregătit terenul pentru organizarea mișcării românești. Buteanu, pe care, în șirul evenimentelor ce s-au petrecut în anii 1848 și 1849, îl vom cunoaște ca pe unul dintre cei mai entuziaști conducători, propagă în Abrud cauza națională și izbuti să solidarizeze pe toți moţii… / La adunarea din 30 aprilie, Iancu și Buteanu au apărut în fruntea unei cete numeroase de moţi, în piața Blajului. Sosirea lor fu primită cu urale nesfârşite. Iancu vorbi apoi poporului adunat, care-l asculta ca pe un sfânt"[446].

1848-1849: „**Cronica evenimentelor** din anii 1848-1849, scrisă de protopopul greco-ortodox Ştefan

[445] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, serie nouă, Bucureşti 1997, p. 566
[446] Dragomir, Dr. Silviu, *Avram Iancu*, Bucureşti 1924, pp. 10, 11

Branea din comuna **Maierău**. / **1848**, april 19/2: Să se facă în **Blaj**, din slobozenia Înaltului crăiesc guvern, No. guv. 5245. din 1848, 17 aprilie, să se ţină adunarea, în 3/15 mai 1848. Vivat naţia română!

1848, mai 2/14, adică Duminecă. Mare mulțime s-a adunat în **Blaj**. Acolo s-a ținut slujbă foarte pompoasă; după slujbă, ieșind din biserică, tinerimea, pe lângă steagurile galbene și negre, cu pajură, adică ale Austriei, foarte multe orații au ținut poporului român; neîncetate vivat-uri împăratului Ferdinand şi casei austriece, precum şi naţiei române. După-amiază, am intrat numai partea mai cultă în biserică, la conferință. Acolo a orăluit (vorbit) foarte minunat Simion Bărnuţiu și a pus temeiurile pe care să se zidească petiţiile; acolo pe dânsul, între strigături de vivat, l-au ridicat în sus, apoi au orat (vorbit) mai mulți, apoi am ieșit.

A doua zi, mai 3/15, **1848**, s-a ținut dumnezeiasca slujbă: a slujit Episcopul Lemeny, cu 7 lângă sine. Apoi au ieșit afară și, în piața de dinaintea bisericii, s-a ţinut adunarea și s-au ales prezeșii (prezidenţii) adunării, episcopii Ioan Lemeny și Andrei Şaguna, viceprezeșii Simion Bărnuţiu și Gheorghe Barițiu, şi, mai încolo, secretareșii și notarii. De acolo, sau dus în câmpul care, apoi, s-a numit **al Libertăţii**. Acolo s-a ţinut șederea întâia. Luni, adică 3/15 mai 1848, fiind făcute tribune, din care să oreze (vorbească) fieştecine…

În dumineca de înainte, la luminaţia care s-au făcut în tot oraşul, a fost foarte de însemnat seara. / **Steagul naţiei române** a fost cu cruce în vârf, deasupra 2 petele galbenă şi neagră. Pe dânsele scris: *Vivat Ferdinand imperator Austriei și al Românilor!* Apoi a fost steagul făcut din sus, faţa, mierie-albastră, în mijloc faţă roşie, dedesubt faţă

albă, pe dânsul era scris „*Virtutea română reînviată*”. / În fereastra Seminarului, a fost chipul lui Traian foarte frumos pus. / În altă fereastră, a fost semnul mânăstirii, pus și scris subt dânsul: „*Solatium Romanorum et decus nationis romanae*”. Şi „*Domini Joannes Lemeny et Andreas Schaguna vivant!*“. / Într-altă fereastră, a fost scris: „*Divo Augusto Ferdinando I-o et Domui Austriacae imperium sempeternum in Daco Romana*”.

Apoi tinerimea a cântat versuri foarte frumoase, înaintea Seminarului de acolo, la episcop şi pe la mai mulţi dintre cei mari. / Fiind de față bandiștele de la **Aiud**, au gratulat peste tot și ei, împreună cu tinerimea care a umblat cu lumini, cântând, apoi s-a ţinut joc, în mijlocul pieții, foarte pompos, zic joc românesc și chiote românești de inimi mișcătoare și așa s-a săvârșit seara aceea, cu mare bucurie a națiunii române. Mai încolo, luni, s-a ținut sesia și, înainte de toate, a depus omagiul (jurământul – n. n.) toată adunarea…

Apoi a curs sesia luni, marţi și miercuri, iară miercuri, la 3 ceasuri, între frumoase binecuvântări și oraţii, s-au citit 16 puncte, care le-a cerut nația și, cântându-se „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu şi pe pământ pace“ etc., în versuri întru cinstea împăratului, binecuvântând amândoi episcopii norodul, după ce au fost aleși 30 de deputați sub prezidiul episcopului Andrei Şaguna, ca să meargă la Viena, la împăratul (episcopul nu s-a dus), iară ca 100 de deputați, sub prezidiul episcopului Ioan Lemeny, la Cluj, la dietă, care se va începe în 17/29 mai 1848, în care să aștearnă petițiile, rânduindu-se și un comitet, care să fie în Sibiu, din vreo 15 persoane. S-a slobozit adunarea

cu o mare bucurie a nădejdii viitoare. Şi norodului i s-au dat poşuș (broşură) tipărit"[447].

„Veste întristată!!! Românii au avut adunare la Blaj, ca la 40 mii oameni au cerut trei lucruri. 1). Să se sloboadă prinșii. 2). Să se încete recrutarea. 3). Să se dea adunare națională generală. / Cele două le-au amiruit, iară a 3-a numai de jumătate. S-au slobozit dară toți robiții români, mai încolo au dat voie ca să se facă gardă naţională română. Pe câmpie s-au pus prefect pe 100 sate, toate câte 10 sate, un tribunat şi un tribun peste ele. Așa fiind aceste, s-a auzit numai că, în 30 septembrie, au spânzurat pe un absolut fizic Popp Vasilie, nenorocitul fiu al preotului din Nasna. A fost ascultat și iarna trecută și cursul clerical. L-au spânzurat, ziua, în **Vasarheiu**, pe la 5 ceasuri. Fie-i țărâna ușoară **întâiului mucenic al neamului român**"[448].

1849, ianuarie: „Sărbătorile Crăciunului le-a petrecut acasă, în **Mediaş**. În 2 ianuarie 1849, sosi la Mediaş şi generalul Puchner. Ștefan Moldovan i-a făcut vizita. Baronul Uracea, comandantul cetății Mediaş, l-a fost încredințat pe Ștetan Moldovan să încunoştiințeze pe Vasilie Moldovan, prefectul legiunii a III-a, să-și concentreze lagărul la **Cetatea de Baltă**. În acelaşi timp, Axente Sever trebuia să stea gata la **Blaj**, iar popa Vlăduţ din **Aţintiş**, la Iernut. / La 12 ianuarie, miliția împărătească a pornit, din **Mediaş**, spre **Boian**, cu 10 tunuri, şi şi-a pus cartierul general la **Jidvei**"[449].

1883, octombrie 21: S-a născut, în comuna **Abram**, viitorul mare compozitor Francisc Hubic. „Liceul în face la **Beiuş**, unde, în 1903, îşi ia bacalaureatul… se înscrie la

---

[447] *Ţara Bârsei*, Anul VI, nr. 6, Braşov 1934, pp. 552, 553
[448] *Ţara Bârsei*, Anul VI, nr. 6, Braşov 1934, p. 556
[449] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 7, Blaj 1933, p. 2

Facultatea de Teologie din Budapeste, unde, în 1907-1908, îşi ia licenţa în teologie: În acelaşi an, mai obţine încă două diplome universitare: 1). Diploma de profesor de Educaţie fizică… 2). Diploma pentru cântatul artistic, eliberată de Academia regală de muzică din Budapesta… / În 1909, e numit profesor la liceul vrednicului vlădică „Samuil Vulcan" din **Beiuş**, unde funcţionează până în 1924. În 1914, obţinuse, tot la Budapesta, diploma de profesor pentru limbile română şi maghiară, dar şi pentru Filozofie şi Pedagogie. Anul 1924 îi aduce numirea de profesor la Academia teologică din **Oradea**, unde a funcţionat până în 1940… când se refugiază la **Blaj**"[450].

1898, Diaconovich: „**Blaj** (magh. Balázsfalva, germ. Blasendorf), opid în Transilvania, comitatul Alba inferioară, aşezat la îmbinarea Târnavelor, pe o colină frumoasă. / Blajul, în secolul XIII, se numea **vila lui Herbold** (villa Herboldi). Herbold a fost fiul lui Ost, voievodul Ardealului, pe la **1266**. Ştefan V, ducele Ardealului, dona această vila lui Teel, fiul lui Ebl de Brassu, care o vându cumnatului său, contelui Chyel sau Chel, fiul lui Erwyn de Kelnuk (Câlnic, lângă Miercurea Sibiului). În **1395**, Blajul trecu, prin donațiunea împărătească a lui Sigismund, în posesiunea lui Blasiu Cserei de N. Barot, de la care, probabil, şi-a căpătat numele. În **1535**, Blajul era proprietatea lui Georgiu Bagdi, care zidi castelul de astăzi, unde locuieşte mitropolitul român unit. În **1606**, domeniul Blaj trecu, de la familia Bagdi, la Paul Orvendi, iar de la legatarii acestuia, în **1610**, la Ştefan Kákoni. Pe timpul domniei lui Gabriel Bethlen, Blajul se pare a fi fost în posesiunea Bethleneştilor, pentru că numitul principe înfrumuseță cas-

---

[450] *Unirea*, Anul LIV, nr. 5, Blaj 1944, p. 2

telul cu ziduri pompoase. Acelaşi principe, în **1617**, donă Blajul lui Simeon Péchy de Sz. Erzsébet, iar locuitorilor lui mai multe privilegii, între care şi dreptul de oraş şi de târg de săptănână și de an. Acest Péchy a fost renumit ca scriitor şi ca iudaizator sau sabbatar, și, până la restaurarea din urmă a castelului, sub episcopul Leményi, se afla, în pod, o cămăruță cu horn, în care Péchy sacrificase boi şi alte animale, după ritul iudaic. În **1660**, Blajul trecu în posesiunea lui Gabriel Haller şi, mai târziu, în a principesei Ana Bornemisza, soţia principelui Apafi I. După moartea lui Apafi II, domeniul Blajului trecu la erar, iar de la acesta, în **1738**, la episcopia română unită.

Până în secolul XV, Blajul se ţinea de comitatul Cetăţii de Baltă. La **1451**, Ioan Huniade l-a încorporat la comitatul Albei inferioare, de care se ţine până astăzi./ Blajul este, în Ardeal, doar unicul orăşel, care se poate numi încă românesc. / La **1738**, exista numai satul Blaj. Existenţa orașului este a se mulţumi episcopului Inocențiu Klein (Micul), care, la 1738, strămutând reședința episcopească de la Făgăraș, în castelul de la Blaj, a conceput și executat, în parte mare, planul unui oraș românesc, care să fie lui și următorilor lui reședința arhierească, iar culturii române, un izvor nesecat. Pe când Klein se lupta, pe de o parte, pentru emanciparea poporului român din sclavia seculară şi pentru recunoaşterea individualităţii naţionale a românilor ardeleni, ca factor politic independent în viața de stat a Transilvaniei, pe atunci, pe de altă parte, el însuşi pregătea arma culturii, care să-l conducă la libertate. Cu ajutorul casei domnitoare şi cu sprijinul material oferit de cler, a început a zidi biserica catedrală, ce se află în fruntea pieţii, și mănăstirea, care încinge, pe trei laturi, acea biserică, toate după planul făcut de italianul Ioan Martinelli,

care s-a obligat a le ridica pentru suma, pe atunci respectabilă, de 61.000 florini, din care clerul a oferit 25.000 florini, însă în realitate n-a putut plăti mai mult de 16.000 florini vienezi. Catedrala s-a terminat numai la **1765**, însă zidirile ce o încing în jur, destinate totodată şi de școli, în parte erau gata deja la **1747**, pe când Klein era în exil. Şcolile an fost instalate în mănăstirea din jurul bisericii catedrale, de episcopul Petru Paul Aaron, următorul lui Inocenţiu, la **1754**. Ele erau, la început, numai o aşa numită şcoală de obşte, care corespundea cu un fel de şcoală primară sau elementară. În legătură cu şcoala de obște, era un curs gimnazial, cu 2 clase, şi o şcoală pregătitoare pentru aceia care voiau să se facă preoți ori călugări. Tot în mănăstire se afla un seminar, însă nu teologic, ci un fel de *petit seminaire* sau internat, în care vreo 20 alumni primeau proviziune întreagă din averea călugărilor basilitani, fără ca să fie obligaţi, prin aceasta, a se face preoţi ori călugări. Pe lângă seminarul acesta, instalat în mănăstirea Sf. Treimi, de lângă biserica catedrală, Aaron a mai întemeiat și un al doilea seminar, numit diecezan, episcopesc sau al lui Aaron. Acesta a fost instalat în zidirea de la poarta curţii mitropolitane. Zidirea aceasta s-a făcut cu cheltuiala episcopului Aaron și a clerului, dând fiecare preot câte un galben, spre scopul acesta. Tot în zidirea aceasta era şi o mănăstire de călugări, care se îngrijeau de creşterea pruncilor din seminar. În acest seminar erau, la început, 12, mai târziu 24 alumni, toţi susținuți de Aaron. Precum ne spune istoricul Samuel Klein, se aflau în şcolile din Blaj, pe timpul episcopului Aaron, la 300 şcolari, pe care episcopul îi ținea cu pâine şi, la praznice, şi cu fiertură, pe unii încă şi cu haine, și cu cărți. Școlile adeseori le cer-

ceta şi cânta sporiul. Într-însele foarte bine se propunea limba latină şi, pentru aceea, curând se şi vestiră.

Cei dintâi profesori la școlile din Blaj au fost Silv. Caliani și Grig. Maior, care studiaseră în Roma, Atan. Rednic, care studiase în Viena, Gerontie Cotorea, care își făcuse studiile în Sâmbăta Mare şi, în fine, Const. Dimitrievici, care propunea în școala de obște. Cu aceştia s-au deschis școlile din Blaj, la **1754**. Gimnaziul s-a dezvoltat treptat, atât în ce priveşte numărul claselor, cât și în ce priveşte numărul obiectelor de învățământ, până la episcopul Ioan Bob, care, intrând în funcţiune la **1784**, reorganiză acest institut, după sistemul ce era pe atunci în vigoare pentru gimnaziile din ţară. Astfel, gimnaziul căpătă 5 clase, care se numeau: Principia (I), Gramatica (II), Sintaxa (III), Retorica (IV) şi Poetica (V).

Imediat dupa moartea episcopului Bob, s-a înființat, la 1831, în legătură cu gimnaziul, şi cursul filosofic de doi ani; care, împreună, se numeau liceu, şi au rămas în forma aceasta pânaă în 10 mai **1848**, când, din cauza revoluţiunii, s-au sistat prelegerile. În **1850**, liceul s-a redeschis, însă cu nume și organizațiune nouă. S-a introdus planul de învățământ, din 1849, pentru şcolile din împărăţia austriacă și clasele se ridicară la opt, precum sunt și astăzi. Planul de învățământ a suferit mai multe schimbări, mai cu seamă după votarea legii din **1883**, referitoare la școlile secundare. De la **1850**, încoace, institutul acesta poartă numele de gimnaziu superior.

Cele două seminare de prunci și-au schimbat, în decursul timpului, destinațiunea primitivă. Episcopul Rednic, care intrase în funcțiune la **1765**, a dat ordin ca nici în seminarul Sf. Treimi, nici în seminarul lui Aaron să un se primească alți tineri, decât numai aceia care voiesc să se

facă preoţi şi să îmbrace, încă în seminar, haina preoţească. Sub episcopul Grigorie Maior, la **1781**, ambele seminare s-au contopit într-unul și au format seminarul teologic, care există până astăzi. Fiecare episcop a promovat dezvoltarea școlilor din Blaj. Inocențiu Klein le-a întemeiat; Aaron le-a deschis şi înzestrat; Rednic le-a lăsat toată averea sa; Gr. Maior a întemeiat fundaţiunea de pâine, din veniturile domeniului episcopesc, ale seminarului şi ale fondului basilitan, pentru 200 studenți, și a lăsat o fundaţiune, de 120 galbeni, pentru premierea şcolarilor diligenţi. Bob a creat salarii, din averea sa, pentru 5 profesori: Lemény, înainte de 1848, a plătit pe unii profesori de la cursul filosofic; Şuluţ, la 1865, a întemeiat cursul preparandial de doi ani și, la moartea sa, a lăsat o fundațiune grandioasă, din care se plătesc două salarii profesorale şi numeroase stipendii pentru studenții din gimnaziu. Vancea, în 1885, a lărgit seminarul teologic, cu o aripă nouă, ridicată cu cheltuiala fondului seminarial și a tipografiei seminariale, după ce, mai înainte, pe la 1878, îi lărgise sistemul de învățământ. În 1884, cu suma dată din caseta sa privată, de 36.000 florini, înfiinţă seminarul de băieţi şi, astfel, reînvia o instituțiune care existase, mai multe decenii, în secolul trecut. Acest seminar, în 1892, îl strămută în noul edificiu pompos, pe care l-a ridicat lângă biserica parohială și pentru care a jertfit, de la sine, 47.000 florini, iar edificiul seminarial, ridicat la 1884, îl destină de internat și şcoală de fetiţe. În 1880, institutul preparandial fu ridicat la 3 cursuri, iar în 1886, fu înzestrat cu local nou, atât acest institut, cât și școala poporală, pentru care local Vancea sacrifică 10.000 florini. În 1889, ridică el, cu cheltuiala fondului basilitan, frumoasa sală de gimnastică. Pentru procurarea aparatelor de gimnastică şi înavuţirea muzeului de fizică,

donă, tot în 1889, suma de 2.000 florini. În 1899, şcoala de fetiţe fu ridicată la rangul de școală superioară și aşezată în internatul de fetițe de astăzi. Tot atunci începe a se zidi şi azilul de copii, cu suma de peste 6.000 florini. Îmbunătăţi salariile profesorilor şi se îngriji de calificarea lor. Pentru fondul de pensie al acestora, dădu 3.000 florini şi, după moartea sa, toată averea sa mobilă a lăsat-o seminarului studenţilor gimnaziști, aşa încât acesta are astăzi un capital de circa 25.000 florini, iar din fundaţiunea sa, ce o constituie domeniul de la B. S. Miclauș, studenții și profesorii din Blaj încă au să capete o parte însemnată.

În 1894, se zidi o nouă aripă la gimnaziu, cu bani adunați prin colectă națională și contribuiri din fondurile arhidiecezane"[451].

1924: „***Asociaţiunea*** **la Biia**. Duminică, în 10 august curent, Despărţământul (XI) Blaj al Asociaţiunii şi-a ţinut adunarea sa cercuală în fruntaşa comună de pe Târnava Mică, **Biia**. Un frumos mănunchi de cărturari din **Blaj** a ținut să ia parte la această adunare. Încă de dimineață, părintele protopop A. C. Domşa, preşedintele despărțământului, era în comună, iar după aceea au venit, de la **Blaj**, Rev. Dr, Iuliu Florian, canonic, av. Dr. Ioan Bianu, profesorii Alex. Lupeanu, Nicolae Popp, Aug. Popa, Ioan Pop-Câmpeanu, Dr. Coriolan Suciu, Oct. Modorcea, Eugen Bucur, Nicolae Ţarină, Valer Iozon, şeful gării **Blaj**, dl Păunescu, preoții din jur, Hărşan din **Cenade**, Boariu din **Micăsasa**, Bradu din **Pănade** şi Mărginean din **Lupu**. / Întreg satul, în haine de sărbătoare și cu steag tricolor, aşteaptă pe oaspeţi la şcoala frumos împodobită. După slujirea vecerniei, poporul se adună în livada de lângă bise-

---

[451] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, pp. 499, 500

rică, fiind localul şcolii prea neîncăpător pentru atâta lume…

Expoziţia de copii. În vremea aceasta, în şcoală se făcea examinarea copiilor mici, până la doi ani, şi a costumelor, din partea dlor Dr. Kertz, medic, dna preoteasă Mărginean şi dnii Flaviu C. Domşa, Valer Iozon şi A. Lupeanu. / Îţi era mai mare dragul să vezi mamele, cu tinerele lor odrasle, cum se prezentau în faţa comisiei, precum şi fetele şi nevestele, care, cu acest prilej, au ţinut să îmbrace haina unde se vedea mai limpede și mai frumos lucrul şi hărnicia mânitor lor. / În numele comisiei, a raportat dl prof: de la Blaj, Flaviu C. Domşa. Spune că s-'au prezentat vreo 60 mame, cu copii până la doi ani. Comisia a rămas mulțumită de felul cum s-au înfăţişat copiii şi propune să se premieze următorii: Dulău George, cu 200 lei, Dulău Ioan, cu 100 lei, şi Tătar Oniţa, cu 100 lei; iar laudă au căpătat: Ignat Oniţa, Căpâlnean George, Bogdan Elena, Săbău Maria, Dulău Timoftei, Avram Iosif, Latkai Endre, Dancu Aurelia, Burjă Maria şi Dulău Difta.

Expoziţia de porturi naţioaale. Dl prof. Lupeanu raportează pentru premiul portului naţional, la care s-au prezentat cam 50 neveste şi fete, în costume din loc. Afară de şorțurile care aproape toate erau cumpărate din prăvălie, costumele toate au fost lucrate de mâna celor ce le poartă. Propune să se premieze, cu premiul prim, de 300 lei, Hancăş Anica, cu premiul al doilea şi al treilea, de câte 100 de lei, Bogdan Difta şi Dulău Anuţa. Laudă au căpătat: Moldovan Silvia, Hancăş Oniţa, Cristea Anica şi Hancăş Silvia. Împărțirea premiilor şi a laudelor a fost un prilej de înălțare sufletească pentru întreg poporul care a fost de faţă. / În urmă, părintele Mărginean mulţumeşte din inimă blăjenilor pentru tot ceea ce au făcut acum şi în trecut

pentru Biia. / Seara, s-a făcut o frumoasă producţie teatrală. **Tineretul din Biia** a jucat, cu succes, piesa teatrală a lui Alecsandri „Lipitorile Satelor“. Sperăm că locuitorii din Biia nu vor uita în curând ziua de 10 august, care a fost pentru ei un prilej de înălțare sufletească”[452].

1931: „**Expoziţia de animale de la Blaj**… / Camera de Agricultură a judeţului Târnava Mică, înţelegând că cel mai bun îndemn pentru oameni de a crește animale frumoase şi de soi ales, este arătarea acelor animale şi premierea lor cu bani, medalii sau diplome de recunoştinţă, a şi început să facă astfel de arătări sau expoziţii. / În 25 octomvrie a făcut o expoziţie de animale la **Bălăușeri**, iar luni, în 26 octombrie, la **Blaj**. La expoziţia de la Blaj s-au putut vedea numai animale de prăsilă… Dintre proprietarii care au adus animale spre arătare, au fost premiaţi următorii:

Pentru tăurași frumoşi de prăsilă, au fost premiaţi: Ferma Bruchental din **Sânmiclăuş**, cu 1.000 lei, Milu Moșneag din **Bucerdea**, cu 800 lei, Frăţilă Nicolae din **Sâncel**, cu 600 lei, Schuster Martin din **Bălăușeri**, cu 400 lei, Mărginean Nicolae din **Crăciunel**, cu 300 lei, **Pataki Martin** din **Crăciunel**, cu 300 lei, Hann Samuel din **Şona,** cu 200 lei Cistean Ioan din Bucerdea, cu 100 lei, Şarlea Simion din **Tiur**, cu 100 lei, și Binder Mihail din **Bălcaciu**, cu 100 lei.

Comunele care au taurii cei mai bine îngrijiţi, încă au fost premiate cu bani, și anume: comuna **Sâncel**, cu 300 lei, comuna **Șona**, cu 250 lei, comuna **Petrisat**, cu 200 lei, comuna **Bălcaciu**, cu 200 lei, comuna **Mănărade**, cu 200 lei, comuna **Blaj**, cu 150 lei, comuna **Ciufud**, cu

---

[452] *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 33, Blaj 1924, pp. 2, 3

150 lei, comuna **Sânmiclăuş**, cu 150 lei, comuna **Pănade**, cu 150 lei, comuna **Spini**, cu 100 lei, şi comuna **Veza**, cu 100 lei.

Pentru vacile şi junincile celea mai frumoase au fost premiaţi: Ferma Bruckental din **Sânmiclăuş**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 900 lei, Costea Ioan din **Blaj**, cu 800 lei, Weber Matei din **Şona**, cu 700 lei, Păcurar Constantin din **Blaj**, cu 600 lei, Bechtold Iosif din **Blaj**, cu 600 lei, Mircea Nicolae din **Mănărade**, cu 500 lei, Olah Ioan din **Blaj**, cu 500 lei, Horşa Emil din **Sânmiclăuş**, cu 400 lei, Schmiat George din **Mănărade**, cu 400 lei, Puşcaş Ioan din **Blaj**, cu 300 lei, Barabaş Ana din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Curtea mitropolitană din **Blaj**, cu 200 lei, Internatul da băieţi din **Blaj**, cu 200 lei, Scherner Samuel din **Mănărade**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 200 lei, Sântimbrean Ioan din **Cergăul Mare**, cu 800 lei, Grama Teodor din **Sâncel**, cu 700 lei, Mihai Ungurean din **Beşinău**, cu 600 lei, Morar Ioan din **Ciufud**, cu 500 lei, Konerth Martin din **Şona**, cu 500 lei, Lopziger Martin din **Şona**, cu 400 lei, Schmidt Andrei din **Mănărade**, cu 400 lei, Costea Vasile din **Sâncel**, cu 300 lei, Reder Ioan din **Bălcaciu**, cu 300 lei, Sas Danilă din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Frăţilă Ioan din **Tiur**, cu 250 lei, şi Spătăcean Alexandru din **Ciufud**, cu 200 lei.

Pentru vieri şi scroafe bune de prăsilă au fost premiaţi: Maurer Ioan din **Mănărade**, cu 400 lei, Ştefan Dragoş din **Blaj**, cu 300 lei, Costea Ilie din **Sâncel**, cu 400 lei, Mărginean Ariton din **Sâncel**, cu 300 lei, Barna Vasile din **Iclod**, cu 200 lei. Îngrijitorul vierului din **Mănărade** a primit 200 lei, răsplată pentru buna îngrijire.

Pentru berbeci şi oi bune şi frumoase au fost premiaţi: Ioan Idu din **Mănărade**, cu 200 lei, Mărginean

Nicolae din **Mănărade**, cu 150 lei, Ciugudean Gligor din **Bia**, cu 200 lei, și Stoicu Gligor din **Bia**, cu 300 lei.

Pentru galiţe s-a dat lui Emil Ciufudean din **Veza** 200 lei, oare a adus 6 galiţe Orpington, lui Alexandru Sighad din **Blaj** 150 lei, care a adus 4 galiţe Orpington și lui Miron Nicula din **Blaj** 100 lei, pentru pui de podoabă japonez Waly Kicki.

Diplome de recunoștință au primit Fondul I. M. Moldovan şi Curtea mitropolitană din **Blaj**, pentru porcii bine îngrijiţi, iar pentru galiţe, au primit diplome: Doamna Suciu din **Blaj**, care a adus spre arătare gâște foarte frumoase, Emil Negruţiu din **Blaj**, care a adus mai multe galițe Rhode Island şi Plymuth-Rock, Iustin Hossu din **Blaj**, care a adus 5 găini Rhode Island și 6 Leghorn, Nicolae Mârza din **Blaj**, care a adus 4 găini Wiandette, Ioan Costea din **Blaj**, care a adus 9 găini Wiandette albe, foarte frumoase, Dr. Traian Denghel, care a adus 2 pui Plymuth, mari şi frumoși, Petru Cristea din **Blaj**, care a adus 4 găini Orpington, Dr. Ioan Piso, care a adus 3 găini Wiandette şi 3 Rhode Island, şi Ştefan Dragoş, care a adus un cocoş Wiandette”[453].

1933: „**La mormintele eroilor din 1848**. Îndată după terminarea discursurilor ținute în fața Pietrei Libertăţii din **Blaj**, lumea a trecut, în frunte cu **fanfara de la Brateiu**, la cimitirul de lângă bisericuța parohială, unde, pe lângă vechii canonici şi profesori de la **Blaj**, îşi mai aşteaptă învierea de obşte marele mitropolit Alexandru Şterca-Şuluţ, pe a cărui cruce stau scrise cuvintele: „Numai moartea mă desparte de națiune”; Timotei Cipariu, părintele filologiei (ştiinţa despre dezvoltarea unei limbi) ro-

---

[453] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 43, Blaj 1931, p. 7

mâne şi Axente Sever, marele căpitan din 1848; marele cărturar Ion Micu Moldovan, cunoscut sub numele de Moldovănuţ, unul dintre cei mai înfocați luptători naţionali din Ardeal, din vremea dinainte de marele război. La aceste morminte a ţinut părintele profesor Nicolae Comşa, de la liceul de băieți din Blaj, şi colaboratorul gazetei noastre, o frumoasă vorbire, arătând marile vrednicii ale acestor eroi"[454].

1933: „Misiunile poporale din **Şuat**. Satul acesta de pe Câmpie, cu patru confesiuni, a avut, pentru zilele de 24-25 iunie, sărbători rare pentru românii uniţi. Părintele dr. Gavril Pop, profesor la Școala Comercială Superioară greco-catolică de fete din **Blaj**, ajutat de părintele dr. Ioan Suciu, profesor la Școala Comercială Superioară greco-catolică de băieţi din **Blaj** au predicat, cu multă dragoste, poporului dornic de cuvântul lui Dumnezeu. Părintele paroh Beldean Vasile şi-a pregătit bine credincioşii. Din parohia vecină, a **Ghirişului**, în amândouă zilele credincioșii, în frunte cu părintele Boteiu Ioan, au venit în procesiune. În ziua de duminică. a cântat corul greco-catolic din **Mociu**, condus de studentul Ioan Botezan. A luat parte, din Mociu, şi dl consilier Dr. Emil Mureşan. În munca de păstor, Părinţii misionari au fost ajutaţi de părintele Laurean Marian din **Vaida-Cămăraş** şi de părintele Vasile Popa din **Aruncuta**"[455].

1936: „Cursurile Şcolii Ţărăneşti Superioare din **Blaj** s-au încheiat, marţi, în 9 iunie. De dimineaţă, elevele, cu profesorii și profesoarele în frunte, au luat parte la sfânta liturghie, în catedrală. În curtea Şcolii de menaj, s-a făcut încheierea, de faţă fiind Ilustria Sa Jacob Popa, ca-

---

[454] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 19, Blaj 1933, p. 3
[455] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 25, Blaj 1933, p. 7

nonic-prepozit, Al. Lupeanu-Melin, preşedintele Despărță-mântului, S. Gizdavu, prefectul judeţului, Dr. Ioan Bianu şi Dr. C. Suciu, vicepreşedinţi, I. F. Negruțiu, director pensionar, director Iuliu Maior şi profesor Dumitru Neda, membri în comitet, S. Orian, secretar, şi Ol. I. Barna, casier, doamnele şi domnişoarele profeaoare Emilia Hopârteanu, Veturia Popa-Bura, Maria Gabor, Eugenia Todică, Victoria Urzică, Paraschiva Tâmpânariu, directoarea Şcolii de menaj, Silvia Comșa, Popescu Maria, Margareta Trifan, Lucreția Nicoară, Maria Socol, Gabriella Cristea şi M, Zamfir. / Dl. Al, Lupeanu-Melin, după ce a arătat situaţia Scolii, a adresat elevelor cuvinte de despărțire, dându-le frumoase sfaturi. A împărțit, apoi, diplome şi premii, în unelte casnice, cărți şi medalii religioase. Toate elevele au avut o purtare foarte bună și au fost silitoare la studii, de aceea toate au fost premiate. **Premiul întâi** l-a luat Victoria Mâtcă din **Bălcaciu**, **al doilea**, Ana Costea din **Spini**, iar **al treilea**, Maria Mărginean din **Micăsasa**. Au fost premiate, apoi, toate celelalte, eleve: Benchia Anica, din **Lupu**, Bucur Maria, din **Pănade**, Câmpean Cornelia, din **Pănade**, Câmpean Polixenia, din **Daia**, Câmpean Veronica, din **Pănade**, Costea Carolina, din **Spini**, Cristea Maria, din **Şona**, Desmirean Paulina, din **Apahida**, Diac Eugenia, din **Moşna**, Hodăian Eleonora, din **Pintic**, Ilia Reghina, din **Clugudul de jos**, Laţa Aniţa, din **Şoroştiu**, Lupean Amalia, din **Daia**, Maior Valeria, din **Rădeşti**, Mihu Maria, din Lupu, Ana Mohan, din **Copșa**, Moga Eugenia, din **Proştea Mare**, Morar Maria, din Apahida, Muntean Elisabeta, din **Rădeşti**, Muntean Letiţia, din **Vecerd**, Oprea Maria, din **Proştea Mare**, Orian Valeria, din **Pănade**, Piştea Maria, din **Micăsasa**, Pitea Maria, din **Găbud**, Popa Viorica, din **Făget** şi Şovrea Maria, din

Făget. / Eleva Mâtcă Viorica a mulţumit, în numele colegelor, conducătorilor Despărţământului Blaj al „Astrei“, prin îngrijirea cărora ele au putut urma cursurile acestei şcoli”[456].

1939: „**O veche tradiţie reluată**. Ziua de 3/15 mai, amintirea măreței adunări de la 1848, când românii întregului Ardeal au scuturat lanțurile iobăgiei, a fost prăznuită în Blajul românesc întotdeauna cu mare însuflețire. / După vremurile de aspră şi vitregă stăpânire străină, această sărbătoare a ajuns o sărbătoare naţională a întregului neam românesc. Era totodată și o **sărbătoare a şcolilor din Blaj**, la care veneau şcolari din toate părțile Ardealului și din Vechiul Regat. Împrejurările au făcut însă ca aceste frumoase serbări să nu se mai poată ținea, şi, în anii din urmă, ziua de 3/15 mai a rămas să fie prăznuită numai la Blaj, de profesorii şi şcolarii lui. Această frumoasă tradiție va fi reluată iarăși. Conducătorii școlilor blăjene au hotărât ca ziua de 3/15 mai să fie prăznuită, anul acesta, din nou în forma veche. Vor lua parte la aceste serbări cuiburi de străjeri, de la toate şcolile de băieți din țară, Ei vor veni în grupuri de câte 6 sau 12, sub conducerea unui profesor şi vor dormi în corturi pe Câmpia Libertăţii”[457].

1939: „**O frumoasă serbare străjărească la Blăjel**. Pentru elevele școlilor din **Blaj**, s-a înfliinţat o tabără de străjere, în fruntaşa comună **Blăjel**, din apropierea staţiunii climaterice **Bazna**. Aici, într-o vale bogată în grâne şi lanuuri verzi de porumb, la poalele unor dealuri umbrite de păduri mari, tinerele eleve își vor petrece o parte din zilele vacanței. Conducerea taberei o au doamna prof. Maria Berson Donici, comandantă de legiune, şi domnişoara

[456] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 24, Blaj 1936, p. 3
[457] *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 11-12, Blaj 1939, p. 4

prof. Ița Urzică, comandantă de cohortă. / Ridicarea steagului naţional al acestei tabere s-a făcut la începutul lunii iulie. Slujba religioasă a fost oficiată de cei doi preoţi români ai comunei, preotul greco-catolic şi preotul ortodox. Cuvântul şefului îl rostește doamna comandantă Maria Berson Donici, iar dl prefect vorbeşte despre însemnătatea taberelor străjăreşti în viaţa tinerelor străjere. Serbarea a continuat, apoi, cu frumoase doine şi cântece româneşti, jocuri, dansuri naţionale, declamări de poezii şi anecdote, totul desfăşurându-se într-o atmosferă de curată şi înălţătoare veselie. Programul frumos al serbării s-a încheiat cu o întrecere de Woley, între elevele taberei, şi cu o masă pe iarbă verde. La orele 7, s-a făcut coborârea pavilionului național, cu ocazia căreia domnişoara Iţa Urzică a ținut o frumoasă cuvântare despre Regele Carol”[458].

1946: „**Sfinţirea bisericii din Aţintiş**. În ziua de 28 şi 29 septembrie 1946, s-a făcut sfinţirea bisericii din Aţintiş, judeţul Turda, de către Î. P. S. Dr. Valeriu Traian Frențiu, Administratorul Apostolic al Mitropoliei din Blaj. / În ziua de sâmbătă, 28 septembrie, Escelenţa Sa Dr. Frențiu a sosit în **Luduş**, cu trenul de la ora 11, fiind însoţit, de la **Blaj**, de părinţii Gheorghe Dănilă şi Augustin Folea, canonici, părintele Aurel Rusu, secretar mitropolitan, şi părintele Nicolae Florea, notar consistorial, părintele Grigore Sălăgeanu, administratorul Internatului Şcolii Normale. / În gara **Luduş**, Înaltul Ierarh a fost întâmpinat de dl Dr. Iuliu Popa, subprefectul judeţului **Turda**, de părintele Octavian Rusu, paroh în **Gheja**, şi părintele Naşcu Bogdan din parohia **Luduş** II. La intrarea în comuna Luduş, a fost întâmpinat de întreagă populaţia, în frunte cu dl Dr. A.

[458] *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 31, Blaj 1939, pp. 1, 2

Groza, prim-pretor, apoi primarul comunei, părintele Romul Popa, protopopul român ortodox, părintele preot romano-catolic, părintele preot reformat şi reprezentanţii comunităţii izraelite. / În faţa bisericii greco-catolice, renovată după multe lovituri, ce le-a suferit în războiul din 1944, primirea o face părintele Ioan Olteanu, protopopul **Luduşului**, dl avocat Dr. Ioan Pintea, prim-curatorul parohiei, şi doamna Hortenzia Rusu, prezidenta Reuniunii „Sfânta Maria”, iar domnişoara Angele Rusu prezintă un buchet de flori, în numele tineretului. / Intrând în biserică, se slujeşte Litia şi se fac rugăciuni pentru pomenirea eroilor care dorm somnul de veci pe teritoriul parohiei, căzuţi în 1944, în luptele pentru eliberarea Ardealului de Nord. Cântă frumos corul bisericii greco-catolice, condus de dl inspector şcolar Ioan Hirian. / La orele 15 şi jumătate, Înaltul Ierarh pleacă la **Aţintiş**. La intrarea în sat, e cea dintâi poartă de triumf. Aici e primit de autorităţile comunale. Apoi Excelenţa Sa intră în comună, într-un car frumos împodobit, tras de 6 boi. La a doua poartă de triumf din comună, îl salută preotul ortodox şi directorul şcolii, cu elevii. În faţa bisericii aşteaptă toţi credincioşii, în frunte cu preotul lor, părintele Iacob Bucur, care bineventează pe înaltul Arhiereu. / Intrând în biserică, se începe slujba Vecerniei şi partea întâi a actului sfinţirii. Biserica a fost zidită din jertfa credincioşilor, în anul 1930, sub păstorirea părintelui Gheorghe Nicoară, care se află acum în parohia **Mihalţ**. Sub actalul preot, părintele Iacob Bucur, în timpul războiului, s-a făcut împodobirea bisericii, fiind frumos zugrăvită de un pictor din **Târgu-Mureş** şi prevăzută cu un splendid iconostas, executat de dl Aurel Pop, profesor în Târgu-Mureş. / La slujba Vecerniei, Înaltul Arhiereu e înconjurat de părinţii canonici Gheorghe Dănilă şi Augus-

tin Folea, şi de preoţii Naşcu Bogdan din Luduş, Alex. Caianu din **Cipăieni** şi Ionel Coman din **Iclăuzel**. Ca diaconi slujesc părinţii N. Florea şi A. Rusu. / Preoţii din tract ascultă mărturisirea credincioşilor.

A doua zi, duminică, în 29 septembrie, la orele 9, începe actul consacrării, cu aşezarea sfintelor moaşte, apoi sfânta liturghie arhierească. Excelenţa Sa Dr. V. Tr. Frenţiu ţine predică în curtea bisericii. Servesc, pe lângă preoţii însoţitori de la Blaj, protopopul districtual I. Olteanu, părinţii G. Grecu din **Cheţani**, Oct. Rusu din **Gheja** şi Iuliu Deac din **Hădăreni**. Cântările le execută frumos părinţii Ioan Florea şi Grigore Sălăgeanu din **Blaj**, iar răspunsurile liturgice, corul parohial în patru voci al credincioşilor din **Aţintiş**, instruit de dl Pintea, învăţător, un fiu al comunei. / La sfânta liturghie s-au împărtăşit mulţi credincioşi din Aţintiş şi din satele învecinate. / La orele 12, au avut loc recepţii în localul şcolii primare. S-au prezentat autorităţile administrative, preoţimea ortodoxă, curatorul bisericii, reuniunea femeilor şi preoţimea tractuală. Apoi a urmat masa comună”[459].

[459] *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 41, Bblaj 1946, p. 3

BLĂJEL

(Balasteleke, judeţul Sibiu)

1359, decembrie 4, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie capitlului Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Pavel, prepozitul din Sibiu, că toţi saşii din scaunul Cincu s-au înstăpânit cu sila pe o moşie a sa, numită **Proştea** (Proştea, Prodnik, Prepostfalua, azi **Stejăriş**, judeţul Sibiu), cu alt nume Prodnik, care a fost din vechime a bisericii sale din Sibiu, şi că o ţin şi acum cotropită. / Drept aceea, poruncim cu tărie să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru, Nicolae, fiul răposatului ban Simion de **Dârlos** (Darlas, Darlasz, Darlaz, Dorlaz, Durlas, judeţul Sibiu) sau Simion, fiul lui Laurenţiu de **Blăjel** (Balasteleke, judeţul Sibiu), sau, în lipsa acestora, Akus de **Călvasăr** (înglobat în **Şeica Mare**, judeţul Sibiu) să cerceteze şi să descopere tot adevărul"[460].

1364, august 7, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de alba Transilvaniei că i s-a plâns „Pavel, prepozitul de **Sibiu**, că o moşie a sa, numită **Proştea** (Proştea, Prodnik, Prepostfalua, azi **Stejăriş**, judeţul Sibiu), din scaunul Cincu, aflătoare, prin cotropire, în mâinile lui

[460] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 422, p. 430

Hannus, fiul lui Henning, şi a altui Hannus de **Ruja** (Rosenthal, înglobat în **Agnita**, judeţul Sibiu), are nevoie de o legiuită luare în stăpânire. Drept aceea, poruncim să trimiteţi omul vostru, în faţa căruia Nicolae, fiul lui Simion de **Dârlos** (Darlas, Darlasz, Darlaz, Dorlaz, Durlas, judeţul Sibiu) sau Anton de **Blăjel** (Balasteleke, judeţul Sibiu) ori Iacob, fiul lui Mihail de **Şmig** (Sumig, judeţul Sibiu) sau Ioan de **Almaş** (Alma, Almas, judeţul Sibiu), în lipsa celorlalţi, Nicolae de **Şeica** (azi **Şeica Mare**, judeţul Sibiu), ducându-se la zisa moşie, s-o ia înapoi şi s-o dea pomenitului Pavel prepozitul"[461].

1761: „Vicarul de la **Biia** relata, la 20 iunie 1761, că vechea biserică din **Blăjel** fusese renovată de săteni, iar preotul Ion a impodobit-o. Construirea, în 1864, a unei biserici de piatră a fost, ca în multe alte cazuri, începutul aneantizării lăcaşului străbun, cu tot ce moştenise el de la veacul anterior"[462].

1898, Diaconovich: „**Blăjel** (germ. Klein-Blasendorf, magh. Balázstelke), comună mică în Transilvania, comitatul Târnava Mică, cu 1.490 locuitori români (1.095) şi saşi; economie şi vii model"[463].

1908: „**Sfinţirea bisericii din Boian**. Duminecă, în ajunul Sfintei Mării Mici. Dimineaţa, până în ziuă, trec prin **Boian**, spre **Mediaş**, două trăsuri, fără a fi cineva încunoştiinţat, dintre credincioşii care aşteptau şi se pregăteau pentru praznic mare: era părintele protopop N. Todo-

---

461 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 308, pp. 315-317

462 Dumitran, Ana; Cucui, Elena-Daniela; Mihu, Elena; Pop, Saveta-Florica, *Iacob Zugravul*, Alba Iulia 2010, p. 72

463 Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 502

ranu, din tractul Târnavei, cu doi preoţi lângă el. Mai târziu, alarmaţi de vestea aceasta, pleacă şi câţiva fruntaşi, membrii în comitetul parohial, cu alte vre-o patru trăsuri, la gara orăşelului săsesc, să aştepte pe comisarul Î. P. S. Sale Mitropolitului, care avea să sfinţească noul lăcaş Dumnezeiesc. Cu trenul accelerat, sosesc: Preacuvioşia sa părintele Dr. E. M. Cristea, însoţit de domnii L. Triteanu, I. Pamfil, T. Brenciu din **Braşov**, cunoscutul cântăreţ de strană şi arii româneşti, şi zece clerici din seminarul Andreian, sub conducerea dlui Asc. Crişanu. O mică cuvântare a părintelui protopop, la care răspunde scurt comisarul, potrivit cu locul unde se găseau, și pleacă cu, toţii, la biserica din **Mediaş**. După slujbă, merg la părintele protopop din loc, R. Mircea, unde iau prânzul şi rămân până către orele trei. Apoi, cu trăsurile, spre **Boian**.

Din sus de **Blăjel**, întimpină pe doriţii oaspeți un banderiu de vreo treizeci de călăraşi, în haine de sărbătoare, cu splendide năfrămi trecute peste umărul stâng şi subsoara dreaptă. Îi conduce frumos absolventul de teologie Petru Medeşanu, care bineventează, în numele voinicilor călăuziţi de el, pe mandatar. Aici, răspunsul e mai cald: se păstrează, prin manifestații de soiul acesta, o străveche datină bună, de care e păcat să ne despărţim. / În **Blăjel** răsună uralele românilor din jurul părintelui Z. Sasu, şi o neașteptată surprindere: muzica săsească din satul acesta, cu mult mai mulţi români, de altfel, se vâră în mulţime şi petrece până la margine pe domnii noştri, cu cântece naţionale, ca „Marşul lui Mihai Viteazul“ şi altele. M-am interesat, să aflu pricina acestui neobişnuit semn de dragoste şi mi s-a spus că s-a arătat, între altele, şi de hatârul primarului din **Blăjel**, un balaur de român, care mănâncă numai sași. Pe urmă, treceam prin **Basna**, unde

preotul, în loc de a folosi prilejul să-şi inimeze turma, dormea de-a vecernie.

La intrarea în **Boian**, între doi uriași plopi, râdea veselă, dintre cununile ei de flori de grădină, de frunză de stejar şi de cetină, o poartă de triumf, cu inscripţia „Bine a-ţi venit!“, în dosul căreia, mai la o parte, se vedea al treilea plop neliniștit, cu o adâncă șfârghiere de trăsnet. Sub poarta aceasta aşteptau, cu preoţii greco-ortodocşi şi greco-catolici în frunte, comitetul, învăţători, studenţi şi alţi oameni cu carte. Mai încolo, înşiruiţi des şi cu flori în mână, băieţii de școală, apoi junii şi, în urmă, cei mai în vârstă, adunaţi deocamdată ca să asculte ce se va vorbi. Începe rar, la început cam sugrumat, dar mai apoi limpede şi puternic, părintele I. Crişanu: „Ne-a ajutat Dumnezeu, bine-aţi venit sănătoși, trimis de Î. P. S. Sa, în sfârșit, să trăiţi!”. Uralele izbucnesc. Urmează, în numele uniţilor lui, părintele Augustin Almăşanu. Părintele protosincel le multumeşte, amintind de Majestatea Sa şi de Î. P. S. Sa Mitropolitul, ca să treacă la „Bine v-am găsit, cu pace“, către popor, adevărata lui familie, unde se întăreşte după munca singurătăţii, la care s-a supus. A fost o vorbire admirabilă, cu deplina cunoaştere a sufletului țărănesc: am văzut pe mulţi strigând, cu lacrimi în ochi: „Dumnezeu să te ţie!”. / Apoi, ca la o comandă, se destind şirele, ca să treacă trăsurile, până la curtea dlui P. Ivanu, găzduitorul plăcut şi cu mâna larg deschisă, care a ospătat, la cină, pe toţi cei sosiți, ba şi dintre cei de sat. Iar în vremea aceasta, se strecură câte un ţăran din sat, până la noi, întrebând: „Da’ **fecioru’ popii Goga** din **Răşinari** n-a venit?”. Iar unul adause: „Mi-a trimes moșu-său vorbă c-ar veni şi dumnealui, să ştie că-i vine nepotul!”. Și, de fapt, a doua

zi au venit destui, şi din **Crăciunelul românesc**, locul de copilărie al poetului, vara.

Ziua următoare, la orele 8, pleacă din şcoală, în sunet de clopote şi toacă, de cântări bisericești, cu prapori şi în mijlocul unei imense mulţmi, preoțimea, cu comisarul. Ajunşi în dealul pe care e zidită biserica, se face sfinţirea apei, se înconjoară, de trei ori, noul Sion și, pe urmă, intrăm înlăuntru. Când au ajuns preoţii în altar, slujeau cu totul 15, biserica largă a fost plină, corul asemenea. La liturghie, de altfel şi mai înainte, a cântat corul clericilor, un grup bine instruit, cu deosebire în nuanţare aproape desăvârşit: o cinste pentru instrucţia muzicală din seminarul Andreian. A cântat și dl Brenciu, după psaltichie. Are o foarte frumoasă voce, care numai se jucă cu florile multe ale melodiilor bisericești, cu tremurate prelungiri. / Culmea întregii festivități a fost însă cuvântarea comisarului Dr. Cristea. Fără a încercă să-i spun cuprinsul, fiindcă sper să se tipărească, spre a fi la îndemâna tuturor, mă mărginesc la câteva aprecieri. Ilustra figură a bisericii grecoortodoxe se dovedeşte a fi, înainte de toate, un orator cu însemnate calităţi de fond. Vederile, îndrumările pe care leam auzit în biserica din **Boian** sunt noi, în mijlocul atâtor exhibiţii transcendente, câte se îmblătesc astăzi…

Nu peste mult, a fost prânz comun, în sala şcolii. Lume aleasă, Dr. Cristea, pictorul Smigelschi, ref. Triteanu, inginerul Pamfil, avocatul Căluţiu, proprietarul Pop, preoţi și învăţători etc.,aAlături de cinstitele mâini, care au asudat ca să se poată înălţa casa mângâierii şi învăţăturii. S-au ascultat toastele: Comisarul, pentru Î. P. S. Sa Mitropolitul Ioan, prot. Todoran, pentru Dr. Cristea, apoi pentru alţii, în șir obişnuit. Foarte frumos a vorbit dl L. Triteanu, care trece, după o introducere-avertisment la adresa condu-

cătorilor locali, să înţeleagă și iubească poporul, trece la buna înţelegere dintre confesiuni…

Seara, concert şi teatru, într-un enorm pavilion de scânduri, clădit, cu multă trudă și cheltuială, în curtea dlui Z. Popa. Corul clericilor sibieni a fost la înălţimea lui de peste zi, cu toate că, uneori, părea a se simţi oboseala. Splendid a fost, în costum românesc şi cu durda, dl Brenciu, care a cântat „Haiducul“ şi „Cântecul Domnului Tudor”, aplaudat şi idolatrizat de săteni. Cu teatrul însă, avem de-a face oarecare observări. / Nu în privinţa jocului diletanţilor, care şi-au dat toată silinţa și au jucat mulţumitor cu toţii, cu deosebire domnişoarele Veronica şi Ana Popa, ci în privinţa alegerii bucăţilor. Las' că nu prea ai din ce să alegi, căci biblioteca teatrală te îngrozește, dar parcă tot s-ar fi putut găsi ceva mai bun decât „Așa a fost să fie“, a dlui A. Ţinţariu. Nu afli, în piesişoara aceasta, nici limbă românească, nici suflete de ţărani, afară de unul, abia schiţat, nici altceva. De altfel, s-a putut vedea şi după lipsa de impresie asupra publicului că n-avea nici un rost reprezentarea acelei bucăţi. Cu „Arvinte şi Pepelea“ au nimerit-o mai bine organizatorii, căci spiritul lui Alecsandri, fără a fi distins, e sănătos.

Vrednic de remarcat ar mai fi un singur lucru: în tot decursul acestor zile şi nopţi de viaţă românească intensă, nu s-a văzut pui de jandarm sau de reprezentant al administraţiei, **aşa oameni de omenie şi de înţeles sunt în Boian**. Doar pe saşii puţini de-acolo să-i înveţe minte, și apoi nu le-ai mai găsi nici un cusur”[464].

1925: „**Adunarea din comuna Blăjel**. Blăjelul este o comună fruntaşă în județul Târnava Mică, aproape

---

[464] *Ţara Noastră*, Anul II, nr. 40, Sibiu 1908, pp. 327, 328

de Mediaş. Locuitorii Blăjelului sunt plugari de frunte, oameni harnici şi isteţi. Au case frumoase şi gospodării înfloritoare. Mai rar sate româneşti, în văile Târnavelor, ca **Blăjelul**! / Duminică, în 11 octombrie, anul curgător, sătenii din Blăjel au dorit să aibă în mijlocul lor pe fruntaşii Partidului Naţional din judeţul Târnava Mică, ca să mai afle veşti despre mersul politicii şi îndrumări pentru viitor. În acest scop, au aranjat, în ziua amintită, o foarte frumoasă adunare politică, în care s-a văzut cât de mult ţin oamenii din popor la conducătorii lor fireşti,

Primirea fruntaşilor. Fruntaşii Partidului Naţional, care soseau din Sânmărtin, din Ibaşfalău (azi Dumbrăveni) şi de aiurea, au fost primiţi, încă înainte de intrarea în comună, de către un mândru banderiu de călăreţi, care de care mai voinici şi mai chipeşi. Vătavul lor purta, în fruntea banderiului, un uriaş steag naţional. Dintre călăreţi făceau parte tinerii: Ioan Bărăbaş, Izrailă Haţiegan, George Roman, Ioan Hossu, Aviron Vandor, Zeodor Vandor, George Vandor, Ion Haţiegan, Teodor Drăghici, Teodor Roman, Teodor Virea, Dumitru Barză, Teodor Rău, Ion Păucean, Ion Horhoi, Nicolae Rău, Vasile Moldovan și Nicolae Mihuţiu. / Ioan Bărăbaş, căpetenia tineretului din Blăjel, rosteste un scurt salut şi pofteşte pe iubiții oaspeţi să coboare în comună, unde „toată lumea îi aşteaptă cu drag“. În marginea satului, era o frumoasă poartă de triumf. O muzică bună cânta marșuri naţionale. De la poartă, unde aştepta poporul, s-a format un măreț cortegiu, pe care l-a aranjat și l-a condus vrednicul comerciant I. Fatăcean. / În poarta caselor parohiale, cortegiul s-a oprit şi părintele Ioan Popeneciu a îndreptat însufleţite cuvinte de bun sosit către delegaţii comitetului central şi către oaspeţi. A răspuns dl Dr. Romul Boilă, de la Claj, mulţumind pentru

căldura într-adevăr frăţească, cu care poporul din comuna Blăjel şi din jur primeşte pe trimişii Partidului Naţional.

Adunarea. La întrunire, au luat parte nu numai cetăţenii din Blăjel, ci şi delegaţii numeroase din satele apropiate. Sătenii din **Boian** au venit în frunte cu dl Nicolae Muntean, preşedintele local al partidului; **băznenii**, în frunte cu părintele Bugner, iar cei din **Șaroş**, cu părintele Tămaş. Din partea comitetului central şi judeţean, erau de față domnii Dr. Romul Boilă, profesor universitar în Cluj, Dr. Ilarie Holom, avocat în **Dumbrăveni** (lbașfalău); dl colonel în retragere Magda din **Dumbrăveni**, dl Fleșeriu, mare industriaş, tot de acolo; părintele protopop Moldovan din **Sânmărtin**, Const. Muşlea, director de bancă, tot acolo, Dr. Zaharie Boilă, avocat în **Blaj**, şi alţii. / Adunarea a deschis-o părintele Popeneciu, propunând să fie președinte al adunării Prea Onoratul Simion Moldovan. Cuvântări au rostit domnii Dr. Romul Boilă, Dr. Ilarie Holom şi Dr. Zaharie Boilă. / Dl Dr. Romul Boilă a vorbit foarte frumos şi cu miez despre luptele partidului naţional, arătând că acest partid nu doreşte alta decât fericirea ţării şi fericirea locuitorilor ei, nu prin făgăduieli, cari nu se pot crede şi nu se împlinesc, ci prin muncă cinstită, legalitate şi omenie. Dl Holom arată multele scăderi ale rânduielilor pripite de până aci şi suferinţele pe care le îndură funcţionarii, şcoala şi alte aşezăminte obşteşti. Dl Zaharie Boilă biciuieşte ticăloşiile şi nedreptăţile care se fac de către oamenii guvernului, mai ales furturile de urne de la alegeri şi „trebşoara“ cu paşapoartele. / După cuvântări, se primeşte o moţiune, o hotărâre a adunării, în care se cere demiterea guvernului şi numirea altuia, care să facă dreptate deplină,

Masa comună. După adunare, s-a dat o masă de frăție, în casele dlui preot Popeneci, la care au fost invitaţi

nu numai oaspeţii din depărtări, ci şi delegații comitetelor comunale. S-au ținut şi toaste. Cu drept cuvânt, a fost lăudat, de către vorbitori, părintele Popeneciu, care, în vremuri de restrişte, a suferit martiriul pentru cauza naţională. Au rostit cuvântări domnii Dr. Romul Boilă, Pleşeriu şi Muşlea, unul dintre cei mai populari fruntaşi ai judeţului. La plecarea din comună, fetele au împodobit cu flori automobilul fruntaşilor”[465].

1939: „**O frumoasă serbare străjărească la Blăjel**. Pentru elevele școlilor din **Blaj**, s-a înfliinţat o tabără de străjere, în fruntaşa comună **Blăjel**, din apropierea stațiunii climaterice **Bazna**. Aici, într-o vale bogată în grâne şi lanuuri verzi de porumb, la poalele unor dealuri umbrite de păduri mari, tinerele eleve își vor petrece o parte din zilele vacanței. Conducerea taberei o au doamna prof. Maria Berson Donici, comandantă de legiune, şi domnişoara prof. Ița Urzică, comandantă de cohortă. / Ridicarea steagului naţional al acestei tabere s-a făcut la începutul lunii iulie. Slujba religioasă a fost oficiată de cei doi preoţi români ai comunei, preotul greco-catolic şi preotul ortodox. Cuvântul şefului îl rostește doamna comandantă Maria Berson Donici, iar dl prefect vorbeşte despre însemnătatea taberelor străjărești în viaţa tinerelor străjere. Serbarea a continuat, apoi, cu frumoase doine şi cântece româneşti, jocuri, dansuri naţionale, declamări de poezii şi anecdote, totul desfăşurându-se într-o atmosferă de curată şi înălţătoare veselie. Programul frumos al serbării s-a încheiat cu o întrecere de Woley, între elevele taberei, şi cu o masă pe iarbă verde. La orele 7, s-a făcut coborârea pavilionului

[465] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 42, Blaj 1925, p. 1

național, cu ocazia căreia domnişoara Iţa Urzică a ținut o frumoasă cuvântare despre Regele Carol”[466].

1942: „**I-a furat nevasta**. Isprava aceasta a săvârșit o Rostaș Vasile, din comuna **Cornești**, județul Țârnava Mică. În ziua de 13 mai, el a atacat, pe drumul dintre Botoarca și fabrica de sticlă Boziaș, pe locaitoral Linu Dionizie, din **Blăjel**, căruia, după ce l-a bătut rău, i-a luat nevasta, ducând-o cu el, în Târnăveni. În timpul luptei dintre cei doi bărbați, soției lui Linu i-au căzut 1.000 lei, pe care hoțul de neveste a luat-o pentru el”[467].

1946: „**Daruri pentru biserica din Blăjel**. Reuniunea femeilor române unite din comuna **Blăjel**, în urma îndemnurilor părintelui Gavril Filip, preotul comunei, a dăruit, pe seama bisericii, două sfeşnice mari și frumoase, în valoare de 350.000 lei, iar credincioşii Teodor Vandor şi soţia sa Maria au dăruit alte două sfeșnice, pe masa altarului, în valoare de 25.000 lei. Sfeşnicele sunt lucrate de învăţătorul maestru Ilie Vodă din Târnăveni”[468].

---

[466] *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 31, Blaj 1939, pp. 1, 2
[467] *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 22, Blaj 1942, p. 4
[468] *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 11, Blaj 1946, p. 3

BLĂJENI

(Blezseny, judeţul Hunedoara)

1784, Răscoala în munţii Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crişului (**Crişţior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționa-

rilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeaşi zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de țărani răsculați se înmulţiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Şuluţ din **Cărpeniş**, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluţionar, ieşit din albia-i normală, invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămână nici unul!”, ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele

trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele românilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru". Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte". / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul".

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin galeriile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculați, prin fumul provocat de fânul şi de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă

pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** şi Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul şi acelaşi: să revolte, în drumul lor, toate comunele româneşti şi apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă şi să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** şi să elibereze pe toţi ţăranii deţinuţi acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat şi condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloşca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoş**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crişan. Aici, în Mogoş, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din ţară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care ştie să scrie, să nu rămână în viață". Entuziasmaţi astfel, ţăranii din **Mogoş** plecară şi ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Şularea, care purta ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeaşi zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloşca şi Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile… Ştefan Meteş mă informează că armistiţiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din

Galda de Jos, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ținea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința şi puţinul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia" şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populaţia ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, țăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a

judeţului, bineînţeles cea românească, bărbați, femei şi copii, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi țărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor ungurești. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de existenţă. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă

fiecare trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Râmeți**, **Brad** şi **Lupşa**. La Râmeţi, țăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!". La Brad, după ce Crişan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupşa**, pe Valea Arieşului, țăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldați ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munţii Abrudului, trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul şi, în special, satele de pe Valea Crişului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit şi de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** şi **Crişțior** sunt chemaţi de preoți, care îi dojenesc şi le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului şi Crişţiorului se liniştesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenţie a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunaţi peste 600 de ţărani, înarmaţi cu puşti, pistoale, lăncii şi furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa ţăranilor, ca să-i invite să depună armele şi să se linişte ască, făgăduindu-le dreptate şi amnistie. Ţăranii răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, porneşte la atac

pe grănicerii secui şi se încinge o luptă între armată şi ţărani, care durează până seara târziu şi în cursul căreia cad 85 de ţărani, afară de răniţi şi prizonieri. Printre cei căzuţi era şi Micula Bibarţu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniştea în comitatul Zarand şi avu urmări şi pentru o repede liniştire a revoluţiei şi în munţii Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa şi cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoţi şi câte 6 ţărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Roşia Montană**, **Bucium**, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la **Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era

ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**”[469].

1908: „Au trecut Rusaliile, a trecut vara şi poate trece şi toamna fără adunare, dacă nu aducea Dumnezeu alegerile pentru congres. Îndată ce s-a publicat termenul lor, iute pregătiri de adunare. Şi nu în Cebea (**Ţebea**), căci acolo „e neînţelegere între preoți“... ci departe, pe Criş în sus, tocmai la **Blăjeni**, până unde, mergând, cutreieri o mulţime de sate. Și cu toate că n-a fost nimeni din comitet, care să reflecteze la spese de trăsură (un singur membru, afară de dl candidat, care s-a dus la Blăjeni, a mers pe spesele proprii), s-au luat trăsuri, de a căror spese s-a îngrijit dl candidat, nu ştim bine, din casa „Asociaţiunii“ ori din a sa proprie. Şi haid la **Blăjeni**, cu alai mare, cu matadori, oameni în mare parte fără nici un simţ către chestiile noastre culturale (ca gozarul D., notarul Pl. ş. a.), dar corteşi binecunoscuţi. Aici, vorbiri umflate, fraze din belșug, planuri şi iar planuri, şi, în urmă, corteşiri, măguliri, făgăduieli şi celelalte”[470].

1931: „Pentru întregirea parohiei de cl. III-a din **Blăjeni-Grosuri**, protopopiatul Zarand, se publică concurs, cu termin de 30 zile de la prima publicare în „Telegraful Român”. / Retribuţiile, după acest post, sunt: Întregirea dotaţiunii de la stat, conform coalei B. / Stola obişnuită. / Cererile de concurs, însoţite de documente necesare, se vor înainta Oficiului protopopesc ort.-rom.

[469] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 161-176
[470] *Ţara Noastră*, Anul II, nr. 48, Sibiu 1908, p. 2

Zarand, în Brad, până în terminul fixat. / Concurenţii vor binevoi a se prezenta în parohie, în o duminecă sau sărbătoare, spre a fi ascultați și cunoscuţi de enoriaşi. / Brad, la 19 iulie 1931"[471].

1936: „Cercul cultural „I. Creangă" a ţinut o a patra ședință în comuna **Blăjeni-Criş,** în ziua de 26 aprilie. La ora 9, invitaţii au luat parte la serviciul divin, dând răspunsurile liturgice domnul Sebastian Pădurean. / La şedinţa publică, vorbeşte domnul învăţător Vasile Petrescu, despre „Scoala şi biserica în adâncirea sentimentului religios". Învăţătorul-director Avram Rusu desfăşoară un frumos program instructiv, demn de toată lauda. / Secţia practică de aritmetică-geometrie, aflarea suprafeţei pătratului, e ţinută de domnal învăţător Simion Pavelescu, din **Blăjeni-Criş**. / La critică iau parte domnul Ion Petrescu, V. Petrescu şi Sebastirn Pădurean. Se remarcă, în critică, domnul învăţător Sebastian Pădurean, din **Blăjeni-sat**, printr-o critică sănătoasă şi bine întemeiată. / Conferința intimă, „Ciclul II", nu s-a cetit, timpul fiind scurt, rămânând a se ceti în ședința viitoare. / Pentru domnul preşedinte. E rugat să fie mai energic şi să caute să întrebuințeze timpul în așa măsură pentru a se putea parcurge tot programul cercului"[472].

1936: **„Situaţia contribuabililor din Blăjeni**. Sunt aproape 3 ani de când mult aşteptata guvernare liberală a pus piciorul pe pragul puterii. Trâmbiţau din goana demagogiei, alergând din sat în sat, în goana nebună după voturi, că vor aduce raiul pământesc pe plaiurile României Mari. / În luna decembrie, au convocat colegiul electoral, spre a se exprima, prin votul lor, zis secret şi direct, pe cine îşi

[471] *Telegraful Român*, Anul LXXIX, nr. 56-57, Sibiu 1931, p. 2
[472] *Solia*, Anul XV, nr. 17, Orăştie 1936, p. 4

aleg de conducători. / În ziua de 16 decembrie, masele s-au pronunţat, într-o măsară, mai mult sau mai puţin favorabilă partidului liberal, ca, la trei ani, într-o alegere parțială, la Mehedinţi şi Hunedoara, candidaţii liberali să fie bătuţi cu un număr impunător de votări, faţă de majoritatea voturilor, exprimate în favoarea partidului Naţional-Ţărănesc… / Dl prefect Mioz trebuia să facă educaţia politică dlui dr. Tisu şi să-i demonstreze că popularitatea unui partid politic nu se face jucând, la o nedeie, cu ţiganca Raveca din **Blăjeni-Criş**, şi împărţind 150 de litri de vin locuitorilor, ca apoi să se ia la bătaie şi să îşi spargă capetele, ci interesându-se de situaţia acelora ce i-au încredințat, prin votul lor, un gras mandat de deputat. / Şi acum să-l întreb pe dl prefect şi pe dl dr. Tisu, dacă are cunoştinjă de anumita cifre, ce le voi înșira mai jos: / Dl grefier al Preturii Brad primeşte de la comunele din plasa Brad următoarele sume: Chirie şi încălzit, lei 1.800, / Iluminat, lei 4.500, / Deplasări în interes de serviciu, lei 6.000; / Salariu de la stat, 3.250 lei lunar. / Pe an: 39.000 lei.Total lei 67.500. / Al doilea personaj mare, dl Nicolae Birău, notar în comuna **Băjeni**, primeşte aceleaşi sume. / Jean Petrescu, învăţător în **Blăjeni-Plaiu**”[473].

1936, „Eu, subsemnatul Stângă Avram a lui Avram din **Blăjeni-Criş**, în 9 septembrie 1936, pe când eram dus eu la lucru, la câmp, şi nu era nimenea acasă la noi, şi uşile şi ferestrele încuiate, au venit, de la fisc, perceptorul Ioan Nagâţ din **Buceş**, însoțit de doi agenţi de la percepţia de agenție din **Crîştior**, şi doi jandarmi de la postul din **Bucegi**, şi grefierul notariatului **Mihăleni**, cu numele Marc Ioan, şi consilierul şi juratul **Stângă Aron** a lui Aron din

[473] *Solia*, Anul XV, nr. 23, Orăştie 1936, p. 2

Blăjeni, după încasare de impozite, şi au spart două geamuri de la fereastră, şi au deschis fereastra şi s-au băgat la mine, pe fereastră, şi au dus cu ei 2 pături de cioareci, un lepedeu de lână, un lepedeu alb, şi, din damigeana cu 5 litri rachie de cireşe, mi-au băut jumătate. Mi-au făcut pagubă, la 2 ochiuri de fereastră, 60 lei, în țuică, vreo 40 de lei. / După ce am venit acasă şi am constatat cele de mai sus, ei nu mai erau acolo, ci i-am găsit la Anca, în comună; unde le-am oferit 80 lei, ca achitare parţială din dare, dar au refuzat primirea şi extrădarea lucrurilor ce au luat cu ei. Toată restanta mea era de 713 lei, pe care însă suntem trei ortaci. / Să fie cei de sus dați în judecată pentru fapta lor de mai sus”[474].

Avram Iancu-Haus | Vidra de Jos | Casa lui Avram Iancu
Avram Iancu house | | Maison d'Avram Iancu

[474] *Solia*, Anul XV, nr. 34, Orăştie 1936, p. 3

BOBÂLNA

(Băbâlna, Bobolna, Babolna, judeţul Hunedoara)

„Acest sat **Ruși** era pomenit împreună cu satul **Bobâlna** ca aparţinând amândouă abaţiei din **Bulciu** (judeţul învecinat al Aradului). De acea, acest sat Ruși avea şi numele unguresc de „Apaty“ (adică „a abatelui“). De această **Bobâlna** se pomeneşte în documente în aceaşi epocă: „Possessio Babulna“ (1362), „Possessio Babolna“ (1390), „Officiales et kenezius de Babolna” (1496). Satul acesta numit românește „Bobâlna“ este o altă dovadă incontestabilă a prezenţei de ruşi în judeţul Hunedoarei. **Numele Bobâlna** este de origine rusească și are la originea lui un apelativ care nu există în nici una dintre celelalte limbi slave, în afară de cea rusească. În limba rusească „**bobâli**“ însemnează „**ţăran fără pământ**“, „ziler” (muncitor cu ziua). „Bobâlna” s-a numit apoi satul coloniştilor ruşi, satul „ţăranilor fără pământ“, cari lucrau pe moşia abaţiei de la Bulciu”[475].

1352: Conform unei prime împărţiri de moşii, în anul 1352 (primariam divisionem…), menţionată într-un proces din 2 februarie 1418, între pârâşul Clemente de **Folt** şi pârâtul Ioan, fiul lui Dionisie de **Ilia**, sunt menţionate „moşiile **Folt** (**Folth**, judeţul Hunedoara), **Ilia** (**Ilya**,

---

[475] *Dacia Istorică*, Anul I, nr. 3, Cluj 1937, p. 114

judeţul Hunedoara), **Nădăştia** (**Nadast** inferiori et superiori, judeţul Hunedoara) şi satele apărţinătoare lor: **Gedenfalwa** (lângă Govăjdia), **Tătărăşti** (**Tatarfalva**, judeţul Hunedoara), **Boiu** (**Boaan, Boanfalva**, judeţul Hunedoara), **Gothatea** (**Kuthathya**, judeţul Hunedoara), **Spini** (**Spyn**, judeţul Hunedoara), **Bobâlna** (**Bobolna**, judeţul Hunedoara), **Tewrek** (**Turek,** lângă Geoagiu, judeţul Hunedoara), **Almaşul Mare** (**Nagalmas**, judeţul Alba), **Veresneegfalva** (judeţul Hunedoara), **Strei-Săcel** (**Kysfalva**, judeţul Hunedoara) sau **Ohaba Streinului** (**Kysfalwa**, judeţul Hunedoara), **Glod** (judeţul Alba), toate din comitatul Hunedoara"[476].

1362, iulie 8, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Toma de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara) că Bakoch şi Ioan, fiii lui Toma de Turek (în Slovacia), a încercat să alipească o bucată din pământul său, care ţine de moşia sa Rapolt, din partea moşiei **Kuespotak** (dispărut, lângă Rapoltu Mare şi Bobâlna, judeţul Hunedoara), la zisa moşie Kuespotak… şi din **Bobâlna** (Babolna, judeţul Hunedoara), prin culegerea roadelor acelei moşii. Drept aceea, trimiteţi spre mărturie omul vostru, înaintea căruia Mihail, fiul lui Iacob de **Chimindia** (Kemend, Kemind, judeţul Hunedoara) sau Dumitru, fiul lui Barnaba de **Hărău** (Harow, Horou, judeţul Hunedoara), sau Dumitru, fiul lui Nicolae de **Banpotoc** (Banpotaka, judeţul Hunedoara), omul nostru… să-i oprească pe Bakoch şi Ioan şi

[476] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 89, p. 101

pe iobagii acestora de la culegerea roadelor şi foloaselor acelei bucăţi de pământ”[477].

1364, decembrie 1, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei raportează regelui Ludovic despre misiunea trimişilor „la moşia **Almaş** (Almas, azi **Almaşu Mare**, judeţul Hunedoara) şi alte sate aflătoare lângă locul numit Valea Almaşului Mic, în partea de răsărit, dar când au vrut să-i pună în stăpânire pe magiştrii Alexiu şi Irineu în stăpânirea lor, fratele Laurenţiu, împuternicit al bisericii din **Bulci** (Balch, azi **Bulciu**, judeţul Arad), s-a împotrivit acestei puneri în stăpânire, apoi… la moşiile **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara) şi **Wnizzy** (dispărut, lângă Rapolt, judeţul Ucraina), Iacob, fiul lui Toma de Rapolt s-a împotrivit la punerea în stăpânirea acelor moşii, şi, în aceeaşi zi, mergând la moşia **Bobâlna** (Babolna, judeţul Hunedoara), Andrei, fiul lui Bulchu, împuternicitul lui Bachoch, fiul lui Toma de **Thurek** (dispărut, lângă Geoagiu de Jos, judeţul Hunedoara), s-a împotrivit, de asemenea, punerii în stăpânire”[478].

1367, august 11, Arad: Capitlul bisericii din Arad raportează regelui Ludovic despre activitatea trimişilor „la fata locului, pe moşiile **Bobâlna** (Babolna, judeţul Hunedoara), în comitatul Alba, **Apaty** (dispărut, lângă Mircea Mică şi Peştişu Mare, judeţul Hunedoara), cu alt nume Vruzfolu, aflătoare în comitatul Hunedoara; de asemenea, s-au dus… pe moşiile numite **Bata** (Kethbata, judeţul Arad), **Vilak** (dispărut, lângă Firiteaz, judeţul Arad), **Chura** (dispărut, lângă Sâmbăteni, judeţul Arad) şi **Vodkerth**

---

[477] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 117, pp. 90, 91

[478] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 362, pp. 381, 382

(dispărut, lângă Zăbrani, judeţul Arad), şi la o vie, numită Apathzeuley, avută deasupra satului **Miniş** (Menesy, judeţul Arad), alăturată, înspre miazăzi, viei lui Petru, **medicul din Lipova** (Lyppa, judeţul Arad), iar înspre miazănoapte, viei lui Iacob, fiul lui Toma de **Covăsinţ** (Koazi, Kusal, judeţul Arad), avute în comitatul Arad, şi fiind chemaţi şi de faţă toţi cei care le ţin în stăpânire, cărora le-au fost lăsate în orice chip şi sub orice nume de către înaitaşii acestui domn abate, le-au dat şi le-au trecut în stăpânire veșnică acelui domn abate”[479].

1759: „Organele administrative ale judeţului au arestat, în preajma Crăciunului 1759, pe Sofronie şi l-au depus în temniţa din **Bobâlna**, de unde voiau să-l ducă la Alba Iulia, pentru mai mare siguranţă. Poporul s-a revoltat extraordinar și a căutat să-l elibereze cât mai repede din închisoare şi planul s-a executat sub conducerea protopopului Ioan din **Sălişte**, care sosise la **Geoagiul de Jos**. Un raport oficial, ne descrie astfel eliberarea lui Sofronie: / „În 12 februarie 1760, a sosit la **Geoagiu** protopopul din **Săliştea Sibiului**, cu încă un tovarăş. Pentru a doua zi, el adună, în taină, vreo 5-600 oameni din Zarand, din părţile Abrudului, din scaunul Orăştiei, din părţile Geoagiului şi Chimindiei hunedorene. Fruntaşii ţinură, acolo, un scurt sfat, cum să elibereze pe călugărul Sofronie, care era închis în **Bobâlna**, din ordinul guvernului, cam de vreo 8 săptămâni. Ei stabiliră următorul plan: Către seară să atace temniţa şi să scoată din ea pe călugărul Sofronie. Împărţiţi în cete, porniră apoi în grabă din **Geoagiu**. Cea dintâi ceată intră, în mare tăcere, în **Bobâlna**. A doua, sub conducerea protopopului din **Sălişte**, s-a ascuns după vii, în afară de

---

479 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 256, pp. 417, 418

sat, iar a treia ceată a rămas mai înapoi, la distanţă mai mare. Înainte de toate, au prins şi au trântit la pământ pe haiducii care erau paznici, apoi, rupând cu securile lăcatul de la uşile temniţei, l-au scos pe Sofronie, l-au așezat pe un cal alb, legat cum era în fiare, şi au pornit la drum cu el. În zadar a mai încercat straja-meșterul temniţei să-i oprească și să-l dea jos de pe cal pe prizonierul evadat. Țăranii, întărâtaţi, îl trântiră la pământ şi pe el, lovindu-l cu topoarele în piept şi în cap. Apoi, ajungând pe câmp, s-au oprit, ca să se întâlnească cu grupul aşezat după vii. În răstimpul acesta, i-au luat lui Sofronie fiarele de pe picioare şi au plecat la **Rapolt**, unde, a doua zi, dimineaţa, intrând în biserica de pe care au rupt peceţile, după serviciul divin, protopopul s-a întors la **Sălişte**; călugărul a rămas acolo sau l-au dus românii şi pe el în altă parte, nu s-a putut descoperi”[480].

1896: „**Focul din Bobâlna**. În 18 noiemvrie a. c., la 4-5 ore dimineața, s-a iscat un foc în comuna **Bobâlna**, luându-şi începutul din şura preotului greco-catolic Petru Iancu, și s-a întins cu repeziciune mare, prefăcând în cenușă 30 case, 35 șuri și grajduri, apoi bucate, nutrețuri, veşminte, animale şi galiţe, încât mulți au scăpat numai cu ce au fost îmbrăcați! Paguba se urcă la 20.000 florini. Între cei păgubiţi se numără şi dl notar George Lucaciu, al cărui nutreţ, bucate, mobile, veşminte şi lemne, asemenea toate s-au prefăcut în cenuşă… / În această comună, a mai ars, în anul acesta, în 27 august 1896, încă 29 case, şuri şi grajduri. Dintre cei arşi, mulţi sunt neasiguraţi și sunt siliți a se scuti prin pivnițe fără fereştri și fără hornuri, cu un cuvânt, **Bobâlna** are azi o înfățișare nespus de tristă!”[481].

---

480 Meteş, Ştefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, pp. XXXIX-XL

481 *Revista Orăştiei*, Anul III, nr. 3, Orăştie 1897, p. 11

1898, Diaconovich: „**Băbâlna**, magh. Bábolna, sat în comitatul Hunedoarei, pe latura dreaptă a Mureşului; are 932 locuitori, toţi români. Pe teritoriul satului, spre nord, se afla, în mijlocul pădurilor 5 terme, apa cărora are temperatura de 30 grade Celsius. Ele au fost cunoscute şi folosite şi de către romani, iar acum le folosesc de scalde locuitorii din Băbâlna. / **Băbâlna protopopiat**, district român greco-catolic, aparţinător diecezei greco-catolice de Lugoj; se compune din 9 parohii și câteva filiale, cu 1.761 de credincioşi.

Sediul protopopesc este în comuna Secarâmb”[482].

1928: „**Sfinţire de biserică**. Duminică, în 25 noiemvrie a. c., a fost târnosită, din partea Prea Sf. Sale arhiereului Vasile, biserica radical renovată din **Bobâlna**, protopopiatul Geoagiu”[483]. „În **Bobâlna** se află domeniul model al dlui ministru al cultelor, Dr. Aurel Vlad. În judeţul Hunedoara, ca în tot Ardealul, de altfel, erau „moșii domnești”, toate în mână străină, cu excepția moşiei răposatului mecenate Dr. Ion Mihu, de la **Vinerea**, moșie donată bisericii noastre, pentru scopuri creștinești şi naţionale, și moșia dlui Dr. Vlad de la **Bobâlna**.

Biserica din Bobâlna, timp îndelungat, a fost înzestrată și împodobită cu diferite recvizite şi obiecte prețioase, de către familia dlui Vlad. Soţia, mama şi sora dlui Vlad se întreceau în împodobirea sfântului locaș, ca adevărat cucernice credincioase ale bisericii strămoşeşti. În timpul din urmă, biserica trebuia refăcută și mărită, înlocuind părțile din lemn cu material solid. Renovaţia s-a făcut în vară, sub conducerea și supravegherea părintelui

---

482 Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 341

483 *Telegraful Român*, Anul LXXVI, nr. 77, Sibiu 1928, p. 7

local Petru Lula. Actul sfințirii, l-a săvârşit Prea Sfinţitul Arhiereu Vasile, însoțit de Prea Cucernicii Dr. George Proca, Virgil Nistor, consilieri arhiepiscopeşti, Oliver Goron, protopopul Geoagiului, doisprezece preoți din jur, și 2 diaconi. / La importanta serbare a luat parte un imens public, intelectuali şi popor, din loc, din **Orăştie** și din comunele vecine. / Dintre intelectuali, remarc prezența dlui **prim-pretor al Geoagiului**, Dr. Ioan Jantea, care nu cruţă oboseală, când este vorba de interesele neamului şi ale bisericii, manifestându-și, la toate ocaziile, şi concursul său; dl Demian Aron, directorul **Liceului „Aurel Vlaicu" din Orăștie**, însoţit de un grup de profesori, doamna directoare a școlii casnice din **Folt**, avocaţi, învățători şi alți intelectuali. În faţa sfântului altar, toate sufletele s-au simțit una, ridicându-se deasupra tuturor mărunţişurilor şi controverselor ce pot să despartă pe credincioşi. / Răspunsurile liturgice le-a dat excelentul **cor mixt din Orăştie**, compus din intelectuali ai Orăştiei, sub conducerea măiastră a dlui profesor I. Praţia. / Deodată cu sfinţirea sfântului prestol, Prea Sfinţitul Arhiereu a sfinţit şi mai multe antimise, pentru slujirea sfintei jertfe la alte biserici.

În cursul Sfintei Liturghii, P. S. Sa a hirotonit întru preot pe diaconul Vasile Glodeanu, ales preot în parohia **Mada**, din protopopiatul **Geoagiu**; iar pe absolventul teolog G. Enescu, diacon. / Terminată sfânta slujbă, P. S. arhiereu Vasile rosteşte o impresionată cuvântare, scoțând în relief importanța dreptei noastre credințe strămoșești, moștenită din neam în neam, şi binefacerile ei asupra vieţii românilor. / Înaltul Ierarh stropeşte, apoi, cu apă sfinţită pe credincioşi, iar părintele consilier Nistor împărtăşeşte cu sfânta ungere pe credincioșii numeroşi, împărțindu-li-se şi sfânta naforă de către preoţi. P. S. Sa împarte cărţi de rugă-

ciuni. / În decursul sfintei slujbe o ploaie binefăcătoare se răsfață lin peste ogoarele însămânțate ale bunilor creștini, ca o nouă binecuvântare a cerului, din darurile sale nemăsurate. După acestea, poporul a dăruit credincioșilor „pomană”, colac și un păhar de vin, iar intelectualii, în frunte cu P. S, Sa, s-au întrunit la masă comună.

Părintele local Petru Lula mulțumește P. S. Sale pentru oboseala luată de P. S. Sa de-a veni în mijlocul lor, pentru a sfinți locaşul de rugăciune şi promite că, precum în trecutul său de 29 ani de păstorire sufletească, așa se va năzui şi pe viitor, a sta în slujba sfântă ce i sa încredințat. / Înspre seară, lumea s-a resfirat, fiecare la ale sale, cu impresia evlavioasă a darurilor ducătoare spre viaţă fericită veșnică. / Pr. Vasile Pășcău”[484].

1943: „**Credincioşii parohiei Bobâlna**, care se află sub păstorirea tânărului preot Coriolan Armean, au trăit, duminică, 28 martie, clipe de curată bucurie sufletească. În acea zi, adică, a avut loc binecuvântarea bisericuţii lor de pe „Vale“, care a fost zugrăvită din nou, în vederea sfintelor sărbători ale Paştilor.

Lucrarea de pictură a fost executată, cu mult gust, de credinciosul **Iosit Budeic, din Bobâlna**, care s-a ostenit şi s-a jertfit mult pentru împodobirea și înfrumusețarea Bisericii. A muncit mai multe zile de-a rândul, neglijânduşi datorinţele şi ocupațiile sale, a muncit numai din dragoste față de Dumnezeu și față de casa Lui, fără a pretinde ceva pentru munca depusă. A umblat singur pe la oameni, cu colecta, pentru a aduna banii necesari la cumpărarea culorilor. Bunul Dumnezeu i-a ajutat şi i-a încununat munca grea cu o strălucită izbândă. Biserica, deşi este mică

[484] *Telegraful Român*, Anul LXXVI, nr. 85-86, Sibiu 1928, p. 2

şi veche, totuși pare acum ca nouă, curată şi împodobită, aşa cum se cuvine unui adevărat lăcaş de închinare a lui Dumnezeu.

Slujba sfinţirii, sfeştania, a fost oficiată, la sfârşitul Sfintei Liturghii, de Părintele Nicolae Armean, doctor în Sf. Teologie. La urmă, părintele Coriolan Armean, în numele bisericii şi credincioşilor, a mulţumit lui Iosit Budeic pentru munca și jertfa ce a adus-o sfintei biserici, precum şi celor ce au dăruit ceva bani sau au ajutat la zugrăvirea bisericii, care fac parte din societatea „Sf. Rozar“, și anume: Lina Irimie, Maria Romoşan şi Lina Nicorici au dăruit, pe seama sfintei biserici, o măsăriță mare și frumoasă, ţesută de ele, care este o adevărată podoabă a bisericii”[485].

Deutschweißkirch: Der Dorfälteste — Viscri: Bătrânul satului

Viscri: The senior of the village — Viscri: Le doyen du village

[485] *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 19, Blaj 1943, p. 4

BOBOTA

(districtul Bobotei, judeţul Sălaj)

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Bolos** alas **Gavrila**, în comuna Bobota, 1681, 9 familii.

Csocsán de Váralja, în comuna Bobota, 1824, 3 familii.

Orosz de Fejér Templom, în comuna Bobota, 1 familie.

Pap, în comuna Bobota, 1610, 2 familii.

Rácz alias **Pap**, în comuna Bobota, 1582, 22 3 familii.

Szabó, în comuna Bobota, 1609.

Markus, în comuna Bobota, 1674, 16 familii.

Tálpos, în comuna Bobota, 1655, 13 familii.

Zuha de Kozla, în comuna Bobota, 1610, 1631, 17 familii.

Márinka, în comuna Bobota, 1 familie”[486].

1891: „Părintele Gavrilă Vaida din **Bobota**, ca preot al acestei comune, constătătoare din 1.400 de suflete româneşti, a semănat numai vrajbă și duşmănie între po-

---

486 Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 37

por, pe care l-a pus în conflict cu funcţionarii săi comunali şi bisericeşti, cu notarul comunei, cu învățătorul şi cu cantorele din sat, ba a trecut şi mai departe, dându-și concursul și la ruinarea unor funcţionari comitatensi români… / Astfel, părintele Vaida, într-o duminică, înainte de alegere, a vestit poporului, în biserică, ca la 2 ore după-amiază să se adune la şcoală, pentru de a se sfătui în cauza alegerii de jude comunal. Poporul, în numără de peste 200, s-a și adunat la școală, unde bunul lor preot s-a prezentat însoţit de evreul Zelekovits Elek, pe care fel şi formă l-a recomandat ca pe cel mai potrivită de-a fi jude comunal. Bravii poporeni, care şi-au ştiut mai bine prețui drepturile lor comunale şi interesele româneşti, decât preotul lor, n-au primit sfatul viclean al părintelui Vaida, ci, cu dispreţ, l-au rugat să părăsească sala adunării până a nu se irită spiritele… / Astfel poporul a reuşit la alegere cu un român brav şi inteligent, în persoana dlui Aurel Dragoșin, fiu de preot şi proprietar în **Bobota**, om cu şcoală şi de cinste. / Acum se făcu părintele Vaida foc şi pară asupra învățătorului-cantor Tanasie Husti, pe care numaidecât, după alegerea de jude, din puterea-i proprie l-a suspendat din oficiul și beneficiul cantoral, zicând că domnia sa, în parohia sa, este totodată şi protopop, şi vicar, ba și vlădică, și că poate suspenda pe învățător şi pe cantor când va vrea… / Vaida s-a împotrivit şi, prin gura câtorva poporeni, a strigat public că, decât să servească în biserică cu Tanasie Husti, mai bine își va aduce dascăl de ungur, şi cu aceasta s-a terminat causa restituirii şi protopopul n-a isprăvit nimic, iar bietul învățător suferă nevinovat”[487].

[487] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 236, Braşov 1891, p. 3

1891: „Părintele Gavrilă Vaida din **Bobota** s-a prins frate de cruce cu jupânul Zelekovits Elek, pe care, mai astă-iarnă, voise, cu orice preţ, să-l pună ca primar peste această comună românească, care e una din cele mai frumoase în Sălaj. Din norocire, însă, bravul şi deşteptul popor român din Bobota nu s-a lăsată sedus de sfaturile neromâneşti ale preotului său, ci, respingându-le cu dispreţ, s-au grupată cu toţii în jurul unui română harnic, pe care l-au şi ales ca primar, iar părintele Vaida şi cu Zelekovits au rămasă cu buzele umflate. Din acel moment, părintele Vaida a prins mânie pe învățătorul din Bobota, pe care-l persecută fără cruțare, din cauză că acest învăţător a luptat, alături cu poporul, în interesul cauzei româneşti"[488].

1914, mai 20: „În comuna **Bobota**, judeţul Sălaj, ulterior raion Șimleu, regiunea Oradea, se naște Corneliu Valentin Coposu. Tatăl său, Valentin Coposu, era protopop greco-catolic al **Șamșodului**, asesor consistorial și arhidiacon, doctor în Teologie, specialist în limba arameică și fruntaș țărănist, președintele Ligii antirevizioniste, prieten și colaborator apropiat al lui Iuliu Maniu. Valentin Coposu era fiul protopopului Grigore Coposu și al Ludovicăi, născută Şuteu, fiică de protopop greco-catolic. Grigore Coposu era prieten și colaborator cu llie Măcelariu"[489].

1929: **„Sfinţirea bisericii din Bobota**. Comuna Bobota, din mijlocul Sălajului, a avut o zi de rară înălţare sufletească, la 1 septembrie a. c., cu ocazia sfinţirii de biserică, celebrată de P. S. Sa Episcopul Gherlei, Dr. Iuliu Hossu, pe care serbare a onorat-o cu Înalta Sa prezenţă însuşi prim-ministrul țării, dl Iuliu Maniu, împreună cu

---

[488] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 233, Braşov 1891, p. 3
[489] Zarojanu, Tudor Cătălin, *Viaţa lui Corneliu Coposu*, Bucureşti 1996, p. 6

membrii ilustrei sale familii, însoţit de o distinsă suită de parlamentari şi notabilităţi… Încă în dimineaţa zilei de 31 august, comuna Bobota s-a îmbrăcat în haină de sărbătoare, în aşteptarea iluştrilor oaspeți. Toate drumurile şi curţiie se împodobeau cu ramuri verzi şi trei superbe porţi triumfale se înălţau întru sărbătorirea celor aşteptaţi cu drag… / La orele 18,30, soseşte, cu automobilul, P. S. Sa Episcopul, însoţit de reverendisimus Dr. Grigorie Pop, canonic. La hotarul comunei este întimpinat de un banderiu de 24 călăreţi, condus de intelectualii T. Chiş, A. Talpoş şi N. Kraus. Banderiul îl însoţeşte până la prima poartă triumfală, împodobită cu flori şi becuri electrice, unde predomină salutul minier „Noroc bun!“ şi ciocanul minier. Acolo este întimpinat de directorul minelor de cărbuni, E. König, care, ca un adevărat patron al comunei şi al bisericii, a dat tot sprijinul la aceste serbări. P. S. Sa, în sunetul sirenelor de la mină şi al fanfarelor, trece în automobilul minei de cărbuni, splendid împodobit cu flori, şi înaintează prin cordonul minerilor, pe şoseaua împodobită cu flori şi steguleţe, până la primărie. Aici, dintre miile de credincioşi, se înalţă o a doua poartă triumfală, frumos împodobită, purtând inscripţia: „Întru mulți ani, Dispunătorule!“, unde este salutat de către prefectul judeţului, Dr. Alexandru Aciu, înconjurat de domnii primpretori Dr. Coriolan Pop şi D. Hobles, domnul notar comunal A. Dragoş şi numeroşi intelectuali din loc şi jur. P. S. Sa, după ce mulţumeşte, se îndreaptă spre carul alegoric, îmbrăcat totul în flori, şi purtând un tablou vivant de îngeri, care îşi exprimau omagiul, întinzând o mitră episcopească blândului urmaş al lui Hristos. Carul alegoric poartă inseripția: „Bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului“, şi este tras de 6 boi albi, împodobiţi cu ştergare şi ramuri, decorate cu fulgi de

pene şi flori, în faţa carului alegoric îl întimpină pe P. S. Sa fiica preotului local, domnişoara Corneliţa Copos şi domnul Director al şcolii primare din loc, Augustin Buhaiu, care au aranjat şi condus carul alegoric…

Primirea domnului prim-ministru. La 1 septembrie, deodată cu răsăritul soarelui, întreaga comună **Bobota** este cuprinsă de o vie emoție şi însuflețire, așteptând sosirea celui mai iubit şi distins bărbat al României întregite, Dr. Iuliu Maniu, prim-ministru. Mii de oameni se grăbeau către primăria comunală şi sute de minieri se aranjau la prima poartă tiumfală, încunjurând un cortegiu de automobile, în care ocupau loc: cel mai iubit prim-ministru, însoţit de membrii aparținători ilustrei sale familii, văduva Elena Pop, soție de vicar, doamna şi domnul Dr. Zaharie Boilă, prefectul judeţului Târnava Mică, Dr. Romul Boilă, vicepreşedintele Senatului, cu domnişoarele Liviuţa, Ileana, Lia şi Iuliu Boilă, domnişoara Cornelia Erdely şi M. O. D. Romul Erdely, senatorul Dr. Dănilă Szakó, şi deputatul Dr. Iuliu Coroian, însoţiţi de delegatul domnului Ministru de Interne, Dr. Alexandru Vaida-Voevod, secretar Dr. Şerban, pretectul judeţului Dr. Alexandru Aciu, subprefectul Dr, Cornel Sima, prim-notarul Ioan Delcu, Pseşedintele Organizaţiei județene, Dr. G. Pop, deputatul Dr. G. Văleanu şi familia, distinsul director al Şcolii Normale, Cornel Pop şi familia, Preşedintele organizaţiei de plasă Dr. Ioan Szabó şi familia, directorul de liceu L. Ghergariu şi familia, delegaţii orasului Careii Mari, Dr. Rusu B., notar public, A. Coza, director, Dr. Câmpeanu, avocat, Dr. I. Gheţie, Dr. A. Gheţie, Dr. S. Pop, avocaţi în Zalău, şi alţi numeroşi intelectuali, ale căror nume ne-au scăpat… / Între uralele nesfârşite ale miilor de oameni, îl primeşte pe dl prim-ministru şi ilustra suită,

primpretorul de la **Supur**, Dr. Coriolan Pop, iar domnia sa păşeşte, plăcut surprins, la carul alegoric, condus de domnişoara Coraeliţa Copos şi dl director Aug. Buhaiu, purtând azi inscripţia viu repetată de fetiţele de pe car, fâlfâind steguleţe treicolor: Tara noastră să trăiască şi Maniu s-o cârmuiască!”. Cortegiul format de miile de cetăţeni din loc şi jur, în sunete de fanfară şi cântări naţionale, se îndreaptă spre casa parohială, la poarta căreia, sub arcul împodobil, îl primeşte preotul local, Valentin Copos, relevând, în cuvinte entuziaste, înalta distincţie de care se bucură comuna, prin Înalta prezenţă a Domniei Sale şi a Ilustrei Sale familii şi suită, accentuând mândria comunei de a fi locul natal al celei mai Ilustre matroane, neuitata mamă a Domniei Sale, Clara Maniu, născută Coroianu. Dl prim-ministru răspunde vădit mişcat, asigurând comuna de Înalta Sa protecţie, păstrând în suflet amintirea pioasă a bunicului său şi a neuitatei sale mame…

Parastasul pentru Clara Maniu. În pioase cuvinte, Î. P, S. parentează pe Ilustra Matroană, mama Excelenţei Sale, Prim-ministrului, Clara, cândva Maniu, născută Coroianu, în comuna Bobota, în memoria căreia urmează parastasul, sub durata căruia Excelenţa Sa, Domnul prim-ministrul, cu întreaga familie prezentă, urcă treptele altarului şi, în faţa miilor de credincioşi, adânc impresionaţi, ridică strămoşescul „Paos“, pentru repausul în veci neuitaţei lor mamă şi bunică, Clara, cândva Maniu. Terminând Sf. Liturghie, după o masă copioasă, oferită de preotul local tuturor asistenţilor, urmează recepţiile oficiuale, între care remarcăm primirea celor peste 40 de preoţi, conduşi de vicarul Sălajului…

Masa, cu participarea alor circa 80 de intelectuali, în sala Şcolii primare, unde, după ce Î. P. S. vorbeşte pentru

capul bisericii si pentru Dinastia țării, reprezentată prin domnul prim-ministru. Excelenţa Sa, într-un măiestrit discurs, reliefează trecutul Sălajului, care a dat neamului atâţia oameni mari, ca Bărnuţiu şi Gh, Pop de Băseşti, şi **trecutul comunei Bobota**, unde-şi doarme somnul de veci marele dascăl al neamului Gh. Şincai (legendă locală, fără acoperire – n. n.)… / Dl Prim-ministru, înainte de a părăsi comuna, face bisericii o donaţie princiară, de 30.000 lei, sub denumirea „Fundaţiunea Dr. Ioan Maniu şi soţia Clara Coroianu“ / Ziua de 1 septembrie va fi, timp îndelungat, o scumpă suvenire în inimile credincioşilor din **Bobolia** şi a tuturor celor ce au asistat la aceste înălțătoare serbări”[490].

1936: „**Biserica din Bobota** e aşezată în mijlocul satului, situat pe un podiş. Edificiu masiv, cu boltitură de cărămidă; interior pictat frumos şi un Iconostas artistic lucrat! / Ocazional am răsfoit cărţile acestei biserici, cercând după notițe vechi. Am aflat câteva şi mai vechi, şi mai noi. / În *Apostolierul* tipărit la Bucureşti, în 1888, sub domnia primului Rege al României, Carol I, pe foaia a 2-a, netipărită, e scris cu litere latine aşa: „Acest Apostoler sfințit s-a cumpărat spre folosinţa tinerilor şcolari de la şcoala greco-catolică din **Bobota**, în anul 1894, prin mult înduratul şi binevoitorul prosperării tinerimii, a cărui subscrieri şi binefăcător se poate vedea mai jos numele scris cu mâna sa proprie. / Talpos Miklos… / Andreiu Tiuhan student de cl. IV, Bobota, la 22 mai 1915. / În *Minologiu*, tipărit la Blaj, sub Gavril Grigorie, Maior, în 1781, domn fiind Iosif II, pe marginile primelor foi e nota, cu chirilice: „Aceasta sfântă carte, anume Mineiu, o au cumpărat, în loc de două sărindare, pe seama bisericii de **Bobota**, Muste Gavriil şi

[490] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 39, Blaj 1929, pp. 1, 2

Pop Dumitru, ca să fie pomană pentru sufletul morților, Maica lui Muste Gavriil şi muierea lui Pop Dumitru, precum mărturisesc **curatorii de Bobota**, Pârvu Simion şi Boloş Găvrilă, din indemnul părintelui Popa Toma, paroh de aicea, înaintea noastră, Ion Balint ficurator, şi protopop al Eparhiei **Şimleului** Ungur Petru, anul 1784 junie 1". Pe peretele dinapoi al cărţii, cu litere chirilice, e scris: „În loc de două sărindare, pe seama sfintei biserici de Bobota şi nimeni să nu poată lua de la biserică, curatori fiind Pârv Simion şi Boloj Găvrilă, paroh Popa Toma, protopop Ungur Pătru". / Pe un *Pentecostar*, tipărit sub Maria Terezia, la 1768, e notat cu litere chirilice: „Această sfântă carte, anume Pentekostar, l-a cumpărat, de la noi, Vasilie Iminoviciu Raț, jupânul Urs şi jupânul Buda Gavril, la pomenirea sufletelor morţilor dumnealor, la anul 1771, luna decembrie, zile 10". / În *Strajnicul*, tipărit la 1773, pe peretele dinainte e însemnarea cu litere chirilice: „Acest sfânt *Strajnic* l-a dăruit dumneasa Vasilie Viteaz, logofăt clerului românesc din Ardeal şi asesor al varmeghii Bălgradului (Alba Iulia), pe seama sfintei biserici de **Bobota,** să-i fie de pomenire sie şi părinţilor dumnesale s-au trimis prin mine Ioan Balint ficurator, 1782, Aprilie 20". / Mai în jos, în latină: „Fungens Basilius Fejér m. pr., cantor Eclesiae G catholicae Babutziensis". / Nota cu chirilice de mai sus e reprodusă şi pe marginea din jos a foilor prime, cu deosebirea că, aici, se scrie: assesor a vestitei varmeghii a Belgradului"[491].

[491] *Vestitorul*, Anul XII, nr. 2, Oradea 1936, pp. 14, 15

BOCICOIU MARE

(Nagybocskó, Újbocskó, Bocicău,
azi **Bocicoiu Mare**, judeţul Maramureş)

1442, iunie 18, Buda: „Donaţiunea nouă a regelui Vladislau I, dată lui Ştefan și Mihail, români din **Crăciuneşti**, fiii lui Georgiu Pank, peste moșiile românesci **Crăciuneşti** (comuna Bocicoiu Mare, judeţul Maramureş), **Bocicău** (Nagybocskó, Újbocskó, Bocicău, azi **Bocicoiu Mare**, judeţul Maramureş) și **Lunca** (comuna Bocicoiu Mare, judeţul Maramureş), dăruite pentru serviciile prestate ţării, în zilele împeratului Sigismund şi ale regilor Albert şi Vladislau; moșiile se dau sub condițiuni, cum se țin şi alte moşii româneşti în Maramureş”[492].

1448, iunie 3, Buda: „Joan din Huniad, guvernatorul ţării, în recompensarea vitejiei arătate prin Mihail, fiul lui Tatul, şi Bogdan din Jalova, în mai multe tabere, mai ales în contra turcilor, dăruieşte lor moșiile **Crăciuneşti**, **Bocicou** și **Lunca**, devolute (trecute) asupra Sfintei

[492] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 184, pp. 314, 315

Coroane după repauzarea, fără succesori, a lui Ştefan Pancu din Crăciuneşti”[493].

1450: „Luca diacul, fiul lui Joan din Văncești (**Oncești**), și fraţii săi, alt Luca și Maxim se învoiesc cu Sandor, fiul lui Gregoriu din **Crăciuneşti**, şi cu Stefan Panky (Pancu), fiul lui Georgiu din Crăciuneşti, că vor purta împreună expensele (cheltuielile) procesului ce au ridicat în contra lui Mihail Thathul (Tatul) pentru ocuparea moșiilor lor **Crăciuneşti**, **Bocicou** și **Lunca**”[494].

1458, mai 10, Buda: „Regele Mathia Corvinul, la cererea lui Mihail, fiul lui Thatul, și Bogdan din Jalova, confirmă literile (scrisorile) donaţionale, date prin tatăl său, Joan din Huniad, guvernatorul ţării, în 3 iunie 1448, despre moșiile **Crăciuneşti**, Bocicou și **Lunca**; pe deasupra mai dăruieşte numiților și dreptul regesc ce s-ar afla tot acolo”[495].

1473, martie 13, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti pentru introducerea lui Nicolau Dragfy din Béltek în moșiile **Bârsana**, **Iza**, **Apșa de jos**, Rosalia (**Rozavlea**), **Strâmtura**, **Șieu**, **Ruszkova**, **Botiza**, Bedeu, Belavár (Kis-Kirva), **Crăciuneşti**, Várallja (Váralya, Szucsetatye, Sub Cetate), **Bocicou**, **Biserică albă**, Două **Vișae** şi **Borșa**. Moșnenii protestează în tot locul”[496].

[493] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 1335, 336

[494] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 200, pp. 341, 342

[495] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 239, pp. 407, 408

[496] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 300, pp. 517, 518

1479, martie 21, Baia Mare: „Mandatul judelui Curiei regeşti către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Joan Forintverö, cetățeanul din **Baia Mare**, în contra lui Petru din Deces, comitele camerelor regeşti din Maramureș, care, cu mai mulți, a năvălit asupra curților sale din **Bocicoi** şi **Lunca**, de acolo a mânat vitele, caii, oile, rațele, puii și a luat toate, dimpreună cu literile (scriesorile) sale, și l-a păgubit cu mai mult de o mie de florini. Plângerea s-a aflat de adevărată”[497].

1479, decembrie 20, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul, către conventul mănăstirii Mănăştur (Clusiului), ca să cerceteze faptele potenciarie (penale) săvârșite prin Petru din Decșiu, comitele Maramureșului, care, cu putere armată, a ocupat moșiile **Bocicou** şi **Lunca**, casele, morile și biserica parohială din Bocicou, le-a dărâmat, le-a ars, pe iobagi i-a omorât, mobilele și icoanele sfinţilor în parte le-a ars, în parte le-a dus, și pagube a făcut în valoare de 2.000 florini de aur. După cercetarea făcută, toate s-au aflat adevărate, afară de valoarea pagubelor”[498].

1575: „La **Bocicoiu**, în 1575, găsim o piuă de bătut pănură și postav pentru haine româneşti”[499].

---

[497] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 314, pp. 537, 538

[498] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 318, pp. 546, 547

[499] *Revista de istorie*, Tomul 24, nr. 5, Bucureşti 1971, p. 887

BOCICOEL

(Bathkow, judeţul Maramureş)

1365, februarie 2: Regele Ludovic, despre **moşiile voievodale maramureşene**: „Este o cerință a înălțimii regești și o datorie a celor aflați în loc de cinste ca, prin îmbelșugată dărnicie, să răsplătească credincioasele slujbe ale credincioșilor lor, pentru ca și ceilalți, luând pildă de la ei, din credincioși să ajungă mai credincioși și din supuși mai supuși.

Drept aceea, prin aceste rânduri voim să ajungă la cunoștința tuturor că, întorcându-ne căutarea privirii noastre spre viteazul bărbat Balc, fiul lui Sas, voievodul nostru maramureșean, iubitul și credinciosul nostru, și rechemând în amintirea înălțimii noastre nemăsuratele lui slujbe, prin care acesta s-a făcut plăcut maiestății noastre cu o dragoste atât de fierbinte, încât, părăsindu-și și lăsându-și în urmă părinții săi scumpi și foarte multe rude, ca și toată averea lui, a venit, **din țara noastră moldoveanească**, în regatul nostru al Ungariei, în sânul iubirii noastre, aducându-ne slujbele ce a văzut el cu înnăscuta sa iscusință că sunt spre folosul sporirii cinstei și puterii noastre. Iar noi, aducându-ne aminte de aceste și de alte preastrălucite vrednicii ale slujbelor sale, pe care am știut că acesta le-a împlinit cu grijă și iscusință, în chipul de mai sus, cu râvna celor mai

mari stăruințe, oriunde și, mai cu osebire, în zisa noastră țară moldovenească, nu fără vărsarea sângelui său însuși și îndurarea de răni cumplite, și cu moartea crudă a fraților și rudelor sale și a multor slujitori de ai lui, și pe care slujbe știm că le împlinește și acum și credem cu tărie că le va împlini și în viitor, și socotind din parte-ne că se cuvine să se dea răsplăți vrednice celui vrednic, și răsplăți mari celor mari, și ca o răsplată însemnată să întremeze și să învioreze trudnicele osteneli, ca un semn al iubirii noastre osebite și ca o dovadă de dragoste, cu buna învoire și încuviințare a prealuminatei principese doamna Elisabeta, regina Ungariei, mama noastră preaiubită, și după îndelungată sfătuire cu prelații și baronii regatului nostru, am dat, am dăruit și am hărăzit pomenitului voievod Balc și, prin el, lui Drag, Dragomir și Ștefan, frații lui buni, și tuturor moștenitorilor lor și urmașilor lor, ca să le stăpânească, să le țină și să le aibă pe veci și nestrămutat, în aceleași adevărate și vechi hotare în care au fost ținute și stăpânite până acum, fără vătămarea drepturilor altora, moșia numită **Cuhea** (Bogdan Vodă, judeţul Maramureş), ce se află în țara noastră a Maramureșului, cu alte sate, numite **Ieud** (Jood, judeţul Maramureş), **Bocicoel** (Bathkow, judeţul Maramureş), cele două **Vișee** (Kethuyssou, azi **Vişeul de Sus şi de Jos**, judeţul Maramureş), **Moiseiu** (Moize, azi **Moisei**, judeţul Maramureş), **Borșa** (Bors, judeţul Maramureş) și cele două **Seliște** (Kethzeleste, azi **Săliştea**, judeţul Maramureş), aflătoare în pomenita țară a Maramureșului, ce țin de aceeași moșie **Cuhea**, cu toate folosințele lor, anume ape, păduri și munți și orice ar ține de ele, oricum s-ar numi, trecute în mâinile noastre regești de la **voievodul Bogdan și fiii săi**, necredincioși învederați ai noștri, pentru blestemata lor vină de necredință, din aceea că acel Bogdan și fiii

săi, fulgerați de diavolul, dușmanul neamului omenesc, care, rănindu-le greu inima cu săgețile sale înveninate de viclenie și înșelăciune, i-a îndemnat, de mai multe ori, ca să se abată de la calea adevărului şi de la statornicia credinţei datorate, plecând pe ascuns din zisul nostru regat al Ungariei în sus pomenita noastră ţară moldovenească, uneltesc să o păstreze, spre paguba maiestăţii noastre; drept care noi, pentru ca nebunia lor să nu fie cumva pildă altora, care ar cuteza fapte asemănătoare, am lipsit şi despuiat cu totul, ca pe nişte nevrednici, pe acel Bogdan şi fiii săi sus-zişi de sus-numitele moşii, nimicind, stricând şi socotind deşarte toate actele scrise şi întocmite pentru acel Bogdan şi fiii săi, cu privire la sus-zisele moşii”[500].

1365, februarie 2 (cu întăritură, în 11 august 1373): „Balc, fiul lui Sas şi fraţii săi, Drag, Dragomer şi Ştefan” primesc întăritură pentru „moşia **Cuhea**, cu pertinenţiile sale: **Jeud Bachov**, ambele **Vişae**, **Moyseni**, **Borşa** şi ambele **Selişte**, confiscate de la Bogdan Vodă, ieşit la Moldova şi căzut sub nota de infidelitate”[501].

Există şi lucrări care se ocupă de „nobilitatea” străveche a unor anumite neamuri, precum cea a reputatului istoric Ioan-Aurel, *Genealogii maramureşene medievale – Exemplul familiei Gorzo (Gurzău) din Ieud*[502], care probează că neamurile stăpânitoare peste satele Ieud, Dragomireşti, Cuhea, Bocicoiu etc. sunt urmaşii Drăgoşeştilor,

---

500 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 382, pp. 398-401

501 Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 65

502 *Maramureş – Vatră de istorie milenară*, volumul VII, p. 99

care se trag, prin Sas, din copii acestuia, Balc[503], Drag, ginerele Dragomir, Ştefan şi Ioan Românul, menţionaţi documentar în anii 1365[504] şi 1373, urmaşii direcţi ai lui Dragomir fiind Sandrin, numit, în 1471, „Sandrin de Dragomireşti"[505], şi Gheorghe, menţionaţi în anul 1402. Dragomir[506], care dă numele satului Dragomireşti[507] sau Dra-

---

503 **1365, februarie 2**: „Balc, fiul lui Sas şi fraţii săi, Drag, Dragomer şi Ştefan" primesc întăritură pentru „moşia Cuhea, cu pertinenţiile sale: Jeud Bachov, ambele Vişae, Moyseni,Borşa şi ambele Selişte, confiscate de la Bogdav Vodă, ieşit la Moldova şi căzut sub nota de infidelitate". Întăritură, în 11 august 1373 (p. 65).

504 Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 56

505 *Dumineca*, Anul XV, No. 18, 30 aprilie 1939, p. 2

506 **1365, 2 februarie:** „Dragmer = Dragumir, nume personal compus din vechiul slavonic *drag* = filemon = iubit şi din *mir*, asemenea vechi slavonic, înseamnă şi *lumea* (vezi F. Miklosich: *Lexicon Linguae slavonicae veteris dialecti*, 1850). Dragomir ar însemna: *iubitul lumii* şi ne aminteşte, la împăratul Tit Vespasian, pe care Suetoniu-l numeşte „amor et delicae generis humani". Altcum, sufixul „mir" îl întâlnim şi la Goţi, de exemplu: Theodemir, Valamir, Videmir (Jordanis (551): *de Gothorum origine et rebus gestis*"

507 „Dragomireşti (ung. Dragomerfalva), 1385 „Dânfalva", 1435 „Dragomerfalva", proprietatea lui Dragomir, ginerele lui Sas Vodă, şi a descendenţilor săi (cf. ib. nr. 51, 170, pag. 355, 505, 508, 627); străbunii familiilor: Bodruma alias Fiţigău (1749), Deac alias Dragomir (1489), Fiţigău (1549), Font (1653), Gricl (1549), Ostaş (1470), Pop alias Fiţigău (1579), Sacalâş (1549), Tomşa alias Dragomir (1699), Ţurcuş (1451), Zubaşcu (1587) şi Conci alias Turcuş (1672)"

gomérfalva[508], era ginerele lui Sas Voievod[509], iar eu sunt de părere că şi primul Ţicală pătrunde în familia descendenţilor lui Ştefan Voievod – fiul lui Iuga şi fratele lui „Iohanis Olachorum”[510], tot din postura de ginere, „posesiunile principale Cuhea”[511] aflându-se, încă din 14 mai 1353, în posesiunea descendenţilor lui Iuga, „mandatul regal”, cum se numeau întăriturile, fiind reconfirmat în 12 octombrie 1355 (p. 33) şi în 24 iunie 1360 (p. 45) şi în 22 iunie 1384 (p. 82).

1373, august 11, Szilvásvárad: „Mandatul regelui Ludovic pentru introducerea lui Balk, Drag și Joan, fiii voievodului oarecândva Sas, în domeniul moșiei **Cuhea** și pertinențelor ei, şi a moşiilor **Bocicoi** (Bathkow, azi **Bocicoel**, judeţul Maramureş), **Biserică albă** (districtul Sighetului, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Taras** (în Ucraina) și **Buștina** (în Ucraina); introducerea se face fără contrazicere (întâmpinare de împotrivire – n. n.), și se disting hotarele moșiilor **Jeud**, **Vișeu** (Kethuyssou, azi **Vişeul**

[508] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 58, nota 3

[509] Filipaşcu, Alexandru, *Istoria Maramureşului,* Bucureşti 1940, Baia Mare 1997, p. 92

[510] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 30

[511] **1353, mai 14:** Ştefan şi Ioan, fii lui Iuga („Stephani et Iohanis Olachorum filiorum Ige similer Olachy”) primesc „mandatul regelui Ludovic I” pentru „posesiunile principale Cuhea, în districtul Maramureş”.

de Sus şi de Jos, judeţul Maramureş), **Borşa** (Bors, judeţul Maramureş) etc."[512].

1444, martie 10, Buda: „Regele Vladislau I dăruieşte lui Simeon din **Bocicoel**, fratelui acestuia, Joan, şi unchiului lor, Georgiu Maruș, prediul părăsit **Bocicoel**, în recompensarea meritelor lui Simeon, câştigate în războiul cu turcii, avut în Serbia, Bulgaria şi în marginile Rumeliei"[513].

1444, martie 30, Buda: „Mandatul Regelui Vladislau I pentru introducerea lui Simeon din **Bocicoel**, a fratelui său Joan și a unchiului lor Georgiu Maruș în prediul părăsit **Bocicoel**, în districtul Cuhei. Introducerea se face în prezenţa trimisului capitlului din Oradea, fără contrazicere"[514].

1454, iunie 17: „Ambrosiu, fiul lui Stanislau din **Dolha**, cu fraţii săi, conferă lui Simeon din **Bocicoel** și fraților lui keneziatul moşiei **Cuhea** și se obligă a mijloci de la rege scrisoare nobiliară despre moșia Cuhea, și a conferi jumătatea moșiei lui Simeon"[515].

1456, aprilie 28, Buda: „Donaţiune nouă, prin care regele Ladislau V dăruieşte lui Ambrosiu din **Dolha** și fratelui său Mihail, voievod din Rosalia (**Rozavlea**) moşia

[512] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 36, pp. 65-67

[513] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 189, pp. 326, 327

[514] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 190, pp. 327, 328

[515] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 220, pp. 373, 374

Cuhea, ținută de strămoşii lui Ambrosiu, dar ocupată prin Simeon din **Bocicoel**"[516].

1456, aprilie 28, Buda: „Mandatul regelui Ladislau pentru introducerea lui Ambrosiu din **Dolha** și a fratelui său Mihail, voievod din Rosalia (**Rozavlea**), in posesiunea moșiei **Cuhea**, și al dreptului regesc de acolo, ocupate prin Simon din **Bocicoel**"[517].

1456, mai 12, Buda: „Donaţiune nouă a regelui Ladislau V, dată lui Simeon și fratelui său Joan din **Cuhea**, despre moșia **Bocicoel**, în a cărei posesiune erau și înainte de acea"[518].

1471, februarie 6: „Joan Deak din **Dragumireşti**, Mandra Costa din **Vişeu de jos** şi Simeon din **Ieud**, pe de o parte, pe de altă parte Simeon din **Cuhea**, Joan Maroș și alt Joan Buftea din **Cuhea**, se învoiesc asupra hotarelor controversate din Cuhea și **Bocicoel**"[519].

1900: „În numele comitetului parohial greco-catolic din **Cuhe**, precum şi a celuia din **Bocicoel**, îmi ţin de datorinţă şi pe această cale a aduce mulţămită curatorului primar Pintea Dumitrean şi fiului său Vasiliu Dumitrean din **Bocicoel**, precum şi credincioşilor evlavioşi din **Cuhe**, Vasiliu Mariş, cantor, Ștefan Lazar, docinte greco-catolic în pensiune, Cristofor Gociu şi Iuon Buftea Sciopanul, pentru că au binevoit a procura câte un exemplar din Sfânta

---

[516] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 223, pp. 380, 381

[517] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 224, pp. 381, 382

[518] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 228, pp. 387, 388

[519] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 294, pp. 508, 509

Evanghelie, cu litere latine, de la tipografia arhidiecezană din Blaj, în preţ de câte 100 coroane exemplarul, legătură de lux, în barşon de mătasă, cu cadre de argint de China pe ambii păreţi, pe păretele prim, cei 4 Evanghelişti şi cruce frumoasă, tot de argint de China, oftând acestor creştini buni viaţă fericită de la Dumnezeu. Darul lor, făcut spre mărirea lui Dumnezeu, să le fie bine primit. / Georgiu Balint, preot"[520].

1949: „Satul **Bocicoel are acum moara lui.** Un biet sat în Maramureş, uitat de Dumnezeu, dar și de oameni. Țăranii ar fi dorit să aibă moara lor, să nu mai care sacii cu porumb la morile din jur. Nimic mai normal şi mai justificat. Comitetul Provizoriu din Bocicoel, plin de grijă pentru nevoile ţăranilor muncitori, se adresează Comitetului Provizoriu al plăşii şi acesta găseşte soluția într-un mod cu adevărat democratic. El „procură", mai întâi, un motor, „care stătea ascuns la un chiabur din comuna **Săcel**", apei „cu piesele de la moara altui chiabur, din comuna **Dragomireşti**, le-a montat bocicoelilor o moară"[521].

---

520 *Unirea*, Anul X, nr. 11, Blaj 1900, p. 97

521 *Vestitorul*, Anul II, nr. 12, Oradea 1949, p. 9

BOCŞA

(Boza, Baska, judeţul Sălaj)

1352, aprilie 11, Buda: Sesizat de Ioan, fiul lui Petru de **Cehăluţ** (**Chahul, Chohul**, judeţul Satu Mare), „că el vrea, potrivit legii, să intre în posesia moşiei sale numită **Raph** (lângă Marghita, judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Solnoc, Ludovic, regele Ungariei, solicită capitlului bisericii din Oradea să trimită un om care să cerceteze, împreună cu „omul nostru, Ladislau, fiul lui Guth de **Dioşod** (judeţul Sălaj), sau Ioan, fiul aceluiaşi, ori Dominic cel Mare de **Bocşa** (**Boza**, judeţul Sălaj), sau, în lipsa acestora, Simion, tot de Bocşa”, şi să „hotărnicească după adevăratele şi vechile ei semne de hotar”[522].

1782, Johann Lehmann: „La 23 mai, spre Cluj, peste munţi fără drumuri şi prin sate prost construite şi puţin locuite. **Ilişua** (Illova, Ilosva, comuna Şărmăşag, judeţul Sălaj) e nimica toată; **Bocşa** (Baska, judeţul Sălaj) nu-i ceva mai mult. Popa de aici are o locuinţă bine mobilată, plină cu tot felul de alimente. Atunci era pe la amiază, după o noapte de lipsă, în cârciumă nu se găsea nimic, domnul popă şi soţia lui n-au vrut nicidecum să-şi vândă podoaba

[522] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 110, pp. 117, 118

curții lor. Domnişoara popă, însă, o fetiță tare drăgălaşă, ne-a luat partea şi şi-a înduplecat părinții, ca să-i îngăduie să ne vândă găini, ouă, untură, precum şi făină de porumb. Judecând după plată, înduplecarea nu a necesitat prea multe ocolişuri. Un cocoş tânăr, frumuşel, fuge prin curte. La întrebarea dacă ea ar putea să-l vândă, veni răspunsul: da! Cât costă? Doi guldeni. În aceeași proporţie, au fost preţuite şi celelalte. Totuşi, era ceva"[523].

Bei Vidra de Jos — La Vidra de Jos

At Vidra de Jos — A Vidra de Jos

[523] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 584

BOCŞA

(Boksánbánya, Bokschan, Bocşa Română,
judeţul Caraş-Severin)

1351, august 3: „Capitlul din **Cenad** (**Chanad**) raportează lui Ludovic I, regele Ungariei, că, potrivit poruncii lui, dată din Buda, la 18 iulie, a pus pe Ioan, Egidiu și Marcu, fiii lui Hench, în stăpânirea moșiei lor **Beninys** (**Belenus**, lângă Cârnecea, judeţul Caraş-Severin) din districtul Kuesd, prin Ioan cel Roșu, omul regelui, și prin Ștefan, trimisul capitlului. / Alte nume de persoane și de localități pomenite în document: Petru diacul (litteratus), Iacob fiul lui Mihail, cnezul Ilie, **Valea Bocșa** (Boksapataka), **Secaş** (Scekus), **Gârlişte** (Gralista), **Valea Copac** (?) (Kapasy), Medikpataka, Vzomok, Drumul pietros (Kuesdut), Bănia (Banya), rîul Syragy, râul Belenus"[524].

1773, mai 13, Iosif al II-lea: „Am plecat apoi la **Bocşa**, unde am ajuns (din Vârşeţ, Serbia) după o oră şi jumătate. De la ,,Schókel"??, până la Bocşa, drumul e cam tăiat, culturi nu prea sunt şi se vede bine că au fost aici, cândva, păduri, deoarece se găsesc, ici-colo, case de adăpost, care însă sunt aproape toate în ruină. Vitele pasc

---

524 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 53, p. 48

pretutindeni şi toti muntii din jurul **Bocşei** sunt total despăduriţi. Se găsesc numai câteva sate româneşti răzlețe. Uzinele constau din trei ateliere de fierărie şi trei furnale mari, unde se toarnă, după cerere, gloanțe, obuze şi grenade. Am văzut, de asemenea, un furnal în funcțiune. Sistemul de funcționare este la fel cum am văzut în mai multe locuri. Cărbuni se fac în pădure şi se transportă pe cai de povară. Apa Bârzavei e, ce-i drept, bună pentru acționarea maşinilor, dar nu tot timpul anului, iar pentru plute, nu e bună deloc”[525].

1780, Francesco Griselini: „Am putea spune, despre munţii Moraviţei, în întreaga lor întindere, până la **Reşiţa**, că sunt de fier. Minereul stă în grămezi şi bolovani, din care cauză se poate scoate la suprafaţă cu uşurinţă şi în mari cantități. Cu acest minereu este ocupat un mare număr de lucrători, la cuptorul cel mare din **Reşiţa**, care se află situat nu departe de **Bocşa** (judeţul Caraş-Severin)... Straturile de fier... de deasupra, mai mult expuse contactului cu aerul, posedă şi putere magnetică. Acest munte de fier este numit, de către români, „Minera Mare” sau Ocna Mare (azi **Ocna de Fier**, judeţul Caraş-Severin). Producţia anuală... de aramă... e de 3.000-4.000 de măji, adică de aramă curată, aşa cum se pune în comerţ, ca marfă gata prelucrată; această aramă este în sine mai flexibilă decât aceea de la **Oraviţa** (judeţul Caraş-Severin) şi se mai poate şi topi mai uşor şi cu mai puţine cheltuieli. Ea este transportată la **Ciclova** (judeţul Caraş-Severin), lângă Oraviţa, unde i se dă, prin ciocănire, ultima pregătire.

Fierul, îndată ce iese din prima prelucrare, din munţii de unde este extras, se transportă la cuptorul cel

[525] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 134

mare de la **Reşiţa**, pe care l-am vizitat, continuându-mi drumul, peste **Biniş** (comuna Doclin, judeţul Caraş-Severin) şi **Bocşa**. Pentru a grăbi topirea, se adaugă şi calcar, care încetineşte desfacerea sulfului din minereu. Cuptoarele de topit sunt zidite în piatră cioplită şi căptuşite, pe dinăuntru, cu lut refractar, care rezistă focului. Fierul ce iese de la prima topire, care se numeşte Flossen, spre a fi transformat în oţel, se bate în drugi, cu ciocanele, apoi se aşează pe o vatră specială, al cărei cămin trebuie să fie scund şi în aşa fel zidit, ca focul să poată fi cât mai concentrat. Toată arta pentru fabricarea oțelului constă în potrivirea focului, în pregătirea foalelor, în grija cu care, la timpul potrivit, se aruncă drugilor înroşiţi zgura trebuincioasă, cu care se scot din foc şi se bagă în foc, în repetata şi necontenita batere cu ciocanul şi în răcirea în albia cu apă, în care, de asemenea, se obişnuieşte a se pune zgură. Eu însumi am văzut toată această operație, precum şi o alta mult mai grea, prin care fierul, după prima topire, este întins şi subţiat, prin baterea cu ciocanele şi făcut propriu prelucrării pentru orice întrebuințare. Am mai văzut, aici, fabricându-se obuze şi bombe de diferite calibre, granate, tunuri, obuziere, mortiere, sobe de fier, căldări, topoare şi alte unelte”[526].

1895: „Ieri, firul telegrafic aduse domnilor avocaţi Ioan Budinţian şi Ioan Oprea, precum şi învăţătorului Ioan Marcu, din partea dlui avocat Spatariu, din Vârşeţ, ştirea că renumitul profesor (Gustav) Weigand soseşte, cu trenul de la 6 ore, seara la **Bocşa Montană**. / Numaidecât s-au făcut pregătirile de lipsă, pentru întâmpinarea şi încortelarea savantului profesor şi a soției sale.

---

526 AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 421

Ioan Marcu, cu soţia sa, s-a văzut îndemnat a ieşi întru întâmpinarea distinşilor oaspeţi, la graniţa cercului Bocșa, la gara din Jidovini, însoţindu-i îndărăt până la **Bocşa**, iar soţia învătătorului Marcu a prezentat doamnei Weigand un frumos buchet de flori. / La gara din Bocşa, oaspeţii doriţi au fost întâmpinaţi de inteligința română. Dl arhitect A. Diacon i-a bineventat, în limba germană, iar dl protopop Mihail Jian, în limba română. De faţă era şi pretorul şi protopretorul cercual, vezi bine „ex offo". / De la gară, distinșii oaspeţi, însoţiţi pe carete de toţi câţi le-au ieşit spre întimpinare, fură petrecuți la casa dlui protopop Maxim Popoviciu, unde i sa oferit cuartir. Ací s-a dat o cină splendidă. / Vorbirile, se înţelege, au fost foarte animate. Ilustrul dl profesor ne-a suprins prin fluiditatea limbii române.

Astăzi, marţi, dimineață, timpul frumos, cerul senin. S-a întreprins o escursiune pedestră peste munţi, până la comuna montanistică **Ocna de fer**. Aici au fost bine primiţi de filoromânul şi simpaticul inginer-conducător al minelor de fier, dl Moritz Preyborski, posesor al decoraţiunii „Bene-merenti", de învățătorul Mitter şi alţi fruntaşi şi poporeni. / În decurs de 2 ore, dl Weigand a făcut studii lingvistice, adunând bogat material. / După un dejun a lá „Furchets", iacă deodată ne pomenirăm cu un şir de trăsuri de la **Bocşa română**, care au ieşit înaintea noastră, conduse de harnicul învăţător Dimitrie Pruneş, Nicolae Spinean, Ion Popoviciu, preot, Gruiescu. învăţător, Const. Murariu şi alţi fruntaşi.

În **Bocşa română** ne-a aşteptat Dl protopop, cu doamna protopopească, doamna Pruneş şi mulţi popereni. La dl protopop, s-a dat un prânz boieresc. Dl Weigand a făcut studii cu şcolarii şi a vizitat şcolile. Reîntors la **Bocşa**

montană, mâne va face excursiune peste „Tâlva Iriani“, Bărbosu, Ramna, Valeapai, apoi Furlug, și apoi, la Reşiţa”[527].

1898, Diaconovich: „**Bocșa** (Bogsan), **Bocşa Montană**, orășel industrial în Banat, comitatul Caraş-Severin, în valea râului Bârzava, cu 2.956 locuitori români și germani, iar ceva mai spre apus, la gura văii, **Bocşa Română**, comună rurală, cu 2.609 locuitori români. Între ambele, satul **Vasiova** (1.113 locuitori), apoi coloniile: **Buza Turcului** şi **Bichișcinu** (Neu- şi Altwerk). Cu excepţie de vreo 700 germani, populaţiunea e română, în Bocşa română şi Vasiova, agricultori autohtoni (Fratuţi), iar în Bocşa Montană, coloniști veniţi, în secolul trecut, din Țara Românească (judeţele Gorj şi Mehedinţi), care, și până astăzi) sunt numiți „ţărani” și se ocupă. mai cu seamă, cu lucrări industriale. Jurul Bocşei e delos și păduros, plin de ape curgătoare; clima e foarte plăcută, din care cauză trece de staţiune de cură climatică. Stațiune de cale ferată, protopopiat greco-ortodox şi greco-catolic; pretură, oficiu de dare, topitori de fier, casă de economii etc. Târgurile Bocşei sunt însemnate şi căutate. Spre sud de Bocşa sunt ocne bogate de fier, găsindu-se aici și magneţi naturali, apoi granate și alte pietre prețioase; iar la „Cracul cu aur”, deja romanii antici săpau după aur şi s-a săpat până mai în anii din urmă. Industria de aramă, care mai de mult își exporta productele până prin Sirinia şi Slavonia, în deceniile din urmă a încetat de tot. În prezent, se prodnce la Bocșa Montană foarte mult var de calitate excelentă, exportându-se până departe pe câmpiile Banatului. La Bocşa română se află o ţiglărie mare, în care se lucră cu maşini. Pe o culme de lângă râul

[527] *Dreptatea*, Anul II, nr. 215, Timişoara 1895, p. 3

Bârzava, se văd, intre Bocşa Montană și Bocşa română, ruinele numite de popor „Cetatea lui Erolie”, pomenită, mai întâi, în un document din **1534** (Castro Bokcha), iar la **1563** Castellum Turcarum Bokchija. La **1595**, George Borbeli, Banul Severinului, bate castelul cu 27 tunuri, alungând pe turci de aici și de la Vârșeț. La **1738**, Bocşa din nou a fost ocupată și pustiită prin turci. Mai pe urmă, au străbătut turcii până prin aceste locuri, la **1788**. La **1848**, s-au dat aici lupte între insurgenți și între cei împărăteşti, în 18 şi 24 decembrie”[528].

1905: „**Mare foc în Bocşa Română**. Confraţii noştri din Bocşa Română au dat de mare năcaz. Le-a ars, sâmbăată, tot grâul de pe 400 jugăre, adunat la un loc, ca să fie treierat. Nici o claie n-a fost asigurată, aşa că mai bine de două treimi ale harnicilor noştri economi din Bocşa Română au rămas fără pâine. Grozavă nenorocire! Focul s-a iscat de la maşina de treierat, aşa se vede că din negrija fochistului. Maşina era nouă-nouţă, cumpărată, cu 5.000 coroane, de 10 economi români, care s-au împreunat anume ca să-şi treiere înşişi grâul. Spre marea lor pagubă, însă n-au asigurat nici maşina şi nici grâul. Astfel, a ars maşina, cu grâu, cu tot, şi pierderea suferită face cam 40 mii de coroane. Numai nişte stoguri de paie au scăpat. Au venit întru ajutor şi pompierii din **Bocşa Montană**, care au ajutat la localizarea focului, dar n-au putut nimic scăpa din grâu. Mai mulţi oameni au suferit arsuri. Duminică, era să se ţină, la **Bocşa Română**, adunarea Despărţământului „Astrei”, dar nu s-a ținut, din cauza marii nenorociri”[529].

---

[528] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 512

[529] *Drapelul*, Anul V, nr. 85, Lugoj 1905, p. 3

1905: „**Concert în Bocşa Montană**. La 10 septembrie 1905 stil nou, se va aranja, în sala hotelului „Cerbul de aur” din Bocşa Montană, cu ocaziunea adunării generale a Reuniunii învăţătorilor români de la şcolile confesionale greco-ortodoxe române din dieceza Caransebeşului, concert cu următorul program: 1). „Doinitorii români”, cor mixt cu solist, de A. Popovici, executat de Reuniunea română de cântări din Bocşa Montană. 2), „Din şezătoare”, cor mixt cu solist, de I. Vidu, executat de Reuniunea de cântări „Armonia” din Bocşa Montană. 3). „La râul Vavilonului”, concert bisericesc de G. Musicescu, executat de Reuniunea de cântări „Armonia” din Bocşa Montană. 4). „Cisla”, cor bărbătesc, de Ciprian Porumbescu, executat de Reuniunea română de cântări din Bocşa Montană. 5). „Chichirezul”, monolog de Gheorghe Jianu. Urmează dans”[530].

1907, februarie 14: „**Alegerea de la Bocşa**. La orele 9, s-a terminat actul alegerii. Candidatul naţionalist Dr. Valeriu Branişte a rămas în minoritate cu 526 voturi, faţă cu Weiss. / Rezultatul acesta nu ne-a surprins, deoarece, din a doua telegramă publicată joi, seara, în ziarul nostru, văzurăm că evreul Weiss apucase, înainte până la oarele 4 p. m., cu peste 600 voturi, iar astăzi eşecul candidatului naţionalist nu ne mai miră deloc, în urma amănuntelor ce ni se comunică despre mersul alegerii. / În ajunul zilei alegerii, terorismul organelor stăpânirii şi-a ajuns culmea. Miercuri, a fost luat din pat deputatul Dr. Ştefan Petrovici, care zăcea bolnav, şi fu escortat la temniţa de stat din Seghedin, în urma ordinului procuraturii din Timişoara, deşi i se pusese dlui Petrovici termen pentru a

[530] *Drapelul*, Anul V, nr. 95, Lugoj 1905, p. 3

să prezenta la Seghedin, pe ziua de 25 februarie nou, care termen însă, pe neaşteptate, a fost revocat. Dl Petrovici ceruse, pe baza unui certificat medical, o amânare până la 1 aprilie. / În ziua alegerii, **Bocşa** se transformase într-un furnicar de baionete și puşti. Din 3.400 alegători, câţi numără cercul Bocşei, de-abia s-au prezentat la urnă 2.500. Restul alegătorilor parte au fost reţinuţi cu forţa, parte au fost intimidaţi. Dintre deputaţii români, sosiră la Bocşa domnii Coriolan Brediceanu şi D. Popovici, însoţiţi de numeroşi lugojeni. Bărbaţilor de încredere ai candidatului naţionalist li s-a interzis contactul cu alegătorii români, care veneau din comune. Terorismul a mers atât de departe, încât jandarmii au arestat pe avocatul din Lugoj Dr. Isidor Pop. Dl Dr. Pop ieri a fost eliberat din închisoare, de-abia după terminarea alegerii. De asemenea, a fost arestat şi reprezentantul ziarului „Tribuna", dl G. Stoica, căruia i s-a luat interogator. Votanţii români erau aduşi sub escortă, de către jandarmi… / S-au găsit, însă, între români şi mulţi trădători, care, pentru bani şi băutură, şi-au vândut votul lui Weiss. Preotul Nistor din Duleu a votat, împreună cu tot satul, pentru Weiss. De asemenea, şi învăţătorul Popovici din Barbosa, cu întreg satul, apoi preotul Stoian din Valeapai şi învăţătorul Crainiceanu"[531].

1936: „**Bocşa Montană**. Se află la o depărtare de cca 20 km de Reşiţa, pe linia ce duce la Timişoara. I se mai zice şi **Vasiova**. Întemeietorii ei au fost oltenii emigraţi din ţinuturile Mehedinţi şi Gorj, din cauza jugului fanariotic. / Aşezată la o altitudine de 189 m deasupra nivelului mării, cu un aer curat şi dulce, a fost declarată, de curând, staţiune climatică. / Doctorul Velicek are aci sanatoriul său, de mult

---

[531] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 26, Braşov 1907, pp. 1, 2

cunoscut, pentru tratarea bolilor de nervi, inimă, anemie, piatră la ficat etc.

În prelungirea **Bocşei Montane**, spre Reşiţa, se află **Bocşa Uzine**, precum şi **Bocşa Izvor**, ce serveşte ca loc de petrecere, având şi un frumos ştrand. De curând, s-a amenajat şi la Bocşa Uzine un ştrand, cu un bazin de beton. / În localitate se află mai multe fabrici de piele şi cărămidă, cunoscute în toată ţara pentru buna calitate a produselor lor. În zilele de târg, furnică aci o lume amestecată, judecând după costume şi limbi, ce-i dă aspectul unei expoziţii cosmopolite, în care nu ştii ce să priveşti mai întâi: faţa îmbujorată a ţăranului român de baştină, melancolia şvabului bălan sau mustaţa răsucită spre urechi a ungurului. / În celelalte zile, localitatea este de altfel tihnită şi monotonă, neprezentând vreun interes deosebit. / O mare parte dintre locuitorii ei sunt angajaţi la uzinele din Reşiţa, unde călătoresc zilnic cu trenul C. F. R. / În ce priveşte împrejurimile Bocşei, pline de privelişti frumoase şi ademenitoare, merită, din toate punctele de vedere, atenţiunea turistului. Printre acestea, recomandăm în special plimbări pe potecile ce duc la: Colţan, Ocna-de-Fer, Dognecea, Cacoveni, Dealul Ariniş, înalt de 550 m, şi pe care s-au găsit dinţi de elefant şi de cal marin, putând chiar suscita interesul arheologilor”[532].

[532] Păsărică, Ion, *Frumuseţile naturale ale Banatului*, Bucureşti 1936, p. 43

BOD

(judeţul Braşov)

3000-1800, înainte de Hristos: „Uneltele, obiectele de utilitate casnică şi armele – topoare, vârfuri de săgeți și de lănci – de os și de piatră, descoperite întâmplător sau cu ocazia săpăturilor întreprinse de cercetători, apoi vasele de ceramică pictată din epoca eneolitică (3000-1800 în. Hr), descoperite la **Ariuşd** și la **Bod** şi, în sfârșit, obiectele din epoca bronzului – săbii, căni, lănci, săgeți, un teasc aflat lângă **Prejmer** şi o ladă de bronz, găsită la **Codlea**, dovedesc evoluţia unei vieţi umane continue în această regiune”[533].

1765: „Şapte familii de tohăneni au plecat la **Râşnov**, treisprezece la **Bran**, şaisprezece la **Zărneşti** şi una la **Bod**”[534].

1887: „În urma reclamei făcute de sinodul nostru parohial din **Arpătac** și publicat în Nr. 58 al preţuitului ziar „Gazeta Transilvaniei“, din anulă acesta, venind în comuna noastră locuitorul din **Bod**, comitatul Braşovului, cu numele Vasile Mireţă, de sub nr. casei 327, a dăruit, pe seama

---

[533] Podea, Ioan, *Monografia judeţului Braşov*, vol. I, Btaşov 1938, p. 33

[534] Podea, Ioan, *Monografia judeţului Braşov*, vol. I, Braşov 1938, p. 59

bisericii noastre din Arpătac, nou edificată, suma de 25 florini vienezi, contribuind astfel la ajungerea scopului, de a ne putea procura icoanele necesare aplicabile pe templă. / Dea Dumnezeu, ca această faptă nobilă să-și afle mulţi imitatori, iară binevoitorului nostru donator îi aducem, pe calea acesta, sincerele noastre mulțămiri. / Arpătac, la 18 mai 1887. / În numele comitetului: Dionisiu Nistor, paroh-preşedinte"[535].

1889; „**Fondarea fabricii de zahăr** de la **Bod**, în anul 1889, a produs o mare schimbare în agricultura regiunii, o mare parte a locului de şes fiind cultivată, de atunci, cu sfeclă de zahăr. În ultimul deceniu, se mai cultivă, pe suprafeţe mai mici, şi menta, care se prelucrează la **fabrica de mentă** de la Bod"[536].

1902: „Despărţământul Brașov al „Asociațiunei pentru literatura română şi cultura poporului român a ţinut, ieri, în 29 iunie, după-amiaza, adunarea sa generală, **în comuna Bod**. Din Brașov s-a prezentat comitetul, compus din președintele, dl profesor Andrei Bârseanu, secretarul, dl prof. N. Bogdan, casierul, dl Cornel Aiser, și bibliotecarul, dl prof. G. Vătăşan. Între oaspeţii din Braşov, am remarcat pe dl profesor pensionar Ioan Popea, dl director de bancă Nicolae P. Petrescu, cu doamna, pe domnul avocat Lengeru şi pe dl prof. N. Sulică. La adunare au participat mai mulţi preoţi din despărțământ și numeroși ţărani și țărance din **Bod**. Adunarea s-a ţinut în biserică, unde, înainte de deschidere, şase preoţi au oficiat un parastas pentru metropoliții Andrei, Miron, Alexandru, pentru toţi foștii preşedinţi repauzaţi ai Asociațiunii, și pentru mem-

---

[535] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 111, Braşov 1887, p. 3

[536] Podea, Ioan, *Monografia judeţului Braşov*, vol. I, Braşov 1938, p. 119

brii repauzaţi ai despărțământului. Din partea administraţiei, era delegat dl notar Reindt din **Bod**. S-au votat, între altele, statutele societăţii agricole. După adunare, a fost cină comună în şcoala română, la care s-au pronunțat mai multe toaste”[537].

1904: „**Producţiune teatrală în Bod**. Corpul didactice din Bod va aranja, duminică, în 15 (28) august, o producţiune teatrală declamatorică, împreunată cu dans. Începutul, la 7 şi jumătate, seara. Intrarea: locul I, 1 coroană; locul II, 60 bani. Beneficiul net este destinat pentru biblioteca poporală. Se va reprezenta piesa poporală „Așa a fost să fie“, de Alex. Ținţariu”[538].

1944: „În cursul nopții de 23-24 august, Comandamentul Corpului de munte a luat o serie de măsuri ca: ocuparea şi punerea sub pază a tuturor instituțiilor de stat; evacuarea echipelor de telefonişti ale armatei germane din clădirea telefoanelor, de unde au fost luati 42 de prizonieri; blocarea telefoanelor; întărirea gărzilor la întreprinderile industriale, fabrici de armament şi a posturilor de radioemisie de la **Bod** si **Rotbav**; aducerea în Braşov a subunităţilor de recruți, dispersate prin comunele județului Braşov”[539].

„Care era situaţia în împrejurimile Braşovului? Postul de radio-emisie **Bod** a fost atacat de către hitlerişti, la orele 5, dimineaţa, cu scopul de a-l ocupa, dar au fost respinși de către garda care făcea paza postului; gara din **Hărman** a fost ocupată de trupele germane; la **Prejmer**,

---

537 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 133, Braşov 1902, p. 3
538 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 176, Braşov 1904, p. 3
539 Romanca, M., *Trupele române împotriva unităţilor fasciste la Braşov*, în *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca*, XXII, Cluj-Napoca 1979, pp. 22, 23

grănicerii şi jandarmii români au fost dezarmati de trupele germane, iar funcţionarii ceferişti români au fost forțați să lucreze pentru germanii, care au ocupat stația şi oficiul poştal; de la **Sânpetru**, trupele germane s-au îndreptat spre **Bod**; dinspre **Comarnic**, trupele germane, în camioane, se îndreptau spre Braşov, fiind oprite la **Dârste** şi **Timisul de Jos** de către ostașii români; la **Ghimbav** se găseau 500 de ostași germani înarmaţi, gata să intervină; la **Feldioara** se găseau 2 camioane cu trupe germane, care s-au cartiruit în localitatea respectivă, cu concursul grupului etnic de acolo; legătura telefonică între **Hălchiu**-Braşov- Hălchiu-Feldioara a fost întreruptă; **gara Bod** a fost încercuită de trupele germane, iar **aeroportul Ghimbav** ocupat. / Pe frontieră, de asemenea, s-au constatat acţiuni ale trupelor hitleriste şi horthyste, care intenționau să vină în ajutorul trupelor din Braşov"[540].

Torotzko: Kirchgang
Vălişoara: Going to church

Vălişoara: In drum spre biserică
Vălişoara: En route vers l'église

[540] Ibidem, p. 25

BOGATA DE MUREŞ

(Bogata, Bagath, Bugath,
azi **Bogata de Mureş**, judeţul Mureş)

1366, aprilie 24, Alba Iulia: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Petru, fiul lui Petru de **Bogata** (Bogata, Bagath, Bugath, azi **Bogata de Mureş**, judeţul Mureş), că, odinioară, moşiile numite **Jidveiu** (Sytwe, judeţul Alba), **Bălcaciu** (Bulkach, judeţul Alba) şi **Păucea** (Posteleke, Poustelke, judeţul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, au fost ale lui şi au ţinut şi trebuie să ţină şi acum de el, cu drept deplin, dar au fost şi sunt cotropite de mâini străine, pe care moşii el vrea, potrivit obiceiului țării, să le dobândească din nou şi să se pună să-i fie date în stăpânire, dacă nu se va face împotrivire de către vreunii, la darea acestora în stăpânire. Cu privire la care, cerem să trimiteţi pe omul vostru de mărturie, înaintea căruia, omul nostru, Emeric sau Petru, fiii lui Martin de **Ozd** (Ozd, judeţul Mureş), sau Stefan, fratele lor, fie, în lipsa acestora, Ştefan, fiul lui Nicolae, fiind chemaţi în chip legiuit vecinii şi megieşii acelor moşii, şi fiind ei de față, ducându-se pe acele moşii, să le

ia din nou, după adevăratele şi vechile lor semne de hotar, şi să le dea în stăpânire sus-zisului Petru, fiul lui Petru”[541].

1760: „Având acum Sofronie „salvus conductus“ putea să se mai miște în dreapta şi în stânga din munţi, căci faima îi mersese în toate părţile. Se pare că, în toamna-iarna 1760, fusese și la Carloviţ, căci a început să se întituleze: „vicar al sfântului sinod din Carloviţ“. Însoţit de 12 oameni și de o gardă de 200 țărani, străbătea cu alai satele, care-l primeau cu deosebită bucurie şi mari nădejdi. Ţinea soboare, ca de exemplu la **Zlagna**, **Abrud**, **Ighiu** și **Bogata pe Mureş**, îndemnând poporul la ascultare și la păstrarea credinței ortodoxe. Mişcarea lui se răspândi larg şi prinse rădăcini în diferitele ținuturi, care-l așteptau ca pe un mântuitor, așa în judeţul Târnava, după raportul din 3 ianuarie 1761, al funcţionarilor judeţului către guvern. Protopopul unit din **Dobâca**, Ioan Timandi, scrie, în 16 octomvrie 1761, generalului din Sibiu că 9 preoţi de ai săi au părăsit unirea. Contele Montoya din Sibiu, în 12 noiemvrie 1761, raportează cancelariei aulice că mișcarea revoluţionară e în creștere și cu greu mai poate spera potolirea spiritelor agitate”[542].

1898, Diaconovich: „**Bogata** sau **Bogata de Mureş** (magh. Maros-Bogát), comună rurală în Transilvania, comitatul Turda-Arieş, cu 2.486 locuitori maghiari şi români (798). Pe timpul romanilor, au fost aici castre şi două

---

[541] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 35, pp. 49-51

[542] Meteş, Ştefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, p. LIV

poduri peste Mureş; s-au găsit multe cărămizi cu sigiliul Legiunii V macedoniene”[543].

1944, septembrie 2: „Ziua de 2 septembrie 1944, când banda de dezertori şi de ofiţeri sperjuri, botezată „Divizia Tudor Vladimirescu”, şi-a făcut intrarea în Capitală, marchează începutul procesului de lichidare a glorioasei noastre armate, purtătoarea tradiţiei militare a voievozilor… / Înainte de a fi vârâte din nou în foc, unităţile româneşti primiseră ordinul să predea ruşilor întregul material de provenienţă germană sau rusă. Datorită acestui ordin, numeroase au fost regimentele care au intrat în acţiune, fără să mai dispună de armamentul greu. Astfel, Regimentul 82 infanterie (Div. 20) a ocupat poziţie în capul de pod de la **Bogata pe Mureş**, dipunând doar de o singură puşcă mitralieră „Gladiator“ de fiecare pluton (după organizarea din 1944 se prevedeau 6 PM. „Z.B.“ la pluton). Contraatacat de Regimentul 16 cavalerie din divizia 8-a germană de cavalerie S. S. „Florian Geyer“", regimentul a fost aruncat în Mureş, pierzând, în câteva minute, sute de morţi. majoritatea recruți din contingentul 1944, care nu executaseră, până atunci, nici o şedinţă de tragere de război. / În condițiuni analoage, diviziile a 9-a şi a 11-a de infanterie, precum şi a 8-a de cavalerie au atacat, zile de-a rândul, la **Iernut** şi **Oarba de Mureş**, lăsând pe teren peste 3.000 de morţi. După o lună de lupte, pierderile acestor unităţi erau de trei ori mai mari decât în toată campania din Rusia. Înainte de a atinge frontiera ungară, comandamentul român s-a văzut nevoit să desfiinţeze o sumă de unități, din lipsă de oameni. Astfel, numai pentru

---

543 Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 518

cavalerie, au fost desființate regimentele 12 roşiori, 4, 10 şi 11 călăraşi”[544].

Torotzko: Ungarische Sonntagstracht
Vălişoara: Port unguresc de Duminecă

Vălişoara: Magyar Sunday costume
Vălişoara: Costume hongrois de dimanche

[544] *Vestitorul*, Anul II, nr. 10, Oradea 1949, p. 3

BOGATA DE SUS

(Bagath, azi **Bogata de Sus**, judeţul Cluj)

1367, iunie 3, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur raportează vicevoievodului Petru că omul de mărturie, împreună cu trimisul voievodal „s-au dus la semnele de hotar ale moşiei numită **Micuş** (Mykus, azi **Miceşti**, judeţul Cluj), anume la un loc numit Fâneaţa Mare, înspre partea de răsărit, deasupra unei movile, unde au găsit trei semne vechi de hotar, dintre care unul desparte, dinspre partea de răsărit a moşiei **Pethlend** (dispărut, lângă Tureni, judeţul Cluj), al doilea semn de hotar desparte satul **Comiţâg** (Kampnyadzegh, azi **Comşeşti**, judeţul Cluj), tot dinspre partea de răsărit, şi al treilea desparte moşia Micuş, dinspre partea de miazăzi, adică semne pe care le-au înnoit, punând hotarul moşiei Micuş. Apoi, mergând, de aici, înainte, spre partea de miazăzi, peste aceeași movilă, când au vrut să ridice în culmea acelei movile un nou semn de hotar, lângă unul vechi, numaidecât atunci Chamaz, fiul lui Kania, şi Ladislau, fiul lui Toma, nobilii de Comiţâg s-au împotrivit, iar când au văzut, prin trecerea acelei movile, mai multe semne vechi de hotar, dar vădite, şi au vrut să ridice lângă vechile semne de hotar pe cele noi, sus-zişii nobili de Comiţâg s-au pus împotrivitori la ridicarea acestor semne de hotar, şi pe aceştia i-au chemat, spre a se

înfățișa înaintea noastră, la octavele sărbătorii Rusaliilor, De asemenea, mergând, de aici, înspre partea de miazăzi, când au găsit trei semne de hotar vechi, dintre care unul desparte satul Comiţâg, al doilea satul **Tur** (azi **Tureni**, judeţul Cluj) şi al treilea desparte moşia învecinată Micuş, dinspre partea de miazăzi, unde şi în care loc aceiaşi Chamaz, fiul lui Kania, şi Ladislau, fiul lui Toma, fiind înşişi de faţă, adunând din nou semnele vechi de hotar... şi, după aceea, în partea de miazănoapte a pomenitei moşii Micuş, de asemenea Mihail, fiul lui Ioan, împuternicitul magistrului Ioan de Tur, le-a mărturisit la fel ca adevărate; şi când au vrut să ridice un semn de hotar lângă satul Micuş, nobilii de **Indol** (Indal, azi **Deleni**, judeţul Cluj), fiind înşişi de faţă, s-au împotrivit. Apoi au mers spre partea de miazăzi, unde au găsit şase semne de hotar vechi, din care unul l-au înnoit, dar când au vrut să ridice semne de hotar noi, lângă cele vechi, sus-zişii nobili de Indol s-au împotrivit, stând împotrivă sub cuvânt de împotrivire, şi au spus că ei au acte cu privire la aceste hotare vechi; şi acolo, la aceste semne de hotar, pe aceștia, adică pe Ladislau, fiul lui Ioan, pe Nicolae, fiul lui Petru, pe Gal, fiul lui Petru, pe Luca, fiul lui Simion, pe Ioan, fiul lui Ştefan, şi pe Blasiu, fiul lui Petru, i-au chemat înaintea nobleţii voastre, statornicindu-le ca soroc octavele sărbătorii Rusaliilor. Apoi au pus, înspre partea de răsărit, la o vale numită Valea Rea, într-o dumbravă, înspre miazăzi, un semn de hotar nou; si apoi, mergând mai departe, spre apus, când au ridicat, dinspre satul numit **Sâncraiu** (Sâncraiul Deşert, Zentkyral, azi **Crăeşti**, judeţul Cluj) al domnului rege... noi semne de hotar de legătură, în care loc nu s-a arătat nici un împotrivitor. De aici, mergând înainte, spre apus, hotarul ajunge la moşia **Kekbik** (dispărut, lângă Crăieşti, judeţul Cluj),

unde au găsit trei semne de hotar vechi, dintre care unul desparte satul Sâncraiu, al doilea, moşia Kekbik, dinspre partea de apus, şi al treilea desparte moșia Micuș, lângă care au pus un semn de hotar nou. De aici, au mers deasupra satului Kekbik, unde au găsit un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou. De aici, hotarul trecând peste râul Kekbik, în locul unde au găsit un semn de hotar vechi, lângă care au făcut unul nou. De aici, mergând înainte, către satul **Silvaşu** (Sciluas, Ziluas, încorporat în **Gherla**, judeţul Cluj), în locul unde au găsit trei semne de hotar vechi, lângă care au făcut, din nou, două şi i-au chemat la locul semmelor de hotar pe nobilii din acel sat Silvasu; dar ei, toţi, laolaltă, nici nu s-au îngrijit să vină şi nici nu au trimis pe cineva. De aici, mergând înainte, spre miazănoapte, peste același deal, au făcut, lângă un semn de hotar vechi, unul nou. Mergând înainte, peste acel deal, spre miazănoapte, hotarul ajunge la drumul mare, care vine de la moşia Silvaşu şi se îndreaptă spre miazăzi, unde au găsit două semne vechi de hotar, dintre care pe unul, pe cel dinspre satul Micuş, l-au făcut din nou. De asemenea, mergând înainte, peste acest deal, către miazănoapte, unde au găsit un semn vechi de hotar, pe care l-au făcut din nou. De aici, mergând spre răsărit, hotarul ajunge la drumul mare, care merge spre Cluj, şi la alt drum, care se îndreaptă spre apus, şi, între aceste două drumuri, au găsit două semne vechi de hotar, lângă care au ridicat altele noi, şi la ridicarea acestui hotar s-au împotrivit **doi români**, anume Nanu şi Teodor, în numele lui Grigore, fiul lui Grigore de **Cean** (Chaan, Chan, azi **Ceanu Mare**, judeţul Cluj), şi al lui Andrei, fiul lui Pavel de Silvaşu. Apoi au mers prin alte pământuri, până la hotarele moşiei domnului episcop şi la capela noastră Sfântul Benedict, unde au găsit mai multe

semne de hotar vechi, între moşiile Micuş, **Sălicea** (Zelliche, judeţul Cluj) şi Silvaşu, şi anume în acel loc, **pomeniţii români** s-au împotrivit de asemenea, în numele suszişilor Grigore şi Andrei. / De aceea, i-au chemat pe toţi înaintea nobleţii voastre, anume pe nobilii de Comiţig, adică pe Chamaz, fiul lui Kania, şi pe Ladislau, fiul lui Toma, de asemenea pe nobilii de Indol numiţi mai sus, precum şi pe Grigore, fiul lui Grigore de Cean, pe Andrei, fiul lui Pavel de Silvaşu, împotriva magiştrilor Ladislau, fiul lui Ioan de **Dăbâca** (Doboka, judeţul Cluj), a lui Ioan, fiul lui Petru de **Bogata** (Bagath, azi **Bogata de Sus**, judeţul Cluj), şi a lui Petru zis Herceg de aceeaşi Bogata, hotărând părților ca soroc de înfăţişare înaintea voastră octavele sărbătorii Rusaliilor (13 iunie)”[545].

Grupul dela serata etnografică.

BOGDAN VODĂ

(vezi **CUHEA**, districtul Iza, judeţul Maramureş).

[545] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 236, pp. 373-378

BOGHIŞ

(Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare)

1214: „Oamenii din satul **Ban** (sau **Bănişor**, în părţile Şimleului Silvaniei, judeţul Bihor) ai cetății Crasna, anume Damang, Duh, Nusata şi toti ceilelţi din satul acela, sprijiniți de către sutașul Tumpa, precum a mărturisit pristavul, au învinuit pe nişte oameni, anume pe Iecur, fiul lui Redea, pe Sol şi Boutun, fiii lui Acicu, pe Syteci, fiul lui Babuci, spunând că sunt de asemenea oameni ai cetăţii. Aceia însă au spus că dânşii sunt oameni liberi şi ruteni de neam şi au adus drept apărător al libertăţii lor pe unul cu numele Chedur, rutean de neam, iobag al lui Barnaba, care, spunând că aceia sunt rudele sale, a apărat libertatea lor. Judecător a fost Tupa, comitele curial de Crasna, pristav Donca din satul **Boghiş**. Aşadar, Chedur, purtând fierul, s-a dezvinovăţit, dovedind că aceia sunt oameni liberi.

Micicu din satul **Boghiş**, spunând că este chezaşul lui Rufdon, la vânzarea unui cal, ce se zicea că a fost furat de la domnul Rufdon, a mărturisit că răufăcătorul este Dursa. Judecător a fost Compoltus, arhidiaconul din Crasna,

pristav Buda din satul **Boghiş**. Purtând fierul, Micicu s-a dezvinovăţit"[546].

1352, noiembrie 18, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că s-au înfăţişat „Martin, fiul lui Petru de **Ciumeşti** (fost Ciomocoz, Warchomacuza, Chumakuz, judeţul Satu Mare), Simion cel Mare, fiul lui Ioan, fiul numitului Petru, precum şi Pavel şi Nicolae, fiii lui Petru zis Zonga, pentru ei înşişi şi pentru fratele lor Laurenţiu", cu scrisoare de împuternicire de la conventul mănăstirii Sfântul Ştefan din Dealul Orăzii, şi s-au plâns că, deşi „Petru zis Zonga, tatăl pomeniţilor Pavel, Nicolae şi Laurenţiu, cât şi Martin, precum şi Simion şi Ioan, fratele acestuia, odinioară, în anul **1329** de la întruparea Domnului, când Martin avea fii în fragedă vârstă şi copilaşi, care nu puteau să-şi pună împuterniciţi… au făcut o împărţeală de moşie, care să dăinuiască… făcută de tatăl lor, pe care ei n-au stricat-o, ci o întăresc prin scrisoare privilegială, făcând, din dragoste frăţească, un adaos în folosul lui Simion cel Mare, precum se va arăta… / Şi anume, ei au lăsat pomenitului Petru zis Zonga două moşii, cu numele de **Vetiş** (Wetes, judeţul Satu Mare) şi Ciumeşti, aflătoare în comitatul Satu Mare… şi au hărăzit lui Simion, fiul lui Ioan, moşia Ciumeşti, dimpreună cu toate folosinţele ei… opt iobagi, cu opt locuri pe uliţa cu un singur rând, începând de la casa lui Petru zis Chegen şi cuprinzând-o şi pe ea, pe care Petru a despărţit-o de casa lui Blasiu zis Enchench prin nişte movile de pământ, împreună cu locurile de sesii, până la capătul acelei uliţe cu un singur rând, spre partea moşiei **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare)… Iar cealaltă jumătate au păstrat-o acei fii ai lui

546 Academia Română, *Documente privind Istoria României / Veacul XI, XII şi XIII*, vol . I (1075-1250), Bucureşti 1951, p. 60

Petru pe seama lor… / Afară de aceasta, moşia numită **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare), împreună cu pământurile zise **Huzyuteluk** (în Ucraina), **Cholkona** (în Ucraina) şi **Corlathtava** (în Ucraina), cu două părţi din moşia **Bubad** (lângă Carei, judeţul Satu Mare), aflătoare în acelaţi comitat… / Apoi Petru zis Zonga şi Martin, fiul lui Petru, văzând că acel Simion şi fratele său au o bucată de pământ mai mică, au voit să îndrepte această împărţeană şi au dat acestora o moşie numită **Petea** (judeţul Satu Mare), aflătoare tot în comitatul Satu Mare… ba chiar şi un loc de moară, ce se află pe râul Crasna, cât şi cu pădurile aflate pe moşia **Budney** (în Ungaria)… Iar în schimb, să dea două moşii, numite Cele Două **Culciu** (Kethkulch, judeţul Satu Mare)… două părţi din moşia Ciumeşti şi două părţi din moşia Budnei"[547].

1354, martie 29, Oradea: „Filip, prepozitul bisericii din **Oradea** şi vicar genera, şi Dumitru, episcop al aceluiaşi loc" dau de ştire că, „venind în faţa noastră Martin, fiul lui Iacob de **Portelec** (Portelek, azi **Portiţa**, judeţul Satu Mare), în numele nobililor bărbaţi Martin, fiul lui Petru de **Ciumeşti** (fost Ciomocoz, Warchomacuza, Chumakuz, judeţul Satu Mare), Simion cel Mare de **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare), Pavel şi Nicolae, fiii lui Petru zis Zonga… ca potrivnic al magiştrilor Leukus, Turul, Gheorghe, Grigore, Ştefan şi Simion, fiii lui Grigore, fiul lui Laurenţiu de **Suplac** (Scepplak, azi **Suplacul de Barcău**, judeţul Bihor), precum şi al lui Ştefan, fiul lui Serephel, a declarat că acei magiştri Martin, fiul lui Petru, Simion cel Mare, Pavel şi Nicolae, fiii lui Petru, trebuie să aibă – după cum cere vrednicul de laudă obicei al ţării – a

---

547 AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 153, pp. 162-167

patra parte, cuvenită nobilei doamne Ana, adică fiica acelui Laurenţiu, mama pomenitului Martin şi bunica sus-zişilor Simion, Pavel şi Nicolae, pătrime care le vine lor de drept din toate moşiile şi părţile de moşii ale acelor fii ai lui Grigore şi ale lui Ştefan, fiul lui Serephel… Auzind acestea, Turul şi Ştefan, fiul lui Serephel, au răspuns dimpotrivă, că ei sunt datori faţă de sus-pomeniţii nobili cu acea a patra parte, cuvenită fiicelor, pe care, după obiceiul ţării… din moşiile cuvenite neîndoios… iar din moşiile lor de dobândire ei nu sunt datori să dea nici o pătrime… / Drept aceea, deoarece noi nu cunoaştem adevărul neîndoielnic despre felul, întinderea, folosul şi preţul acelor moşii şi părţi de moşii, am hotărât… ca numitele părţi să fie datoare să meargă, la octavele Rusaliilor viitoare (8 iunie) la acele moşii, fiind de faţă şi omul nostru de mărturie”[548].

1356, noiembrie 13, Turda: Voievodul Andrei dă de ştire că, în adunarea obştească a nobililor Transilvaniei, ţinută la Turda, în 8 noiembrie, „ridicându-se magistrul Simion, fiul lui Ioan zis Derekaas de **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare), s-a plâns că moşiile numite **Şomcutu Mic** (Somkuth, Somkwth, inclus în **Dej**, judeţul Cluj), **Coplean** (Koplyan, judeţul Cluj) şi **Câţcău** (Kachko, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Solnocul dinăuntru, împreună cu cele ce ţin de ele, au fost ale strămoşilor săi şi, prin urmare, sunt ale sale de moştenire… dar, odinioară, măritul Ladislau, voievodul Transilvaniei, a înstrăinat acele moşii, de la Ioan, tatăl său, şi le-a luat pentru sine, deoarece Ioan nu s-a învoit să intre în slujba lui, ca să nu se arate necredincios sfintei coroane regale şi să nu cadă în vina trădării… / Iar aceşti juzi ai nobililor din părţile

---

548 AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 254, pp. 259-261

Transilvaniei, mărturisind într-un glas şi un cuget, au întărit toate cele spuse mai sus”[549].

1358, ianuarie 31, Turda: Voievodul Andrei dă de ştire că, în adunarea nobililor de la Turda, ţinută „în lunea de după sărbătoarea Întoarcerii la credinţă a fericitului apostol Pavel (29 ianuarie)… Simion, fiul lui Ioan zis Dyrikas de **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare) s-a plâns că moşiile numite **Şomcutu Mic** (Somkuth, Somkwth, inclus în **Dej**, judeţul Cluj), **Coplean** (Koplyan, judeţul Cluj) şi **Câţcău** (Kachko, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Solnocul dinăuntru, au fost ale strămoşilor săi şi, prin urmare, erau bunurile sale de moştenire… dar odinioară Ladislau, voievodul Transilvaniei, din pricină că pomenitul Ioan, tatăl său, n-a voit să fie slujitorul său, ca să nu se arate necredincios sfintei coroane… luând de la Ioan acele moşii, s-a înstăpânit pe ele şi, de atunci, ele se află în stăpânire regească… / Iar juzii nobililor şi asesorii juraţi, jurând cu mâna pe lemnul crucii, au mărturisit că toate cele de mai sus au fost şi sunt aşa cum s-a arătat”[550].

1359, martie 28, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că, venind „Blasiu. Fiul lui Laurenţiu de **Gath** (în Ungaria), în numele lui Mihail, fiul lui Gheorghe de **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare), ne-a adus la cunoştinţă, în chip de întâmpinare, că Petru şi Ioan, fiii lui Tyba de **Kyde** (dispărut, lângă Sanislău, judeţul Satu Mare), caută să dea pe veci în mâini străine bucata lor de moşie, aflătoare în acea moşie Kyde, deşi această moşie, în temeiul vecinătăţii nemijlocite, îi priveşte mai aproape

---

549 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 46, pp. 44, 45

550 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 211, pp. 214, 215

pe Mihail, fiul lui Gheorghe, decât pe alţii, dacă e vorba a fi cumpărată sau luată în vreun fel. De aceea, făcând această întâmpinare, a oprit în faţa noastră pe sus-zişii fii ai lui Tyba de la vânzarea, zălogirea sau orice fel de înstrăinare a bucăţii de moşie Kyde, şi pe toţi, îndeosebi pe Simion cel Mare de **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare), de la cumpărarea şi luarea ca zălog, sau de la orice amestec viclean, ce va avea loc în acea bucată de moşie"[551].

1896: „**Corb la corb nu-şi scoate ochii**. Lauran, deşi e vicar, tot Lauran rămâne. Simţământul lui maghiaron nu-l schimbă demnitatea vicarială, ci încă îl întărşte. Deşi cu tot dereptul aşteptam ca preotul rusesc din **Carei**, Pazukánics Ignácz, care a fost cel dintâi maghiarizator în părţile sătmărene, atât a liturghiei, cât şi a funcţionarilor bisericeşti, să fie reprobat, din partea ordinariatului, pentru fapta sa. Dar aceasta încă i-a servit de merit în ochii domnului vicar, căci abia se răsuflă că vicarul îl şi denumi pe domnul Pazukánics de protopop onorariu şi asesor consistorial. Al doilea merit îl face pe rutean că a făurit două telegrame, în numele poporului din **Carei**, ca şi cum l-ar dori de preot – despre ce nici n-a ştiut nimic – pe cumnatul lui Lauran, vestitul protopop milenarist şi preot în **Boghiş**, Antoniu Pappdan, frate de cruce cu Pazukánics, care – auzi minune! – de frica jandarmilor nu poartă nici o foiţă româneacă"[552].

1907: „**Concert în Boghiş**. Curatorimea parohiei greco-catolice din **Boghiş** și tinerimea română din loc şi jur aranjează, cu prilejul sfinţirii de biserică, concert urmat

---

[551] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 361, pp. 360, 361

[552] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 264, Braşov 1896, p. 1

de dans, în **Boghiş**, la 28 august nou. Staţiunea căii ferate pentru **Boghiş** este Kis-Majtény (azi, **Moftinu Mic**)”[553].

1926: „**Un caz regretabil**. Părintele D. P., din **Boghiş**, a fost condamnat, de către Tribunalul din Satu Mare, la o amendă care se urcă, cu toate accesoriile, la suma de peste 10.000 lei, pentru că **a maltratat şi a scos cu violenţă din biserică** pe o anumită învăţătoare, îmbrăcată neonest. Cazul este trist şi regretabil, nu într-atâta din pentru imprudenţa comisă de preot, ci mai vârtos că o credincioasă de-a bisericii noastre, din tagma lumii intelectuale, nu ştie că pentru lucrurile întâmplate în biserică şi în legătură cu biserica nu se merge la forurile civile, ci la tribunalele bisericeşti. Pentru că nu laicilor le este dat să judece în biserică, ci celor încredințaţi cu aceasta. Ce valoare are judecata unor laici, care nu se pricep către cele ce se cuvin ori nu se cuvin în biserică. Canoanele prevăd sancţiuni împotriva persoanelor care duc chestii strict bisericeşti în faţa tribunalelor civile. Aceasta ar trebui să o ştie persoane intelectuale culte, greco-catolice, şi să caute dreptate la forurile bisericeşti competente, dacă mai țin la biserică, ori atunci la ce și mai merge la biserică? / Nu voim să apără imprudența nimănui. Părintele din **Boghiş** a comis o imprudenţă înhăţând pe învăţătoarea împudică de păr sau de haine, atunci când Sfinţiei Sale îi stăteau şi alte mijloace la îndemână, de exemplu întreruperea serviciului divin, până la îndepărtarea scandalagioaicelor din biserică. Dar faptul că o învăţătoare greco-catolică recurge la Tribunalul civil, împotriva preotului ei, blamându-l și cauzându-i daune materiale considerabile, nu poate rămânea fără de urmări, sancţiuni canonice, pe care Ordinariatul le va şti dicta fără

[553] *Lupta*, Anul I, nr. 170, Budapesta 1907, p. 7

întârziere. / Cazul ne poate fi de învăţ şi preoţilor, şi mirenilor. Preoţilor: să reprimăm cu energie moda scandaloasă şi imorală, dar cu mijloacele ce ni le promite demnitatea noastră de părinţi sufletești ai poporul – predica sau alte mijloace canonice; mirenilor: să nu expunem pe păstorii noştri, prin îmbrăcămintea noastră, la enervări inutile şi îndeosebi să nu facem lucrul necreştinesc de-a duce cazurile noastre cu preoții înaintea tribunalelor civile, blamându-ne pe noi înşine şi biserica din care facem parte. De aceea a pus Dumnezeu autoritate în biserică, să ne facă dreptate când avem nevoie”[554].

1931: „**Misiuni poporale în parohia Boghiş**. La îndemnul Preasfinţiei Sale Episcopului Alexandru al Maramureșului, de a se ţine cât mai dese misiuni poporale în noua eparhie, în zilele de 18, 19 şi 20 iulie s-au început sfintele misiuni în parohia **Boghiş**. Ca predicator a fost rugat, de către părintele local Vasile Marchiş, clarisimul Dr. Aloiziu Tăutu, profesor de teologie în Oradea, care, dând ascultare chemării, a condus sfintele misiuni cu atâta succes, încât întreaga parohie a ascultat cu multă plăcere și mare folos sufletesc cuvântările frumoase, pătrunzătoare, ieşite din inimă caldă. Aproape toți credincioşii parohiei s-au mărturisit şi cuminecat. Spovedaniile au ţinut 2 zile, la care au ajutat domnii preoţi din jur, părintele Chisvasil Petru din **Doba**, părintele Petru Russu din **Oar** şi părintele local V. Marchiş. Credincioşii parohiei Doba au venit cu procesiune la misiuni. Să dea bunul Dumnezeu ca această curăţire sufletească, de care au avut norocul credincioşii din **Boghiş**, să fie urmată, în curând, de toate parohiile din

---

554 *Vestitorul*, Anul II, nr. 19-20, Oradea 1926, p. 4

noua eparhie, care va fi cel mai potrivit început pentru o viaţă adevărat creştinească şi vie”[555].

1936: „Pierzând banii la „masa de noros“... Deşi, printr-o lege, votată abia anul trecut, sau oprit toate jocurile de noroc, de orice fel și oriunde, totuşi, prin oraşe şi târguri, e plin de șarlatani cu diferite „loterii“ şi „mese de noroc“, cărora le cad victime mai ales țăranii, care sunt mai uşor de înşelat. / Iată un caz, din cele multe: Ţăranul Adam Ghereben, de 38 ani, din comuna **Boghiş**, județul Satu Mare, s-a dus la oraş, vânzând 10 saci cu cereale, pe care a încasat două mii lei. Fiind atras la o asemenea „masă de noroc“, a pierdut, la scurt timp, 1.500 lei, din banii luați pe bucate. Întorcându-se acasă fără bani, de năcaz s-a spânzurat. / Oameni buni, feriţi-vă de loteriile şi mesele de noroc de prin târguri!”[556].

1936: „Într-un proces, referitor la fapte din comuna **Boghiş**, județul Sălaj, se menţionau declaraţiile publice ale ungurilor localnici: „Românii sunt niște hoți, iar conducătorii României și mai mari hoți”. Tribunalul Odorhei judeca un grup mare de unguri „pentru insultă adusă Guvernului României și legilor Țării”[557].

1944: „Continuând cu hotărâre lupta, trupele Armatei 4 române, în dimineaţa de 25 octombrie, după ce înfrânseseră, cot la cot cu Armata 40 sovietică, rezistenţele din oraşele **Carei** şi **Satu Mare**, au ajuns, cu Corpul 6 armată, la **Urziceni** – frontiera româno-maghiară, iar trupele Corpului 2 armată, la **Boghiş**. Astfel, la 25 octombrie, au fost eliberate ultimele porțiuni ale pământului românesc,

555 *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 30, Blaj 1931, p. 3
556 *Solia*, Anul XV, nr. 40, Orăştie 1936, p. 4
557 Ţurlea, Petru, *Românii şi Ungurii*, vol. I – 1918-1940, Ploieşti 2018, p. 158

cotropit prin dictatul de la Viena; Armata 4 română a trecut pe teritoriul Ungariei, continuând, cu aceeași însufleţire, lupta împotriva trupelor fasciste”[558].

Sommertracht — Drăguş — Port de vară

Summer costume — Costume d'été

[558] Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvzei Napocensis*, XXII, Cluj-Napoca 1984, p. XXI

BOGRAN

(lângă Surducul Mare, judeţul Caraş-Severin)

1353, noiembrie 4, Vesprim: „Capitlul bisericii din Vesprim adevereşte că, venind Ioan şi Benedict, fiii lui Pavel, fiul lui Heym, pentru ei şi pentru Nicolae, Petru şi Blasiu, fraţii lor, pe de o parte, iar pe de alta Nicolae, fiul lui Gheorghe, tot de Heym… s-au înţeles între ei în privinţa împărţirii moşiilor **Remetea-Pogănici** (Remete, judeţul Caraş-Severin), **Harumprede** (judeţul Caraş-Severin), **Iezeriş** (judeţul Caraş-Severin) **Ozyuayg** (lângă Forotic, judeţul Caraş-Severin) **Bogran** (lângă Surducul Mare, judeţul Caraş-Severin) **Zeurind** (pe Bârzava, judeţul Caraş-Severin) **Mocyoz** (judeţul Caraş-Severin), precum şi alte părţi de moşie, mai ales în apropierea locului **Pădureni** (Erdeuhath, judeţul Caraş-Severin) din comitatele Timiş şi Caraş”[559].

[559] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 225, p. 237

BOIAN

(Bayan, Villa Bonetis, comuna Bazna, judeţul Sibiu)

1359, februarie 1, Mediaş: Provincialii ţinutului Mediaş dau de ştire că nu au putut să împace şi să potolească „neînţelegerea şi gâlceava ce s-a iscat între două sate ale scaunului nostru, anume **Velţ** (Velcz, judeţul Sibiu) şi **Basna** (Bazna, Bozna, azi **Bazna**, judeţul Sibiu), pentru o pădure… şi l-am trimis la **Sibiu** pe comitele Andrei, bătrânul de **Brateiu** (Prothia, judeţul Sibiu), pentru a cere să se hotărască acolo care din părţi, adică dintre zisele sate, trebuie să plece, să se dea învinsă faţă de cealaltă. Şi patru bătrâni ai scaunului nostru, anume comitele Petru de **Biertan** (Virthalm, Bwtel, judeţul Sibiu) şi comitele Richan de **Răchişdorf** (villa Richvini, villa Eythkmyn, azi **Richiş**, judeţul Sibiu), comitele Ştefan şi Ioan, judele din satul **Aţel** (Eczlen, Villa Hetzelini, Villa Eczlen, judeţul Sibiu), au dat mărturie pentru credinţa lor, la Sibiu, şi i-au îndreptăţit în pricina lor pe acei oameni din Velţ. / Iar aceşti provinciali de Sibiu… au trecut această pricină spre cercetare… / Noi, toţi cei pomeniţi mai sus, mergând în ţinutul sus-ziselor sate şi rămânând acolo timp de trei zile, am dat, prin judecată, acelor oameni din Velţ partea pădurii care, după cugetul nostru, le vine lor de drept, începând din muntele ce se numeşte Veghetorul Înalt, dinspre stânga de râul ce curge la vale, spre ţinutul satului **Boian** (Bayan, Villa Bonetis, judeţul Sibiu), până la jumătatea păpurişului… /

Săvârșitu-s-au acestea în fața celor patru bărbați scriși mai jos, anume comitele Petru de Biertan, comitele Richan de Răchișdorf, comitele Ștefan și Ioan, vechiul jude de Ațel, și Petru, judecătorul unguresc al domnului (nostru) regele, și alți mulți bărbați vrednici și chibzuiți, și cei doi comiți Andrei de Brateiu, împreună cu toți bătrânii acestui sat, comiții din satul Ațel, anume comitele Petru, fiul comitelui Petru, comitele Petru, fiul comitelui Ștefan, cu toți bătrânii acestui sat, comitele Nicolae, cu toți bătrânii satului **Valchid** (Valdhutin, judeţul Sibiu), cei doi comiți Nicolae, cu toți bătrânii din **Copșa Mare** (Magna Kopsch, judeţul Sibiu), comitele Henning, cu toți bătrânii din **Dupușdorf** (Villa Tobiae, azi **Dupuş**, judeţul Sibiu) și toți bătrânii din Biertan, comitele Dumitru și cei doi comiți Ioan, pe atunci juzi provinciali, împreună cu toți bătrânii din Răchișdorf, comitele Iacob, cu toți bătrânii din satul **Nemșa** (Nympz, judeţul Sibiu), comitele Ioan cu toți bătrânii din **Moşna** (Muschna, judeţul Sibiu), cornițele Hentzman, cu toți bătrânii din **Viszdorff** (Weisdorf, dispărut, lângă Mediaş), și toți bătrânii din satul lui **Spurbas** (Furkeschgorf, dispărut, lângă Moşna, judeţul Sibiu), comitele Ioan și toți bătrânii din **Buzd** (Buz, Busd, Busdz, judeţul Sibiu), comitele Valter și toți bătrânii din **Ibișdorf** (Isytelke, Isyptelki, Vila Isopis, Ighişu Român, azi **Ighişu Nou** şi **Vechi**, judeţul Sibiu), comitele Solomon și toți bătrânii din **Băgaciu** (Bogacs, judeţul Mureş), comitele Ștefan și toți bătrânii din **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, judeţul Sibiu), care au fost de față la această orânduire, după cum s-a arătat mai sus, și oricine ar călca această orânduire este supus osândei cu moartea și va fi silit a da cinci mărci judecătorilor”[560].

[560] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 355, pp. 351-353

1359, iunie 21, Sibiu: Capelanul regelui Ludovic şi cavalerul curţii reginei dau de ştire că, atunci când au „fost în oraşul **Mediaş** (Medyesch, Megyes, Mehhes, judeţul Sibiu) şi au venit cei din obştea saşilor, înfăţişându-se, între alţii, Nicolae, parohul, şi Ioan, judele de **Basna** (Bazna, Bozna, azi **Bazna**, judeţul Sibiu), ni s-au plâns împotriva obştii saşilor din **Velţ** (Velcz, judeşul Sibiu), care au tăiat şi taie neîncetat o parte din pădurea acestora, aşezată în hotarul şi marginile satului Basna, în vecinătatea moşiilor **Boian** (Bayan, Villa Bonetis, judeţul Sibiu), ce e a Cetăţii De Baltă şi **Proştea Mare** (fosta Proştea Mare, Noghekemczew, azi **Târnava**, judeţul Sibiu) a domnului prepozit de Sibiu, dinspre părţile de miazăzi şi de apus, spre paguba şi dauna lor… / împreună cu bătrânii saşilor din acest scaun de Sibiu… am dat sus-scrisa parte de pădure acestor saşi din Basna”[561].

1761: „Despre biserica din **Boian**, aflată de asemenea în jurisdicția vicarului de la Biia, nu se face, la 1761, decât o menţiune, referitoare la locul unde a fost construită, şi totuşi credincioşii nu s-au mulțumit doar cu această investiție, ci s-au îngrijit şi de dotarea ei, o icoană a Arhanghelului Mihail, ajunsă în colecția Mitropoliei de la Sibiu, fiind atribuibilă lui Iacov. Coloritul, în măsura în care ar putea fi luat ca reper în evoluţia creaţiei zugravului, indică, pentru prezenţa sa la **Boian**, o dată posterioară anului 1764”[562].

1849, ianuarie: „Sărbătorile Crăciunului le-a petrecut acasă, în **Mediaş**. În 2 ianuarie 1849, sosi la Mediaş şi

[561] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 390, pp. 394-397

[562] Dumitran, Ana; Cucui, Elena-Daniela; Mihu, Elena; Pop, Saveta-Florica, *Iacob Zugravul*, Alba Iulia 2010, p. 72

generalul Puchner. Ștefan Moldovan i-a făcut vizita. Baronul Uracea, comandantul cetății Mediaş, l-a fost încredințat pe Ștetan Moldovan să încunoştiințeze pe Vasilie Moldovan, prefectul legiunii a III-a, să-și concentreze lagărul la **Cetatea de Baltă**. În acelaşi timp, Axente Sever trebuia să stea gata la **Blaj**, iar popa Vlăduţ din **Aţintiş**, la Iernut. / La 12 ianuarie, miliția împărătească a pornit, din **Mediaş**, spre **Boian**, cu 10 tunuri, şi şi-a pus cartierul general la **Jidvei**”[563].

1898, Diaconovch: „**Boian** (magh. Alsó Bajom, germ. Bonnesdorf), comună rurală în Transilvania, comitatul Târnava Mică, cu 1.730 locuitori români (1.239), saşi şi maghiari”[564].

1908: „**Sfinţirea bisericii din Boian**. Duminecă, în ajunul Sfintei Mării Mici. Dimineaţa, până în ziuă, trec prin **Boian**, spre **Mediaş**, două trăsuri, fără a fi cineva încunoştiinţat, dintre credincioşii care aşteptau şi se pregăteau pentru praznic mare: era părintele protopop N. Todoranu, din tractul Târnavei, cu doi preoţi lângă el. Mai târziu, alarmaţi de vestea aceasta, pleacă şi câţiva fruntaşi, membrii în comitetul parohial, cu alte vre-o patru trăsuri, la gara orăşelului săsesc, să aştepte pe comisarul Î. P. S. Sale Mitropolitului, care avea să sfinţească noul lăcaş Dumnezeiesc. Cu trenul accelerat, sosesc: Preacuvioşia sa părintele Dr. E. M. Cristea, însoţit de domnii L. Triteanu, I. Pamfil, T. Brenciu din **Braşov**, cunoscutul cântăreţ de strană şi arii româneşti, şi zece clerici din seminarul Andreian, sub conducerea dlui Asc. Crişanu. O mică cuvântare a părintelui protopop, la care răspunde scurt comisarul, po-

[563] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 7, Blaj 1933, p. 2

[564] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 522

trivit cu locul unde se găseau, și pleacă cu, toţii, la biserica din **Mediaş**. După slujbă, merg la părintele protopop din loc, R. Mircea, unde iau prânzul şi rămân până către orele trei. Apoi, cu trăsurile, spre **Boian**.

Din sus de **Blăjel**, întimpină pe doriţii oaspeți un banderiu de vreo treizeci de călăraşi, în haine de sărbătoare, cu splendide năfrămi trecute peste umărul stâng şi subsoara dreaptă. Îi conduce frumos absolventul de teologie Petru Medeşanu, care bineventează, în numele voinicilor călăuziţi de el, pe mandatar. Aici, răspunsul e mai cald: se păstrează, prin manifestații de soiul acesta, o străveche datină bună, de care e păcat să ne despărţim. / În **Blăjel** răsună uralele românilor din jurul părintelui Z. Sasu, şi o neașteptată surprindere: muzica săsească din satul acesta, cu mult mai mulţi români, de altfel, se vâră în mulţime şi petrece până la margine pe domnii noştri, cu cântece naţionale, ca „Marşul lui Mihai Viteazul" şi altele. M-am interesat, să aflu pricina acestui neobişnuit semn de dragoste şi mi s-a spus că s-a arătat, între altele. şi de hatârul primarului din **Blăjel**, un balaur de român, care mănâncă numai sași. Pe urmă, treceam prin **Basna**, unde preotul, în loc de a folosi prilejul să-şi inimeze turma, dormea de-a vecernie.

La intrarea în **Boian**, între doi uriași plopi, râdea veselă, dintre cununile ei de flori de grădină, de frunză de stejar şi de cetină, o poartă de triumf, cu inscripţia „Bine a-ţi venit!", în dosul căreia, mai la o parte, se vedea al treilea plop neliniștit, cu o adâncă șfârghiere de trăsnet. Sub poarta aceasta aşteptau, cu preoţii greco-ortodocşi şi greco-catolici în frunte, comitetul, învăţători, studenţi şi alţi oameni cu carte. Mai încolo, înşiruiţi des şi cu flori în mână, băieţii de școală, apoi junii şi, în urmă, cei mai în

vârstă, adunaţi deocamdată ca să asculte ce se va vorbi. Începe rar, la început cam sugrumat, dar mai apoi limpede şi puternic, părintele I. Crişanu: „Ne-a ajutat Dumnezeu, bine-aţi venit sănătoși, trimis de Î. P. S. Sa, în sfârșit, să trăiţi!”. Uralele izbucnesc. Urmează, în numele uniţilor lui, părintele Augustin Almăşanu. Părintele protosincel le multumeşte, amintind de Majestatea Sa şi de Î. P. S. Sa Mitropolitul, ca să treacă la „Bine v-am găsit, cu pace“, către popor, adevărata lui familie, unde se întăreşte după munca singurătăţii, la care s-a supus. A fost o vorbire admirabilă, cu deplina cunoaştere a sufletului țărănesc: am văzut pe mulţi strigând, cu lacrimi în ochi: „Dumnezeu să te ţie!”. / Apoi, ca la o comandă, se destind şirele, ca să treacă trăsurile, până la curtea dlui P. Ivanu, găzduitorul plăcut şi cu mâna larg deschisă, care a ospătat, la cină, pe toţi cei sosiți, ba şi dintre cei de sat. Iar în vremea aceasta, se strecură câte un ţăran din sat, până la noi, întrebând: „Da’ **fecioru’ popii Goga** din **Răşinari** n-a venit?”. Iar unul adause: „Mi-a trimes moșu-său vorbă c-ar veni şi dumnealui, să ştie că-i vine nepotul!”. Și, de fapt, a doua zi au venit destui, şi din **Crăciunelul românesc**, locul de copilărie al poetului, vara. / Ziua următoare, la orele 8, pleacă din şcoală, în sunet de clopote şi toacă, de cântări bisericești, cu prapori şi în mijlocul unei imense mulţmi, preoțimea, cu comisarul. Ajunşi în dealul pe care e zidită biserica, se face sfinţirea apei, se înconjoară, de trei ori, noul Sion și, pe urmă, intrăm înlăuntru. Când au ajuns preoţii în altar, slujeau cu totul 15, biserica largă a fost plină, corul asemenea. La liturghie, de altfel şi mai înainte, a cântat corul clericilor, un grup bine instruit, cu deosebire în nuanţare aproape desăvârşit: o cinste pentru instrucţia muzicală din seminarul Andreian. A cântat și dl Brenciu,

după psaltichie. Are o foarte frumoasă voce, care numai se jucă cu florile multe ale melodiilor bisericești, cu tremurate prelungiri. / Culmea întregii festivități a fost însă cuvântarea comisarului Dr. Cristea. Fără a încercă să-i spun cuprinsul, fiindcă sper să se tipărească, spre a fi la îndemâna tuturor, mă mărginesc la câteva aprecieri. Ilustra figură a bisericii greco-ortodoxe se dovedeşte a fi, înainte de toate, un orator cu însemnate calităţi de fond. Vederile, îndrumările pe care le-am auzit în biserica din **Boian** sunt noi, în mijlocul atâtor exhibiţii transcendente, câte se îmblătesc astăzi… / Nu peste mult, a fost prânz comun, în sala şcolii. Lume aleasă, Dr. Cristea, pictorul Smigelschi, ref. Triteanu, inginerul Pamfil, avocatul Căluţiu, proprietarul Pop, preoţi și învăţători etc. Alături de cinstitele mâini, care au asudat ca să se poată înălţa casa mângâierii şi învăţăturii. S-au ascultat toastele: Comisarul, pentru Î. P. S. Sa Mitropolitul Ioan, prot. Todoran, pentru Dr. Cristea, apoi pentru alţii, în șir obişnuit. Foarte frumos a vorbit dl L. Triteanu, care trece, după o introducere-avertisment la adresa conducătorilor locali, să înţeleagă și iubească poporul, trece la buna înţelegere dintre confesiuni… / Seara, concert şi teatru, într-un enorm pavilion de scânduri, clădit, cu multă trudă și cheltuială, în curtea dlui Z. Popa. Corul clericilor sibieni a fost la înălţimea lui de peste zi, cu toate că, uneori, părea a se simţi oboseala. Splendid a fost, în costum românesc şi cu durda, dl Brenciu, care a cântat „Haiducul" şi „Cântecul Domnului Tudor", aplaudat şi idolatrizat de săteni. Cu teatrul însă, avem de-a face oarecare observări. / Nu în privinţa jocului diletanţilor, care şi-au dat toată silinţa și au jucat mulţumitor cu toţii, cu deosebire domnişoarele Veronica şi Ana Popa, ci în privinţa alegerii bucăţilor. Las' că nu prea ai din ce să alegi, căci biblioteca

teatrală te îngrozește, dar parcă tot s-ar fi putut găsi ceva mai bun decât „Așa a fost să fie“, a dlui A. Ţinţariu. Nu afli, în piesişoara aceasta, nici limbă românească, nici suflete de ţărani, afară de unul, abia schiţat, nici altceva. De altfel, s-a putut vedea şi după lipsa de impresie asupra publicului că n-avea nici un rost reprezentarea acelei bucăţi. Cu „Arvinte şi Pepelea“ au nimerit-o mai bine organizatorii, căci spiritul lui Alecsandri, fără a fi distins, e sănătos. / Vrednic de remarcat ar mai fi un singur lucru: în tot decursul acestor zile şi nopţi de viaţă românească intensă, nu s-a văzut pui de jandarm sau de reprezentant al administraţiei, **aşa oameni de omenie şi de înţeles sunt în Boian**. Doar pe saşii puţini de-acolo să-i înveţe minte, și apoi nu le-ai mai găsi nici un cusur”[565].

1925: „**Adunarea din comuna Blăjel**. Blăjelul este o comună fruntaşă în județul Târnava Mică, aproape de Mediaş. Locuitorii Blăjelului sunt plugari de frunte, oameni harnici şi isteţi. Au case frumoase şi gospodării înfloritoare. Mai rar sate româneşti, în văile Târnavelor, ca **Blăjelul**! / Duminică, în 11 octombrie, anul curgător, sătenii din Blăjel au dorit să aibă în mijlocul lor pe fruntaşii Partidului Naţional din judeţul Târnava Mică, ca să mai afle veşti despre mersul politicii şi îndrumări pentru viitor. În acest scop, au aranjat, în ziua amintită, o foarte frumoasă adunare politică, în care s-a văzut cât de mult ţin oamenii din popor la conducătorii lor fireşti, / **Primirea fruntaşilor**. Fruntaşii Partidului Naţional, care soseau din Sânmărtin, din Ibaşfalău (azi Dumbrăveni) şi de aiurea, au fost primiţi, încă înainte de intrarea în comună, de către un mândru banderiu de călăreţi, care de care mai voinici şi

[565] *Ţara Noastră*, Anul II, nr. 40, Sibiu 1908, pp. 327, 328

mai chipeşi. Vătavul lor purta, în fruntea banderiului, un uriaş steag naţional. Dintre călăreţi făceau parte tinerii: Ioan Bărăbaş, Izrailă Haţiegan, George Roman, Ioan Hossu, Aviron Vandor, Zeodor Vandor, Geor-ge Vandor, Ion Haţiegan, Teodor Drăghici, Teodor Roman, Teodor Virea, Dumitru Barză, Teodor Rău, Ion Păucean, Ion Horhoi, Nicolae Rău, Vasile Moldovan și Nicolae Mihuţiu. / Ioan Bărăbaş, căpetenia tineretului din Blăjel, rosteste un scurt salut şi pofteşte pe iubiții oaspeţi să coboare în comună, unde „toată lumea îi aşteaptă cu drag". În marginea satului, era o frumoasă poartă de triumf. O muzică bună cânta marşuri naţionale. De la poartă, unde aştepta poporul, s-a format un măreț cortegiu, pe care l-a aranjat și l-a condus vrednicul comerciant I. Fatăcean. / În poarta caselor parohiale, cortegiul s-a oprit şi părintele Ioan Popeneciu a îndreptat însufleţite cuvinte de bun sosit către delegaţii comitetului central şi către oaspeţi. A răspuns dl Dr. Romul Boilă, de la Claj, mulţumind pentru căldura întradevăr frăţească, cu care poporul din comuna Blăjel şi din jur primeşte pe trimişii Partidului Naţional. / **Adunarea**. La întrunire, au luat parte nu numai cetăţenii din Blăjel, ci şi delegaţii numeroase din satele apropiate. Sătenii din **Boian** au venit în frunte cu dl Nico-lae Muntean, preşedintele local al partidului; **băznenii**, în frunte cu părintele Bugner, iar cei din **Șaroș**, cu părintele Tămaş. Din partea comitetului central şi judeţean, erau de față domnii Dr. Romul Boilă, profesor universitar în Cluj, Dr. Ilarie Holom, avocat în **Dumbrăveni** (lbașfalău); dl colonel în retragere Magda din **Dumbrăveni**, dl Fleșeriu, mare industriaş, tot de acolo; părintele protopop Moldovan din **Sânmărtin**, Const. Mușlea, director de bancă, tot aco-lo, Dr. Zaharie Boilă, avocat în **Blaj**, şi alţii. / Adunarea a deschis-o părin-

tele Popeneciu, propunând să fie președinte al adunării Prea Onoratul Simion Moldovan. Cuvântări au rostit domnii Dr. Romul Boilă, Dr. Ilarie Holom şi Dr. Zaharie Boilă. / Dl Dr. Romul Boilă a vorbit foarte frumos şi cu miez despre luptele partidului naţional, arătând că acest partid nu doreşte alta decât fericirea ţării şi fericirea locuitorilor ei, nu prin făgăduieli, cari nu se pot crede şi nu se împlinesc, ci prin muncă cinstită, legalitate şi omenie. Dl Holom arată multele scăderi ale orânduielilor pripite de până aci şi suferinţele pe care le îndură funcţionarii, şcoala şi alte aşezăminte obşteşti. Dl Zaharie Boilă biciuieşte ticăloşiile şi nedreptăţile care se fac de către oamenii guvernului, mai ales furturile de urne de la alegeri şi „trebşoara" cu paşapoartele. / După cuvântări, se primeşte o moţiune, o hotărâre a adunării, în care se cere demiterea guvernului şi numirea altuia, care să facă dreptate deplină, / **Masa comună**. După adunare, s-a dat o masă de frăție, în casele dlui preot Popeneci, la care au fost invitaţi nu numai oaspeţii din depărtări, ci şi delegații comitetelor comunale. S-au ținut şi toaste. Cu drept cuvânt, a fost lăudat, de către vorbitori, părintele Popeneciu, care, în vremuri de restrişte, a suferit martiriul pentru cauza naţională. Au rostit cuvântări domnii Dr. Romul Boilă, Pleşeriu şi Muşlea, unul dintre cei mai populari fruntaşi ai judeţului. La plecarea din comună, fetele au împodobit cu flori automobilul fruntaşilor"[566].

[566] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 42, Blaj 1925, p. 1

BOIANU MARE

(Bayon, azi **Boianu Mare**, judeţul Bihor)

1358, aprilie 6, Vişegrad: Nicolae Konth, palatinul regatului Ungariei, dă de „ştire că magistrul Sebastian, fiul lui Ioan de **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare), în numele său şi în numele lui Petru şi Ioan, fraţii săi după mamă, a făcut întâmpinare că, după cum a aflat din spusele unora, Ioan, fiul lui Petru de **Santău** (**Zantho**, Santăul Mare şi Mic, judeţul Bihor) şi alţi câţiva încearcă să dobândească pentru ei o moşie a lor, pustie şi lipsită de locuitori, numită **Boian** (Bayon, azi **Boianu Mare**, judeţul Bihor), aflătoare în comitatul Solnoc, şi chiar şi alte moşii de ale lor, ca moşii care ţin de o danie regească; deoarece acest pământ sau moşie Boian trebuie să ţină de aceştia, în temeiul dreptului de moştenire, drept aceea fiind făcută această întâmpina, l-a oprit în faţa noastră pe acest Ioan, fiul lui Peteu, şi pe oricare alţii, de a cere, a dobândi, a cotropi şi a înveşnici sus-zisa moşie a acestora, Boian, şi oricăror altora”[567].

1359, iulie 22, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de Oradea că i s-a plâns „Benedict, fiul lui Andrei de Păţal, notarul curţii noastre, în numele său, al

---

[567] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 262, p. 264

tatălui său Andrei şi al lui Pavel, fiul lui Ştefan, vărul său, că moşiile **Păţal** (Pachal, azi **Viişoara**, judeţul Bihor), **Boianu** (Bayon, azi **Boianu Mare**, judeţul Bihor), **Machalatheleke** (dispărut, lângă Viişoara, judeţul Bihor) şi **Kystheluk (**dispărut, lângă Viişoara, judeţul Bihor**)**, ce se află în mâinile lor, au mare nevoie de hotărniciri. Drept aceea, vă poruncim cu tărie să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru, Ladislau sau Andrei, fiii lui Emeric de **Nived** (Nyueg, Nyuegh, azi **Niuved**, judeţul Bihor), sau Toma ori Matei, fiii lui Ioan de **Sântău** (Zanthou, azi **Santăul Mare** şi **Mic**, judeţul Bihor), ori Ioan sau Ştefan, fiii lui Pavel de **Panaz** (dispărut, lângă Tărian, judeţul Bihor), ori, în lipsa acestora Ioan sau Nicolae, fiii lui Anania de **Dedach** (dispărut, lângă Leşmir şi Porţi, judeţul Sălaj), să le hotărnicească”[568].

1359, septembrie 22, Oradea: Capitlul bisericii de Oradea scrie regelui Ludovic despre hotarnica, făcută din poruncă regească, moşiilor „**Păţal** (Pachal, azi **Viişoara**, judeţul Bihor), **Boianu** (Bayon, azi **Boianu Mare**, judeţul Bihor) şi **Kystheluk (**dispărut, lângă Viişoara, judeţul Bihor**):**

Cel dinții semn de hotar al numitei moșii Pățal începe din partea de miazăzi, dinspre pământul **Monakur** (dispărut, lângă Păţat, judeţul Bihor), din sus de un izvor, și acolo este o movilă de hotar; apoi, trecând o vale, numită Valea Machala, și suind, în partea de răsărit, spre o creastă, sub un stejar se află de asemenea o movilă de hotar. De aici, venind mai jos, către aceeași parte, spre pârâul numit Valea Hususeului, lângă acel râu dinspre moșia **Kurmend** (dispărut, lângă Sărăuad, judeţul Satu Mare) a magiştrilor

568 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 393, pp. 400, 401

Iacob și Pavel, fiii lui Doja, se află o movilă de hotar. De aici, îndreptându-se, tot pe lângă Pârâul Hususeului, înspre aceeași parte, la un puț, numit Fântâna Spălătoare, se află trei movile de hotar, dintre care, spuneau sus-pomeniții nobili de Pățal, una face hotarul spre moșia Kurmend, a doua spre moșia Pățal, iar a treia, spre **Kystelegd** (dispărut, lângă Viişoara, judeţul Bihor), și acolo semnele de hotar ale acelei moșii Pățal se sfârșesc, dinspre partea sus-zisei moșii Kurmend, și se împreună cu semnele de hotar ale moșiei Kystelegd. Și tot prin acel Pârâu Hususeu, trecând pe o bună bucată de drum, spre partea de miazănoapte, hotarul cotește spre o vale, numită Valea Vreascurilor, iar aici, dinspre partea zisei moșii Kurmend, în aceeași vale, se află o movilă de hotar. De aici, înaintând în aceeași parte, tot prin acea vale, în mijlocul acelei văi este o movilă de hotar. De aci, îndreptându-se spre capul acelei văi, merge la o vale, numită „Vale", care pornește de la capul zisei văi și, cotind spre răsărit, acolo e o movilă de hotar și aici semnele de hotar ale acelei moșii Kystelegd se despart de semnele moșiei Kurmend, iar acea moșie Kystelegd începe să țină hotar cu o pădure numită Dumbrava. Apoi, trecând spre partea de răsărit, peste o creastă, și suindu-se spre un deal, pe coasta acestui deal se află o movilă de hotar. De aici, mergând spre aceeași parte, până la valea numită Valea Bufnițelor, la scoborâșul acestei văi se află trei semne de hotar, dintre care unul face hotarul spre zisa moșie Kystelegd. Și aici semnele de hotar ale zisei moșii Kystelegd se împreună cu semnele sus-zisei moșii Boianu, iar moșia **Machalatheleke** (dispărut, lângă Viişoara, judeţul Bihor) e cuprinsă între semnele de hotar ale sus-zisei moșii Boianu. Iar aici, mergând o bună bucată de drum în susul acelei văi, numite Valea Bufnițelor, spre

partea de răsărit, se află o movilă de hotar, și apoi, înaintând spre capătul acelei văi, între-aceeași parte, se află iar o movilă de hotar, și de aci trece peste zisul pârâu Hususeu și lângă numitul Hususeu este de asemenea o movilă de hotar. Apoi, mergând în susul acestui Hususeu, spre obârșia lui, se află de asemenea o movilă de hotar. De aci, hotarul aleargă spre partea de miazăzi, pe un drum mare și vechi, ce se cheamă Drumul Sării, până ajunge la un loc numit Locul lui Marlo, unde, sunt izvoarele a trei văi, numite Obârșia Boianu, Obârșia Bogdan și Obârșia Văii Almaș, unde se află o movilă de hotar, și aici semnele de hotar ale acelei moșii Boianu se despart de moșia **Cehăluţ** (Chahul, Chohul, judeţul Satu Mare) și această moșie Boianu începe să țină hotar cu moșiile altor megieși ai sus-pomeniților nobili de Păţal.

Și au spus omul regelui și al capitlului că nu s-au îngrijit să urmeze mai departe cu hotărnicirea celorlalte semne ale lor, deoarece acei nobili de Păţal au arătat că ei vor fi în pace cu ceilalți megieși ai lor în privința hotarelor lor”[569].

1891: „**Sfinţire de biserică în Ceanu** (Sălaj). Poporul român greco-catolic din filiala **Ceanu**, în dieceza greco-catolică a Gherlei, comitatul Sălajului, în adunarea bisericească, ținută în 18 mai 1887, a hotărât ca, în locul bisericii vechi de lemn, să zidească una nouă, din material solid, corespunzătoare pretenţiunilor timpului de față. / Multe au fostă greutăţile ce am întimpinat la început, dar, cu ajutorul Providenţei şi al oamenilor binefăcători, filiala noastră a ajuns, în fine, a-și termina edificarea bisericii, care, deşi cam mică, e una dintre cele mai frumoase biserici

[569] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 408, pp. 415-419

în ținutul acesta. Sfinţirea s-a săvârșit în 22 noiembrie, prin protopop D. Coroian şi prin alţi 7 preoţi, anume: Georgiu Modi din **Cehalul român**, Vasiliu Sfara din **Blagea**, Vasiliu Mureşanu din **Şeuca**, Patriciu Lobonţ din T. **Silvașu**, Vasiliu Patcaşiu din **Eriu-Hotoan**, Emiliu Lobonţ din **Boianu Mare** şi Ştefan Cucu din **Piru**, de faţă fiind un public numeros. / Vorbirea de adio de la biserica cea veche a rostit-o dl preot V. Patcaşiu, iar în biserica cea nouă, după sfințire şi după sfânta liturghie, dl protopop pontifical tinu o cuvântare pătrunzătoare, prin oare arătă credincioșilor însemnătatea și chemarea ce o are biserica, precum şi datorințele fiecărui creștin faţă de dânsa. După aceasta, administratorul filialei, Patriciu Lobonţ, a citită istoricul edificării bisericii și numele binefăcătorilor.

Cu toate că această sfântă biserică era să se edifice din veniturile sale modeste, neajungând acestea şi fiind poporul sărman şi puțin – numai 170 de suflete – au contribuit mai mulţi poporeni din această filială și din alte parohii, pentru care, conform propunerii făcute de fericitul Ladislau Vaida, se va face un protocol, în oare se vor înscrie numele dăruitorilor şi pentru cei răposaţi în tot anul, într-o zi anumită, se vor face rugăciuni solemne, iar celor care mai trăiesc li se va esprima recunoştință. / Fie-ne permis a înregistra aci numele persoanelor şi comunităților care, în ajungerea scopului, ne-au dat o mână de ajutor: de la urmaşii lui Georgiu Fileru, fostii proprietar mare în T. **Santău**, 100 florini, Demetriu Pereni din **Ceanu**, 100 florini, Vasiliu Haiduc din **Ceanu**, 100 florini, Vasiliu Mureşianu din **Ceanu**, 100 florini, Georgiu Szilagyi, proprietară mare în **Sanislău**, 50 florini, Ştefan Marincașiu în **Ceanu**, 40 florini, Ioani Vastag din **Eriu-Sâncraiu**, 5 florini, Vasiliu Dragoş din **Ceanu**, 10 florini, Vasiliu Rebeleşiu din

Ceanu, 6 florini, Ioan Oroş din **Săuca**, 5 florini, Teodor Nagy în **Ceanu**, 5 florini, poporul gr. cat. din T. **Silvaşu**, 5 florini 10 cruceri, poporul gr. cat. din filiala **Moara-Banfi**, 5 florini, tânărul Gavrilă Cheregi din **Ceanu**, 10 florini, poporul gr. cat. din T. **Santău**, 35 florini 81 oruceri, poporul gr. cat. din **Eriu-Suduriu**, 32 florini 72 cruceri, poporul gr. cat. din **Eriu-Hotoan**, 26 florini 60 cruceri, văduva Floarea Vorzeşiu din T. **Santău**, 10 florini, tânărul Georgiu Filep din T. **Santău**, 5 florini, tânărul Ivan Filep din T **Santău**, 5 florini, poporul gr. cat. din **Boianu Mare**, 8 florini, poporul gr. cat. din **Săuca**, 14 florini 60 cruceri, poporul gr. cat. din T. **Servad**, 11 florini, poporul gr. cat. din **Taşnad**, 11 florini, poporul gr. cat. din **Blagea**, 10 florini, poporul gr. cat. din **Eriu-Cheoreuşiu**, 8 florini 31 cruceri, Ioan Achim din I. **Silvaşu,** 2 florini, Ioan Capraşiu din **Blagea**, 5 florini, poporul gr. cat. din **Cehalul român,** 5 florini, Kis Balint din **Iaşinad**, 1 florin, Mihaiu Onacu din **Moara-Banfi**, 1 florin, Georgiu Vişieu din **Taşnad**, 1 florin, Gavrilă Georgiu din **Pele-Sărvăzel**, 1 florin, Vasiliu Conea în **Jaşnad**, 1 florin, Georgiu Negreanu din **Jaşnad**, 1 florin, Georgiu Dolianu din **Cehaluş**, 1 florin, Petru Precup din **Cehaluţ**, 1 florin, Pavelesa Oancea din **Orbou**, 1 florin, Gavrilă Gustuşiu din **Eriu-Cheoreuş**, 1 florin, Ioan Ardeleanu din **Cehaluț**, 1 florin, Vasiliu Dohan din **Seuca**, 1 florin, poporul gr. cat. din **Orbou**, 6 florini 20 cruceri, biserica gr. cat. din **Orbou**, 82 cruceri, Vasiliu Sabou din T. **Sarvad**, 1 florin, Georgiu Dolianu din **Cehaluţ**, 2 florini, Simeon Szilagyi din **Cehaluț**, 1 florin, Ioan Barcaonu din **Ceanu** a cumpărat, pe seama bisericii, icoane, în preț de 12 florini, Ioan Balogă, curatorul bisericii din **Careii Mari**, a dată icoane și lumini, în preţ de 15 florini.

Pentru aceste mărinimoase oferte, se aduce, prin aceasta, cea mai cordială mulțămită şi recunoştință tuturor contribuitorilor”[570].

Bauernbursche | Altîn | Flăcău

Young peasant | Jeune paysan

[570] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 267, Braşov 1891, p. 3

BOINEŞTI

(Bujánháza, comitatul Satmar,
districtul Avariului, judeţul Satu Mare)

1241: „Cam în centrul Oaşului, e micul sat **Boineşti** (ung. Bujánháza). În imediata lui apropiere, pe o colină numită „Belavar“, tradiţia spune că ar fi fost o cetate a regelui Bela IV, ridicată contra tătarilor. După cercetările lui Aladár Vende, niciodată n-ar fi fost pe aici vreo cetate, ci doar o tabără cu şanţuri, de pe vremea luptelor cu tătarii, de unde şi armele tătăreşti, găsite cu prilejul săpăturilor făcute pe această colină”[571]. „În orice caz, sigur dacică e cetatea numită Bélavára, lângă **Boineşti** (Bujánháza, în Sătmar), la 9-10 km de **Bicsad**, pe o înălțime, la confluența a două râuri, alcătuind un promontoriu, despărțit de restul platoului printr-un val şi şant; cetatea a fost întărită şi locuită, din neolitic și până în fier”[572].

1785: „În arhiva bisericii din **Boineşti** a găsit traducerea românească tipărită cu chirilice, a decretului împărătesc din 22.VIII.1785, privitor la desfiinţarea iobăgie în

---

[571] Muşlea, Ioan, *Cercetăţi folklorice în Ţara Oaşului*, în Academia Română, *Anuarul arhivei de folklor*, I, Cluj 1932, pp. 122, 123

[572] Pârvan, Vasile, *Getica / o protoistorie a Daciei*, Bucureşti 1926, p. 300

Transilvania. / Munca dlui inspector şcolar Dariu Pop trebuie sprijinită, spre a putea fi continuată cu deopotrivă însufleţire şi izbândă”[573].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Birtok** de Saraseu comitatul Marmaţiei, în comuna Boineşti, înnobilat în 1506, 15 familii.

Germán, în comuna Boineşti, 1702; scut militar, înconjurat cu cu 3 munţi, pe care se vede unu arbore; 9 familii”[574].

1932: „**Portul bărbaţilor** nu este deloc complicat: o cămaşă, numită „uioş“ sau „cămeşe“, aşa de scurtă, încât adeseori lasă buricul desoperit. Oşenii spun însă că mai demult acest neajuns nu exista, deoarece toţi bărbaţii purtau „curăle late până susuori“, un fel de şerpare, aşa cum astăzi abia se mai vede câte unul ici-colo. „Cu cât o fost mai scurtă cămeşa, cu atât mai naltă curaua“ – ne asigurau nişte bătrâni din **Boineşti**. / Mânecile cămăşii sunt de obicei largi, peste măsură de largi, atingând adeseori o jumătate de metru şi chiar mai mult. Aceasta mai ales la Bicsad, Trip, Certedze şi, fireşte, numai la cămăşile de sărbătoare. La Trasolt, Călinesti, Boineşti, Lecinta, se poartă cămeşi cu „pomnişori, un fel de partă strânsă, încrăţită“, cu cusături, care apar şi la umeri. Pe deasupra, se poartă şi un „chieptar de uioş de cioaric“, numit uneori „laibăr“. / În loc de pantaloni, se poartă „gaci“, un fel de izmene largi, făcute din aceeaşi pânză dură ca şi cămăşile. Uneori, mai ales la feciori, în partea de jos a gacilor sunt

---

573 Universitatea Cluj, *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, VII – 1936-1938, Bucureşti 1939, pp. 724, 725

574 Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 18

cusuti nişte ciucuri, numiţi „roit“. Iarna, „gacii“ sunt înlocuiţi cu „cioarici“ de lână. / În picioare se poartă obiele cu opinci, legate cu curele, iar în sărbători, cizme. / Când nu umblă cu capul gol, oşanul poartă un „clop“ mic, de pâslă neagră, cu marginile întoarse drept în sus, care stă mai mult pe vârful capului, servind mai ales ca podoabă. Tinerii au început să poarte pălării de oraş. / Iarna, se poartă căciulă (unii bătrâni n-o lasă nici în timpul verii). Opincile sunt înlocuite, uneori, cu cizme. / Ca o haină mai groasă, de apărare împotriva ploii şi a frigului, se poartă „sumanul“ de lână. Atunci când are ‚miţe“ sau „biţe“, această haină se cheamă „gubă“. Culoarea sumanelor şi a gubelor variază întrucâtva după sate. / La **Boinesti**, feciorii poartă o „zadie“ albă înainte, ca fetele, ceea ce pare a fi o inovaţie de după război… Din portul bărbătesc face parte integrantă ‚straiţa“, numită uneori, mai ales la Racşa, şi „taşcă“. Zicem parte integrantă, pentru că oşanul e nedespărţit de ea. O poartă şi copiii, de la 3-4 ani în sus”[575].

[575] Muşlea, Ioan, *Cercetăţi folklorice în Ţara Oaşului*, în Academia Română, *Anuarul arhivei de folklor*, I, Cluj 1932, p. 127

BOIU

(Boaan, Boanfalva, judeţul Hunedoara)

1352: Conform unei prime împărţiri de moşii, în anul 1352 (primariam divisionem…), menţionată într-un proces din 2 februarie 1418, între pârâşul Clemente de **Folt** şi pârâtul Ioan, fiul lui Dionisie de **Ilia**, sunt menţionate „moşiile **Folt** (**Folth**, judeţul Hunedoara), **Ilia** (**Ilya**, judeţul Hunedoara), **Nădăştia** (**Nadast** inferiori et superiori, judeţul Hunedoara) şi satele apărţinătoare lor: **Gedenfalwa** (lângă Govăjdia), **Tătărăşti** (**Tatarfalva**, judeţul Hunedoara), **Boiu** (**Boaan, Boanfalva**, judeţul Hunedoara), **Gothatea** (**Kuthathya**, judeţul Hunedoara), **Spini** (**Spyn**, judeţul Hunedoara), **Bobâlna** (**Bobolna**, judeţul Hunedoara), **Tewrek** (**Turek,** lângă Geoagiu**,** judeţul Hunedoara), **Almaşul Mare** (**Nagalmas**, judeţul Alba), **Veresneegfalva** (judeţul Hunedoara), **Strei-Săcel** (**Kysfalva**, judeţul Hunedoara) sau **Ohaba Streinului** (**Kysfalwa**, judeţul Hunedoara), **Glod** (judeţul Alba), toate din comitatul Hunedoara”[576].

[576] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 89, p. 101

1898, Diaconovich: „**Boiu** (magh. Bun), comună rurală în Transilvania, comitatul Târnava Mică, cu 1.763 locuitori români şi 530 maghiari”[577].

1904, „În 2 iunie, joi noaptea, spre vineri, s-au furat din stava **Homorodului**, lângă **Cohaln**, 7 cai, dintre care doi au scăpat din mâinile hoţilor şi s-au întors, însă cinci sunt pierduţi. Caii erau ai lui Iohan Vagner, Iohan Hales, Georg Prediger, Mihail Depner şi a parohului românesc G. Repede. Bieţii păstori sunt în pagubă de peste 1.400 coroane. Din cei 5 cai furaţi, 2 sunt roşii şi 3 negri, cei negri sunt pintenogi. Pe cei mai mulţi îi surprinde acest caz şi se întreabă cum se mai pot fura şi vinde cai de furat azi, pe lângă atâte ţidule şi controale. Cum pot furii, cu atâta îndrăzneală, să umble cu caii de furat pe lângă atâtea posturi de pază? În anul trecut, din **Boiu**, tractul Sighişoarei şi nu s-au mai aflat doi cai din **Archita**”[578].

1935: „**Adunările din Cigmău, Boiu şi Folt**. Partidul național-țărănesc a început să țină o serie de adunări în oraşele mari… Deodată, însă, cu aceste adunări mari am început o serie de alte adunări pe sate, pentru lămurirea poporului de la sate. Astfel, şi în judeţul nostru, s-au ţinut câteva adunări, în ziua de duminică, 26 mai. Cea dintâi adunare s-a ţinut în comuna **Cigmău**, din plasa Geoagiu, la orele 2 d. m., unde dl Dr. Alexandru Herlea, însoţit de dl I. Crăciun şi de fruntaşul nostru Lucaci Iosif din **Folt**, a ţinut o cuvântare, în faţa unei asistenţe foarte numeroase, compusă din ce mai de seamă oameni ai satului, în frunte cu Nicolae Zeic. De asemenea, au vizitat locul istoric al casei marelui poet Ion Budai-Deleanu, proprieta-

---

577 Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 523

578 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 173, Braşov 1904, p. 3

tea vrednicului fruntaş Ilieş Petru. / După adunarea din **Cigmău**, la orele 4, s-a ținut o adunare impunătoare în comuna **Boiu**, la care au participat aproape întreg satul. Şi aici dl Dr. Alexandru Herlea a expus programul partidului nostru şi cauzele plecării dlui Vaida şi Vlad de la matca partidului naţional-ţărănesc. / La orele 6 d. m., a sosit, de la **Orăştie**, dl colonel Vasile Băncescu, care s-a întâlnit cu dl Herlea în comuna **Folt**, unde de asemenea s-a ţinut o impunătoare adunare, vorbind poporului şi expunând programul nostru"[579].

Alter Bauer | Poiana-Sibiului | Ţaran bătrân
Old peasant | | Vieux paysan

[579] *Solia*, Anul XIV, nr. 6, Orăştie 1935, p. 3

BOIU MARE

(districtul Nagy-Búny, judeţul Maramureş)

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Papp** de Kis-Buny (Prislop), în comuna Boiu Mare (Nagy-Búny), 1580, 21 familii

Fekete de Nagy-Buny (Boiu-mare), în comuna Boiu Mare (Nagy-Búny), 1663, 6 familii.

Kifor (Chifor) de Nagy-Buny (Boiu mare), în comuna Boiu Mare (Nagy-Búny), 1663, 26 familii.

Lengyel de Horgospataka (Stranba), în comuna Boiu Mare (Nagy-Búny), 1688, 5 familii.

Karabetz (Carabăţ) de Nagy-Buny, în comuna Boiu Mare (Nagy-Búny), 12 familii.

Dáncs (Danci) de Nagy-Buny, în comuna Boiu Mare (Nagy-Búny) şi Kis-Buny (Prislop), 1663, 5 familii.

Nekitta de Nagy-Buny, în comuna Boiu Mare (Nagy-Búny) 18, Siassa 2, Buteassa 1, Lemény 1 familie.

Szatmári de Pecsétszeg, în comuna Boiu Mare (Nagy-Búny), 24 familii.

Marinkás de Budfalfa, din Marmaţia, în comuna Boiu Mare (Nagy-Búny), 3 familii.

Pap de Sásza, în comuna Boiu Mare (Nagy-Búny), 2 familii.

Petrisor de Sásza, în comuna Boiu Mare (Nagy-Búny), 1673, 3 familii.

Tamás de Frinkfaha, în comuna Boiu Mare (Nagy-Búny), satul Frânceni, 1663, 5 familii”[580].

Wintertracht Drăguș Costum de iarnă
Winter costume Costume d'hiver

[580] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 28, 29

BOLOGA

(Sebesuar, judeţul Cluj)

119, noiembrie 12: „. Este greu de stabilit cu certitudine dacă întreaga cohortă a construit şi staționat iniţial în **prima fortificaţie de la Bologa**, unde s-au găsit, în valul de pământ, două ţigle, cu ştampila *coh(ors) I Britton(um)*, având în vedere dimensiunile relativ mici ale primei faze de lemn şi pământ ale acestui castru (130 x 152 m = cca 1,97 ha), pentru o cohortă *milliaria equitata*, ar fi posibilă participarea unui detaşament al unităţii la construcția acestei prime fortificaţii de la **Bologa**. În orice caz, răspândirea ştampilelor cohortei de britoni pe sectorul de nord al graniței de vest indică un rol important jucat de această unitate de elită în această zonă, în timpul lui Traian”[581].

1359, decembrie 20, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Ştefan, fiul lui Iacob, fratele bun al lui Gereu, că Andrei, fiul lui Dionisie, castelanul de **Bologa** (Sebesuar, judeţul Cluj), l-a prins pe Nicolae, iobagul său, fără de nici o vină, şi cât a voit l-a ţinut în lanţuri şi a luat de la numitul iobag calul

---

581 Muzeul Naţional de Istorie a României, *Dacia / Augusta Provincia / Crearea Provinciei*, VII – 1936-1938, Bucureşti 2006, p. 43

său şi 7 boi, şi 3 pănuri ale lui; şi pe alt iobag al său, numit Myk, îl ţine şi acum prins şi nu se ştie dacă Myk a murit în lanţuri la zisul Andrei sau nu. Şi… trimiţându-şi iobagii înarmaţi la moşia sa, numită **Bicălatu** (Bykal, sat înglobat în **Huedin**, judeţul Cluj), i-a luat lui Ştefan, fiul lui Iacob, 70 de scroafe bune, preţuind 70 de florini. Cu privire la aceasta, poruncim omul vostru vrednic de crezare ca om de mărturie, care, faţă de omul nostru, Ioan, nobil de **Gătrade** (?), sau Nicolae, fiul lui Gheorghe de **Sfăraş** (Fornas, Fornus, judeţul Sălaj) ori Ladislau, fiul lui Egidiu, să cerceteze şi să afle tot adevărul cu privire la cele de mai sus”[582].

1360, ianuarie 13, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur raportează regelui Ludovic despre împlinirea poruncii sale, trimiţând, împreună cu omul regelui, „pe Ioan de **Aghireș** (Egeres, Egrespataka, azi **Aghireşu**, judeţul Cluj), capelanul nostru”, ambii trimişi mărturisind, la întoarcere, că „ei, făcând mai înainte cercetare plină de grijă în districtul Huedin, pe faţă şi pe ascuns, au putut afla că toate cele de mai sus au fost săvârşite de Andrei, fiul lui Dionisie, castelanul de **Bologa** (Sebesuar)”[583].

1661, Evlia Celebi: „Când ne întorceam (din incursiunea de pradă), prin valea Şebevar (**Bologa**), am luat trei mii de vite grase şi, în cinci ore, am ajuns la cetatea Şebevar (**Bologa**), adică oraşul Pesanvar (**Sebeş**, Alba).

Cetatea Şebevar (**Bologa**) adică oraşul Pesanvar (**Sebeş**). Se află în stăpânirea crailor Ardealului. Este o cetate puternică şi frumoasă, în patru colţuri, cu unspre-

---

582 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 433, pp. 442, 443

583 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 450, pp. 467, 468

zece turnuri şi cu marginile abrupte, construită la gura unei văi. Are două porţi, în partea dinspre răsărit. Toate tunurile şi armele din ea erau în stare bună, dar locuitorii, speriaţi de zarva făcută de oştirea noastră, şi-au lăsat toate averile în cetate şi s-au ascuns, cu copiii lor, în peşteri. Noi, la rândul nostru, vreo două sute de inşi, prinzând curaj, am intrat încet-încet în cetate. N-am găsit în ea nici ţipenie de om. Am luat îndată obiectele de valoare şi, dând foc cetăţii, am intrat apoi în oraşul Pesan (**Sebeş**), din afara cetăţii, şi, tocmai când luam şi de acolo obiectele de preţ şi rare, Allah e mare!, în acest timp, tunurile cetăţii, înfierbântându-se de foc, s-au descărcat şi în toate părţile s-a produs o bubuitură atât de mare, încât nu se poate spune.

Am dat apoi foc şi acestui oraş şi, după ce am trecut de viile oraşului, am prins un om, iar când l-am întrebat: ,,Unde s-au dus locuitorii acestei cetăţi?", el a spus: ,,Iată-i, şi acum se duc în munţii din direcţia aceasta". Legându-i îndată mâinile la spate, l-am pus pe cal şi, dând frâul unui servitor, ne-am îndreptat spre apus, şi, după ce am mers timp de cinci ore, în urmărirea duşmanului, ne-am întâlnit cu vreo sută de tătari, iuţi ca vântul. Ne-am înţeles şi am hotărât să rămânem alături de aceştia, iar smeritul de mine, după ce am citit Fatiha (primul surat din Coran; rugăciune de bun augur), am pus pe oamenii noştri pedeştri să încalece pe caii liberi ai tătarilor. Erau acum trei sute de călăreţi cu totul şi, chiar în aceeaşi zi, ne-am întâlnit, în munţi, cu trei sute de unguri, care fugeau în optsprezece caleşti strălucitoare, împodobite cu geamuri de cristal. Pregătindu-ne de luptă, am pus mâna pe trăsurile cu doi cai şi pe fetele unguroaice, care stăteau în ele, şi pe o mare cantitate de pradă. I-am legat pe cei o sută treizeci şi unu de prizonieri şi nu ne-am mai luat după cei fugiţi în munţi, înlesnindu-

le astfel scăparea. Dintre noi, numai un om a căzut martir, dar şi pe acela l-am pus în căruţă. Doi oameni au fost răniţi, dar au scăpat.

Venind apoi, fără supărare şi îmbogăţiţi, înspre partea salvării, am adunat din împrejurimi opt sute de boi şi şase sute de oi. Pe şaptezeci de cai, pe care-i luaserăm ca pradă, i-am suit pe unii dintre ostaşii tătari şi dintre prizonieri şi, în aceeaşi noapte, continuând călătoria, am ajuns, pe la miezul nopţii, în valea Serbaz (Valea Secasului, lângă Sebeş). Aici se află o trecătoare, printre trestii, ceva ce nu se poate descrie. În noaptea aceea, am făcut o tabără din căruţe, am legat toţi prizonierii şi, de jur-împrejur, am postat caraule. Cei trei sute de oameni au stat treji până dimineaţa şi gata pentru orice, păzind şi toate animalele. Disde-dimineaţă, am pornit iarăşi şi, mergând timp de optsprezece ceasuri şi îndurând o sută de mii de necazuri, trudă, teamă şi spaimă, am trecut peste munţii Paian (Poiana) şi am dormit în faţa cetăţii Bahar Zedvar (**Jdioara**)”[584]. „**Cetatea Bologa**. Ziditorul ei este craiul numit Mihadi Laslo (Mihadi Laslo, personaj legendar; un asemenea crai nu a existat. Cetatea este amintită, prima oară, la 1322 şi a fost, un timp, cetate regală) care zace în cetatea aflată sub stăpânirea cezarului Austriei. În istoriile maghiare scrie că „fiul acestuia, episcopul, a fost un crai vestit”. Şi cetatea aceasta ţine de craii Ardealului, dar este posesiunea ereditară a prinţului Dişvan. Arzând oraşul ce se află în afara cetăţii, duşmanii din cetate au predat şi cetatea cu condiţie. Slujbaşii, ostaşii şi nobilii şi lefegii, care se aflau în ea, ieşind din cetate, au venit la serdar cu plocoane. Ei au luat, pentru paza lor, o oda de ieniceri şi spahii. Cetatea, aşezată

---

[584] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 540, 541

pe malul râului Criş, este o cetate frumoasă, de piatră, având şase laturi şi bastioane trainice. După ce s-a încheiat pacea, s-a tras cu tunurile în cinstea serdarului şi a fost veselie mare, făcându-se multe vânzări şi cumpărări. S-au găsit aici multe alimente, băuturi şi multe potcoave de cai şi cuie. Au fost lăsaţi în pace şi cei cinci mii de soldaţi austrieci din cetate”[585]. „Ţinutul Huedin şi descrierea cetăţii **Bologa**. Ţinutul Huedinului are trei sute de sate înfloritoare. Soldaţii ghiauri de aici sunt recrutaţi din rândurile populaţiei haiducimii. Dar mai sus numita cetate Bologa, ce se află în acest district, este aşezată pe o câmpie netedă şi la poalele unui munte acoperit cu păduri. În anul 1072 (adică 27 august 1661 – 15 august 1662), când am mers cu serdarul Ali paşa în expediţia împotriva Ardealului şi când, omorându-l pe craiul Ioan Kemény, l-am pus crai pe Mihail Apafi, în anul acela am ars această cetate Bologa. Faptul acesta, precum şi acela că am luat atunci multe prăzi, fiind descrise amănunţit printre evenimentele din acel an, nu mai este nevoie să fie repetate”[586].

---

585 AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 555, 556

586 AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, p. 673

BOLUGYANUSTELKE

(lângă Vechea, judeţul Cluj)

1351, noiembrie 18, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvanie dă de ştire că „Mannus şi Bartolomeu de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj) i-au zălogit moşiile lor **Popteleac** (**Popotelec, Popteluke, Popteleke**, judeţul Sălaj), **Cernuc** (**Churnuk**, judeţul Sălaj) şi **Bolugyanustelke** (lângă Vechea, judeţul Cluj)", fără ştirea şi învoirea magistrului Nicolae zis Woss, „magistrului Ştefan zis Pogan, spre paguba sa… De aceea, făcând întâmpinare, i-a oprit de la vânzarea şi înstrăinarea sus-ziselor moşii"[587].

1353, mai 30, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă „de ştire că magistrul Nicolae zis Wos cel tânăr de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), venind înaintea noastră, ne-a spus, făcând întâmpinare, că Manus şi Bartolomeu, nobili de **Căianu** (**Kalyan**, judeţul Cluj), i-au zălogit, cu 45 mărci de argint, trei moşii ale lor, anume **Poptelec** (**Popotelec, Popteluke, Popteleke**, judeţul Sălaj), **Cernuc** (**Churnuk**, judeţul Sălaj) şi **Bolukyanusteluke** (lângă Vechea, judeţul Cluj), pe care moşii acei Mannus şi Bartolomeu le-au vândut magistrului Ştefan zis

---

[587] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 78, pp. 79, 80

Pagan, mai înainte de a-i plăti banii săi, spre paguba şi povara sa. Drept aceea, făcând întâmpinare, i-a oprit, cu mărturia scrisorii de faţă de la vânzarea şi zălogirea sus-ziselor moşii"[588].

Ţărance din Ardeal.

Port din Ardeal, „Luceafărul", nr. 8, 1907, p. 153

[588] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 195, pp. 216, 217

BONŢ

(Nyres, judeţul Cluj)

1357, mai 23, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur înştiinţează pe voievodul Andrei că, după întoarcerea trimişilor la moşia **Măhal** (Mohal, judeţul Cluj), adică Ioan, fiul lui Dumitru de **Galaţi** (Galaz, azi **Galaţii Bistriţei**, judeţul Bistiţa-Năsăud), trimisul regal şi călugărul Ioan „ei, în joia de după a cincisprezecea zi de la sărbătoarea fericitului mucenic Gheorghe (11 mai), au chemat pe toţi vecinii şi megieşii şi, de faţă cu aceştia, au hotărnicit-o după adevăratele şi vechile ei hotare, apoi au dat-o magistrului Nicolae zis Wos… / Iar semnele de hotar purced astfel: de la hotarul moşiei **Sântioana** (Scebthyuan, Zenthiuan, judeţul Cluj) chemată adică **Byham** (lângă Sânmartin, judeţul Cluj), pe lângă pârâul Lacul Cerbilor, este o movilă de hotar; iar din acest pârâu, o jumătate ţine de moşia Măhal, iar cealaltă de satul numit **Fizeş** (Fyzes, **Fizeşu Gherli**, judeţul Cluj). De aici au mers la răsărit, la un alt pârâu, care se varsă în pârâul Lacul Cerbilor, din care o jumătate ţine de moşia **Oşorhel** (Wasarhel, azi **Târguşor**, judeţul Cluj), cealaltă de Măhal; apoi s-au dus spre răsărit, pe lângă acelaşi pârâu, spre moşia **Diviciori** (Deuecher, Deuecher Superior, **Diviciorii Mari**, judeţul Cluj), adică a lui Petru, fostul voievod al Transilvaniei, şi, de aici,

înaintând de la acel pârâu spre miazăzi, la un deal numit Creasta şi acolo au aflat două semne vechi de hotar, din care unul ţine de moşia Diviciori, iar celălalt de Măhal; de aici, au ajuns deasupra acelei Creste şi acolo au aflat două semne de hotar vechi; de acolo, mergând pe aceiaşi Creastă, au aflat două movile de hotar vechi, înşirate una lângă alta şi apoi s-au dus către netezişul acelei Creste, spre miazăzi, şi, pe netezişul acelei Creste, au aflat patru semne de hotar vechi, din care unul desparte moşia **Ghiolţ** (Geuch, înglobat în **Ţaga**, judeţul Cluj), altul moşia **Bonţ** (Nyres, judeţul Cluj), al treilea moşia Diviciori, iar al patrulea moşia Măhal; de aici au mers spre apus şi, în jurul acelei Creste, au aflat două semne de hotar vechi şi, înaintând mai departe, pe acea Creastă, au recunoscut alte două semne de hotar vechi, iar de acolo, pornind mai departe, au aflat o veche movilă de hotar şi acest semn deosebeşte şi desparte moşiile Sântioana, Măhal şi Ghiolţ, şi aşa se sfârşesc semnele de hotar ale moşiei Măhal"[589].

1362, septembrie 22, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că „Ioan zis Acyl, Toma, Desideriu şi Laurenţiu, fiii lui Ioan, fiul lui Emech, şi Simion, fiul lui Ladislau zis Wos cel tânăr, în numele lor şi în numele magiştrilor Nicolae Wos cel tânăr şi Petru cel Roşu, fiii aceluiaşi Ioan, fiul lui Emech, fraţii lor, înfăţişându-se înaintea noastră, au mărturisit că au făcut o împărţeală veşnică pe moşiile lor **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), **Ţaga** (Chege, judeţul Cluj), **Sucurtard** (Zenthgothard, judeţul Cluj), **Puini** (Pwlion, judeţul Cluj), **Sântioana** (Zenthjuan, judeţul Cluj), **Măhal** (Mohal, judeţul Cluj), **Silvaş** (Ziluas, judeţul Cluj), **Bonţ** (Nyres, judeţul

---

[589] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 152, pp. 140-142

Cluj) şi **Kereztes** (dispărut, lângă Ţaga şi Sântejude, judeţul Cluj), care se află în comitatul Dăbâca, şi **Chesău** (Kezu, judeţul Cluj), din comitatul Cluj, după arătarea semnelor, fără nici o plângere”[590].

An der Wiege — Comărzan — La leagăn
At the cradle — Au berceau

---

[590] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 126, pp. 102, 103

BONŢIDA

(Bonchyda, Bunchyda, judeţul Cluj)

1357, ianuarie 20, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Ştefan, fiul lui Ladislau, slujitorul nobilului Petru zis Secuiul, castelanul de **Unguraş** (Baluanus, judeţul Cluj), ne-a rugat să dăm omul nostru pentru împlinirea celor scrise mai jos. / Iar noi am trimis pe fratele Laurenţiu, preotul. Care, întors, ne-a mărturisit că el, dimpreună cu acel Ştefan, fiul lui Ladislau, s-a dus, în ziua de marţi, după octavele acum trecute ale sărbătorii Botezului Domnului (17 ianuarie 1357), în satul **Bonţida** (Bonchyda, Bunchyda, judeţul Cluj). Iar în ziua următoare, adică miercuri, s-au dus în satul **Dej** (Deeswar, judeţul Cluj), şi că toţi nobilii din comitatele Dăbâca şi Solnoc au mărturisit într-un glas că, în vinerea sărbătorii Naşterii lui Hristos (23 decembrie 1356), Colhon, voievodul satului **Olpret** (judeţul Cluj), cneazul Ştefan şi românii Dumitru, Cristian şi Ioan, rânduiţi în ceată, şi numărul răufăcătorilor, venind cu de la sine putere, cu silnicie şi cu mâinile înarmate, asupra satului **Sâmboleni** (Zumbathtelke, judeţul Cluj), au ridicat şi au mânat cu sine 1.200 de ale iobagilor. De asemenea, în cea dintâi vineri după octavele Naşterii Domnului (6 ianuarie 1357), mai sus pomeniţii s-au năpustit din nou asupra moşiei regelui, numită

Cutca (Kutke, judeţul Cluj), ce ţine de cetatea Unguraş, şi au luat cu silnicie 5 boi şi un cal… a trimis în satul Olpret doi români, ca să ceară înapoi lucrurile ridicate, şi aceşti români, apucând lucrurile… au omorât un cal, iar pe Ladislau şi pe cneazul Prodan… rănindu-i pe câmp"[591].

1359, decembrie 13, Sântimbru: Vicevoievodul Petru dă de ştire că, venind „Ioan, fiul lui Dominic, nobil de **Juc** (Suuk, judeţul Cluj), în numele său şi al verilor săi Ilie şi fiii lui Ladislau, ne-a declarat în chip de întâmpinare şi de oprelişte, că vecinii şi megieşii lor şi, îndeosebi, oaspeţii din **Bonţida** (Bonchyda, Bunchyda, judeţul Cluj), aflători în comitatul Dăbâca, se folosesc, împotriva voinţei lor, cu silă şi nedreptate, de o pădure a lor, numită Frasinul, aflătoare în comitatul Cluj"[592].

1359, decembrie 15, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie voievodului Dionisie că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Ştefan zis Pagan că castelanul cetăţii **Unguraş** (Baluanus, judeţul Cluj) şi obştea oamenilor din **Bonţida** (Bonchyda, Bunchyda, judeţul Cluj) şi **Sic** (Zeek, judeţul Cluj) au cotropit pe nedrept nu puţine bucăţi ale pământului său, ce ţine de moşiile sale numite **Ţentea** (Chykacute, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Giulatelec** (Giulatelec, Gyulateleke, azi **Coasta**, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca. Deoarece noi nu am voit ca numitul Ioan să fie păgubit în drepturile sale, vă poruncim cu tărie să cercetaţi hotarele sus-ziselor moşii"[593].

---

[591] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981. Doc. 81, pp. 81, 82

[592] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 428, pp. 437, 438

[593] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 430, pp. 439, 440

1360, ianuarie 3, Alba Iulia: Regele Ludovic dă de ţtire că venind „Ioan, fiul lui Dominic de **Juc** (Suuk, judeţul Cluj), în numele său şi al lui Ilie, fiul lui Nicolae, al lui Ştefan, Ioan şi Nicolae, fiii lui Ladislau, tot de Juc, adică verii săi, a făcut întâmpinare că vecinii şi megieşii lor şi îndeosebi oaspeţii din **Bonţida** (Bonchyda, Bunchyda, judeţul Cluj), taie şi folosesc, cu de la sine putere şi în chip silnic o pădure a lor, numită Frasinul… Drept aceea, s-a împotrivit şi a oprit tăierea şi folosirea roadelor şi foloaselor acestei păduri”[594].

1361, octombrie 23, Cluj: Voievodul Dionisie dă de ştire că, venind „orăşenii şi oaspeţii din Cluj, ne-au arătat scrisoare prin care fostul voievod al Transilvaniei, din cuprinsul căreia am văzut că aceşti orăşeni şi oaspeţi… atunci când ei vor să meargă cu mărfurile lor pe drumul Căianului, spre satele **Buza** (Buza, judeţul Cluj), **Teaca** (Teke, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Reghin**, **Şarpotoc** (Sarpatak, azi **Glodeni**, judeţul Mureş), **Măierău** (Monyorow, azi **Alunişu**, judeţul Mureş) şi **Târgu Mureş**, ei nu sunt datori să meargă la satul **Bonţida** (Bonchida, judeţul Cluj), ci drumul lor drept este la satul **Sânmiclăuş** (Sanctus Nicolaus, judeţul Mureş), pe drumul ce vine de la **Căian** (Calyan, judeţul Cluj) şi **Meneş** (Menyus, azi **Herghelia**, judeţul Mureş); iar negustorii din **Reteag** (Rettegh, judeţul Cluj), **Dej**, **Lechinţa** (Lekenche, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Cluj**, care vor să meargă spre **Bistriţa**, să fie datori să treacă prin Bonţida, ca să plătească vama acolo”[595].

---

[594] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 444, pp. 457, 458

[595] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica,* 1361-1365, vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 62, pp. 46, 47

1366, iunie 3, Bistriţa: Regele Ludovic scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, deoarece voieşte „ca să se despartă prin semne de hotar, unele de altele, pământurile şi dumbrăvile aflate în pricină între oamenii noştri din **Bonţida** (Bonchyda, Bunchyda, judeţul Cluj), pe de o parte, şi oamenii noştri din **Sic** (Zeek, judeţul Cluj), pe de altă parte, şi pentru aceasta am hotărât să trimitem omul nostru, şi să trimiteţi dintre voi, spre mărturie, un bărbat potrivit… să deosebească şi să despartă după semnele de hotar pomenitele pământuri şi dumbrăvi”[596].

1369, noiembrie 11, Turda: Voievodul Emeric scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, în adunarea de la Turda, venind „Mihail Creţul, oaspetele din **Bonţida** (Bonchyda, Bunchyda, judeţul Cluj), în numele juzilor, juraţilor, oaspeţilor şi oamenilor din acea Bonâida, împotriva lui Mihail de **Luna** (Lonna, azi **Luna de Jos**, judeţul Cluj), a lui Nicolae, fiul lui Koplon, a lui Emeric, fiul lui Dumitru, şi a lui Ladislau, fiul lui Ilie, tot de Luna, ne-a înfăţiţat o scrisoare de hotărnicire a voastră, spunând că pâra e lămurită pe larg în acea scrisoare”[597].

1788, Johann Lehmann: „Privirea aleargă peste văi şi dealuri, spre munții mai înalți, fără să întâlnească pământuri muncite şi oameni care să umple îndestulător regiunea aceasta întinsă şi frumoasă. Chiar şi cel mai urât om este foarte frumos într-o regiune foarte plăcută. / La stânga, pe înălțime, se vede regiunea mai bine lucrată din jurul **Bonţidei** (Bonsida, judeţul Cluj), iar la dreapta, cea din jurul **Huedinului** (Bánffy-Hunyad, judeţul Cluj.). Cât

[596] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 73, pp. 136, 137

[597] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 432, pp. 653-658

priveşte castelele, care sunt atât de renumite în Transilvania, nu se vede nimic din ele. Amândouă aparţin străvechii familii Bánffy, care mai străluceşte în două ramuri. O ramură a familiei este catolică; şeful acesteia este contele Gheorghe Bánffy, actualul guvernator; ramura cealaltă este reformată şi şeful ei este baronul Wolfgang! Bánffy, actualul tezaurier al ţării.

Coruşu (Korod, comuna Baciu, judeţul Cluj) are poştă. Un maestru de poştă băştinaş îngăduie ca să i se servească, în casa lui, călătorului în trecere, ceea ce se poate găsi şi aceasta-i destul de puţin. Nici unul din aceştia nu trebuie să uite a preţui cât mai mult onoarea ce i se face, dându-i cu mărinimie, contra plată, fireşte, vin de băut şi o mâncare sărăcăcioasă, plătind de două ori atât de scump, şi trăieşte mai prost decât, în altă parte, pentru jumătate din sumă. Oricum ar fi mâncarea, prânzul se târâie încet în conversaţii politice în limba latină. / De la **Coruşu**, la **Cluj**, este o staţie de poştă scurtă"[598]. „În secolul al XVIII-lea, stilul baroc a devenit dominant în orașele transilvănene, schimbând încă o dată peisajul urban. Stilul a apărut sub influența habsburgică și poate fi observat la elegantul Palat Banffy de la **Bonțida**, lângă Cluj-Napoca"[599].

1898, Diaconovich: „**Bonţida** (magh. Bonczhida), comună rurală în Transilvania, comitatul Cojocnei, cu 1.942 locuitori români şi 690 maghiari. Castelul de aici e proprietatea baronului G. Bànffy"[600].

---

598 AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 588
599 Mallows, Lucy; Abraham, Rudolf, *Transylvania*, 2013, p. 46
600 Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 532

1922: „Operatiunile exproprierii, începând prin declarațiunea obligatorie de întindere a proprietăților şi felul exploatării lor, contele Gh. Bánffy, ca proprietar al pădurilor din ţinutul **Huedinului**, face această declaraţiune la comisiunea de ocol din **Huedin**, cu menţiunea că cota maximală de 200 iugăre, care nu era expropiabilă, conform art. 32 al. b. din lege, şi-o rezervă la alte proprietăți, ce le avea la **Bonţida**, şi comisiunea de ocol din Huedin, prin hotărârea No. 462 din 7 decemvrie 1922, declară expropriată în întregime pădurea fostului conte ungur Gh. Bánffy, actualmente cetăţean român, domiciliat în comuna **Bonţida**, judeţul Cojocna, situată în hotarul comunelor Rechiţea şi Rogojel, din județul Cojocna, în întindere de 12.000 iugăre, cu scopul de a se constitui şi completa păşunile şi pădurile comunale”[601].

1943: „Cu ocazia cedării vremelnice a unei părți din Ardealul nostru scump şi drag tuturora, o parte din **herghelia de la Bonţida**, jud. Cluj, şi-a afiat loc de refugiu la ferma **Șercaia**, iar o altă parte la fermele **Cuciulata**, **Beclean** și **Sâmbăta**. Directorul fermei a fost dl Dr. Zaharie Trică, fost prim-medic al judeţului Cluj, un excelent medic şi chirurg, care îşi câștigase aici, în întreg ţinutul, un renume bine meritat. Terenul de cultură era însă insuficient pentru hrănirea cailor de rasă „Nonius“, aşa încât, zilnic, iarna-vara, erau nevoiți să le procure furaje de prin comunele din jur. Tot de la **Bonţida** au adus cu dânşii şi o crescătorie de păsări, rasele „Rhode Island“ şi „Plymouth“, o crescătorie de albine, precum și o turmă de oi. Din cauza păşunatului mlăștinos, oile au pierit aproape toate, iară unii din cai au început să orbească. Ministerul de Domenii, vă-

601 *Înfrăţirea Românească*, Anul IV, nr. 4, Cluj 1927, p. 2

zând acest dezastru, a decis să schimbe destinaţia culturii acestui teren. O parte din cai au fost duşi la ferme la **Homorod**, unde s-a mutat şi dl Dr. Zaharie Trică, în calitate de director al acestei herghelii. Dl inspector ing. agr. Silviu Pop, care a lăsat aici ca amintire un model admirabil de coşniță sistematică de albine, invenţie proprie și practică, a fost mutat la ferma Ruşeţu”[602].

1948: Ministerul Agriculturii şi Domeniilor decide că „Următorul personal de la Institutul de Cercetări Zootehnice al României se comprimă: / De la stațiunea **Bonţida**, jud. Cluj: Tocaci Vasile, şef de grajd, / Rus Ambrozie, herghełegiu, / Broscoi Alex., herghelegiu, / Șuruba Nicolae, herghelegiu, (Vlaic Vasile, herghelegiu, / Baciu Vasile, herghelegiu… / La stațiunea experimentală **Bonţida-Cluj**, Dr. Rusu Iuliu, medic veterinar, directorul stațiunii, / Blaga Ion, maistru de călărie, / Birlă Ştefan, impiegat, şeful inventarului. / Tocaci Vasile, şef de gară la Staţiunea **Bonţida-Cluj**. / Rus Ambrozie, herghelegiu la Stațianea Bonţida-Cluj, / Şuruba Nicolae, herghelegiu la Stațiunea Bonţida-Cluj, / Baciu Vasile, herghelegiu la Staţiunea Bonţida-Cluj, Vlaic Vasile, herghelegiu”[603].

[602] *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 45, Blaj 1943, p. 5

[603] *Monitorul Oficial,* nr, 29, 5 februarie 1948, p. 944

BORCUŢ

(Burligeth, judeţul Maramureş)

1364, mai 26, Vişegrad: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea obştească de la Turda, ridicându-se „Dionisie, fiul lui Ştefan, fostul ban, şi Ladislau, fiul lui Desideriu de Losonch, s-au plâns împotriva magiştrilor Ştefan şi Toma, fiii lui Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, că ei ar voi, pe calea legii, să-şi împartă cu numiţii lor veri cetatea numită **Mentew** (cetate dispărută, lângă Alunişu, judeţul Mureş) şi moşiile **Warallya** (?), **Vifalu** (?), la capătul râului Pietrişul, **Sânmihai** (Zenmichal Telke, Zenthmihaltelke, azi **Mihăieşti**, judeţul Cluj), **Rusu** (Wruzmezeu, azi **Rus**, judeţul Cluj), lângă râul Someş, **Borcuţ** (Burligeth, judeţul Maramureş) şi **Văleni** (Danpataka, judeţul Maramureş), şi vama obişnuită a se cere în **Lăpuş (**Lapus, judeţul Sibiu), bunuri ce se află în stăpânirea pomeniţilor Toma şi Ştefan. / Auzind acestea, ridicându-se Iacob de **Chiced** (Keched. Kecheth, azi **Alunişu**, judeţul Cluj, şi **Miceştii de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud), pentru Ştefan, şi Nicolae zis Lyd pentru Toma… au răspuns că dacă Dionisie şi Ladislau ar veni în chip legiuit, ar putea redobândi acea cetate şi acele moşii ca bun al lor, căci ei sunt pregătiţi să împartă… / În cele din urmă, înfăţişându-se în faţa noastră Dionisie şi Ladislau, cu scrisori de împuternicire, ne-a cerut Ladislau să le facem dreptate din

partea magiştrilor Toma şi Ştefan, fiii lui Toma de Reghin, cu privire la cele de mai sus. Aizind acestea, ridicându-se Ladislau de **Galşa** (Galsa, judeţul Arad) şi Batow, pentru magiştrii Toma şi Ştefan, au răspuns că pentru zisa cetate şi moşii, aveau scrisoare de împărţeală întocmită odinioară între Ştefan banul şi Desideriu, părinţii lor"[604].

1499, februarie 12: „Ştefan Vodă şi fiul său Bogdan cumpără, cu 1.500 de galbeni, de la familia Bánffy satele **Văleni**, **Borcuţ**, **Suciul de jos**, **Maşca**, **Rohia** „Iosyplapos"[605].

1553: „O conscripţie din timpul lui Alexandru Lăpuşneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparţineau cetăţii Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: **Baba**, **Baţa**, **Poiana-Blenchii**, **Bârsău**, **Ciceu Giurgeşti**, **Ciceu-Haşmaş**, **Ciceu-Mihaieşti**, **Ciceu-Corabie**, **Dăbăceni**, **Ambriş**, **Galgău Ganciu**, **Gostila**, **Gighişul de sus**, **Ileanda mare, Ilişua**, **Caţcău**, **Căplani**, **Căpâlnea**, **Caşeu de jos**, **Răguseşti**, **Coldan**, **Chireu**, **Leleşti**, **Mica**, **Mănăştiur**, **Muncel**, **Negrileşti Urişor**, **Uriul de sus**, **Orman**, „Orbo", „Patakfalva", **Petrihaza**, **Peşteş**, **Refeni**, **Reteag**, **Glod**, **Şomcutul mic**, **Selişca**, **Sânmărghita**, **Suciul de sus şi de jos**, **Vima-mare**, **Vaida-Cămăraş**, **Borcuţ**, **Văleni**, **Poiana-Porcului**, **Dămăcuşeni**, **Draghia**, **Lăpuşul unguresc**, „Ioszeplápos", **Dobric**, **Libotin**, **Masca**, **Rogoz**, **Rohia** şi „Szaszmezö" (dispărut)"[606].

---

[604] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 273, pp. 262-265
[605] Meteş, Ştefan, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 22
[606] Meteş, Ştefan, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

1883: „Concurs pentru ocuparea stațiunilor învățătoreşti la şcolile confesionale greco-ortodoxe din comunele mai jos numite se escrie concurs, cu termenul până în 29 septemvrie anul curent, stil vechi.

1). **Costeni**, cu salariu anual de 120 florini v. a. (vienezi), cvartir în edificiul şcolii şi 3 stânjeni de lemne, din care se va încălzi și şcoala.

2). **Dobric**, însoţită cu **Dobriţinaşul**, cu salariu anual de 150 florini v. a., din care 100 florini v. a. va solvi Dobricul şi 50 florini v. a. Dobriţinașul.

3). **Stoiceni**, au salariu anual de 120 florini v. a., cvartir și lemne trebuincioase.

4). **Ineu**, cu salariu anual de 150 florini v. a., cvartir şi lemnele trebuincioase.

5). **Borcuţ**, cu salariu anual de 150 florini v. a., cvartir şi lemnele trebuincioase.

6). **Mașca**, cu salariu anual de 100 florini v. a., cvartir și lemnele trebuincioase.

7). **Peteritea**, cu salariu anual de 120 florini v. a., cvartir şi lemnele trebuincioase.

8). **Văleni**, cu salariu anual de 130 florini v. a., cvartir şi lemnele trebuincioase.

9). **Suciul de jos**, cu salariu anual de 100 florini v. a., cvartir şi lemnele trebuincioase”[607].

1922: „Preoţimea din tractul Cetăţii de Piatră s-a adunat, în 19 ianuarie 1922, la conferinţa pastorală a Asociaţiei clerului „Andrei Şaguna”, **ţinută în parohia Borcuţ**. / Deşi iarnă cu zăpadă multă şi ger mare, totuşi preoţii, ascultând de glasul părintelui protopop Zaharie Manu, au venit în mare număr la conferinţă, care a decurs conform

[607] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 112, Sibiu 1883, p. 450

programului anunţat. / Cuvântul de deschidere, o dizertaţie în toată forma, a părintelui protopop, a fost o lucrare plină de bune poveţe şi de îmbărbătare la munca stăruitoare. Vorbitorul arată cum poporul nostru trebuie să-şi caute sprijinul şi mântuirea în credinţa vie, depozitată în Sfânta Scriptură şi propovăduită de Sfânta biserică. Preoţimea, pătrunsă de această credință, are să lucreze cu râvnă, dragoste şi abnegație la luminarea turmei cuvântătoare, încredințată ei spre conducere. Răsplătirea îi va fi stima celor de sus și ascultarea celor păstoriţi. / Mai amintesc, din conferință, dezbaterile preoțimii cu privire la înfiinţarea școlii de duminecă, în scop de a se da o creştere mai intensivă religioasă-morală tineretului. Tema aceasta a fost lucrată de părintele Liviu Greblea. / Preoţii, conştienţi de rolul ce îl au de împlinit, îndeosebi în aceste părţi expuse ale reînființatei episcopii a lui Ştefan cel Mare, au hotărât înfiinţarea şcolii de duminică, după un program provizoriu. Să dea Dumnezeu ca începutul acesta să ducă la rezultatul aşteptat. / Pr. Ioan Budu”[608].

1926: „În **Baia Mare**, găsim azi, în al optulea an de stăpânire românească, 10 medici, din cari 4 evrei, 3 români şi 3 unguri; vreo 13 avocaţi, din care 7 evrei, 4 români şi 2 unguri; 3 farmacii, din care 2 unguréști, 1 evreiască, iar românească, nici una; vreo 64 prăvălii, din care 42 evreieşti, 17 ungurești şi 5 româneşti; găsim 2 biserici româneşti, față de 2 sinagogi şi 4 case de rugăciuni, tot evreieşti... / În **Borcuţ**, sunt 2 cârciumi şi ambele sunt evreieşti”[609].

---

608 *Telegraful Român*, Anul LXX, nr. 8, Sibiu 1922, p. 3
609 *Înfrăţirea Românească*, Anul II, nr. 14, Cluj 1926, p. 10

BORD

(Bardhaza, judeţul Mureş)

1360, ianuarie 15, Târgu Mureş: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „văduva lui Ladislau, fiul lui Ladislau de Deag, că vrea să intre, în chip legiuit, în stăpânirea unor moşii ale sale, adică a jumătăţii moşiei **Deag** (Deeg, judeţul Mureş), şi a treimii părţilor drepte, aflătoare în moşiile **Sălcud** (Sarkuch, judeţul Mureş), **Cucerdea** (Kochar, judeţul Mureş) şi **Cipău** (Chapou, judeţul Mureş), care de drept i se cuvin ei. / Cu privire la aceasta, poruncim cu tărie să trimiteţi om de mărturie ca omul nostru Ştefan, fiul lui Petru de **Pănade** (Panad, judeţul Alba) sau Ladislau, fiul aceluiaşi Petru, ori Ştefan, fiul lui Kanya sau Bard de **Bord** (Bardhaza, judeţul Mureş), să pună pe sus numita doamnă şi pe fiii săi în stăpânirea ziselor bucăţi de moşie”[610].

1366, mai 9, Turda: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-au plâns „Iacob şi Dumitru, fiii lui Nicolae, nobili de **Hăghig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, judeţul Covasna), nepoţii răposatului Benchench, în numele lor şi al celorlalţi nepoţi ai acelui Benchench, rudele lor… împotriva tuturor

[610] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 451, pp. 468, 469

secuilor din scaunul Sepsi, anume pentru faptul că zişii noştri secui, cu o cutezătoare îndrăzneală, netemându-se să calce calea dreptăţii, printre alte rele ce le-au pricinuit lor, au cotropit, de câtva timp, cu silnicie, nişte moşii ale lor, numite **Sombor** (dispărut, lângă Sfântu Gheorghe, judeţul Covasna) şi **Gerebench** (Grebench, dispărut, lângă Sfântu Gheorghe, judeţul Covasna), precum şi cetatea Solyumkw, aflătoare pe acea moşie Sombor, scoţându-i cu totul pe ei din acele moşii, şi le-au ţinut şi le ţin de multă vreme cotropite pe nedrept… / Drept aceea, vă poruncim cu tărie să trimiteţi omul vostru potrivit şi vrednic de crezare, în faţa căruia, omul nostru, Ioan de **Şilea** (**Syle**, judeţul Alba) sau Ştefan de **Deag** (Deeg, judeţul Mureş) ori Mihail de **Bord** (Bardhaza, judeţul Mureş), în lipsa celorlalţi, mergând la sus-pomenitele moşii Sombor şi Gerebench, şi fiind de faţă vecinii şi megieşii lor, să dea pomeniţilor Iacob, Dumitru şi celorlalţi nepoti ai lui Benchench acele moşii, împreună cu toate foloasele lor şi cu cele ce ţin de folosinţele lor, precum şi cu sus-zisa cetate, potrivit mersului semnelor vechi de hotar, ca să le stăpânească pe veci”[611].

BORHID

(vezi **VIŞEU DE SUS ŞI DE JOS**, judeţul Maramureş).

---

611 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 43, pp. 60, 61

BORLA

(Barla, Balla, comuna Bocşa, judeţul Sălaj)

1355, februarie 22, Buda: Cancelarul regelui Ludovic dă de ştire că „Ioan, fiul lui Ioan de **Od** (tot Dioşod, judeţul Sălaj), împreună cu fratele său Marcu, în numele lor, şi pentru Ioan, fiul lui Guth de acelaşi Od… şi totodată în numele lui Becnen, fiul sus-numituului Ioan de Od, precum şi al lui Ioan, fratele lui bun, iar pe de altă parte, Andrei şi Blasiu, fiii lui Emeric de acelaşi Od, şi au mărturisit că s-au înţeles… în aşa fel ca satele lor numite **Dioşod** (judeţul Sălaj) şi **Mocirla** (Mochola, azi **Valea Pomilor**, judeţul Sălaj) din comitatul Solnoc să fie deosebite unul de altul prin hotare despărţitoare… începând de la răsărit, cu obârşia pădurii numită Sarmaş, aproape de satul Dioşod, unde erau trei semne de hotar, dintre care unul deosebeşte satul Dioşod, al doilea satul Mocirla, iar al treilea satul **Coşeiu** (Kusol, judeţul Sălaj) al magistrului Jackh. Înaintând spre apus, prin marginea pădurii, trecând peste o coastă înspre Valea Făgetului (râu, în Sălaj), apoi ajungând la un loc spălat de ape, numit Pârâul lui Katho, de aici merge hotarul spre miazănoapte, la locul numit în limba poporului partea de la miazănoapte, în acelaşi Pârâu al lui Katho, până unde se varsă în apa numită Pârâul Ramurii de iederă; de-a lungul Pârâului Ramurii de iederă, hotarul înaintează spre miazăzi, la o creastă, dincolo de un

semn lângă un drum ce vine dinspre satul numit **Borla** (Barla, judeţul Sălaj), sub un copac numit ulm, care se află la marginea de din afară a unei dumbrăvi şi care deosebeşte moşiile Mocirla şi Borla, lăsând spre miazăzi pădurea numită Katho… fiii lui Emeric au lăsat această parte fiilor lui Ioan de Od şi lui Ioan, fiul lui Guth, trecând-o la satul Dioşod… Iar cealaltă parte, rămânând fiilor lui Emeric şi urmaşilor lor, au lăsdat-o, de aceea, la satul Mocirla, al acestora”[612].

1782, Johann Lehmann: „**Borla** (Balla, comuna Bocşa, judeţul Sălaj) are o biserică frumoasă. **Hereclean** (Heraklam, comună în judeţul Sălaj), proprietatea contelui Andrássy, are un han foarte bine orânduit, cu cameră pentru călători. În ce priveşte alimentele, situaţia este la fel de jalnică. / Între **Bocşa** şi **Borla**, pe o înălțime, şedea un român bătrân, care a trăit peste o sută opt ani, el privea ca vrăjit soarele ce asfinţea. Capul lui era descoperit, părul alb ca zăpada împodobea capul bătrân, o barbă lungă căruntă îi da înfăţişarea unui patriarh, din ochi îi ţâşnea încă foc spre soare, mâinile şi picioarele îi erau foarte emaciate (slăbite peste măsură). Părea a simţi că aceasta ar putea să fie cea din urmă primăvară. La salutul nostru, el ne-a mulțumit, ducând mâinile la pieptul încă destul de plin de putere. În **Borla** ni se spusese numărul anilor lui.

La o jumătate de milă de Borla, trece drumul mare de la **Zalău**. Regiunea e chiar frumoasă, este mai bine lucrată şi mai locuită. Un drum de țară, tot atât de puţin folosit ca şi acesta, de la Debrețin, la Cluj, oferă totuşi posibilități de hrană şi încurajare... Aici este un drum, pe care căruţaşii l-au părăsit, pentru a câştiga câteva mile. /

612 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 290, pp. 299-301

Locuitorii se îndeletnicesc aici, cu folos, cu stupăritul, ţes pânză simplă sau vopsită, dovedind, prin aceasta, sârguință... Regiunea aceasta este cu totul alta, în comparaţie cu cele lăsate în urmă, cu toate că este încă destul de pustie. De jur, împrejur, nu locuieşte nici un german”[613].

1923: „Târgurile sunt viața pulsivă a judeţului. Comunele **Borla**, **Acâş**, **Hodod**, **Beltiuşec** au permisul pentru 6 târguri la an, dar comuna românească **Supur** a înaintat cerere de târguri, iar până astăzi târgul nu s-a admis”[614].

Junges Mädchen — Ghelari — Fată
Young girl — Jeune fille

613 AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 585

614 *Vestul României*, Anul II, nr. 14, Oradea 1923, p. 2

BORLEŞTI

(judeţul Satu Mare, pe limita cu Maramureş)

1900: „Cu plăcere vin a vă raporta despre vizita săvârşită, în zilele trecute, prin Magnificul Domn Moise Nyeș, canonic de Oradea-mare. Magnificul Domn canonic, în 13 octombrie, cu trenul de dimineţă, a sosit în **Ardusat**, însoţit de Rssimul Dr. Felician Bran, Arhidiaconul părţilor Sătmărene. La gară l-au aşteptat fruntaşii poporului, cu parohul local, care i-a adresat câteva cuvinte de salutare… / După-amiază, a vizitat parohiile: **Ardusat**, **Buzești**, **Tamaia** şi **Farcaşa**. În 14 octombrie, adică duminecă, a celebrat sfânta liturghie comemorativă a sfintei Uniri. Popor imens a participat la serviciul divin, nu numai din Ardusat, ci şi din parohiile vecine, aşa încât şi cimitirul a fost îndesuit de credincioşi, deşi timpul era nefavorabil. După „Crez“, Magnificul Domn canonic a ţinut predică, explicând epistolele pastorale din acest an sfânt şi jubiliar. Rar avem ocaziune de a ne îndulci de oratoria unui bărbat eclesiastic ca Magnificenţa Sa Domnul canonic Moise Nyeş. Stilul lui uşor, predarea sa nemăiestrită, vocea lui sonoră, argumentele puternice, cu un cuvânt totalitatea calităţilor unui adevărat orator a făcut ca cei de faţă să fie cuprinşi de o emoţiune sacră, şi ca lacrimi să zărim lucind în ochii bărbaţilor trecuţi şi oţeliţi în luptele vieții. / Îndată după sfânta Liturghie, a primit vizita clerului districtual de

Ardusat şi, după-amiază, a continuat vizitarea parohiilor **Borleşti**, **Pomi**, **Vişmort** şi **Borhid**”[615].

1908: „Părintele protopop George Şuta de la **Borleşti**, într-o dare de seamă despre mersul treburilor din Sătmar, zice: Întâmplarea „hazlie“ cu bieții Bran şi Anderco din **Ardusat**, osândiţi la închisoare de 7 zile, pentru o hartă, pe care erau însemnate localităţile și româneşte. Descoperirea cea mare a făcut-o un notar suspendat, care a umblat să facă concurenţă „meritelor patriotice“ ale celor de la inspectoratul regesc, dar şi-a aprins paie în cap. Aşa-i trebuie, de ce şi-a băgat nasul acolo, unde oala fierbe numai pentru inspectorul și subinspectorii regeşti, ca neaoşul maghiar Sprenger, cu care protopopul român avu extrema indulgență de asta de vorbă asupra numirilor româneşti ale comunelor din Sătmar. Păcat de vremea pierdută!... / De 30 de ani, de când cercetează inspectorii şcoala din **Ardusat** şi cu ochii lor de Argus n-au fost în stare a descoperi în şcoala de acolo harta asta periculoasă. A trebuit să le vină în ajutor notarul suspendat Komoróczy, ca să mântuiască patria de această mare primejdie. Se afirmă că, de când a făcut Komoróczy Peter această mare descoperire, personalul de la inspectorat e foc de mânios pe Komoróczy şi n-are alt nume decât „Petru făt-frumos”. / Şi ce ironie! Subinspectorul Sprengher, care mergea să viziteze şcolile, trecea şi prin **Borleşti**, şi mă roagă să-i spun ce nume românesc au Mezó-Aranyos şi Lenard-falu, că, pe orişicine întâlneşte în drum şi întreabă după numele acestor sate, nimeni nu e în stare a-i spune în care parte a lumii se află. **Ardusatul** e la numai 4 km de **Borleşti** şi dacă Sprengher se uita în harta lui Bran, că pe acolo era să

[615] *Unirea*, Anul X, nr. 42, Blaj 1900, pp. 356, 357

treacă, afla pe uşor că Mezó-Aranyos e **Arieşul de Câmp**, şi e aşa de aproape de **Ardusat**, încât, de a-i striga una bună din Ardusat, tot Arieşul te-ar auzi. I-am spus, apoi, subinspectorului că Balotafalu e **Aciua**, Olabujfalu e **Buzeşti**, iar Lenardfalu e **Recea** – astfel şi-a compus dl subinspector o hartă cu numiri româneşti, pentru care Bran şi Anderco suferiră 7 zile de închisoare. / George Şuta”[616].

1927: „Primiri la teologie. În şedinţa consistorială din 15 septembrie, au fost primiţi la Academia teologică următorii: Iosif Vezoc, Vălingh; George Mihiş, **Borleşti**; George Zaha, **Mădăraş**; Iuliu Pop, **Sânmiclăuş**; Emil Chira, **Săsari**; Iosif Pantiş, Resighea; Vasile Boşca, Resighea; Ioan Cosma, Dindești; Aurel Ghiulai, Dindești; Michail Bruchental, Derna; Teodor Voştinar, **Şiria**; Mihail Oșan, **Pomi**; Gheorghe Miclăuş, **Borleşti**, total: 13 din 24. / Celor ce nu au bacalaureat li s-a impus a-l câştiga, căci altfel vor fi consideraţi numai studenţi extraordinari ai Academiei. Clericii se vor prezentă în 8 octomvrie curent”[617].

1928: „Înalt Prea Sfinţitul episcop român unit din Oradea, Dr. Valeriu Traian Frențiu, a aflat de bine ca, în ziua de 19 august a. c., **să sfințească biserica română unită** din comuna **Borleşti** (jud. Sătmar). / În preziua sfinţirii, Exelenţa Sa, asistat de o numeroasă suită din gremiu, în frunte cu Ilustritatea Sa Dr. Gh. Miculaş, prelat papal şi vicar episcopesc, a sosit în parohia sus amintită. La intrarea în comună, unde a fost ridicată o poartă triumfală, pretorele **plăşii Seini**, dimpreună cu antistia comunală, a primit pe Î. P. Sa. Treizeci de călăreţi, îmbrăcaţi în costumul nostru sătmărean, în frunte cu steagul nostru național, între sunetele clopotelor au sosit la biserică. În

[616] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 41, Braşov 1908, pp. 1, 2
[617] *Vestitorul*, Anul III, nr. 18, Oradea 1927, p. 8

uşa bisericii, protopopul districtual Iosif Patachi îl primeşte cu o vorbire ocazională, La ce Înalt Prea Sf. Sa răspunde în termeni călduroşi. Cu toţii intrăm în biserică; iar **corul din comuna Borleşti**, condus de harnicul cantor învăţător, Ladislau Anderco, intonează cântarea „Iată preotul mare". S-a făcut înseratul şi cele prescrise la pregătire pentru sfinţirea bisericii. După înserat, Înalt Prea Sf. Sa a fost găzduit, dimpreună cu suita sa, la preotul local Vasile Barbul.

În ziua de 19 august a. c. s-a început sfinţirea bisericii. Înalt Prea Sf. Sa, asistat de suita venită din gremiu şi de preoţii districtuali, precum şi de cei din vecinătate, a săvârşit actul de sfinţire a bisericii. Înalt Prea Sf. Sa a ţinut, în decursul liturghiei, e cuvântare frumoasă. / A fost serbare frumoasă. Din comunele învecinate au alergat sute şi mii, ca să ia parte la aceasta sfințire de biserică. Între cei prezenți, am putut nota pe următorii: Prefectul judeţean, Pretorul plăşii; notarul Cercual, D. Barbul, fost pretor județean, Dr. Gh. Hetcou, director liceu, cu familia, prot. Pamfil Ossian şi mulţi alţii din jur şi depărtare, cu automobile şi trăsuri.

După sfinţire, Înait Prea Sf. Sa a făcut recepţiile, primind clerul districtual, apoi pe cel din dieceza Gherlei, administraţia, condusă de prefectul judeţan, plebanul romano-catolic, cu credincioşii lui, deputăţia corpului învățătoresc din loc şi jur, şi deputăţia doamnelor din loc şi jur. / A făcut vizită la plebanul romano-catolic, la inginerul silvic, la primar, la învăţători şi la curatorii bisericii. / După masă, Înalt Prea Sf. Sa a mers în filiala **Aciua**, unde a făcut înseratul şi pregătirile de lipsă pentru sfinţirea bisericii de acolo.

În 20 august a. c. deşi, era zi de lucru (luni), toţi cei din comună, îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, au luat parte

la sfințirea bisericii lor. / După sfinţirea bisericii, Înalt Prea Sf. Sa a vizitat pe curatorii bisericii şi pe primarul comunei, lăsând după sine cele mai bune impresii şi primind mulţumitele cele mai călduroase ale credincioşilor, care au putut ajunge ca un arhiereu să vină în mijlocul lor. / Înalt Prea Sfinţia Sa, episcopul din Oradea, poate fi asigurat că, prin osteneala ce a pus-o cu sfinţirea bisericii din **Borleşti** şi, mai ales, cu aceea din filiala **Aciua**, a întărit cu totul simţul creştinesc şi, mai ales, alipirea credincioşilor din această parte a Sătmarului către biserica noastră română unită, atunci când, în comunele învecinate, ortodocşii şi baptiștii (pocăiţii) fac propagandă mare"[618].

1932: „**Hirotonire**. Miercuri, în 14 septembrie, ziua Înălţării Sfintei Cruci, a fost hirotonit întru preot teologul absolvent Gh. Miclăuş din **Borleşti**. Tânărul preot a fost numit la parohia **Sarcău**"[619].

1934, mărturia învăţătorului **Gheorghe Pteancu**: „Dornici de muncă în ogorul naţiunii, după trei ani de studii, ne cerurăm locuri pentru candidare. Au urmat o mulțime de greutăţi. Fiind recomandat de guvernul diecezan să candidez la **Leta Mare**, am fost refuzat de către popor, ca nefiind apt pentru cantorat, deşi biserica avea cantorul său. La fel am fost respins şi la **Nyiradony**, unde concursesem tot la recomandaţia superiorității diecezane. Cu mare greutate, apoi, am ajuns la post în **Borleşti**, de unde guvernul diecezan a transferat pe antecesorul meu, pentru a-mi face loc şi fiind acesta suplinitor. Aici nu am găsit mare dragoste, pentru că poporul spunea că dânşii sunt săraci, nu pot susține pe un învăţător aşa bine îmbrăcat. În urmă, după multă tocmeală, protopopul mi-a predat cheia locuinţei, la

618 *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 36, Blaj 1928, p. 1
619 *Vestitorul*, Anul VIII, nr. 17-18, Oradea 1932, p. 12

şcoală locuia cantorul, fiind apreciat, pe acele timpuri, singur cantorul. / Acest post mi l-am ocupat la 13 noiembrie 1886. Numărul elevilor era aproape 100, înghesuiţi într-o singură sală, deoarece comitetul şcolar a luat măsuri să nu se încălzească două săli de clasă. Rechizitele școlare erau câteva tăblii de perete, tabla de scris şi creta, elevii în total aveau 4 abecedare, din care ceteau, fără să cunoască literele. Am adunat abecedarele de la elevi şi am format, din toți, o clasă, cu care am început munca prin scris-cetit. Părinţii s-au revoltat, din cauză că am luat abecedarele de la copii, ameninţându-mă că, dacă nu le instruiesc copiii din carte, nu-mi vor da plată, alţii s-au plâns protopopului, spunând că elevii nu învaţă, ci numai fac la tablă nişte desemne... Fiindcă eu lucram după o metodă pe care nu o cunoșteau sătenii, protopopul i-a mângâiat cu aceea, ca să mă lase să continuu cum ştiu eu şi, acuşi, la examenul mic, din luna februarie, dacă nu voi produce rezultat, o să ia măsurile de cuviinţă. Acuşi, la acest examen, văzând părinții cum copiii lor ştiau scrie şi ceti cu litere mici, s-au mirat foarte mult, spunând cum, fără cărți, numai cu ajutorul tăblii, a putut ajunge astfel de rezultat. Atunci, din inițiativa lor, s-au decis să-mi majoreze salarul anual, de la 63 florini, la 100, şi să cumpere, din casieria bisericii, cărţi tuturor copiile, judecând că, dacă fără cărţi au ştiut ajunge copiii la aşa frumos rezultat, cu atât mai mare pot să ajungă având şi cărţi. Se poate închipui mirarea şi mulțumirea părinților, când, către finea anului şcolar, dintre cei mai talentaţi au ştiut să recite, în biserică, „Tatăl nostru", „Crezul" şi să citească chiar şi „Apostolul". / Creştea şi râvna mea de lucru, odată cu primele progrese recunoscute de cei cărora le eram dedicat pentru viaţa-mi întreagă. Mai mare bucurie şi mai nobil imbold la muncă nu-mi era altul, cât

acela de-a auzi că acei ţărani, care protestau şi erau contra venirii mele în **Borleşti** se făleau cu învățătorul lor cunoscuţilor din alte sate.

Locuitorii din comuna **Pomi**, în urma succeselor realizate în **Borleşti**, îmi ceruseră în repetate rânduri să merg de învăţător în comuna lor. Despărţirea-mi de borleşteni mi-a rămas neştearsă. / În cumuna **Pomi** am avut ocazia de a cunoaşte pe marele luptător, Dr. **Vasile Lucaci**, pe atunci **profesor în Satu Mare**. El venea regulat, săptămânal, prin comuna Pomi şi mi-a sugerat o cale puternică de activitate românească ,prin Asociaţia învăţătorilor. Reuniunea învăţătorilor a luat fiinţă prin anul 1881, ţinându-se prima şedinţă în comuna urbană **Carei**, iar a doua, în comuna **Pomi**. În timpul acela, fostul meu profesor, Dr. Augustin Lauran, ajuns de director al şcolii normale unite din **Oradea**, se declară că, **din Oradea şi până în Borleşti**, nu a întâlnit cor mai bine organizat ca pe al meu, ceea ce putusem realiza prin o voinţă fanatică de lucru şi mie îmi era o surpriză, când îmi aduceam aminte că chiar slaba mea ureche muzicală mă făcuse să am rezerve, la început, faţă de şcoala normală. / După o activitate plină de amintiri plăcute, în comuna Pomi, în anul 1887, am fost ales învăţător în comuna urbană **Carei**. În Carei, am găsit o şcoală cu o sală de clasă cuprinzând 80 elevi, în anul prim. N-a trecut mult timp şi a fost nevoie de încă o sală de clasă, deoarece a crescut numărul elevilor la 140. Acuma aveam elevi nu numai români, ci şi romano-catolici şi reformaţi. De altmintrelea, românii din jur mă onoraseră cu educaţia copiilor lor. În anul 1890, s-a deschis şi a doua sală de clasă, iar în anul 1906, s-a deschis şi a treia, în care, apoi, s-au grupat toate fetele. / Dintre elevii claselor conduse de mine, ajunşi în viaţă la o poziție mai însemnată, pot să

amintesc pe următorii: Ilie C. Barbul, Vasile Barbul, Nicolae Barbul, Vasile Simon, Gavrilă Barbul, Eugeniu Barbul, Gheorghe Barbul, Dr. Emil Lobonţ, Dr. Gelu Egri, Aurel Egri, Dr. Cornel Pop, Aurel Pop, Dr. Nicolae Dărăbant, Vasile Şuta, Ludovic Vida, Dr. Grigoriu Pop, Dr. Ioan Gherman, Silviu Tămaş, Dr. Al. Pteancu, Vasile Marchiş, Gheorghe Pteancu, Ioan Raţiu, Mihai Prunar, pensionar, Silaghi Nicolae, Codrean Ioan. / În comuna **Pomi**, am avut ocazia rară de a primi în şcoală, ca asistenţi la examen, pe lângă Dr. Vasile şi Constantin Lucaci, pe aristocratul Nicolae Ujfalussy, fost prefect în judeţul Satu Mare, apoi guvernator în regiunea Caraş-Severin, cum şi pe subprefectul judeţului Satu Mare, Ludovic Ujfalussy; prim-pretorul plăşii **Seini**, Robert Eötvös. După ce răspunsurile elevilor, la întrebările puse în limba română, i-au surprins de felul cum elevii ştiau să înţeleagă textul greu, cu atâtea latinisme, pe care ei le ştiau şi aplicau foarte uşor, acest guvernator, la finea examenului, a adresat elevilor cuvintele următoare, ce ţin locul unor prorociri: „Nu va pieri românul niciodată, căci dacă, din şcoala primară începând, învaţă sârguincios şi înţelege un stil aşa de greoi, viaţa-i este asigurată”. De altcum, acest om avea cădere să judece rezultatul, pentru că poseda limba română la perfecţie.

În anul 1907, vine draconica lege „Aponiană”, conform căreia autorităţile şcolare nu permiteau nici chiar salutul în limba română. Primeam dese reproşuri că nu mă supuneam. Era de a mea demnitate a răspunde cu o demisie, care mă scutea de umilinţă. Astfel, am ajuns să devin pensionat, în anul 1909, fiind nevoit a-mi câştiga pâinea în calitate de casier la filiala băncii „Bihoreana”. În acest timp, interveni o mare frământare pentru români, datorită

infiinţării episcopiei Haidu-Dorogului, îndeosebi prin schimbarea calendarului, producându-se o mare turburare chiar în sânul aceleiaşi familii, căci se încurcau sărbătorile şi posturile. / În acest timp, pregătirea spiritelor în jur se făcea prin sufletul devotat al marelui luptător Dr. Vasile Lucaci, în jurul căruia ne adunam, în secret, şi făceam proteste în scris la Roma. Sosind epoca războiului dezrobirii, prin regiunea noastră se strecurase o româncă din vechiul Regat, doamna Stoica, aducându-mi vestea despre pregătirea de război, trimisă de către Dr. Vasile Lucaci, care se afla dincolo. Această femeie la **Bistriţa** fiind arestată, am fost şi eu, ca unul ce vorbise cu o spioană, de asemenea arestat. Unde am stat din 6 septembrie 1916, până la 17 mai 1917, când am devenit liber, după îndelungi procese.

În închisoare, am convenit cu preotul, cantorul, primarul şi curatorul, cum şi cu mai mulţi fruntaşi din comuna **Răşinari**. Toţi purtam doar vina că nu am vândut conştiinţa nimănui. Toţi fusesem crescuţi în evanghelia suferinţei, toți credeam orbeşte în mântuirea acestui neam. Credinţa însuşită în şcolile în care învăţasem. Deși timpul despărțirii de băncile şcolii era lung, în sufletele noastre trăia acelaşi dor de libertate, care, din ceas, în ceas, devenea realizabil. / Odată trecută epopeea războiului, şi românii în posibilitatea de a-şi dicta siguri de soarta lor, m-am întors cu duioşie pe meleagurile localităţii unde învățasem şcoala, la **Oradea**. Aici am avut cinstea să fiu ales de director-învăţător la şcoala primară din strada Holban; la anul, director controlor al tuturor şcolilor primare-comunale din acel oraş.

Retras la **Carei**, în anul 1922, am primit conducerea şcolii primare de stat, în al cărei serviciu am stat până

în 1927, data trecerii, din nou, la pensie, având, în total, un serviciu de 50 ani în slujba şcolii româneşti. / Atât sărbătorirea-mi din 1927, cum şi cea din 1934, a şcolii normale unite din **Oradea**, a mea, la 50 ani de activitate, iar a şcolii la 150 de viaţă, sunt momente neuitate în viaţa mea. Evenimente pe care destinul le-a lăsat să aibă loc după unirea tuturor românilor. Ele arată că ideile pentru care se năzuia: lumina, cultura, libertatea şi dreptatea trebuiau împlinite. Noi, bătrânii, lăsăm tinerilor doar o rugăminte: Templul sfânt, la care ne-am adăpat atâtea generaţii, în colţişorul acesta de ţară, să fie păstrat cu adânc respect, / Carei, la 11 iunie 1934, / **Gheorghe Pteancu**, / director învăţător în retragere”[620].

Windau: Kinder am Altar
Ghinda: Children at the altar
Ghinda: Copii la altar
Ghinda: Enfants devant l'autel

[620] *Vestitorul*, Anul X, nr. 11-12, Oradea 1934, p. 12

BOROD

(Nagybáród, judeţul Bihor)

1766, aprilie 17, François-Xavier de Feller: „La 17 aprilie, am ajuns la **Borod**, în vremea cinei; dar nici gând de cină. Popa, cu românii săi schismatici, ţineau şedinţă la cârciumă. Acest popă era îmbrăcat ca orice ţăran; el bea, împreună cu doamna preoteasă, şi, în curând, a fost tot atât de beat ca şi enoriașii săi. A venit numaidecât să mă salute, mi-a arătat biserica lui, care era îngrozitoare (!) şi mi-a spus o grămadă de lucruri, pe care nu le-am priceput. Oamenii aceştia s-au minunat tare de mătăniile ce le purtam și de lupa mea. Popa a vrut să-mi încerce lupa și să cerceteze medalia mea: i-am spus, numaidecât, prin tălmaci, că era de aramă, fiindu-mi teamă să nu mă omoare prin pădurile pe care trebuia să le străbat, dacă ar fi ştiut că este de aur; căci fusesem prevenit în acest sens. Dar am recunoscut apoi că această teamă era zadarnică şi deşartă, ca şi altele cu care au încercat unii să mă influențeze. Trebuie să adaug că domnul Tokodi, inspectorul bunurilor domeniale, îmi dăduse caii săi şi un haiduc cu pajură împărătească, ceea ce a făcut ca românii să mă respecte foarte tare. Acest popor, de altfel, nu este atât de rău ; el respectă preoţii şi crucea cea mare, pe care o port totdeauna la gât, după obiceiul părinţilor iezuiţi din această provincie, când călătoresc. Starea de sărăcie şi de neluminare a acestui popor este de necrezut.

Pare sigur că aceşti români sunt o colonie romană, după cum spun ei. „Noi suntem romani”: *Nos sumus Romani*. Limba lor seamănă mult cu italiana, franceza, latina; unele cuvinte sunt aceleaşi, bou, vacă etc. Altele sunt foarte asemănătoare, ca *foc* (focus), *apa* (de la aqua), *gât* (de la guttur), *fântâna* (fontaine), *bună seara* (bon soir), *jug*, pronunţând pe g, *noapte bună*. În acest limbaj rapsodic se găsesc cuvinte unguregști, germane, slavone, greceşti etc. Salutul lor este *bună sănătate*. Accentul şi tonul sunt cu adevărat italienești, deşi mai puţin delicate. Scrierea este cea grecească, puţin schimbată, aşa cum o folosesc sârbii. La **Blaj**, în Transilvania, există o tipografie românească.

Episcopul de Arad (Sinesie Jivanovici), un schismatic înverşunat, tocmai murise. El străbătuse, îmbrăcat în straie ţărăneşti, ţinuturile românești, pentru a readuce la schismă pe cei care o părăsiseră. A îndrăznit să spună, în faţa unor catolici respectabili, că preferă să fie turc, decât catolic roman. Unii i-au răspuns că poate preferă poligamia”[621].

1898, Diaconovich: „**Borod** sau **Borodul Mare** (magh. Nagy Báród, numire veche Barond), comună mică în Ungaria, comitatul Bihor, cercul Aleșd, situată între munţii Borodului, la poalele dealului Királyhágó, ce leagă Ungaria cu Transilvania. În actele publice, apare la **1273**. Are 408 case, cu 2.089 locuitori (1.800 români greco-catolici), biserică din secolele XII-XIII şi şcoală regulată. Teritorul e de 13.689 jugăre cadastrale, mare parte muntos și acoperit cu păduri; agronomie, pomărit, industrie de casă şi de lemn, prăsire de vite; se produce var mult și bun. **Borod** a fost, cândva, centrul cercului nobililor români pri-

[621] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, serie nouă, Bucureşti 1997, p. 560

vilegiați, numiţi „Borodani”; și-au câștigat dreptul de nobili şi alte privilegii prin servicii prestate regilor, apărând ca grăniceri frontiera țării, de la dealul Craiului (Királyhágó), în contra principilor ardeleni”[622].

Deutschweißkirch: Sächsin Viscri: Săsoaică

Viscri: Saxon woman Viscri: Saxonne

[622] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 537

BORSEC

(Borszek, judeţul Harghita)

1888: „**Pe drumul către Borsec**. Cu venirea căldurilor nesuferite, după terminarea examenelor, lumea din orașe se gândeşte să plece la băi, unii ca să se odihnească, după o muncă de zece luni, alții ca să-şi îmbunătățească sănătatea. Trenurile duc, în fiecare zi, sute de persoane, care se împrăştie la toate staţiunile de băi din Europa. Sunt băi, însă, aici, în Transilvania, unde nu se poate ajunge cu trenul. Astfel de băi sunt **Elepatac** (**Vâlcele**), **Tuşnad**, **Borsec** şi altele. Pentru ca cineva să vină, de la Braşov, la Tuşnad sau la Borsec, trebuie să plece cu trăsura.

Băile Tușnad sunt mai cunoscute de lumea noastră (din România), căci a fostă o vreme când peste 2.000 de români veneau să petreacă 2, 3, 6 săptămâni, pe vară, în Tușnad, cheltuind o mulţime de parale, care azi rămân în ţară, unde se ştie că sunt o mulțime de izvoare dătătoare de viață. / Ca să vină cineva în **Borsec**, are 3 drumuri: cei din România vin cu trenul până la Brașov şi, de aci, într-o trăsură cu 3-4 cai, pornesc în sus, spre Borsec, unde sosesc în două zile sau în 2 zile şi jumătate; mai pot veni și prin Moldova, până la Piatra, cu trenul, și din Piatra, cu trăsura, până în Borsec. / Al treilea drum, care duce la băile acestea, este prin Târgu Mureșului şi, din acest oraș, cu trăsura, prin Reghinul Săsesc, prin **Topliţa** veche, direct la Borsec, căci

sunt 2 ani de când s-a făcută o şosea ce leagă Topliţa cu Borsecul, așa că balneofilul sau călătorul nu mai e nevoită să ocolească prin satul Ditro, cel din urmă sat pe linia Brașov-Borsec. / Poziţiile, pe oricare din aceste 3 drumari ar veni cineva, sunt admirabile. Cele mai frumoase însă sunt: de la Piatra, la Borsec, şi de la Târgu Mureș, pe malul Mureșului, între apă și munţi cu vârfuri fantastice, până la aceste băi. / Toate aceste trei drumuri se contopesc într-unul singur, în marginea Borsecului de jos, şi, de aici, pe coasta unui deal, te sui la băi, la locul izvoarelor, la Borsecul adevărat, al cărui nume îl vedem în anunţuri în mulțime de ziare ungureşti, nemţeşti, româneşti, polone şi aletele.

Situațiunea Borsecului. Borsecul este situat în partea nord estică a Transilvaniei, în districtul Giurgeului, sub 48 grade 20 minute longitudine şi 46 grade 51 minute latitudine, la poalele muntelui Făgetu înalt, înalt de 4.166 picioare. Se ştie că ţinutul Giurgeului este cel mai înalt punct al Transilvaniei, la 2.300 picioare deasupra nivelului mării. În ţinutul acesta, izvorăsc două ape: Oltul, care, după ce străbate o parte a Transilvaniei, trece în România, unde dă numele său unui judeţ; și a doua, Mureșul. / **Borsecul de sus**, Borsecul propriu-zis, este situat la 2.790 picioare deasupra nivelului mării, într-o vale încântătoare, închisă între munţi.

Vechimea Borsecului. Pozitiv nu se ştie când s-au descoperit izvoarele de apă minerală din Borsec. O tradiție spune că le-ar fi descoperită, în 1773, contele Dionisie Banffy, într-o zi, pe când se afla la vânătoare. După o altă tradiţie, l-ar fi descoperit un cioban, care, fiind apucat de vărsături, s-a târâtă până la un izvor, din care a băut și a cărui apă pișcătoare l-a vindecat numaidecât. Ar fi probe,

însă, că izvoarele să fi fost cunoscute chiar la anul 1700 (un document al istoriei familiei Lazar vorbeşte, la anul 1700, de Borsec).

Apele din Borsec. Borsecul este un excelent loc de baie și, dacă s-ar fi găsită oameni capabili, care să-l organizeze, bunăoară ca Mehadia, ar fi adus venituri colosale. Însă lenea și nepăsarea ungurească l-au lăsată într-o stare quasi-primitivă. / În Borsec avem următoarele izvoare, din care se bea: 1). **Fö-Kut** sau fântâna principală; 2). **Kosuth-Kut**, izvorul lui Kossut, situat pe munte, încunjurat de brazi. 3). şi 4). **Boldizsár** și **Laszló-Kut**, izvorul lui Baltazar şi izvorul lui Ladislau, situate unu în fața altuia, însă trebuie observat că, de 4 ani, fântâna lui Ladislau s-a închis. 5). **Erdei-Kut**, fântâna din pădure, botezată acum 5 ani, cu multă pompă, cu numele prințului Iosef, situată la vestul Borsecului, pe malul pârâului, într-un loc pitoresc. / Este și un izvor de apă dulce, izvorul Sf. Ion, o apă forte rece şi cristalină. Cea mai bună apă dulce.

Ca băi, avem: 1). **Lobogo-vechi**, cu 2 bazine; 2). **Lobogo-nou**, față în față cu cel vechi şi cu un singur bazin; 3). **Şaroşul vechi**; 4). **Șaroșul nou**; 5). **Băile Lazar**; 6). un stabiliment de duș şi 7). un stabiliment de băi calde, unde nu găseşti nici rufele trebuitoare, nici oglindă bună, nici pieptene şi perie.

Localurile de petrecere. Ca localuri de petrecere, autorităţile din Borsec spun, în anunţurile lor, că este: salon de citire, sală de biliard și de piano. În salonul de citire, odaie simplă, dar frumuşică, se găsește o masă mare, acoperită cu 10-15 ziare maghiare și 2-8 germane. Când am sosit aici, la 5 iulie stil nou, am găsit pe masă un exemplar din „Gazeta Transilvaniei“, de la 18 iunie, și, de atunci şi până azi, deși mi-au spusă că au s-o aboneze, n-am mai

văzută nici un număr în Borsec. Ca răspuns la o întrebare a mea, că de ce nu abonează și un ziar din România și un ziar din Franţa, bunăoară „Figaro”, ca în alți ani, mi s-a răspuns că trebuie să mai aboneze două ziare mari unguреşti, fiindcă trebuiesc. / În sala biliardului, găsești un biliard, care negreșit că, după ce a colindată prin alte oraşe, după o călătorie de mai mulți ani, a venit, rupt şi şchiop, obosit, ca să se odihnească în Borsec, cel din urmă al lui popas. Are poate şi vreo 10-12 tacuri, dar nu te poți folosi decât de 3-4 din ele, căci celelalte sunt rupte. Sunt 4 ani de când s-a comandat un biliard nou, însă fabricantul n-a avută vreme să-l isprăvească până azi. Poate, însă, că în anul acesta, noua direcţie a acestor băi să fi hotărât ca, întradevăr, să ne dea un biliard bun. / În sala de pian, este un pian bunicel şi unde persoanele abonate pot cânta fiecare în ora ce și-au ales-o.

Case de locuit, oteluri ş. a. În Borsec sunt 4 oteluri, spun anunţurile, în realitate însă sunt două, căci nu știu dacă se poate numi otel o casă compusă din 4-6 camere. Unul din aceste 4 (9) oteluri este situat în piaţă, este o casă mare, cu 2 caturi, frumoasă (?) la vedere, înăuntru însă o mobilă cât se poate de păcătoasă, serviciu prost şi destul de scumpă. Celelalte oteluri sunt situate pe strada principală şi sunt mai multă sau mai puţin curate sau frumoase. / Pentru persoanele care nu vor să şeadă la otel, sunt multe case, unele situate în marginea pădurii, altele în piață sau mai pe deal, cu vedere frumoasă sau aşa-ceva, și mai ieftine decât în **Tușnad**.

Acţiunea fiziologică a apelor minerale din Borsec. Întrebuințate ca băutură, zice doctorul Carol Cseh, apele acestea lucrează ca antiacide, potolesc acţiunea bolnăvicioasă și cumpătează secrețiunea exagerată a stoma-

cului, ațâță uşor activitatea intestinelor, înlesnind şi regulând mistuirea; previn formarea pietrei; activează perfectul schimb de materii în organism, nu numai prin absorbțiunea stomacală, dar chiar și prin organele de respiraţie, lucrând într-un mod salutar asupra acestora din urmă. Toate acestea au ca urmare indirectă, că sistemul nervos și sistemul muscular ajung capabile să-și dezvolte complet activitatea lor sănătoasă, ceea ce face ca organismul să câștige multă în energie şi vioiciune. Întrebuinţate ca băi reci, rezultatul este și mai izbitor, însă spaţiul nu-mi permite ca să descriu toate efectele băilor acestora, scopul meu nefiind acesta.

Borsecul, ca loc de vindecare climatică. Borsecul se bucură de o climă subalpină. Climatul acesta are proprietatea, prin excelență, de a lucra asupra constituțiunii ca fortifiant şi ca excitant. Aici vegetaţia este frumoasă, peste măsură bogată în sevă. Respirația aici este mai accelerată.

Lumea din Borsec. Până azi, foarte puțină lume a venit în Borsec; nu se află nici o sută de persoane. Din România, deocamdată, se află o singură familie; iar români din Transilvania abia răsar, de ici, colo, 4-5 persoane. Fiindcă însă adevăratul sezon al Borsecului este numai de la 1 iulie, până la 1 august stil vechi, să sperăm că o să avem mai multă lume, acum fiind încă vremea forte nestabilă.

Alte observaţiuni. În Borsec lipseşte un Cur-Salon, unde să-și poată face cineva cura dimineața sau unde să se plimbe, în zilele ploioase. Există, în pădure, la fântâna lui Kossut, un fel de magazie de scânduri (Wandelbahn) deschisă într-o parte, de-a lungul, și unde intră ploaia și vântul pe de toate părțile. Tot aici, la fântâna aceasta, când cântă muzica (luni, miercuri, vineri şi sâmbătă), se plimbă balneofilii, într-un cerc forte restrâns. / În Borsec lipseşte

un bufet, lipsesc listele de bucate nemţeşti şi româmeşti, lipsesc chelnerii, care să ştie româneşte, ca şi cum românii trebuie să înveţe întâi ungureşte, dacă voiesc să se însănătoșeze. Serviciul băilor (reci, calde, duș) lasă mult de dorit. Aici există telegraf şi poştă; telegrafistul nu ştie româneşte, iar poștașul, deși vechi aici, în Borsec, își vede mai mult de afacerile sale particulare, și pretinde să ţină minte numele tuturor persoanelor, ceea ce face că, deși ţi-a sosit la oficiu o scrisoare sau un ziar, când este lume multă el își aduce aminte să ți le dea peste 3-4 zile, căci nu are un împărțitor de scrisori, bunăoară cum există în **Tuşnad**.

Muzica cântă de două ori pe zi, dimineața, de la 7-9. Şi seara, de la 5-7, câte 6 cântece, cel mult 7, dintre care două marşuri – cel de deschidere şi cel de încheiere, o operă (rar), 2 ceardaşuri şi alte cântece maghiare. Dacă cântă româneşte, apoi cântecul acela este învățat pe din afară, compus din ariile a fel de fel de cântece, tot aşa de nepotrivite, după cum și lăutarii fac parte din fel de fel de bande şi care s-au constituit într-o bandă muzicală a Borsecului”[623].

1898, Diaconovich: „**Borsec** (magh. Borszek), staţiune balneară în Transilvania, comitatul Ciuc, situată la o înalțime de 882 m, între munţii acoperiţi cu întinse păduri de brazi, cu poteci prin codru bine întreţinute. Are trei hoteluri mari şi o mulțime de vile, cu circa 500 camere. Dintre numeroasele izvoare de apă acră, 12 sunt în folosință. Izvorul principal „Fókut” şi „Erzsèbetkut” furnizează renumita apă acră, numită „borviz”, cu care se face comerţ extins; ca la 3 milioane butelii se vând pe fiecare an; o mare parte din această apă se consumă în regatul

[623] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 144, Braşov 1888, pp. 2, 3

României. Apa din „Kossutkút” şi „Petöfikút” se distinge prin proprietăţile sale feruginoase. Spre folosinţă externă servesc alte izvoare, dintre care „Lobogò”, un izvor puternic, captat într-o piscină deschisă, cu apă de 92 grade Celsius, bogată în acid carbonic, are proprietăți vindecătoare, apreciate de toată lumea. Într-un stabiliment special se servesc băi încălzite şi băi de nămol. Institut de hidroterapie. Clima întăritoare nu puțin contribuie la înălțarea numelui acestui loc de cură. Bolnavi de stomac, de lipsă de sânge, de nervi, plămâni şi boli femeieşti formează grosul vizitatorilor. E mare numărul acelora care, vara, petrec în vilegiatură igienică la Borsec. Toţi locuitorii, circa 1.000, sunt secui. Borsec e proprietatea comiţilor secuieşti Ditró şi Szàrhegy. De la 1868-1874, arenda o avea un consorțiu, în frunte cu Nicolae Ciurcu din Brașov, pentru suma anuală de 25.000 florini. Expirând contractul, consorțiul n-a oferit mai mult decât 32.000 florini. Comunele proprietare, refuzând oferta, au început exploatarea în regie proprie, ceea ce se face până astăzi. În timpul sezonului, are medic permanent. Apa minerala de Borsec aparține grupului apelor acre-alcaline-feruginoase. Ultima analiză a făcut-o prof. Hankó Vilmos”[624].

1922: „**Izvorul Miron**. **Clădirea unei biserici ortodoxe**. În localitatea balneară **Borsec** s-a săvârşit, în vara aceasta, prima slujbă bisericească ortodoxă. Cu această ocazie, s-a botezat unul din izvoarele de acolo, cu numele „Izvorul tămăduirii Miron”, şi s-a făcut apel spre a contribui la adunarea mijloacelor necesare pentru clădirea unei biserici. S-a redactat următorul:

---

[624] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 538

Act Comemorativ. Astăzi, 10/23 iulie 1922, a şaptea duminecă după Rusalii, s-a săvârşit, cu ajutorul atotputernicului Dumnezeu, pentru întâiaşi dată, Sfânta Liturghie, prin porotopopul dr. Ion Lupaș, profesor a Universitatea din Cluj, împreună cu diaconul Dumitru Antal din **Topliţa Română**, s-a rostit predica în legătură cu textul din evanghelia zilei: „După credința noastră să fie nouă"; s-a făcut apoi sfinţirea apei, la izvorul numit, mai înainte, „Kossuth", dându-se, la dorinţa oaspeţilor, acestui izvor, prin P. S. Sa episcopul eparhiei Vadului, Feleacului şi Clujului, Nicolae Ivan, numirea de „Izvorul Miron", ca o amintire scumpă a faptului că cel dintâi mitropolit primat al României întregite, Î. P. S. Sa Dr. Miron E. Cristea, este fiul acestui ţinut, născut în comuna vecină **Topliţa Română**. Totodată, s-a făcut apel la dărnicia creştinească a tuturor oaspeţilor din **Borsec**, spre a contribui la adunarea mijloacelor necesare pentru clădirea unei biserici românești, ai cărei slujitori să poată îndeplini trebuințele sufleteşti ale drept credincioşilor creştini, care, purtaţi de o credință dreaptă și sfântă, vor veni la acest loc al tămăduirii, spre a-şi redobândi sănătatea trupească și sufletească, spre mântuirea lor, spre binele neamului, spre întărirea patriei şi spre slava cea netrecătoare a Tatălui Ceresc. / Cu acest prilej, s-au făcut următoarele danii: Mitropolitul Primat Miron Cristea, inginer I. D. Popovici, Galaţi, deputat N. P. Comnen şi familia, Bucureşti, dr. Duca, medic în Galaţi, Mihail Duca, avocat în Galaţi, Traian Fătu din Cocargea, câte 5.000 lei. / Episcop Nicolae Ivan din Cluj, Emil Socec din Bucureşti, câte 3.000 lei. Ing. Enache Haret din Huşi, Ionel Comşa din Cluj, câte 2.000 lei. Gh. Milculescu, I. Stoica, câte 1.500 lei. Deputat I. Cristea din Piatra Neamţ, Gh. C. Fotescu, primarul Ploieştilor, dr. Laurian Gherman

din Cluj, Alexandru şi Leonora Hirsch din Bucureşti, câte 1.000 lei. S. Th. Economu din Constanţa, 700 lei. Văduvele Elena Dobreanu din **Tulgheş** şi Economu din Constanţa, ing. Virgil Ionescu din Bucureşti, Muzurchievici, Constantinescu din Bucureşti, Victor Isecescu din Piatra Neamţ, dr. S. Crăciun din Timișoara, dr. Meteş, prefectul Clujului, dr. Nicolae Comşa din Sibiu, dr. Ion Lupaș din Cluj, Cleopatra Duca din Galaţi, general N. Alevra din București, dr. Teodor Popescu din Cluj, câte 500 lei. St. Stoica Popescu, 400 lei. Arpad Ernyei, deputat din Sf. Gheorghe, L. Eliade Rădulescu, câte 300 lei. D. Georgescu, D. Mincu, Şt. Baltazar din Bucureşti, I. G. Macoi, lt-col. Mincu din Galaţi, Mauriciu Streit, ing. Emil Cojan, prof. A. Frăţilă din Galaţi, Novac Pecica, dr. Iulian Pop din Cluj, dr. Emil Haţegan din Cluj, câte 200 lei. / Colonel Al. Cornățeanu, amiral C. Bălescu din Constanţa, colonel Budescu, Bonachi din Brăila, Condoianu din Constanţa, N. Velichi, profesor în Galaţi, V. Tudor din Mediaş, Şt. Georgescu din Bucureşti, Ariton Toma din Galaţi, dr. Valer Pop din Cluj, Ion Gh. Iosipescu din Focşani, dr. Gavril Tripon din Cluj, dr. T. Proca din Galaţi, Atanase Popescu din Galaţi, A. Roma din Cluj, D. Antal din **Topliţa Română**, Paulina St. Baltazar din Bucureşti, M Ionescu din București, Mauriciu Waintraub din Galaţi, Soria Vasilescu, Adrian Vasilescu, Zoe N. Constantinescu din București, Jean Constantinescu din Bucureşti, R. Rang din Galaţi, câte 100 lei. Fie acest început creştinesc binecuvântat"[625].

1926, „**Hoţia de la Tulgheş-Borsec**. Mulţi vor fi auzit de tâlhăria care s-a întâmplat în ziua de duminecă, 4

[625] *Telegraful Român*, Anul LXX, nr. 58, Sibiu 1922, p. 3

iulie, pe drumul de ţară ce duce, de la **Tulgheş**, la **băile din Borsec**, în munții secuiești. Un redactor al nostru a întâlnit, de curând, pe dl inginer Horia Precup, de la **Târgu Mureş**, unul dintre domnii care au fost jefuiți de banda lui Niculiţă, din codrii Moldovei. Întâmplarea, povestită de dl Precup, este foarte interesantă și plină de ciudățenii, de aceea o ferecăm aici în slove de tipar, s-o cunoască lumea și țara, că nu poți şti cine va mai ajunge vreodată în mâna hoților de codru și nu-i dascăl mai bun ca pățania, fie chiar și a altuia. Cine vrea poate să învețe, cine nu, să zică, cel puţin, „Doamne, fereşte!”. Că nu-i lucru plăcut să te oprească cei cu pușca lungă, în inima codrului, între brazi plini de tăcere și de întunerec, și, punându-ți oțelu-n frunte, să te buzunărească de tot ce ai!

Cu automobilul, spre Borsec. Am plecat de acasă o societate destul de mare, începe dl Precup, povestirea, să facem o plimbare prin munți, la băile din **Borsec**, mai mult de dragul doamnelor și a copiilor, Maşina-autobuz, care, înainte, făcea curse pe străzile Clujului, e cât o căsoaie şi cu putere mare; ne ducea ca vântul. Tocmai de teama hoților şi a drumului rău, luaseră calea Topliţa-Ditrău-Tulgheş-Corbu-Borsec. Ştiam că, în anii trecuţi, între **Topliţa** şi **Borsec**, s-au întâmplat mai multe jafuri şi aveam un pic de răcoare de acest drum. Am făcut deci un încunjur mare, pe la Ditrău şi Tulgheș, anume ca să nu întâlnim cumva pe feciorii de lele nebună. Când colo, tot am dat de dracul / În mașină, în afară de mine și de şofer (maşinist), mai erau: nevastă-mea cu un frate al ei, şcolar în clasa V de liceu; inginerul Weyda din **Târgu Mureş**, cu doamna şi cu copilul de 2 ani; preotul Alexandru Precup din **Sânmărghita,** cu preoteasa; doamna Zelma Precup, soţia inginerului Victor Precup din Cluj, cu 2 copii, o fetişoară și un

băiat; în total 12 capete de oameni. / Drumul ne-a fost bun şi l-am făcut cu plăcere. Pe urcușul de la **Ditrău**, am găsit o livadă minunată și ne-am coborât să îmbucăm ceva, că domnilor tare le plăcea locul. Asta ne-a întârziat ca vreun ceas şi jumătate, ceea ce nu ne-a fost a bună, cum se va vedea mai târzii târziu. / La **Corbu**, întâlnim un automobil, care aducea pe dl Isăcescu, proprietar de fabrică şi de fireze prin partea locului, om vestit de bogat şi deputat, azi, în partidul averescan. Am auzit mai târziu că hoţii de la Borsec pe acest om l-au pândit, că-l ştiau cu bani mulţi, în drum să-şi plătească lucrătorii de la fireze. Noi l-am văzut înteg şi neatins, adică nu-l răpiseră tâlhaii. Şi se ducea în treaba lui, ca omul care nici nu ştia de cursa ce i se întinse. / În drum, cam la 3 km de Borsec, am băgat noi de seamă că sârmele de telefon nu se ţin de stâlpi, dar ne-am gândit că poate le-o fi rupt furtuna…

În ghearele hoților. Mergând așa, fără grijă, ne apropiem de Borsec, şi iată că, la o cotitură, găsim şoseaua închisă de-un automobil şi de două trăsuri, care poposeau de-a curmezișul. / „Ce-o fi aici?”, ne-am întrebat, nenorocire, poate. S-o fi strica maşina de colo şi acum se trudesc oamenii s-o repare. Te pomenești că s-o mai fi chilăvit cineva, Doamne, fereşte! / De voie, de nevoie, am oprit și noi şi eu am sărit cel dintâi, să văd ce este în mijlocul drumului. Colo văd trei jandarmi, în ținută regulamentară, care luau la întrebări pe călătorii din automobil şi de jos. Ciudat lucru, însă, că al patrulea jandarm n-avea chipiu militar, ci o pălărie neagră, trasă pe ochi. Și ăsta făcea pe comandantul. / Eu mă apropii şi întreb, ca omul oprit în drum de silă:

– Ce-i aci, oameni buni? Ce s-a întâmplat?

Dar un jandarm de colo, se răstește la mine:

– Tacă-ţi gura, domnule, nu mai întreba atâtea! Aşteaptă numai, că acuşi îţi vine rândul!...

Buzunăreala după frăncuşori. Ne-au şi luat, apoi, rând pe rând şi ne-au scotocit prin toate buzunarele; trei hoţi stăteau cu puștile gata, iar al patrulea ne cotrobăia hainele şi cuferele. Eu aveam la mine vreo 11 mii de lei, patru ale mele, și șapte ale cumnatei Zelma Precup. Ce m-am gândit? Hai să las punga cu banii pe lângă scara mașinii, în jos, doar voi putea să-i mântui, dar de unde, că hoțomanul, cel cu buzunăreala, i-a găsit şi așa, căzuți cum erau. Şi, gata să mă ia la trânteli, pentru îndrăzneala mea. Aşa, cu una, cu alta, ne-au cules, de vreo 20 de minute, de bani uscați. Cotrobăind prin străicucuța de mână a nevestei mele, dă banditul de-i sticluță cu rachiu, pe care-l aveam pentru cale…

De la preoţi nu luăm bani. Trecând cu buzunăreala pe la toți călătorii, banditul-casier ajunge şi la părintele Alexandru Precup, din **Sânmărghita**. La Sfinţia Sa găsește 900 lei.

– Numai atâta? Unde-ţi sunt ceilalţi bani?, se răstește căpitanul.

– Numai. N-am mai mulți, că eu sunt un preot sărac, răspunde părintele.

– Preot? Eşti preot dumneata? Ce fel de preot?

– Preot român.

– Sărut mâna, taică părinte! Ține-ţi banii, Sfinţia ta. Să ai 99 de mii de lei şi nu ţi-am lua nici o para. De la preoți nu luăm bani. Vom veni, poate, vreodată să ne spovedești!”[626].

[626] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 30, Blaj 1926, pp. 4, 5

BORSIACOBFOLUA

(lângă Sâncel, judeţul Alba)

1361, ianuarie 22: Scrisoarea voievodului Transilvaniei Dionisie, adresată capitlului bisericii Transilvaniei, după ce „Egidiu, fiul lui Basarab de **Sâncel** (judeţul Alba**)**, a redobândit, în temeiul dreptului său, pe calea legii în faţa judecăţii noastre, de la Petru, fiul lui Werner, şi de la Petru, fiul lui Nicolae, fiul aceluiaşi Werner, comiţi de **Saschiz** (**Kyzd**, judeţul Mureş) şi de la Ladislau, Mihail şi Nicolae, fiii lui Ioan, fiul aceluiaşi Werner, comiţi de **Archita** (**Erked**, judeţul Mureş)… moşia numită **Zoltan** (azi **Mihai Viteazul**, judeţul Mureş), ca fiind a sa şi, deoarece în pricina aceasta sus pomeniţii comiţi de Saschiz şi de Archita au rămas osândiţi şi încărcaţi cu o gloabă asemenea cu preţul acelei moşii… e nevoie să fie trimişi omul nostru şi omul vostru pentru punerea în stăpânire… omul nostru Petru, fiul lui Ioan de **Petişdorf** (Petiş, judeţul Sibiu) sau Ioan zis Zaz de **Borsiyacobfolua** (lângă Sâncel, judeţul Alba) ori Mihail de **Şilea** (**Syle**, judeţul Alba) sau, în lipsa celorlali, Valentin, fiul lui Marcharth de **Herepea** (**Herepe**, judeţul Mureş), să se ducă la acea moşie şi, chemând în chip legiuit vecinii şi megieşii ei şi aceştia fiind de faţă, s-o despartă de drepturile de moşie ale altora şi s-o dea lui Egidiu, ca s-o stăpânească pe veci”[627].

---

[627] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 8, pp. 8, 9

BORŞA

(Bors, districtul Vişeu, judeţul Maramureş)

1213: „La 1213, există și în Maramureş, adică în faţa trecătorii de la **Borșa**, un Magistru al Cavalerilor Teutoni (Paulus Magister domus Fratrum de Maramorusio)”[628].

1365, februarie 2: Regele Ludovic, despre **moşiile voievodale maramureşene**: „Este o cerință a înălțimii regești și o datorie a celor aflați în loc de cinste ca, prin îmbelșugată dărnicie, să răsplătească credincioasele slujbe ale credincioșilor lor, pentru ca și ceilalți, luând pildă de la ei, din credincioși să ajungă mai credincioși și din supuși mai supuși.

Drept aceea, prin aceste rânduri voim să ajungă la cunoștința tuturor că, întorcându-ne căutarea privirii noastre spre viteazul bărbat Balc, fiul lui Sas, voievodul nostru maramureșean, iubitul și credinciosul nostru, și rechemând în amintirea înălțimii noastre nemăsuratele lui slujbe, prin care acesta s-a făcut plăcut maiestății noastre cu o dragoste atât de fierbinte, încât, părăsindu-și și lăsându-și în urmă părinții săi scumpi și foarte multe rude, ca și toată averea lui, a venit, **din țara noastră moldoveanească**, în regatul

---

628 Slavici, Ioan, *Ardealul. Studiu istoric*, Bucureşti 1893, p. 28

nostru al Ungariei, în sânul iubirii noastre, aducându-ne slujbele ce a văzut el cu înnăscuta sa iscusință că sunt spre folosul sporirii cinstei și puterii noastre. Iar noi, aducându-ne aminte de aceste și de alte preastrălucite vrednicii ale slujbelor sale, pe care am știut că acesta le-a împlinit cu grijă și iscusință, în chipul de mai sus, cu râvna celor mai mari stăruințe, oriunde și, mai cu osebire, în zisa noastră țară moldovenească, nu fără vărsarea sângelui său însuși și îndurarea de răni cumplite, și cu moartea crudă a fraților și rudelor sale și a multor slujitori de ai lui, și pe care slujbe știm că le împlinește și acum și credem cu tărie că le va împlini și în viitor, și socotind din parte-ne că se cuvine să se dea răsplăți vrednice celui vrednic, și răsplăți mari celor mari, și ca o răsplată însemnată să întremeze și să înviorzeze trudnicele osteneli, ca un semn al iubirii noastre osebite și ca o dovadă de dragoste, cu buna învoire și încuviințare a prealuminatei principese doamna Elisabeta, regina Ungariei, mama noastră preaiubită, și după îndelungată sfătuire cu prelații și baronii regatului nostru, am dat, am dăruit și am hărăzit pomenitului voievod Balc și, prin el, lui Drag, Dragomir și Ștefan, frații lui buni, și tuturor moștenitorilor lor și urmașilor lor, ca să le stăpânească, să le țină și să le aibă pe veci și nestrămutat, în aceleași adevărate și vechi hotare în care au fost ținute și stăpânite până acum, fără vătămarea drepturilor altora, moșia numită **Cuhea** (Bogdan Vodă, judeţul Maramureş), ce se află în țara noastră a Maramureșului, cu alte sate, numite **Ieud** (Jood, judeţul Maramureş), **Bocicoel** (Bathkow, judeţul Maramureş), cele două **Vișee** (Kethuyssou, azi **Vişeul de Sus şi de Jos**, judeţul Maramureş), **Moiseiu** (Moize, azi **Moisei**, judeţul Maramureş), **Borșa** (Bors, judeţul Maramureş) și cele două **Seliște** (Kethzeleste, azi **Săliştea**, judeţul Maramu-

reş), aflătoare în pomenita țară a Maramureșului, ce țin de aceeași moșie **Cuhea**, cu toate folosințele lor, anume ape, păduri și munți și orice ar ține de ele, oricum s-ar numi, trecute în mâinile noastre regești de la **voievodul Bogdan și fiii săi**, necredincioși învederați ai noștri, pentru blestemata lor vină de necredință, din aceea că acel Bogdan și fiii săi, fulgerați de diavolul, dușmanul neamului omenesc, care, rănindu-le greu inima cu săgețile sale înveninate de viclenie și înșelăciune, i-a îndemnat, de mai multe ori, ca să se abată de la calea adevărului şi de la statornicia credinţei datorate, plecând pe ascuns din zisul nostru regat al Ungariei în sus pomenita noastră ţară moldovenească, uneltesc să o păstreze, spre paguba maiestăţii noastre; drept care noi, pentru ca nebunia lor să nu fie cumva pildă altora, care ar cuteza fapte asemănătoare, am lipsit şi despuiat cu totul, ca pe nişte nevrednici, pe acel Bogdan şi fiii săi sus-zişi de sus-numitele moşii, nimicind, stricând şi socotind deşarte toate actele scrise şi întocmite pentru acel Bogdan şi fiii săi, cu privire la sus-zisele moşii”[629].

1365, februarie 2 (cu întăritură, în 11 august 1373): „Balc, fiul lui Sas şi fraţii săi, Drag, Dragomer şi Ştefan” primesc întăritură pentru „moşia **Cuhea**, cu pertinenţiile sale: **Jeud Bachov**, ambele **Vişae**, **Moyseni**, **Borşa** şi ambele **Selişte**, confiscate de la Bogdan Vodă, ieşit la Moldova şi căzut sub nota de infidelitate”[630].

Există şi lucrări care se ocupă de „nobilitatea” străveche a unor anumite neamuri, precum cea a reputatului

---

[629] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 382, pp. 398-401

[630] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 65

istoric Ioan-Aurel, *Genealogii maramureşene medievale – Exemplul familiei Gorzo (Gurzău) din Ieud*[631], care probează că neamurile stăpânitoare peste satele Ieud, Dragomireşti, Cuhea, Bocicoiu etc. sunt urmaşii Drăgoşeştilor, care se trag, prin Sas, din copii acestuia, Balc[632], Drag, ginerele Dragomir, Ştefan şi Ioan Românul, menţionaţi documentar în anii 1365[633] şi 1373, urmaşii direcţi ai lui Dragomir fiind Sandrin, numit, în 1471, „Sandrin de Dragomireşti”[634], şi Gheorghe, menţionaţi în anul 1402. Dragomir[635], care dă numele satului Dragomireşti[636] sau

---

631 *Maramureş – Vatră de istorie milenară*, volumul VII, p. 99

632 **1365**, februarie 2: „Balc, fiul lui Sas şi fraţii săi, Drag, Dragomer şi Ştefan” primesc întăritură pentru „moşia Cuhea, cu pertinenţiile sale: Jeud Bachov, ambele Vişae, Moyseni,Borşa şi ambele Selişte, confiscate de la Bogdav Vodă, ieşit la Moldova şi căzut sub nota de infidelitate”. Întăritură, în 11 august 1373 (p. 65).

633 Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 56

634 *Dumineca*, Anul XV, No. 18, 30 aprilie 1939, p. 2

635 **1365**, 2 februarie: „Dragmer = Dragumir, nume personal compus din vechiul slavonic *drag* = filemon = iubit şi din *mir*, asemenea vechi slavonic, înseamnă şi *lumea* (vezi F. Miklosich: *Lexicon Linguae slavonicae veteris dialecti*, 1850). Dragomir ar însemna: *iubitul lumii* şi ne aminteşte, la împăratul Tit Vespasian, pe care Suetoniu-l numeşte „amor et delicae generis humani”. Altcum, sufixul „mir” îl întâlnim şi la Goţi, de exemplu: Theodemir, Valamir, Videmir (Jordanis (551): *de Gothorum origine et rebus gestis*”

636 „Dragomireşti (ung. Dragomerfalva), 1385 „Dânfalva”, 1435 „Dragomerfalva”, proprietatea lui Dragomir, ginerele lui Sas Vodă, şi a descendenţilor săi (cf. ib. nr. 51, 170, pag. 355, 505, 508, 627); străbunii familiilor: Bodruma alias Fiţigău (1749), Deac alias Dragomir (1489), Fiţigău (1549), Font (1653), Gricl (1549), Ostaş (1470), Pop alias Fiţigău (1579), Sacalâş (1549), Tomşa alias Dragomir (1699), Ţurcuş (1451), Zubaşcu (1587) şi Conci alias Turcuş (1672)”

Dragomérfalva[637], era ginerele lui Sas Voievod[638], iar eu sunt de părere că şi primul Ţicală pătrunde în familia descendenţilor lui Ştefan Voievod – fiul lui Iuga şi fratele lui „Iohanis Olachorum”[639], tot din postura de ginere, „posesiunile principale Cuhea”[640] aflându-se, încă din 14 mai 1353, în posesiunea descendenţilor lui Iuga, „mandatul regal”, cum se numeau întăriturile, fiind reconfirmat în 12 octombrie 1355 (p. 33) şi în 24 iunie 1360 (p. 45) şi în 22 iunie 1384 (p. 82).

1373, august 11, Szilvásvárad: „Mandatul regelui Ludovic pentru introducerea lui Balk, Drag și Joan, fiii voievodului oarecândva Sas, în domeniul moșiei **Cuhea** și pertinențelor ei, şi a moșiilor **Bocicoi** (Bathkow, azi **Bocicoel**, judeţul Maramureş), **Biserică albă** (districtul Sighetului, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Taras** (în Ucraina) și **Buștina** (în Ucraina); introducerea se face fără contrazicere (întâmpinare de împotrivire – n. n.), și se disting hotarele moșiilor **Jeud**, **Vișeu** (Kethuyssou, azi **Vişeul**

[637] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 58, nota 3

[638] Filipaşcu, Alexandru, *Istoria Maramureşului,* Bucureşti 1940, Baia Mare 1997, p. 92

[639] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 30

[640] **1353**, mai 14: Ştefan şi Ioan, fii lui Iuga („Stephani et Iohanis Olachorum filiorum Ige similer Olachy”) primesc „mandatul regelui Ludovic I” pentru „posesiunile principale Cuhea, în districtul Maramureş”.

de Sus şi de Jos, judeţul Maramureş), **Borşa** (Bors, judeţul Maramureş) etc."[641].

1450, iunie 20, Buda: „La mandatul judelui Curiei, Ladislau de Palocz, se face, fără contrazicere, reambularea metelor (refacerea hotarelor – n. n.) posesiunii **Borşa**, la cererea lui Nicolau și Luca, fii lui Ştefan, și a lui Naan, fiul lui Hotco din **Vişeu**"[642].

1456, mai 12, Buda: „Donaţiune nouă a regelui Ladislau V despre moșia **Borșa**, dăruită lui Nan, Nicolau, Sandrinu, Danciul și Luca, fiii lui Hothko din **Vişeu**, care au ținut moșia aceasta din moși, din strămoși"[643].

1473, martie 13, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti pentru introducerea lui Nicolau Dragfy din Béltek în moșiile **Bârsana**, **Iza**, **Apșa de jos**, Rosalia (**Rozavlea**), **Strâmtura**, **Șieu**, **Ruszkova**, **Botiza**, Bedeu, Belavár (Kis-Kirva), **Crăciuneşti**, Várallja (Váralya, Szucsetatye, Sub Cetate), **Bocicou**, **Biserică albă**, Două **Vișae** şi **Borșa**. Moșnenii protestează în tot locul"[644].

1593, mai 24: „Litere (scrisoare) de împărțire, prin care moşiile rămase după Pop Lazar din **Budeşti** se împart în trei, astfel că lui Grigorie Pop i-a venit partea în **Lăpușul de sus** (târgul Lăpuş Lăpușul Românesc, Oláhlápos, judeţul Maramureş), iar moșiile din **Rogoz** (înglobat în târgul Lăpuş), **Budeşti**, **Vişeu**, **Moiseni** și **Borșa** se împart în

---

641 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 36, pp. 65-67

642 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 207, pp. 350, 351

643 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 225, pp. 382, 383

644 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 300, pp. 517, 518

două între Tămaş Pop și cumnatul său Mihai Dumitru, bărbatul Mariei Pop, pentru că aceştia au petrecut bătrânii şi au purtat procese pentru aceste moșii. La învoire au fost de faţă 24. bărbaţi nobili de atunci"[645].

1709, august 28-30, Mihail Teleki: „În satul **Borșa**, căpetenia locului ne-a rânduit niște case, în care să așteptăm hotărârile ulterioare ale domnului vicecomite, la care a fost trimis, apoi, domnul Pohorski. În ziua următoare, a alergat la noi judele nobililor, aducând două sticle de vin bun, din care o sorbitură, împreună cu mâncări ungureşti şi cu un aer mai sănătos, m-au vindecat de tot și pentru totdeauna de dizenteria mea, spre marea uimire a domnului general Mayerfeld, că boala a fost alungată de mâncări acre și de caș fiert în lapte şi de ciorbă ungurească, când el, potrivit cu făgăduiala sa de la Bender, luându-mă totdeauna ca tovarăș la masa sa întinsă, cu zemuri dulci, cu zahăr și struguri uscați, ca să mâncăm din felurile cele mai dulci, şi când nu voiam, silindu-mă chiar, socotise că boala putea fi alungată prin această metodă contrară.

În ziua de 30 august, din porunca vicecomitelui, care atunci făcea judecăţi şi care s-a scuzat deci de lipsa sa, ne-a fost dat acel jude al nobililor drept conducător, fiind slobozite călăuzele noastre de mai înainte… / Judele nobililor, după ce ne-a însoţit o jumătate de zi şi a primit două monede de aur, a pus în locul său pe unul din asesorii juraţi ai strălucitului comitat al Maramureșului, care ne-a dus în orașul **Sighet**, la 5 mile depărtare de **Borșa**, la prea strălucitul vicecomite, care aştepta sosirea domnului Mayerfeld. Atât de lungi au fost aceste mile, încât, deşi am pornit la drum în ziua de 31 august, când încă nu se luminase de

[645] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 366, pp. 638, 639

zi, şi am umblat în beznă adâncă, totuşi nu am putut face trei mile, chiar îndemnând caii, și nu am ajuns la **Sighet**, decât a doua zi, la 1 septembrie, cam la ora a nouă, înainte de prânz. Am fost foarte bine primiți de domnul vicecomite Francise Darvai, şi, în acea zi, am rămas acolo. A căzut, atunci, duminica a 14-a a Treimei, în care tineretul religiei reformate l-a onorat pe domnul Mayerfeld, la prânz, cu cântece religioase şi o scurtă urare, și a primit de la el 6 taleri”[646].

1717: „În anul 1717, când au năvălit pentru ultima dată tătarii în Ungaria și se întorceau cu pradă bogată, ca să treacă, prin Maramureş, în Moldova, românii maramureşeni se adună sub conducerea şpanului Stoica, a preotului Crăciun și a lui Popa Lupu din **Borşa**, îi bat pe tătari, mai întâi pe valea Izei, la Piatra Țiganilor, apoi la Borşa, în Trecătoarea Tătarilor, unde îi nimicesc complet”[647].

1848: „La 30 sept. 1848, borşenii lui Popa Lupu rup emblemele ungare de pe primărie şi alungă jandarmii din comună, precum şi pe comisarul Ludovic Jura, încredinţat cu recrutarea celor 23 moiscieni şi a celor 58 borşeni. La aceasta, pleacă la **Borşa**, pentru restabilirea ordinii, o companie de soldaţi unguri din **Teceu**, în frunte cu pretorele Vasile Mihalca şi cu Ioan Săpânţanu, preşedintele curții marţiale, împuterniciți de a recurge la toate mijloacele de represalii. Aici însă au fost întâmpinați de 1.000 borşeni înarmaţi cu furci, securi, coase şi pari. Conducătorii borşenilor arătară lui Mihalca un document, semnat de colonelul Urban şi de doi ofițeri din graniță, prin care se adeverea că

---

[646] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, pp. 262, 263

[647] Ţuţuianu, Ioan N., *Maramureşul Voevodal / Istoric şi economic*, Bucureşti 1942, p. 29

ei au depus deja jurământul pe împărat. Încercările de a amăgi pe revoltați cu declaraţa că şi ei sunt prieteni cu împăratul, precum şi arătarea vulturului cu două capete, din partea ofiţerilor unguri, au dat greş. În cele din urmă, Mihalca, împreună cu soldaţii, a fost silit să se retragă la **Vişeu**. / A doua zi, **Borşa** a fost ocupata de căpitanul Binder, însoțit de 60 grăniceri români. La apelul său, plecară la **Năsăud** 300 de borşeni, pentru a se înrola sub steagul împăratului. În curând, au sosit la **Vişeu**, pentru întărire, 1.526 de ostaşi unguri, din care 600 erau din oraşele regeşti, iar 926 din comitatul Sabolci. Auzind despre aceasta, borşenii an scris lui G. Mihaly că sunt gata să se supună, dar numai cu condiţia să nu fie obligaţi să-şi calce jurământul dat împăratului şi nici să fie recrutați în armata lui Kossuth. Totuşi, la 28 octombrie, ora 14, în faţa forței superioare, **Borşa a capitulat**. Autoritățile au alcătuit aici o tabără de concentrare, unde au adunat toate elementele mai periculoase din regiune. În răstimp, sosind ordin din partea lui Mihaly, ca față de români să se procedeze numai cu blândeţe şi cu vorba bună, românii de pe valea Vişeului n-au mai fost obligați să se înroleze în armata revoluţionară. / La începutul lui octombrie, au coborât la **Săcel** 130 de grăniceri români şi, la chemarea lor, au plecat la **Năsăud** sute de ţărani de pe Iza, ca să depună jurământul de credință față de împărat. La câteva zile, sosi pretorele Mihalca, însoțit de armată şi, găsind la **Săcel** 400 de țărani gata de plecare în Ardeal, a reuşit să-i împrăştie la vetrele lor. Tot atunci a luat măsuri pentru paza trecătorilor, anunțând pedepse aspre pentru cei care vor îndrăzni să treacă granița. Totuşi, spiritele nu s-au liniştit şi trecerile peste graniță au continuat fără întrerupere. Ba, mai mult, poporul din **Dragomireşti** a spart capul notarului Iosif Balea,

pentru că a îndrăznit să propage ideile lui Kossuth, iar în **Ieud**, la protestul lui Chindriş Ionaş, poporul a refuzat să contribuie cu ceva pentru recruți.

Pentru restabilirea ordinii, a fost trimis comandantul Várady, în fruntea batalionului său, cu care, la 7 decembrie, ocupă **Bârsana**, **Strâmtura**, **Rozavlea** şi **Şieul**. Din Șieu el scria Comitatului că săcelenii sunt mai răi decât borşenii şi cerea să i se admită distingerea satului şi împrăştierea populaţiei sale. Cererea însă nu i s-a aprobat, deoarece, pe lângă opreliştea dată de Mihaly, a mai trimis vorbă şi maiorul Urban, că, dacă se va atinge cineva de viaţa şi avutul ţăranilor români, credincioşii împăratului, va năvăli cu toate forţele ce dispune în Maramureş şi pe unde va trece nu va rămânea piatră pe piatră. Ca urmare, Várady s-a mulțumit să ocupe **Ieudul**, **Cuhea**, **Dragomireștii** și **Săliştea**, iar la 13 decembrie ocupă şi **Săcelul**, distrugând totodată drumul ce lega **Dragomireştii** de **Telciu**. În Săcel încă s-a înfiinţat o tabără de concentrare, după modelul celei din Borşa. / Pe Mara şi Cosău, capii tulburărilor erau primarul Berinde Grigore din **Budeşti** şi fruntaşul Pop Andraş al lui Toader din **Giuleşti**, care, însoțiți de mai mulți măreni, au fost personal la **Năsăud** pentru depunerea jurământului de credință față de împărat. După restabilirea ordinii pe Iza şi Vişeu şi după ce intervenţia personală a vicarului Anderco a fost primită cu huiduieli, populaţia de pe Mara şi Cosău a fost silită să se supună în fața forței superioare a armatei, care a înființat, la **Budeşti**, o tabără de concentrare. La 5 decembrie, se semnalează tulburări la **Petrova** şi autoritățile iau măsuri ca revoltaţii să fie opriţi pe dealul Herca, ca nu cumva, uniţi cu cei din **Rona de Jos**, să atace **Sighetul**. Nemulţumiri şi tulburări au izbucnit chiar şi în sânul populaţiei din

Sighet, care, într-o noapte, a încercat să dezarmeze pe cei 1.500 de ostaşi, încredinţaţi cu paza oraşului. După aceasta, tulburările au încetat de tot, iar populaţia a fost lăsată în pace, cu excepţia celor adunați în taberele de concentrare, care au rămas acolo până la sfârşitul revoluţiei. Maramureşenii au luptat numai alături de împărat şi sub steaguri proprii. Un astfel de steag a adus acasă de pe câmpul de luptă şi bunicul meu, Gavrilă Filipciuc, care era stegarul imperialiştilor de pe **Vişeu**. Steagul a fost ros de şoareci, fiind păstrat în cămara cu alimente, însă ruda steagului a fost împodobită cu steagul tricolor al sfatului național român din Petrova”[648].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Timis** din Borsa, în comuna Borşa, 1450, 200 familii.

Dáncs (Danciu) din Borsa, în comuna Borşa, 1456, 50 familii.

Mihály, în comuna Borşa, 1576, 120 familii.

Steczko (Steţcu), în comuna Borşa, 1652, 65 patrifamilii”[649].

1903: „**Virilîştii din comitatul Maramureșului**. În acest comitat sunt 250 virilişti, dintre care 114 sunt evrei. Cel dintâi virilist evreu plăteşte contribuție 2.805 coroane, iar cel din urmă, 231 coroane. / **Viriliştii români** sunt următorii: 1). Simeon Pop, prim-pretor în **Vişeul de Sus**, cu 4.120 coroane (virilistul întâi în comitat). 2). Petru Mihalyi, deputat dietal, proprietar în **Sarasău**, cu 1-065 coroane. 3). Basiliu Iurka, proprietar în **Sarasău**, cu 1.023

---

648 Filipaşcu, Dr. Al., *Descriere întâmplărilor Revoluţiei din anul 1848-1849*, în *Transilvania*, Anul 74, nr. 1, Sibiu 1943, pp. 161-163
649 Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 14

coroane. 4). Dr. Georgiu Mihalca, avocat în **Sighet**, cu 670 coroane. 5). Vasile Mihalca, proprietar în **Iapa**, cu 666 coroane. 6). Dr. Ioan Mihalyi, proprietar și protofiscal al comitatului, cu 603 coroane. 7). Michail Pavel, proprietar în Sat-**Slatina** şi arhivar la comitat, cu 589 coroane. 8). Ludovie Man, farmacist în **Şomcuta Mare** și proprietar în **Vişeul de Jos**, cu 562 coroane. 9) Dr. Mihail Kokényesdy, avocat în **Sighet**, cu 559 coroane. 10). Dr. Ştefan Kiss, medic și proprietar în **Dragomireşti**, cu 513 coroane. 11). Vasile Man, avocat în **Vişeul de Sus**, cu 440 coroane. 12) Dr. Aurel Man, avocat în **Sighet**, cu 430 coroane. 13) Mihail Mihalca, proprietar în **Apșa de Jos**, cu 869 coroane. 14). Petru Rednic senior, proprietar în **Berbeşti**, cu 368 coroane. 15). Dr. Ioan Jurka, jude la Tribunalul regional din Caransebeș, cu titlul de jude de tablă regională, proprietar în **Călineşti** și în **Sighet**, cu 338 coroane. 16). Grigorie Kudrici, proprietar în **Bârsana**, cu 328 coroane. 17). Ioan Iurka, jude de tablă regională, în pensiune, avocat în **Vişeul de Sus**, cu 823 coroane. 18). Alesandru Cuza Anderco, proprietar în **Borşa**, cu 288 coroane. 19). Ioan Fanea, preot în **Sarasău**, cu 276 coroane. 20). Alesandru Gyenge, preot în **Dragomireşti**, cu 263 coroane. 21). Vasiliu Ilniczky, proprietar în **Bârsana**, cu 228 coroane. / Dintre aceştia, numai darea lui G. Mihalca este în dublu calculată. Afară de virilişti, între membrii aleşi ai congregaţiunii comitatense sunt 21 preoţi români şi 15 mireni, avocaţi, proprietari şi notari români, laolaltă cu viriliştii 57, din numărul total de 420. / În Maramureş, sunt 308.790 locuitori, din care 42.403 maghiari, 41.449 germani

(evrei), 74.978 români, 143.621 ruteni, 1.147 slovaci etc."[650].

1889, „Conferință învățătorească, examen şi petrecere de vară în **Dragu** (comitatul Cluşiului). În 23 mai nou, învățătorimea română greco-catolică din tractul protopiatului Giulei și-a ţinut adunarea ordinară de primăvară, în Dragu, sub prezidiul M. O. D. Alexandru Lemeny, protopop în **Borşa**. După celebrarea cultului divin, învățătorii, în frunte cu dl protopop, se adunară în şcoala greco-catolică, unde dl învățător din loc, Iosif Pop, ne aştepta cu elevii, având a trata, practic, cu școlarii, „Aerul". Dl prezident deschide adunarea, printr-un discurs ocazional foarte pătrunzător și provocă adunarea a alege secretarul. Se alege, prin aclamaţiune, Eliseu Bărbosu, **învăţător în Borșa**. S-au discutat multe cestiuni scolastice, din toate însă mai interesantă a fost dizertațiunea „Influența scolii asupra portului naţional român" şi tema practică „Aerul"; cea dintâi, cam slab tratată, prin dl V. Vaşian, învăţător în H. **Macicașu**, dar cu atât mai aspru criticată; cea din urmă însă a fost, după împrejurări, bine tratată, prin dl I. Pop, învățător în Dragu. S-a hotărât locului adunării viitoare, în **Fodora**, pentru care ocaziune s-a ales ca temă tratarea practică a literei „r", iar dizertațiune: „Folosul legumăritului". Afară de corpul învățătoresc, luară parte la conferință vreo două doamne și câțiva domni, iar poporul, în vestminte de sărbătoare, se prezentă în număr mare, deși era zi de lucru, semn că se interesează de ale şcolii. După conferinţă, urmă examenul, care s-a începută cu „Împărate ceresc", cântat de pruncii scolari, care erau în număr de 50, toți bine îmbrăcaţi, spălați și pieptănaţi. S-a examinat din

---

650 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 233, Blaj 1902, p. 3

Religiune, Limba română, Geografie, Istoria Ungariei şi Calcularea. Examenul, în genere, a fostă bun, răspunsurile corecte şi, cu deosebire, copiii au dovedit că sunt disciplinaţi, ceea ce îi serveşte învățătorului spre laudă. / Din cât am observat, însă, şi colegul I. Pop, ca şi alții, foarte mulţi, la propunerea scriptologiei nu prea observă regulile metodice, de unde apoi urmează greutatea de-a învăța scrisul-cetitul. Aşa, de exemplu, nici un şcolar n-a ştiut exprima consonantele corect, ci numai împreunate fiecare cu câte ună „ă“, precum: nă, mă, să etc. După părerea mea, aceasta e o greșeală neiertată unui pedagog. Altmintrelea, această eroare metodică am observat-o și la o școală ungurească de stat, unde, spre marea mea mirare, am auzit, pentru prima dată, prunci de ungur exprimând curat pe românescul „i”…

După examen, învățătorimea fu întrunită la un prânz comun, din partea ospitalierului învăţător local, iar ceilalți inteligenţi au fost invitaţi la dl notar cercual Georgiu Farago, a cărui stimabilă soție ne întâmpină cu afabilitatea-i caracteristică. / La 6 ore, seara, urmă petrecerea de vară, aranjată de inteligența română din loc, în frunte cu zelosul şi activul preot local Simion Pop. Acest preot, deşi îngreuiat cu o numeroasă familie şi cu stare materială destul de modestă, totuşi prenumără mai multe foi româneşti, iar interesele poporului le apără în mod demn de toată lauda, ajutorat fiind, în stăruințele sale româneşti, mai vârtos de dl notar, care asemenea e român cu simţăminte curate. Aceşti 2 bărbaţi, fii de plugari, din opincă ieșiți, care mai bine ca toţi cunosc năcazurile mult cercatului nostru popor, par a fi anume destinați de Providență ca să conducă această comună mai întreagă română, și nobilele lor stăruințe parcă sunt încoronate de succes, căci atât moralmente, cât şi materialmente, **poporul din Dragu** stă

binișor. Le-am amintit acestea ca un exemplu, deoarece avem preoţi cu stare materială mult mai bună şi, cu toate acestea, poți cerca cu lampa lui Diogene, că nu vei afla o foaie românească la casa dânşilor!

Danţul a fostă foarte şi a durat până la 4 ore dimineaţa. Începutul s-a făcut cu tradiționalul jocu „Ardeleana“, „Romane“, apoi s-au danțat 2, „Quadrille”. E regretabil, însă, că pitorescul costum naţional n-a fost reprezentat decât de doamna preoteasă Meseşianu din **Nierţa**, căreia i-a stat admirabil de bine. / Petrecerea s-a ţinut într-o localitate a dlui preot, elegant decorată. Publicul n-a fost mare, dar destul pentru de a ne petrece foarte bine. Dintre amabilele doamne şi domnişoare, cunoscute mie, voi aminti pe doamnele Lemeny din **Borşa**, Farago din Dragu, Meseşianu din Nierţa, Petran din Fizeș-St. Petru, Miron din Dragu, Bărbosu din **Borşa**, domnişoarele Elena Petrucă din **Borșa**, Ana Forne din Ascileu, Regina Chifa din Hida ș.a. / La 5 ore, dimineața, ne-am depărtată, ducând fiecare impresiuni şi suvenire plăcute din **Dragu**”[651].

[651] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 122, Braşov 1889, pp. 2, 3

BORZEŞTI

(Berkes, Berkus, azi **Borzeşti**, judeţul Cluj)

1351, aprilie 14: „Conventul mănăstirii fericitei fecioare Maria din Cluj-Mănăştur” (Clusmunustra) ia act, întărind cu pecetea, de voinţa „fiicelor lui Mihail, fratele lui Bonch de Pethlend, numite adică Clara şi Elisabeta, precum şi Margareta, fiica lui Pavel de Berchiş, fetiţă mică, nevârstnică” de a încredinţa vremelnic „părţile lor de moşie aflătoare în satele numite **Berchiş** (Berkes, Berkus, azi **Borzeşti**, judeţul Cluj) şi Scent-mihalremetey (**Remetea**)… comitelui Gheorghe, fiul lui Iacob”[652]. / În aceiaşi zi de 14 aprilie, moştenitoarele lui Mihail, fratele lui Bonch, „din pricina unei grabnice şi de neînlăturate nevoi a lor au zălogit şi în faţa noastră zălogesc sus-zisului Gheorghe, fiul lui Iacob, cu 50 de mărci de argint… dreapta jumătate a moşiilor lor de moştenire… adică o pătrime din două sate numite Berchiş şi Remetea”[653].

1363, februarie 11, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Andrei, fiul lui Ştefan de **Pethlend** (dispărut, lângă **Tureni**, judeţul Cluj) că o dreaptă jumătate a unei moşii a

---

652 AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 24, p. 22

653 Ibidem, doc. 25, p. 23

lui, numită **Berchiş** (Berkes, Berkus, azi **Borzeşti**, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Turda, care e acum în mâini străine, are foarte mare nevoie să fie dobândită din nou şi să fie trecută în stăpânirea sa. Drept aceea, trimiteţi omul vostru de mărturie, în faţa căruia omul nostru, Ioan de **Tur** (Tuur, Twr, azi **Tureni**, judeţul Cluj) sau Ladislau, fiul lui Toma de **Comiţâg** (Kompnyathzegh, azi **Comşeşti**, judeţul Cluj), ori Nicolae, fiul lui Pavel tot de Pethlend sau Ioan, fiul lui Mihail de **Copand** (Koppan, azi **Copăceni**, judeţul Cluj), s-o dobândească şi s-o treacă în stăpânirea acestui Andrei, fiul lui Ştefan"[654].

1713: „În grupul locaşurilor cu absida decroșată poligonală, se înscrie și biserica din **Borzești** (fost **Berchiș**), prețioasă completare a noii liste a monumentelor istorice. Așezată în mijlocul satului, domină, cu silueta ei, casele răsfirate în vale. Masivitatea zidurilor, cât și faptul că, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-a simţit nevoia unor reparaţii importante (bolțile fiind înlocuite cu o boltă de lemn, la naos și tavan, drept la altar) ne îndreptăţesc să afirmăm că locașul a fost construit la finele secolului al XVII-lea, confirmând, astfel, tradiţia care-l consideră bătrân de 300 de ani. O însemnare, în grafia secolului al XVIII-lea, de pe *Liturghii*, Târgoviște, 1713, menţionează că acestea s-au dat de „popa Gheorghe de la Buru… și au dat la mănăstirea Berchişului". Nota constituie singura mărturie istorică a existenţei mănăstirii de la **Berchiş**, astăzi biserica satului, și îmbogățește cunoștințele despre răspândirea vieţii monahale românești din Transilvania… / Ca și la **Borzești** și **Mărgău**, biserica din **Micești**

[654] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 154, pp. 127-129

are clopotnița alipită pe latura de vest. Pereţii despărțitori între pronaos și naos, naos şi altar”[655].

1855: „Nenea Ignat Borza sau „Baciu Borza“, cum îi spunea toată lumea, s-a născut la **Borzești**, numit atunci **Berchiş**, în marginea mocănimii, judeţul Turda, la ziua de Sf. martir Ignat **1855**. Tatăl său, ţăranul voinic Todoru Ursului, nu-l prea lăsa la şcoală, încât setea de carte şi-o potolea învățând pe ascuns, cu diacul satului, dintr-o bucoavnă, azi, buche veche. A împărtășit, ca flăcău, soarta tuturor locuitorilor acestui sărac sat de munte, lucrând în parte cucuruzul ungurilor pe **Câmpia Turzii** şi „peste apă“ (Arieș). Intrând la miliţie, deşteptăciunea sa naturală şi calităţile sale fireşti: energia, hărnicia, omenia îi croiesc repede drum şi în lumea străină. A stat în garnizoană la Eisenstadt, în Austria, şi la Alba Iulia, ajungând, curând, sergent major. În 1877, pe timpul războiului româno-rusoturc, face pază la graniţa Moldovei. / Pe vremea aceea, la Regimentul 50, gloriosul descendent ai Regimentului II de graniţă de la Năsăud, era o adevărată cetate şi şcoală a românismului și naţionalismului activ. Numeroșii ofițeri români (maiorul Boeriu, Mărgineanu, Jacubovici, Fieşeriu) nu erau sufleteşte despărţiţi de subofiţerii români, care formau majoritatea reangajaţilor şi şarjelor. Aveau săli, cazinouri de lectură şi învăţătură românească, citeau toate ziarele româneşti, aranjau petreceri, serbări româneşti, înfrățindu-se cu intelectualii orașului, cultivând memoria lui Iancu, a martirilor Horia, Cloşca şi Crişan, aşa de vie în **Alba Iulia**. / 23 de ani a servit, ca sergent-major, având, într-o vreme, toate magaziile cu efecte militare a falnicei cetăţi sub administraţia sa, apoi fiind numit administrator

---

[655] *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, Anul IV, nr. 3-4, Bucureşti 1993, p. 42

al „Regiei“ de aprovizionare cu alimente a întregii garnizoane mari. Aici şi-a putut dezvolta baciul Borza toate aptitudinile sale şi toată energia sa de admirat.

Sub cetate, a înjghebat, în scurtă vreme, o gospodărie uriaşă, o grădină imensă de zarzavat, în care se făceau şi săpăturile sistematice pentru dezgroparea minelor orașului roman Apulum. Țăranul de la **Berchiş** a ajuns să înlocuiască, nu o dată, pe harnicul profesor Dr. Cserni Bela, conducătorul acestor săpături, care au scos la iveală ruinele unei băi publice şi a câtorva palate astupate de pământ. / Ieşind de la armată, i se acordă cantina, în noua cazarmă a sapeurilor, ca semn de distincție. De atunci, începe să joace un rol tot mai însemnat în societatea românească a oraşului **Alba Iulia**, în care o pătură mijlocie începuse a se înfiripa. / Biserica greco-catolică din **Maier**, leagănul unirii noastre cu Roma, îl alege de prim curator. / Luând parte la acțiunea de întovărăşire economică, susținută de regretatul V. Osvadă, I. Borza înfiinţează o tovărăşie de asigurare de vite, alta de înmormântare, funcționând și aici în slujba ce reclamă atâta muncă și jertfă: casieria. La „Reuniunea Meseriaşilor, Comercianților şi Economilor Români” din **Alba Iulia**, joacă un rol important de animator şi organizator (23 iunie 1901 – 5 mai 1913), în calitate de membru în comitet, controlor, casier și vice-preşedinte. / Ia parte activă și îndeamnă pe toți ai săi să adere la mişcarea culturală a „Astrei“, dar şi la cea politică, ce luase proporţii tot mai mari, atunci: adunări poporale ale Partidului Naţional Român. Era nelipsit de la manitestaţiile grandioase, organizate de Maniu, Vaida, Vlad și localnicii, la **Alba Iulia**, **Vinţ**, **Ighiu**. / Casa sa era deschisă pentru toţi românii: Axente, tribunal de la 1848, îl vizita adesea.

De **Teiuş**, în special, îl legau puternice legături: soţia sa Valeria, născută Raţiu, cu care a trăit 49 ani, era originară din această fruntașă comună românească de grăniceri. Dar legăturile de cunoştinţe i se lărgiseră, în acest timp, sensibil în regiunea întreagă: raporturi comerciale, legături sociale, simpatii naţionale. / Crescuse în casa sa atâţia școlari străini, pe lângă unicul său fiu, Alexandru, acum profesor universitar la Cluj, fost secretar general al Ministerului Instrucţiunii şi, apoi, senator. A crescut însă și negustori de ispravă, cum sunt Avram Orga din **Alba Iulia** şi Nicolae Stanciu din **Lancrăm**. O adevărată pasiune a sa a fost să adune rudele sale de la **Berchiş** şi foarte mulți orfani, în jurul său, crescându-i la școli, învățându-i meşteşuguri, ajutând pe cei de acasă, din Berchiș, să-şi înfiripe grădini de pomi, stupării. Acestea erau pasiunile sale nobile, în care a ajuns adevărat maestru.

Cumpărându-şi o moşioară la **Turda**, se mută acolo, în 1911. Aici începe o nouă viaţă, de gospodar pasionat şi luminat. Viia, stupii, pomii sunt viaţa sa. Şi aici este ales prim-curator al bisericii unite din **Turda Nouă**, pe care o pune în rând. Înființează reuniuni şi aici. Porneşte pe sate, făcând conferințe despre stupărit. Înfiinţează biblioteca poporală ce-i poartă numele, la **Berchiş**. / La 1918, se prăbușește Ungaria și ia ființă România Mare. / Ce câmp de activitate i se deschide lui Baciu Borza, cel înţelept la sfaturi şi cu experiențele atât de bogate ale unei vieţi de muncă harnică! / Şcoala îl are ca stâlp, în **Turda Nouă** și, mai ales, în satul său natal. Ajută la înfiinţarea internatului de la liceul din Turda. Acţiunea economică, întreprinsă de autoritățile româneşti, îl au de colaborator benevol: conferențiar, propagandist, membru în diferite comisii şi publicist. Acest om, cu ochiul ager, spre a învăţa însuși, şi cu

sufletul larg, spre a împărtăși şi altora, publică tot mai multe articole de cuminţi sfaturi, bogate cunoștinţe practice şi originale observaţii în natură, prin revista agricolă a dlui Bengescu şi în „Unirea Poporului” din Blaj, care era foaia sa favorită. / Înfiinţează „Reuniunea Stuparilor români din Turda”, a cărei suflet a fost. / Amator mare al rozelor fusese din Alba Iulia încă, ajunsese să-şi imprejmuiască via cu un gard viu de rugi, printre care era plin de roze altoite, în toate culorile și toate rasele pe care le cunoştea, ca un rozierist de seamă, precum era un eminent cunoscător al altoiurilor de viţă de vie și al pomilor.

Se putea să nu fie unul din primii români, care a îmbrățișat cultura fasolei „soia”, scriind articole despre cultura acestei plante prin „Libertatea” şi „Tovărășia” și „Unirea Poporului”, precum şi un propagator al culturii „viermilor de mătasă?

La 1931, este răsturnat de o trăsură, venind de la iubita sa „hodae” (fermă) de lângă Turda, şi, scăpat de moarte de doctorii Haţeganu, Sârbu, Telea, a mai tânjit 3 ani şi 4 luni. La începutul iernii, s-a întors starea sănătății spre rău, fără să zacă măcar o zi în pat, iar la 19 decemvrie s-a stins lin, cu o zi înainte de a intra în al 80-lea an al vieţii. / Moartea şi înmormântarea sa au fost un prilej luminos pentru atâția, ca să-și arate stima şi recunoştinţa față de acest bărbat vrednic, sau, cum îl caracterizează vestitul profesor de la Universitatea din Cluj, E. Racoviță: „român de ispravă, vioi, optimist, harnic şi iradiind simpatia, ce a fost Ignat Borza“. / Biserica i-a făcut cinstea să-i ridice catafalcul în biserica pe care a iubit-o și slujit-o cu devotament atâţia ani, dându-i şi loc de înmormântare lângă biserică. S-au adunat toţi preoţii din **Turda** şi satele din jur, să-i facă prohodul duios. Învățătorimea din Turda a venit

„in corpore“ la înmormântarea aceluia care a „preluat“ şcoala de la regimul ungar. A fost de faţă întregul consiliu comunal al comunei sale natale, care **a şi primit botezul de Borzești**, în România mare, după numele aceluia care a schimbat înfăţişarea întregii comune, prin munca şi acţiunea sa economică-culturală. L-au jeluit şcoala din Borzeşti şi foarte mulţi din cele peste 80 familii de mici slujbaşi, intelectuali, gospodari luminaţi, care „prin poarta casei domnului Borza“ au ieşit în lumea românească, ajungând la pâine şi serviciu în Turda, Cluj şi în largul ţării.

L-au jeluit soţia, fiul, nora şi cei cinci nepoţi, apoi rude nenumărate, toţi intelectualii din Turda, mulți din Alba Iulia, Blaj și Cluj; atâţia nevoiaşi, pe care i-a îndrumat și ajutat. / Îl deplânge şi regretă şi „Unirea Poporului“ pe acest colaborator vioi, nu făcut prin învățătură de şcoală, ci născut şi format din experiența vieţii. / Ce pildă admirabilă de viaţă laborioasă, închinată neamului său, bisericii, ridicării unui sat, creşterii familiei sale, de care a fost mândru, cu discreția omului superior! Societatea în mijlocul căreia a trăit va simţi, desigur, un gol real, pierzând pe acest moșneag vrednic şi înțelept”[656].

1944: „În ziua de 6 februaie 1944, în cadru sărbătoresc, s-a ţinut iarăși şedinţă a cursurilor țărănești, la şcoala primară de stat din **Băgaciu**. Programul a constat din mai multe recitări de poezii, din colecția „Unirii Poporului“, de la Blaj, scrise de sublocotenentul în rezervă Teodor Seiceanu, Traian Dragoş şi alţii, atât de actuale pentru ziua de azi. Program bine aranjat de învățătorii şcolii primare din Băgaciu. Serbarea începe cu Imnul Regal, după care dl notar Al. Şerban, printr-o conferinţă, arată

---

[656] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 1, Blaj 1935, pp. 5, 6

rostul „Şcolii țărănești”; urmează apoi câteva puncte de cor şi recitări da poezii. Dl Dumitru Mureşanu, învăţător-director a ținut să închine această serbare dlui Protopop Teodor Seiceanu, ca unui camarad de companie. Vorbeşte apoi învăţătorul-director despre agricultura sistematică. / Urmează partea a doua, cântece. Eleva Maria Lungu, cl. VII primară, cântă cântecele Paraschivei Pop din **Berchiş**, judeţul Cluj-Turda, care a plăcut mult publicului. Eleva Maria Sălăgean, cl. VI, recită „Scrisoarea de pe front” a locotenentului Gurghian Gheorghe, din **Iclăuzel**, care a fost duios răsplătită de public, cu multe lacrimi. De încheiere, părintele local Ioan Păcurariu vorbeşte despre consfinţirea sub scutul Preacuratei Fecioare Maria, care singură poate mijloci o pace dreaptă şi sfântă între popoarele pământului. Serbarea s-a sfârşit prin „Deșteaptă-te Române”. Publicul din Băgaciu, care a ticsit bine sala şcoalii, tineri şi bătrâni, aşteaptă o altă şedinţă, ca să mai audă şi să vadă lucruri bune şi frumoase, ca cele de azi”[657].

[657] *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 9, Blaj 1944, p. 4

BOŞ

(Bosy, judeţul Hunedoara)

1358, februarie 11, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Andrei, fiul lui Ştefan zis Albu de **Răcăştia** (Rakustdt, inclus în **Hunedoara**), din comitatul Hunedoara, în numele său şi al lui Gall, fiul lui Kemes, vărul său, că numita moşie Răcăştia are mare nevoie de facerea unei împărţeli, dimpreună cu ceilalţi copărtaşi ai lor. Drept aceea, cerem să trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru, Iacob, fiul lui Mihail de **Sâncrai** (de Sancto Rege, Zenkiral, judeţul Alba) sau Nicolae, fiul lui Pavel de **Jeledinţi** (Lasody, judeţul Hunedoara), ori, în lipsa acestora, Iacob, fiul lui Mihail de **Boş** (Bosy, judeţul Hunedoara)… să împartă între Andrei, Gall şi ceilalţi copărtaşi ai lor, în atâtea părţi câte vor fi cu cale, aşa cum cere obiceiul ţării”[658].

BOŞNEAG

(vezi **MOLDOVA NOUĂ**, judeţul Caraş-Severin).

---

658 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 219, pp. 227, 228

BOTEAN

(Battyan, judeţul Bihor)

1360, octombrie 14, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea scrie regelui Ludovic despre împlinirea poruncii transmise, trimişii hotărnicind şi împărţind între urmaşii lui Pancraţiu, Laurenţiu şi Nicolae mai multe moşii. „Mai întâi, au împărţit moşia numită **Ineu** (Yenew, judeţul Bihor), în aşa fel că o uliţă cu un singur rând de case, numită Ineul cel Mic, aflătoare înspre partea de miazănoapte, întinzându-se spre răsărit, până la capăt, a căzut, prin tragere la sorţi arhiepiscopului de Calocea şi fratelui său Clement. De asemenea, o altă uliţă, aşezată în trei locuri, pe la jumătatea râului Criş, a căzut în stăpânirea magiştrilor Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu… iar a treia uliţă, numită Vorsinanta, aflătoare spre partea de miazăzi, le-a venit lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae de **Tileagd** (Thelegd, Telukd, judeţul Bihor)… totuşi în aşa fel, ca uliţa Ineul Mic să fie de acelaşi preţ, au dat din uliţa Vorsinanta trei locuri de curte din pământul lui Nicolae de Zala (în Ungaria), împreună cu o uliţă cu două rânduri de case, până la capăt…

Apoi au trecut pe moşia **Uileacu** (Wylak, azi **Uileacu de Criş**, judeţul Bihor) şi au împărţit-o în trei părţi, în aşa fel ca o uliţă cu un rând de case, aflătoare lângă râul Criş, în partea de miazăzi, a venit, prin tragere la sorţi,

în partea arhiepiscopului şi a fratelui său Clement. De la zisul semn de hotar, adică de la casa lui Grigore ţi împreună cu ea, o uliţă cu două rânduri de case, întinzându-se spre răsărit, până la casa lui Mihail şi împreună cu aceasta, a căzut lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae de Tileagd. Iar a treia uliţă, aflătoare în partea de miazănoapte şi întinzându-se spre apus, a venit sus-zişilor Ioan şi Toma, fiii lui Ladislau.

Iar moşia numită **Botean** (Battyan, judeţul Bihor) au împărţit-o în trei părţi, în aşa fel că o uliţă cu un rând de case, întinzându-se spre apus, pe lângă râul Criş, de la casa lui Nicolae zis Istenus, până la capăt, a căzut arhiepiscopului şi fratelui său Clement. O altă uliţă, tot cu un rând de case, întinzându-se spre miazănoapte şi despărţită printr-un semn de hotar a căzut lui Nicolae şi Gheorghe, fiii lui Nicolae, iar a treia uliţă, de la sus-zisul semn de hotar, anume de la casa sus-zisului Nicolae zis Istenus şi fără aceasta, întinzându-se spre răsărit, a căzut fiilor lui Laurenţiu.

Apoi au mers la moşia **Olahtelek** (dispărut, lângă Uileacu de Criş, judeţul Bihor), pe care au împărţit-o în două părţi drepte şi deopotrivă de mari, în aşa fel că jumătatea dinspre apus, cu toate folosinţele, a căzut magiştrilor Gheorghe şi Nicolae, iar cealaltă jumătate, magiştrilor Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu; iar ca bun având acelaşi preţ, a fost dată arhiepiscopului şi fratelui său Clement, drept a treia parte, moşia **Cuieşd** (Kwest, judeţul Bihor).

Iar celelalte **moşii româneşti** le-au împărţit în acelaşi chip, că o moşie numită **Ewrmenes** (dispărut, lângă Uileacu de Criş, judeţul Bihor), împreună cu un loc de sesie, aflător lângă Pârâul Bulboacă a căzut, prin tragere la

sorţi, în stăpânirea lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae, iar ca bun de acelaşi preţ, moşia numită **Lwk** (dispărut, lângă Uileanu de Criş, judeţul Bihor), împreună cu un loc de sesie numit Brusturi, a căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar ca a treia parte, având acelaşi preţ, moşiile **Dobricioneşti** (Dobrachenhaza, Dobrachonhaza, judeţul Bihor) şi **Kwesdrew** (dispărut, lângă Birtin, judeţul Bihor) au căzut arhiepiscopului şi fratelui său Clement. De asemenea, un loc de curte, aflător pe moşia Ineu, cu două mori de piatră, aşezate spre partea de miazănoapte, au căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu; iar ca bunuri având acelaşi preţ cu acele mori, un loc din oraşul **Oradea**, aşezat în uliţa sfântului Iacob, de asemenea cu două mori, aflătoare pe acea moşie Ineu, în partea de miazăzi, au căzut lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae; iar ca bun de acelaşi preţ, un pământ din moşia **Pispeky** (dispărut, judeţul Bihor), cu două mori, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement.

De asemenea, în părţile Transilvaniei, lângă Mureş, părţile din moşiile **Benic** (Benenyk, judeţul Alba), **Cetea** (Chaklya, judeţul Alba), **Filepkwwe** (dispărut, pe Mureş, judeţul Arad), lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar magiştrilor Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae, moşia **Stanislowhaza** (dispărut, lângă Căpioara, judeţul Arad), precum şi moşiile Zent Demeter (dispărut, în Ungaria) şi Moharew (în Serbia); iar ca bunuri având acelaşi preţ, moşia **Teş** (Teyes Hwdus, judeţul Timiş), care cu alt nume se cheamă Hwdus, şi **Almazeg** (dispărut, lângă Zimandcuz, judeţul Arad) şi **Weresegyhaz** (dispărut, lângă Zimandeus, judeţul Arad), aflătoare în comitatul Arad, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement.

În comitatul Cenad, părţile de moşie Makofalwa (în Ungaria), Thembes (în Ungaria), Zylwazegh (în Ungaria)

şi Zombor (în Ungaria), cu pădurea ce ţine de ea, precum şi jumătatea pădurii moşiei Ladan (în Ungaria), moşia Monostoros Kanysa (în Serbia) şi jumătatea moşiei Weresegyhaz, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement, iar ca bunuri cu acelaşi preţ, moşiile Nagy Tarnuk (în Ungaria), Kys Tarnuk (în Ungaria), **Kemechye** (dispărut, lângă Beba Veche, judeţul Timiş), Palatha (în Ungaria), cu pădurea ei, şi **Bodoganzonfalwa** (dispărut, lângă Pordeanu, judeţul Timiş) au căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar vama obişnuită, ce se cere pe moşia Tharnuk (în Ungaria), au lăsat-o în folosinţa lor dimpreună. De asemenea, ca bunuri cu acelaşi preţ, moşia Zent Lewrenkz (în Ungaria), cu pădurea ei, şi cu moşiile Wyfalw (în Ungaria), Warasfalw (în Ungaria), Kisfalw (în Ungaria), precum şi moşia Ladan în întregime, cu jumătate din pădurea ei, şi moşiile **Pordeanu** (Pordan, judeţul Timiş), Rabe (în Serbia) şi Vruzlanus (în Serbia), au căzut lui Gheorghe şi Nicolae. De asemenea, printr-o altă împărţire prin tragere la sorţi, moşia Akach (în Serbia), împreună cu moşia Zent Miklos (în Ungaria) şi heleşteul ce ţine de ea, şi moşia Bochijard (în Serbia) au venit magiştrilor Ioan şi Toma, iar moşiile Rasan (în Serbia) şi Zent Miklos (în Ungaria), cu heleşteele, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement, fiii lui Pancraţiu. De asemenea, moşia Choka (în Serbia), cu heleşteele, precum şi cu locul zis Sula (în Serbia) şi moşia Zanad (în Serbia), cu heleşteele şi Zethen (în Serbia) şi Zijmard (în Serbia), cu Suztulahaza (în Serbia), fiilor lui Nicolae.

De asemenea, printr-o altă împărţeală prin tragere la sorţi, moşiile Such (în Serbia) şi Humukrew (în Serbia) au căzut fiilor lui Laurenţiu, iar fiilor lui Nicolae de Tilegard le-au căzut moşiile **Ciavoş** (Chawas, azi **Grăniceri**,

judeţul Timiş) şi **Keer** (dispărut, lângă Folia, judeţul Timiş), iar fiilor lui Pancraţiu, moşiile Temerken (în Serbia) şi Kyngerth (în Serbia) şi cu moşia Vrs (în Ungaria), iar moşia Hodegyhaz (în Serbia) au împărţit-o în trei şi fiecărei părţi i-au căzut 12 locuri de curte”[659].

1365, august 19, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea aduce la cunăştinţă că, înfăţişându-se „Nicolae, fiul lui Keled de **Diosig** (Gyozeg, judeţul Bihor), a mărturisit că întreaga sa parte de moşie, avută în moşia numită **Achad** (în Ungaria), aflătoare în comitatul Bihor, pe cae o răscumpărase de la Simion şi Ştefan zişi Zudor, a zălogit-o lui Mihail şi Ioan, fiii lui Petru, din **Botean** (Battyan, judeţul Bihor), pentru 40 de florini şi jumătate, astfel ca oricând să poată să o răscumpere, pentru aceeaşi sumă de bani”[660].

1366, mai 16, Vişegrad: Judele curţii regale dă de ştire că, în baza judecăţii regale din anul **1364**, „potrivit cuprinsului scrisorii de chemare în judecată a capitlului bisericii de Oradea, Andrei, fiul lui Ioan, în numele lui Laurenţiu, fiut lui Ioan de Tileagd, împotriva lui Toma, fiul lui Laurenţiu, din acelaşi Tileagd, ne-a înfățișat patru scrisori de globire”. Trimişii „s-au dus la moşiile numite **Tileagd** (Thelegd, Telukd, judeţul Bihor), **Săbolciu** (Zabouch, judeţul Bihor), **Ineu** (Yenew, judeţul Bihor), **Botean** (Battyan, judeţul Bihor), **Uileacu** (Wylak, azi **Uileacu de Criş**, judeţul Bihor), **Olahteleh** (dispărut, lângă Uileacu de Criş, judeţul Bihor), **Luncşoara** (Laak, Lak, Lok, Look, judeţul Bihor), **Telechiu** (Teleki, judeţul Bihor), **Peturylese** (dispărut) şi **Philipkue** (dispărut, lângă

---

659 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 526, pp. 555-561

660 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 419, pp. 439, 440

Căprioara, judeţul Arad), şi la cele ce ţin de acea moşie numită Philipkue, şi le-au împărţit… / Drept aceea, noi, ascultând cu bunăvoinţă dreptele cereri, în glăsuire cu legea, ale sus-zisilor împuterniciţi ai acelor părţi, punând să se înscrie în scrisoarea noastră privilegială de faţă cuprinsul sus-zisei serisori a pomentiului capitlu din Oradea, am hotărât s-o întărim din puterea noastră judecătorească, prin ocrotirea privilegiului nostru de faţă, pentru sus-zişii Laurenţiu, fiul lui Ioan, şi Toma, fiul lui Laurenţiu, şi pentru urmaşii lor ca să aibă putere în veci”[661].

1368, iulie 18, Vişegrad: Palatinul regatului Ungariei dă de ştire că pricina „între Ioan, fiul lui Petru, fiul lui Mihail de **Botean** (Battyan, judeţul Bihor), ca pârâş, şi Andrei, fiul lui Marhard, pârât, pentru care a fost de faţă Nicolae, fiul lui Ioan, cu privire la hotărnicirea, arătarea semnelor de hotar şi prețuirea moşiilor numite **Dubus** (în Ungaria) şi **Olchwa** (în Ungaria), am hotărât s-o amânăm, cu învoirea părţilor”[662].

1938: „Un duşman îţi poate face mult rău şi-ţi întunecă bucuria vieţii. Așa i s-a întâmplat şi lut Negraţ Pavăl din comuna **Botean**, în 28 decemvrie. Noaptea s-a trezit bietul om în strigătele vecinilor, că-i arde casa şi nutrețul. Când a ieşit în curte, a văzut cum i se face scrum toată truda lui de un an, iar în grajd şi-a găsit vaca străpunsă, zbătându-se în ghearele morţii. Atunci a înţeles că o mână răufăcătoare s-a abătut asupra lui”[663].

---

[661] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 61, pp. 102-122
[662] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 335, pp. 526, 527
[663] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 3, Blaj 1938, p. 6

BOTENI

(Bothaza, Boothaza, Buth, comuna Mociu, judeţul Cluj)

1351, mai 8: Capitlul bisericii Transilvaniei încuviinţează cererea lui Gal, fiul lui Ioan, fiul lui Booth din **Bothasza** (Boteni, judeţul Cluj)"[664], transcriind un privilegiu din 1 iunie 1349.

1352, decembrie 15, Sântimbru: Ştefan, voievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii din Alba că, „în numele magistrului Gal, fiul lui Both de **Bothhaza** (**Boteni**, Bothaza, Boothaza, Buth, judeţul Cluj), magistrul Ioan, fiul lui Ştefan zis Pogan vrea să-i arate şi să-i statornicească acelui magistru Gal semnele sale de hotar, ce le are din partea moşiei lui, numită **Giulatec** (Giulateluke, judeţul Cluj), care ţin de moşia sa, numită **Marocaza** (**Tăuşeni**, Eurholm, Markhaza, judeţul Cluj)"[665], şi solicită trimişi pentru hotărnicire.

1352, decembrie 30, Alba Iulia: Ştefan, voievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii Transilvania, cerându-i să întocmească, „în chip de privilegiu al vostru, scrisoarea magistrului Gal, fiul lui Ioan de **Bothhaza** (**Boteni**,

---

[664] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 33, p. 29

[665] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 156, pp. 169, 170

Bothaza, Boothaza, Buth, judeţul Cluj), cu privire la punerea lui în stăpânirea moşiei **Marocaza** (**Tăuşeni**, Eurholm, Markhaza, judeţul Cluj)”[666].

1354, mai 15, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Emeric, fiul lui Toma de **Bothaza** (Boothaza, Buth, **Boteni**, judeţul Cluj), şi Clement, fiul lui Nicolae de **Mera** (lângă Nădăşelu, judeţul Cluj)… în numele nobilei Elisabeta, fiica doamnei Elena, fiica sus-zisului Nicolae de Mera, pe de o parte, iar pe de alta, Ioan, fiul lui Dominic, nobil de **Juc**, iar acei Emeric şi Clement au spus… că acel Ioan, fiul lui Dominic, îi datoreşte pătrimea de fiică… din moşiile **Juc** (Suuk, judeţul Cluj), **Suatu** (Zoaat, judeţul Sluj), **Sărmaş** (Sarmas, judeţul Cluj) şi **Gădălin** (Katheleni, judeţul Cluj) ca daruri de nuntă şi zestrea mamei sale, doamna Elena, precum şi 16 iepe de herghelie, pe care i le dăduse în vremea încheierii căsătoriei… Ioan, fiul lui Dominic de Juc, a plătit în faţa noastră, pe deplin şi în întregime, cu bani gata… opt mărci şi jumătate de argint”[667].

1760: „La 19 iulie 1760, în directă legătură cu mesajul antiunionist transmis de Popa Ioan din **Sadu**, în adunarea de la **Frata**, din 17 iulie, **biserica din Boteni**, împreună cu întreaga comunitate, reveneau la ortodoxie. Înainte de această dată, prin grija sătenilor şi a parohului, lăcaşul fusese ridicat sau doar renovat, prilej cu care va fi fost şi înzestrat cu icoane noi. Una dintre ele, a Arhanghelului Mihail, cu o stare precară de conservare, ajunsă în patrimoniul Arhiepiscopiei Ortodoxe din Cluj-Napoca,

---

666 AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 160, p. 173

667 AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 259, pp. 266-268

este atribuibilă lui Iacov Zugravul. Datarea ei se poate asocia cu zăbovirea artistului în localitățile învecinate, la **Pata**, în 1746, şi **Suatu**, prin 1751.”[668].

1945: „Preot Biriş Ambrezie, **Boteni**. Binevoiţi a încunoştiința pe dl plutonier major în rezervă Nemeș din **Boteni** şi familia Istrate Veronica, din comuna Feldioara, că dl sergent T. R. Istrate Traian se află pe câmpul de luptă, că i se poate scrie la Oficiul Poștal Militar Nr. 122, că este sănătos şi se roagă să-i răspundeți la scrisorile trimise până acuma”[669].

Széklerpaar Tomeşti Pereche săcuiască
Czeklers Couple de Sicules

[668] Dumitran, Ana; Cucui, Elena-Daniela; Mihu, Elena; Pop, Saveta-Florica, *Iacob Zugravul*, Alba Iulia 2010, pp. 72, 73
[669] *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 13, Blaj 1945, p. 3

BOTEZ

(Batizhaza, Batyzhaza, judeţul Mureş)

1366, mai 11, Turda: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea obştească de la Turda, „văduva lui Iacob de **Ciuciu** (Ciuci, Ciuciu, Chuch, judeţul Alba) a spus că, deşi Martin, fiul acelui Iacob, adică fiul ei, a fost trecut în rândul celor puşi în afara legii, de către juzii nobililor şi juratii asesori, precum şi de toţi nobilii celor șapte comitate ale Transilvaniei, în adunarea noastră, ţinută în anul Domnului **1363**, iar partea lui de moşie a fost luată în mâini judecătorești, ea a răscumpărat, apoi, de la Petru, vicevoievodul nostru, cu lucrurile sale şi ale fiicelor sale din lada de zestre, făcând cu totul 12 mărci şi jumătate, acea parte de moşie, pe care acum, murind acel fiu al ei, Bakou de Ciuciu încearcă să o cotropească pentru el, şi, deşi ea avusese scrisoare cu privire la acea răscumpărare de moșie… / Auzind aestea, Bakou a răspuns că, deşi sus-zisa doamnă, văduva lui Iacob, a răscumpărat din mâinile judecătoreşti pomenita parte de moşie a răposatului Martin, totuși, fiindcă acel Martin a murit fără urmaş, se ştie că proprietatea şi stăpânirea acelei părţi de moşie îl privesc pe el, în temeiul frăţiei după tată; de aceea, el este gata şi pregătit să plătească văduvei lui Iacob banii plătiţi de ea, la răscumpărarea acele părţi de moşie a zisului Martin, potrivit preţuirii acelei părți de moşie... / De aceea, pentru că pomenitul

Bakou se pare că ar putea să răscumpere acea parte de moșie a răposatului Martin de la mama lui, în prețuirea ce trebuie făcută după obiceiul ţării, noi nu am putea să punem capăt pricinii între părţi, fără preţuirea părții de moşie, iar pentru aceasta hotărâm ca oamenii nostri, Ioan, fiul lui Emeric de **Botez** (Batizhaza, Batyzhaza, judeţul Mureş), sau Petru de **Fărău** (Foro, Forro, Forrou, judeţul Alba), ori Ştefan, fiul lui Bancha de **Gâmbuţ** (Gombach, Gombuch, Gumbuch, judeţul Mureş), din partea pomenitului pârât Bakou, de asemenea Ioan, fiul lui Mihail de **Cecălaca** (Chekelaka, judeţul Mureş) sau, în lipsa celorlalţi, Ioan, fiul lui Petru din Cecălaca, din partea zisei doamne pârâşe, de faţă cu oamenii de mărturie ai capitlului bisericii de Alba Transilvaniei… să fie trimişi la faţa locului şi să preţuiască, potrivit obiceiului ţării, acea parte de moşie”[670].

Bei Voiteg | La Voiteg
At Voiteg | A Voiteg

[670] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 47, pp. 70-72

BOTINEŞTI

(prin Feleste, dispărut, lângă Botineşti,
judeţul Caraş-Severin)

1364, iulie 24, Cenad: Capitlul bisericii Cenad raportează regelui Ludovic despre îndeplinirea poruncilor sale de către trimişii la moşia **Icuş** (Ikus, Ikws, dispărut, lângă Fârdea, judeţul Caraş-Severin), pentru a ridica noi semne de hotar pentru pământurile românilor Stanislav şi Carapciu şi a fraţilor lor:

„Iar hotarele prin care sus-pomenita moșie Icuș, cu cele ce țin de ea, se despart și se deosebesc de bucățile de moșie vecine, după cum ne-au spus și ne-au dat seama în scris omul înălțimii voastre și omul nostru, se înșiră în felul următor: cel dintâi semn de hotar începe la obârșia în două râuri, numite Obârșia Tupla și Obârșia Bosar, unde sunt două movile de hotar nou ridicate; iar aceste două semne de hotar despart sus-zisa moșie Icușul de Sus de moșia regească numită **Nădrag** (Nodrag, judeţul Timiş) și de moșia lui Ladislau, fiul lui Gali; de acolo, luând-o pe creastă, spre miazănoapte, și coborând o bună bucată, hotarul ajunge la o cărare, unde de amândouă părțile sunt de asemenea două movile de hotar nou ridicate, și, trecând dincolo de ele, tot pe creastă, în aceeași parte, sunt două movile de hotar, ce despart pe Carapciu și pe frații săi mai

sus-pomeniți de Ladislau, fiul lui Gall; de acolo, trecând-o mai sus, în aceeași parte, pe aceeași creastă, o bună bucată, acolo sunt de asemenea așezate două movile de hotar; coborând de la acea creastă, în aceeași parte, între obârșiile a două râuri, numite Izvorul Lupului și Obârșia Bosarul Mic, se află de asemenea ridicate două movile de hotar, și pe acea vale mergând, de asemenea spre miazănoapte, o bună bucată, între cele două râuri pomenite mai sus, Izvorul Lupului și Obârșia Bosarul Mic, sunt așezate două movile de hotar; de la acestea, îndreptându-se în aceeași parte, între două râuri, Obârșia Cuscrișorului și Valea Lupului, sunt așezate două movile de hotar, și, de acolo, luând-o în aceeași parte, prin aceeași vale, hotarul ajunge la o creastă, la care creastă se împreună cele două râuri, cu apă din belșug, anume Obârșia Icuș și Valea Cuscrișorului, unde sunt așezate două movile de hotar; de la acestea, mergând o bună bucată, în aceeași parte, între două văi sau râuri, numite Valea Cuscrișorului și Obârșia lui Vece, sunt ridicate două movile de hotar; de acolo, coborând pe aceeași creastă, în aceeași parte, o bună bucată, hotarul ajunge la izvoarele a două pâraie, numite Obârșia lui Vece cel Mic și Obârșia Cuscrișorului Mic, între care sunt ridicate două movile de hotar; de acolo, mergând pe aceeași creastă, o bună bucată, în aceeași parte, hotarul ajunge la un loc numit, în vorbirea obișnuită, cum îi zic românii, Cărămida, unde sunt ridicate două movile de hotar; apoi, mergând mai departe, în aceeași parte, mai sus de izvorul unui râu, anume Valea lui Muchna, între acesta și Valea lui Vece sunt așezate două movile de hotar, care despart pe Carapciu și frații săi de Ladislau, fiul lui Gall, mai sus-amintit; de acolo, mergând pe aceeași creastă, în aceeași parte, hotarul ajunge la două semne de hotar

neîntrerupte, între două pâraie, și anume Obârșia lui Vece și Mâtnic, îndreptându-se acolo, pe aceeași creastă, spre partea de apus, hotarul ajunge la două semne de hotar neîntrerupte; înaintând mai departe, pe aceeași creastă, hotarul ajunge la alte două semne de hotar neîntrerupte; apoi, mergând înainte, în aceeași parte, acolo se află, lângă o cărare, două semne de hotar neîntrerupte; de asemenea, mergând în aceeași parte, la izvorul pârâului se află ridicate două movile de hotar; de acolo, mergând în aceeași parte, ei au ridicat două movile de hotar; de acolo, înaintând pe aceiași creastă, pe o bună bucată, au înălțat două movile de hotar; de acolo, înaintând pe aceeași creastă, tot spre apus, acolo sunt două movile de hotar, așezate una după alta; de acolo, îndreptându-se pe aceeași creastă, au ridicat două movile de hotar; după aceea, mergând în aceeași parte, pe vârful aceleiași creste, sunt două semne de hotar nou ridicate, de acolo, îndreptându-se în aceeași parte, pe vârful aceleiași creste, sunt așezate două semne de hotar neîntrerupte; înaintând mai departe, pe o bună bucată, pe aceeași creastă, acolo sunt ridicate trei movile de hotar, de colț, dintre care una dinspre miazăzi face hotarul dinspre Ladislau, fiul lui Gali, cealaltă dinspre apus face hotarul dinspre Blasiu de Zeech, iar a treia, dinspre miazănoapte, face hotarul dinspre Carapciu și frații săi, întorcându-se de acolo și coborând, între partea de miazănoapte și cea de apus, spre o vale cam la o bătaie de săgeată sau ceva mai mult, la un semn de hotar neîntrerupt, cotind în aceeași parte, o bună bucată, lângă Pârâul cu fagi, lângă malul acestuia, au așezat un semn de hotar neîntrerupt; înaintând, de acolo, spre apus, acolo este un semn de hotar neîntrerupt nou ridicat; întorcându-se, pe urmă, în aceeași parte, pe lângă o cărare, se află o movilă de hotar nou ridicată, îna-

intând mai departe, o mică bucată, în aceeași parte spre apus, acolo este o movilă de hotar nou ridicată, de asemenea trecând înainte, în aceeași parte, acolo e așezat un semn de hotar neîntrerupt; înaintând, de acolo, spre partea de apus, lângă un drum, au ridicat o movilă de hotar; mergând mai departe, o bucată mică, în aceeași parte, acolo este așezată o movilă de hotar, apoi hotarul ajunge la un semn de hotar neîntrerupt; înaintând mai departe, în aceeași parte, se află un semn de hotar neîntrerupt, nou, așezat lângă un drum, pe care se merge, de la **Bakchok** (Bachoch, dispărut, lângă Fârdea, judeţul Caraş-Severin), la **Endreud** (dispărut, dispărut, lângă Fârdea, judeţul Caraş-Severin), unde au așezat o nouă movilă de hotar; apoi, mergând mai departe, când au voit să ridice semnele de hotar, Iacob, fiul lui Bekus, a declarat că, dacă oprelіștea sa poate să-i folosească întru ceva, atunci el îi oprește de la sus-amintitele Obârșia Vecei și Obârșia lui Endreud, deoarece, de la pomenitul loc, Obârșia Vecei, până la locul numit Valea lui Bachol și mai departe, totul este al său și al fraților săi, așa cum se arată mai jos, și că ei au fost și sunt în stăpânirea lui, iar tot ce vor face omul înălțimii voastre și omul nostru, cu privire la aceasta, sus-zișii Iacob și frații săi lasă la cugetul lor.

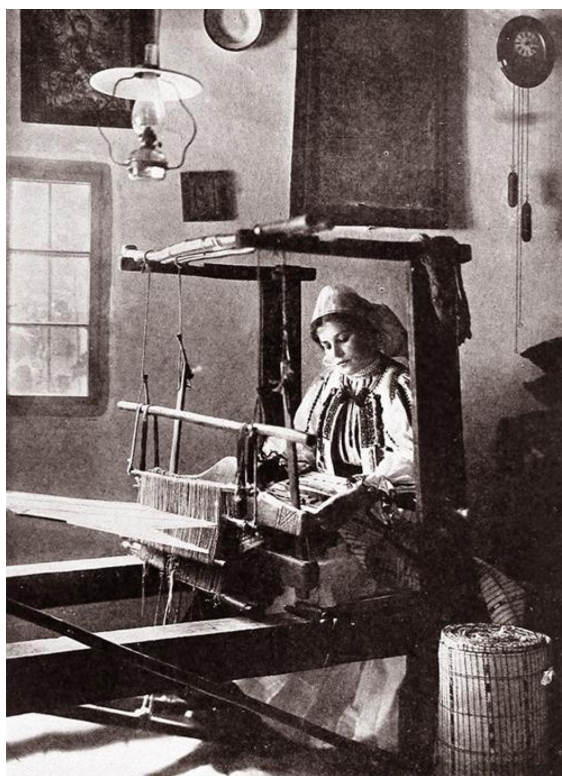
Dar, deoarece amândouă părțile, adică Carapciu și frații săi, precum și Iacob, de asemenea cu frații săi, au venit cu o mare mulțime de oameni și deși acel Carapciu și frații săi au fost acolo cu acea mulțime, potrivit dreptului și în chip legiuit, și nu pentru a lovi în partea potrivnică, cum totuși omul înălțimii voastre și omul nostru și-au dat limpede seama că Iacob și frații săi se străduiesc și au de gând să facă vrajbă și zavistie, ceea ce a și arătat cu vorba Iacob, spunând că, dacă ei ar porni să ridice o sută de

semne de hotar sau și mai multe, el nu le va da voie să le ridice nicidecum, și pentru ca să nu se poată isca neînțelegeri între acele părți, ei nu au mai îndrăznit să treacă la ridicarea mai departe a semnelor de hotar. Și, deși Blasiu de **Chura** (Chure, dispărut, lângă Jdioara, judeţul Timiş) și Ioan Bench au încredințat și au voit să încredințeze pe omul luminăției voastre și pe omul nostru, stând chezășie, cu moșiile și cu capul lor, ca să se ducă și să meargă fără nici o frică să ridice mai departe acele semne de hotar, totuși, socotind ei între ei că cei doi oameni nu vor putea și nu vor fi în stare să-i apere împotriva acelei mulțimi, și temându-se pentru viața lor, omul înălțimii voastre și omul nostru nici n-au îndrăznit să se ducă mai departe. Cu toate acestea ei au putut să afle cu toată grija vechile semne de hotar ale acelui pământ, și anume că hotarul, mergând de la cel din urmă semn de hotar, Valea lui Bacholcha, pe acea vale, și coborând, cade în valea lui Endreud și merge, de-a lungul său, la un drum obștesc, pe care se trece și se merge spre părțile transilvănene, după mersul acelui drum vechi, iar acest drum trece în mersul său peste cele două moșii ale fiilor lui Bekus, numite **Kysendreud** (?) și **Feleste** (dispărut, lângă Botineşti, judeţul Caraş-Severin), și merge mai departe și ajunge la hotarele moșiei lui Ștefan cel Șchiop și pământul acesta ce se întinde, de la sus-pomenita Valea lui Bacholcha, până la pomenitele semne de hotar ale lui Ștefan cel Șchiop, l-au lăsat și l-au trecut sus-pomeniții oameni ai înălțimii voastre, de față cu omul nostru de mărturie, în stăpânirea lui Carapciu și a fraților săi mai sus însemnați. Ei ne-au mai spus că au aflat că pământul cuprins între sus-zisele semne de hotar, adică de la Valea lui Bacholcha, până la semnele de hotar ale lui Ștefan cel Șchiop, a fost în folosința slujbașilor luminăției voastre,

aflători în slujbă, și că acei slujbași și Bekus, precum și fiii săi s-au folosit împreună de pământurile de arătură, de păduri și de dumbrăvi, precum și de livezi, că sus-zișii voștri slujbași au luat și au strâns de asemenea și birul porcilor și alte folosințe și roade ale acelei păduri. Și au mai spus că au aflat că sus-zisul Bekus a mărturisit, pe când mai avea suflarea vieții, că acel pământ, cuprins între pomenitele hotare, ar fi al său și ar ține de el.

După săvârșirea acestora, când au voit să meargă la hotarele sus-pomenitului Ștefan cel Șchiop, acest Ștefan, la întrebarea lor dacă le îngăduie să hotărnicească semnele de hotar dintre moșiile sale și moșia Icuș de Sus și să ridice noi semne de hotar, a răspuns că, deoarece înstrăinarea moșiilor oricăror oameni este lucru potrivnic și jalnic, el n-ar fi de loc bucuros să-și înstrăineze moșiile sale și, dacă ei s-ar pune să ridice semne de hotar, el nu vrea să se învoiască la aceasta și nici nu vrea să le-o îngăduie nici într-un fel. Și fiindcă și acel Ștefan venise acolo în tovărășia acelor fii ai lui Bekus, de aceea, pentru ca să nu se iște, de asemenea, cearta între părți și să fie primejduită viața lor, nu s-au încumetat să meargă mai departe, să ridice zisele semne de hotar. După auzirea acestora, așa cum au putut ei să afle adevărul despre semnele de hotar ce despart și deosebesc moșia de aceea a sus-zisului Ștefan, printr-o cercetare făcută cu grijă, hotarul începe de la locul unde se sfârșesc semnele de hotar ale pomeniților fii ai lui Bekus și, mergând o bună bucată, de-a lungul pomenitului drum obștesc, spre răsărit, mai jos de pomenitul sat Icuș de Jos, hotarul cade în râul Timiș și, urcând pe râu, în sus, ajunge la locul unde valea numită Icuș se varsă în râul Timiș; ieșind, acolo, din râul Timiș, hotarul cade în pomenita Vale Icuș, pe care, mergând în sus, ajunge la zisa Vale Ragusna

și de-a lungul acestei văi Ragusna merge până la hotarele satului **Zaad** (dispărut, lângă Gladna Română, judeţul Caraş-Severin) și acolo se sfârșesc hotarele sus-numitei moșii. Iar acest pământ, înconjurat de sus-numitele semne de hotar, l-au dat în stăpânire și l-au lăsat lui Carapciu și fraților săi adesea numiți”[671].

Photo, Fischer, Sibiu

TRANSYLVANIAN GIRL AT THE LOOM

---

671 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 298, pp. 295-303

BOTIZ

(Batizhaza, Feierdfona, azi **Botiz**, judeţul Satu Mare)

1364, ianuarie 21, Pojon: Regele Ludovic donează lui „Simion, fiul lui Mauriciu, şi moştenitorilor lui, moşiile **Mărtineşti** (Zenthmarton, Sânmărtin, azi **Mărtineşti**, judeţul Satu Mare), **Solmus** (dispărut, judeţul Satu Mare) şi **Botiza** (Batizhaza, Feierdfona, azi **Botiz**, judeţul Satu Mare), cu alt nume **Feierdfona**, din comitatul Satu Mare, care fuseseră ale lui Ladislau, fiul lui Alexandru, mort fără moştenitori de parte bărbătească”[672].

1902: „Ni se scrie din **Botiz-Oşvarău** că, în ziua de 8 iunie, s-a ţinut acolo o adunare bisericească, sub preşedinţia părintelui Daniil Napoianu, parohul comunei şi fiind de faţă peste 50 de credincioși, în frunte cu comitetul bisericesc, compus din următorii membrii: Ioan Şandor, Vasile Gradu, curatori primari; Ioan Strencu, Ioan Pop, Vasile Pintea, George Strencuţ, Vasile Marieş, Gheorghe Gradu, Vasile Anderco, Ioan Jaghăr, Petru Mondici, Vasile Dunca, Ioan Orban, Gheorge Rogia, Ioan Rente, Ştefan Bumbuluţiu, Alexandru Marcu, Vasile Lacatâş, Ioan și Petru Anderco. / Între alte obiecte, a fost şi raportul parohului des-

[672] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 225, p. 209

pre faptele mărinimoase ale unor credincioși, care au contribuit cu sume însemnate pentru a procura patru clopote noi la biserică, în locul clopotelor vechi şi necorespunzătoare. / Aceşti binefăcători, ale căror nume s-au luat la protocol și care merită să fie publicate şi în „Gazeta Transilvaniei“, sunt: / 1). Dl Dr. Ioan Darabani, primul fiscal al comitatului Timiş, care, în vecinica pomenire a părinţilor săi Vasile şi Maria, a binevoit a dărui suma de 2.000 coroane. / 2). Evlaviosul Gheorghe Strencu, cu soţia sa, Barbara Dancu, care a binevoit a dărui suma de 1.200 corone. / 3). Onorata şi fruntaşa familie L. Ioan Anderco, cu soţia sa, Maria Hiripeanu, şi feciorii lor, Ioan şi Vasile, cu soțiile lor, Maria Anderco şi Rosalia Borşos. / 4). Evlavioşii frați Ioan şi Vasile Strencu, cu soțiile lor, Varvara Cosma şi Maria Dancu”[673].

1902: „**Clopotele din Botiz-Oşvarău**. Un turist din părțile sătmărene ne scrie că a fost, zilele acestea, în comuna Botiz-Oşvarău şi a asistat, în frumoasa biserică de acolo, la sfânta liturghie, rămânând foarte încântat de pietatea credincioșilor şi de cântările armonioase, ce le-a auzit. Ieşind din biserică, a văzut cum s-au apropiat nişte parohieni de venerabilul lor preot, întrebându-l: „Domnule părinte! Auzim că vreți să ne vindeți şi clopotul cel mare. Asta să nu o faceți. Că de multe rele ne-a scăpat pe noi acel clopot, alungându-ne grindina şi potopul de pe hotar“. Părintele le-a explicat oamenilor că nu clopotele, ci graţia divină ne scapă de toate relele și că, de multe ori, s-a întâmplat că oamenii care au tras clopotul, pe vreme de furtună, tocmai prin această mişcare făcând curent, au atras trăsnetul şi au rămas morţi pe loc. / Este de mirat cât de cu

[673] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 165, Braşov 1902, p. 4

greu pătrunde adevărul în popor şi cât de mult ţine poporul la credințele sale deșarte”[674].

1907, iulie 29: „**Adunarea din Botiz**. Învățătorimea din comitatele Sătmar şi Ugocia s-a dovedit a fi la culmea chemării sale, dând neîndoielnice probe că nu mai poate fi socotită de un element fără conștiință, ci de un factor conştient şi stăpân pe soarta sa. Şi dacă vor fi fost oameni care, pentru greşelile alor 3-4, au tras, până aici, dungă peste această corporaţiune, adunarea învăţătorilor greco-catolici din Sătmar şi Ugocia, **ținută în Botiz**, la 29 iulie a. c., îi va dezmeteci şi dumeri, cu siguranţă, în mod plăcut şi surprinzător. / La liturghia oficiată pentru membrii răposaţi, au cântat cei vreo 40 învăţători prezenţi şi au cântat cu rutină și pricepere. După liturghie a urmat adunarea, la care, afară de învățători, au mai fost de faţă meşterul Manole din **Seini**, adică protopop-parohul Alexa Berinde, acest om mic la stat, dar mare la sfat, în calitate de delegat al Consistoriului școlastic din **Gherla**, dl Constantin Lucaciu, preotul **Dorolţului**, G. Stanciu, preotul local, inspectorul Bodnar din Sătmar, dimpreună cu soțul său de călătorie și de principii, dl Hubán Gyula, protopopul burghezimii din Sătmar. / Înainte de deschiderea adunării, inspectorul Bodnár şi-a exprimat, printre învățători, dorința şi speranța că limba de pertractare are să fie cea maghiară, ca să înțeleagă şi domnia sa, lucru ce nici se prevede în statute, nici este admis de practica de zece ani, adică chiar de la înființarea reuniunii, încoace…

După o așteptare, însă, de o oră, văzându-şi pofta în cui și speranța în baltă, inspectorul Bodnár se ridică şi, adresându-i dlui Hubán un „menjünk” greu ca pământul,

[674] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 180, Braşov 1902, p. 4

pleacă cătrănit. Şi „protopopul Sătmarului“", această sculuţă mărginită în mâna celor cu minte, bruscându-şi datoria de inspector confesional tractual şi, în lipsă de lumină bengalică, apucând trena inspectorului regional, ostentativ părăseşte adunarea, trăgând prin aceasta o zdravănă şi dureroasă palmă vrednicei învăţătorimi din aceste părţi. *Similis simili gaudet*. Cei doi inspectori, Bodnár şi Hubán, urcă în aceeaşi birjă, purtată de aceiaşi doi cai, cu care au sosit dumnealor. (Ce zice la acestea patronul lui Hubán Gyula, dl canonic Dr. Petru Fabian din Gherla?). / La banchetul urmat după adunare, s-au rostit mai multe toaste, clădite toate pe motive româneşti. Petrecerea dată, seara, şi ca scop, şi cu nivel sau fel, a fost precum anunţase tineretul şi învăţătorimea prin ziare: un tărăboi patriotic, de care toţi învăţătorii ce se respectă, preoţii şi inteligința din loc n-au luat parte, au fugit în roiuri, ca de ciumă, cu trenurile de seară şi, dintre cei de seamă, cei ce nu aveau trenuri au rămas în **Botiz**. De altfel, publicul s-a compus aşa: 70 procente străini, 30 procente de-ai noştri"[675].

1907: „Mai nostimă decât toate are să fie cercetarea ordonată contra preotului Georgiu Stanciu din **Botiz**, care va fi condusă în persoană sau de consilierul ministerial Várady, ceea ce este mai probabil, sau de însuşi prim-contele dr. Falussy Arpád. Păcatele ce se atribuie dlui Stanciu sunt multe şi feliurite. Iată unele: românizează, nu maghiarizează, a pretins propunerea studiilor de jumătate româneşte în şcoala sa confesională, bineînţeles anul trecut, apoi dând un ordin învăţătorilor săi ca, fără prezența sa, să nu admită nici un vizitator în şcoală, nici să convoace senatul sau adunarea generală la pofta nimănui, ordin ce

[675] *Lupta*, Anul I, nr. 169, Budapesta 1907, p. 6

faimoşii Irimiás Tivadar şi Rusz Simon, deja în primele 24 ore, l-au nesocotit, ar fi vătămat libertatea inspecționării, etc. / Mai dureros este că uneltele cu care operează inspectorul Bodnar, în acest caz, sunt Hubán Gyula, protopopul din Sătmar, care, dimpreună cu Irimiás, Rusz şi Bodnar, o jumătate zi au cheltuit cu traducerea, pe ungureşte, a ordinului preotului Stanciu; apoi preoții frați Victor şi Artemie Anderco și Ioan Hotea, capelani, primul în **Odoreu**, al doilea în **Baia Mare** şi al treilea în **Turț**. Aceştia parte scriu, parte prevăd cu informaţiuni pe cei ce scriu în foițele provinciale, „Szatmár", „Szamos" şi oficioasa „Szatmármegyei Közlöny". Ioan Hotea s-a păcălit cu o polemică şi în „Gazeta de Duminică", unde dl Stanciu este zugrăvit, cam cu bănuială ici-colea, cât timp în foițele ungurești este acuzat de daco-român, care urăște limba ungurească şi împiedică maghiarizarea parohiei în care să află. Hotea et comp, români de ocazie, ruteni declaraţi, care pe cele 90 procente români din **Botiz** le pretind de ruteni patriotici, români (?) care nu cutează sau nu vreau să zică lăutarilor: trageţi o horă românească (*huzzatok egy román darabot*), ci parodizează, zicând : „trageţi o horă greco-catolică" (*huzzatok egy gör. cath. notát*)". / Cei inițiați sunt înclinați a crede, şi aceasta desparte arma relațiilor de intimitate dintre canonicul dr. Petru Fabian şi Várady, apoi canonicul Fabian şi dl Huban, iar de alta din unele cuvinte scăpate şi de unul, şi de altul, dar cu deosebire de dl Huban, că campania aceasta, n-ar fi chiar străină de ştirea dlui canonic Fabian şi că întreagă afacerea este un bun cal patriotic, cu care unul are să se recomande pentru episcopie, altul să-şi câştige titlul de consilier regesc, alţii, parohii şi ajutoare de stat, iar agenţii provocatori din **Botiz**, adică învățătorii prea păcătoşi Irimiaş şi Rusz, stațiuni şi mai groase la stat. /

Isprava mai proaspătă a cameleonilor sau paserilor cobitoare, care iscălesc Irimiás Tivadar şi Rusz Simon, este, că primind un ordin anume cerut, au transportat, cu grămada, la inspectorat toate ziarele de evidență conduse până aci româneşte, de sine şi bineînțeles, fără ştirea preotului, a senatului şi curatoratului din **Botiz**; dar cu ştirea slab tăinuită a protopopului Hubán Gyula, de care lumea ştia că n-are cap, dar acum vede că n-are nici inimă. Scopul acestui jaf hunic este, desigur, ca să nu rămână dovadă scrisă că limba de propunere, măcar în parte, a fost, până aici, cea română, la școala greco-catolică românească din **Botiz**. Cu acelaşi drept, mâine, poimâine, pot să jefuiască patrioţii cărţile bisericeşti din biserici, clopotele din turnuri şi matriculele şi archivele parohiale. Curat ca în 1848. / Interesant şi original este, în treabă, că dl Stanciu râde cu ironie şi bună dispoziţie de toată treaba aceasta patriotică, zicând că speră a putea aplica un tuş nemaipomenit acestor închinători ai lui Ianus și vânători de mărire şi poziţii”[676].

1908: „**Mizerii de prin Sătmar**. Senzaţia cea mai nouă a săptămânii este că, în săptămâna trecută, a ieşit din temniţa din **Baia Mare** părintele protopop Dionisie Bran, pentru o hartă oprintă şi aflată în şcoala din **Ardusat**; iar senzaţia săptămânii viitoare va fi că are să intre învăţătorul Alesandru Anderu în temniţa din **Baia Mare**, pentru aceiaşi crimă. E mai trist decât aceasta că, în cele mai multe lucruri, şi-a vârât coada cel necurat între preot şi dascăl. Nu voi aminti cazul părintelui George Stanciu din **Botiz**, pe care învăţătorii de acolo, Rus şi Irimiaş, îl aduseseră în hărţuiele cu inspectorul regesc din Sătmar, nici nu voi aminti cazul dascălului Ilie Popan, din **Aciua**, din gene-

[676] *Lupta*, Anul I, nr. 214, Budapesta 1907, p. 5

raţia mai nouă, care îşi acuză preotul prin foi de „daco românism”. / Legea lui Apponyi din 1907 îşi aduce şi ea roadele pe întreaga linie. Învăţătorii din **Borhid** şi **Vaşmort**, Goron şi Bretean, au contestat dreptul Ordinariatului de a-i lua în cercetare disciplinară, dacă acea comisie nu e prezidată de reprezentantul statului. Ce minţeală! După această logică, ar trebui să nu primească nici prescura de la slujbă, dacă, pe lângă prescurnicer, nu e imprimată pe prescură şi ştampila inspectoratului regesc. / Ca să fie deplin răvaşul, am să amintesc cazul şi mai trist al preoţilor Pap Lajos şi Pap Gyula, cel dintâi din **Firiza**, şi cel din urmă din **Girolt**, care bat toba mare prin foile maghiare, spre a-şi putea construi biserici româneşti cu ajutorul publicului patriotic. Cetind avizul acestora, îmi vine în minte cazul unui preot de odinioară, care a făcut contract cu diavolul că, dacă acesta îl ajută, în schimb îşi dă sufletul lui. Scopul şi l-a ajuns, dar conştiinţa nu i-a mai dat pace. Tot mereu auzea glasul înfiorător al conştiinţei: „Nu-i scăpare, eşti pierdut!” (vezi, mai pe larg, „Păstorul sufletesc” din **Şimleul Silvaniei**, 1 februarie 1908, p. 104); iar pe părintele Breban din **Baia Mare** nu-l mai lasă în pace, ca să-şi termine biserica, fostul ciceprezident al reuniunii învăţătorilor din Sătmar-Ugocia, ci îi adună cărbuni în cap, ca să introducă în biserica din Baia Mare limba maghiară. Triste lucruri, decât care mai triste nu pot fi. / Coriolan Târnovan, preot”[677].

1926: „**La Botiz**. Seara, fruntaşii Ligii au poposit în comuna **Botiz**, la părintele Pompiliu Tămaş. Deşi nu era proiectată nici o întrunire, totuşi a venit o delegaţie numeroasă de ţărani, rugând pe luminaţii conducători ai sfintei

---

[677] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 26, Braşov 1908, pp. 1, 2

lupte naționale ca să vorbească poporului din sat. Astfel, s-a ţinut o întrunire improvizată, care a avut un succes desăvârşit. S-a constituit imediat o organizație comunală. / Tot aici, s-a prezentat conducătorilor Ligii o delegaţie de 6 intelectuali din **Satu Mare**, condusă de către dl dr. Burcuș, redactorul ziarului „România de Nord“, anunțând, în mod solemn, că organizația intelectualilor independenţi din Satu Mare s-a transformat în organizaţia locală a L. A. N. C., invitându-i pe distinşii conducători ca să participe la o mare întrunire, ce va avea loc la Satu Mare, la începutul lunii mai. / La întoarcere, pe întreg parcursul drumului, automobilul propagandiştilor era asaltat de către țărani, care cereau manifeste şi broşuri, şi care aclamau însufleţiţi pe dl Cuza şi L. A. N. C., a cărei popularitate, în masele ţărăneşti, creşte pe zi ce merge”[678].

Am Herd — La vatră
At the fireside — Devant l'âtre

[678] *Înfrăţirea Românească*, Anul II, nr. 12, Cluj 1926, p. 15

BOTIZA

(Batiza, judeţul Maramureş)

1385, Szigeth: „Literele (scrisorile) comitatului (Noi Bank…. de Zarwasow, Balkonis woywode, conte de Zathmarien și Maramorosi, precum și patru judecători nobili ai aceluiași județ Maramureş, adică. fiii lui Iuga (Yge), boievodul Maramureşului), prin care se adevereşte că nepoții lui Juga, voievodul maramureșean, fii lui Ştefan, nobilii cu numele Sandor, Michail, Alexa și Nicoară, din bună voie, nesiliți, au dat a patra parte din moştenirea părintească **Vișeu de sus**, **Vișeu de jos** (Kethuyssou, azi **Vişeul de Sus şi de Jos**, judeţul Maramureş), **Șieu** (judeţul Maramureş), **Botiza** (Batiza, judeţul Maramureş) și **satul lui Dan** (azi Dăneşti, judeţul Maramureş) surorilor lor, cu numele Scora, Baba și Margareta, soţia lui Petru, notarul din **Baia Sprie** (Mithelperg, Kuzberk, judeţul Maramureş)”[679].

1411, aprilie 21, Cașovia: „Regele Sigismund conferă lui Stanislau, fiul lui Joan din **Dolha**, fraților săi Joan, Georgiu și Bogdan, verilor săi Georgiu și Andreu, fiii lui Joan voievod, moșiile **Rosalia** (Rosalia, Rozália, azi **Rozavlea**, judeţul Maramureş), **Șieu** (judeţul Maramureş),

[679] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 51, pp. 85, 86

Strâmtura (Barcánfalva, azi Bârsana, judeţul Maramureş), **Botiza** (Batiza, judeţul Maramureş), **Petrova** (judeţul Maramureş), **Leordina** (judeţul Maramureş), **Poenile** de sub munţi (Havasmező, azi **Poenile de sub Munte**, judeţul Maramureş) şi **Cuhea** (judeţul Maramureş), mai ales pentru moartea vărului lor, Mihail, fiul lui Elie, căzut în războiul contra polonilor”[680].

1411, iulie 27, Vişegrad: „Mandatul regelui Sigismund pentru reambularea metale (refacerea hotarelor – n. n.) a moșiilor **Rosalia, Strâmtura, Șieu, Petrova, Leordina, Ruscova, Poenile** (de sub munţi) și **Botiza**. Reambularea metelor anumite se face fără contrazicere şi se introduc în posesiunile lui Stanislau din **Dolha**, cu frații săi, Joan, Georgiu, Bogdan, și unchii săi, Andrea și Georgiu”[681].

1459, mai 21, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Mihail și Ambrosiu din **Dolha** în contra lui Joan din **Dolha** alias din **Ruszkova**, care a ocupat părțile lor din Rosalia (**Rozavlea**) şi din **Poeni**; și în contra lui Petru din **Vad**, Georgiu din Vănceşti (**Onceşti**), Jurea din **Călineşti**, Georgiu Ficze din **Giuleşti**, Bud din **Budeşti** și Joan Mikle din **Șugatag** pentru faptele lor potenţiale (penale), săvârșite în **Strâmtura** și în **Botiza**”[682].

1473, martie 13, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti pentru introducerea lui Nicolau Dragfy din Béltek

---

680 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 95, pp. 166, 167
681 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 99, pp. 175-178
682 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 248, pp. 425, 426

în moșiile **Bârsana**, **Iza**, **Apșa de jos**, Rosalia (**Rozavlea**), **Strâmtura**, **Șieu**, **Ruszkova**, **Botiza**, Bedeu, Belavár (Kis-Kirva), **Crăciuneşti**, Várallja (Váralya, Szucsetatye, Sub Cetate), **Bocicou**, **Biserică albă**, Două **Vișae** şi **Borșa**. Moșnenii protestează în tot locul”[683].

1898, Diaconovich: „**Botiza** (magh. Batiza), comună în Maramureş, dieceza Gherlei, sub muntele Secul; cu 1.211 locuitori români agricultori; biserica și şcoala româneşti, fierăstraie. Aici izvorăşte apa minerală *Seculi*, apă alcalino-feruginoasă foarte plăcută”[684].

Bäuerinnen Merişor Femei
Peasant women Paysannes

[683] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 300, pp. 517, 518
[684] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 549

BOZ

(Bozd, judeţul Alba)

1366, septembrie 30, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Nicolae, arhidiacon de Solnoc şi decan al bisericii Transilvaniei, că o oarecare moşie, **Boz** (Bozd, judeţul Alba) numită, aflătoare în comitatul Alba şi ținută în mâinile acestora, dinspre partea moșiei numite **Cergău** (Chergeud, azi **Cergău Mare**, judeţul Alba) are mare nevoie de hotărnicirea şi ridicarea semnelor de hotar. Cu privire la care, trimiteţi pe omul vostru de mărturie, în fata căruia omul nostru să o hotărnicească după semnele sale de hotar adevărate şi vechi”[685].

1370, mai 8, Sântimbru: Vicevoievodul Ioan scrie conventului mănăstirii Mănăştur să trimită om de mărturie „la o bucată de pământ în pricină, aflătoare între moşia numită **Boz** (Bozd, judeţul Alba), a domnilor din capitlul bisericii Transilvaniei, şi moşia numită **Doştat** (Hozyuteluke, judeţul Alba), a lui Allard, fiul lui Valentin”[686].

1576, ianuarie 17: „Dorind a recompensa meritele

---

[685] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 143, pp. 247, 248

[686] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 506, pp. 764, 765

sale, aduse ţării ca medic, încă din timpul decedatului rege Ioan II, şi ca ambasador în Polonia, principele Ştefan Báthory, cu prilejul alegerii sale ca rege, îi dăruieşte posesiunea sa din satul **Boz**, confiscată de la Baltazar Bornemisza, ca complice al lui Gaspar Bekes, care s-a răsculat împotriva sa şi a ţării”[687].

1908: „În urma apelului lansat în scopul edificării unei biserici greco-catolice în **Boz**, protopopiatul Sebeșului, preoții fungenți la înmormântarea fostului jude comunal în **Doștat**, Nicolae Mărginean, şi-au oferit, la stăruința vrednicului preot I. Albon, întreagă taxa de celebrare pentru noua biserică din Boz, încasându-se, astfel, suma de 19 coroane. Și anume, de la: I. Popa din **Presaca**, 2 coroane, Nicolae Mărginean, din **Girbom**, *2* coroane, Alexa Deac din **Sângătin**, 2 coroane, I. Albon din **Doștat**, 5 coroane, I. Mărginea din **Ungurei**, 2 coroane, I. Neagu din **Brașov**, 2 coroane, S. Becichezi din Boz, 4 coroane. / Din fruntașa comună **Doștat** s-a colectat, pentru biserica din **Boz**, suma de 115 coroane, care împrejurare de a se atribui și mulțămi bravului și harnicului ei preot I, Albon. Tot din Doștat un domn mărinimos, I. Crăciun. a dăruit pe sama bisericii din Boz o *cuolă* de 50 coroane, de la **„Tovărășia Agricolă” din Sebeș**. / Pentru care fapte primească toți valoroșii și mărinimoșii binevoitori cele mai fierbinți mulțămite pentru jertfele aduse pe altarul dragostei creștinești”[688].

---

[687] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. II, 1573-1584, Bucureşti 1930, p. 96

[688] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 285, Braşov 1908, p. 6

BOZÂNTA MARE ŞI MICĂ

(Nagybozinta, Kisbozinta, judeţul Maramureş)

1940: „În zilele de 3-7 aprilie, s-au ţinut misiuni sfinte în comuna **Fărcașa**. din judeţul Satu Mare, vestitor al cuvântului fiind părintele Vasile Țiplea din **Săpânţa** (Maramureş)… / În ultima zi, duminică, atâţia credincioşi au fost, încât părea un adevărat pelerinaj. Biserica fiind neîncăpătoare, sfânta Liturghie s-a slujit în liber, de părintele misionar, împreună cu părintele Alex. Mihalca din **Tămaia**, preotul local, părintele Romul Coteţiu din **Sârbi**, părintele Emanoil Chira din **Gârdani**, iar ca diacon clericul Vasile Varga, răspunsurile fiind date de corul mixt al bisericii din **Ardusat**, condus de dl Vasile Buzilă, director-învățător. În decursul celor 5 zile, au mai ostenit la ascultarea mărturisirilor părintele Livia Sălăgeanu din **Ardusat**, părintele Vasile Mierlaş din **Sălșig** şi părintele Graţian Paul din **Bozinta-Mică**, Cu aceasta ocazie, s-au vândut cărți din Editura tipografiei de la **Bixad** și de ale „Bunului Creştin" de la Blaj, în sumă de 1.400 lei"[689]. În acelaşi număr de gazetă este admonestat Fernea Ioan din **Ardusat**, care, în 3 aprilie 1940, în loc să distribuie abonaţilor zece calendare, le-a returnat.

---

[689] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 16, Blaj 1940, p. 4

BOZOVICI

(judeţul Caraş-Severin)

1773, mai 17, Iosif al II-lea: „Am plecat dimineaţa, la ora şase treizeci, de la Biserica Albă şi am încălecat, la **Slatina** (între Macovişte şi Sasca, judeţul Caraş-Severin) şi am mers călare, prin **Sasca** (azi **Sasca Montană**, judeţul Caraş-Severin), unde se află o mină de aramă şi unde am văzut, una după alta, trei topitorii. Directorul general al minelor, Müller, ne-a spus că procedeul de topire e întrucâtva diferit de cel de la Neusohlen (în Slovacia), deoarece aici arama nu conţine deloc argint. Cele mai multe echipe fac parte din Compania în care sunt cointeresati F. Brandenburg, Bovi şi, întrucâtva, contele, sau mai bine zis, contesa de Collowrat. Câştigul anual, scăzând toate cheltuielile, e de 108.000, până la 110.000 florini. Directorul, cu care am vorbit, mă încredințează că, după părerea lui, lucrările dau rezultate foarte bune şi că atunci când găsesc că un filon nu e destul de bogat, îl părăsesc îndată. Ei nu au de loc maşini şi se lucrează mai mult în galerii. Codrii, care au fost foarte mari şi frumoşi, şi din care mai există, pe alocuri, frumoase păduri de fag, au fost aşa de ciuntiţi şi devastaţi, încât au rămas porțiuni înfiorătoare, unde nu mai e nici un copac măcar, ci toate trunchiurile au fot tăiate, la o înălțime de 4 picioare de la pământ. N-a rămas nici măcar seminceri, ba chiar vitele pasc tot timpul aici. Mii de co-

paci tăiați putrezesc în pădure. Cauza e organizarea păcătoasă a minelor, care pun să taie chiar vara lemnul necesar construirii galeriilor şi, dintr-un copac falnic, folosesc, adesea, numai câte o bucată neînsemnată, fără să le pese nicidecum, lăsând restul să putrezească în pădure. La aceasta mai contribuie mult şi cărbunarii, împrăştiaţi în toată pădurea, şi care mai ţin şi multe vite. De asemenea, şi românii din **Almaj** (azi **Cracu Almăj**, comuna Sichevița, judeţul Caraş-Severin) distrug pădurile cu desăvârşire. Deşi tăierea s-a făcut de cinci-sase sau chiar de zece ani, nu creşte absolut nimic, nici din rădăcină, nici din sământă şi cum toti butucii au rămas în pământ, acesta nu poate fi folosit la nimic. Ca să dau doar un exemplu. Mi s-a plâns un român că i s-ar fi sechestrat şaptezeci şi opt de capre în pădure. Într-adevăr, am văzut, cu ochii mei, turme întregi de capre, păscând printre copacii tineri. Mai mult, chiar, ei doboară sute de copaci, spre a oferi caprelor hrana necesară, fără să mai arăt că pădurarul e suspendat de câţiva ani şi că înlocuitorul său temporar e un funcționar vamal, care nu se pricepe la nimic. În **Almaj** (valea Almajului) sunt treisprezece sate, care toate constau din colibe mizerabile de-ale românilor, în care e cantonat comandamentul unei companii a regimentului de garnizoană.

Oamenii aceştia sădesc şi cultivă mulţi pruni şi mult porumb. / Râul Nera ar putea fi folosit foarte bine pentru plute. Funcţionarul silvic din **Bozovici** (judeţul Caraş-Severin) a propus, de altfel, administrației ca să transporte, anual, 15.000 de stânjeni de lemne la „Novapalanca”, pe apă. Această propunere, însă, ca multe altele făcute de el, n-a primit, de nouăsprezece luni, nici un răspuns. Se spune că oamenii sunt foarte nemulțumiți de

faptul că li se pretinde, de pe acum, plata pământurilor, pe care le-au cerut, dar pe care nu le-au căpătat încă. În urma anchetei întreprinse de noi, printre românii cu care am şi stat de vorbă, ei au declarat, cu toţii, că nu sunt dispuşi să devină militari şi că preferă să fie colonizați din nou, decât să intre în militărie.

Oamenii se plâng, însă, în satele lor, că nu pot găsi nimic, nici măcar legume. De la Sasca, prin tot Almajul, există drumuri care sunt însă doar poteci, ce duc toate în clisură, la Dunăre. Este sigur că militarizarea Almajului este un lucru de dorit şi problema a fost chiar rezolvată în acest sens”[690].

1776: „În octombrie 1776, Nicolae Stoica cere să fie numit învățător la școala germană nou înființată la **Bozovici**, dar răspunsul afirmativ al autorităţilor este condiţionat de trecerea sa la catolicism, fapt pe care el nu-l acceptă”[691].

1789: „În ianuarie-aprilie 1789, Nicolae Stoica lucrează la **spitalul militar din Bozovici**, înțesat de bolnavi, din care zilnic mureau mulţi. Aici îi moare și un fiu și se îmbolnăvește și el grav. Holera și tifosul fac ravagii prin sate, dar mai ales în oaste. Descrierea naturalistă a împrejurărilor din spital, ca și relatarea luptei sale împotriva epidemiei, sunt cu adevărat impresionante: „Eu, la **Bozovici**, cu bolnavii în spital mult lucru aveam: 5 sobe, foișoare mari, pline de bolnavi îmbrăcaţi, unu lângă altul jos culcaţi, fără de așternut, neaflând nici paie, nici fân de-a le aşterne. Boala dizenteriei (cursura grea), păduchii albi-

690 AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 135, 136

691 Stoica de Haţeg, Nicolae , *Cronica Banatului*, Editua „Facla”, nedatată, pp. 8, 9

negri pe piept, fața de păduchi nu se vedea. În toate zilele doi, trei morţi, apoi cu grosul, câte 10 și 12 cu carul îi duceam și-i odihneam“. / În mai, acelaşi an, se afla instalat în lagărul militar de pe un deal, de lângă Mehadia, de unde este scos de generalul Vecsei, care avea nevoie de un scriitor și traducător de limba română și sârbă”[692].

1895: „Iar un caz concret despre violarea drepturilor cetăţeneşti, prin faimosul protopretor Gusztav Szabó din **Bozovici**. / Am cetit în preţuitul ziar „Dreptatea“ o interesantă corespondenţă din **Gârbovăţ**. Nu numai această comună a avut și îşi are necazurile sale cu acest exaltat protopretor, ci şi alte comune din acest cerc. Aşa e comuna **Bănia**, pe care acest protopretor încă a onorat-o, peste voinţa ei, cu un primar geșeftar, birtaş şi comerciant deodată. / Procedura ce acest protopretor a observat-o la alegerea antistei comunale din Bănia, în perioada electorală actuală, este tot aşa de condamnabilă şi compromițătoare pentru un stat liberal constituţional.

Ştim, că legea dă protopretorului dreptul de candidare, dar ştim că, în sensul ordinaţiunii ministeriale, protopretorul ar trebui să se informeze şi despre încrederea publicului alegător pentru persoanele candidate. Inteligenţa şi alegătorii din **Bănia**, cu o zi înainte de alegere, au prezentat acestui protopretor o petiţiune, prevăzută cu 130 subscrieri de alegători, ca să pună în candidare din 3 persoane numite, în care ei au încrederea, cel puţin pe unul; l-au rugat, mai departe, ca sub nici un caz să nu le pună în candidaţie neguțători şi birtaşi. În ziua alegerii, la rugarea aceasta, a răspuns oral protopretorul că nu poate satisface şi că nu se lasă să fie de nimeni influienţat în dreptul său.

---

692 Stoica de Haţeg, Nicolae , *Cronica Banatului*, Editua „Facla”, nedatată, p. 10

El va candida pe cine va voi, dar nu va împiedica alegătorii ca să-şi aleagă pe cine ei vor voi. A declarat că el e omul libertății, egalității şi frățietății şi, astfel, a pus în candidaţi pe Ioan Csenda, Vasilie Puia, greci şi birtaşi, şi pe Iosum Kracosin, acesta din urmă, pe timpul grănicerii, bătut cu bâta pentru furt.

Alegătorii, înainte şi în actul alegerii, i-au prezentat acestui protopretor o rugare, subscrisă de 10-12 alegători, ca alegerea să o facă cu vot nominal. Mai înainte de a face candidarea, a promis reprezentanţei comunale, că va ordona votare nominală. Ce să vezi? Minciună a fost toată promisiunea. Principiile de egalitate, frățietate şi libertate, cu care s-a mândrit şi își bătea pieptul, le-a călcat cu picioarele, în dragul grecilor şi birtaşilor!”[693].

1898, Diaconovich: „**Bozoviciu** (Bozovics), comună mare și opid în Banat, comitatul Caraş-Severin, lângă râul Miniş, cu aproape 4.000 locuitori; centrul cercului administrativ cu același nume și centrul Almajului; protopretură, judeţ cercual şi carte funciară, are oficiu poştal și de telegraf. În documente istorice se aminteşte, pentru prima dată, la 1484, sub regele Matia de Hunyad. Până la 1873, aparţinea fostului confiniu militar”[694].

1905: „În seara de 16 februarie, am fost rugat, în numele primarului, din partea dlui Ármin Várnai, vicenotar şi concurent la postul de notar, să reprezint, la alegerea de notar, ce a avut loc în 17 februarie a. c., votul văduvei Iulia Bibel (lista de alegători s-a ridicat la valoare de drept, în toamna anului 1904) şi, prin urmare, cu bună credinţă şi fără nici o rezervă ascunsă, am dat votul con-

[693] *Dreptatea*, Anul II, nr. 263, Timişoara 1895, p. 2

[694] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 556

form însărcinării, la începutul alegerii, şi m-am depărtat. / Recunosc sincer că nu m-am ocupat mult de afacerile locale comunale şi, astfel, nici nu am avut cunoştinţă cum şi când s-au compus listele alegătorilor comunali şi, astfel, n-am ştiut atunci nici aceea, de s-a validat deja înainte plenipotența mea corespunzător legii. Cu atât mai puţin m-am gândit la aceasta, cu cât era dominantă acea convingere sigură că acela, în al cărui interes am primit plenipotenţă, va avea majoritate absolută... Aceasta a motivat buna mea credinţă… / Din aceste am văzut că atât plenipotența mea, cât şi votul pronunțat, a colidat cu legea şi, astfel, cu atât mai puţin a putut fi legal rolul protopretorului Wilhelm Macassy ca plenipotenţial al văduvei Bibel, contrar plenipotenţei mele, precum este expus în comunicatul de ziar sus citat. / Rugându-vă să daţi loc acestor şire, în ziarul dumneavoastră, semnez cu distinsă stimă: Varga Bálint, advocat”[695].

BRABIŞCA

(vezi **BRĂNIŞCA**, Brabișca,
magh. Branycska, germ. Bernpfaff), judeţul Hunedoara).

[695] *Drapelul*, Anul V, nr. 39, Lugoj 1905, p. 3

BRAD

(judeţul Hunedoara)

1415: „**Criştiorul** (Kristyór, azi **Crişcior**, judeţul Hunedoara), de lângă **Brad** (judeţul Hunedoara), e pomenit ca loc de reşedinţă a unui voievod român, ale cărui drepturi se întindeau peste tot Zărandul și care se bucura, în exercitarea funcţiunilor lui, de o însemnată autonomie, neavând nici un fel de legături cu fișpanul comitatului, ci fiind supus direct comitelui din **Timişoara**"[696].

1435: „Ladislau Maroty scrie voievozilor români din Zărand, anume lui Ladislau din **Bolia** (dispărut), lui Ştefan din **Birtin** (comuna Vaţa de Jos, judeţul Hunedoara), lui Ioan din **Valea Bradului** (inclus în **Brad**, judeţul Hunedoara), şi lui Șerban şi Ioan din **Ribița** (magh. Ribice, judeţul Hunedoara), să cheme înainte lor pe un Simion din **Sibiu**, căruia să-i ceară jurământ, în chestiunea unui proces purtat de el cu locuitorii **Băii de Criş** (germ. Altenburg, magh. Körösbánya, Fehérkörösbánya, Nagybánya), pentru un teren din acea localitate"[697].

---

[696] Manciulea, Şt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 100

[697] Manciulea, Şt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 100

1585, decembrie 22, Felician de Herberstein: „De la **Brad**, am vrut să mă îndrept spre mina de aramă, după cum aveam poruncă de la maiestatea voastră regească, dar, întrucât a început să se răspândească ciuma în satele de primprejur şi iarna grea ameninţa cu zăpada, care ar fi împiedicat să se poată face o cercetare aşa cum trebuie şi se cuvine, am socotit să mă las, deocamdată, de această treabă, dar o voi îndeplini, de va vrea Dumnezeu, pentru ca, prinzând prilejul potrivit, să se împlinească, în viitor, voinţa îndurătoare a maiestăţii voastre şi în această privinţă."[698].

1599, august 14: „Împăratul Rudolf II consimte la contractul prin care Carlo Magno a vândut lui Ştefan Bochkay minele sale de aur din **Ruda** (localitate inclusă în **Brad**), cu moşiile din patru sate apropiate de ele, pe care el le primise de la principele Sigismund Báthory, încă neputând sta în Ardeal, nu le poate lucra cum s-ar cuveni"[699].

1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan: „Țăranii din judeţele Zarand şi Hunedoara voiau să înceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), îşi face apariția aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, şi, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a

698 AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, p. 193

699 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, pp. 250, 251

adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crişan arătă țăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să primească arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crişan. Dar mulțimea de ţărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părțile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criştior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldați fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

Primul atac al ţăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Crişţior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curților nobililor şi execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizați. Puţini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Crişţior,** trupa ţăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea din orăşelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt dați jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înşii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezați. / Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crişan. / Din **Brad**, mulțimea ţăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crişan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt ucişi 7 oameni din trupa lui Crişan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Crişţior**, ajunge, în aceeaşi zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că

ţăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, şi executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crişan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crişan i se făcu milă de ea şi o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă,

dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în românește, rugăciunea „Tatăl nostru".

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculați şi, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați şi înrăiți de nedereptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor", adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mişcarea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenuşă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile următoare, ţăranii distruseră şi arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**, **Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili şi preoți unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la graniţa țării româneşti.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzându-se atacați de 70 soldaţi grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureşului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncaţi şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executaţi alți 14 prizonieri, precum şi 22 ţărani, prinşi cu ocazia devastării curţii baronului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu din **Jibot**”[700].

1784, Răscoala în munţii Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica

[700] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161

poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crişului (**Crişţior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeaşi zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de țărani răsculați se înmulţiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei po-

pulare fu preotul român unit Avram Şuluţ din **Cărpeniş**, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluţionar, ieşit din albia-i normală, invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele românilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici

şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin galeriile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculați, prin fumul provocat de fânul şi de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** şi Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul şi acelaşi: să revolte, în drumul lor, toate comunele româneşti şi apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă şi să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** şi să elibereze pe toţi ţăranii deţinuţi acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat şi condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloşca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoş**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crişan. Aici, în Mogoş, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din ţară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie

cu mare grijă, ca nici un ungur, care ştie să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmaţi astfel, ţăranii din **Mogoş** plecară şi ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Şularea, care purta ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeaşi zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloşca şi Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile… Ştefan Meteş mă informează că armistiţiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ținea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința şi puţinul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia” şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populația ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, țăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a judeţului, bineînţeles cea românească, bărbați, femei şi copii, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi țărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor ungurești. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de existenţă. Planul general era ca

ţăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** şi **Lupşa**. La Rămeţi, țăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!”. La Brad, după ce Crişan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupşa**, pe Valea Arieşului, țăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldați ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munţii Abrudului, trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul şi, în special, sa-

tele de pe Valea Crişului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit şi de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** şi **Criştior** sunt chemaţi de preoți, care îi dojenesc şi le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului şi Criştiorului se liniştesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenţie a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunaţi peste 600 de ţărani, înarmaţi cu puşti, pistoale, lăncii şi furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa ţăranilor, ca să-i invite să depună armele şi să se liniştească, făgăduindu-le dreptate şi amnistie. Ţăranii răsculați refuzând, vice-acolonelul Kray, după retragerea preoților, porneşte la atac pe grănicerii secui şi se încinge o luptă între armată şi ţărani, care durează până seara târziu şi în cursul căreia cad 85 de ţărani, afară de răniţi şi prizonieri. Printre cei căzuţi era şi Micula Bibarţu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniştea în comitatul Zarand şi avu urmări şi pentru o repede liniştire a revoluţiei şi în munţii Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa şi cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoţi şi câte 6 ţărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Roşia Montană**, **Bucium**, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul împă-

rătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la **Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**”[701].

1849: „Când Bem s-a dus în Banat (Bánság), cu zece mii de soldați, la mijlocul lunii aprilie, pentru a-l cuceri și a alunga armata lui Puchner, care invadase **Orşova**, din Valahia, Transilvania nu era încă pe deplin împăcată. Fehérvár (**Alba Iulia**) și **Déva** erau încă ținute de împărați; iar câteva mii de Oláhi, sub prefectul lui Janku, au stat înarmaţi prin munții Abrudului, fără a ceda apelurilor conciliante ale lui Bem. Este demn de remarcat faptul că Bem a asediat Fehérvár și Déva înainte de a porni și a pus

701 Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 161-176

în mișcare trei trupe împotriva oamenilor revoltați din munţii Abrudului. / Colonelul Forró a înconjurat **Déva**, cu două mii de brigadieri, dar nu putea să facă nici un rău Cetăţii de pe stâna înaltă și abruptă, cu cele șase tunuri ale sale, şi nu se putea aștepta la rezultate decât prin înfometare. Cetatea a fost apărat de prim-locotenentul Kudlics, cu o companie de soldați imperiali și, deși avea doar trei tunuri mari, a făcut destule pagube **orașului Déva**. Forró, pentru a grăbi capitularea, după câteva săptămâni de împresurare, le-a stricat conductele de apă ale celor din Cetate. De atunci, rezistența locuitorilor Cetăţii nu a putut dura, decât până când rezervele de apă s-au epuizat, pentru că pe promontoriul de stâncă, înalt de 800 de picioare, era imposibil să ne căţărăm. Dar paznicii au rămas, în scurt timp, nu doar fără apă, ci și alte alimente, iar pe 27 mai, în ziua Rusaliilor, au fost nevoiți să abandoneze cuibul de pe stâncă…

Un al patrulea corp de trupe a operat împotriva lui Oláhilor din Zaránd, o vreme sub comanda maiorului Csutak, dar nu se putea înainta mai departe decât **Brád**, iar la începutul lunii mai, maiorul Hatvani a preluat comanda… / Între timp, Președintele și Ministrul de Interne Szemere au dorit să ia niște măsuri pentru a calma nefericita revoltă a Olachienilor, iar în acest scop, după ce s-au consultat cu reprezentanții naționalității Olach, la Debrecen, l-au trimis pe reprezentantul Drágos, de la Belénys, la Janku (Avram Iancu), ca să caute reconcilierea, propunând, pen-tru baza acordului, următoarele puncte:

I). Olachii, ca naţionalitate aparte, vor fi numiţi în acte, începând de anul viitor, după dorinţa lor, români.

II). Guvernul maghiar, inspirat de speranța că toate naționalitățile Ungariei își vor putea dezvolta propria independență, a oferit românilor următoarele asigurări:

1). Utilizarea limbii maghiare va acoperi numai chestiuni diplomatice, legislative și administrative; limba administrației municipale este stabilită de autoritățile legale.

2). În acele judeţe, în care românii sunt majoritari, limba deliberărilor poate fi atât româna, cât şi maghiara; procesele-verbale pot fi păstrate în ambele limbi; iar comunicarea cu adunarea națională, guvernul și alte autorități ar trebui să fie doar în limba maghiară.

3). Limba școlilor românești este româna.

4). Limba autorității competente este folosită în legislația orală.

5). Românii își pot depune cererile în limba maternă.

6). Religia românilor are drepturi egale cu celelalte religii, în ceea ce priveşte administraţia bisericească şi şcolară, românii îş pot alege episcopii, independent de clerul sârbesc, iar unul dintre ierarhi primeşte titlul de patriarh.

7). În slujirea pentru Biserica Greacă se va înființa un departament separat, format exclusiv din persoane de această religie.

8). Școlile și bisericile lor se bucură de aceleași drepturi ca și cele ale tuturor celorlalte religii.

9). Fundațiile lor bisericești și școlare sunt gestionate de români.

10). Pentru ei se înfiinţează o facultate teologică la Universitatea din Pesta.

11). Un consiliu bisericesc poate fi ținut anual.

12). În acele sate în care formează majoritatea, limba de comandă a Gărzii Naţionale poate fi limba română.

13). Toate birourile guvernamentale le vor fi deschise.

III). Cei care s-au ridicat împotriva ungurilor, dar și-au pus armele în mâinile celei mai apropiate autorități civile, primesc amnistia totală.

IV). Toată lumea primeşte amnistia generală.

Cu aceste puncte importante, Janku (Avram Iancu) a semnat, înainte de toate, un armistițiu. Exista perspectiva nesigură ca românii, acceptând aceste puncte, să depună armele. Dar chiar dacă ar fi fost paşnici, cele trăite de armele maghiare, nu numai în Transilvania, ci și în Ungaria, i-a făcut pe maghiari să încalce înţelegerea, iar astfel Olahienii au fost provocați la mânie de comportamentul nescuzabil al comandant lui Hatvani. / Înainte de a prelua comanda brigăzii, Hatvani l-a vizitat personal pe Kossuth, în Debrecen, care l-a încurajat să ia măsuri rapide și viguroase, dacă misiunea lui Drágos la Janku (Anvram Ianu) nu va avea succes. Imediat ce a ajuns la **Brád**, Hatvani l-a informat pe guvernator că, cu ceva efort, se poate obține o victorie clară împotriva românilor, așa că i-a cerut autorizarea pentru a-și începe ofensiva. Kossuth a acceptat cererea; fără îndoială, în cazul în care negocierile lui Drágos nu vor duce la nimic. Cu toate acestea, Hatvani, din credulitate sau pentru că a primit altfel de veşti despre negociere, nici măcar nu a așteptat întoarcerea lui Drágos, ci, la 6 mai, l-a atacat pe Janku, care îşi avea tabăra în **Abrud**, cu o brigadă sa de 1.500 de oameni, l-a înfrânt și, capturându-l, l-a executat pe prefectul Buttyán (Butean).

Prima reacţie a Oláhilor înfuriaţi a fost să riposteze. Ei nu au vrut să creadă că Drágos nu a participat, în secret,

la încălcarea perfidă a armistițiului și l-au executat, împreună cu cei care au propus reconcilierea. Janku însuși a adunat un grup mai mare și l-a atacat Hatvani, în **Abrud**, pe 8 mai. Acesta s-a încăpățânat să reziste mult timp, mai ales legiunea germană de sub comanda lui Klein a dat dovadă de mare vitejie. Dar Oláchii însetați de răzbunare, care erau de câteva ori mai mulţi, au atacat neobosiţi, iar armata noastră, obosită și decimată, a fost forțată să se retragă la Brád, în dimineața următoare. Oláhii care au invadat Abrudul au incendiat casele ungurilor, una câte una, ucigând un număr mare dintre ei. / Hatvani, care era atent urmărit de opinia publică, ardea de dorința de a-și răzbuna înfrângerea cât mai curând posibil. După ce a primit câteva întăriri, a atacat și a ocupat Abrudul pentru a doua oară, pe 16 mai. Dar și Janku a coborât din munții săi, cu o forță și mai mare, iar acum, oprindu-i linia de retragere, l-a forțat să lupte până la moarte. Această bătălie a durat până în 19 mai, iar rezultatul a fost că Hatvani, slăbit și suferind deja de lipsă de alimente, a fost nevoit, în cele din urmă, să se retragă. Și-au făcut drum prin strâmtori, cu pistoalele; dar chiar dacă i-ar fi alungat sau ucis pe cei care i-au stat împotrivă, Hatvani nu ar putut ajunge la miile de Olahi, care, stând pe înălțimi, au aruncat spre ei ploaie groaznică de pietre. Cele patru tunuri ale lui Hatvani au fost distruse, membrii întregii legiuni germane și ai brigăzii sale erau aproape complet pierduţi; două sau trei sute dintre ei abia au reușit să se strecoare și să fugă din încercuire. Și acum au căzut victime și cetățenii din Abrud, care au supravieţuit masacrului de ieri.

Entuziasmul alimentat de victorie a reaprins rebeliunea Oláchilor în toată regiunea muntilor. La sfârşitul lunii, sub comanda lui József Móga, subprefect, aproxima-

tiv 8.000 de oameni au coborât, pe valea Aranyos, la **Teiuş** (Tövis), şi de acolo, la **Bărăbanţ** (Borbánd), hotărâţi să atace armata noastră, care asedia Fehérvárat, dar a fost în curând spulberată de tunurile lor. / Răspândirea rebeliunii înteţite a stârnit îngrijorarea liderului Bem, care se întorsese recent din Banat (Bánság). Prin urmare, a ordonat o campanie mai viguroasă împo-triva olahilor. Pe colonelul Kemény Farkas, cu 4.000 de ostaşi l-a trimis la **Brád**, unde a sosit pe 4 iunie, încredințându-și avangarda comandamentului colonelului Forró și ariergarda colonelului Inczédi. A plecat la **Abrud** pe 8 iunie, dar, fiindcă a găsit drumurile stricate peste tot, n-a ajuns decât într-un sfert de zi la ruinele numitului oraș, cu mare efort și înconjurare. Acum Olahienii nu au ripostat nicăieri în masă; numai grupuri mici se grăbeau să atace în spate și în jurul convoiului. Maghiarii intenționau să înainteze, de la Kemény **Abrud**, la valea Aranyos, la **Câmpeni** (Topánfalvá), și și-au început marșul; dar au văzut, încă din **Cărpiniş** (Kerpenyes), că toată mâncarea era luată cu grijă din faţa lor. Pentru a nu suferi aceeași soartă ca și Hatvani, s-au întors la **Abrud**, intenționând să plece, după câteva zile de odihnă. Dar, de îndată ce au plecat spre **Zlatna** (Zalatna), pe 16 iunie, în aceeași regiune în care au găsit mormântul armatei lui Hatvani, vreo 10-12 mii de Oláhi revoltați, conduşi de prefectul Axente (Sever) i-au atacat, dar nu în luptă regulată, ci cu o ploaie de gloanțe și de pietre, aruncate de pe povârnișurile drumurilor înguste. Au fost salvaţi de acolonelul Forró, care comanda ariergarda, și prin sacrificiul de sine al curajosului batalion 11. Armata noastră, petrecând

noaptea printre ruinele Zlatnei, a sosit la Fehérvár a doua zi”[702].

1880: „Ziarul „Hunyad“ din **Deva**, al cărui proprietar e dl Ludovic Réthi, inspector regesc de şcoli, redactor Ioan Szitás profesor, editor Adolf Hirsch, între nenumărate alte denunţări, are, în Nr. 24, din 12 iunie, una din cele mai răutăcioase contre **gimnaziului românesc greco-oriental din Brad**, în Zarand. Sub titlu de „Agitaţiune“, redacţiunea spune că a primit, de la Brad, din mână demnă de credinţă, următorele linii: / „Pentru că lectorii stimabilului dumneavoastră ziar să-şi facă o idea de spiritul întru care se creşte inocenta tinerime în gimnaziul din Brad, între alte multe voi memora numai un caz. În 3 ale lunii curente, a fost sărbătorea patronilor gimnaziului, Constantin şi Elena. Este uzitat că, cu această ocaziune, să se ţină, în fiecare an, adunare scolastica numeroasă. Astădată, acea adunare fu împreunata cu maiale. Însă, înainte de plecare, tinerimea scolastică, condusă de corpul profesorilor şi împresurată de mulţimea poporului ce o admiră, a stat în faţa edificiului gimnazial şi au început să cânte cunoscutul cântec revoluţionar al lui Mureşanu, din anul 1848, „Deşteptă-te Române din somnul cel de moarte” etc. iar după aceea ieşiră cu muzica, prin oraş, înainte, la câmp. Despre rezultatele maialelor voi informa pe dl redactor mai târziu”. / La aceste secături, redacţiunea adaugă, din partea sa, următoarea secătură: „Ne-a plăcut să presupunem, despre profesorii gimnaziului mic de la **Brad**, că ei au renunţat, pentru totdeauna, la demonstraţiuni de acelea. Ne-am bucura foar-

[702] Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872, pp. 294-304

te, dacă în numărul cel mai de aproape, am putea comunica dezminţirea întemeiată a acestor ştiri“.

Nici o pasiune omenească nu este mai greţoasă decât tirania, împreunată cu ignoranţa. Acei mici tirani şi denunţianţi de la **Brad** şi **Deva** nu ştiu nici atâta, că poezia lui Andrei Mureşanu, „Deşteaptă-te române”, se cântă, de ani 32, în tot cuprinsul ţării, la toate ocaziunile solemne, întocmai ca „Szozat” unguresc, în pieţele publice, la câmp ori şi în biserici, în şcoli şi la o mulţime de petreceri private, şi se cântă nu numai în prezenţa românilor, ci în auzul oamenilor de orice naţionalitate şi culoare politică. „Deşteptă-te române“ nu este cântec revoluţionar, ce adurmecă după sânge ca hienele şi vulturii; noi avem numai cântece de durere şi cântece inspirate de sfântul spirit al libertăţii. Pe cât timp maghiarii vor cânta „Szozat“ şi vor călca după marşul revoluţionar al lui Francisc Rákoczy, pe atâta şi românii vor cântă „Deşteaptă-te” al lui Mureşanu şi vor călca după marşul lui Avram Iancu, împrumutat unul de la feldmareşalul Radeczky, altul din Neapole”[703].

Într-o notă de subsol „asupra sumelor incurse la comitetul central, pentru ajutorarea, dăunaţilor prin exundările (inundaţiile) din noiembrie-decembrie 1879”, în care se precizează că gimnaziul din Brad a primit o mie de florini, se precizează că, „în comunele dăunate au ajutat, fără distingere de naţionalitate, anume în una români şi saşi, în alta (Bungard=Baumgarten) români şi colonişti bulgari luterani. La **gimnaziul din Brad**, în Zarand, pe lângă că este persecutat, apoi şi sărac, intraseră apele până spre ferestrele din parter, iar o moară, din care trăgea un venit sigur, au rupt-o apele. Biserica din Odorhei (Udvarhely),

---

[703] *Observatorul*, Anul III, nr. 49, Sibiu 1880, p. 195

ruinată, fusese închisă de către poliţia locală. Biserica din Miko-Ujfalu, tot în fundul Secuimii, era pe-aci să cada victima fanatismului”.

1881: „Dimensiunile ce le-au luat mişcările electorale, în cercul electoral compact românesc al **Băii de Criş**, mă forţează a relua până în timp ce tineretul nostru de pe aici tace „tăcerea peştelui”. Încă prin luna lui martie, se vorbea, pe aici, mult de candidaţi la dieta din Budapesta. Ca prim candidat s-a girat un pretor român din **Brad**, S. P., fireşte că guvernamental. Planul era al câtorva maghiari din **Brad** şi jur, care sperau să ajungă la postul de pretor în Brad, după ce ar fi reieşit pretorul S. P. ca deputat. Socoteala însă era făcută fără birtaş. Cei ce se interesau pentru dl pretor uitaseră, pe un moment, de atotputernicii din Deva. Se pare că domnii ce voiau a candida pe dl S. P. nu se gândiră, momentan, la trebuşoarele bune, ce le făcură in perioada trecută dietală cu Eles Henric. Ei însă se reculeseră. Arapul rămân arap. Pulsul alegătorilor din acest cerc şi, cu deosebire, al elitei maghiare din Brad, îl pipăi şi Hollaki Imre, avocat în Deva, dar el să disparӑ de pe scenă, îndată după departarea sa din **Brad**, poate că unde aparţine Kossuthianilor, care sunt rari pe aici. Pe la finea, lui mai, se formă aici un comitet maghiar, al cărui candidat era Dr. Ullmann, om cu avere mare. Pentru ca să nu fie în rătăcire cititorul, îl fac atent că maghiarii noştri sunt foarte însufleţiţi, la alegeri dietale, pentru oamenii avuţi. Se vorbea şi de D. Lika, fost deputat al Sebeşanilor, despre care se ştie că e om forte avut şi şi-a fost cumpărat mandatul de deputat cu parale scumpe, după cum sunt bine informat. Mai trecură de candidaţi la dietă o mulţime de chemaţi şi nechemaţi.

Poate aceste le făcură romanofagii noştri, în ferma convingere că, pe aici, românii vor fi în pasivitate. Memorabila conferinţă din Sibiu, însă, şi conclusele ei din 14 mai, fură ca şi un trăsnet pentru maghiarii din acest cerc electoral. De aici, înainte, se ivi unu alt candidat dietal şi, respectiv, doi; un frate al prezidentului de tribunal din Deva, Fekete Zsigmond, şi Éles Henrich. Însuşi preşedintele de tribunal se prezentă în **Brad**, cu fratele său Zsigmond, candidat guvernamental. Dl Solyóm făcu şi vizite pe la oamenii de influienţă români, nu cred însă că a dobândit rezultatul dorit. De aici, înainte, maghiarii din **Brad**, tinură conferinţe peste conferinţe, când în Brad, când în **Baia de Criş**. Întru aceea sosi ziua de 14/26 mai, pe care zi protopresbiterulu Nicolae I. Mihălţanu a convocat adunarea alegătorilor români din acest cerc electoral, în **Brad**. La această adunare participară mai mult de 300 alegătorii români. Înaintea acestor alegători, delegatul trimis la Sibiu, Sigismund Borlea, avocat, într-o cuvântare de aproape o oră, într-un limbaj popular, raportă alegătorilor despre întreg decursul conferinţei din Sibiu şi despre conclusele unanime, luate în aceea adunare. Pe la finitul vorbirii, arată cum că acest cerc va trebui să intre în activitate faţă de alegerile dietale; şi, totodată, întrebă pe alegători: oare să alegem deputat un român ori poate un ungur? La aceste cuvinte, întreaga adunare erupse cu „Să trăiască Borlea, deputatul nostru dietal, numai român curat ne trebuie!”. Astfel fu candidat unanim de ablegat dietal Sigismund Borlea. Programa dânsului este cunoscută. El este român cu suflet curat, după cum a dovedit-o, în mai multe rânduri, în dieta Ungariei, prin vorbirile sale. Mai vorbi şi delegatul Teodor Pop, tot despre conferinţa din Sibiu, fiind ascultat cu plăcere de adunare. / În urmă, tânărul G. L.,

având în vedere ţinuta temerară a maghiarilor din acest cerc, care si până acum au început a cortesi, sulevă chestiunea alegerii unui comitet executiv, care să paralizeze cortesirile contrare şi să nu lase pe alegătorii români pradă uneltirilor duşmane. După unele consultări, se aleseră în comitet: Dr. Stefan Erdely; N. Henţiu; I. Lessing; I. Miclutia; L Harduţiu; Lupu Pascu; Ioan Iurca şi Ioan Tisu, parochi; N. Mărgineanu; Const. Costin; I. Perianu; I. Comşa; S. Groza; I. Câmpeanu; Stefan Hărăguş; T. Todoran; I. Roman; L. Thiulescu; S. Băcillă; Dănilă Guirgui; G. Bogdan; Liviu Iancu; Ales. Basiu; Simeon Ardeu; I. Rusu şi Teodor Pop. Cea mai mare parte, preoţi şi economi. Sunt de fermă convingere că aceştia îşi vor face datoria.

După păşirea de ablegat a dlui Sigismundu Borlea, credeam că ungurii nu vor să candideze deloc. Pentru că, cugetă, cititorule: În cercul electoral al **Băii de Criş**, alegători maghiari, nemţi corciţi şi toţi renegaţii, la aceştia adaugă pe pretorul S. Piso şi pe pretorul din Baia de Criş, mai adaugă încă vreo 3 români de calibrul dlui S. P., despre care se poate zice: „oh te szegény denevér sem nem madár sem egér“ (O, săracul liliac, nici pasăre, nici șoarece! – n. n.) şi toţi, laolaltă, sunt: 52 alegători, iar români neaoşi, 982 alegători. Şi ce să vezi!, acei puţini alegători, care s-ar părea a avea rolul broaştei ce se înflă... au cutezanţa a afirma că vor ieşi cu candidatul lor. / În zilele trecute, fu şi Eles Henric pe aici, însă nu cred că se mai reîntoarce, fiind informat, fără rezervă, cum stau românii în acest cerc. A rămas. în fine, ca contra-candidat numai fratele preşedintelui de tribunal din Deva. Pentru acesta sunt puse în mişcare toate organele administrative: pretorii ce-i avem, Piso şi M. *eo ipso* lucră; notarilor li s-a băgat frica celor slabi

de înger! După alegere, vom arăta cu numele pe cei ce şi-au vândut sângele, până atunci nu acuz pe nimenea,

După cât ştiu până acum, oamenii cu influienţă, care iau parte la consultările maghiarilor şi care, după cum sunt informat, lucră pentru candidatul ungur sunt numai: N. Bardossy din **Băiţa**, român, şi L. Papp, proprietar român în **Crişcior**. Nu mă mir de dl Papp, dar întreb pe dl Bardossy, românul verde de odinioară, ce te seduce a merge în castru străin? Aş fi foarte fericit a mi se declara că nu e adevărată ştirea despre aceşti doi români. / V-aş scrie ceva şi despre activitatea comitetului executiv al românilor, dar nu e timpul; de altmintrea sper că acesta posedă energia recerută şi va dovedi că a lucrat, la timpul său, Videant consules! / P. S.: Azi, în 14 iunie nou, la cazina magiaro-română din **Brad**, maghiarii atârnară un steag unguresc, cu inscripţiunea: „Trăiască Fekete Sigismund, candidat de ablegat dietal”. La 3 ore îşi va desfăşura susnumitul programa sa guvernamentală. Spre acest scop, notarii comunali, în mare ţinută (de silă, unii) s-au prezentat şi toţi ungurii alegători şi ne-alegători din Baia de Criş, Brad şi jur. Ce face oare preşedintele de tribunal Solyom Fekete atât timp prin Brad?”[704].

1881: „Despărţământul al IX-lea al Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român, întrunit în şedinţa ţinută în 15/27 februarie a. c., în **opidul Brad**, s-a reconstituit, alegându-şi de director pe Reverendisimul domn Protopresbiter Nicolau I. Mihălţanu şi de membri în comitett, pe domnii Sigismund Borlea, Teodor Pop, Nicolau Mărgineanu, Nicolau Henţiu, Petru Rimbaşu şi Ioan Rusu. Acest comitet şi-a ales, apoi, din

---

[704] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 64, Braşov 1881, p. 3

sânul său, de casar pe Nicolau Mărgineanu, controlor, pe Ioan Rusu şi secretar pe Petru Rimbaşu…

Cu ocaziunea balului, aranjat în 19/31 octombrie 1880, în favorul bibliotecii gimnaziului român greco-ortodox din **Brad**, au binevoit a contribui următorii domni şi doamne: din **Brad**: Nicolau I. Mihălţanu, Georgiu Părău, Constantin Costin, Ştefan Albu, Petru Rimbaşu, Körmendy Gyula, Szakáts István, Georgiu Gavrilă, Horing Pál, Lasar László, Aron Feier, Kováts Iulcsá, Nicolau Olariu, Candin Bogdan, Georgiu Împărat, Georgiu Iula, Ioan Cuteanu, Mihail Dirma, Hargeshaimer Lajos, Georgiu Secăreanu şi Ioan Luca, câte 2 florini; Nicolau Mărgineanu, Ioan German, Vilmos Sándor, Lazar Perianu, Darvas Iános, Wittmayer şi László István, câte 1 florin; din **Ribiţa**: Lazar Comşa si Ioan Loos, câte 2 florini; Karácsony Sándor junior şi Avram Mihuţ, câte 1 florin; din **Crişcior**: Ladislau Pop şi Ioan Perianu, câte 2 florini; Petru Bota, 1 florin; din **Rovina**: Simion Groza şi Ioan Câmpean, câte 1 florin; din **Mihaleni**: Augustin Oniţu, 2 florini; Nicolau Bedea, 1 florin; din **Buceşu**: Georgiu Muzescu, 2 florini, Ioan Bireu, 1 florin; din **Abrud**: doamna Baltă, 2 florini, Iustin Filip, 1 florin; din **Hălmagiu**: Isidor Mendel, 3 florini, Nicolau Joldea, 2 florini; din **Sibiu**: Francisc Ulain 3 florini; din **Şesuri**: George Glava, 3 florini; din **Băiţa**: Georgiu Bardoş, 2 florini, Ioan Costin, 1 florin; din **Ţebea** (Cebea): Ioan Iurcă, 1 florin; din **Ormindea**: Simion Băcilă şi Georgiu Ignaton, câte 1 florin; din **Bucureşti**: Georgiu Irimie, 1 florin; din **Bulzeşti**: Ioan Alba, 1 florin; din **Zdrapţi**: Ioachim Comşa, 1 florin; din **Grohot**: Nicolae Fulea, 1 florin; din **Mesteacănu**: Teodor Simedrea 1 florin; din **Dealul Mare**: Aron Suciu, 1 florin; din **Luncoiu**; Ionan Roman şi Nicolae Fugata, câte 1 florin;

din **Hunedoara**: Mihail Bontescu, avocat, 1 florin. Venitul total a fost 97 florini, din care, detragându-se spesele de 40 florini 61 cruceri, rezultă un venit curat de 47 florini 39 cruceri… Mulţămită şi domnului conducător al *Căluşerilor*, Mihail Rimbaşu, care… nu au întârziat a veni, de la **Hunedoara**, la Brad (49 km), pentru de a delecta şi anima publicul de aici prin jocurile foarte bine produse, „Căluşerul" şi „Bătuta", îmbrăcaţi în costume naţionale, ce le-au adus cu dânşii"[705].

1898, Diaconovich: „**Brad**, comună mică în Transilvania, comitatul Hunedoarei, cu peste 3.000 locuitori, dintre care 2/4 sunt români, ceilalți maghiari și germani. Se împarte în **Brad oraş** şi pădure. Crişul Alb îl strătaie de-a lungul. În Brad se ţine, în fiecare Joi, târg de săptămână (vite, cereale, poame şi legume). Are 3 biserici (greco-ortodoxă, romano-catolică şi reformată calvină) şi o sinagogă, un gimnaziu român greco-ortodox, 2 şcoli confesionale primare şi o școală de stat; protopresbiterat și pretură, Brad este sediul despărţământului X al Asociaţiunii Transilvane; aici se află asocierea de credit și economii „Crișana", stațiunea finală a căii ferate Arad-Csanád, direcţiunile societăţilor germane de mine, numite „Societatea 12 apostoli din Ruda" şi „Musariu-Racova", oficiu silvic etc. În șteampurile modern întocmite din Brad se exploatează aurul, în măsura californică, așa ca venitul curat al acestor societăţi variază între 3-600.000 florini. Cu deosebire se află aur în colțul vestic al Munților Apuseni, în Brad, Barza, Ruda, Criscior cu Valea Morii și Valea Arsului. Aurul se scoate din mine în corfe mânate cu putere electrică.

---

705 *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 24, Braşov 1881, p. 6

Gimnaziul român greco-ortodox din Brad a fost înfiinţat de preoțimea greco-ortodoxă din protopresbiteratele Zarandului şi Hălmagiului, care, odinioară, formau comitatul Zarand. La îndemnul preoțimii, românii din 92 comunităţi zarandene, în adunările lor, ţinute de la 4/16 februarie, până la 4/16 martie **1862**, în Brad, Baiţa, Baia de Criș şi Hălmagiu, au enunţat concluzia: „Cedăm, dăm şi donăm, de bunăvoie, împrumutul liber naţional de stat din anul **1854**, încât acela e proprietatea noastră, fără considerare la religiune, spre a forma un fond solid pentru un gimnaziu greco-ortodox român în Brad". Din aceasta donaţiune, precum şi din dărnicia preoţimii şi a unor mireni conştienţi de însemnătatea educaţiunii naționale, s-a creat fondul gimnazial, care, alimentat din când în când, cu ajutoare din fondurile arhidiecezan din Sibiu şi diecezan din Arad, şi cu obolul unor binefăcători, a crescut, până la 31 de-cembrie 1896, la suma de florini 171.233,87, în obligaţiuni de stat, private, hârtii de valoare, depozite la diferite institute de credit şi economii, realităţi și moşia din Mihaleni, de 1.048 jugăre şi jumătate. Cu conlucrarea lui Iosif Başa, Dr. Iosif Hodoș, Amos Frâncu, Ioan Frâncu şi George Secula, s-a compus Statutul gimnazial (5/17 martie 1869), în cadrele Statutului organic al bisericii greco-ortodoxe române din Ungaria şi Transilvania, și a primit aprobarea ministrului de culte şi instrucţiune publică, baronul Iosif Eötvös, la 30 martie 1869, sub Nr. 5667, prin care s-a dat gimnaziului şi dreptul de publicitate.

Inaugurarea s-a făcut în 1869, cu clasele I şi II. Numărul claselor a crescut treptat. În 1872/3 erau 5 clase gimnaziale. Dar clasa a V-a s-a sistat, după un an, din cauza insuficienţei mijloacelor materiale. Au rămas numai 4 clase și acestea s-au susținut până în prezent. În legătura cu

gimnaziul se află şi o școală primară pregătitoare pentru gimnaziu, cu doi înveţători, în Brad, şi una în Hălmagiu, cu un învățător, toți salarizaţi din fondul gimnazial. Gimnaziul sta sub inspecțiunea directa a Consistoriului arhidiecezan din Sibiu. Administrația averii o îngrijesc fundatorii, prin reprezentanța gimnazială, constituită din 72 membri, care se adună, în fiecare an (21 mai), spre a asculta raportul direcţiunii gimnaziale despre mersul instrucţiunii, şi al comitetului gimnazial, despre administrarea averii fondului, validează rapoartele şi iau măsurile necesare pentru prosperarea institutului.

Comitetul gimnazial, cu 12 membri şi directorul gimnaziului, îngrijeşte de toate afacerile institutului. Gimnaziul, în decursul existenţei sale, de 28 ani, a fost cercetat de 2.305 elevi. Au funcţionat, de la 1869-1897, cu totul, 16 profesori. În timpul mai nou, s-au zidit săli de învăţământ corespunzătoare cerinţelor igienice, un pavilion pentru gimnastică, două săli noi de învăţământ, s-a sporit numărul profesorilor ordinari, de la 4, la 6, şi li s-au ameliorat salariile; s-au sporit mijloacele de învăţământ cu o bibliotecă organizată, cu cabinete pentru istoria naturală, fizică, chimie, istorie-geografie, desen și numismatică; s-au înfiinţat fonduri filantropice pentru îngrijirea elevilor morboşi şi ajutorarea celor săraci. Limba instrucţiunii la gimnaziu e cea română; e institut public, care se bucură de toate drepturile unui gimnaziu public de stat”[706].

1906: „**Bradul şi Ţebea**. Drept în fund se văd, acuma, niște vârfuri albastre, de o formă neobișnuită: unul, pe care-l înveşmântă negurile, e Găina, cel de la dreapta lui, cu două căpățâni țuguiate, se cheamă, pentru aceasta, Bul-

[706] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, pp. 557, 558

zii, iar şi mai departe, moțul acela sucit e numit, pe drep-tate, Strâmba. Casele de ţară, între care intrăm, fac parte din comuna **Bradului**, care urmează, apoi, cu grădini de verze, cu bordeie în pământ pentru provizii, cu zidiri mai mari ale străinilor şi cu o alee de prăvălioare ca ale oricărui târguşor. La o casă cu două rânduri se văd copii în bănci şi profesorul se apleacă la fereastră pentru a putea vedea trăsura. Acesta e **gimnaziul din Brad**, întemeiat în anii de însuflețire ce au trecut, şi care a rămas totuși până astăzi cu cele patru clase ale sale, unde învaţă câteva sute de băieți, copii ai „pădurenilor" săraci şi ai moților din depărtarea muntelui. Acesta e lucrul de căpetenie pentru noi în orășelul risipit, de 2.000 de suflete, în care străinii sunt repre-zentați prin meșteșugari unguri, funcționari şi evrei. **Bra-dul** are, de alminterea, şi o protopopie neunită, în aceste părți unde biserica unită n-are credincioşi. Deunăzi, pro-topopul de aici, energicul şi impunătorul părinte Damian, a fost ales deputat, și acuma tocmai el se află la Pesta, unde iarăși Camera e chemată pentru a zbiera și a izbi pupitrele, în năcazul împăratului-rege. / Acesta e însă şi un vestit Ținut de aur. Agatârşii au lucrat aici la scoaterea lui din pământ, şi au ajuns astfel cei mai bogaţi, dar mai trândavi și mai afemeiați, dintre barbarii acestor locuri. Apoi au ve-nit romanii, scotocind pretutindeni după aur. Acuma o companie germană lucrează în gropi, cu lucrători români, care cercetează prin adâncuri sau pisează bolovanii cuprin-zători de bogăţie, şi astfel se ofilesc, zi de zi, până pier de greul unei munci straşnice, plătită cu mizeria unei coroane pe zi. La șteampurile aurarilor nemți se prăpădesc aşa, în chip nevrednic, trudind şi bând, urmașii acelora care au fă-cut din Horea un rege al ţăranilor și din Avram Iancu arhanghelul răsplătitor pentru cruzimile vechi și noi ale

ungurilor stăpâni. Numele amândurora sunt unite în amintirile ce cuprinde cimitirul de la **Ţebea**, spre care mă îndrept acuma, pe lângă gara trufaşă a unei căi private, ce vine de la Arad…

Iată acum și **Ţebea**, în fund. Iarăşi un turn alb nou, de la o biserică mare, pe care o încunjură un zid mai vechi. Foarte puţine case fac un cătun. Mai departe se vede biserica străină şi coperişurile Băii de Criş, unde mai șede un solgabirău. **Țebea** avea, din vechi timpuri, o biserică de lemn, şi în cimitirul acesteia creştea un mare stejar, vestit în împrejurimi pentru bogăţia ramurilor sale. În umbra lui, zice povestea, s-ar fi strâns răsculații din 1784 şi ar fi făcut jurământul lor de credință și frăţie în luptă, în graiul lor aspru, care păstrează încă neatinsă limba celor mai vechi timpuri.

Răscoala a cuprins ţinutul întreg, flăcările au izbucnit de jur, împrejur, deasupra curților de „domni", puternicii și bogații au pierit cu sutele în chinuri și ocări, pe care erau deprinşi a le dărui acestor săraci. Apoi focul a fost stins cu sila, și Horea din Albac, Crişan și Cloşca din Cărpeniș pieriră în piața Bălgradului, în vederea mulțimii de săteni nenorociți, chemaţi să vadă ce pate acel care nu mai vrea să sufere şi ucide pe prigonitorul său. Dar **gorunul din Ţebea** rămase, aruncând ramuri noi şi înfigându-şi tot mai adânc rădăcinile, ca un simbol al vieţii îndărătnice care însuflețește acest neam al nenorocului şi al suferinței.

Trecură şaizeci de ani, şi aceleași flăcări izbucniră sălbatec ca să mistuie aceiași nedreptate. Cete de nobili fugare, ajunse în văi, fură nimicite. Ostaşii revoluționari ai lui Hatvany, duşmanii Împăratului, fură întâmpinați cu sulițe şi bolovani și prăpădite de oştile țărănești, care aveau în frunte pe Avram Iancu, avocatul prefăcut în erou războ-

nător. Colo, în dosul Pietrei, femeile au copleșit cu risipa stâncii rămășițele fugare ale ungurilor. Apoi iarăşi se făcu pace. Ungurii fură învinşi cu totul, iertați de Împăratul împotriva căruia se răsculaseră, și, la urmă, răsplătiți prin constituția de la 1867, care li crea un regat deosebit.

Avram Iancu nebuni. El umblă multă vreme pribeag pe la casele oamenilor, ferindu-se numai de aceia care-l iubeau mai mult. Pieri la 1872, în casa unui sărac din **Baia de Criş**, a unui covrigar. De aici îl aduseră, ca pe atâția alții, din Baia de Criş, care n-au o biserică şi un cimitir acolo, la **Țebea**. El zace în locul unde ostreţe negre încunjură o cruce verde, purtând inscripția scurtă: „Avram Iancu, advocat, prefect legiunii gemene române, 1848-9, + 1872”. Cununile ce i s-au adus, uneori cu zgomot, totdeauna cu o nemărginită pietate, au fost adăpostite de confiscări, de batjocuri şi sfâșieri, în acea biserică din tot Ardealul, care poartă mai mult pe catapiteasmă, pe bolți, în panglici, acele trei colori de amintire şi de speranță, de care nu se mai satură privirile acelor care nu le pot desfăşura ca steag. Mormântul în care se odihneşte învingătorul învins şi nebunul care nu mai avuse de ce să rămâie cuminte e acesta, sărac și umil, cum e și soarta poporului care-l păstrează ca urnă a unor sfinte moaște. Și lângă dânsul, vechiul stejar, cu trunchiul mândru, îşi mai răsfiră crengile puternice, ce cad pe rând și se înnoiesc întruna, vuind în vântul serilor cântece de taină, între crucea mortului din groapă şi crucea suferinţei învietoare de pe lăcașul românesc al credinței”[707].

1929: „Zarandenii reclamă, din nou, cu drept cuvânt, reînfiinţarea judeţului Zarand, legat în mod firesc de

[707] Iorga N., *Neamul Românesc în Ardeal şi Țara Ungurească*, I, Bucureşti 1906, pp. 346-351

valea largă a Crişului Alb, stabilirea orăşelului **Brad** drept capitală, după cum mai cer, cu multă insistenţă explicabilă, străpungerea Dealului Mare de un tunel, care să prelungească linia ferată, azi rămasă ciuntită, spre Deva, deschizându-li-se cale lesnicioasă către Patria-Mamă, de care doresc să se apropie cu tot sufletul. / Merită însemnătate acest **orăşel vestit**, după numărul locuitorilor nu mult mai mare decât Hârlăul. E aşezat la loc bun, în una din cele mai încântătoare şi liniștite poziţii din cuprinsul românesc, acolo unde Crişul Alb coteşte, venind dinspre înfundătura izvoarelor sale. Colindându-i străzile, întortocheate, nimic nu te opreşte în loc. / Căsuţele scunde abia se văd dintre ramurile stufoase ale arborilor, crescuţi în voie. Ici şi colo sunt unele mai răsărite.

Aşa e administraţia societăţii „Celor 12 Apostoli”, azi trecută la „Mica”, „Societate română pe acţiuni”. „Mica”, puţin rentabilă din valea Lotrului, a fost schimbată însă pe cealaltă piatră strălucitoare, aurul, mult mai de preţ. / Două clădiri sunt mai impozante: una, de lângă gară, o şcoală civilă, şi alta, sub coasta de deal, aproape înconjurată de ogoare, este măreţul palat al liceului, neisprăvit încă de tot. Şi aici, ca şi la Caransebeş, în jurul şcolii s-a îngrămădit întreaga strădanie de decenii a românilor. Fiecare clasă este câştigată cu jertfe, ca o redută.

De înființarea **liceului din Brad**, singurul din Zarand, e legată grija marelui Şaguna pentru şcoli. Preoțimea a luat inițiativa, iar modesta sumă de 5.000 de zloți, fu strânsă din sărăcia satelor de primprejur, la 1860, spre a se cumpără vechiul local, aflat încă la răscrucea străzilor de lângă piață. Până ce s-a deschis gimnaziul, au mai trecut câţiva ani de zbatere şi trudă, ca să se asigure fondul trebuitor. Şi astfel numai s-a ajuns să se creeze un focar de

lumină, în această parte curat românească, fără niciun ajutor din partea statului. Abia în toamna anului 1869 s-a deschis clasa I-a, la care solemnitate a luat parte şi Avram Iancu. După 50 ani de funcționare, cu grele jertfe din partea românilor, gimnaziul transformat în liceu își are palatul său, inaugurat la începutul unor vremuri mai bune, de libertate și spor.

Dacă oraşul, cuib de români neaoşi, a rămas în starea nu mult deosebită de a celor de dincoace de Carpaţi, din pricină că n-aveau ungurii de ce-l îngriji, în schimb natura l-a favorizat. În jurul lui sunt munţi ce ascund aur. Steampurile de la Gura Bărzii, la vreo 5 km de Brad, sunt cele mai mari din Ardeal și chiar din Europa. Vreo 40 de piluge de fier, unele grele de 650 kg, mișcate însă după sistemul steampurilor ţărăneşti din preajma Abrudului, pisează zilnic tone de pietre aurifere, aduse cu vagonetele. Aurul, repartizat aşa de mărunt că nici nu se vede, este oprit în drum de mercur, întins pe tave de lemn, iar făina de piatră înălbeşte apele Crişului. Tuneluri, cotloane ca de cârtiță, sfredelesc munţii până sub albia râului, în căutarea aurului; deasupra lor pădurile de carpen, stejar şi fag ori păşunile arse de soare nu destăinuiesc nimic din bogăţia ascunsă în piatră. Aurul se scoate, se duce departe, iar casele cu acoperișul de trestie, ca niște mari căciuli țuguiate, adăpostesc trudnicele trupuri oţelite la sărăcia legată de munca petecelor de pământ, înroşite de arşița verii. Poetul are dreptate. / Dar tocmai din această cauză Bradul e un centru economic de o importanţă deosebită locală. Tranzacţiunile aici se fac. Aici vin bucatele dinspre apus, dinspre şes; aici se scoboară Buciumenii şi Câmpenii din partea Abrudului, cu caii încărcaţi de ciubere, doniţe, cercuri, pentru a lua în schimb mălai și făină pentru pite.

Târgurile din Brad sunt vestite: târguri de vite, de lemne, iar către toamnă de fructe. Și configurațiunea terenului, îl face să fie centrul regiunei.

Când te sui pe dâmbul de la spatele bisericii ortodoxe, cu mormintele presărate pe costişa pietroasă, ai înainte una din panoramele cele mai molcomitoare din Ardeal. Valea Crişului apare ca o covată. Spre Hălmagiu, vestit odinioară prin târgul de sărutat din ziua de Sân-Toader, valea se închide prin apropierea dealurilor. Spre miazăzi, Crișul coteşte. Ramurile lăsate din Dealu Mare închid covata spre sud. La un capăt al ei, e **pumnul de case din Brad**, înecate în verdele pomilor din livezi. Abia se zăreşte, dintre plopii înalți, turnul bisericii reformate, iar cea catolică se destăinuieşte numai prin sunetele fragede ale clopoţelului ce turbură liniştea amurgului. E vremea Angelusului”[708].

Topfhändler — Negustor de oale
Pottery merchant — Marchand de poteries

[708] Simionescu, Ion, *Orașe din România*, Ediţia a III-a, „Cartea Românească”, Bucureşti 1929, pp. 35, 36

BRADU

(Brad, Fenyeufolua, Insula Gerhardi,
azi **Bradu**, judeţul Sibiu)

1366, septembrie 7, Sibiu: „Comitele Ştefan de **Şelimbăr** (Schellenberg, judeţul Sibiu), comitele Cristian de **Brad** (Fenyeufolua, Insula Gerhardi, azi **Bradu**, judeţul Sibiu), comitele Andrei de **Vurpăr** (Burberk, Burkperk, judeţul Alba), Iacob Henczemannisse, judele oraşului, Servaţiu, orăşeni din Sibiu, recunoaştem că Ioan Shebniczer, judele ţinutului, şi Nicolae Noester, au mărturisit că comitele Laurenţiu de **Roşia** (Ruffo Monte, judeţul Sibiu) a împrumutat comitelui Ioan de **Guşteriţa** (Villa Humberti, judeţul Sibiu) 32 florini, luând ca soroc sărbătoarea viitoare a Naşterii Domnului. În schimbul acestora, comitele Ioan a zălogit în mâinile comitelui Laurenţiu curtea, râtul, ogorul, împreună cu dreptul său de patronat în satul **Topârcea** (Czappirscha, judeţul Sibiu)”[709].

1370, mai 14, Cetatea Tălmaciului: Vicevoievodul Ioan scrie capitlului bisericii Transilvaniei că, la adunarea obştească din Tălmaci, cu „obştea saşilor din cele şapte scaune ale Sibiului şi cu oricare dintre nobilii care au moşii şi moşteniri între aceşti saşi, ca să apărăm şi să împlinim

[709] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 135, p. 241

cele făcute printr-o dreaptă şi legiuită rânduială, între alţi împricinaţi, comitele Bartolomeu, fiul lui Ioan de **Avrig** (Ebrek, judeţul Sibiu), a spus că el, împreună cu acel Nicolae, fiul lui Cristian de **Bradu** (Fenyeufolua, Insula Gergardi, judeţul Sibiu), şi-au avut prima baştină sau origine dintr-un singur bunic, şi ţine de el prin cea mai apropiată spiţă a neamului; de aceea, el cere să se facă pentru ei o împărţeală potrivită în moşia de moştenire numită **Hârtibaciu** (Hertybach, Hertupagh, azi **Cornăţel**, judeţul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, în districtul scaunul Sibiului, şi în alte moşii, care ţin de asemenea de ei. Ascultând aceasta, sus-pomenitul Nicolae, fiul lui Cristian răspunde că acest lucru era foarte adevărat, că suspomenitul comite Bartolomeu, fiul lui Ioan, ţinea de el, ca părtaş, în cea mai apropiată spiţă a neamului, şi că şi-au avut baştina şi obârşia dintr-un singur bunic şi, de aceea, când ar veni de drept, în acele moşii în care s-ar cuveni, este gata şi pregătit să facă împărţeala. / De aceea, cerem să trimiteţi omul vostru, în faţa căruia omul nostru, venind la faţa locului, pe deja moşia Hârtibaciu şi pe alte moşii sau părți de moşie, care ţin, de asemenea, de ei, fiind chemaţi şi fiind de faţă acolo, în chip legiuit, toţi vecinii şi megieşii acestora, să le împartă pe acestea, după cum cere obiceiul ţării"[710].

1849: „La ora 3, în după-amiaza zilei de 17 iulie, generalul Bem a părăsit **Miercurea Ciuc** (Csíkszereda), urmându-și trupele pe drum, în valea Casinu Nou (Kászon), spre **Târgu Secuiesc** (Kézdívásárhely). La miezul nopții, în aceeași zi, a ajuns la Szárazpatak (la 10 km nord de Kézdivásárhely) și pe 18, la Eresztevény. A stat aici

[710] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 512, pp. 774-776

până la ora unu, după-amiaza. Divizia secuiască, rapid re-organizată, era gata să lupte din nou. / Pe 17, generalul Lüders a sosit la **Fogaras** (a aşteptat mai întâi, până a sosit Clam Gallas la Braşov). **Făgăraş** a fost deja asigurat de comandantul anterior lui Engelhardt, Lüders. Generalul şi-a adunat trupele la Făgăraş, lăsând în urmă 8 batalioane, 3 escadroane de cavalerie şi 16 tunuri, pentru a-l sprijini pe Clam, daca era nevoie de legătura cu rușii, iar Lüders s-a dus la Szkor éra (lângă Turnu Roşu), cu cea mai mare parte a trupelor sale, pe 18. Engelhardt, așteptând venirea lui Lüders, și-a continuat călătoria spre **Sibiu**, pe 18, și a ocupat **Porumbacul** (Porumbak), pe 19. Aici a aflat că podul Oltului, de la **Bradu** (Fenyőfalva) era ocupat de un detașament maghiar; acesta era pasajul care ducea la Cheile **Turnu Roşu** (Vörötorony) și la Sibiu (Szeben)”[711].

1790, Johann Christian Wirsing: *Vue de la Tour Rouge passage de la Transilvanie en Wallachie*

[711] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

BRAN

(Törcsvar, Törzburg, judeţul Braşov)

1377: „De la **construirea cetăţii Branului**, în 1377, găsim pe ungurii din Ţara Bârsei îndeplinind, în afară de slujba de plăieşi, şi slujbă militară la **castelul Bran** şi în **Braşov**, pe care trebuia să o facă saşii. Cum saşii erau însă prea comozi şi aveau altceva de făcut, angajau pe unguri ca mercenari, cu plata lunară de 1 florin. Chiar şi în timp de războaie, când se cerea un număr mai mare de luptători, saşii se achitau faţă de rege şi de țară tot prin angajare de mercenari unguri”[712].

1456: „Ungurii din **Săcele** se înmulţiseră, până la 1456, atât de mult, încât putură să-şi organizeze o comunitate religioasă şi să-şi angajeze un preot, cerând autorităţii bisericii catolice să recunoască comunitatea şi să dispună ca plata dijmei, pe care, până aici, o încasa **castelul Bran**, să se facă, în viitor, preotului catolic din **Cernatu**. Cu această ocazie, scrie regele Ladislau **castelanului de la Bran** să nu mai încaseze dijmele preoţeşti din **Cernatu**, **Satulung**, **Turcheş** şi **Baciu**, sate care, mai înainte, au fost

[712] Podea, Ioan, *Monografia judeţului Braşov*, vol. I, Btaşov 1938, p. 56

locuite de valahi schismatici; dar, prin alungarea lor, satele au ajuns iarăşi pe mâini creştine"[713].

1498: „Castelul **Bran** este zălogit de regele Vladislav, Braşovului, iar la 1651 este cedat, împreună cu satele care ţin de el, definitiv şi irevocabil saşilor braşoveni de principele Ardealului George Rakoczi al II-lea"[714].

1566, Giovan Andrea Gromo: „Ajungem la o cetate foarte puternică, numită **Râşnov**, clădită pe vârful unei stânci, pe un munte înalt şi despărţit de ceilalţi, la care se poate ajunge numai pe o potecă lată de vreo trei paşi, şi aceasta urmând şerpuit, în loc descoperit. Sub această cetate, lângă drumul mare, se află un târg bine populat şi cu viaţă negustorească, ai cărui locuitori se refugiază, de obicei, în cetatea amintită, în timp de război, iar în vremuri de linişte, ea e păzită de un slujbaş, numit de oraş, cu un număr mic de români. La o depărtare de alte opt mile, de acea cetate, găsim un alt castel foarte puternic, aşezat pe o înălţime în întregime stâncoasă, în mijlocul unei văi înguste, prin care se trece în Ţara Românească, acolo unde aceasta se mărgineşte cu Moldova şi este despărţită, prin chei foarte înguste, de alţi doi munţi, inaccesibili din cauza pereţilor lor abrupţi şi a codrilor deşi, ce-i îmbracă.

Pe sub castel, curge un râu de munte limpede, care dă nu numai cei mai gustoşi păstrăvi, lipani şi alţi peşti buni, ci şi pietriş de aur curat, în mare belşug, care se pescuieşte cu ajutorul unei site zăbrelite, din nuiele, întocmai la fel cum se prind peştii în unele locuri. O asemenea pescuire de aur este îngăduită numai acelora

---

713Podea, Ioan, *Monografia judeţului Braşov*, vol. I, Btaşov 1938, p. 58

714 Podea, Ioan, *Monografia judeţului Braşov*, vol. I, Btaşov 1938, p. 52

care au învoirea principelui, ce o arendează, în schimbul unei mari cantităţi de aur. Castelul acesta se numeşte **Bran** (Törcsvar, Törzburg, judeţul Braşov) şi este foarte bine păzit şi totdeauna bine înzestrat cu tot ce e trebuitor pentru o apărare puternică, şi stă, de asemenea, sub privegherea sfatului orăşenesc al Braşovului"[715].

1574, Pierre Lescalopier: „În ziua de 24 iunie, am trecut peste un alt torent, la poalele primului munte din Transilvania. Apoi, am trecut muntele pomenit, înalt, greu de suit şi plin de păduri întinse, şi în vîrf am găsit prima strajă din Transilvania, într-un mic castel, care nu are nici o uşă şi ei intră înăuntru cu o scară, pe care o trag după ei. Acest castel se numeşte **Bran**, de unde am scoborât la Neustadt, sat de germani de origine saxonă; ungurii şi românii îl numesc **Cristian**. Acolo am găsit o biserică, întocmai ca ale noastre, şi, intrând înăuntru, am ascultat slujba lor de seară, în limba latină, care m-a bucurat, dar auzind, la sfârşitul unui imn, că se rugau: „şi nimiceşte tirania papistăşească şi turcească", am înţeles că erau luterani. Vitraliile şi pereţii, zugrăviţi cu povestiri sfinte, erau ca ale noastre şi preoţii erau îmbrăcaţi ca ai noştri"[716].

1765: „Şapte familii de tohăneni au plecat la **Râşnov**, treisprezece la **Bran**, şaisprezece la **Zărneşti** şi una la **Bod**"[717].

1849: „Invazia a fost efectuată din două părți: în nord-est, prin **Bistriţa** (Besztercze), pe valea **Prundul**

---

[715] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 356, 357

[716] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 429, 430

[717] Podea, Ioan, *Monografia judeţului Braşov*, vol. I, Btaşov 1938, p. 59

Bârgăului (Borgó-Prund); în sud-est, pe lângă **Braşov** (Brasó), prin cheile **Bran** (Tórcsvár) și pasul Predeal (Tömös). În nord-est, în localitatea bucovineană Vatra Dornei, sub comanda generalului Grotenhjelm, se aflau 10.500 de ruși, gata să pătrundă în Transilvania; maghiarii au format avangarda brigăzii, de 3.000 de oameni, pe care a condus-o la Urban, punând-o sub comanda locotenentului colonel Springinsfeld. Armata invadatoare a împăraților aliați era formată dintr-un total de 13.500 de oameni. / În partea de sud-est, generalul Lüders era liderul armatei ruse, care era formată din 28.000 de oameni. Ar-mata austriacă, care fusese comandată, mai înainte, în timpul incursiunii în Banat (Bánság), de Puchner, se afla acum sub ordinele lui Malakovski şi ale generalului Clam-Gallas, şi număra 11.000 de oameni înarmați. Forța totală de invadare a crescut, astfel, la 39.000 de soldaţi, în această parte. O jumătate din armata rusă stătea lângă defileul **Bran** (Tórcsvár), pe 18 iunie. Sarcina lui Clam-Gallas era să aștepte lângă defileul **Turnu Roşu** (Vöröstorony), până când trupele ruse, care urmau să pătrundă spre Brașov, au luat **Sibiul (**Szeben), ca să poată înainta în Transilvania.

Bem s-a putut opune acestei forțe de 52.500 de oameni, în Transilvania, cu aproximativ 26-27.000 de militari, care erau staționați în următoarele tabere, îa momentul invaziei: / La **Braşov**, sub comanda colonelului Sándor Kiss, aproximativ 4.000 de oameni au fost împărțiți între pasul Predeal (Tömös) și pasul Bran (Törcsvár). / Aproape 4.000 dintre oamenii noștri, sub comanda lui Ihász, apărau Sibiul și, o parte, defileul **Turnu Roşu** (Vörös-Torony). / Pentru a nu lăsa strâmtorile de est neprotejate, Sán-dor Gál a trimis 5.000 de oameni, sub steagul său, în ținutul secuiesc, cu care a veghea pasurile Oituz (Ojtos) și Ghimeş

(Gímes). / În jurul **Bistriţei** (Besztercze), locotenent-colonelul József Dobay a apărat întăriturile din **Borgó-Prund** și Pasul Radna cu șase mii de soldați.

Restul armatei, de 8.000 de oameni, au apărat Fehérvár (**Alba Iulia**), aflat sub asediu, și au supravegheat taberele din munţii Zlatnei, sub comanda locotenent-acolonelilor Inczédi și Beke. / Generalul-locotenent Bem, când s-a întors, din Ba-nat, în Transilvania, în prima săptămână a lunii iunie, a cerut noi recrutări, pentru a putea înlocui cei zece mii de soldați, pe care îi lăsase în Banat (Bánság), dar cât mai repede, până la invazia rusă, care era pe cale să înceapă. Cu toate acestea, nu mai era suficient timp pentru asta și doar două dintre batalioanele sale, 133 și 134, mai puteau fi oarecum echipate. După ce și-a făcut aranjamentele la **Sibiu**, a pornit, pe 8 iunie, într-o inspecţie a trupelor staționate la strâmtori. După ce și-a încheiat turul, a plecat la **Cluj-Napoca**, unde femeile l-au onorat cu o sabie decora-tivă; și a călătorit la **Oradea** (Nagy-Várad), unde l-a întâlnit pe Kossuth, pe 19 iunie. Unul dintre subiectele acestei întâlniri a fost soluționarea certurilor și fricțiunilor în care s-a implicat Bem, pe de o parte, cu generalul Vécsey, în timpul campaniei sale la Banat, și, pe de altă parte, cu gu-vernul, datorită decretelor sale arbitrare, emise în Banat și Transilvania, care ignorau administrația politică. Celălalt subiect era mai important decât acesta, care vizau faptul că, dacă norocul armelor noastre nu ne favoriza la **Feleac** (Felduna), unde Görgey tocmai își începuse ofensiva în aceste zile, după nefericita bătălie de la Zgigard, armatelor noastre le-ar fi fost greu să fie concentrate la Tisa, acolo unde Bem avea să preia controlul principal asupra lor. Acest lucru i se părea cu atât mai urgent lui Kossuth, cu cât Jellasics înaintase deja până la

Canalul Ferencz. Dar Bem nu avea nici o dorință să părăsească măcar cunoscutul spaţiu ardelean, unde și-a câștigat laurii, și putea să ia măsuri după bunul plac”[718].

1896: „Încă de la începutul anului acestuia, am vorbit în persoană, de repetate ori, cu inteligența din **Bran**, pentru aranjarea expoziţiei (de animale şi lucruri de casă – n. n.) sau măcar a unei părţi a aceleia: v-am lăsat să vă alegeţi modul, locul şi timpul, ce vi se pare mai potrivit. Ei, bine, aţi făcut ceva? Doar nu veţi fi aşteptat ca directorul sau membrii comitetului să umble prin grajdurile brănenilor, spre a alege vitele de expus? Sau să caute prin lăzile femeilor obiecte de industrie de casă? Aceasta era chemarea și datoria inteligenţei din Bran, care are şi trebuie să aibă sigură cunoştinţă de cauză și ştie la cine să se adreseze pentru obiecte de expoziție. Comitetul era în drept să aştepte aranjarea exposiţiei în Bran şi un succes bun al adunării generale, şi din acel motiv, că, la adunarea din 3 noiemvrie 1895, inteligenţa din Bran a fost cea care a invitat despărțământul să ţină adunarea generală, în anul acesta, în Bran; inteligenţa din Bran a cerut şi s-a angajat a aranja expoziția hotărât în Bran şi nu aiurea; inteligenţa din Bran a destinat ziua ţinerii adunării, pe 6 octomvrie a. c., zi de târg anual, când tot poporul este concentrat în centrul Branului şi, ce-i drept, am văzut şi eu mult popor adunat, dar nu la şedinţă, ci afară, la petrecere; acum, că nici adunarea generală n-a succes, nici expoziția nu s-a aranjat, aruncaţi vina asupra comitetului şi directorului! Nimic mai uşor decât aceasta”[719].

---

718 Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872, 294-304

719 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 231, Braşov 1896, p. 3

1898, Diaconovich: „**Bran**, castel și comună. **Castelul Bran** a fost zidit la 1212, de cavalerii teutoni, care, apoi, au fost alungaţi de aici, la 1222. / Regele Ludovic cel Mare, după bătălia avută la Bran cu Vlad Vodă al Valahiei, porunci, cum se vede din documentul de la 1377, a se reedifica fortăreaţa Branului, numită *Castrum novum in lapide Titrici*, de unde se presupune că magistrul teutonilor Ditrich (Theodoricus) a edificat mai întâi această fortăreață, la anii 1212-1222, şi că de aici s-a tras şi numirea Terch, Torzburg, Töresvàr, şi apa Turcului. Regele Vladislau, la 1500, încorporează Castrul la oraşul Braşov, cu asemenea îndatoriri și drepturi, iar principii Ardealului le zălogesc Brașovului pentru diferite sune împrumutate, până când le vând Braşovului, despre ce testează legea aprobată din **1653**, titlul 82. Din aceasta, apoi, cu încetul, se dezvoltă o stare a locuitorilor, ce, în privința dreptului public, se apropie de referințele urbariale, iar în respectul dreptului privat se trata după statutele săseşti, bazate pe dreptul de a dispune liber de posesiunile lor, până la anul 1848, după care toţi locuitorii devenіră liberi.

În jurul castelului Bran se grupează vreo 10.000 locuitori, în 10 cătune, care formau o comună, până la 1885, când se despărțiră în 10 comune politice, cu 13 biserici şi tot atâtea parohii greco-ortodoxe, rezervându-și a fi reprezentate pentru averile și interesele comune prin reprezentanţe şi eforii comune, atât în privința laică, cât și bisericească. În centrul Branului se află oficiile pretoriale şi comunale, vamale și veterinare, silvanale şi medicale, poştă şi telegraf, şcoala de stat și şcoala centrală greco-ortodoxă, târguri de săptămână şi de țară, hoteluri, fabrici, comercianți şi industriași. Locuitorii laterali, care odinioară aveau târle de oi, cai şi vaci, astăzi au o economie mai

restrânsă de vite, de câmp și de păduri, cu pășuni aproape de zece mii jugăre. Poziţiunea climatică adună mulţi oaspeţi de cură climatică şi, de aceea, în regiunea aceasta romantică s-au și început a se zidi vile şi alte comodităţi”[720].

1922: „Între Brașov și **Bran** circulă două camionete, care pleacă, în fiecare zi, din Brașov, Piața Libertăţii, la orele 15,30 p. m. și din **Bran** se înapoiază, a doua zi, cu plecarea la orele 6,30 dimineaţa. Taxa: 25 lei de persoană”[721].

1925: „Acest despărțământ şi-a ținut adunarea generală în **Moeciul de Jos**, la 28 august 1924, sub prezidenția dlui preot Victor Puşcariu, directorul despărţământului, care, în cuvinte alese, arată căile pe care trebuie lucrat pentru ca atât singuraticii, cât şi ţara să se întărească și să se fericească. Dl prof. Clinciu, Bucureşti, arată, prin exemple scoase din istorie, care sunt relele ce s-au încuibat în viaţa poporului nostru și stăruie pentru înlăturarea lor. Dl Ioan Ar. Puşcariu, învăţător din **Sohodol**, arată care sunt roadele învăţăturii. S-a hotărât înfiinţarea unui **Muzeu în Bran**, pentru care scop dl I. Clinciu şi ing. Valer Pușcariu dăruiesc câte 300 lei. S-au înscris 6 membri fundatori, 12 pe viață şi 36 activi. S-a ales şi comitetul despărţământului, în frunte cu dl preot Victor Puşcariu, ca preşedinte-director, dimpreună cu funcţionarii despărțământului. / Din raportul prezentat de comitetul despărţământului se constată că Maiestatea Sa Regina Maria a binevoit a pune la dispoziția despărţământului Bran o odăiță din fostele case

---

720 Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, pp. 564, 565

721 Petit, Alexandru, *Monografia judeţului şi oraşului Braşov*, Braşov 1922, p. 17

comunale din **Bran**. De la centru s-a trimis o bibliotecă pentru comuna **Fundata** şi alta pentru **Moeciul de Jos**. Dl general Răşcanu, fost ministru, a dăruit o bibliotecă poporală de 50 volume, care să poarte numele unui brănean, căzut pe câmpul de luptă. Pentru păstrarea cărţilor s-a procurat un dulap. Cercurile religioase preoțești şi cercurile culturale ale învăţătorilor fac propagandă culturală în mijlocul poporului. Studenţii şi studentele din Bran, atât universitari, cât şi de liceu, sau constituit în o societate cu scop cultural. Dorinţa despărţământului Bran al Astrei este ca toate aceste societăţi, cu acelaşi scop, să stabilească, de comun acord cu Asociaţiunea, un program de lucru pentru fiecare an şi pentru fiecare comună să lucreze împreună”[722].

1928: „**Inaugurarea Casei culturale „Ioan Cav. Puşcariu“** din comuna **Sohodol-Bran**. În stânga şoselei ce duce, de la Braşov, la Bran, apropiindu-te de **Tohanul Nou**, şi se desfăşoară înaintea ochilor panorama pitoreştii comune de munte **Sohodol**. / Aşezată la poalele mărețului munte Bucegi, este una din cele mai însemnate comune brănene, atât prin bogăţia pometurilor, cât şi prin faptul că această comună este obârşia naşterii atâtor bărbaţi de seamă, între care amintim pe Ioan Cav. Puşcariu, fost septemvir la Casaţia ungară; Dr. Ilarion Puşcariu, fost arhiereu; Dr. Sextil Pușcariu, Dr. Emil Puşcariu, actuali profesori de universitate; inginer Valeriu Puşcariu, fost secretar de stat etc., bărbaţi distinși prin opera ce au desfăşurat. / Osebit de aceasta, intrând în comună, îți fac bună impresie așezările rânduite şi curățele ale locuitorilor, edificiile bine întreținute ale celor două biserici şi două

[722] *Transilvania*, Anul 56, nr. 9-10, Braşov 1925, pp. 388, 389

şcoli, precum și hărnicia și deșteptăciunea locuitorilor ei. / Pe urmele muncii depuse de preoții şi învățătorii comunei, viaţa culturală se prezintă în bune condiții. Sohodolenii iubesc biserica, şcoala, cetitul.

Evenimentul mai nou cultural pentru comuna noastră este sfinţirea şi inaugurarea Casei culturale, de la 26 august, care este, aşa-zicând, coroana străduințelor pentru luminarea şi cultura poporului, realizată în special de neobositul preot Victor Puşcariu, secundat de învățătorul-director Ioan Puşcariu. / În 1927, se înființează, de către conducătorii sus-amintiți, Cercul cultural al Astrei „Ioan Cav. Pușcariu" şi Societatea tinerimii „Sf. Gheorghe"; lipsea însă casa de cetire a Cercului și a societăţii tinerimii. / Mulţumită bunei chivernisiri a averii bisericeşti, precum şi ajutorului oferit de guvern, în sumă de 40.000 lei, se realizează şi acest gând. / Cu ajutoarele primite, în vara aceasta se repară cele 3 camere ale casei parohiale, în care o cameră e menită pentru atelierul școlar de tâmplărie, iar două, pentru casa culturală. / Anunţat din vreme, actul sfinților şi inaugurării, şi favorizat de un timp frumos, mult popor din comună şi oaspeţi din jur s-au grăbit să asiste; între aceştia, erau: dl ministru Alex, Lapedatu, dl Victor Mateescu, prefectul judeţului Braşov; dl Dr. Sextil Puşcariu, profesor universitar; dl ing. Valeriu Puşcariu ş. a. / Întreg poporul, cu oaspeţii, au asistat la serviciul divin, în biserică, şi la actul sfințirii şi inaugurării Casei culturale, săvârșit de preoții Victor Puşcariu, Valeriu Puşcariu şi Dr. Nicolae Stinghe. Răspunsurile liturgice le-a dat corul coloniei de vară din **Bran**, bine condus de domnişoara Nichita.

În predica de la sfârșitul serviciului divin, în biserică, părintele protopop onorar, Dr. Nicolae Stinghe, vor-

bește asistenței despre biserică, despre credinţa ortodoxă, care a ferit, veacuri de-a rândul, poporul nostru de ademenirile răuvoitorilor neamului. / După serviciul divin, se face sfeștanie pentru sfinţirea Casei culturale, la sfârşitul căreia părintele Victor Puşcariu vorbeşte poporului despre rostul Casei culturale şi al culturii în general. Arată mijloacele prin care se poate câştiga cultura, prin gazete şi cărți bune, pe care le pune la îndemână Casa culturală, îndeamnă credincioşii să o cerceteze cât mai des, în sărbători şi-n serile de iarnă. Termină aducând mulțumiri oaspeţilor, pentru onoarea de a fi participat la această festivitate culturală. / Se vizitează, apoi, Casa culturală, împodobită cu tablouri istorice, biblioteca, precum şi atelierul cu admirabila expoziţie de obiecte lucrate de elevii claselor supra-primare, conduse de învățătorii Ioan Puşcariu și Cristina Puşcariu. Vizitatorii sunt plăcut impresionați. / La ieşirea de la Casa culturală, dl ministru Al. Lapedatu şi dl prefect al judeţului se întreţin cu sătenii, interesându-se de situația și necazurile lor şi dându-le încurajări și asigurări de sprijin.

La ora 4 după-amiază, a urmat hora tinerimii, constituită în Societatea tinerimii „Sf. Gheorghe”, sub conducerea preotului Victor Puşcariu şi învăţătorului Ioan Puşcariu, apoi expoziţia de copii mici, organizată la Școala primară Nr. 1 din loc, unde juriul, în frunte cu dl Dr. A. Stoian, medic în Braşov, decerne premii, în sumă de lei 2.000, celor 25 mame care au prezentat copiii cei mai bine dezvoltaţi. / O horă mândră încheie serbarea culturală”[723].

[723] *Telegraful Român*, Anul LXXVI, nr. 64-65, Sibiu 1928, p. 4

BRĂNIŞCA

(Brabişca, magh. Branycska, germ. Bernpfaff, Baranchka, judeţul Hunedoara)

1363, noiembrie 15, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, în adunarea obştească de la Turda, venind „Alexandru, fiul lui Andrei de **Ilia** (Illya, judeţul Hunedoara), şi pe de altă parte Nicolae, fiul lui Andrei de **Brănişca** (Baranchka, judeţul Hunedoara), în numele său şi al fratelui său Ştefan, au mărturisit că s-au înţeles… cu privire la nişte hotare aflătoare în pricină, dintre moşia Ilia a lui Alexandru şi moşia Brănişca a lui Nicolae şi Ştefan, fiii lui Andrei… De aceea, cerem să trimiteţi oamenii voştri şi, fiind de faţă părţile, oamenii noştri, Matia de **Hărău** (Harow, Horou, judeţul Hunedoara) sau Mihail de **Uroiu** (Aran, Aryan, ainclus în **Simeria**, judeţul Hunedoara) sau Ioan fiul lui Samurakus sau Nicolae, fiul lui Toma de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara), din partea acelor Nicolae şi Ştefan de Brănişca, şi Petew, fiul lui Tiburţiu sau Ştefa,. Fiul lui Baas, sau Ioan, fiul lui Blasiu de **Sântămăria** (Bodughazunfalua, judeţul Hunedoara), din partea lui Alexandru… să hotărască drepturile”[724].

---

[724] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 199, pp. 180-182

1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan: „Ţăranii din judeţele Zarand şi Hunedoara voiau să înceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), îşi face apariția aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, şi, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crişan arătă țăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să primească arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, înso-

ţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile ţăranilor, în special pe Crişan. Dar mulțimea de ţărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părțile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criştior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldaţi fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

Primul atac al ţăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Crîştior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curților nobililor şi execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizați. Puţini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Crişţior,** trupa ţăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea din orăşelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt daţi jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înşii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezați. / Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crişan. / Din **Brad**, mulțimea ţăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare

trupă câte o direcţie diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crişan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt ucişi 7 oameni din trupa lui Crişan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Crişţior**, ajunge, în aceeaşi zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că ţăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, şi executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crişan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crişan i se făcu milă de ea şi o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis

la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e română, dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în românește, rugăciunea „Tatăl nostru".

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curţile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculați şi, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați şi înrăiți de nedereptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor", adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mişcarea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenuşă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile următoare, ţăranii distruseră şi arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**,

Geoagiul de Jos etc. O mulțime de nobili şi preoți unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la graniţa țării româneşti.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzându-se atacați de 70 soldaţi grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureşului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncaţi şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executaţi alți 14 prizonieri, precum şi 22 ţărani, prinşi cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu

totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu din **Jibot**"[725].

1785: „**Un episod din viața căpitanului Crişan**. Despre căpitanul Crişan ne relatează Francisc Szilágyi următorul interesant episod, întâmplat la curtea baronului Anton Iosica din **Brănişca**, cu puține zile înainte de începerea revoluțiunii: „În anul 1784, pe la mijlocul lunii lui octomvrie, într-o zi, după-amiază, când baronul Anton Iosica se afla dus la vii, soția dânsului, contesa Maria Teleki, aude deodată lătrând tare în curte câinele de vânat al baronului. Baroneasa, întrebând care e cauza, servitorul îi răspunde că jos, la scară, stă un român, în haine curioase, legat la un ochi, cu o căciulă ìnaltă pe cap, el doreşte să vorbească cu baronul sau cu baroneasa între patru ochi şi, de altmintrelea, zice că el e profet. Dar baroneasa nu voi să se intereseze şi ordonă servitorilor să-l scoată afară din castel. Însă românul aşteptă pe baron afară, la poartă, şi nu trecu mult timp, către seară, baronul se şi întoarse şi întrebă pe omul acesta cine e şi ce voieşte. Iar românul se rugă de baron să-l asculte între patru ochi, fiindcă are să-i spună lucruri importante, şi, de altmintrelea, el e profet. / Baronul însă, nefiind curios să.i afle secretul, ce pretindea el, îi zise să-i spună, aici, îndată, orice ar avea, în prezenţa companionilor săi. Dar românul nu se învoi şi se rugă foarte mult de baron, să fie aşa de bun și să-l asculte, că desigur nu-i va părea rău. / Baronul, însă, crezând că e un pungaş, nu mai stete de vorbă cu el, ci îi dete un şfanţ de argint şi plecă. Românul, văzând că baronul nu voieşte să-l asculte, plecă după dânsul şi, cu o voce tare, îi zise să asculte cel puțin lucrurile ce i le va spune acum. Baronul, uitându-se

[725] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161

înapoi, românul îi zise astfel: „Fiindcă Măria ta nu voieşti să mă asculți, îți voi vorbi acum în pilde: se va scula un crai, care va începe război şi vor umbla oamenii în sânge până la glezne", şi, după cuvintele acestea misterioase se depărtă repede de aci. Dar mai târziu, baronul, meditând asupra acestei întâmplări, îi păru rău, de ce a lăsat să plece omul acesta curios, trimise după primarul satului şi îi ordonă să-l caute, dar nu-i mai putură da de urmă. După două săptămâni, se începu revoluţiunea lui Horia şi, între alte devastări ce se făcură, fu ruinat şi castelul baronului din **Brănişca**. Dar după suprimarea revoluțiunii şi după ce căpitanii fură prinşi, pe la începutnl lui februarie 1785, baronul Anton Iosica, fiind trimis la Alba Ialia, în chestiunea ţăranilor prizonieri din comitatul Hunedoarei, dânsul, cercetând acolo diferitele închisori, intră şi în camera în care era închis Crişan. Crişan, îndată ce observă pe baronul, îl întrebă dacă-l cunoaşte pe el Măria sa. Baronul răspunzându-i că nu-l cunoaşte, Crişan îi aduse aminte că el este omul care se făcuse profet, şi pe care baronul nu voise să-l asculte, în **Brănişca**, înainte de culesul viilor, acum îi pare rău, fiindcă el voise, sub formă de profeție, să facă atent pe baron la evenimentele ce se vor întâmpla, ca să poată lua precauţiunile necesare. Baronul, întrebându-l din ce cauză au făcut aceasta, Crişan îi răspunse că la pasul acesta l-a îndemnat numai recunoştința, fiind că, înainte cu vreo doi ani, aflându-se dânsul greu bolnav, în **Miercurea**, unde zăcea sub streaşina unui otel, se întâmplase că tot atunci trăsese pe acolo şi baronul şi, îndată ce baroneasa auzì de starea mizeră în care se află el, a lăsat bani la otelier şi a ordonat să-l îngrijească bine şi să-i dea tot ce va avea de lipsă, iar după câteva zile, întorcându-se baronul către casă, l-a pus pe carul de bagaje şi la dus până

la Brănişca, unde a rămas până s-a însănătoşit deplin, şi atuncí baronul, mai dându-i si alte daruri, el s-a dus acasă, la **Cărpeniş**. Această mare binefacere a voit el să o răsplătească în modul acesta familiei baronesei şi să-i profețească lucrurile pe care nu le putea descoperi altmintrelea, fiindcă limba lui era legată cu un jurământ înfricoşat". Această întâmplare interesantă chiar şi din punct de vedere psihologic, zice Sziláyi, l-a comunicat-o, în 23 octombrie 1838, baronul Ion Iosica, fostul preşedinte al guvernului transilvan şi fiul lui Anton Iosica"[726].

1868-1907: „La 22 decembrie 1868, „Societatea Primei Căi Ferate din Transilvania" a inaugurat linia Arad – Alba Iulia, traseu construit pentru a facilita exploatarea bogățiilor naturale din zona centrală a provinciei. Pe cei 211 kilometri ai căii ferate Arad – Alba Iulia, se găseau nu mai puţin de 236 de poduri şi podeţe, cel mai important dintre ele fiind podul ce traversa râul Mureș, în dreptul localității **Brănişca**.

Într-o seară seară liniștită de vară, din luna iulie a anului 1907, podul, lung de 255 de metri, ce fusese construit din elemente de metal și de lemn, a fost dinamitat și a sărit în aer, imediat după trecerea trenului accelerat Arad – Brașov. Călătorii trenului au scăpat cu viată datorită unui mic incident, dinamita plasată de atentatori explodând cu întârziere. / Deși mai mulţi săteni din **Brănişca** au declarat faptul că au văzut doi tineri ce s-au plimbat pe pod, cu puțin timp înaintea trecerii trenului accelerat, cercetările întreprinse de autorități nu au reușit să stabilească identitatea atentatorului"[727].

---

[726] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 37, Braşov 1885, p. 4

[727] Bellu, Radu, *Catastrofe, atentate şi sabotaje la căile ferate din România / 1860-1980*, Bucureşti 2022, p. 6

1896: „**Alegerile de la Ilia**… Ne-au durut tare loviturile venite de la a noștri. Nu pot tăcea ticăloșiile unor oameni. Trebuie să numesc persoane ca Partehie Dehel, Mihai Cărmăzan, Iosif Popescu, toți învățători. Era să uit pe dl Cioran din **Branişca**, despre care mi-i greu să mai zic chiar și rău. A fost și un popă între cei rătăciți, care nu mai știi că ce o să se aleagă de capul lui. / Apoi loviturile venite de la notarii „români" iar ne dor. Un Lăcătuş, care ne roagă să-l alegem pe la sinoade și congrese, sta acum în ușă și punea cu sila, în mâna alegătorilor, ţidule contrare nouă. / Unde e apoi și „fiul meu Iuliu", recte Nándra Gyula? Cum a-i cutezat, iubitule, să loveşti cu bastonul peste picioare pe bătrânul preot din **Sârbi**, pentru că n-a băgat țidula ce i-ai dat-o? / Vrednici de laudă și români buni au fost domnii Oltean, Nicolau Iuga, isteț învățător, domnii preoţi din **Branișca** și din **Câmpuri**, învățătorii Popoviciu, Pârvu, Olariu, Rusu și alții, care îmi vor ierta dacă am trecut cu vederea. De asemenea, preoții din notariatele **Vălișoara** și **Căienel**, care să ierte că nu-i scriu aci, căci nu le știu numele"[728].

---

[728] *Revista Orăştiei*, Anul II, nr. 6, Orăştie 1896, p. 2

BRAŞOV

(Brassow, Corona, judeţul Braşov)

1211, Jancsó, Benedek: „În 1211, regele Endre dăruieşte regiunea Brașovului (Barczasag) cavalerilor germani. În timp ce el a fost în țara sfântă, a existat o mare dezordine în țară și se pare că și cavalerii germani au folosit confuzia generală pentru a-și extinde puterea”[729].

1231, Jancsó, Benedek: „În 1550, un sas, pe nume Schesaeus, scria, printre altele, într-un poem latin, următoarele: „Pe malul Oltului, bogat în pește, se înalță celebrul castel, pe care vechii săi locuitori l-au numit Făgăraș. Este înconjurat de metereze şi de un zid imens. În jurul lui se află un număr mare de tribali proprietari de pământ, care sunt supuși legilor și drepturilor care vin din acest castel”. Când Károly Eder a publicat această poezie, el spune că aici se înțelege prin „Triballo” **bulgari, adică olahii din vecinătatea Făgărașului**, precum și **olahii din suburbiile Brașovului se numesc bulgari**, și de aici și numele suburbiei Bolgárszék. Făgăraş este menţionat, pentru prima dată, într-un document din 1231. Acest act pomeneşte pământul Bója, care se află acum în stăpânirea lui Bujul, fiul

[729] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 196

lui Stoja. Cu toate acestea, un anume Thrul, fiul lui Choru, îl revendică drept proprietate a familiei lui. Acest lucru este dovedit de mărturia unanimă a multor martori că acest pământ „a tempore humanam mémoriam” (din vremuri imemoriale) a trecut în stăpânirea strămoșilor săi și că „a temporibus iam quibus ipsa terra Blacorum terra Bulgarorum extitisse fertur” (**din vremurile când se spune că ar fi existat chiar țara blacilor, țara bulgarilor**), când a aparţinut Făgăraşului”[730].

1351, ianuarie 28: Diploma regelui Ungariei Ludovic, sesizat de Nicolae, arhiepiscop de Strigoniu, şi a lui Nicolae, decanul de Braşov, asupra plângerii „pătrimile de dijme al tuturor bisericilor aşezate în zisul decanat de Braşov au fost luate, pe vremea tulburărilor pe seama cetăţilor noastre aflătoare în părţile Transilvaniei, pentru întreţinerea acestora şi le mai păstrează şi acum, luate pe nedrept… Noi, din bunătatea înnăscută a inimii noastre… ţinând seama că din această luare nedreaptă a sus-ziselor dijme s-ar trage nu puţină primejduire şi păgubire pentru mântuirea noastră, cu învoirea prealuminatei principese, doamna Elisabeta, regina Ungariei, maica noastră… am hotărât şi am poruncit că: aşa după cum de şase ani încoace zişii parohi şi preoţi ai bisericilor erau ţinuţi să plătească comitelui de Braşov şi castelanilor noştri pătrimile de dijme, ca dare pentru întreţinerea acestor cetăţi ale noastre, tot aşa trebuie s-o dea şi s-o plătească şi acum, dar numai tmp de doi ani şi nu mai mult”[731].

---

[730] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 133, 134

[731] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 9, pp. 9-11

1351, octombrie 18: Scrisoarea locuitorilor scaunului **Sibiului** (Cybiniensis), adresată lui Ludovic, regele Ungariei, şi reginei Elisabeta, în care îşi mărturisesc fidelitatea faţă de tron, subliniind că „toate parohiile din scaunul **Braşovului** (Brassa) au avut, de la începutul întemeierii acestui scaun, acelaşi drept şi aceeaşi libertate ca şi parohiile noastre sibiene… că n-au fost niciodată lipsite de dreptul şi de libertatea parohiilor noastre… că nici un mirean nu trebuie să ia nimic din dijmele parohiilor, potrivit cu rânduielile sfinţilor părinţi… Dar unii au luat, cu de la sine putere. De câţiva ani încoace, din fiecare parohie a patra parte din dijme, împotriva lui Dumnezeu şi împotriva pomenitului drept”[732].

1351, octombrie 18: Ştefan, ducele Transilvaniei dă de ştire tuturor şi „îndeosebi lui Nicolae, fiul lui Briccius, comite de **Braşov**… că, venind înaintea înălţimii noastre cinstiţii bărbaţi şi domni: domnul Nicolae, decanul şi parohul de Braşov, şi domnul Cristan, parogul de **Ghimbav** (**Widenbach**, judeţul Braşov), plângându-se… că zisele biserici sunt asuprite cu mare împovărare de suszisul Nicolae, fiul lui Briccus, şi de înaintaşii săi… în aşa chip că ei uzurpă pentru dânşii pe nedrept a patra parte din dijmă… / Noi, înduplecaţi de milă… poruncim să nu mai îndrăzniţi a lua parte din dijmele ziselor biserici”[733].

1353, martie 28: Ludovic, regele Ungariei, dă de ştire „că, venind înaintea maiestăţii noastre comitele Iacob, fiul lui Nicolae, fiul lui Sandur, vilicul Braşovului, în locul şi în numele tuturor credincioşilor noştri orăşeni şi oaspeţi

---

[732] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 67, pp. 64, 65

[733] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 69, pp. 66, 67

saşi din **Braşov** şi a celor ce ţin de acest oraş. El ne-a spus şi ne-a arătat că cucernicii noştri strămoşi… i-au înzestrat cu prerogativele şi libertăţile mai jos însemnate, dar că actele lor, făcute cu privire la acele libertăţi li s-au rătăcit din pricina primejdiilor din vremurile tulburi, rugând… a le da înapoi vechea lor libertate”[734].

1355, iulie 9: Se plâng regelui Ludovic „bătrânii, juraţii şi toată obştea orăşenilor, precum şi obştea provincialilor din Braşov că… deşi drept răsplată a credincioaselor slujbe, noi am fost totdeauna înzestraţi şi ne-am bucurat de mângâierea unor libertăţi”, rugând să fie păstrate, dacă „unii dintre castelani sau oameni de orice stare s-ar strădui sau ar îndrăzni să spună că ei au o parte din dijmele bisericilor ţinutului sau districtului nostru”[735].

1357, mai 29, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, venind „Simion, fiul lui Nicolae de **Ghimbav** (Widenbach, judeţul Braşov), şi comitele Iacob, zis de **Braşov**, fiul comitelui Nicolae cel Mare de **Râşnov** (Rosno, judeţul Braşov), pe de altă parte, acest Simion ne-a spus că, deoarece nu are alţi moştenitori, ci doar două fiice copile şi pe soţia sa… toate bunurile sale de moştenire din moşia Ghimbav, pe care le-a primit de la înaintaşii săi… le dăruieşte şi le hărăzeşte, în temeiul înrudirii de sânge, cu înlăturarea celorlalte rude ale sale, pomenitului comite Iacob, zis de Braşov”[736].

---

734 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 181, pp. 192-196
735 AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 326, pp. 340, 341
736 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 154, pp. 142-144

1360, mai 10, Ivanič: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, venind în faţa regelui Ungariei, „Nicolae, decanul de **Braşov**, frate canonic al vostru, s-a plâns că, pentru că pleacă, împreună cu regele, în osebitele lui treburi, voi, socotind aceste drumuri drept o lipsă de la slujbă, i-aţi oprit veniturile sale canoniceşti şi nu l-aţi mai plătit de multe zile în urmă; ceea ce, auzind regele, grozav s-a tulburat în suflet… De aceea, vă îndemnăm ca în tot ceea ce-i sunteţi datori pentru oprirea veniturilor sale, să-i faceţi dreptate prin plata cuvenitei despăgubiri”[737].

1360, octombrie 13, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Benedict, fiul lui Ioan, fiul lui Dominic de **Hăghig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, judeţul Covasna), că nişte locuri de curte, pe care fuseseră ridicate case de piatră, de asemenea trei mori, una pe râul Bârsa şi două pe râul Timişul, fiecare umblând cu câte o piatră de moară, precum şi heleşteele, pământurile de arătură şi fâneţele răposatului Nicolae, fiul lui Pavel, fost jude al oraşului **Braşov**, adică bunicul său după mamă, aflătoare în acel oraş Braşov şi între hotarele şi marginile acelui oraş, au ajuns pe mâini străine şi ar avea nevoie de a fi redobândite şi trecute în stăpânirea lui. Drept aceea, trimiteţi spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia omul nostru, Nicolae sau Blasiu ori Andrei, fiii lui Pavel de **Feleag** (Felek, judeţul Mureş), sau Laurenţiu, fiul lui Mykou de Hăghig, ori Ladislau, fiul lui Dominic, tot de Hăghig, sau ioan de **Arpătac** (Arpataka, Aruapataka, Arwapatak, azi **Araci**, judeţul Covasna) sau, în lipsa aces-

---

[737] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 475, pp. 491, 492

tora, Nicolae, fiul lui Alexandru de **Şard** (Saard, azi **Şoard**, judeţul Mureş), mergând la zisele locuri şi chemând, în chip legiuit, pe toţi vecinii şi megieşii lor, să le ia îndărăt ca bunuri ale lui Benedict, fiul lui Ioan şi, odată luate, despărţindu-le de drepturile altora, să-l pună pe Benedict în stăpânirea lor, dacă nu se va împotrivi nimeni. Iar pe împotrivitori, dacă vor fi unii, să-i cheme înaintea noastră la un soroc potrivit"[738].

1364, octombrie 18, Vişegrad: Regele Ludovic, la cererea orşenilor din **Braşov**, le hărăzeşte „dreptul de a ţine în zisul noştru oraş **Braşov** iarmaroace sau târg anual, cu libertăţi pe care le le au şi iarmaroacele ce se ţin la Buda… şi poruncim cu tărie (judelui şi juraţilor din Braşov – n. n.) să daţi lui Herman şi lui Iacob, orăşeni din zisul Braşov, înfăţişătorii scrisorii de faţă, o copie, cu pecetea voastră"[739].

1368, ianuarie 20: Privilegiul acordat braşovenilor de către Vladislav, voievodul Ţării Româneşti, prevede să hărăzească pe veci acestor **„orăşeni şi locuitori ai provinciei Braşov** libertăţile acestea: că toţi negustorii din Braşov şi din districtul Braşovului, trecând spre ţări străine, pe orice drum al Țării noastre Românesti, afară de drumul Brăilei, vor fi datori să ne plătească pentru mărfurile lor numai de două ori *tricesima*, şi anume o dată, la ducere, şi a doua oară, la întoarcere, în aşa fel încât, la intrarea în ţara noastră, să ne plătească numai o dată *tricesima*, la Câmpulung sau în apropiere, şi, după ce li se va pune acolo pecetea, de către vameşul nostru, să treacă slobozi şi nestân-

---

[738] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 522, pp. 543, 544

[739] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 344, pp. 354, 355

jeniţi prin tara noastră. De asemenea, la întoarcere, să ne plătească *tricesima* lângă Dunăre şi, după ce din nou li se va pune pecetea, să plece mai departe nestânjeniţi prin tara noastră. Iar când aceşti negustori purced, cu mărfurile lor, pe pomenita cale a Brăilei, spre țări străine, vor fi datori să ne plătească numai o dată *tricesima*, la Câmpulung, nu la ducere, ci la întoarcere. Când însă aceşti negustori îşi vor vinde sau cumpăra mărfurile înăuntrul ţării noastre, atunci nu vor fi datori să ne plătească pentru acestea nici vamă, nici *tricesimă* din lucrurile lor, decât la Câmpulung sau în apropiere, şi nu *tricesima*, ci numai dreapta vamă de demult. Pe lângă aceasta, scutim cu totul pe toţi negustorii din Braşov şi din districtul lui de vama noastră de la Slatina. Poruncim chiar ca niciunul dintre supuşii noştri să nu poată şi să nu se încumete a popri sau a stânjeni în vreun chip oarecare pe vreun negustor din Braşov sau din districtul lui, sub cuvântul unor datorii pentru lucruri date pe încredere orașului Braşov sau districtului Braşovului. Spre mărturia acestui lucru, am dat scrisoarea noastră privilegială"[740].

1371, aprilie 24, Sibiu: „Noi, toti locuitorii ţinutului, bătrânii şi orăşenii din scaunul Sibiului, adeverim pe faţă, tuturor cărora se cuvine, că s-au înfățișat chibzuiţii şi iscusiţii bărbaţi, bătrânii din **Brașov**, credincioșii şi adevărații noştri prieteni, dimpreună cu obștea oamenilor din **Rotbav** (*Ruffa ripa*, partea sudică a judeţului Braşov), pe de o parte, și obștea oamenilor din cetatea **Feldioara**, pe de altă parte, pentru a primi hotărârea de împăcare şi de judecată, cu privire la neînţelegerea și pricina dintre cele două părți, care se purta între ei, pentru un pământ, dar,

740 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 286, pp. 450-452

ivindu-se o altă pricină între cinstiţii **orășeni din Brașov** și **oamenii din cetatea Feldioara**, în așa fel că la vremea aceea nu s-a dat și nu s-a adus de noi hotărârea din urmă, în pricinile lor, noi am rânduit celor trei părți potrivnice, sub pedeapsa de o sută de mărci de argint bun, un răgaz de bună și tihnită pace, până la sărbătoarea Sfântului Gheorghe (24 aprilie), în vederea unei bune învoieli și împăcări, cu această împotrivire că acest pământ, pentru care se dezbate și se poartă judecată, să slujească pentru folosinţele și vitele amândurora părților, dar pădurea să rămână în întregime neatinsă"[741].

1377: „De la **construirea cetăţii Branului**, în 1377, găsim pe ungurii din Ţara Bârsei îndeplinind, în afară de slujba de plăieşi, şi slujbă militară la **castelul Bran** şi în **Braşov**, pe care trebuia să o facă saşii. Cum saşii erau însă prea comozi şi aveau altceva de făcut, angajau pe unguri ca mercenari, cu plata lunară de 1 florin. Chiar şi în timp de războaie, când se cerea un număr mai mare de luptători, saşii se achitau faţă de rege şi de țară tot prin angajare de mercenari unguri"[742].

1484: „Cel dintâi preot, despre care se face amintire în cronici că a slujit la altarul bisericii Sf. Nicolae din Scheii-Braşovului, când era încă de lemn, la 1484, a fost Pătru cel bătrân, iar primul protopop: Voicul, despre care nu se știu multe. Al doilea protopop, Iane, a fost un om „învăţat" și scriitor la cetate. Mai însemnat a fost însă al 3-lea, protopopul Miha, fiul popii Dobre, care, întorcându-se din țara sârbească, de la învățătură, în 1576, şi neavând loc

---

[741] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 26, pp. 25, 26

[742] Podea, Ioan, *Monografia judeţului Braşov*, vol. I, Btaşov 1938, p. 56

aici, a slujit un an și câteva săptămâni la Şcheii din Râşnov, apoi, readus la Braşov, la 1591, a ajuns protopop, după moartea lui Iane”[743].

1498: „Castelul **Bran** este zălogit de regele Vladislav, Braşovului, iar la 1651 este cedat, împreună cu satele care ţin de el, definitiv şi irevocabil saşilor braşoveni de principele Ardealului George Rakoczi al II-lea”[744].

1529, iunie 22: „Domnii ţărilor române au intrat în Ardeal, din însăşi însărcinarea regelui Ioan, iar această a lor intrare a fost, întâia oară, în iunie 1529, despre care avem singura însemnare a cronicarului sas Simon Massa, că Petru Rareş Vodă, intrând în ţara Bârsei, a devastat cele trei scaune secuieşti şi, bătând pe ardeleni, sub Marienburg (**Feldioara**), în ziua de 22 iunie, a nimicit toată populaţia”[745]. „Bătălia aceasta a fost dată ,,ad oppidum Mariaeburgum in terra Barcensi die 10.000 Martyrum” (în orașul Marienburg din țara Bârsei, în ziua celor 10.000 de mucenici), după care, în ziua de 29 octombrie, Petru Vodă a cucerit şi oraşul **Braşov**”[746].

1532, Francesco della Valle: „Oraşul **Braşov** nu este prea mare, aşezat în loc şes, întărit cu ziduri şi înconjurat de nişte dealuri mândre şi roditoare, e foarte frumos, are mulţi locuitori; de aici începe provincia Transilvaniei, care este destul de întinsă şi foarte bogată în toate acele

---

743 *Ţara Bârsei*, Anul V, nr. 2, Braşov 1933, p. 135

744 Podea, Ioan, *Monografia judeţului Braşov*, vol. I, Btaşov 1938, p. 52

745 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I, 1527-1572, Bucureşti 1929, doc. 8, p. 7

746 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I, 1527-1572, Bucureşti 1929, doc. 10, p. 8

lucruri care sunt de trebuinţă pentru traiul oamenilor. Are multe mine, cu felurite metale, mai ales mine de aur şi de argint, care răsar din pământ ca plantele, şi multe ocne de sare, care îndestulează nu numai această provincie, ci şi Ungaria şi alte ţări vecine. Se mai găsesc aici şi nişte mine, cu un fel de ceară de culoare pământie, pe care locuitorii o folosesc, de obicei, în loc de ceara obişnuită. Limba locuitorilor de aci se deosebeşte prea puţin de limba germană şi ei se îmbracă după obiceiul vechilor germani. Oraşele din această provincie se cârmuiesc pe seama lor, dar dau ascultare şi tribut regelui Ungariei. Acolo se află multe castele şi nenumărate stăpâniri cu stăpâni osebiţi, care, la marginea acestei provincii, se cheamă secui şi, prin felul lor de trai, se deosebesc de cei amintiţi mai sus, întrucât limba, ca şi toate obiceiurile lor, sunt ca ale ungurilor; şi sunt, totuşi, un neam barbar"[747].

1550, *Chorographia Transilvaniei*: „**Corona** sau **Braşovul**, oraş vestit prin mărfurile turceşti, e aşezat între munţii cei mai frumoşi şi întărit bine cu ziduri, şanţuri şi fortificaţii, are trei suburbii, aflătoare pe trei văi deosebite, din care pe una o locuiesc bulgarii (de fapt, românii din Schei), pe cealaltă ungurii, şi pe a treia saşii. Aproape în fiecare cartier curg la vale pâraie nesecate, născute din tâşnirea binefăcătoare a izvoarelor. Are în lung şi în lat câmpiile cele mai netede, încinse de dealuri dese şi de munţi; este despărţit de Ţara Românească prin munţi foarte înalţi; este bogat mai ales în grâu şi este ca un grânar al neamurilor vecine. Este renumit peste celelalte oraşe, în vremea de acum, prin studiile liberale. S-a clădit acolo, de curând, Biblioteca, neîntrecută vreodată de o alta mai ves-

---

[747] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 324

tită, după risipirea Bibliotecii din Buda, a lui Matiaş Corvin. Aşezat aproape de hotarele şi marginile secuilor, fie că cineva ar vrea să-l numească, cu un cuvânt grecesc, Stephanopolis (Cronstadt), fie, cu unul pe jumătate barbar, Cronopolis, fie, împreună cu ungurii, Braşov, el se află în partea cea mai adâncă a Transilvaniei, pe care panonii o numesc, cu un nume osebit, Burcza, iar ai noştri Burcia, fie, după numele râului care curge pe aci, sau de la cuvântul însemnând rădăcină, cum dacă ai spune în limba noastră Wurczia; aceasta este părerea primită şi se poate ca, din cauza acestui nume, emblema pentru cei din Bârsa să fie o rădăcină, trecută printr-o coroană.

Iar partea aceasta a Bârsei este cu mult mai frumoasă şi e în aşa fel împărţită, prin aşezarea locului, încât poate fi socotită aproape ca o altă Transilvanie: căci este închisă de pretutindeni de munţi, e despărţită de secui printr-un râu, numit de Ptolemeu Alutato (Olt). Pe dinăuntru, este toată nespus de îngrijită, ai spune hotărât, văzând-o, că este o grădină. Dar şi acest oraş, ca să sfârşesc în puţine cuvinte ceea ce am început, este cuprins într-un fel de adâncitură a acestui loc, între munţi foarte înghesuiţi şi în lăţime este închis, pe de lături, de două rânduri de ziduri, ce ies în afară, şi este dominat, de sus, de fortificaţii, aşa că nu i s-ar putea face înconjurul decât de pe povârnişul cel mai înalt al munţilor. Un îndoit şanţ, de o mare adâncime, înconjură pretutindeni zidurile, în care sunt cuprinse turnuri, din loc, în loc; în lungime, coboară, împreună cu valea, încât pare a fi aproape de formă pătrată. Iar suburbiile împlinesc ce mai rămâne din văi înafara zidurilor. Acolo locuiesc, amestecaţi, aceşti saşi, împreună cu secuii. Aproape toată partea ce rămâne din acest loc, până chiar printre strâmtorile munţilor, o ocupă românii. Aici au o biserică, unde slujeşte

un preot. De aici, mai departe, iarăşi locuiesc saşi, în cătune foarte lungi, împreună cu secui. Dar în oraş nu sunt primiţi să locuiască decât germanii. Dintre clădirile măreţe din oraş, primul loc îl ţine biserica de piatră (Biserica Neagră), închinată Fecioarei Maria”[748].

1558: „La sfârşitul anului 1558, Heraclides (viitorul Despot Vodă al Moldovei – n. n.) a trebuit să fugă. A evadat în Transilvania. S-a stabilit la **Brașov** și a dezvoltat, aici, genealogia familiei sale, care s-ar trage din Hercule şi își are originile până la Triptolemos, menționeând familiile Njeman, Heraklides, Brankovics și Dragoşizii printre antecesori. Cu această încrengătură genealogică, a bătut și la ușa lui Ferdinand, dar acesta nu l-a ascultat. Voievodul Alexandru Lăpuşneanu a aflat, în cele din urmă, unde stătea „nobilul său unchi”, iar aventurierul nostru era în mare pericol, să rămână la mila orașului Braşov sau a lui Zsigmond János, de dragul vecinătății. La **Braşov**, nu-l cunoşteau încă, oamenii credeau în domnia sa, ba chiar i-au dat un împrumut de 50 de forinţi din bunurile de valoare ale sfatului orăşenesc, pe care l-a rambursat în 1560. Fugind de acolo, a plecat spre Polonia, pentru a se alătura prietenilor săi buni, nobilii protestanți”[749].

1566, Giovan Andrea Gromo: „**Braşovul**, numit şi Varşovia, unul dintre cele mai frumoase oraşe din ţara întreagă, în ceea ce priveşte clădirile, străzile şi populaţia, şi cel mai înfloritor dintre toate, în privinţa comerţului. Este aşezat între munţi foarte frumoşi şi închis de ei, din toate părţile; are şanţuri late şi adânci, umplute cu apă, care

---

748 AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, pp. 216, 217

749 Thallóczy, Lajos, Csömöri Zay Ferencz / 1505-1570, Budapest 1885, pp. 117-151

izvorăşte din trei părţi, cu lacuri adânci şi, afară de aceste şanţuri, pe latura cealaltă, spre răsărit, se află un munte foarte înalt şi prăpăstios, care nu îngăduie, din partea aceasta, nici să fie bătut cu tunul oraşul, nici să fie luat cu asalt, atât din cauza povârnişului său stâncos, cât şi din cauza marii lui apropieri de zidul oraşului, care, în această parte, are un şanţ dublu şi, între aceste şanţuri, se află o curtină de pământ, cu bastioane dispuse cu chibzuinţă, după sistemul modem, şi, deşi cam mici, sunt totuşi sigure şi nu sunt nepotrivite pentru respingerea unui atac. Aş putea asemăna acest munte cu renumitul fort Palamides, de lângă Nauplia, în Grecia, care la fel împiedică să se dea orice asalt din partea aceea sau să se bată oraşul mai tare cu artileria, dar găsesc această deosebire că, dacă fortul Palamides ar cădea în mâinile duşmanului, ar putea pricinui mari stricăciuni caselor, măcar că ar aduce puţină stricăciune zidurilor oraşului, şi că ar tăia asediaţilor orice ieşire din oraş şi orice ajutor de pe uscat, dar acestălalt nu poate aduce nici o stricăciune, în nici un fel, din cauza prea marii sale înălţimi şi a peretelui său prăpăstios şi a depărtării sale prea mari de celelalte drumuri.

Aşa după cum oraşul este aşezat la gurile a trei văi, tot astfel are trei suburbii mari; una, la apus, pe unde se merge în Transilvania, a doua, la sud, pe unde se merge în Ţara Românească, mai cotind spre răsărit, îndată după ieşirea din vale, şi a treia, spre nord, pe unde duce drumul spre Moldova; una e locuită de români, una de secui, şi cealaltă de ţărani de ai saşilor. El are un teritoriu întins, neted, mănos în cereale, vin şi carne, şi mai ales în in şi cânepă. **Are un institut de învăţământ pentru toate artele liberale**, vrednic de toată cinstea, **cu o bogată bibliotecă**, ce poate sta alături de cele mai vestite dintre

ele. Casele sunt arătoase, străzile foarte frumoase şi largi; pretutindeni se văd pâraie cu apă curgătoare, care aduc oraşului folos şi mare frumuseţe. Deasupra acestor străzi, pe acea parte a muntelui, care este la adăpostul atacurilor inamice, se ridică trei castele foarte puternice, şi foarte întărite şi păzite, care domină căile de intrare în oraş şi nu îngăduie să se aşeze vreo tabără într-o parte oarecare, afară doar în vârful munţilor, de unde însă nu i se poate aduce oraşului nici o vătămare, după cum s-a dovedit, în fapt, în mai multe rânduri, atât împotriva moldovenilor, asupra cărora a câştigat oraşul o mie de izbânzi, cât şi împotriva turcilor, când a fost apărat de Ştefan Mailat. Aici s-ar putea adăuga o lucrare de cea mai bună apărare şi cu mare uşurinţă, care se va arăta când va fi nevoie.

Aici se adună toate popoarele învecinate, ca într-o hală comună de mărfuri, şi se găsesc, totdeauna, turci, greci, moldoveni, munteni, secui şi alte neamuri. Printre monumentele mai însemnate ale oraşului, se numără şi o biserică, ţinută în mare cinste, clădită din lespezi de piatră din cea mai bună, şi numită după Fecioara Maria, unde slujba se face de preoţi numeroşi, după datina lor, cu toată cucernicia. Dregătoriile oraşului sunt în mâinile unor oameni cărturari, în vârstă matură, de mare înţelepciune şi greutate, dintre care cei mai mulţi vorbesc mai multe limbi. Ei nu ar îngădui ca alţii, decât doar cetăţenii oraşului, să ajungă în vreo slujbă sau ca cineva, care nu e sas, să locuiască în oraş.

Mărfurile aduse pe această piaţă sunt, în cea mai mare parte, pânzeturi, apoi piei de vulpe, de lup, de râs şi de jder, în mari cantităţi. În afara zidurilor oraşului, suburbiile amintite împlinesc tot locul rămas dintre aceste ziduri şi munţi.

Această Ţară a Bârsei este despărţită de Secuime, spre nord şi vest, prin râul Olt, spre est, prin munţii cei înalţi, de Ţara Românească, şi spre sud (!), de regiunea Făgăraşului şi a Sibiului. Părăsind oraşul Braşov, prin suburbia de la sud, după un drum de două zile, se iese din vale şi se intră pe un loc neted frumos, plin cu livezi şi pâraie limpezi de munte. Mai înaintând vreo opt mile, ajungem la o cetate foarte puternică, numită **Râşnov**, clădită pe vârful unei stânci, pe un munte înalt şi despărţit de ceilalţi, la care se poate ajunge numai pe o potecă lată de vreo trei paşi, şi aceasta urmând şerpuit, în loc descoperit. Sub această cetate, lângă drumul mare, se află un târg bine populat şi cu viaţă negustorească, ai cărui locuitori se refugiază, de obicei, în cetatea amintită, în timp de război, iar în vremuri de linişte, ea e păzită de un slujbaş, numit de oraş, cu un număr mic de români. La o depărtare de alte opt mile, de acea cetate, găsim un alt castel foarte puternic, aşezat pe o înălţime în întregime stâncoasă, în mijlocul unei văi înguste, prin care se trece în Ţara Românească, acolo unde aceasta se mărgineşte cu Moldova şi este despărţită, prin chei foarte înguste, de alţi doi munţi, inaccesibili din cauza pereţilor lor abrupţi şi a codrilor deşi, ce-i îmbracă.

Pe sub castel, curge un râu de munte limpede, care dă nu numai cei mai gustoşi păstrăvi, lipani şi alţi peşti buni, ci şi pietriş de aur curat, în mare belşug, care se pescuieşte cu ajutorul unei site zăbrelite, din nuiele, întocmai la fel cum se prind peştii în unele locuri. O asemenea pescuire de aur este îngăduită numai acelora care au învoirea principelui, ce o arendează, în schimbul unei mari cantităţi de aur. Castelul acesta se numeşte **Bran** şi este foarte bine păzit şi totdeauna bine înzestrat cu tot ce e

trebuitor pentru o apărare puternică, şi stă, de asemenea, sub privegherea sfatului orăşenesc al Braşovului”[750].

1574, Pierre Lescalopier: „În ziua de 24 iunie, am trecut peste un alt torent, la poalele primului munte din Transilvania. Apoi, am trecut muntele pomenit, înalt, greu de suit şi plin de păduri întinse, şi în vârf am găsit prima strajă din Transilvania, într-un mic castel, care nu are nici o uşă şi ei intră înăuntru cu o scară, pe care o trag după ei. Acest castel se numeşte **Bran**, de unde am scoborât la Neustadt, sat de germani de origine saxonă; ungurii şi românii îl numesc **Cristian**. Acolo am găsit o biserică, întocmai ca ale noastre, şi, intrând înăuntru, am ascultat slujba lor de seară, în limba latină, care m-a bucurat, dar auzind, la sfârşitul unui imn, că se rugau: „şi nimiceşte tirania papistăşească şi turcească”, am înţeles că erau luterani. Vitraliile şi pereţii, zugrăviţi cu povestiri sfinte, erau ca ale noastre şi preoţii erau îmbrăcaţi ca ai noştri…

Braşov, pe care saşii îl numesc Kronstadt este primul oraş din Transilvania. Credeam că sosisem la Mantova, atât este de frumos oraşul, cu case pe dinafară, toate vopsite în ulei, cu biserici frumoase, ziduri bune, pardoseală frumoasă, populaţie civilizată şi îndatoritoare”[751].

1580, Antonio Possevino: „**Corona**, numit de unguri **Brassov** şi de saşi, care-l locuiesc, **Kronstadt**, este un târg de mărfuri bogat şi foarte populat şi este renumit pentru negoţul pe care-l fac ei cu secuii, muntenii, moldovenii, armenii şi grecii şi alţii, care roiesc aci. Oraşul, dacă îi socotim înconjurul său, este ceva mai mic decât Sibiul,

---

[750] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 356, 357

[751] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 429, 430

dar împreună cu cele trei suburbii, care se întind pe trei văi, este mai mare; una dintre acestea este locuită de români, cealaltă de unguri, a treia de acei ce-şi zic saşi, adică germani, şi care cultivă cu hărnicie pământul. Oraşul are o formă aproape pătrată, este foarte bine întărit şi bine clădit, înconjurat cu două rânduri de ziduri şi turnuri sau bastioane, şi cu două rânduri de şanţuri, şi este aşezat între munţi nespus de frumoşi, într-un loc neted şi mlăştinos (!) şi, de aceea, nu este supus primejdiei de a fi minat. Aproape în fiecare uliţă curg şuvoaie de apă, care izvorăsc în mare număr în toată acea regiune. Biserica principală a acestui oraş este închinată Sfintei Fecioare, odinioară era plină de credinţă, astăzi de erezie. Odinioară, lumea se dedica aici, cu sârguinţă, învăţăturii. Şi locuitorii susţin că, după acea vestită bibliotecă, pe care a facut-o regele Matei Corvin, la Buda, nici o altă bibliotecă din regat nu a fost mai bogată şi mai completă ca aceasta, care se află în acest oraş. Apoi regiunea în care este aşezat oraşul este aproape ca o altă Transilvanie, deoarece este înconjurată de munţi şi despărţită de Ţara secuilor printr-un râu, pe care Ptolemeu îl numeşte. Iar ţinutul, care este întocmai ca o grădină minunată, se numeşte Ţara Bârsei şi, pe latineşte, mai corect, Burcia, fie după un râu cu acel nume sau poate pentru că are ca insignă pe stema ţării o rădăcină, pe care germanii o numesc Wurcza, cuprinsă în mijlocul unei coroane regale. În veacul nostru, acest oraş a fost asediat de către Ştefan, palatinul Moldovei, care era cel mai mare duşman al acestui oraş, l-a împresurat cu armata, vrând să-l ia cu asalt. Dar depărtarea munţilor, unde a fost aşezată artileria, făcea ca ghiulelele să cadă fără nici o ispravă în cetate, fără

să facă vreo pagubă caselor, din care el s-a retras cu pierderea faimei sale şi cu mare pagubă”[752].

1595, noiembrie 26, Filippo Pigafetta: „Hotărîrea dietei din urmă, de la **Braşov**, a fost ca să fie trimis Ştefan (Răzvan), voievodul Moldovei, cu oastea sa, de 1.000 de pedestraşi şi 600 de lăncieri, şi cu trupe de ajutor, de la principe, în total, deci 5.000 de combatanţi, şi să-l alunge pe voievodul Ieremia, aşezat de cancelar, de turci şi de tătari, cu poruncă şi către voievodul Ţării Româneşti să-l ajute; ca domnul Silvio să rămână, cu trupa sa, şi să ierneze la **Lipova**, cu scopul de a da asalt Timişoarei, cu toată armata care ar merge acolo, împreună cu principele, de cum va fi cu putinţă; până atunci, va merge fiecare să se odihnească de oboselile de acum”[753].

1599, octombrie 17: Mihai Viteazul „a intrat brusc în Transilvania, prin strâmtoarea Bodza (Pasul Buzău), la 17 octombrie, fără să întâlnească nici cea mai mică rezistenţă la graniţă sau în strâmtoare. / Ca prim loc de tabără în Transilvania, a ales lunca lui János Béldi, din Cheile Bodzei (Pasul Buzău), care oferea pășuni bogate cailor. De acolo, l-a trimis pe György Makó și, cu el, pe doi nobili din **Triszék** (lângă **Lemnia** şi **Mereni**), István Havassalyi, István Dömöllyi, și chiar János Tamásfalvi, printre secui, pentru a-i excita și a-i forța să i se alăture, altfel amenințând că va devasta Ținutul Secuiesc. Nu a fost greu să-i inciți pe secuii nemulțumiți din **Triszék**, **Csík** și **Gyergya**, cu promisiunea de a le restabili vechea libertate. Secuii s-au adunat în masă sub steagul voievodului, au distrus cas-

---

[752] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 546, 547

[753] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, p. 554

telul **Trószék** („Székely-bánja” – la sud de **Leţ**), construit pentru a-i ține în frâu, și s-au grăbit în masă după armata voievodului, spre **Fogaras** și **Szeben** (Sibiu). Voievodul a apreciat foarte mult sprijinul scaunelor și le-a acordat întotdeauna atât de multă atenție și onoare, încât i-a încântat pe secui.

Voievodul a mutat tabăra la **Prejmer** (Prázmár) şi i-a invitat pe conducătorii **Brașovului** să-i predea orașul. Sașii, aducând provizii și o căruță cu cuverturi de pat, în dar pentru armată, s-au prezentat în fața voievodului și l-au întrebat: nu vrea să se rupă credința dată domnitorului, să rezolve mai întâi chestiunea cu cardinalul; la rândul lor, ei au promis că nu vor întreprinde nici o acțiune ostilă împotriva lui, ci că vor părăsi orașul lor nevătămat. Mihai, văzând că se tem atât de mult de el, cât și de prinț, s-a mulțumit să accepte neutralitatea și a promis că **Braşovul va fi cruțat** și chiar **nu s-a atins de Brașov**, împiedicându-i pe soldați să-l jefuiască.

Din **Prejmer** (Prázsmár), unde nici o casă nu a mai rămas în stare locuibilă, armata valahă a înaintat în trei grupe. Au inundat toată Ţara Bârsei (Barczasag), cu excepția regiunii izolate Elözönlötték, fiecare sat de acolo având motive să-şi plângă pierderile. Valahii şi-au așezat a treia tabără la **Szúnyogszeg** (lângă Braşov), localitate care apoi a fost și ea incendiată. De acolo, au jefuit satele învecinate și au făcut o incursiune la conacul lui János Béldi, din **Feldioara** (Földvár), din apropiere, pentru a se răzbuna pe bogatul domn secui, pentru că l-a adăpostit pe fostul adversar al voievodului, voievodul Mihnea. Această găzduire l-a costat pe Béldi, care era în parlamentul Fejérvár

(oraş în Ungaria), șase sute de oi, arderea conacului și jefuirea tuturor averilor sale”[754].

1629, David Frölich: „**Braşovul**, un oraş populat, vizitat pentru târgurile lui săptămânale, este aşezat între munţi foarte frumoşi. Este întărit cu ziduri înalte şi bastioane, dar, din cauza îngustimii văilor, n-are şanţuri. Se mândreşte cu clădiri alese, care însă sunt, în cea mai mare parte, acoperite cu şindrilă. Pe toate străzile curg pârâiaşe, care cară gunoaiele la vale. Are trei suburbii mari, dintre care una este locuită de bulgari (aşa mai erau numiţi români din Schei – n. n.), a doua de unguri şi a treia de saşi şi secui. Ioan Honterus, a înfiinţat aici şi a introdus reforma în biserică şi în şcoală; totuşi, mai anii trecuţi, oasele lui au fost scoase, cu mare îndrăzneală, din mormântul bisericii şi, în locul lui, a fost pus cadavrul unui prost oarecare. Aici trebuie însemnat, în treacăt, faptul că ardelenii, în loc de lespezi funerare, acoperă mormintele noi cu covoare turceşti sau persane de mare preţ”[755].

1661, Evlia Celebi: „Descrierea marelui oraş şi a trecătorii vechi **Braşov**. Prizonierii mei îmi povesteau că a fost clădit de un crai, cu numele de Andrei (prima menţiune a oraşului Braşov datează din anul 1235). Stă sub ascultarea crailor Ardealului şi este reşedinţa căpeteniilor bisericii saşilor. Aceşti saşi nu s-au răzvrătit niciodată împotriva otomanilor, pentru că sunt nişte negustori bogaţi, oameni cu cap şi prevăzători. Căpitanii, episcopii, birăii acestei cetăţi au venit, cu toţii înarmaţi şi călări, având în mâini

---

[754] Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893, pp. 9-20, 27-36, 48-87

[755] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, pp. 50, 51

sceptre de argint, în întâmpinarea soldaţilor noştri şi ne-au dat sălaş în mahalaua oraşului. Pe ceilalţi ostaşi i-au condus într-un loc din partea de apus a oraşului, unde aceştia şi-au aşezat corturile. După aceea, numărându-i numaidecât pe cei patru mii de soldaţi ai noştri, au dat fiecăruia câte o jumătate de oca de carne şi câte o oca de pâine şi au mai adus diferite alte mâncăruri şi băuturi, pe care le-au dat fiecăruia, zicînd: „Zece zile, sunteţi oaspeţii noştri. Cu voia lui Allah, vom strânge birul padişahului şi, în a unsprezecea zi, vă vom lăsa să plecaţi". Ne-au dat această veste bună şi numaidecât s-au apucat să strângă birul, iar eu, sărmanul, am început să cercetez cetatea, în toate părţile ei.

Forma cetăţii. Este o cetate mare, aşezată pe un loc înalt, într-o regiune de dealuri, având o întăritură separată. Dar, aflându-se pe locul cel mai înalt, construiseră, în partea dinspre miazănoapte, ca măsură de prevedere, alte două bastioane puternice, în formă de cetate, astfel că cetatea se izolase de deal. Cetatea este o construcţie rezistentă şi are bastioane mari, iar pe fiecare din ele se află câte patruzeci-cincizeci de tunuri balimeze. Are o garnizoană de două mii de soldaţi. Între ei nu se găsesc absolut deloc austrieci şi nici nu-i primesc.

În cetate, se află în total zece mii de odăi, căci în toate palatele sunt câte cinci, până la zece, locuinţe joase şi cu etaj, zugrăvite în culorile cameleonului. Toate sunt palate frumoase, clădite după regulile geometriei şi acoperite numai cu olane de culoare verde, galbenă, albastră şi albă. Câteva mii de case sunt acoperite cu şindrilă şi au tot felul de ferestre şi de balcoane şi încăperi cu cristal şi sticlă lucioasă. Este un oraş minunat, cu case frumoase şi dese, aşezate în rânduri, unele după altele. Are şaptezeci de

biserici, dar douăzeci şi două din ele sunt mănăstiri şi în fiecare din acestea locuiesc câte două sute de vlădici şi popi. Toate au acoperişuri făcute din bronz galben şi din cositor, iar crucile din vârful clopotniţelor strălucesc ca aurul. Birăii au zis că ,,oraşul are patruzeci de mii de odăi”. Şi acesta e înconjurat de un singur rând de ziduri. În nici o ţară nu se mai găsesc asemenea palate, zugrăvite în atâtea culori strălucitoare ca raiul şi înzestrate cu vii şi grădini, ca cele de aci.

Târgul oraşului, bazarul şi toate străzile sunt construite în forma tablelor de şah; are două mii de dughene, dar nu sunt toate pe strada principală. Meşteşugarii lucrează în casele lor şi, după obicei, femeile şi fetele vând produsele la piaţă. Pe străzi abia te poţi mişca de mulţimea oamenilor. După socotelile birăilor, în cetate se află o sută de mii de oameni, deoarece cetatea fiind oarecum ferită de primejdia otomană, foarte mulţi negustori s-au strâns în ea. Cu toate că în bazarul ei nu se află, ca în oraşele greceşti, bedestane cu cupole, în bazarul ei poţi găsi totuşi cele mai multe din mărfurile pe care le produc arabii, persanii, indienii, cei din Buhara, Malta, moscoviţii, leşii, cehii, suedezii, austriecii.

Diferitele aromate parfumate îţi îmbie creierul, iar mirosul de talatin te ameţeşte. Are vreo şaptesprezece hanuri. Negustorii străini trag la aceste hanuri şi aici se întâlnesc negustorii din cele şapte zone ale pământului, pentru că oraşul acesta este Egiptul Ardealului.

Clima este plăcută. Are nenumărate vii şi grădini; strugurii au gust dulce. Prunele, merele, perele şi pâinea albă de aici sunt vestite. Oraşul se află la marginea zonei a cincea a pământului. Stând de vorbă cu notabilii, cu cărturarii şi cu medicii acestui oraş, am petrecut mult cu ei. Am

încărcat, şi de aici, în căruţe de grâu, cincizeci de mii de guruşi, ca bir al miriei, iar unii dintre agale şi alaibei au primit câte o bucată de stofă şi ţesături. Şi mie mi-au dat două bucăţi de stofă şi două bucăţi de pânzeturi, şi un ceas smălţuit”[756].

1687, Luigi Ferdinando Marsigli: „Apoi ducele însuşi a detaşat pe contele Veterani, să ocupe mai multe localităţi mai puţin însemnate, ceea ce s-a și realizat din fericire. Iar el, îndreptându-şi grosul trupelor către **Sibiu**, unde se retrăsese principele (Mihail I Apafi, principele Transilvaniei între anii 1661-1690), şi magnații din cârmuirea ţării, a dat ordin să-l asedieze, dacă nu ar capitula, potrivit dispoziţiilor tratatului care se negocia. Dar informaţiile obţinute asupra acestei cetăţi fiind contradictorii, iar ducele nevoind să rămână în incertitudine, într-un anotimp atât de înaintat, voia să mă trimită pe mine sub pretextul unei misiuni, la principele Apafi, care se afla înlăuntrul cetăţii. / Când eram pe punctul să execut ordinul acesta, au sosit în tabăra noastră de la Blaj delegaţii care aveau împuternicirea de a supune împăratului întreaga Transilvanie, afară de cetățile **Brașov** şi **Făgăraş**”[757].

1687, octombrie 27: **Tratatul de la Blaj** stabilea „trecerea ţării în posesiunea Casei de Habsburg”, iar la punctul 1, din capitolul I, se stabilea că „Principele va ţine în lăuntrul ţării, în iernatic, o parte din armata imperială şi, pe lângă observarea de disciplină militară bună, va lăsa să se aşeze în cetăţile şi fortăreţele **Sibiu, Cluj, Bistriţa, Alba-Iulia, Sebeş, Orăştie, Oşorhei** (Osior-heiu), **Deva,**

---

[756] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 609, 610

[757] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, p. 49

Gherla, Şimleu, Mănăştur (Monastur), **Teiuş**”[758] . „După Cluj şi Sibiu, toate celelalte cetăţi şi fortăreţe ale Transilvaniei s-au supus fără nici o rezistenţă. Singur, **Braşovul** se opusese la ocuparea germană; a şi păţit-o, încât o va ţine minte prin toate generaţiile”[759].

1848: „Pe 5 decembrie, secuii au ocupat **Prejmerul** (Prázsmár) şi au luat pe **Caşolţul** (Hermány); pe 9, s-au ciocnit cu Heydte, dar acesta i-a respins; pe 13, Sándor Gál a atacat tabăra lui Heydte (Friedrich August Freiherr von der Heydte), a împrăștiat-o și obligat-o să se retragă. Pe 16, s-a răspândit vestea că Bem se apropie şi au avut loc mai multe bătălii, în zilele următoare; pe 23 inamicul l-a atacat **Tălişoara** (Olasztelek) din Rika, iar husarii lui Kossuth, surprinși, s-au retras la Trei Scaune (Háromszék). Secuii s-au întors apoi acasă și Háromszék negociază cu Înaltul Comandament austriac. Pe 26, cer un armistițiu de la generalul locotenent Gedeon, pe 28 încheie acordul de la **Araci** (Árapatak), conform căruia regimentul de infanterie de grăniceri secui și regimentul de husari secui își păstrează armamentul integral; garda națională și organizațiile de gardă națională au fost desființate. Au trebuit să predea armele și caii lor reședinței imperiale. Pe 2 ianuarie a fost ratificat acordul încheiat la Araci (Árapatak), care a fost acceptat și de comitetul de 24 de membri, la 3 ianuarie, și a decis să fie implementat de comisia de pace, formată din zece membri. Pentru ca pacea să intre în vigoare, Gedeon a pus condiția ca principalii soldați secui și reprezentanții civili ai comunității secuilor să depună jurământul de loialitate, la Brașov. La 5 ianuarie, o parte din ofițerii

---

758 Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, p. 63

759 Ibidem, p. 66

regimentelor de grăniceri secui, sub conducerea lui Sombory, s-au prezentat la **Brașov** și au depus jurământul de loialitate lui József Ferenc. Pe 6 ianuarie, Medgyes Puchner a emis o proclamație poporului secui și a promis că, dacă se vor întoarce la loialitate față de rege, vor primi același tratament ca și celelalte națiuni ale monarhiei. 86 de sate au trimis doi bătrâni secui, de peste 50 de ani, la **Braşov**, și au depus jurământul în numele poporului.

Motivul imediat pentru a negocia cu Gedeon a fost că colonelul Sombory a pierdut bătălia de la capătul podului, pe 24 decembrie. Întregul ţinut Trei Scaune a trăit în mijlocul celor mai mari griji. Totuși, de îndată ce a venit vestea că Ferdinand al V-lea a abdicat și generalul Bem a invadat Transilvania, cu armata maghiară, descurajarea secuilor a fost înlocuită cu speranță. Judecătorul regal Albert Horváth a convocat Comisia legislativă, pe 10 ianuarie, la **Sfântu Gheorghe** (György Sepsiszent), pentru a depune jurământul de credință, dar s-au prezentat foarte puțini oa-meni și doar câţiva au depus jurământul. Prin Cluj se răspândise deja vestea intrării lui Bem în aceste scaun, cu o forță deplină, după care unii dintre cei prezenți au depus jurământul, iar cealaltă parte a trecut de partea lui Wochenblatt, imediat ce au apărut primele știri tipărite despre intrarea generalul Bem în Trei Scaune.

Mulțimea secuilor, adunată în locuri publice, nu a fost de acord cu depunerea jurământului de loialitate și a fost nevoie doar de o mică scânteie, pentru a-i reaprinde speranța. Acum se știa că Bem înainta triumfător și că a învins armata austriacă, la Bistriţa. Delegația secuiască, care a apărut la Bistrița, a raportat generalului despre înțelegerea încheiată cu Gedeon; a explicat că poporul secui avea cea mai mare încredere în Sándor Gál și l-a rugat pe

Bem să se grăbească, cu armata sa, în Țara Secuiască. Bem a oferit delegației câteva sute de forinți bani de argint, l-a desemnat pe locotenent-colonelul Forró să li se alăture și a trimis un certificat de numire a lui Sándor Gál, precum și o proclamație către secui, în care îi informa că nu îi datorează nimic lui Gedeon; contractul încheiat cu acesta este considerat nul de drept"[760].

1849: „Invazia a fost efectuată din două părți: în nord-est, prin **Bistriţa** (Besztercze), pe valea **Prundul Bârgăului** (Borgó-Prund); în sud-est, pe lângă **Braşov** (Brasó), prin cheile **Bran** (Tórcsvár) și pasul Predeal (Tömös). În nord-est, în localitatea bucovineană Vatra Dornei, sub comanda generalului Grotenhjelm, se aflau 10.500 de ruși, gata să pătrundă în Transilvania; maghiarii au format avangarda brigăzii, de 3.000 de oameni, pe care a condus-o la Urban, punând-o sub comanda locotenentului colonel Springinsfeld. Armata invadatoare a împăraților aliați era formată dintr-un total de 13.500 de oameni. / În partea de sud-est, generalul Lüders era liderul armatei ruse, care era formată din 28.000 de oameni. Armata austriacă, care fusese comandată, mai înainte, în timpul incursiunii în Banat (Bánság), de Puchner, se afla acum sub ordinele lui Malakovski şi ale generalului Clam-Gallas, şi număra 11.000 de oameni înarmați. Forța totală de invadare a crescut, astfel, la 39.000 de soldaţi, în această parte. O jumătate din armata rusă stătea lângă defileul **Bran** (Tórcsvár), pe 18 iunie. Sarcina lui Clam-Gallas era să aștepte lângă defileul **Turnu Roşu** (Vöröstorony), până când trupele ruse, care urmau să pătrundă spre Brașov, au luat **Sibiul** (Szeben), ca să poată înainta în Transilvania.

[760] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

Bem s-a putut opune acestei forțe de 52.500 de oameni, în Transilvania, cu aproximativ 26-27.000 de militari, care erau staționați în următoarele tabere, îa momentul invaziei: / La **Braşov**, sub comanda colonelului Sándor Kiss, aproximativ 4.000 de oameni au fost împărțiți între pasul Predeal (Tömös) și pasul Bran (Törcsvár). / Aproape 4.000 dintre oamenii noștri, sub comanda lui Ihász, apărau Sibiul și, o parte, defileul **Turnu Roşu** (Vörös-Torony). / Pentru a nu lăsa strâmtorile de est neprotejate, Sán-dor Gál a trimis 5.000 de oameni, sub steagul său, în ținutul secuiesc, cu care a veghea pasurile Oituz (Ojtos) și Ghimeş (Gímes). / În jurul **Bistriţei** (Besztercze), locotenent-colonelul József Dobay a apărat întăriturile din **Borgó-Prund** și Pasul Radna cu șase mii de soldați.

Restul armatei, de 8.000 de oameni, au apărat Fehérvár (**Alba Iulia**), aflat sub asediu, și au supravegheat taberele din munţii Zlatnei, sub comanda locotenent-acolonelilor Inczédi și Beke. / Generalul-locotenent Bem, când s-a întors, din Banat, în Transilvania, în prima săptămână a lunii iunie, a cerut noi recrutări, pentru a putea înlocui cei zece mii de soldați, pe care îi lăsase în Banat (Bánság), dar cât mai repede, până la invazia rusă, care era pe cale să înceapă. Cu toate acestea, nu mai era suficient timp pentru asta și doar două dintre batalioanele sale, 133 și 134, mai puteau fi oarecum echipate. După ce și-a făcut aranjamentele la **Sibiu**, a pornit, pe 8 iunie, într-o inspecţie a trupelor stați-onate la strâmtori. După ce și-a încheiat turul, a plecat la **Cluj-Napoca**, unde femeile l-au onorat cu o sabie decorativă; și a călătorit la **Oradea** (Nagy-Várad), unde l-a întâlnit pe Kossuth, pe 19 iunie. Unul dintre subiectele acestei întâlniri a fost soluționarea certurilor și fricțiunilor în care s-a implicat Bem, pe de o parte, cu generalul Véc-

sey, în timpul campaniei sale la Banat, și, pe de altă parte, cu gu-vernul, datorită decretelor sale arbitrare, emise în Banat și Transilvania, care ignorau administrația politică. Celălalt subiect era mai important decât acesta, care vizau faptul că, dacă norocul armelor noastre nu ne favoriza la **Feleac** (Felduna), unde Görgey tocmai își începuse ofensiva în aceste zile, după nefericita bătălie de la Zgigard, armatelor noastre le-ar fi fost greu să fie concentrate la Tisa, acolo unde Bem avea să preia controlul principal asupra lor. Acest lucru i se părea cu atât mai urgent lui Kossuth, cu cât Jellasics înaintase deja până la Canalul Ferencz. Dar Bem nu avea nici o dorință să părăsească măcar cunoscutul spaţiu ardelean, unde și-a câștigat laurii, și putea să ia măsuri după bunul plac”[761].

1849: „Ramming scrie că generalul Bem a adunat 12.000 de oameni și 50 de tunuri, în Ținutul Secuiesc, cu scopul de a lua **Braşovul** și de a invada Moldova! Acest număr este fără îndoială foarte exagerat. În orice caz, Bem nu ar fi putut avea mai mult de șapte sau opt mii de oameni. Cu această armată, el se pregătea acum să înfrunte pe Clam Gallas și să ocupe **Sfântu Gheorghe** (György Sepsiszent). Numai posesiunea **Târgului Secuiesc** (Kézdivásárhely) nu ar fi acoperit suficient spatele generalului Bem, în timpul expediției moldovenești. De asemenea, a trebuit să se gândească să împiedice inamicul, deplasând trupe în sus, pe valea Oltului, ca să intre în stăpânirea drumului **Târgu Secuiesc** (Kézdivásárhely) – **Miercurea Ciuc** (Csíkszereda) și să întrerupă legăturile acolo. Prin urmare, Bem a trebuit să ocupe **Sfântu Gheorghe** (Sepsiszentgyörgy),

---

[761] Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872, 294-304

precum și linia Râul Negru (Feketeügy), pentru a preveni atacul lui Clam Gallas, de la Ozunca Băi (Uzon) către **Târgu Secuiesc**, care, la rândul său, amenința că va bloca strâmtoarea Oituz (Ojtoz). Pe 20 iulie l-a atacat pe Clam, care nu se aștepta deloc la acest atac. Pentru Clam, când a văzut că Bem nu l-a atacat la **Sfântu Gheorghe**, în valea Oltului, ci se îndrepta spre **Târgu Secuiesc**, în valea Caşinului (Kászon), a presupus cu siguranţă că generalul este acum în drum spre Moldova. Surpriza sa a fost cu atât mai mare când a primit vestea, pe 19, că o armată maghiară se pregătește să ocupe **Măieruş** (Szászmagyarós), între Földvár și **Racoşul de Sus** (Felsőrákos) și că se aștepta și un atac dinspre **Târgu Secuiesc**. I-a trimis un mesaj lui Dick, să trimită imediat cele patru batalioane ruse, de pe Grădina Zmeilor (Sárkány), pe drumul de la Földvár, către Munţii Perşani (Persány), pentru a sprijini armata austriacă. Cu toate acestea, acest ajutor nu a fost necesar, deoarece avanposturile maghiare s-au retras, pe 20. Atacul lui Bem din 20 a fost un dublu atac: împotriva brigăzii austriece a lui Van der Nüll și a detașamentului rus al lui Rennenkampf. După o scurtă rezistență, amândoi s-au retras. Comandanții de divizie și brigadă austriece, sub influența mai multor zile de anticipare nervoasă a atacului Bem, s-au gândit doar la retragere. Bem a capturat cu ușurință **Sângiorz** (György Sepsiszent). Cu aceasta, a văzut că tot Ținutul Secuiesc era acoperit, iar Clam Gallas nu putea face nimic împotriva lui, și, deci, putea să intre în Moldova. Clam Gallas a renunțat la Háromszék (lângă Sângiorzul Secuiesc) și și-a împărțit armata pe mai multe direcții, **pentru apărarea Brașovului**, unindu-le la **Hărman** (Szászhermány). Pe 21 iulie, Bem i-a scris guvernatorului: „Lucrurile nu merg rău aici. Oamenii din Secuime vin la mine în număr destul de mare,

aproximativ 15.000 dintre ei s-au adunat deja. Din păcate, nu au nici o armă... În prezent, stau pe linia de la **Moacşa** (Maksa) – **Angheluş** (Angyalos) – **Sângiorzul Secuiesc** (Sepsiszentgyörgy). Deci aproape întregul Ținut Secuiesc este asigurat. Respirăm liber și continuăm cu noi recrutări. Ca să-mi petrec util timpul de care mai am nevoie să pregătesc atacul împotriva inamicului, care își adună forțele **în jurul Brașovului**, numărând aproximativ 20.000 de oameni, mâine vreau să intru, prin defileul Oituzului, în Moldova”[762].

1849: „Pe 21 iulie, Bem a atacat din nou inamicul la **Ilieni** (Illyefalva), fără prea mult efort. Clam Gallas nu a îndrăznit să riște nimic: pe 21 iulie, fără a îndrăzni să se gândească la o luptă serioasă, a părăsit Háromszék și s-a retras la **Bârsa** (Barcaság), după două lupte neînsemnate. Bem știa că Lüders lăsase o brigadă rusă pe **Făgăraș**, cu sarcina de a se repezi în ajutorul lui Clam Gallas, dacă era necesar (Lüders a ocupat orașul pe 21 iulie!). Nu se putea aștepta la succes tactic direct, într-un echilibru de putere atât de nefavorabil. Întrucât a văzut ca sarcina sa principală ca să împiedice Corpul 5 țarist să ajungă în Marea Câmpie și să țină inamicul departe de Ținutul Secuiesc, a trebuit să recurgă la acțiuni indirecte, pentru a atinge acest scop. Nu a reușit să ridice un obstacol direct împotriva lui Lüders, ca să se întoarcă spre vest și să ia pe Sibiul. Pentru a „perturba planurile operaționale ale rușilor”, a trebuit să transfere operațiunile într-o zonă din care să fie întrerupte relațiile armatei țariste cu patria-mamă sau cel puțin să fie amenințate cu întreruperea lor, ca fiind cel mai potrivit pentru aceasta; generalul a renunțat la ideea **eliberării**

---

[762] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

Brașovului, a renunțat la ocuparea strâmtorii Timişul de Jos (Tömös) şi Bran (Törcsvár). Invazia Moldovei a fost pregătită ca o surpriză pentru inamicul întors spre sudul Ţinutului Secuiesc (Székelyföld)”[763].

1898, Diaconovich: „**Brașov**, oraş și comitat în Transilvania, situat în colțul sud-estic al Ungariei. **Oraşul Braşov** (poporal Brașeu, lat. Corona, germ. Kronstadt, magh. Brassó)… situat între nişte dealuri frumoase, acoperite cu grădini și străbătute de promenade, și la poalele muntelui Tâmpa (951 m peste nivelul mării; 361 m deasupra pieţii Braşov), un promontoriu al muntelui Postăvarul. Braşovul are o poziţiune în adevăr pitorească. Oraşul Braşov are formă lungăreaţă, dezvoltându-se tot mai mult, de la vest, spre est. El se compune din patru părţi: 1) **Cetatea**, care se află în mijloc, are formă de trapez şi este înconjurată cu ziduri, astăzi ruinate şi parte delăturate; 2) **Scheiul**, suburbia românească, așezată în partea vestică a orașului, pe mai multe văi strâmte şi pe coastele dealurilor, purtând, în partea de sus, numirea de „Pe Tocile”; 3) **Blumăna**, suburbia estică, despărțită de Cetate printr-o promenadă şi printr-un loc liber, ce serveşte ca piață pentru târgul de săptămână (se face Vinerea) şi ca loc de exerciţiu militar. Blumăna se extinde până către gara principală a Braşovului, așezată destul de departe de oraș; 4) **Braşovul vechi**, așezat în partea nordică a orașului, până la dealul şi bălțile Sprenghiului și până la câmp. Suburbia acesta are mai mult înfăţişarea unui sat, ceea ce corespunde ocupaţiunii locuitorilor ei. Între Blumăna, Cetate și Braşovul vechi se afla „Dealul Străjii”, încununat cu un castel (clădit în **1553**), astăzi cazarmă. Afară de aceste 4 părți, de co-

---

[763] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

muna Braşov se mai ţin şi cătunele (coloniile) Nou, Dârste, Timiş şi Stupini, situate la distanța de un sfert – o oră de oraş. Partea cea mai de căpetenie şi mai regulată a Braşovului e Cetatea, în mijlocul căreia se afla piaţa principală, având de centru Casa Sfatului, cu un turn înalt de 40 m (clădită în **1420**); înainte, edificiul primăriei, astăzi local pentru archiva orașului și pentru adunările reprezentanţei comunale. Edificiile mai însemnate ale Braşovului, afară de Casa Sfatului, sunt: **Biserica Neagră**, impozanta catedrală evanghelică luterană, clîdită în stil gotic (**1385-1425**); gimnaziul și şcoala reală inferioară săsească, împreună cu muzeul şi biblioteca (26.000 volume) acestor școli, aflătoare în imediata apropiere a numitei biserici; şcoala civilă de fete săsească; biserica şi gimnaziul catolic; şcoala reală superioară, cea comercială și de meserii, precum şi cea civilă de fete și primară de stat; biserica calvină; biserica luterană din Braşovul vechi, numită „Biserica lui Bartholomeu” (de la finea secolului XIII); hala de mărfuri a oraşului („Podul batuşilor”); reduta, cu o sală pentru teatru și concerte.

Românii din Braşov (afară de Dârste și Stupini), au 4 biserici greco-ortodoxe (2 în Schei, 1 în Cetate și 1 în Braşovul vechi), dintre care mai însemnată este biserica Sf. Nicolae din Prund, una dintre cele mai vechi şi mai avute biserici române din Ardeal. Afară de biserici, românii au un gimnaziu complet, împreunat cu o şcoală reală inferioară şi cu o școală comercială, precum și cu o şcoală primară de copii și de copile, susținute de parohia din Cetate și cea de la Sf. Nicolae. Şcolile acestea, numite „Şcoalele centrale române din Braşov”, sunt adăpostite (afară de şcoala comercială şi cea de fetițe) într-un măreţ edificiu, ridicat, în anii **1851-1854**, în locul liber, numit „Groaveri”.

Gimnaziul și celelalte școli medii românești din Brașov sunt prevăzute cu frumoase colecțiuni pentru școlile naturale, fizică şi chimie, precum și cu o bibliotecă, constând din vreo 8.000 volume, care (colecţie şi bibliotecă) se află tot în edificiul amintit. De însemnat este şi cimitirul bisericii Sf. Nicolae din Schei, în care se află mormintele familiilor Barac, al căpitanului Cristureanu, al lui Gavril Munteanu, I. Meşota, Dr. N. Pop, David Almășan etc.; de asemenea, și frumosul cimitir din Groaveri, al bisericii române din Cetate, în care odihnesc osemintele poeţilor Andrei Mureșianu și Ioan Lapedatu.

Populaţiunea: La 1890, Braşovul a avut 30.739 locuitori (civili), (9.758 români, 9.578 sași și 10.441 maghiari şi evrei, etc.); după confesiune: 8.357 romano-catolici, 378 greco-catolici, 9.733 greco-ortodocşi, 8.399 luterani, 2.674 reformaţi, 412 unitari, 769 israeliţi). În privinţa populaţiunii, Braşovul este al doilea oraş din Transilvania. Teritoriul orașului cuprinde 19.553 hectare sau 34.298 jugăre cadastrale. Braşovul e cetate liberă regală, cu magistrat regulat, capitala comitatului de aceeași numire, reședința unui tribunal regional și a unei judecătorii cercuale, reşedinţa unei camere comerciale şi industriale, a unei camere advocațiale, a unui protopopiat românesc greco-ortodox (al Brașovului, cu 23 parohii și 28.677 suflete), autorităţi militare, financiare şi de comunicaţiune.

Viața actuală. Locuitorii Braşovului se ocupă cu industria şi cu negoțul; cu agricultura, mai cu seamă cei din Braşovul vechi, iar cu pomăritul românii din Schei. Meseriile au fost cultivate, încă din timpuri vechi, de saşii brașoveni. De la aceștia le-au deprins, de vreo 50 ani, încoace, după delăturarea breslelor sau țehurilor, românii şi maghiarii. Obiectele produse de meseriaşii braşoveni (posta-

vuri, pânză, pălării, funărie, curelărie, piele lucrată, lăzi, plosci etc.) se trimiteau, sub numele de „brașovenie”, în locuri depărtate, mai cu seamă însă în România şi peninsula balcanică. În timpul din urmă, însă, industria mică din Braşov a decăzut. Ramurile care se mai susțin, cu oarecare succes, sunt cizmăria, curelăria, cojocăria, pălărieria, croitoria, argăsitoria, lacătuşeria, măsaria, rotăria, care toate, în prezent, lucră mai cu seamă pentru oraş și împrejurime. Românii din Braşov se ocupă, mai cu seamă, cu cojocăria, măcelăria și cu lucrarea straielor (cergilor). Numărul tuturor meseriașilor din Braşov a fost, în 1895, de 995, dintre care 168 români. Locul industriei mici, în deceniile din urmă, l-au luat fabricile, peste 20 la număr. Dintre acestea, mai însemnate sunt fabricile de postav, de împletituri, de bere, spirt, oțet, săpun, de bomboane, de salam, de parchete, de chibrituri, de cărămizi, de ciment, de acid sulfuric, rafinării de petrol, ateliere mecanice etc. Aceste fabrici lucră atât pentru trebuinţele interne, cât şi pentru export, mai cu seamă în România şi Bulgaria. În privința comerţului, Braşovul încă este unul din cele dintâi oraşe din ţară. Situat în apropierea mai multor pasuri, care leagă Ardealul cu Țara Românească (pasurile Timişului, al Branului, al Şanțului şi al Buzăului), Braşov a avut, încă din evul mediu, un rol însemnat nu numai pentru comerţul ardelenesc, ci în genere pentru comerţul european, servind ca mijlocitor între pieţele din Europa centrală și nordică cu Orientul. Astăzi, acest rol este cu mult mai modest, dar totuși destul de considerabil. Braşovul este un punct însemnat al liniei ferate ungare estice, totodată este punctul de întâlnire al liniei din Secuime şi al liniei Zărneşti-Braşov. De asemenea, Braşovul este legat cu Săcelele, printr-un tramway cu abur, care traversează orașul, până la gara

Bartholomeu. Articolele principale ale comerţului brașovean sunt manufacturile şi fabricatele, lucrate în Braşov, şi mărfurile brute, aduse din România. În genere, însă, comerţul Braşovului cu România a scăzut foarte mult, în urma războiului vamal dintre anii 1886-1891. În 1895, se aflau în Braşov, cu totul, 458 comercianți, dintre care 200 români. Comercianţii români din Braşov se ocupă, cu deosebire, cu afaceri de comisiune, cu băcănia, zarafia şi cu comerţul mic (de peşte, lână, piei, brânzeturi, poame etc.). Institutele principale de bani din Braşov sunt: filiala băncii austro-ungare, casa de păstrare săsească (înfiinţată în 1835), institutul braşovean de pensiuni (înfiinţat în 1844), oficiul de amanetare orășenesc, filiala institutului românesc „Albina" din Sibiu (1882), casa de păstrare ungurească, și filiala reuniunii de economii a funcţionarilor austro-ungari. Numărul firmelor din Braşov, împrotocolate la tribunal, a fost, în 1886, de 215.

Prin romantica sa poziţiune şi prin frumoasele sale împrejurimi, Braşovul atrage, în fiecare an, cu deosebire în timpul verii, o mulțime de străini, mai cu seamă din România. Circulaţiunea străinilor, în anii din urmă, a fost cam de 10.000 persoane anual.

Istoricul. Oraşul Braşov datează de la începutul secolului XIII. În **1211**, regele Ungariei Andreiu II cheamă, în Țara Bârsei, ordinul cavalerilor teutoni (Cruciferi hospitales Sanctae Mariae), ca s-o colonizeze și s-o apere, acordându-i privilegii însemnate. Cavalerii, așezându-se aici, invită numeroşi coloniști germani, de la Rinul de jos și din Turingia, strămoșii sașilor de azi, care, asemenea, capătă de la regii Ungariei drepturi extinse. Cavalerii ridică, în Țara Bârsei, 6 castele, lângă care coloniștii germani întemeiază mai multe comune (cu totul 16). Între acestea,

a fost și Braşovul, numit, în hrisoavele cele mai vechi, de până la **1355**, Brassovia sau Barassu, iar mai târziu Corona (săs. Krunen). Braşovul a fost așezat, la început, în partea nordică a orașului de astăzi (de aici numirea Braşovul vechi), în jurul unui castel, situat pe dealul Sprenghiului, care castel s-a ruinat, în partea primă a secolului XV, şi în jurul bisericii Sf. Bartholomeu. Afară de castelul acesta, cavalerii germani ridicară, pe vârful Tâmpei, un al doilea castel, numit, ca și orașul, Brassovia. Acesta a rămas în ființă până în **1455**, când s-a dărâmat, la ordinul lui Ioan Huniade. Ruinele lui se văd și astăzi. Numirea „Brassovia", de origine slavică, ne arată că, înainte de venirea cavalerilor, trebuie că a mai existat o localitate cu aceeaşi numire, deşi Andreiu II numeşte, în diploma sa, Țara Bârsei „terram desertam et inhabitatam". În **1225**, venind în conflict cavalerii, care voiau să se facă independenţi cu Andreiu II, acesta își revocă donaţiunea din 1211 şi-i alungă din Țara Bârsei. Coloniștii germani însă rămaseră şi mai departe aici, recunoscuți fiind ca stăpâni ai pământului, pe care se așezaseră, și având un comite propriu, numit de rege. Lângă această populaţiune, se aşezară, în decursul timpului, români şi unguri, care însă nu aveau drepturi politice. Brașovenii înaintară tot mai mult, deşi avură adeseori a suferi din cauza năvălirilor străine (în **1241,** mongolii; mai târziu, turcii, tătarii şi românii).

Progresele cele mai mari le făcu Braşovul pe timpul regelui Ludovic I de Anjou (1342-1382), care dete orașului privilegii însemnate. Prin diplomele sale din **1353** și **1377**, el acordă Braşovului, pe lângă comitele regesc, un „judex terrestris", îi da dreptul de întreposit (Stapelrecht), precum şi supremaţia peste toate comunele din Țara Bârsei. Din acest timp, comerţul și industria Braşovului iau un avânt

foarte însemnat. Braşovul devine una din stațiunile principale ale comerţului levantin, mijlocind negoţul între țările germane cu Orientul. Meseriaşii braşoveni se constituesc în bresle (ţehuri) și trimit produsele lor până la Constantinopole și până în Italia. Pe timpul regelui Ludovic I, braşovenii ridicară, la pasul Branului, pe atunci cel mai cercetat, un castel de piatră, în locul celui de lemn, clădit mai înainte de cavalerii germani. Scopul era apărarea orașului şi, în genere, a ţării împotriva năvălirilor străine. Tot din cauza acestor năvaliri, văzând brașovenii că, în partea unde se afla oraşul, până atunci, sunt în continuu amenințați, deoarece orașul, în mai multe părţi, era deschis, începură a se retrage, către finea secolului XIV, în locul unde se aflǎ Braşovul acum. Acest loc, folosit mai înainte ca câmp pentru in, era apărat, din toate părţile, cu dealuri. Aici se clădi, mai întâi, Str. Porții, apoi a Vamei, cea Neagră etc. Prima piață a fost locul numit „Sub buciume" (Rosenanger). Pe locul cel nou, se clădi (între anii **1385-1426**) și Biserica Neagră, iar din **1395**, întreagă cetatea începe a fi înconjurată cu ziduri puternice, prevăzute cu bastioane şi turnuri, a căror construcţie s-a continuat mereu, până în secolul XVII. De asemenea, se făcură şi şanţuri adânci, pline cu apă, atât în partea estică, cât și în cea vestică a cetăţii. Afara de aceea, prin mijlocul secolului XV (**1454**) se zidi, pentru apărarea oraşului, castelul de pe Straja, care capătă, în **1553**, forma sa actuală.

În legătură cu clădirea Bisericii Negre se aduce întemeierea suburbiei Schei (ung. Bolgárszeg, săs. Baldscheroi) de coloniști veniţi de peste Dunăre. Anume, cronicele române brașovene spun că, în **1392**, pe când se zidea această biserică, „fiind mare scumpete și foamete în ţara bulgară, mulţi bulgari s-au sculat de la ţara lor, de au

venit, cu muierile și cu copiii lor, şi s-au așezat afară din cetate, făcându-și colibe la locul care, după ei, s-a numit Schei”. Originea acestor colonişti este şi acum discutată. Unii scriitori susțin că, în adevăr, ei au fost bulgari, care, în decursul timpului, s-au românizat; alții (cu deosebire B. P. Hasdeu, în *Istoria Critică a Românilor*) sunt de părere că acești coloniști au fost români din ţinuturile dunărene, numiţi, după obiceiul timpului, bulgari. Scheiul, la început, era cu totul separat de oraş, având forma de sat; în privința politică și administrativă, era supus orașului. Locuitorii de aici îşi făcură, în 1403, o biserica din lemn, cu hramul Sf. Nicolae, iar mai târziu (**1519-1520**), cu ajutorul lui Neagoe Basarab, în locul acesteia, alta, de piatră. Românii din Schei se putură susține și înaintară treptat, sprijiniți fiind, în silinţele lor, de domnii Munteniei şi ai Moldovei, care i-au protejat încontinuu.

Progresul, început pe timpul lui Ludovic I, se continuă şi sub regele Sigismund (1387-1437), care veni însuși în Braşov (**1427**) şi petrecu aici un an, ca să supravegheze fortificarea orașului. Către finea secolului XV, însă, însemnătatea comercială a Braşovului începu a mai scădea. Cauzele au fost, pe de o parte, căderea peninsulei balcanice în mâinile turcilor şi repetatele atacuri turceşti, pe de alta, căile cele noi, ce le-a luat comerţul universal pe acel timp. Cu toate acestea, Braşovul totuși se susține în bună stare, la ceea ce a contribuit în prima linie activitatea și iscusinţa meseriaşilor de aici, precum şi legăturile comerciale cu principatele române. În anul **1453**, Țara Bârsei se împreună cu cele şapte scaune și cu celelalte ţinuturi săseşti din Ardeal, într-o singură provincie. În **1498**, Ştefan Báthory se împrumută, de la braşoveni, cu 1.000 florini de aur şi zălogeşte pentru această sumă domeniul Branului (satele:

Bran, Tohan, Săcelele, Noul, Crisbavul şi Apața), care, cu timpul, ajunge cu totul în stăpânirea orașului.

Evenimentul cel mai însemnat, de la începutul secolului XVI, este reforma, introdusă la saşii din Braşov prin Iohann Honterus (1498-1549), întemeietorul gimnaziului săsesc şi al **primei tipografii în Ardeal**. Fruntașii sași, Lucas Hirscher şi Iohann Benkner, îşi dădură silința să atragă şi pe românii brașoveni la luteranism, spre care scop tipăriră, cu cheltuiala lor, mai multe cărți în limba română. Silinţele lor însă rămaseră zadarnice. Pe timpul principilor transilvăneni, Braşovul avu a suferi, în mai multe rânduri, din cauza turcilor și a românilor. Mai tare fu năpăstuit însă de principele Gabriel Báthory (1608-1613), care asediază orașul, în trei rânduri, voind să pună mâna pe averile lui. Braşovul se apără cu succes, sub conducerea viteazului jude Michael Weiss, și ajutat de domnul muntean Radu Șerban Basarab.

În **1688**, ajungând Ardealul sub supremaţia lui Leopold I, generalii acestuia cer ocuparea castelului de pe Straja de armata împărătească. Braşovenii însă se opun. Generalul Veterani vine, cu 3.000 ostași, împresoară castelul, apărat de ţehurile meseriașilor, şi-l cuprinde. Ca un act de răzbunare din partea ostașilor austrieci se consideră **focul cel mare**, izbucnit în ziua de 21 aprilie **1689**. Mai tot orașul cade pradă flăcărilor, care cuprind și casa Sfatului, precum şi biserica cea mare luterană, numită, de atunci, Biserica Neagră.

Veacul XVIII decurge mai liniştit pentru Braşov. Sub stăpânirea casei habsburgice, orașul se bucură de linişte, conturbată numai, din când în când, de grelele contribuţii de război și de ciuma asiatică, care cercetă, în mai multe rânduri, Braşovul şi împrejurimea, făcând pustiiri

cumplite (în 1718-1719, mor, în Braşov, 4.509, iar în întreagă Țara Bârsei, 18.450 oameni). În secolul acesta comerţul brașovean începe a învia din nou, în urma tratatului încheiat de Carol VI cu Poarta (1718). Pe lângă comercianții saşi, sunt şi o mulţime de comercianţi români, precum şi greci, bulgari şi macedo-români, aceștia din urmă constituiți în „compania privilegiată grecească de comerţ". Ba, către finea acestui veac, numărul comercianţilor români şi greci era cu mult mai mare ca al saşilor, după cum se poate vede dintr-un document din 1769 (11 comerciaanţi saşi, 80 români şi greci în Schei, 31 greci din companie). Încurajați de bunăstarea materială, românii din Schei caută, acum, să câștige şi drepturi politice, stăruind să fie recunoscuți ca comună de sine stătătoare sau cel puţin să aibă drepturi civile și bisericeşti mai extinse ca până acum. Dar saşii se opun din răsputeri acestor năzuinţe, dând totdeauna guvernului informaţii nefavorabile față de români. În fine, pe timpul lui Iosif II (1780-1790), capătă și românii dreptul de *concivilitate*, pe baza căruia îşi pot cumpăra proprietăți în cetate, dreptul de a-și clădi biserici (se și clădesc biserica din Dârste, cea din Braşovul vechi, cea din Stupini şi cea din cetate, care astăzi, în urma unui proces îndelungat, e naţională grecească, precum și, mai târziu, cea de pe Tocile), precum și a putea exercita diferitele meserii. După moartea lui Iosif II, multe din aceste drepturi se restrâng, așa că pozițiunea românilor se îngreunează din nou. Astfel se petrec lucrurile până în 1848, când se schimbă, în întreagă ţară, vechea constituţie feudală. În decursul revoluţiei din 1848-1849, ungurii cuprind oraşul și castelul, sub Bem, în martie 1849, dar în iunie, același an, sunt scoși de aici de armata rusească şi austriacă. Cu dualismul, se întroduse modul de administrre actual.

Însemnătatea Braşovului pentru români. Braşovul a fost, totdeauna, un însemnat centru al vieţii româneşti. Situaţi în imediată apropiere de România şi stând totdeauna în contact cu locuitorii de aici, brașovenii au format legătura naţională și culturală între românii de dincoace și de dincolo de munți. **În Braşov s-au tipărit cele dintâi cărți româneşti**: Catechismul (1559), Tetravanghelul (1562), Psaltirea (1570), Cazania (1570-1580), Praxiul (1569-1576), Evanghelia cu învățătură (1580), partea cea mai mare tradusă de diaconul Coresi şi de preoţii Popa Mihaiu şi Popa Iane, de la biserica Sf. Nicolae din Schei. În privinţa bisericească, românii din Braşov de asemenea au stat în strânse legături cu cei din Muntenia, ţinând cu tenacitate la ortodoxie (mai cu seamă, pe timpul Unirii, la sinodul din 1700, din Belgrad, şi mai târziu, sub Maria Teresia) şi îndemnând și pe alții să rămână la vechea biserică. De creşterea tinerimii încă se interesează destul de timpuriu. Parohii de la biserica Sf. Nicolae înființară, încă în anul 1788, o şcoală poporală, care, la 1837, avea 4 clase. La această şcoală a funcționat ca învățător scriitorul poporal Ioan Barac (1770-1848), mai târziu translator magistratual. Neguţătorii români din Cetate înfiinţară și ei, la 1835, o școală poporală, la care funcţionă, câtăva vreme, ca învăţător, George Barițiu. Avântul cel mai mare cultural şi naţional îl luară braşovenii către mijlocul secolului de faţă. Comercianții români din Braşov, setoși de înaintarea și de înălțarea neamului, își dădură pe fiii lor la şcolile mai înalte, înființară cele dintâi reuniuni române din Ardeal (1835, „Casina neguţătorească”, astăzi „Casina română”; tot cam pe atunci, „Gremiul comercianților români de comerţ levantin”), şi, totodată, începură a se gândi la înființarea unei școli medii române. Ideea aceasta se realiză

în 1850, când cele două parohii româneşti (Sf. Nicolae și Cetate) se învoiră, sub înțeleapta şi energica conducere a protopopului Ioan Popasu, să ridice împreună o școală centrală, care, pe lângă cursul primar, să cuprindă şi pe cel gimnazial. Noul gimnaziu se deschise în toamna anului **1850**, adăpostindu-se, din 1854, în măreţul edificiu de acum.

Gimnaziul inferior fu dezvoltat la 8 clase, în 1866, când se ţine primul examen de maturitate. În 1869, pe lângă gimnaziu se înfiinţă şi şcoala reală inferioară (astăzi cu 4 clase) și cea superioară comercială (cu 3 clase) Şcolile centrale române au adus și aduc servicii foarte însemnate pentru întreg poporul român, fiind cercetate de tineri din toate părțile. Numărul școlarilor, în 1896-1897, a fost de 1.386 (325 la gimnaziu, 116 la şcoala reală, 91 la cea comercială; restul, la şcoala primară de copii şi de copile). În Braşov apărură primele foi periodice române din Ardeal: în 1836, „Foaia Duminecii", redigiată de Ioan Barac și editată de comerciantul R. Orghidan, şi, în 1837, „Gazeta de Transilvania", redigiată de George Barițiu (mai târziu de Iacob Mureșianu) şi împreunată cu „Foaia pentru minte, inimă și literatură", în 1849, redigiată, scurtă vreme, de Cezar Boliac, care era refugiat, ziarul „Expatriatul". Alte foi româneşti, care au apărut în Braşov, au fost: „Transilvania", „Orientul latin", „Noua bibliotecă română", „Meseriașul român", „Şcoala și familia", „Poşta română" şi „Cocoşul-roşu". În ceea ce priveşte Reuniunile, afară de cele două, amintite mai sus, românii au înființat, în 1850, Reuniunea femeilor române pentru ajutorarea orfanelor celor căzuţi în 1848-1849; în 1863, Reuniunea română de gimnastică şi de cântări; în 1871, Asociaţiunea pentru sprijinirea învăţăceilor şi sodaţilor români; în 1880, Reuni-

unea pentru ajutorarea văduvelor. / Afară de aceea, Braşovul este reşedinţa Reuniunii învăţătorilor români greco-orientali din districtul X, a unui despărţământ al Asociaţiunii, precum și a comitetului Fondului pentru înființarea unui teatru român. Afară de aceste instituțiuni, în Braşov sunt 2 tipografii româneşti, 1 librărie şi o baie de abur, împreunată cu institut de hydrotherapie (proprietatea Şcoalelor centrale române). Dintre obiceiurile româneşti din Braşov sunt de însemnat petrecerile „Junilor", aranjate în sărbătoarea Paştilor de tinerii români din suburbia Schei. Originea acestor festivități poporale încă nu e stabilită"[764].

1902: „Societatea pentru fond de teatru român. Cetim în „Familia": Comitetul societății, cu sediul în **Braşov**, a ţinut, de la cea din urmă adunare generală, 4 şedinţe, sub prezidiul dlui Virgil Oniţiu, rezolvând afacerile curente. Bărbaţii de încredere au fost rugaţi să încaseze taxele de la membri şi să mai stăruiască a aduna membri noi. Totodată, comitetul s-a mai adresat la 22 fruntași, ca să primească sarcina de bărbaţi de încredere. S-au estradat toate diplomele. În şedinţa din 10 februarie, s-au prezentat socotelile şi s-a scontat casa. Averea constă din: 1). bani gata coroane 51,307:23; 2). acţiuni diferite cor. 86,620; 3). scrisuri fonciare rom. cor. 158,436:26; 4). rentă română cor. 1781:46. Suma cor. 299.14494. Din 1 iulie 1901, până la 10 februarie a. c., fondul s-a sporit cu cor. 192.855:69. S-a hotărât ca anuarul să se tipărească la Brașov, având deja, pentru acela, unele lucrări interesante Afară de materialul obişnuit, dl Dr. Branisce a pus la dispoziţia comitetului nişte documente şi notițe despre turneul artistului Petculescu în Transilvania. În scopul de a culege păreri

[764] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, pp. 571-575

despre modul cum s-a opinat la **Șimleu**, în genere despre modul cum se crede să se facă în chestia inactivării teatrului şi modificării statutelor, secretarul comitetului s-a adresat către mai mulţi bărbaţi, cerându-le părerea”[765].

1910: „Lista membrilor interni actuali ai **Camerei de Comerţ Brașov**, aleși la ultima alegere, în 1910. / **Secţia comercială**: Gregor Simay, comerciant de mărfuri de modă, consilier comunal regional, sub-președinte. / Ioan Ciurcu, comerciant de librărie. / Alfred Gebauer, comerciant de galanterie. / Adolf Heshaimer, comerciant de băcănie. / Ludovic Király, comerciant de mărfuri de modă. / Samoil Klein, comerciant de lemne. / Marzel Lustig, director de fabrică de petrol. / Emanuel Mayer, comerciant de mărturi de modă. / Francisc Palmhert, comerciant de sticlărie. / Emil Porr, comerciant de lemne. / Ernst Scheser, comerciant de fierărie. / Otto v. Roll, agent. / Frideric Draudt, comerciant de fierărie. / Savu Ilie, comerciant de băcănie. / Coloman Verzár, comerciant de lipscănie. / Heinrich Zintz, comerciant de băcănie. / **Secţia industrială**: Wilhelm Paul, fabricant, consilier regional, președinte. / Wilhelm Scherg, fabricant de postav, consilier, sub-președinte. / Ioan Albert, fabricant de hârtie. / Frideric Bahmüller, pantofar. / Dénes Benedek, cizmar. / Dumitru Căpăţină, măcelar. / Eduard Dik, tinichigiu. / Ștefan Romansky, zugrav. / Frideric Scherg junior, fabricant de piele. Wilhelm Scmidts, brutar. / Iuliu Teutsch, fabricant de mașini. / Samoil Horváth, lăcătuș. / Alfred Seewaldt, proprietar de moară. / Francisc Thois, croitor”[766].

---

765 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 44, Braşov 1902, p. 1

766 Petit, Alexandru, *Monografia judeţului şi oraşului Braşov*, Braşov 1922, pp. 61, 62

1916, **Martirizarea dr. Ion Şenchea**. „După declaraţia de război a României, fruntaşii români din Transilvania au fost puşi în stare de legitimă suspiciune şi somaţi să se retragă în interiorul Ungariei. În special, a fost urmărit Ion Şenchea, desigur pentru atitudinea lui intransigentă din viaţa publică de dinainte şi din timpul războiului, şi pentru faptul probabil că şi-a trimis fiul, pe atunci elev în clasa a VIII-a la liceul „Andrei Şaguna" din **Braşov**, peste munţi, în România, ca să se înroleze ca voluntar în armata română. În adevăr, voluntarul ardelean **Aurel Şenchea** a ascultat porunca tatălui, ca să moară ca un erou la Turtucaia.

Tipicul exemplar de rasă, care a fost **Ion Şenchea** n-a vrut să se refugieze în Ungaria. Conştiinţa lui îl opri pe loc. Dar, într-o bună zi, când trupele române se pregăteau, în tabăra de la Toderiţa, pentru **marşul asupra Făgăraşului**, Şenchea a fost acostat, în piaţă, de o patrulă de jandarmi, care i-a pus în vedere să aplece, căci altfel va fi împuşcat! Şenchea le-a răspuns pe loc: „Dacă mă veţi împuşcă pe mine, cu asta nu vă veţi putea mântui patria!". Ion Şenchea a trebuit, totuşi, să plece, fiind silit de jandarmi. El a fost transportat, de un căruţaş din comuna **Voila** (magh. Voila, germ. Wolldorf, judeţul Braşov). La **Sighişoara** a fost pus în libertate, cu îndrumarea de a se retrage în interior. Firea s-a neastâmpărată l-a readus în calea primejdiei. Nu îl lăsă inima pe Şencbea să dezerteze de la postul datoriei, aşa cum el înţelegea să şi-o facă, adică să rămână lângă popor şi să-i fie spre ajutor la nevoie. Scăpat de sub supravegherea jandarmilor, s-a întors, cu acelaşi ţăran din Voila, cu intenţia să treacă frontul unguresc, la ai săi. Însă ochii vigilenţi ai unei patrule de jandarmi l-au descoperit şi în fânul din căruţă, în care se ascunsese. Fu dus,

împreună cu ţăranul vizitiu, la postul de la şcoala din comuna **Galaţi** (cartier al Făgăraşului, judeţul Braşov). Aici urmă să fie pus în libertate de către căpitanul de jandarmi Sikorszky, care îl cunoaştea, dar, probabil în urma intervenţiei inopinate a colegului său de barou, Taglicht, improvizat pe front în ofiţer, Şenchea a fost pus sub o puternică pază şi închis într-o cameră din localul şcolii. În aceeaşi noapte a fost condamnat la moarte, de către căpitanul Sikorszky, şi, fără nici o cercetare şi fără să i se dea posibilitatea măcar de a se apără, a fost târât într-o vâlcea necunoscută din apropierea satului şi executat. Aceeaşi soartă a avut-o şi nefericitul ţăran **Iacob Gabor**, din comuna **Voila**, care a transportat pe Şenchea. Ambii au fost condamnaţi pentru „crimă de trădare de patrie!”. Curtea Marţială din Budapesta a anunţat, în 1917, printr-o decizie, primăria comunei Galaţi, locul execuţiei că: „Dr. Şenchea Iános hazaárulásért agyonlövetéssel halálra büntettett” („Dr. Iános Şenchea a fost condamnat la moarte prin împuşcare pentru trădare”). Cu introducerea acestei menţiuni în matricola morţilor s-a terminat toată ceremonia martirului care a fost Şenchea. Trupurile lor au fost îngropate pe dealul Galaţilor. Nici până astăzi nu s-a dat de oseminte, împrejurările certe în care s-a consumat acest atentat mişelesc nu se cunosc. Totuşi, sunt unele mărturii întâmplătoare. Iată, de pildă, cum rezumă Păr. Nicolae Aron, din Galaţi, mărturisirea făcută de unul din actorii sinistrei execuţii a lui Şenchea, fostul jandarm Feher Marton, din compania lui Sikorszky, care a fost ascultat la şcoala din Galaţi, cu prilejul cercetărilor făcute, în 1922, în cauza asasinării lui Şenchea:

„Am stat şi eu pe un scaun, în cancelaria din şcoala noastră din Galaţi, în vara anului 1922, când s-a luat un

proces-verbal, în cauza omorârii lui Şenchea, şi am auzit pe martorul, un ungur din **Săcele**, carele spunea: Din şcoala aceasta, unde au fost deţinuţi, în anul 1916, prin septembrie, avocatul Şenchea şi un voilean, cărăuşul lui, aduşi aceşti oameni de noi, jandarmi staţionaţi în Galaţi, de la trecerea peste Olt, aici, în şcoală, în odaia primă de învăţământ, unde au fost închişi, sub grija căpitanului de jandarmi unguri Sicoţchi (Sikoszky), care şedea aci în şcoală. / Într-o noapte, o patrulă de 12 jandarmi, compusă din doi plutonieri (strajameşteri), doi saniteţi, între care eram şi eu şi opt feciori, jandarmi de rând, pe la ora unu după miezul nopţii, l-au ridicat pe Dr. Ion Şenchea, dimpreună cu căruţaşul lui, un plugar din Voila, din odaia primă a şcolii din Galaţi, şi, legându-le ochii şi poruncindu-le să nu vorbească nici un cuvânt, i-am dus, apucând o depărtare de 100 de paşi, pe strada mare a Galaţului, de la şcoală, spre miazănoapte, apoi am apucat pe o potecă, pe la trepte, ce duce din sat către răsărit, iară vreo 100 paşi, şi am trecut Valea Galaţului, ce curge spre miazăzi, în râul Olt, şi, în fine ajungând în „Ostrov", câmpul de dincolo de vale, pe o cărare, am mai mers iar vreo 100 de paşi şi aici am stat. De la cărare, direcţia spre miazăzi, la vreo 100 de paşi, se făcea groapa acestor doi mucenici, de către patru jandarmi, între care un plutonier (strajameşter) un saniteţ şi doi jandarmi de rând. În drumul lor de la şcoală şi până în câmp, Dr. Şenchea, legat la ochi, întreba, deşi îi era interzis să vorbească: „Unde mă duceţi? Unde mă duceţi?". Iar aici, când patrula de 12 a fost avizată, printr-un semn, că groapa încă nu e gata, această patrulă, stând din mersul ei, i s-au descoperit lui Şenchea ochii şi a observat, într-o depărtare de 100 de paşi, lucind o lumină în întuneric, a cunoscut acum primejdia, că acolo i se săpa mormântul... şi, pri-

mind, după o aşteptare, semnul că pot veni, că groapa e gata, am purces cu victimele în faţa gropii şi aici eu (martorul din Săcele), în calitate de saniteţ, am examinat groapa cât e de afundă şi m-am băgat mai întâi eu în groapă şi era groapa destul de afundă, nu mă mai vedeau cei de afară, când eram înăuntru.

Ungaria nu se mai putea mântui nici prin crime. Atunci, ieşind eu din groapă şi sosind momentul de împuşcare a primei victime, Dr. Ion Şenchea, acesta a cerut voie să-şi exprime ultima dorinţă, înainte de moarte, şi nu i s-a dat, unul din jandarmi l-a lovit cu pumnul în barbă, ca să i se încleşteze gura şi din limbă i-a izvorât sânge. / Cu toată stricteţea, cel care era conducătorul patrulei a aflat dorinţa din urmă a executatului, ca portofelul cu banii, ce-i avea în buzunar, să-i predea fiicei sale (Veturia). I s-au legat apoi ochii, cu o batistă, şi o singură împuşcătură la frunte, şi corpul i-a picat în mormântul pregătit. Arşanăle adunate de pe la oamenii din Galaţi, a doua zi, dimineaţa, au fost văzute de locuitori, pline de nisipul gropii. Voileanului, când i-a venit rândul să fie împuşcat, acesta a strigat cu plâns amar, să nu-l împuşte şi pe el, căci are copii şi rămân orfani şi că el nu-i vinovat, că a fost numai cărăuşul lui Şenchea. Dar n-a fost băgat în seamă, acestuia i s-au aplicat mai multe împuşcături, până a murit, şi l-au rostogolit peste Şenchea, în groapă, şi cu rocul lui Şenchea au fost acoperite ambele cadavre şi groapa a fost astupată”[767].

1922: „**O preumblare prin orașul Brașov**. Orașul are patru părți 1). Scheiul, 2). Cetatea, 3). Blumăna și 4). Brașovul vechi.

---

767 *** *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul*, 1918-1928, vol. III, Bucureşti 1929, pp. 1513-1515

Scheiul. În partea de apus a orașului, se întinde **Scheiul**, locuit în majoritate de români. Străzile principale sunt: Str. Ecaterinei, din care se ramifică: Str. Cacova de jos şi Cacova de sus, apoi Piaţa Unirii (fostă Prundului) și Str. Ștefan cel Mare (fostă Str. Prundului); aceste străzi sunt legate între ele cu ulicioare. / **Clădiri** mai însemnate sunt: Liceul Român „Andrei Șaguna“, în Piaţa „General Berthelot” (Şirul Şaguna), înființat la 1850, prin stăruința bunului protopop de atunci Ion Popazu, cu ajutorul mai multor români de inimă din Braşov. În această clădire se află şi o școală primară de băieți. În spatele liceului se află băile Eforiei școlare, singurele în întreg orașul. / Peste vale, de la liceul român, se află școala primară confesională de fete, tot în şirul Şaguna. / Mergând spre miazănoapte, de la Școala primară de fete, ajungem în Str. Ecaterinei, unde se află spitalul de ochi, apoi şcoala primară de stat No. 2. Tot pe aceasta stradă se află Internatul Reuniunii Femeilor Române din Brașov, unde se cresc şi orfane; aici se predă cursul profesional. Lângă internat, spre Cetate, e Spitalul civil al oraşului Brașov. / Trecând de la liceul român, în sus, pe strada Ştefan cel Mare, pe stânga, dăm de marele edificiu Internatul Şcoalelor Române, zidit la anul 1910, pe locul dăruit de marele binefăcător român din Schei: Andrei Buntoiu. / În capătul Str. Ştefan cel Mare, se află Piaţa Unirii (fostă Prundului), aci se află biserica Sf. Nicolae, cea mai bogată din aceste părţi, zidită pe la anul 1519, cu ajutorul voivodului Ţării Româneşti, Neagoe Basarab, şi a altor binefăcători. În curtea bisericii se află și edificiul de odinioară al fostei școli primare românești. În piața Unirii, de la biserica Sf. Nicolae, spre vest, se află grădina de copii de stat No. 2. / Din Piața Unirii, spre apus, intrăm în Strada Căpitanului, care se împreună

cu Calea Junilor (fosta stradă Pe Tocile), din care, dând pe Str. Morilor, ajungem la biserica Sfintei Treimi, de pe Tocile, zidită la anul 1727; aci se află și o școală primară română. / Scheiul mai are şi o mulţime de străzi laterale. Din acestea, putem ajunge pe Coastă, în Ciocrac, unde se află un spital de infirmi, în partea despre răsărit a străzii Ciocrac se află Capela română, în cimitirul căreia e îngropat poetul redeșteptării naționale Andrei Mureșanu, care a scris imnul naţional „Deşteaptă-te Române”, precum și alți bărbaţi de seamă ai neamului românesc. / Majoritatea locuitorilor din Schei sunt români și mai puțini unguri și sași. / În fundul Scheiului, sunt mai multe mori, un rezervor de la apeduct. La sfârșitul Scheiului, se află „Pietrele lui Solomon“, unde, după vechiul obicei, miercuri, în a 4 zi de Paște, se duc şi petrec Junii. Pe aici e şi drumul care duce în Poiană şi pe muntele „Postăvar“ (Schuller).

Cetatea. De la școala primară de stat No. 2, pe str. Ecaterinei și pe șirul Spitalului, spre răsărit, ajungem în Cetate. În capul străzii Țârgul Cailor, la dreapta, dăm de școala civilă săsească de fete. În faţa ei e zidit impunătorul Liceu săsesc. Mai departe, ajungem la biserica săsească, numită Biserica Neagră, zidită între anii 1385-1425, adică în timp de 40 ani. La anul 1689, a fost un foc mare, distrugând întreg orașul, împreună cu biserica, ale cărei ziduri au rămas înnegrite de fum până astăzi, de acolo denumirea de Biserica Neagră. Biserica are un clopot uriaș, turnat din nou la 1858. Orga bisericii este cea mai mare din întreaga ţară. În interiorul bisericii sunt înmormântați mai mulți bărbaţi însemnați ai saşilor și Johan Honterus, întemeietorul liceului săsesc, a cărui statuie se află așezată lângă biserică. În faţa bisericii, spre miazăzi, se află Muzeul liceului săsesc, cu o mare bibliotecă, înființată tot de Iohan

Honterus. / Peste drum de biserica săsească se află biserica grecească greco-orientală. De aici ajungem în piața Brașovului, Piaţa Libertăţii, care se află în mijlocul Cetăţii. În mijlocul pieței, se înalță Casa Sfatului (Consiliul comunal), cu un turn de 58 m de înalt, zidită la anul 1420. Aci se află și pompieria, turnul sfatului servind și ca focar pentru semnalarea incendiilor. / În dreapta pieţei, se află institutul de păstrare și împrumut românesc „Albina" și banca „Cetatea“, tot aici se află Târgul poamelor și Târgul florilor. În Târgul Florilor, spre miazăzi, se află hala de vânzare numită „Podul Bătușilor“, în care își, desfac meseriașii de tot felul produsele. Hala a fost zidită de Apollonia Hirscher, văduva unui primar al oraşului, la 1545. Ceva mai jos, aflăm Poliţia oraşului. Cotind și de aicea, spre miază-noapte, ajungem în Târgul Grâului, numit așa pentru că aici se vinde, vinerea, la târgul de săptămână, cu sacii, grâu, secară şi altele. Din Târgul Grâului putem întra, pe Sub-bucium, în Târgul Peștelui, unde se vinde, vinerea, pește proaspăt, adus din Olt. / În Târgul Grâului aflăm frumoasa biserică a românilor greco-orientală din Cetate, Adormirea, zidită la 1896. La stânga, se întinde Târgul Inului, numit astfel fiindcă aici se vând diverse produse din in și cânepă. / Din Piaţa Libertăţii, înaintând spre miază-noapte, ajungem în Str. Principele Carol (fosta Strada Vămii); chiar la colț, aflăm Banca Românescă, sucursala Brașov, mai jos, pe dreapta, se găsește Banca generală de credit ungară, iar pe stânga se găsește Banca de păstrare săsească (Sparkasse), apoi sucursala Băncii comerciale ungare din Pesta, Librăria românească „Cooperativă“ și sucursala Băncii Marmorosch Blanck & Co., mai jos biserica catolică, lângă care s-a clădit un Liceu catolic unguresc. În capătul acestei străzi, prin care circulă și

tramvaiul, și unde se află prăvălii cu mărfuri de tot felul, în colțul de jos, în stânga, se află clădirea Prefectura judeţului Braşov. Pe lângă ea se întinde alea de plimbare a orașului, numită „promenadă“, foarte frecventată vara, aci fiind și un mic parc foarte îngrijit. În continuare, în dreapta, se întinde Bulevardul Ferdinand, în stânga promenadei se află, pe malul pârâului, un drum zis „pe după ziduri“, aici e Gimnaziul romano-catolic. Paralelă cu Bulevardul Ferdinand, cotind la dreapta aflăm, în calea noastră, Biserica reformată calvină, apoi Liceul real „Ion Meşotă”, iar tot înainte dăm de Școala comercială superioară, Liceul de fete și Şcoala primară de stat No. 1 mixtă. / Tot din Târgul Florilor, spre răsărit, ajungem în Strada Porții, pe această stradă se găsesc, de asemenea, prăvălii frumoase; tot aici, cum mergem, pe dreapta, se găsește Banca săsească naţională, iar mai la vale, pe stânga, Banca Naţională a României; tot pe stânga, puţin mai jos, aflăm Primăria orașului Braşov, iar faţă în faţă se află Otelul „Coroana”, în care se află și o cafenea confortabilă. / Din piață, spre miază-zi, se găsește Str. Hirscher; aici, pe dreapta, aflăm „Reduta românească”, în această clădire se află un restaurant și o sală de spectacole, în care se dau zilnic reprezentații de cinematograf, puțin mai încolo se află o piață mică, unde se vând pasări, ouă etc. / Din strada Hirscher, dăm, spre est, în Str. Neagră, unde se află Cazarma „General Dragalina”, vechea Cazarma Neagră, în care este instalată Şcoala de subofiţeri din Ardeal, iar în partea opusă, Comenduirea Pieţii, alăturea se află Str. Castelului. Spre apus de Strada Neagră găsim uşor Strada Orfanilor, în care se află, spre dreapta, Azilul săsesc pentru copii orfani, iar pe stânga, ceva mai sus, Templul evreiesc, iar la capătul străzii, şcoala primară săsească de băieți. / Locuitorii din Cetate sunt mai

cu seamă sași, apoi români și unguri, şi se ocupă mai cu seamă cu comerţul și industria. / Spre miazăzi de la Cetate, se înalță muntele Tâmpa. La poalele Tâmpei, se află promenada de sus, „Regina Maria”, unde e și al doilea rezervor de apă al orașului, de la care, pe un drum în serpentine, ne putem urca până în vârful stâncos al Tâmpei, înalt de 994 m peste nivelul mării și 361 m peste piața Braşovului. De pe vârful Tâmpei avem o priveliște foarte frumoasă, atât asupra orașului, cât și asupra întregului ținut, numit Țara Bârsei. Aproape de vârful muntelui, se află o peșteră, azi întocmită ca restaurant pentru excursioniști. / Partea dinspre oraş a muntelui Tâmpa e păduroasă, iar partea de dincolo este mai mult pleșuvă. Coasta dinspre sud-vest a Tâmpei este asemenea pleșuvă și stâncoasă. Aici se pot vedea încă și astăzi ruinele cetăţii „Braşovia”, de unde și-a luat numirea şi orașul – această cetate a fost zidită de cavalerii germani și dărâmată cu mult după aceea, pe timpul războaielor cu turcii. / Spre miază-noapte, de la Tâmpa, se înalță, de cealaltă parte a cetății, dealul Romurilor, ale cărui coaste, de toate părțile, sunt acoperite cu grădini. Pe coasta acestui deal, se aflau, mai înainte, pe terase, „Romurile“ pe care își întindeau postavurile, postăvarii Brașovului. Pe dealul acesta se află cele două turnuri, alb şi negru. Mai înainte, turnul alb sta în legătură cu casa sfatului, printr-un tunel. Peste dealul Romurilor duce o promenadă, spre miază-noapte-apus, la Dealul Spirei, şi de aici până la locul excursiilor de primăvară, numit „Stejăriş”.

Brașovul Vechi. Plecând din str. Principele Carol, spre miazănoapte, ajungem în strada Lungă, în Braşovul Vechi. La începutul străzii, pe dreapta, se află cimitirul săsesc şi, în faţa cimitirului, la No. 1, Teatrul Naţional

Român. Mai departe, în calea noastră dăm, pe dreapta, de școala primară săsească, și pe stânga, de Cazarma de Artilerie, și, în capătul străzii, de biserica evanghelică de la Bartolomeu, zidită prin secolul al 13-lea. În apropierea bisericii se află stațiunea tramvaiului și gara de la Bartolomeu a liniei ferate, care duce, de la Brașov, una spre Zărneşti şi alta în direcția Făgăraș. În fața gării Bartolomeu, peste șosea, chiar pe liziera căii ferate, se află Mormintele Eroilor căzuți chiar acolo și înmormântați pe loc. Acest Cimitir este foarte îngrijit, cu multă pricepere și estetic întocmit. / Tot în apropierea gării de la Bartolomeu, se află, spre apus, un deal, numit Dealul Sprenghiului, pe care, în vechime, a fost zidit un castel, ale cărui șanțuri și ruine încă şi azi se mai pot vedea; în apropierea acestui deal este o fabrică de cărămidă şi țiglă. / Din Strada Lungă pornesc alte străzi laterale, precum Strada de Mijloc, în care găsim, aproape de capătul de sus al ei, pe deal, cea mai veche biserică luterană din oraș, în dosul acesteia se află și o carieră de piatră. Pe partea stângă, Lăptăria și şcoala primară de stat No. 3. Din Strada de Mijloc pornește, la dreapta, str. Avram Iancu (fostă str. bisericii româneşti). Aici aflăm, pe partea stângă, biserica românească, care se numără între cele mai vechi biserici din Brașov. Înaintând spre răsărit, ajungem în str. Laterală și apoi la Abatorul Oraşului, în apropierea căruia se află şi târgul de vite, de la care, spre miazănoapte-apus, se află Cazarma „Regele Ferdinand” (fostă Cazarma Albă), a Vânătorilor de Munte. / Locuitorii din Brașovul Vechi sunt mai ales sași, apoi români și mai puțini unguri. Sașii și românii se ocupă mai ales cu lucrarea pământului, cu economia de vite, cu legumăritul și lăptăritul, o parte din ei sunt meseriași și

comercianți. Ungurii sunt, în majoritate, comercianţi şi meseriași.

Blumăna. Dacă înaintăm, din str. Porţii, spre răsărit, ajungem în **Blumăna**. La începutul promenadei de jos se află o mică piaţă, aici vedem în jur mai multe palate și anume, în dreapta, Palatul Justiţiei, aici se află Tribunalul şi Judecătoria de Ocol, în stânga, Palatul Poştelor și Palatul Administraţiei Financiare și Vila Kertsch. În fața Administraţiei financiare e staţia tramvaiului, iar în faţa acesteia se întinde, spre apus, locul viran, pe care se țin concursurile de foot-ball, numit sub Strajă. Între Palatul Poştelor şi al Justiţiei trece tramvaiul spre gara mare. De la stațiunea tramvaiului, vedem înălțându-se, în față, pe stânga, Dealul Cetăţuiei, numit și Pe Strajă. Pe vârful acestui deal se află un castel vechi, care servește ca închisoare militară. / Pe coasta dealului, înspre oraș, sunt zidite mai multe vile frumoase. / Înaintând spre gară, pe Calea Victoriei (fostă str. Fântânii), vedem, mai la vale, pe dreapta, Cazarma regimentului 89 Infanterie, în dosul căreia se află marea fabrică de postav Scherg & Co., iar pe stânga, ceva mai în jos, Cazarma Jandarmeriei, o clădire foarte frumoasă. După ce tramvaiul ajunge în Calea Mihai Viteazul (fostă str. Gării), linia se desparte în 2 ramuri, dintre care una apucă la stânga, către gară, iar alta la dreapta, către Dârste și Săcele; tot aici, pe dreapta, se află marea fabrică de mașini a fraţilor Schiel. / În calea Mihai Viteazul, înspre oraș, se află Şcoala de Arte şi Meserii și o turnătorie. Din strada aceasta, spre stânga, este str. Agrişelor, unde se află Şcoala primară No. 4. / În apropierea gării, se găsesc cele mai multe fabrici: Fabrica de petrol, Spălătoria de lână, Accid sulfuric, gunoi artificial etc. / Din **Blumăna**, spre răsărit, se ridică Dealul Melcilor, la poalele

căruia curge un canal al Timișului; în apropierea lui se află Dealul Furcilor, unde erau spânzurați, mai demult, făcătorii de rele. Între Dealul Melcilor şi Tâmpa se află Curmătura, coborând din curmătură spre răsărit, către valea Timișului, ajungem la Fabrica de Ciment, nu departe de ea se află Fabrica de sticlă Honterus. / Locuitorii din Blumăna se ocupă cu lucrul pământului, creșterea vitelor, cu meseriile, majoritatea locuitorilor din această parte a orașului sunt lucrători în fabrici. / Scheiul, Cetatea, Brașovul Vechi și Blumăna, laolaltă, alcătuiesc oraşul Braşov”[768].

1937: „Când trenul cârmește spre stânga, la ieșirea din valea Timișului, n-ai putea bănui, în aglomerarea de zidiri din fund, ce este propriu-zis Braşovul. Vezi doar Tâmpa gheboasă şi înălțimile mici din jurul ei, printre care cea dintâi e Dealul Melcilor. Dar grămădeala de coperișuri cu ţigle roșii nu prevestește încă nimic din farmecul istoric ce se ţese acolo. Nici când ai coborât, în gara cu aspect întunecos și mereu plină de fum, nu găsești nimic mai mult decât banala înfăţişare a gărilor de provincie, cu aceeași piaţă în spate, înghesuită de case fără expresie și unde stau moţăind și birjarii, și șoferii, aparent moţăind, pentru ca, la apariţia cetăţeanului, să izbucnească din toropeală și să sară îmbietor, cu gura, chemând clientul. Căci gara e departe de oraş, departe mai bine zis de acel oraş care, odată, nu se întindea până aici, decât prin prelungirea lui suburbană Blumăna, și încă. Gara a fost clădită departe, pentru a nu supăra tihna burghezilor sași, și orașul a venit câte puţintel către ea. **Linia ferată a fost construită în 1873** și, pe atunci, staţia se afla în plin câmp. În jurul ei s-au adunat câteva fabrici, câteva case de funcţionari, câteva

[768] Petit, Alexandru, *Monografia judeţului şi oraşului Braşov*, Braşov 1922, pp. 32-58

cârciumi și hanuri. O strânsură de clădiri fără expresie, fără apropiere organică între ele, care nu au nimic comun cu specificul braşovean. Din toate aceste cherestele, curţi şi hanuri jegoase, o atmosferă dubioasă de mahala bucureş-teană se desprinde. Impresia aceasta o ai o bună parte din Calea Victoriei, care duce, de la gară, în centru, până la fabrica Schiel.

Blumăna e primul cartier din cele patru, care constituie despărţirea naturală a oraşului. Numele său e românizarea unui vechi cuvânt slav *bolona*, care însem-nează vale, poiană. De aceea, sașii i-au spus *Blumenau*, iar ungurii *Bolonya*. E cartierul care se întinde între gară și promenadă, trecând de-a lungul dealului Cetăţuii și ajun-gând în partea opusă, până în noile stabilimente industriale ale suburbiului. Blumăna este, laolaltă, cu Șcheiul și Bra-şovul Vechi, una din cele mai vechi aşezări de aici. Al patrulea cartier, Cetatea, a fost construit după celelalte trei. În Blumăna se afla un sat unguresc, a cărui instalare a fost atrasă desigur de vecinătatea satelor de mai veche așezare, al românilor din Brașovul Vechi și al Slavilor din Schei. Cu timpul, Blumăna a devenit o comună suburbană a orașului și astăzi face corp comun cu el. / De la fabrica Schiel, până la Promenadă, calea Victoriei se întinde între vile luxoase, înconjurate de curţi şi grădini splendide. O profuziune de flori înconjoară cu buchete casele de un bogat şi planturos baroc, iar alteori chiar rococo, sprijinite totdeauna şi de făcliile verzi, decorative, ale brazilor. E ceva paşnic și sătul în acest cartier şi crezi că te afli într-un cartier bogat din Cluj, acel oraș al magnaţilor apuşi. El s-a aşezat firesc în jurul Căii Victoriei ca în jurul unei coloane vertebrale, din care se desprind, în lături, coastele strâmbe ale străzilor. Paralel cu ca merge alt bulevard, Calea „Iuliu

Maniu”, care începe abia de la fabrica Schiel, pentru a se opri tot la Promenadă. În partea stângă, o altă stradă, Calea Dorobanţilor, se strecoară, tot paralel cu celelalte, pe sub Dealul Melcilor. Între acesta și de partea cealaltă, Dealul Morilor și Dealul Cetăţuii e cuprinsă Blumăna. Cartierul e legat prin două străzi principale, Cuza-Vodă și Mihai Viteazul, de Brașovul Vechi, care se întinde de cealaltă parte a Cetăţuii. Tot pe lângă Dealul Melcilor curge și canalul Timișului, venind din cealaltă parte, din Braşovul Vechi. / **Blumăna** nu e un cartier numai de vile luxoase, ci și de muncă grea. În el se află multe dintre fabricile cele mai mari ale orașului. Centru industrial important, orașul are concentrate câteva din nodurile de activitate materială aici. Sunt uzinele de gaz și electricitate, rafinăria de petrol, fabricile de mașini Schiel și Teutsch, fabrica de postavuri Scherg, fabrica de bomboane Hess, fabrica de cremă de ghete Schmollpasta, fabrica de cremă Nivea, o fabrică de parchete, una de ciment și mozaic etc... Acestea dau orașului aspectul muncitoresc intens. Tot în acest cartier, pe Str. Dârste, ajungi la un întins cartier de locuinţe muncitorești, situate la marginea orașului. Mai încolo, spre Noua, sunt alte fabrici, de ceramică, de ciment, de piele şi, de curând instalate, fabricile reunite, pentru locomotive și vagoane, Romloc, Astra și Unio… / Aici, la capătul Căii Victoriei, este Palatul de Justiţie, având în spate Închisoarea, pentru o mai grabnică transportare a delicvenţilor. În faţa acestuia este Palatul Poştei, alături de care este Administraţia Financiară. În flancul Palatului de Justiţie stă, peste drum, liceul de fete „Oltea Doamna” şi, mai încoace, Școala Comercială superioară de băieţi. Toate clădirile acestea alcătuiesc trei laturi ale unui careu deschis înspre Promenadă, care începe din latura a patra. Ultima clădire

din careu e Vila Kertsch. În mijloc, un rond cu flori desparte autoritățile adunate buluc, la un loc, și mai este și un mic parc cu pomi umbroşi. Pe lângă Palatul de Justiţie, ajungi la capătul Tâmpei, unde sunt clădiri, vile și pensiuni, strânse într-o vale, căreia plastic i s-a spus Curmătura. / Din acest punct administrativ și juridic, o lungă promenadă, paralelă cu un lung bulevard, merg până în capătul Braşovului Vechi. Până acolo se înșiră, începând de la Vila Kertsch, o şcoală de menaj, liceul de Stat „I. Meșotă" și o biserică reformată. / Acolo unde se sfârşeşte Promenada și unde se află un al doilea parc vechi, cu arbori bătrâni, sub ale căror frunze ruginite stă neschimbată arama bustului lui St. O. Iosif, iar de altă parte, un Cincinat Pavelescu nefiresc, fixat în bronz, sub un aspect pe care nu l-a avut niciodată, acolo se mai găseşte clădirea cea mare a Prefecturii, în stil renaștere, având alături o modestă clădire a bibliotecii „Astra", cuprinzând însă multe amintiri generoase şi cărți excelente, și, închizând șirul acesta de edificii publice, Camera de Comerţ şi Industrie, într-un perfect stil românesc de banal clișeu bucureștean. Într-un șir de clădiri vechi, cu aspect dărăpănat, se adăpostesc alte birouri și sala de conferinţe şi cinematograf a „Astrei", provizoriu, pentru că zidurile cu importanţă istorică, dar fără nicio valoare de artă, vor cădea în curând, pentru a face loc unei clădiri moderne. Vai! Vor fi poate chiar prea moderne pentru un Brașov al cărui stil unic este, de vreo douăzeci de ani, stricat de dezorientarea cetăţenilor, dar mai ales a edililor!

Promenada. Pentru aceia care consumă praful cu pasiunea cu care scriitorii consumă șvarţurile, plimbarea cea mai plăcută este numai pe această porţiune a oraşului, alee umbrită de ondulaţiile permanente ale castanilor, ce se

întinde de la Poștă, până la Camera de Comerţ. Pe sub castani, mai stă şi straja răbdătoare a băncilor, de la care câte un cerber neînduplecat strânge dijma, niciunui cetăţean nefiindu-i permis a se odihni, decât contra taxă. În ea intră și deliciile orchestrei militare, care farmecă auditorii în beată admiraţie cu sonorităţile sale de alamă și tobă. În chioşcul rezervat special în acest scop, ce masacrează, cât e vara de mare, toate capodoperele muzicii universale și naţionale. O droaie pestriță de gură-cască îţi dă iluzia că muzica e o pasiune universală și cosmică. Se adună buluc în faţa gesturilor domnului plutonier major o mulțime compozită, ochi fascinaţi de agitaţiile baghetei ca fluturele de lumina lămpii, guri în perpetuă muncă, scuipând cu poftă cojile de seminţe şi urechi – o, acestea foarte rezistente! – larg deschise zgomotului. Se amestecă toate categoriile sociale, toate sexele și toate vârstele, cei mai importanţi, funcţionarii, pe bănci, pentru că au putut plăti taxa, ceilalţi în picioare. Printre elevi sau proaspeţi recruți, învoiţi în oraș, câte o Iulişcă sau o Marişcă se ţin pe după mijloc cu un Ianoş sau Șandor, dacă nu Ghiuri. Stau perechi, cuprinse de beatitudine, bălăcindu-și sufletul în armoniile alămurilor. Uneori, orchestra are curajul – prea deseori! – să-l cânte şi pe Wagner. Atunci e un penibil moment de lungire a figurilor ascultătorilor. Ele se destind însă repede, îndată ce dl capelmaistru îi dă într-un ghiveci (traducerea naţională a lui *potpourri*) naţional. Nu s-ar putea numi melomani acești auditori, ci mai degrabă larmomani… / Lumea se mai calcă pe picioare şi într-alt loc: în Piaţa Sfatului, pe porţiunea de trotuar, și de lângă trotuar, dintre Str. Regele Carol și Str. Voievodul Mihai, prin faţa librăriei Zeidner. Aici e acel Corso, care nu-i lipsește niciunui oraş românesc, după cum nu-i lipseşte chelului tichia de mărgăritar.

Aici se plimbă lumea bună, adică profesorii, militarii, înalții funcţionari și elevii.

Parcul. O vrednică de laudă operă edilitară, de după război, și are a împlinit abia trei ani, în 1936. Lângă promenadă, între staţia de tramvai „Administraţia Financiară”, poalele dealului Cetăţuii și Cinematograful „Astra”, un vast teren, odinioară acoperit de gunoaie, a fost curăţat și, după ce o vreme, a fost amenajat un moment de lăcomia amatorilor de împroprietărire, care mai există şi azi și poftese la minunatele terenuri de sub Tâmpa, a fost amenajat ca parc…

Cetăţuia. Este pe dealul care-i și poartă numele și i se mai spune şi Straja, și se înalță deasupra parcului Cuteanu. Dedesubt, la poale, un șir de case noi, căruia critica ironică a opiniei publice îi spune „Șirul hoţilor”, deoarece casele au fost clădite de funcţionari la Stat, strică estetica orașului, printr-o sumedenie de stiluri, care nu se încadrează în stilul orașului. Numai două case, în stil baroc, consună cu atmosfera orașului. În capătul de peste drum de „Astra” s-a înălțat, anii aceștia, și o biserică greco-catolică, pentru puţinii uniţi care se găsesc aici. E singura biserică în stil bizantin, cu turlele – trei – caracteristic orientale şi e parcă un simbol al revenirii rătăciţilor la ortodoxie, ceea ce nu poate lipsi să se întâmple în viitor. Tot dealul Cetăţuii e strâns, pe toate părţile, într-o centură de vile. / Nu e înalt dealul, cu puţine serpentine, care te urcă până la castelul simplu, cu ziduri tari și cu metereze, cu câteva bastioane şi cu stâlpi proptitori groși. Actuala „cetăţuie” s-a ridicat la 1630 și e probabil refăcută de câteva ori. Dar atunci abia a fost clădită în piatră, în locul unui bastion de lemn, ce exista încă din 1524, refăcut la 1553. Desigur că și acesta era un puternic loc de apărare, care colabora cu mai

puternicele ziduri ale orașului. Dușmanul se găsea astfel prins între două focuri. Azi, între zidurile care au văzut dedesubt armate și care au primit în piept ghiulele, stau soldaţi închiși, dezertori sau nedisciplinați. O prozaică închisoare militară a înlocuit viaţa eroică a „Cetăţuii". În spatele ei, șiruri proaspete de zarzavat se clatină melancolice în bătaia vântului. Suliţele verzi ale ţevilor de ceapă sunt acum singura inofensivă ameninţare pentru pietrele granitice cu cicatrice negre, în umbra cărora cresc, condescendent patronate. de istorie, verzele"[769].

1944, „Mulţumim din toată inima dlui Iuliu Aron din Brașov, care a făcut un gest așa de nobil, de-a dona bisericii greco-catolice din **Bârghiş** (Târnava-Mare), un rând complet de sfinte ornate bisericești, în valoare de peste 50.000 lei. Bunul Dumnezeu să-i ajute şi să-l răsplătească pentru această faptă creştinească adânc grăitoare. Preot: Filip Crişan, Curator: Nicolae Prişca"[770].

---

769 Suluţiu, Octav, *Braşov*, Bucureşti 1937, pp. 13-24
770 *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 10, Blaj 1944, p. 6

BRATEIU

(Prothia, judeţul Sibiu)

1359, februarie 1, Mediaş: Provincialii ţinutului Mediaş dau de ştire că nu au putut să împace şi să potolească „neînţelegerea şi gâlceava ce s-a iscat între două sate ale scaunului nostru, anume **Velţ** (Velcz, judeşul Sibiu) şi **Basna** (Bazna, Bozna, azi **Bazna**, judeţul Sibiu), pentru o pădure… şi l-am trimis la **Sibiu** pe comitele Andrei, bătrânul de **Brateiu** (Prothia, judeţul Sibiu), pentru a cere să se hotărască acolo care din părţi, adică dintre zisele sate, trebuie să plece, să se dea învinsă faţă de cealaltă. Şi patru bătrâni ai scaunului nostru, anume comitele Petru de **Biertan** (Virthalm, Bwtel, judeţul Sibiu) şi comitele Richan de **Răchişdorf** (villa Richvini, villa Eythkmyn, azi **Richiş**, judeţul Sibiu), comitele Ştefan şi Ioan, judele din satul **Aţel** (Eczlen, Villa Hetzelini, Villa Eczlen, judeţul Sibiu), au dat mărturie pentru credinţa lor, la Sibiu, şi i-au îndreptăţit în pricina lor pe acei oameni din Velţ. / Iar aceşti provinciali de Sibiu… au trecut această pricină spre cercetare… / Noi, toţi cei pomeniţi mai sus, mergând în ţinutul sus-ziselor sate şi rămânând acolo timp de trei zile, am dat, prin judecată, acelor oameni din Velţ partea pădurii care, după cugetul nostru, le vine lor de drept, începând din muntele ce se numeşte Veghetorul Înalt, dinspre stânga de râul ce curge la vale, spre ţinutul satului **Boian** (Bayan,

Villa Bonetis, județul Sibiu), până la jumătatea păpurișului… / Săvârșitu-s-au acestea în fața celor patru bărbați scriși mai jos, anume comitele Petru de Biertan, comitele Richan de Răchișdorf, comitele Ștefan și Ioan, vechiul jude de Ațel, și Petru, judecătorul unguresc al domnului (nostru) regele, și alți mulți bărbați vrednici și chibzuiți, și cei doi comiți Andrei de Brateiu, împreună cu toți bătrânii acestui sat, comiții din satul Ațel, anume comitele Petru, fiul comitelui Petru, comitele Petru, fiul comitelui Ștefan, cu toți bătrânii acestui sat, comitele Nicolae, cu toți bătrânii satului **Valchid** (Valdhutin, județul Sibiu), cei doi comiți Nicolae, cu toți bătrânii din **Copșa Mare** (Magna Kopsch, județul Sibiu), comitele Henning, cu toți bătrânii din **Dupușdorf** (Villa Tobiae, azi **Dupuș**, județul Sibiu) și toți bătrânii din Biertan, comitele Dumitru și cei doi comiți Ioan, pe atunci juzi provinciali, împreună cu toți bătrânii din Răchișdorf, comitele Iacob, cu toți bătrânii din satul **Nemșa** (Nympz, județul Sibiu), comitele Ioan cu toți bătrânii din **Moșna** (Muschna, județul Sibiu), cornițele Hentzman, cu toți bătrânii din **Viszdorff** (Weisdorf, dispărut, lângă Mediaş), și toți bătrânii din satul lui **Spurbas** (Furkeschgorf, dispărut, lângă Moşna, județul Sibiu), comitele Ioan și toți bătrânii din **Buzd** (Buz, Busd, Busdz, județul Sibiu), comitele Valter și toți bătrânii din **Ibișdorf** (Isytelke, Isyptelki, Vila Isopis, Ighişu Român, azi **Ighişu Nou** şi **Vechi**, județul Sibiu), comitele Solomon și toți bătrânii din **Băgaciu** (Bogacs, județul Mureş), comitele Ștefan și toți bătrânii din **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, județul Sibiu), care au fost de față la această orânduire, după cum s-a arătat mai sus, și oricine ar călca această

orânduire este supus osândei cu moartea și va fi silit a da cinci mărci judecătorilor”[771].

1368, octombrie 1, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, înfăţişându-se „comiţii Nicolae cel Negru, fiul lui Martin, Andrei, fiul lui Nicolae, Nicolae, fiul lui Cristian, şi Mihail, fiul lui Mihail de **Vurpăr** (Burberk, Burkperk, judeţul Alba), s-au în grijit să ne facă cunoscut, în chip de întâmpinare, că un sat, numit **Şoala** (villa Sauli, judeţul Sibiu), aflător în scaunul Șeica, a fost moşia lor şi a înaintaşilor lor, şi că, din pricina samavolniciei şi a îndărătniciei oamenilor din satul Şoala, ei nu pot şi nu sunt în stare să-l folosească şi să se bucure de el. Acum, însă, prin mijlocirea unor bărbați cinstiţi, şi anume Andrei, fiul lui Petru, Andrei, fiul lui Ioan de **Brateiu** (Prothia, judeţul Sibiu), Petru, fiul lui Ştefan de **Ațel** (Eczlen, Villa Hetzelini, Villa Eczlen, judeţul Sibiu), Petru, fiul lui Petru tot de Aţel, şi Nicolae, fiul lui Iacob de **Mediaş** (Medyesch, Megyes, Mehhes, judeţul Sibiu), au rânduit între dânşii, în chip de împăcare, astfel că numiții locuitori sau oaspeţi din sus-zisul sat Şoala s-au legat să ceară şi să capete, de la rege, cu sprijinul, sfatul şi ajutorul bătrânilor din zisul scaun Șeica, altă moşie pentru comiţii, Nicolae, fiul lui Martin, Andrei, fiul lui Nicolae, Nicolae, fiul lui Cristian, şi Mihail, fiul lui Mihail, iar pentru cheltuielile sus-zişilor nobili, pe care aceştia le făcuseră pentru sus-zisa moşie Şoala, ei s-au legat să le plătească şi să le dea 400 sute de florini, dintre care 60 de florini i-au şi plătit, Dar numiții oaspeţi sau locuitori n-au păzit rânduiala făcută între dânşii, nici nu s-au îngrijit să le plătească partea rămasă a acelei sume de bani; drept aceea,

---

[771] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 355, pp. 351-353

pârâşii au cerut să le dăm scrisoarea noastră de întâmpinare, pe care noi le-am dat-o acelora, după cum sfătuieşte dreptatea obştească”[772].

1540: „În Ardeal a venit un ceauș, cu numele Sinan. Îndată ce a sosit, Mailat a luat contact cu el și, apoi, în grabă mare, a convocat dieta, la **Brateiu**, pe 21 septembrie 1540, ca să asculte cuvântul trimis de sultan. Sinan, în fața staturilor ardelene adunate, a declarat că, după ce sultanul a cuprins Ardealul cu arma, ardelenii sunt sclavii săi și au să-i împlinească poruncile. Soliman dăruiește Ardealul lui Mailat, încredințându-i guvernarea şi se jură pe Dumnezeul cel viu, pe strămoși și pe urmași, pe sabie, pe pâine și pe sare, că toate drepturile și libertăţile ardelenilor vor fi respectate. Poruncește, mai departe, ardelenilor să se supună voievodului Mailat, căruia îi ordonă ca pe acela care nu ar asculta poruncile sultanului şi ale lui să-l piardă cu foc și cu fier, şi la aceasta să fie ajutat de beii din sandjacul Rumeliei și de voievozii țărilor românești”[773].

1770: „O superbă icoană a Cuvioasei Paraschiva a ajuns, de la **Brateiu**, în colecția Mitropoliei din Sibiu. Informații despre lăcaşul care a găzduit-o, în afară de cedarea sa ortodocşilor, printr-o dispoziție de partaj din 6 aprilie 1770, nu am găsit. În 1873, o biserică ortodoxă nouă, de zid, înlocuia vechea construcție, a cărei amintire a rămas doar în seama minunii atribuibile lui Iacov Zugravul. Analogiile sunt oferite de chipurile arhanghelilor, regăsibile în

---

[772] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 358, pp. 552, 553

[773] *Ţara Bârsei*, Anul IV, nr. 4, Braşov 1932, pp. 351, 352

icoanele Fecioarei de la Ciunga, Sânpetru de Câmpie şi Ludişor”[774].

1773, iunie 3: „Și aşa am ajuns la podul de la **Aţel** (Hetzeldorf), unde îngenuncheau, dincolo de pod, pe mâna stângă, juratul comunei, încă cu câțiva reprezentanți, care au înaintat Maiestăţii Sale un memorand, de mine compus, în care cereau ca valahii din comună, cel puţin cei suspicionați că sunt tăciunari, să fie scoşi din comună. / Maiestatea Sa, amăsurat obiceiului, a stat pe loc, a primit memorandul şi a întrebat pe juratul satului, că ce intenționează cu rugarea? / Timiditatea nu l-a lăsat pe jurat să spună Maiestăţii Sale împăratului durerea ce-l apăsa; de aceea împăratul a dat ordin să se mâne caii, dar s-a aplecat spre mine, din trăsură și m-a întrebat: „Ascultă! Ce vreau oamenii?”.

Aici, în valea aceasta, se află un opid frumos, aparţinător la districtul Mediașului; se numește Hetzeldorf. În secolul trecut era foarte scăpătat, avea puţini locuitori și, pe lângă aceasta, multe datorii. Locuitorii nu aveau trebuință de întregul lor hotar şi, astfel, au amanetat o parte din el unui creditor maghiar, care, pentru a putea purta economia, a făcut loc pentru câteva familii valahe, acolo unde era sălașul. „Maiestate! Pe aici se numesc astfel de oameni „colibași“. Aceştia au locuit, peste jumătate de secol, aici, prea-graţioase doamne!, și au trecut de la un creditor la altul, până-ce, în urmă, comunitatea şi-a plătit datoria, înainte cu cinci ani, și şi-a primit îndărăt terenul. / Fiindcă într-acestea locuitorii comunităţii se înmulţiseră până la o sută de familii și le trebuia terenul, pentru a-l cultiva și folosi singuri, au luat hotărârea să mute colibașii

774 Dumitran, Ana; Cucui, Elena-Daniela; Mihu, Elena; Pop, Saveta-Florica, *Iacob Zugravul*, Alba Iulia 2010, p. 73

în comună. Dar acestia nu voiau, de bunăvoie, să părăsească locul care era foarte bun, în sine luat, și cu care se obişnuiseră. A trebuit, deci, să fie mutaţi cu forța, și cu ocaziunea aceasta au fost aprinse câteva din colibele mizerabile. Şi atunci, prea-graţioase doamne, a ameninţat unul dintre colibaşii valahi: „Sașii din Hetzeldorf o vor plăti scump aceasta!”. Şi, cu adevărat, așa s-a întâmplat, prea-grațioase doamne! În anul următor, în ziua în care au fost aprinse colibele valahilor, a fost incendiat opidul Hetzeldorf, în mai multe locuri deodată, în special însă casa omului care, înainte cu un an, aprinsese colibele. De atunci, a mai urmat, de cinci ori foc în comună, cu toate că oamenii nu-și aduce aminte să fi fost foc la ei mai înainte. Saşii suspicionează, deci, pe valahii colibaşi şi se tem că nu vor fi siguri, în contra focului, decât numai dacă acești valachi vor fi mutați undeva departe, de unde să nu le mai poată strica. Şi asta roagă oamenii dela Maiestatea, Voastră!”

– Dar' asta e pedeapsă; a transloca oamenii, înainte de a avea dovezi în contra lor!

– Dovezi, adevărat că nu sunt, pentru că atunci s-ar fi procedat în contra lor, în înțelesul legii, dar presupunerea e mare și poporul valah e destul de răutăcios.

– Magistratul n-a cercetat (anchetat) cauza?

– Da, Maiestate! S-a, ținut strictă inchiziţie. Am fost şi eu de faţă. Nu s-a putut însă scoate nimica la iveală, decât numai atâta că, la ultima incendiare, focul, pe care făptuitorul l-a pus în gard, era învelit în zdrențe din cămaşa unui valah.

– Motiv mare de suspicionare; dar a putut s-o facă și altul, nu numai valahul! Nu s-a aflat cine a fost amenințătorul cu incendiare, când s-a făcut translocarea?

– Maiestate! Acela a plecat, se crede, în Valahia!

– Să păzească bine oamenii, mai ales noaptea!

– Maiestate! Toate au fost încercate, dar, până acum, fără rezultat. Răutatea făptuitorului, lipsit de Dumnezeu, e atât de mare, încât, după ce, în anul trecut, guvernul, la rugarea magistratului, a lăsat să se publice valahilor, spre mai mare crezământ, prin comisari străini, că, dacă se vor mai naște incendii în comună, ei vor plăti întreaga pagubă: s-a întâmplat că, la câteva săptămâni, șura și grajdul primarului, în casa căruia s-a făcut publicarea, au fost incendiate şi au ars ca de batjocură.

– Dar cum pot fi siliţi valahii să restituie paguba, dacă nu se poate dovedi fapta?

– S-a făcut numai pentru a-i speria, Maiestate, dar n-a folosit la nimica!

Aşa descria, sasul pe români, în fața Domnitorului, care îi luase în apărare! Heidendorf continuă:

„Astfel am ajuns la șesul, unde să împreună cele două hotare, al Aţelului (Hetzeldorf) şi al **Brateiului**, și până la poalele dealului unde se termină șesul. Aici se aflau toţi valahii din Hetzeldorf, care au predat împăratului un memorand. Îi spuneau, cu glas tare, că ei trebuie să plătească contribuţiune şi să poarte sarcinile publice provinciale, opidane și de scaun, tot așa ca și sașii; trebuie să dea secară, fân, ovăz, cărăușii, să facă robote și să lucre la mori, tot așa ca şi saşii, și totuşi, ei n-au nici vii, nici arătură, nici fânaţe. Saşii nu vreau să le dea nimica, pentru că ei zic că pământul e al lor, că regii cei vechi l-au predat lor în proprietate!

Maiestatea Sa i-a întrebat, în liba valahă, aşa cum ştia Maiestatea Sa, că, dacă trebuie să facă robote, le fac ei pentru domni? Ei au răspuns: Nu pentru domni, ci pentru

district (scaun), la porunca domnilor, şi pentru comună, ca şi sașii. / Maiestatea Sa a răspuns, apoi, că va examina plânsoarea lor și a dat ordin să mâne caii. După plecare, Maiestatea Sa, stând în trăsură, m-a întrebat:

– Se află între valahi buni economi?

– Maiestate! Sunt şi buni economi între ei, dar cei mai mulți sunt răi şi leneşi. Națiunea în sine posedă destulă dexteritate de la natură, dar are trebuință de o prelucrare.

– Oare cum ar pute fi cultivați?

– Maiestate! Așa, dacă tinerimea ar fi dată la şcoală, să înveţe morală și principiile curate ale religiunii creștine, căci atunci s-ar scutura națiunea de ruditatea ei.

Împăratul m-a întrebat apoi:

– Sunt multe puste în scaunul acesta?

– Nu, Maiestate!

Şi Heidendorf ne povestește cum s-a informat împăratul asupra recoltelor din trecut și asupra prospectelor economice din anul acela, şi cum un magistru poştal din **Mediaş** a înmânat împăratului un memorand, în contra persoanei sale, pentru a ne spune mai departe următoarele:

„Nu departe de el (de magistrul poştal), era căzut în genunchi un biet simplu valah, numit Mișu Chinţu, lângă drum. Acest Chinţu a înaintat Maiestăţii Sale un memorand pentru eliberarea fiului său, de la miliție. Eu eram în dosul trăsurii, fără ca valahul să mă vadă. Maiestatea Sa a întrebat, cam greu româneşte, pe valah despre dorinţa sa, pe care valahul i-a spus-o.

Împăratul a întrebat: La ce regiment, feciorul?

Valachul a răspuns: Între a lui Macskasi, domnule, Măria Ta!

Împăratul: Regiment! Regiment!

Dar valahul nu ştia altcum. Văzând eu că suplica e de cuprins foarte indiferent pentru mine, am ieşit din dosul trăsurii și am călărit până în dosul valahului, așa că valahul se afla între mine și împăratul. L-am întrebat apoi: Nu sune compania măi; dară regimentul în care slujeşte feciorul tău!

Valachul, întorcându-se spre mine, cu dosul către împăratul și cu mâinile ridicate și încleștate, zicea: Ie, că binemi pare că eşti şi Măria Ta aici. Spune Măria Ta, la Măria Sa împăratul, lucrul meu. Că Măria Ta ştii bine. Că mă întreabă Măria Sa în ce regiment slujeşte feciorul, şi io nu ştiu almintrelea, fără Macskasi!

Eu îi spun împăratului: Maiestate!, feciorul lui serveşte sub Gyulai; căpitanul său se numește Macskasi.

– Și ce vrea omul?

– Maiestate! Are un fecior, care cu forța a fost luat cătană.

– Cu forța?

– Da, Maiestate! Așa era porunca!

– Da, știu; sunt mulţi ani de atunci!

– Aşa era porunca, unde se află în casă fecior de prisos, sau mai mulţi decât unul, să fie luaţi recruți. La omul acesta așa era, și de aceea a trebuit să dea un fecior. Îl doare însă foarte mult și el a încercat toate, pentru a-l scăpa. A înaintat rugări guvernului, chiar şi consiliului belic, de curte, și au fost ordonate cercetări, făcute de comisiuni mixte, dar nu i-a putut ajuta. Are mai mulţi feciori. Cel mai mare e însurat și nu mai e pe o pită cu el; pe acesta nu-l numără. Al doilea e un flăcău mare, pe care iar nu-l numără, fiindcă acuși îl va însura. Al treilea e soldatul. Al patrulea e la studiu, pentru a se face popă, nu-

l numără nici pe acesta. Al cincilea e încă mic, asemenea nu-ll numără, pentru că nu-ţi poate fi întru nimica de ajutor.

Împăratul : Întreabă câţi copii are la sine?

Eu: Măi Chinţe! Că te întreabă înălțatul împărat câți copii ai cu tine!

Valahul: Că n-am, domnule, fără feciorul ăl mare și două fetişoare, și ficiorașul ăl mititel; dară nu-mi pot ajuta nimica, și io-s bătrân, şi nu pot lucra; lăsaţi-mi feciorul acasă, să vă ierte Dumnezeu păcatele, și a părinţilor!

Împăratul: Întreabă-l, câţi feciori are?

Eu: Câţi feciori ai?

Valahul (împiedicându-se, nu prea voia să spună): Dar știi Măria Ta, numai ăl copilaș!

Eu: Ce le togodești; cred că-s cinci toţi!

Valahul : Dar Dumnezeu ni i-a dat. Tot aş pofti, domnule, feciorul ăla, care-i în cătane!

Eu (către Maiestatea Sa): Nu prea vrea să iasă cu vorba Maiestate! Dar e sigur că el poate să se lipsească, acasă, de feciorul care e soldat. Îi cade însă greu, că nu-l are lângă sine.

Împăratul : Spune-i să-şi lase feciorul soldat; dacă se poartă bine, poate să ajungă ofițer, poate să ajungă domn mare, poate să ajungă domn!

Eu: Că zice înălţatul împărat să laşi feciorul tău în cătane; dacă se poartă bine, se face ofițer; se face domn mare, se face domn!

Valahul : Dacă bine ar fi; mulțumesc Măriei Sale împăratului. Dumnezeu să-l ţie. Dar tot mă rog, mă rog să-mi lase feciorul acasă!

Împăratul (zâmbind): Ce zice?

Eu: Zice că toate ar fi bune, Maiestate, dar el totuși şi-ar dori feciorul acasă.

Împăratul: Întreabă-l dacă poate să dea alt om?

Eu: Poţi da altă cătană în locul feciorului?

Valahul : De aia nu-s harnic, domnule, Măria Ta!

Eu: Asta nu e în stare s-o facă.

Împăratul: Dar n-ar putea să-l răscumpere cu bani?

Eu: Dară cu bani putea-vei face lucrul?

Valahul: Aia tot mă ţin că aș face.

Eu: Asta ar putea totuși să o facă.

Acum începe valahul să plângă, rugându-se pentru eliberarea feciorului, iar eu am zis împăratului: Maiestate, feciorul a fost cel mai drag la părinţi, în special la mamă-sa, care plânge necontenit după fecior.

Împăratul nu a răspuns nimica; i-a dat mai mulți galbeni și i-a spus „că oi căuta”, plecând mai departe”[775].

Vizita lui Iosif II „în **Brateiu**, unde a întrat și în biserica sașilor, și a vizitat două case valahe, iar la plecare, un grup mai mare de valahi stăteau în jurul trăsurii împăratului și strigau că nu pot să trăiască, în lipsa de pământuri, pe care saşii parte le-au luat de la ei, parte nu vreau să le dea valahilor. Au rugat deci pe împăratul să le stea într-ajutor. Împăratul le-a răspuns româneşte să vină la Sibiu, pe 1 iulie, când le va da rezoluţiune... / cârciumarul Handschuk, care mai înainte fusese român și-l chema Manuste, trecând la catolicism s-a germanizat”[776].

1878: „Colectata în favorul bravilor ostaşi români răniţi, din **Mediaş** şi din comuna **Brateiu**: Theodor Moldo-

---

[775] Păcăţian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, pp. 78-83

[776] Păcăţian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naţionale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, pp. 83, 84

vanu şi soţia din Mediaş, 5 forini, / Ioan M. Milintoiu, 1 florin. / Din **comuna Brateiu** au contribuit in naturalia: Ioane Andrei, 1 cupă grâu, / Achim Băcilă, 2 cupe grâu, / Ioane Crişan, 1 cupă grâu, / Gligor Munteanu, 2 cupe grâu, / Ioan Opriceanu, 2 cupe grâu, / Ioan Giaja, 1 cupă grâu, / Iosif Barbu, 2 cupe grâu, / Achim Munteanu, 2 cupe grâu, / Ioane Mija, 1 cupă grâu, / Elia Manciu, 2 cupe grâu, / Dionisiu Boeşanu, 7 cupe grâu, / Ioane Munteanu, 14 cupe grâu, / Mariuţa Crişan, 1 cupă grâu, / Georgiu Mija 1 cupă grâu, / Georgiu Băcilă, 1 cupă grâu, / Ioane Munteanu junior, 2 cupe grâu, / Nicolau Marianu, 2 cupe grâu, / Ioane Andrei, 2 cupe grâu, / Ioane Păcurariu, 1 cupă grâu, / Georgiu Funariu, 1 cupă grâu, / Theodor Miclăuş, 1 cupă grâu, / Gligor Manciu, 1 cupă grâu, / Georgiu Funariu, 2 cupe grâu, / Ioane Băcilă, 1 cupă grâu, / Toma Munteanu, 1 cupă grâu, / Ioane Manciu, 1 cupă grâu, / Dumitru Funariu, 2 cupe grâu, / Dumitru Munteanu, 2 cupe grâu, / Michaele Neagu, 1 cupă grâu, / Georgiu Munteanu, 1 cupă grâu, / Ioane Manciu-Czekosianu 1 cupă grâu, / Ana Manciu, 1 cupă grâu, / Georgiu Marianu, paroh, 3,5 cupe grâu, / Ioane Munteanu, 2 cupe grâu, / Ioane Vlăduţiu, 1 cupă grâu, / Andronic Munteanu, 1 cupă grâu, / Achim Manciu, 1 cupă grâu, / Michaele Andrei, 1 cupă grâu, / Ioan Vişu, 1 cupă grâu, / Georgiu Vlăduţiu, 1 cupă grâu, / Ştefan Vlăduţiu, 2 cupe grâu, / Ioane Băcilă, 1 cupă grâu, / Achim Manciu, 1 cupă grâu, / Siofron Mija, 1 cupă grâu, / Georgiu Munteanu, 2 cupe grâu, / Marişca Crăciun, 1 cupe grâu, / Vălenii, 2,5 cupe grâu, / Andrei Crişan, 1 cupă grâu, / Goşmanul Andronic Munteanu, din vecinătatea sa, 7 cupe grâu, / Ambrosiu Aron, paroh, 14 cupe grâu; puţine rize

vândute cu 20 cruceri v. a. / **Brateiu**, 11 ianuarie 1878. / Ambrosiu Aron, paroh român greco-catolic"[777].

1926: În cadrul serbărilor de la Blaj, „străzile răsună, până în depărtări, de cântece tinerești, înfrățite cu marșurile sprintene ale **vestitei muzici de la Brateiu** şi chiotele tinereşti înviorează până și pe moşnegii gârboviți de anii mulţi"[778].

1933: „**La mormintele eroilor din 1848**. Îndată după terminarea discursurilor ținute în fața Pietrei Libertăţii din **Blaj**, lumea a trecut, în frunte cu **fanfara de la Brateiu**, la cimitirul de lângă bisericuța parohială, unde, pe lângă vechii canonici şi profesori de la **Blaj**, îşi mai aşteaptă învierea de obşte marele mitropolit Alexandru Şterca-Şuluţ, pe a cărui cruce stau scrise cuvintele: „Numai moartea mă desparte de națiune"; Timotei Cipariu, părintele filologiei (ştiinţa despre dezvoltarea unei limbi) române şi Axente Sever, marele căpitan din 1848; marele cărturar Ion Micu Moldovan, cunoscut sub numele de Moldovănuţ, unul dintre cei mai înfocați luptători naţionali din Ardeal, din vremea dinainte de marele război. La aceste morminte a ţinut părintele profesor Nicolae Comşa, de la liceul de băieți din Blaj, şi colaboratorul gazetei noastre, o frumoasă vorbire, arătând marile vrednicii ale acestor eroi"[779].

1942: „**Sfinţirea bisericii din Brateiu**. Duminecă, în 25 octomvrie, credincioșii noştri uniți din Brateiu au trăit clipe de mare înălţare sufletească, având în mijlocul lor pe vrednicul protopop al tractului, părintele Eugen Ciungaru, care a binecuvântat Biserica, acum transformată

---

[777] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 8, Braşov 1878, p. 4
[778] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 21, Blaj 1926, p. 1
[779] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 19, Blaj 1933, p. 3

şi renovată în întregime. La actul binecuvântării au mai luat parte părinţii Alexandru Moldovan, parohul local, dimpreună cu On. Alexandru Samoilă, paroh în **Aţel**, şi On. Ion Munteanu, de la **Sebeș**, ca fii ai satului. / Slujba binecuvântării s-a făcut, duminică, dimineaţa, după care Prea On. Părinte Protopop a celebrat, în sobor de preoţi, St. Liturghie. La sfârşitul St. Liturghii, părintele protopop a ținut credincioşilor, prezenţi în număr mare, o prea frumoasă predică. Părintele Alexandru Moldovan a arătat că s-au cheltuit, în total, 153.654 lei. Din această sumă, 21.444 lei s-au primit ca donaţiuni de la credincioşi, iar 9.494 lei au fost colectaţi de membrele Reuniunii Mariane. După ce citeşte lista donatorilor, încheie mulţumind tuturor pentru tot ce au făcut şi jertfit, din inimă curată, pentru renovarea sfântului locaş de închinare. / Se cuvine să amintim şi frumoasele răspunsuri, date, la St. Liturghie, de corul tinerilor, condus cu multă pricepere da harnicul învățător Ioachim Căbuz”[780].

[780] *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 47-49, Blaj 1942, p. 2

BREAZOVA

(comuna Sarmizegetuza, judeţul Hunedoara)

1576, noiembrie 3: „Raportul trimişilor Gaspar More şi Petru Naláczi, către Cristofor Báthory, despre felul cum au introdus pe cele două surori More Katalin şi Anna în stăpânirea moşiilor lor din **Pâclişa** şi aiurea din comitatul Hunedoara”[781]:

„Să știi, Măria Ta, că, în ziua tuturor sfinților, joi, ne-a adus Cătălina More, văduva lui Petru Brázovai, și Ana More, soția lui Nicolae Boldogfalvi, porunca de introducere, în care poruncești Măria Ta ca noi să le introducem pe dânsele în **Pâclișa**, **Cârnești**, **Grădiște**, **Breazova**, **Poieni**, **Galați** și **Fizeș**, care le-au fost în pașnică stăpânire. Din care pricină, noi, cu supunere, luarăm acea poruncă de introducere a Măriei Tale și, în ziua scrisă în ea, am mers la **Pâclișa**, și, fiind cu noi megieșul și vecinul Ion Totesdi, și nemeș din **Râu-bărbat**, Mihailă Nagy din **Toteșdi**, și norod din vecini, jobagii lui Petru Brázovai, Iacob Bogdanească și Opra, fiul lui Stănilă; a doua zi, vinerea, merserăm la **Cârnești** și, chemarăm pe Ștefan Krana Cârneșteanul și pe Iovan Karlota, așijderea iobagi de-ai lui Petru Brázovai.

[781] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. II, 1573-1584, Bucureşti 1930, p. 117

În aceeași zi, merserăm de acolo la **Grădiște** și chemarăm pe iobagii lui Ion Szerecsen (Sărăcin – n. n.), pe Dumitru Popa și pe Lațcu Hrană. În aceeași zi, merserăm de acolo la **Breazova** și chemarăm acolo pe Lațcu Ștefan, iobagul văduvei lui Mihail Roman, și pe Ștefan Krana, iobagul lui Petru Brázovai. În aceeași zi merserăm, de acolo, la **Poieni** și chemarăm pe Petru Dimetrasa și pe Mihail Pej, iobagii lui Mihail Pestén943. După aceea, în a treia zi, sâmbătă, merserăm la **Fizeş** și chemarăm acolo pe Crăciun Boțea, iobagul lui Mihail Pej, și pe Mihonya Duma, iobagul lui Petru Buda. În aceeași zi, merserăm de acolo la **Galați** și chemarăm pe Iancu Hernye și pe Petru Buda, care sunt nemeși și noi, a treia zi fiind în moșia sus numită, nimeni nu ne-a împiedecat. După aceea, cetind noi inșilor mai susnumiți porunca Măriei Tale, am înțeles că pe noi nu ne-a împiedecat nimeni. Pentru aceea, noi am lăsat ca moșia să o stăpânească în pace Cătălină More și Ana More, ceea ce noi am scris Măriei Tale, după credința noastră. Dumnezeu să țină pe Măria Ta în bună sănătate”[782].

[782782] Ibidem, pp. 118, 119

BREB

(Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, judeţul Maramureş)

1360, martie 20: Regele Ludovic dă de ştire că, „aducându-şi aminte de feluritele fapte de credinţă şi de prea strălucita vrednicie a credincioaselor slujbe ale lui Dragoş, fiul lui Gyula, credinciosul nostru român din Maramureş, pe care știm că le-a făcut și le-a adus maiestății noastre, potrivit cu cerințele stării și putinței lui, în cele mai multe treburi și războaie ale noastre, încredințate și date în seama lui, și mai cu osebire în reașezarea țării noastre, a Moldovei, potrivit iscusitei sale vrednicii, când a întors, cu veghetoare grijă și cu neobosită strădanie, pe calea statornicei credințe, ce trebuie păstrată către coroana regească, pe mulți români răzvrătiți și rătăciți din calea credinței datorate; voind noi pentru sus-pomenitele lui vrednice slujbe să-1 răsplătim cu un dar regesc, pentru ca și ceilalți, văzând aceasta, să fie îndemnați mai cu ușurință la împlinirea faptelor datorate credinței și să învețe să slujească cu și mai multă râvnă sub un principe slăvit, am dat, am dăruit și am hărăzit sus-zisului Dragoș și, prin el, lui Gyula și Lad, fiii săi, și oricăror moștenitori și urmași ai lor, în temeiul unei danii noi a noastră, ca un fel de răsplată cuvenită slujbelor sale, niște sate românești ale noastre, numite **Zalatina** (dispărut, lângă Ocna Şugatag, judeţul Maramureş – de fapt, este satul Hoteni de astăzi, numit în

1368 şi Slătioara), **Brebu** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, judeţul Maramureş), **Kopancsfalva** (dispărut, lângă Ocna Şugatag, judeţul Maramureş), **Deseşti** (Deszehaza, azi **Dereşti**, judeţul Maramureş), **Hărniceşti** (Hernicshaza, judeţul Maramureş) și **Sat-Șugatag** (Sugatagfalva, judeţul Maramureş), aflătoare în Maramureș, cu toate roadele lor, cu veniturile noastre din cincizecimea din oi, cu dările, îndatoririle și cu toate celelalte folosințe, ca să le stăpânească, să le țină și să le aibă pe veci și nestrămutat, ba chiar le dăm și le hărăzim prin ocrotirea privilegiului nostru de față, fără vătămarea drepturilor altora. Și mai poruncim și hotărâm, cu regească putere, ca zisul Dragoș și fiii săi, și moștenitorii lor, să se bucure și să se folosească pe vecie, dimpreună cu numitele sate ale lor, de întreaga acea însușire de nobil, de care se știe că se folosesc și ceilalți nobili adevărați dintâi și firești ai țării noastre, care luptă sub steagul regesc, cu îndatorirea, totuși, ca acel Dragoș și fiii săi și toți moștenitorii lor să fie ținuți a ne păstra de-a pururi nouă și urmașilor noștri, cu nestrămutată supunere, închinarea unei curate credințe. / Spre amintirea și veșnica trăinicie a acestui lucru, am dat scrisoarea noastră privilegială de față, întărită cu puterea peceții noastre duble, atârnate și adevărate”[783]. „Regele Ludovic conferă românului maramureşan Draguş, fiul lui Giula, și fiilor săi Giula și Ladislau, sub titlul de donațiune nouă, moșiile româneşti: **Slatina, Brebu, Copăceşti, Deseşti, Hărniceşti** și **Satu-Şugătag**, cu venitele lor, pentru serviciile credincioase, arătate mai ales în **restaurarea ţării Moldovei**. Tot acel rege, în anul 1364, la 1 septembrie, întăreşte donaţiunea sa cu sigiliul nou, deoarece cel vechi

---

[783] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 465, pp. 482-484

s-a pierdut în războiul purtat în contra Patarenilor bosniaci"[784].

1364, februarie 11, Janich: Regele Ludovic scrie „**credincioşilor săi români**, lui **Dragoş, fiul lui Giula**, locuitor în Maramureş, de asemenea lui Ştefan, lui Miroslav, preotul, şi lui Dragomir, fiii aceluiaşi Giula, sănătate şi milostivire. / Aflaţi că nu de mult, în anul 1360, noi am hotărât să hărăzim, la o parte şi deosebit de voi, lui Dragoş, fratele vostru bun, adică fiul pomenitului Giula, şi fiilor şi moştenitorilor lui, pentru faptele lui de credinţă şi pentru credincioasele sale slujbe, satele numite **Hotinca** (Zlatyna, azi **Hoteni**, judeţul Maramureş), **Breb** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, judeţul Maramureş), **Kopancsfalva** (dispărut, lângă Ocna Şugatag, judeţul Maramureş), **Desăști** (Deszehaza, azi **Dereşti**, judeţul Maramureş), **Hărnicești** (Hernicshaza, judeţul Maramureş) și **Șugatag** (Sugatagfalva, judeţul Maramureş), aflătoare în Maramureș, cu folosinţele şi toate cele ce ţin de ele, mai ales cu locul de vărat. Drept aceea, vă punem în vedere şi poruncim cu tărie credinţei voastre să nu cutezaţi a supăra cu vorba sau cu fapta pe pomenitul Dragoş, cu privire la aceasta, nici să vă amestecaţi în zisele sate în vreun chip oarecare, ci să-l îngăduiţi pe el şi pe fiii lui, şi pe moştenitorii lui în zisele sate, potrivit cu dania noastră de mai sus, ca să le aibă în stăpânire, să se folosească şi să se bucure de ele în chip paşnic. Iar altfel să nu cutezaţi a face, cu privire la cele de mai sus, de dragul milostivirii noastre"[785]. „Mandatul regelui Ludovic către credincioșii săi români Giula, fiul lui

---

[784] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 19, pp. 37-40

[785] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 236, pp. 225, 226

Draguș, locuitor în Maramureș, şi fiii săi Ştefan, Miroslav preotul și Dragomer, prin care aceştii se indătoresc a lăsa moșiile **Slatina, Brebu, Copăcești, Desești, Hărnicești** și **Șugatag** în folosinţa fratelui lor Draguș, fiul lui Giula, cui le-a conferit deosebit, nu de mult”[786].

1368, august 5, Zvolen-Lipče: „Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, credincioşilor săi români, lui Ştefan, preotului Miroslav şi lui Dragomir, fiii lui Giula, sănătate şi milostivire. / Aflaţi că noi, după cum ne amintim, am hotărât să hărăzim satul **Slătioara** (Zalatyna, Zlatyna, Hotinca, azi **Hoteni**, judeţul Maramureş), dimpreună cu alte cinci sate, numite **Breb** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, judeţul Maramureş), **Desești** (Deszehaza, azi **Dereşti**, judeţul Maramureş), **Hărniceşti** (Hernicshaza, judeţul Maramureş) şi **Şugatag** (Sugatagfalva, judeţul Maramureş), aflătoare în Maramureş, slujitorului nostru credincios, **românului Dragoş**, fratelui vostru bun, şi moştenitorilor săi, deosebit şi despărţit de sus-zisul vostru tată şi de voi. Acuma, însă, după cum se spune, din pricină că acel Dragoş a îngăduit de bună voie pomenitului său tată Giula să se folosească, pe viață, de zisa moşie Slătioara, murind acum pomenitul Giula, voiti să o luaţi voi de la el. Drept aceea, punem în vedere şi poruncim cu tărie credinţei voastre şi hotărâm să daţi înapoi sus-zisul sat Slătioara pomenitului Dragoş, fratele vostru, ca să-l stăpânească în pace, până când magistrul Simion, comitele nostru de Maramureş, va face dreptate între dânsul şi voi, cu privire la cele şase sate, după ce va fi văzut actele voastre scrise şi ale pomenitului Dragoş, fratele vostru, aşa cum de altfel i-am poruncit în scris şi lui acelaşi lucru.

---

[786] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 26, p. 53

Altfel să nu cutezati a face pentru milostivirea noastră”[787]. Mandatul regelui Ludovic, îndreptat către Ştefan, Miroslav preutul și Dragomir, fii lui Giula, ca până ce se va cerca cauza lor, prin comitele maramureșean, magistrul Symon, să lase in posesiunea fratelui lor, românului Draguş, credinciosului Curţii regeşti, moșia Slatina, cu alte cinci moșii, pe care vor să le ocupă, după moartea tatălui lor, Giula, deoarece acele moșii le-a conferit regele numai lui Draguș și fiilori săi, deosebit de fraţii săi”[788].

1368, august 5, Zvolen-Lipče: „Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, credinciosului său, măritului bărbat, magistrului Simion, fiul lui Mauriciu, comitelui nostru de Maramureş, sănătate şi milostivire.

Aflaţi că noi, după cum ne aducem aminte, am hotărât să hărăzim moşia numită **Slătioara** (Zalatyna, Zlatyna, Hotinca, azi **Hoteni**, judeţul Maramureş), aşezată în Maramureş, dimpreună cu alte cinci moşii, numite **Breb** (Hatpatokfalva, Brebu, azi **Breb**, judeţul Maramureş), **Kopachfalva** (dispărut, lângă Ocna Şugatag, judeţul Maramureş), **Desești** (Deszehaza, azi **Dereşti**, judeţul Maramureş), **Hărniceşti** (Hernicshaza, judeţul Maramureş) şi **Şugatag** (Sugatagfalva, judeţul Maramureş), cu toate folosinţele lor şi cu toate cele ce ţin de ele, **credinciosului nostru, românului Dragoş, fiul lui Giula**, şi moștenitorilor săi, pentru faptele lui de credință şi prea îndatoritoarea lui vrednicie, despărţit şi deosebit de sus-zisul Giula, tatăl său, şi de Ştefan, Miroslav şi Dragomir, fraţii săi buni. Acum, însă, după cum se spune, din pricina că

---

[787] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 343, pp. 536, 537

[788] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 32, p. 61

pomenitul Dragoş i-a îngăduit de bună voie pomenitului său tată Giula să se folosească pe viaţă de ea, murind acum pomenitul Giula, sus-zisii Ştefan, Miroslav şi Dragomir încearcă să o ia de la pomenitul Dragoş. Drept aceea, hotărâm şi poruncim credinţei voastre ca, luând cunoştinţă de cele de faţă şi chemind obşteasca adunare din numitul comitat, dimpreună cu juzii nobililor pomenitului comitat şi cu toţi nobilii acelei adunări, având pe Dumnezeu înaintea ochilor, după ce veţi vedea actele scrise ale celor două părţi cu privire la zisa moşie Slătioara, dacă veţi afla că aceasta a fost dăruită în chipul arătat mai sus pomenitului Dragoş, deosebit şi despărţit de sus-zişii Giula, tatăl său, şi de Ştefan, Miroslav şi Dragomir, fraţii săi, de către maiestatea noastră, dimpreună cu celelalte cinci moşii, atunci, fără a ţine seama de împotrivirea lui Ştefan, a preotului Miroslav... şi a lui Dragomir, fratii lui, să faceţi, în temeiul împuternicirii noastre, ca moşia Slătioara, dimpreună cu toate folosinţele ei, să fie dată în stăpânire sus-amintitului Dragoş şi, prin el, moştenitorilor lui, ca s-o stăpânească în pace, silind pe pomeniţii Ştefan, preotul Miroslav şi pe Dragomir la tăcere cu privire la moşia de mai sus. Altfel să nu faceţi pentru milostivirea noastră”[789].

1425, iunie 2, Buda: „La mandatul regelui Sigismund, Jancu, fiul lui Pop din **Giuleşti,** cu fiii săi Giula și Tătar, se introduc în jumătatea posesiunii **Giuleşti** şi în posesiunea **Brebului** întreg. Nimeni nu contrazice”[790].

1431, martie 26: „Conventul din Lelesz, la cererea lui Petru Gherheș, nepotul după mamă a lui Draguș,

---

[789] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 344, pp. 537-539

[790] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 154, pp. 264, 265

transcrie literile (scrisoarea) regelui Ludovic, dată, în anul 1364, lui Draguş, fiul lui Giula, în privința moşiilor **Slatina** (Hoteni), **Breb**, **Copaciu** (Kopachfalva, dispărut), **Deseşci** și **Şugatag**”[791].

1435, mai 26: „Miclea, fiul lui Ladislau, fiul lui Draguș din **Giulești**, resignează (redă) lui Petru Gherheș, nepotului după mamă al lui Draguş din Giuleşci, părțile ce i se cuvin din moșiile **Slatina** (Hoteni), **Breb**, **Deseşti**, **Şugatag**, **Giulești** și **Valea Mare**”[792].

1435, mai 30, Posoniu: „La mandatul regelui Sigismund, se introduc Petru, fiul lui Joan numit Ghoerheş din **Saraseu**, şi fiii săi Georgiu, Simon, Thoma și Thivadar în domeniul moșiilor **Slatina** (Hoteni), **Breb** și al prediul Copaciu. Nimeni nu contrazice”[793].

1437, ianuarie 25: „Conventul din Lelesz adevereşte că, în urma literilor (scrisorilor) judecătoreşti ale palatinului Mathyus de Palocz, a reintrodus pe Petru Gherheș din **Saraseu** în posesiunea moșiilor **Breb** și **Copaciu** (dispărut), neluând în considerare contrazicerea lui Nan Pop din **Giuleşti** sau a altora”[794].

1438, iunie 28, Buda: „Mandatul regelui Albert, prin care comitatul se îndatoreşte ca să execute sentinţa palatinului Mathius de Palocz și să-l apere pe Petru Gher-

---

791 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 168, pp. 288, 289

792 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 172, pp. 295, 296

793 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 173, pp. 297, 298

794 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 177, pp. 305, 306

heş din **Saraseu** în contra lui Pop Nan din **Giuleşti** în posesiunea moșiei **Breb** și a prediului Copaciu”[795].

1442, noiembrie 28: „Relaţiunea capitlului din Oradea către regele Vladislau I, despre aceea că, după mărturisirea mai multor nobili, Nan Pop (popa – n. n.) din **Giuleşti** din nou a ocupat, de la Petru Gherheş, moșiile **Breb** și Copaciu, şi, în urma judecăţii şi a mandatului regesc, când au ieșit, cu vecinii, să-l restituie, atunci Nan Pop, cu mulţi nobili și iobagii lor i-au oprit în cale, el pe omul regelui cu sabia, Ştefan Steezk din **Bărbeşti** pe comitele Andrea de Thar cu săgeţi a vrut să-l omoare, cu toții s-au opus restituirii și aceaa nu s-a putut efectua, drept aceea ambele părți au fost citate, în prezenţa personală a regelui”[796].

1444, mai 26, Sziget: „Magistratul Comitatului adevereşte că, deși moșia **Breb** s-a judecat prin Curia regească lui Petru Gherheș din **Saraseu** judele nobililor, deși acesta a fost introdus în posesiunea moșiei, prin trimisul regelui şi al conventelor din Lelesz şi Oradea, totuşi nobilii Pop Nan și Ştefan Pank din **Crăciuneşti**, cu omenii lor înarmaţi, au năvălit asupra moșiei, au prădat toată moșia și toate averile chinezului (kenezului) Petru Gherheș și pe acesta l-au scos din posesiune; deci, magistratul, citând pe numiții înaintea sedriei, ei s-au înfăţişat cu o mulțime înarmată cu scut, cu săbii, cu lăncii şi cu tot felul de arme,

795 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 179, pp. 307, 308
796 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 186, pp. 320-322

suduind și amenințând, astfel încât nici sedria nu s-a putut ține"[797].

1453, ianuarie 10, Sziget: „Magistratul comitatului adevereşte că Mihail și Georgiu Ficze din **Giuleşti** au fost citați înaintea congregației comitatului, constituit ca tribunal, pentru că numiții, adunând nişte oameni străini înarmați, făcători de rele, au prădat moşia **Brebu** a lui Petru Gherheş din **Saraseu**, dar dânșii nu s-au înfăţişat; drept aceea, s-a dat ordin a-i aresta şi a depreda (confisca) moșiile lor; deodată, Petru Gherheş, la mandatul guvernatorului Joan din Huniad, s-a introdus în posesiunea moșiei sale"[798].

1453, iulie 12, Bistriţa: „Joan din Huniad, comite bistriţean, adevereşte că Petru Gherheş din **Saraseu** înaintea lui s-a împăcat cu Mihail Wlad și Georgiu Iwanka din **Giuleşti**, astfel că moşia **Brebu** și jumătate din Copaciu să fie a lui Petru Gherheș, iar acesta să dea în recompensă lui Mihail şi Georgiu averi mişcătoare în valoare de 100 florini și alţi 25 florini de aur, în bani guta"[799].

1461, februarie 5, Trencin: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către Emerie de Zapolya, trezorierul, ca să cerceteze şi să judece controversele iscate între Petru Gherheș din **Saraseu** și fiul său Simon, pe de o parte, iar pe de altă parte, Mihail Stibor, locuitor în **Sziget**, care, împreună cu Georgiu Rosa și la îndemnarea lui Ştefan Argasitor, judele opidului **Sziget**, a săvârșit fapte violente

---

797 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 191, pp. 329, 330

798 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 213, pp. 263, 264

799 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 218, pp. 370, 371

la **Breb**; mai încolo, să judece și violenţele suferite de Petru Gherheș și fiul său din partea eremiților Claustrului Sfânta Maria și din partea cetățenilor opidului **Câmpulung**, care au ocupat, cu putere, partea de moșie în **Săpânța** a lui Petru Gherheş"[800].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Ivásko** de Also Visó, în comuna Brebu, 1 patrifamilie.

Bud de Budfalva, în comuna Brebu, 1493, 2 patrifamilii.

Petrik, în comuna Brebu, 1610, 6 patrifamilii.

Bota de Csernefalva, în comuna Brebu, 3 patrifamilii.

Berinde de Budfalva, în comuna Brebu, 1587, 2 patrifamilii.

Perzsa (Perşa) de Gyulafalva, în comuna Brebu, 2 patrifamilii"[801].

1898, Diaconovich: „**Breb**, comună în Ungaria, comitatul Maramureș, dieceza Gherlei, 1.290 locuitori români agricultori şi economi de vite; cu biserică şi școală românească, Breb este şi stațiune balneară, la înălțimea de 748 m, la poalele muntelui Gutin, înconjurată de codru cu brădet; valea în care se află stabilimentul, e cam departe de satul Breb. În mijlocul unui parc, sunt aşezate zidirile cu 26 camere, salon de mâncare şi de dans, 6 cabine, cu 12 putini de baie. Din 2 izvoare apa serveşte la facerea băilor, iar un izvor se bea ca apă de cură. Clima e întăritoare. Apa se înşiră între apele minerale sulfuroase sărate, se bea cu

---

[800] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 255, pp. 437, 438

[801] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu 1892, p. 10

vin şi ca apă curativă, la bolile catarale şi hemoroidale. Ca baie, are proprietăți vindecătoare asupra reumatismului, podagrei, erupției pe piele şi la afecţii nervoase. Analiza izvorului de băut a făcut-o Wodicska István”[802].

1927: „Un cititor al nostru din comuna **Breb**, județul Maramureşului, ni se plânge că nu mai poate trăi de marea cămătărie, care se face astăzi pe satele noastre şi în întreagă țara. Şi cititorul nostru are toată dreptatea”[803].

1939: Gheorghe Cupcea, plugar din Breb: „Am cerut, în așteptare de bani, pe câtva timp, de la cuviosul părinte Emil Tatar, protopopul Diciosânmărtinului, cărţile de predici ale lui Tóth Tihamér, „Cred într-unul Domn Isus Hristos”, 1 volum, 2 volume din „Zece porunci” şi un volum din „Cred în viaţa vecinică”. Cuyioşia Sa mi le-a trimis, deşi sunt om necunoscut Sfinţiei Sale. / Îi trimit, prin micul meu articol, cele mai călduroase mulțumiri pentru marea osteneală ce a făcut, scoțând în româneşte aceste minunate învățături creştineşti pentru toţi creştinii de azi, ori de ce religie ar fi. / O, de ar da bunul Dumnezeu ca aceste cărți să nu lipsească din mâna şi inima niciunui preot, nici unui predicator, nici unui creştin iubitor de citire, ori de ce confesiune ar fi. / Inima mea s-a amărât, văzând cât de departe suntem noi, creştinii de azi, de facerea celor scrise în aceste cărţi. / Rog pe bunul Dumnezeu să ne ajute, la toţi creştinii, să practicăm cuvântul lui Isus din evanghelie: Cel ce va face şi va învăța, mare se va chema întru împărăţia lui Dumnezeu!”[804].

---

802 Diaconovich, Dr. C. (Corneliu), *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 579

803 *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 13, Blaj 1927, p. 1

804 *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 23, Blaj 1939, p. 3

BREBI

(comuna Creaca, judeţul Sălaj)

1788, Johann Lehmann: „În **Brebi** (comuna Creaca, judeţul Sălaj) este o stațiune de poştă. **Creaca** (Karika, judeţul Sălaj) are o cârciumă bună. Românul care o ţine este un om înstărit, dar prea cuminte ca să lase să se observe aceasta... Nu se găseşte nici pâine, nici făină, nici lapte, nici carne, nimic din ceea ce-i necesar pentru prânz. Vinul se vindea în pivniță. Cârciumarul s-a dus acolo nu prea bucuros. Când a ajuns jos, s-a postat în fata butoiului şi a întins mâna după bani. Din întâmplare, dimineaţa, în cârciuma lui Andrássy, se isprăvise tot mărunţişul şi era cu neputinţă să găsești să schimbi un ducat. Când românul a primit în mână un ducat, a fugit cu el repede sus, în casă, prin cârciumă, într-o încăpere alăturată, de acolo, jos, print-un chepeng, care cu greu se putea observa, apoi a venit sus cu bani de argint, a dat restul şi a adus vin. Cu banii de argint în mână, autorul s-a apropiat atunci de familia adunată la un loc, care acum era cu totul alta. Ea l-a condus într-o încăpere cu provizii. Ce belşug era în aceasta de miere frumoasă şi albă (!), de ouă, unt, şuncă, făină curată, pâine şi tot de ce aveai nevoie! Acum ei au dat bucuros, îndată ce fiecare bucată a fost plătită, apoi au făcut focul, au sucit gâtul la găini şi au ajutat la gătit. Pentru lemne şi lucru, oamenii n-au vrut să primească nimic, ei s-au simţit destul de plătiți cu lucrurile cumpărate. S-a pregătit un prânz, din

toate de tot felul, atât de bun, încât zilele nenorocite trecute au putut fi uitate. Cămara de provizii a românului a fost atât de plină, că de-abia ar fi putut să fie plătită cu patru sute de florini. Vinul de masă era destul de bun, însă tânăr, ca şi cele mai multe vinuri transilvănene, care se iau din cârciumi. Cârciumarul a auzit tuşind, după ce s-a băut vin. A ştiut să îndrepte răul repede, a coborât prin chepeng şi a adus, într-un urcior, vin vechi bun. El a stăruit ca vinul să nu se toarne în pahare, ci să se bea din ulcior... Era nevoie de mărunţiş şi pentru căruţaşi. Românul a căpătat mai mulţi ducaţi, ca să-i schimbe; el a fugit repede cu ei, jos, în cameră, şi apoi sus, cu taleri împărăteşti. / Purtarea ciudată a acestor cârciumari români, căruţaşii au povestit-o în felul următor:

„Toţi românii spun, când li se cere ceva, că n-au nimic, pe de o parte de teamă că se mănâncă şi se bea şi apoi se plăteşte cu cinstea, după cum au mai păţit-o pe aici, pe de altă parte, ca să întreţină setea". Românii din toate regiunile beau, în cârciumi, pe datorie şi plătesc cu alimente şi chiar fură de la băştinaşi (aşa spune căruţaşul şi ar putea să fie adevărat), iar lucrurile furate le aduc cârciumarului, care le dă vin pe ele. Cârciumarul îşi vinde proviziile cu toptanul căruţaşilor, care desfac, pe drum, cele cumpărate cârciumarilor şi negustorilor mai săraci. Proprietarul hanului nu trebuie să ştie nimic despre comerțul acesta, fiindcă măreşte arenda. Românul trebuie să-şi păstreze cu grijă banii, căci altfel i se fură cu adevărat. Românii, când au ocazia, se fură unii pe alții(!). Românii iubesc aurul, pentru că, în caz de urmărire, pot să-şi ducă cu ei averea, fără să dea de bănuit. Ei trăiesc într-o continuă frică zadarnică, întocmai ca şi sclavii, şi aşteaptă schimbarea, când vor câştiga totul, ca şi sclavii. „Vinul mai bun este acela al

românului. Nu îi este îngăduit să-l vândă şi nici nu-i este îngăduit nici să-l dea. Proprietarul îi predă vinul în vânzare, aşa cum îl are şi cum îl ştie. Acesta este vinul din pivniță, pentru ca supraveghetorii, deoarece n-au încredere în români, ceea ce aceştia ştiu bine, să nu afle de contrabanda aceasta, vinul mai bun trebuie băut din urcior. Vinul acesta mai bun el îl capătă tot în schimb, de la căruţaşi, din Ungaria. Dacă proprietarul hanului ar fi intrat întâmplător sau intenţionat în cârciumă, când s-a pus masa călătorilor, atunci românul s-ar fi apărat, cum că toate au fost aduse de călători. Dacă aceluia care întreabă i-ar părea neadevărată povestea aceasta și ar stărui cu strictețe, atunci românul i-ar cădea la picioare şi ar recunoaște, cu lacrimi, că cele mai multe le-a furat de la el. Proprietarul, în cazul acesta, ar fi luat mărturisirea drept adevărată, deşi convins că românul minţise, pe de o parte, ca să-şi arate superioritatea față de român, pe care l-ar fi răsplătit cu douăzeci şi cinci de lovituri de ciomag sau de cravaşă, pe de altă parte, să pară că el are atât de mult, încât nici n-a putut să observe paguba". Până aici a vorbit căruțaşul.

Autorul crede că proprietarul ar fi în stare să ia drept adevărată minciuna românului, pe temeiul că el este obişnuit să creadă despre român tot ce poate fi mai rău... Fiecare cititor va întreba: este cu putință ca să te aştepţi la ceva bun de la oameni care sunt astfel tratați? Acestuia îi răspund: sclavii produc hrana. Ei singuri hrănesc națiunea ungurilor din Transilvania. Căci ungurii din Transilvania nu lucrează ca ungurii cei harnici din regatul ungar. Drept mulțumire pentru hrana, pe care i-o dă românul, acesta este mai înjosit decât toate clasele omenirii. Dacă românul nu este aşa cum ar trebui să fie, aceasta se datoreşte faptului că el e silit să nu fie altfel. Şi dacă se va ajunge la o judecată

rațională, românul nu va fi dat afară. Dacă ai scoate pe români din Transilvania şi ţara s-ar compune numai din secui şi saşi, ceilalți vor trebui să moară de foame, căci ei nu pot să lucreze”[805].

Hirten Rechitova Ciobani
Shepherds Bergers

[805] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 585-587

BREBU

(villa Nicolai filii Prebyl,
azi **Brebu**, judeţul Caraş-Severin)

1369: Benedict, fiul lui Pavel, fiul iui Heym, fost ban al Bulgariei, fratele lui Nicolae şi cu Ștefan, fiul lui Petru împart „în trei părți drepte şi deopotrivă moşiile noastre numite **Remetea** (Remete, Remetie, azi **Remetea Păgânici**, judeţul Caraş-Severin) şi **Ersig** (Egerzeeg, Egerzegh, Egurzeg, Egurzeegh, judeţul Caraş-Severin), precum şi cele ce ţin de ele, drept aceea mai întâi şi întâi am făcut tragere la sorti pentru morile noastre. Astfel, domnului Benedict i-a căzut, la sorţi, moara din **Calina** (Golonia, judeţul Caraş-Severin). Magistrului Ştefan i-au căzut, la sorţi, moara din **Lybur** (dispărut, lângă Ersig, judeţul Caraş-Severin) şi cea de lângă curtea sa.Magistrului Nicolae i-au ieşit, la sorţi, moara din satul **Brebul** (villa Nicolai filii Prebyl, azi **Brebu**, judeţul Caraş-Severin) şi cea din satul lui **Moyan** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). De asemenea, lui Benedict i-a căzut, la sorţi, satul Calina. Magistrului Nicolae, satul **Ramna** (Rauna, Rawna, judeţul Caraş Severin). Magistrului Ştefan, satul lui **Braty** (dispărut, judeţul Caraş-Severin) şi satul lui Salomon, precum şi satul lui Scascyn. Magistrului Nicolae, satul lui Scezlow, lângă Ramna. Domnului Benedict, satul... lângă Calina. Magistrului Nicolae, satul **Radeest** (dispărut, judeţul Caraş-Severin) şi satul lui **Dobroyan** (dispărut, judeţul Caraş-Severin)... satul Brebul. Lui Ștefan, satul... al fiului lui

Kesas şi satul Lybur. Domnului Benedict, cele două sate ale lui **Nicothea** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). Magistrului Ştefan, satul lui Scizea. Magistrului Nicolae, satul lui **Dubrul** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). Domnului Benedict, satul lui **Gurea** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). Magistrului Ştefan, curtea din Remetea, drept curtea sa. Magistrului Nicolae... un loc de moară lingă satul Brebul. De asemenea, un loc de moară domnului Benedict, lângă satul lui Gurea. Magistrului Ștefan, un loc de moară, în sus de târg, anume locul morii numite a lui **Scezlow** (dispărut, lângă Romna, judeţul Caraş-Severin)... De asemenea, în **Ersig**, o uliţă a târgului, lângă **Pogăniş** (Paganch, judeţul Caraş-Severin), de la curtea lui Benedict olarul, şi împreună cu această curte a lui, până la... a căzut la sorţi în partea lui Benedict. Magistrului Nicolae i-a căzut la sorţi locul care începe de la curtea sa, până la curtea numitului olar Benedict. A doua parte a uliţei târgului, de la curtea lui Nicolae zis Paragar şi, împreună cu aceasta, curtea sa a căzut la sorti domnului Benedict până la curtea sa, dimpreună cu alte gospodării, iar celelalte gospodării, începând din sus de curtea lui Ywocy, până la curtea magistrului Nicolae, au căzut la sorţi magistrului Nicolae. Magistrului Ştefan, satul lui **Buda** (dispărut, judeţul Caraş-Severin) şi satul lui Nicolae şi satul Brebul. De asemenea, **Suppa** (dispărut, judeţul Caraş-Severin), cu cnezatele sale, magistrului Nicolae şi tot aşa i-au mai ieşit la sorţi satul lui Luca şi satul lui Petru de **Izgar** (dispărut, judeţul Caraş-Severin), precum şi două sate ale lui Dobrotă, lângă Pogăniş, şi satul lui **Druguzlo** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). Magistrului Ştefan, satul lui Bracoy din Izgar. De asemenea, magistrului Nicolae, satul lui Mihail din Izgar şi satul lui Cylan precum şi satul lui Dobrotă... Domnului Benedict

din Izgar, satul lui Bogdan, fiul lui Bascha. De asemenea, magistrului Ștefan, satul lui Mihail. De asemenea, magistrului Nicolae, satul lui Bratoca, din Izgar, sat care acum e pustiu, şi satul lui Mihail, precum și satul numit **Cyruslowfalwa** (dispărut, judeţul Caraş-Severin). De asemenea, magistrului Ștefan, satul lui Martin. Domnului Benedict, satul lui Fărcaş. Magistrului Ştefan, satul lui Nicolae, fiul lui Garazda. Domnului Benedict... Finta, cu satul ei. Magistrului Nicolae, satul lui **Drusa** (dispărut, judeţul Caraş-Severin) şi satul lui **Dragotă** (dispărut, judeţul Caraş-Severin)**,** precum si satul lui Neagul. De asemenea, pe râul Pogăniş, domnului i-au ieşit la sorti două mori, care sunt aşezate una în satul lui Dobrotă, iar cealaltă în satul lui Luca. De asemenea, am hotărât să ne folosim împreună de o moară a noastră, din satul lui Mihail”[806].

1898, Diaconovich: „**Brebul** sau Prebul, comună în Banat, comitatul Caraș-Severin, aproape de Caransebeş, cu 1.084 locuitori români. În documentele istorice se aminteşte deja la **1577**. După harta Peutingeriană, în apropierea acestei comune, între hotarul comunei Delineşti şi Valea Boului, a fost, pe timpul romanilor, Caput Bubali”[807].

---

[806] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, DOC. 370, pp 570, 571

[807] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 579

BRETEA

(Berethe, Zekerberethe, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1364, iulie 30, Cluj: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii Transilvaniei că, deoarece „Ladislau, fiul lui Gyelehius de **Nimigea** (Nimegye, Nimigie, azi **Nimigea**, judeţul Bistriţa-Năsăud), fiii şi neamurile lui vor să intre, după cum cere rânduiala legii, în stăpânirea moşiile **Bretea** (Berethe, Zekerberethe, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Zekerberethe** (înglobat în Bretea, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Agrişu** (Inferior Egres, Egrus, azi **Agrişu de Jos**, judeţul Bistriţa-Năsăud), aflătoare în comitatul Solnocul dinăuntru, cerem stăruitor să trimite omul vostru, în faţa căruia omul nostru Petru de **Mociu** (Moch, judeţul Cluj)… fără a ţine seama de împotrivirea nobililor de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, judeţul Sibiu), să le lase spre a fi stăpânite”[808].

---

808 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 305, pp. 311, 312

BRETEA ROMÂNĂ

(judeţul Hunedoara)

1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan: „Ţăranii din judeţele Zarand şi Hunedoara voiau să înceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), îşi face apariția aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, şi, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crişan arătă țăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să primească arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libe-

ra voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crişan. Dar mulțimea de ţărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părțile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Crişţior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldaţi fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

Primul atac al ţăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Crişţior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curților nobililor şi execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizați. Puţini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Crişţior,** trupa ţăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea din orăşelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-

se în turnul bisericii reformate, sunt dați jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înşii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezați. / Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crişan. / Din **Brad**, mulțimea ţăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crişan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt ucişi 7 oameni din trupa lui Crişan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criştior**, ajunge, în aceeaşi zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că ţăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, şi executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crişan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crişan i se făcu milă de ea şi o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a aces-

tei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în româneşte, rugăciunea „Tatăl nostru".

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**, **Luncoiul de Sus**, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculați şi, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați şi înrăiți de nedereptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor", adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element

ungurresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mişcarea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenuşă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile următoare, ţăranii distruseră şi arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**, **Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili şi preoți unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la graniţa țării româneşti.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzându-se atacați de 70 soldaţi grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureşului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncaţi şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua

zi, au mai fost executaţi alți 14 prizonieri, precum şi 22 ţărani, prinşi cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu din **Jibot**”[809].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 este menţionată familia „**Symon** de Oláh-Bretye, în comuna **Bretea românească**, 1536 5 familii”[810].

1897: „La târgul de ţară de la **Sântă-Maria Orlei**, care se ţine, în tot anul, în Sâmbăta Floriilor… un june român, feciorul primarului din **Bretea română**, avea niște pene de cocoș în pălărie. Doi jandarmi din **Pui**, care erau trimişi prin târg, se întâlnesc cu tânărul Petru Coposesc, din Bretea română, și, ca să-şi arete „bravura”, prind pe feciorul de român, îi smulg penele de cocoș din pălărie, îl împing prin târg, iar junele fecior voinic le răspunde că el e om cinstit şi nu a furat, şi i-a provocat să-l lase în pace. Atunci, unul îi pune baioneta în piept, iar celălalt l-a lovit cu patul puștii în piept, încât, și prin larma cea mare a târgului, se auzea din depărtare. / După ce negustorii şi alţi oameni au început a zbiera după jandarmi, aceştia, ruşinaţi de urâtă lor faptă, l-au făcut scăpat, căci un om a împins pe junele român într-o parte, iar pe jandarmi în altă parte. / Pentru purtarea cea scandaloasă a jandarmilor s-a făcut arătare criminală contra lor, iar bravul jude comunal din **Bretea română**, Petru Coposesc, va sti să-și apere

---

[809] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161

[810] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 47

dreptul şi onoarea copilului său, călcată de niște oameni care turbură liniştea şi siguranţa publică şi nicidecum nu o apără”[811].

Bauern Lunca Cernii Ţărani
Peasants Paysans

BRITONIA

(vezi **SARMIZEGETUZA**, judeţul Hunedoara).

[811] *Revista Orăştiei*, Anul III, nr. 17, Orăştie 1897, p. 2

BROŞTENI

(Kereky, comuna Păuca, judeţul Sibiu)

1369, noiembrie 13, Sântimbru: „Magistrul Ioan, fiul lui Petru zis Chech de **Cisnădie** (Helta, judeţul Sibiu), ne-a adus la cunoştinţă, în chip de întâmpinare, că şi-a pus toate actele, întocmite cu privire la moşiile sale, în mănăstirea fericitului Nicolae Mărturisitorul din **Tălmaciu** (Tolmach, judeţul Sibiu), care a fost arsă până în temelii de către Vlaicu, voievodul Ţării Româneşti, şi au fost mistuite de foc toate scrisorile şi actele lui. Pentru aceasta, trimiteţi spre mărturie omul vostru, faţă cu care omul nostru, Alexandru de **Daia** (Dalya, Dalya Major, azi **Daia Mare**, judeţul Sibiu) sau Mihail, fiul lui Pavel Deway de **Broşteni** (Kereky, judeţul Sibiu), ori Ştefan, fiul lui Andrei de **Blaj** (Balasfalva, judeţul Alba) sau Alard, fiul lui Alard de **Ocna Sibiului** (Wyzakna, judeţul Sibiu) să cerceteze adevărul curat despre cele de mai sus”[812].

1742: „La 1742, protopopul Maniu din **Broşteni** a înălțat biserica, pe care, la 1743, a zugrăvit-o şi a dotat-o, pe propria cheltuială, cu toate cele necesare serviciului divin, inclusiv clopotele. La 1900, lăcaşul de bârne mai adăpostea încă portretele ctitorilor. Astăzi el nu mai există.

---

[812] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 439, pp. 671, 672

Prezenţa lui Iacov aici este bănuită în prelungirea altor bănuieli, dar ceea ce o face mai greu de acceptat nu este o astfel de succesiune de necunoscute, ci celelalte lucrări angajate în acel an, la Rădeşti, lângă Aiud, şi la Sinteşti, în Banat. Desigur, dacă nu absolutizăm distanţele, nu este de neacceptat că zugravul putea face, la 1743, şi drumul între cele trei localități şi putea şi executa lucrările angajate. Cea de la **Broşteni**, dacă a fost opera sa, a ieşit într-un fel din tiparele cu care ne-au obişnuit creațiile cunoscute. Chiar neprobată, ipostaza de portretist nu trebuie cu totul exclusă, în cazul său”[813].

Motzenfamilie | Familie de Moţi
Family of Moţi | Famille de Moţi

[813] Dumitran, Ana; Cucui, Elena-Daniela; Mihu, Elena; Pop, Saveta-Florica, *Iacob Zugravul*, Alba Iulia 2010, pp. 73, 74

BUBAD

(lângă Carei, judeţul Satu Mare)

1352, noiembrie 18, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că s-au înfăţişat „Martin, fiul lui Petru de **Ciumeşti** (fost Ciomocoz, Warchomacuza, Chumakuz, judeţul Satu Mare), Simion cel Mare, fiul lui Ioan, fiul numitului Petru, precum şi Pavel şi Nicolae, fiii lui Petru zis Zonga, pentru ei înşişi şi pentru fratele lor Laurenţiu”, cu scrisoare de împuternicire de la conventul mănăstirii Sfântul Ştefan din Dealul Orăzii, şi s-au plâns că, deşi „Petru zis Zonga, tatăl pomeniţilor Pavel, Nicolae şi Laurenţiu, cât şi Martin, precum şi Simion şi Ioan, fratele acestuia, odinioară, în anul **1329** de la întruparea Domnului, când Martin avea fii în fragedă vârstă şi copilaşi, care nu puteau să-şi pună împuterniciţi… au făcut o împărţeală de moşie, care să dăinuiască… făcută de tatăl lor, pe care ei n-au stricat-o, ci o întăresc prin scrisoare privilegială, făcând, din dragoste frăţească, un adaos în folosul lui Simion cel Mare, precum se va arăta… / Şi anume, ei au lăsat pomenitului Petru zis Zonga două moşii, cu numele de **Vetiş** (Wetes, judeţul Satu Mare) şi Ciumeşti, aflătoare în comitatul Satu Mare… şi au hărăzit lui Simion, fiul lui Ioan, moşia Ciumeşti, dimpreună cu toate folosinţele ei… opt iobagi, cu opt locuri pe uliţa cu un singur rând, începând de la casa lui Petru zis Chegen şi cuprinzând-o şi pe ea, pe

care Petru a despărţit-o de casa lui Blasiu zis Enchench prin nişte movile de pământ, împreună cu locurile de sesii, până la capătul acelei uliţe cu un singur rând, spre partea moşiei **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, judeţul Satu Mare)… Iar cealaltă jumătate au păstrat-o acei fii ai lui Petru pe seama lor… / Afară de aceasta, moşia numită **Boghiş** (Bogus, Bagus, judeţul Satu Mare), împreună cu pământurile zise **Huzyuteluk** (în Ucraina), **Cholkona** (în Ucraina) şi **Corlathtava** (în Ucraina), cu două părţi din moşia **Bubad** (lângă Carei, judeţul Satu Mare), aflătoare în acelaţi comitat… / Apoi Petru zis Zonga şi Martin, fiul lui Petru, văzând că acel Simion şi fratele său au o bucată de pământ mai mică, au voit să îndrepte această împărţeană şi au dat acestora o moşie numită **Petea** (judeţul Satu Mare), aflătoare tot în comitatul Satu Mare… ba chiar şi un loc de moară, ce se aflǎ pe râul Crasna, cât şi cu pădurile aflate pe moşia **Budney** (în Ungaria)… Iar în schimb, să dea două moşii, numite Cele Două **Culciu** (Kethkulch, judeţul Satu Mare)… două părţi din moşia Ciumeşti şi două părţi din moşia Budnei”[814].

---

[814] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 153, pp. 162-167

BUCERDEA

(Bochard, judeţul Alba)

1367, februarie 5, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire, dă de ştire că, urmând porunca regelui Ludovic, şi-a trimis omul de mărturie la satul **Şard** (Sardu, azi **Şardu**, judeţul Cluj), revendicat pe jumătate de Episcopul Dominic, pe care l-au împărţit „în două părți deopotrivă, dintre care una, adică cea dinspre partea pomenitului sat episcopal numit Şard, au dat-o în stăpânire numitului Dominic, episcopul, şi bisericii sale, şi satului mai sus arătat, iar cealaltă jumătate au dat-o în stăpânire pomenitului vostru sat şi spre folosinţa oamenilor din el… / Cel dintâi semn de hotar începe dinspre apus, pe un deal, între două dealuri mai mari, unul dinspre satul **Ighiu** (Igen, Krappundarff, azi **Ighiu**, judeţul Alba), numit Creasta Ascuţită, iar celălalt dinspre satul Şard, numit Creasta Ţuguiată, şi de acolo hotarul coboară pe coasta dealului, într-un loc gol între dumbrăvi, în care mai înainte fusese o vie, şi aici se află alt semn de hotar, ridicat din nou; şi de acolo, la poalele aceluiaşi deal, se află iar un semn, ridicat lângă dumbrăvi; şi după aceea, hotarul, mergând spre satul regesc numit **Cricău** (Krako, judeţul Alba), anume spre partea de răsărit, unde au ridicat un semn de hotar, pe niște pământuri de arătură. De acolo, mergând o bună bucată, tot în partea aceea, au ridicat încă un semn de hotar, tot pe

acele pământuri de arătură; de acolo, mergând puţin mai departe, au săpat de asemenea o movilă de hotar şi apoi, mergând tot în partea aceea, au ridicat o movilă de hotar tot pe aceleaşi pământuri de arătură. De acolo, mergând, cum s-a spus mai sus, o mică bucată de loc, tot spre aceea parte, au ridicat o movilă de hotar; apoi, tot pe acele pământuri de arătură, lângă un drum mare şi obştesc, pe care se merge, de la moşia numită Şard, la moşia numită Ighiu, lângă un râu, numit Valea Ighiului, au ridicat un semn de hotar; şi de acolo, trecând tot spre răsărit, adică mergând spre moşia numită Cricău, tot în pământuri de arătură au ridicat şapte semne de hotar, unul după altul, dintre care unul, şi cel din urmă, e destul de aproape de cele trei movile de hotar, făcute din pământ şi pietriş, care despart şi stau ca hotar dinspre moşiile Ighiu. **Bucerdea** (Bochard, judeţul Alba) şi Şard, şi aici se spune că sfârşesc acele semne de hotar, ridicate din nou”[815].

1898, Diaconovich: „**Bucerdea** (magh. Buzás-Bocsárd), comună rurală în Transilvania, comitatul Alba inferioară, cu 1.755 locuitori români și maghiari (564)”[816].

1931: „**Expoziţia de animale de la Blaj**… / Camera de Agricultură a judeţului Târnava Mică, înţelegând că cel mai bun îndemn pentru oameni de a crește animale frumoase şi de soi ales, este arătarea acelor animale şi premierea lor cu bani, medalii sau diplome de recunoştinţă, a şi început să facă astfel de arătări sau expoziţii. / În 25 octomvrie a făcut o expoziţie de animale la **Bălăușeri**, iar luni, în 26 octombrie, la **Blaj**. La expoziţia de la Blaj s-

[815] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 200, pp. 323-326
[816] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 598

au putut vedea numai animale de prăsilă… Dintre proprietarii care au adus animale spre arătare, au fost premiaţi următorii:

Pentru tăurași frumoşi de prăsilă, au fost premiaţi: Ferma Bruchental din **Sânmiclăuş**, cu 1.000 lei, Milu Moșneag din **Bucerdea**, cu 800 lei, Frăţilă Nicolae din **Sâncel**, cu 600 lei, Schuster Martin din **Bălăușeri**, cu 400 lei, Mărginean Nicolae din **Crăciunel**, cu 300 lei, **Pataki Martin** din **Crăciunel**, cu 300 lei, Hann Samuel din **Şona,** cu 200 lei Cistean Ioan din Bucerdea, cu 100 lei, Şarlea Simion din **Tiur**, cu 100 lei, și Binder Mihail din **Bălcaciu**, cu 100 lei.

Comunele care au taurii cei mai bine îngrijiţi, încă au fost premiate cu bani, și anume: comuna **Sâncel**, cu 300 lei, comuna **Șona**, cu 250 lei, comuna **Petrisat**, cu 200 lei, comuna **Bălcaciu**, cu 200 lei, comuna **Mănărade**, cu 200 lei, comuna **Blaj**, cu 150 lei, comuna **Ciufud**, cu 150 lei, comuna **Sânmiclăuş**, cu 150 lei, comuna **Pănade**, cu 150 lei, comuna **Spini**, cu 100 lei, şi comuna **Veza**, cu 100 lei.

Pentru vacile şi junincile celea mai frumoase au fost premiaţi: Ferma Bruckental din **Sânmiclăuş**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 900 lei, Costea Ioan din **Blaj**, cu 800 lei, Weber Matei din **Şona**, cu 700 lei, Păcurar Constantin din **Blaj**, cu 600 lei, Bechtold Iosif din **Blaj**, cu 600 lei, Mircea Nicolae din **Mănărade**, cu 500 lei, Olah Ioan din **Blaj**, cu 500 lei, Horşa Emil din **Sânmiclăuş**, cu 400 lei, Schmiat George din **Mănărade**, cu 400 lei, Puşcaş Ioan din **Blaj**, cu 300 lei, Barabaş Ana din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Curtea mitropolitană din **Blaj**, cu 200 lei, Internatul da băieţi din **Blaj**, cu 200 lei, Scherner Samuel din **Mănărade**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 200

lei, Sântimbrean Ioan din **Cergăul Mare**, cu 800 lei, Grama Teodor din **Sâncel**, cu 700 lei, Mihai Ungurean din **Beşinău**, cu 600 lei, Morar Ioan din **Ciufud**, cu 500 lei, Konerth Martin din **Şona**, cu 500 lei, Lopziger Martin din **Şona**, cu 400 lei, Schmidt Andrei din **Mănărade**, cu 400 lei, Costea Vasile din **Sâncel**, cu 300 lei, Reder Ioan din **Bălcaciu**, cu 300 lei, Sas Danilă din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Frăţilă Ioan din **Tiur**, cu 250 lei, şi Spătăcean Alexandru din **Ciufud**, cu 200 lei.

Pentru vieri şi scroafe bune de prăsilă au fost premiaţi: Maurer Ioan din **Mănărade**, cu 400 lei, Ştefan Dragoş din **Blaj**, cu 300 lei, Costea Ilie din **Sâncel**, cu 400 lei, Mărginean Ariton din **Sâncel**, cu 300 lei, Barna Vasile din **Iclod**, cu 200 lei. Îngrijitorul vierului din **Mănărade** a primit 200 lei, răsplată pentru buna îngrijire.

Pentru berbeci şi oi bune şi frumoase au fost premiaţi: Ioan Idu din **Mănărade**, cu 200 lei, Mărginean Nicolae din **Mănărade**, cu 150 lei, Ciugudean Gligor din **Bia**, cu 200 lei, și Stoicu Gligor din **Bia**, cu 300 lei.

Pentru galiţe s-a dat lui Emil Ciufudean din **Veza** 200 lei, oare a adus 6 galiţe Orpington, lui Alexandru Sighad din **Blaj** 150 lei, care a adus 4 galiţe Orpington și lui Miron Nicula din **Blaj** 100 lei, pentru pui de podoabă japonez Waly Kicki.

Diplome de recunoștință au primit Fondul I. M. Moldovan şi Curtea mitropolitană din **Blaj**, pentru porcii bine îngrijiţi, iar pentru galiţe, au primit diplome: Doamna Suciu din **Blaj**, care a adus spre arătare gâște foarte frumoase, Emil Negruţiu din **Blaj**, care a adus mai multe galițe Rhode Island şi Plymuth-Rock, Iustin Hossu din **Blaj**, care a adus 5 găini Rhode Island și 6 Leghorn, Nicolae Mârza din **Blaj**, care a adus 4 găini Wiandette, Ioan

Costea din **Blaj**, care a adus 9 găini Wiandette albe, foarte frumoase, Dr. Traian Denghel, care a adus 2 pui Plymuth, mari şi frumoși, Petru Cristea din **Blaj**, care a adus 4 găini Orpington, Dr. Ioan Piso, care a adus 3 găini Wiandette şi 3 Rhode Island, şi Ştefan Dragoş, care a adus un cocoş Wiandette”[817].

Bei Vidra de Jos | La Vidra de Jos

At Vidra de Jos | A Vidra de Jos

[817] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 43, Blaj 1931, p. 7

BUCIUM

(districtul Zlatna, comitatul Alba-inferior, judeţul Alba)

1595, martie 22: „Sigismund Báthory scrie oficiilor Ardealului că, deoarece locuitorii din **Câmpeni**, **Bezere**, **Abrud**, **Cărpiniş**, **Bucium** şi **Vidra** n-au pământ de arat aproape nimic şi sunt nevoiţi a-şi aduce grâul şi alte de ale mâncării, îi scuteşte de orice dări şi hărminţie, reînnoind această scutire a lor, primită de la părintele săi, principele Cristofor Báthory, şi orânduieşte să păzească să fie într-adevăr ocrotiţi în această a lor slobozenie”[818].

1689, mai 20: „Patru comune: **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Bucium** şi **Muşca**, n-au voit să recunoască niciodată **supremaţia Abrudului**, susţinând că ele au drepturi egale cu el şi ca împreună constituie **ţara Abrudului**. Aceste comune se bazau, între altele, în apărarea drepturilor lor, pe diploma principelui Mihai Apafi, dată la 20 mai 1676, în Alba Iulia, şi reîntărită, la 18 decembrie 1689, prin care nu li se pretindea altceva ca dări, decât ceea ce se pretindea şi oraşului Abrud”[819].

---

[818] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IV, 1593-1595, Bucureşti 1932, p. 193

[819] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 76, 77

1715: „Românii din munții Abrudului începură, încetul cu încetul, să fie consideraţi ca iobagi ai statului, taxa în bani fu privită ca o taxă pentru răscumpărarea sarcinilor iobăgeşti şi întreg teritoriul munților, cu casele, grădinile şi arăturile muntenilor fu declarat ca domeniu al statului, şi, cum se afla, încă din vechime, instituită la **Zlatna** o administraţie publică pentru încasarea diferitelor venituri, întreg teritoriul munţilor se numi **domeniul Zlatnei**”[820].

1747: „Pe un *Apostol* din 7251 (1743): Acest sfânt *Apostol* l-am dat la sfânta biserică, la **Buciumi**, la care este hramul Sfintei Troiţe, pe care o am zidit eu, Hagi Isaia ieromonah, şi am mai scris la lista 25: caută de vezi ce spune, ca să nu cazi supt blestem. / Eu Hagi Isaia, ieromonah din **Mărgineni**. / Ani Domnului 1747, mai ziua întâi. / Să se ştie de când am cumpărat acest *Apostol* sfânt eu, Isaia ieromonahul, de la părintele Vlădică de la Mitropolia Bucureştilor, drept florinţi 8..., l-am cumpărat eu, odată, pe munca mea... De s-ar tâmpla să-l las la vreo biserică, să fie acolo până la o hârtie, sau la preot, el iară să-l dea la preot, iară la mireni nicidecum să nu se dea, iară cine l-ar vinde sau cine ar strica această scrisoare a mea, să fie afurisit și de mine păcătosul, şi să se prăpădească ca Sodomul și Gomorul. / Isaia, ieromonah Tempia... Ilina, Aldia, Bucura”[821].

1760: „În anul 1760, s-a întâmplat o altă răscoală, cu caracter mai mult religios, iar în revoluţia lui Horia, din anul 1784, intrând românii în **Abrud**, au scos din arhiva

---

820 Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, p. 142

821 Iorga, N., *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, II, Bucureşti 1906, p. 70

oraşului toate diplomele şi actele privilegiilor, le-au dat foc şi au pârjolit cu ele, în piaţa oraşului, un porc"[822].

1775: „Intervine, în situaţia muntenilor, o schimbare şi mai nenorocită, şi anume taxa de răscumpărare, pe care aveau s-o plătească românii din munții Abrudului, se măreşte, de la 5.859 florini anual, la 14.769 florini, iar în 1783, la 21.555 florini. Şi calamitatea era că pe lângă această taxă, în care se credea că sunt cuprinse toate obligațiunile feudale ale muntenilor, li se mai pusese în spinare o mulțime de alte contribuţiuni, precum şi zile de lucru, astfel că românii din **munții Abrudului**, iobagi ai Statului, ajunseră într-o situaţiune mai de plâns decât iobagii nobilimii şi adică lipsiţi de munţi, de vechiul lor patrimoniu, fără pământuri de arătură, fără grădini, fără fânaţe, supuşi la robote sau la zile de lucru şi, pe deasupra, supuşi şi la plata unei enorme taxe domeniale"[823].

1783: „În cursul lunii mai 1783, o nouă deputaţiune a moţilor luă drumul Vienei, ca să se plângă despre multele abuzuri şi cruzimi şi, totodată, să ceară scăparea vieţii celor 5 locuitori, condamnaţi la moarte, precum şi ordin ca deputaţii lor să nu mai fie arestați de către funcționarii domeniului pentru faptul că reclamă dreptate la Curtea împărătească. / La 7 iunie 1783, împăratul dete ordin guvernului din Transilvania ca nici locuitorii din munții Abrudului şi nici deputaţii lor să nu mai fie urmăriți, pentru plângerile ce le-au înaintat la Viena, şi nici să se execute vreo sentință de moarte asupra lor. Cu toate acestea, sentința forului domenial din **Zlatna** fu executată, în mare parte, asupra

---

822 Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, p. 77

823 Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 142, 143

muntenilor. Numai pedeapsa cu moarte fu schimbata în închisoare, de la 1-2 ani, şi câte 50-100 bastoane. / În luna noiembrie 1783, Horia, deputatul ţăranilor din Râul Mare (**Albac**), şi Closca, deputatul ţăranilor din **Cărpeniş**, **Abrud**, **Bucium** etc. pleacă, pentru a treia oară, la Viena. De astă dată, deputaţii motilor sunt siliți să aştepte luni întregi în capitala Austriei, deoarece împăratul Iosif II era plecat la Roma, în Italia, de unde se întoarse la 10 martie 1784. La 1 aprilie acelaşi an, Horia fu primit în audienţă de împărat, căruia îi prezintă o nouă petiţiune, în numele comunelor **Râul Mare**, **Vidra**, **Câmpeni**, **Bistra**, **Mişca**, **Baia de Criş**, **Bucium**, **Abrud** şi **Cărpeniş**, şi prin care locuitorii se plângeau că, cu toate rugăciunile lor, înaintate, în diferite rânduri, la Curtea imperială, ei n-au putut să obţină nici o uşurare. / În 13 aprilie 1784, împăratul comunică guvernului transilvan ca, până la hotărârea sa, în ceea ce priveşte ancheta, ordonată încă în anul 1780, locuitorii comunelor suplicante, ca şi deputatii lor, să nu mai fie arestaţi, iar cei închişi pentru plângerile făcute să fie imediat puşi în libertate"[824].

1784: **Cei patru căpitani ai răscoalei**. „**Horia** se bucura de o imensă popularitate, mai ales printre iobagii comunelor de pe văile Arieşului Mare şi Arieşului Mic. Din căsătoria cu soţia sa Ilina, a avut doi copii: pe Ion, care a fost şi dânsul vice-căpitan, pe vremea revoluţiei (răscoalei lui Horia – n. n.), şi pe Luca. / Al doilea căpitan al revoluţiei a fost **Ion Cloşca**, cel mai intim prieten al lui Horia. Cloşca, ca şi Horia, era iobag al statului, din comuna **Cărpeniş**, lângă Abrud. Numele său adevărat era **Ion Oargă**, iar Cloşca, un simplu epitet popular, i s-a dat, în

---

[824] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 149, 150

glumă, de consătenii săi, conform uzului românesc de a i se da fiecăruia câte o poreclă. / Inteligent, concentrat şi curajos, Cloşca câştigase, încă de tânăr, iubirea ţăranilor din comunele **Cărpeniş**, **Abrud** şi **Bucium**, care, în trei rânduri, îl trimiseseră ca deputat al lor la Curtea din Viena. Mai întâi, a fost trimis în anul 1779, când avea numai 32 de ani. Ceva mai înstărit decât Horia, poseda o casă mai bună, pe o coastă, lângă drumul ce duce de la Abrud, la Câmpeni, anume pe coasta Cloşceştilor, apoi câteva locuri de arătură şi fânețe. Pe soţia lui o chema Marina, pe fratele său Teodor Oargă, iar pe soru-sa Achimia. / În fine, al treilea căpitan, **George Crişan**, era tot iobag al statului, din comuna **Cărpeniş**, având, pe vremea revoluţiei, etatea de 52 de ani. Mândru şi impunător, sever şi hotărât. Numele său adevărat era **Marcu Giurgiu**, originar din comuna **Vaca**, judeţul Zarandului, adică de pe Valea Crişului Alb, ceea ce i-a adus numele de Crişan, din partea muntenilor. La Cărpeniş a ajuns prin însurătoare. Fost soldat în armată, unde disciplina militară i-a înăsprit şi mai mult natura sa de fier, pe care a dovedit-o în mijlocul crâncenelor vărsări de sânge, comise de el şi oamenii lui, în contra nobililor din comitatul Zarandului. / Este interesant de amintit că, **în afară de Horia, Cloşca şi Crişan**, mai apare, în primele zile ale revoluției, încă **un al patrulea căpitan**, un bărbat de statură înaltă, cam de 50 de ani, cu faţă negricioasă, purtând pe cap o chiveră roşie de soldat, încins cu o sabie lungă şi purtând două pistoale la brâu. Acest căpitan a fost prezentat în fața poporului din **Bucium** (la 8 şi 9 noiembrie 1784) de către însuşi Horia, care îi zicea „căpitan”. Toate ordinele date de Horia el le-a înăsprit şi mai mult. Este însă curios că acest căpitan, plecând, în ziua de 9 noiembrie, din **Bucium**, în comuna **Muşca**, el dispare

de pe teatrul revoluţiei pentru totdeauna. / Cine şi de unde era acest căpitan nu s-a stabilit nimic precis, până azi. După unele manuscrise contemporane, el ar fi fost un ofiţer rus, cu numele de **Mihai Poperski** sau Popescu, dânsul declarând, odată, că ar fi din Bucureşti, iar altă dată, de la Iaşi"[825].

1784, Răscoala în munţii Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crişului (**Crişţior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

[825] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 153, 154

În aceeaşi zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vi-dra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de țărani răsculați se înmulţiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Şuluţ din **Cărpeniş**, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluţionar, ieşit din albia-i normală, invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele

românilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin galeriile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculați, prin fumul provocat de fânul şi de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direc-

țiunea spre **Zlatna** şi Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul şi acelaşi: să revolte, în drumul lor, toate comunele româneşti şi apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă şi să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** şi să elibereze pe toţi ţăranii deţinuţi acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat şi condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloşca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoş**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crişan. Aici, în Mogoş, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din ţară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care ştie să scrie, să nu rămână în viață". Entuziasmaţi astfel, ţăranii din **Mogoş** plecară şi ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Şularea, care purta ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeaşi zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloşca şi Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile… Ştefan Meteş mă informează că armistiţiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării

sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ținea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința şi puţinul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia" şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populația ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, țăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a judeţului, bineînţeles cea românească, bărbați, femei şi

copii, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi țărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor ungurești. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de existenţă. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă fie-

care trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Râmeți**, **Brad** şi **Lupşa**. La Râmeţi, țăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!”. La Brad, după ce Crişan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupşa**, pe Valea Arieşului, țăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldați ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munţii Abrudului, trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul şi, în special, satele de pe Valea Crişului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit şi de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** şi **Crişţior** sunt chemaţi de preoți, care îi dojenesc şi le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului şi Crişţiorului se liniştesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenţie a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunaţi peste 600 de ţărani, înarmaţi cu puşti, pistoale, lăncii şi furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa ţăranilor, ca să-i invite să depună armele şi să se liniştească, făgăduindu-le dreptate şi amnistie. Ţăranii răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, porneşte la atac pe

grănicerii secui şi se încinge o luptă între armată şi ţărani, care durează până seara târziu şi în cursul căreia cad 85 de ţărani, afară de răniţi şi prizonieri. Printre cei căzuţi era şi Micula Bibarţu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniştea în comitatul Zarand şi avu urmări şi pentru o repede liniştire a revoluţiei şi în munţii Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa şi cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoţi şi câte 6 ţărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Roşia Montană**, **Bucium**, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la **Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era

ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**”[826].

1784: „În anul **1784**, **Abrudul** a ajuns sub jurisdicţiunea prefecturii Alba de jos, dar această stare de lucruri n-a ținut mult timp, deoarece, reclamând la Curtea împărătească, în anul 1790, şi-a recâştigat drepturile avute, nu însă şi cele asupra comunelor **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Bucium** şi **Muşca**”[827].

1850: „Georgiu Iuonuțiu din **Bucium-Șasa**, fost centurion în revoluțiunea din 1848-1849, cerând, prin Avram Iancu, să fie și el decorat, își dovedește „portarea sub decursul revoluțiunii avută“ prin șapte certificate, din care se găsesc în copii, în posesiunea dlui A. A. Mureşianu, şase, toate semnate de senatorii Iosif Vancza și Dionisiu Tobias, ca fiind conforme cu originalele. Ele scot în evidență virtuți şi calități care merită să fie cunoscute şi subliniate. Căci nu oricine își jertfeşte propriul avut pentru a-şi aproviziona cu cele necesare ostașii cu care are să-nfrunte atacurile duşmanului, nici nu-și pune în joc viața sa, pentru a salva avutul și viața altora, cum a făcut-o G. Iuonuţiu, care, pe lângă aceste creştinești virtuți, are la activul său și o mare parte de merit la înfrângerea lui Hatvani. / Iată certificatele:

Iosif C. Jura: În sesiunea Scaunului *Jurat* al **Buciumului** din a 9-a zi martie 1850 Iuonuțiu Georgiu,

---

[826] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 161-176

[827] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, p. 77

locuitor… în Bucium-Şasa, de naţiune şi religiune român, onorifice requiră pe acelaş Scaun, ca să i se deie un Testimoniu despre portarea vieţii sale, cum înainte, aşa în şi după revoluţiune, care a requisiţiune acest Scaun aflându-o de dreaptă, îi dă următoarele litere testimoniale; precum pomenitul Iuonuţiu Georgiu, înainte de revoluţiune, a avut portare morală, pentru care de mai-marii Bisericești s-a denumit de Editun (?) al Bisericii în **Bucium-Șasa**, iară cu prilejul revoluţiunii, de cătrăe poporul din **Bucium-Poeni** ales fiind de Centurione, această deregătorie a portat-o cu destulă acurateță, bravură şi credinţă către Înălțatul Tron împărătesc, în toate expedițiunile resbelice a revoluțiunei trecute, eroiceşte a condus poporul sieși încredințat, încât dânsul la înfrângerea poterilor rebele mult a confăptuit, și cum mai mulți martori oculari adeverează, aceiaş a fost unul din acei bravi Români care, tăind podul din Angustia Cerbuluim, cu ocaziunea fugii a 2-a a lui Hatvani, pe acestuiaşi oşti (rupt) le împiedecară într-atâta, cât toate tunurile, munițiunea şi alte aparatele (sic) aceluiaş rebel deveniră în mâinile alor noștri şi cea mai mare şi mai frumoasă parte aceiaşi (sic) armate rămaseră morți pe câmpul bătăliei. Mai încolo acelaşi Iuonuţiu Georgiu, fiind om avut după dreapta sudoarea sa, însă nu după jefuiri, de carele au fost străin, și totodată fiind milostiv, Landsturmul său atunci, când în ținutul nostru domnia cea mai mare lipsă de mijloacele vieţuale şi belice, l-a adjuturat, împărțind între oamenii aceluiaș Landsturm bani, bucate, vestminte şi munițiune, ca aceiaşi nici cum să nu slăbească în lovirile sale cu poternicul duşman. / În urmă, după revoluțiune, încetându-i oficiul de Centurione, acelaș Iuonuțiu Georgiu aseminea moravuri morale a dovedit, pentru carele de către R. Oficiolat Silvanale fu întărit de

Custode pădurilor în **Bucium**. / Din şedinţa sus numitului Scaun în locul şi tâmpul prosemnat. extradat prin / Iosif C. Jura m. p. / notariu și paroh român în **Bucium**.

Ioanne Sterka Şuluţiu: Mai jos subscrisu prin această scrisoare în cunoştinţa sufletului dirept mărturisesc, cum că locuitoriul din **Bucium** Iuonuţiu Georgiu, de la 23-a Octomvrie 1848, când, pe locurile aceste s-au început revoluțiunea cu rebelii, fiind din partea numitului sat **Bucium**, Cercul Şassa, de Centurion numit, ca acelaşi sub decursul revoluțiunei, până la luna lui August 1849, cu cea mai mare credință către Înaltul Tron s-au purtat fără de nici o plată, ba fiind oamenii din Centuriatul său săraci, mai de multe ori şi pe aceia cu bucate şi muniţie i-au adjutat mai sus numitul Iuonuţiu Georgiu sub timpul revoluției ca om credincios și cunoscut de omenie nici întrun jaf sau omoruri nelegiuite nu s-au mestecat, ba ce-i mai mult, pre mai mulţi nevinovaţi de moarte i-au apărat, precum cu prilejul venirii la **Abrud** a trupelor rebele, cu commendantele Hatvani, pre mine, familia mea şi mai mulți Tisturi Camerali şi Doamne din primejdia morţii scoțându-ne cu adevărat mai sus numitul Iuonuțiu Georgiu ne-au mântuit, puindu-se pre sine în primejdia morţii. / Abrud 7-a Noemvrie 1850. / Ioanne Sterka Șuluţiu / Ces. R. Controlor a Spanii Abrudului.

Alesandru Tobias: Subscrisul mărturisesc în credința mea preoţească precum că, în anul 1849, în luna lui mai, când prin cetele armate s-au aprins **opidul nostru Abrud**, mântuirea şi apărarea casei mele de foc și a eliberaţilor într-însa concetățeni şi oficiali camerali viaţa de moarte, în mare parte am a o mulțămi fostului Centurion Georgiu Iuonuţiu din **Bucium**, care, cu toată energia, au apărat atât casa mea, cât şi ulița întreagă, în doă zile întregi

de foc, răpire şi omor. / Abrud 20-a Noembr. 1850. / Alesandru Tobias / Paroch Gr. Cath. al Abrudului.

Dionisiu Tobias: Subscrisul la onorifica provocare a locuitorului din **Bucium** şi Gornic Cameral Georgiu Ionuţiu, în dreapta cunoştinţă mărturisesc precum că prenumitul Georgiu Ionuţiu, ca fostul Centurion a Crângului Poeni, în tot decursul resbelului civil, au arătat un exemplu rar de credință și alipire către Înaltul Tron Împărătesc şi Guvernul legiuit prin neobositul său serviţiu la „Landsturm“, prin încurajarea poporului credincios Tronului, prin portarea sa cea eroică nepăsătoare în toate lovirile cu duşmanii, avute despre o parte; iară despre alta: ce-i măreşte foarte trăsurile omenosului său caracter, atunci când furia şi barbarismul, în care căzuse poporul luptător, nu ştie face deschilinire între vinovat şi nevinovat, când locuitorii locului, înainte de duşmani, ocupat fără deschilinire de sex şi etate fură prin foc şi sabie fără cruțare potopiţi și depredaţi, nu întârzie prelăudatul Georgiu Ionuţiu a dovedi în faptă, că, precum în luptă şti da dovezi rare despre credința sa către Tron şi Patrie, aşa în tâmp de pericol ştia da dovezi clare despre rara sa simţire morală, care au arătat-o la totala nemicire a **opidului montan Abrud**, apărând edificiurile unei uliţe întregi de foc şi locuitorii ei de moarte nu numai, ci spre deplina ei asigurare în contra turbatului popor sacrificând două zile întregi, până au trecut furia de tot. Cu o vorbă, pomenitul Georgiu Ionuţiu în lupte au fost ostaş brav, iară afară (de) aceste apărătorul nevinovaților, chiar şi celor de duşmani priviţi. / Abrud 21 Nov. 1850. / Dionisiu Tobias, senator”[828].

---

[828] *Ţara Bârsei*, Anul VI, nr. 3, Braşov 1934, pp. 222-225

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 este menţionată „**Macavei** de Bucsum, în comuna Bucium, 1676, 1677, 56 familii”[829].

1927: „Comuna **Bucium** din judeţul Făgăraşului este parohie curat unită din părinţi de părinţi, precum curat unite sunt şi comunele din apropiere. Din vechi timpuri, încă de când era Vlădică la Blaj preacuviosul şi vestitul Grigorie Maior, românii din comuna **Bucium** au trăit în credinţa lor, fără să fie turburaţi sau hărbătăluiţi de nimeni. Se năşteau, se botezau în legea apucată din părinții, trăiau în pace, întărindu-și sufletele, la vremuri de restriște, în mângâierile slujbelor româneşti din biserica bătrână de piatră şi, când le sosea ceasul, închideau ochii şi erau îngropaţi, în cântările de jelanie ale aceleeaşi legi. Pentru această lege a lor, nu aveau nici înfruntare, nici obidă. / Acum, în zilele acestea de fericită împlinire a străbunelor dorinţe naționale, se aude că, **în acest Bucium unit**, din ţara Făgăraşului, este în plan să se ridice o nouă biserică, pe lângă cea veche, unde slujeşte părintele Damaschin Ghircoiaș, care şi-a câştigat darul în Mănăstirea Sfintei Troiţe de la Blaj. Locul pentru această nouă biserică se zice că s-ar fi şi ales, în livada unde era, în timpuri de mult trecute, o mănăstire bătrână, care s-a dărâmat în crâncenele lupte religioase din timpul lui Sofronie al sârbilor. Biserica plănuită va fi şi ea o mănăstire, cu chilii şi cu rosturi călugăreşti. / Când s-a zvonit întâi despre noua mănăstire, s-a crezut că ea nu poate să fie decât unită, cum unită este legea poporului credincios din comună şi din împrejurimi. Însă părintele Ghircoiaş din **Bucium** nu știe nimic despre o nouă biserică în parohia sa. Nu ştie nici Sfinţia Sa Vicarul

---

829 Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 54

Brumboiu, de la Făgăraş, mâna dreaptă a Înalt Preasfinţitului de la Blaj. / Am aflat, însă, de curând, că noua biserică de la Bucium nu va fi unită, cum sunt locuitorii comunei şi ai împrejurimilor, ci ortodoxă, şi se pregăteşte cu binecuvântarea Preasf. Sale Grigorie Comşa al Aradului şi a Înalt Preasf. Nicolae al Sibiului. Se zice, că ar fi un comitet mare la Bucureşti, care adună bani şi face mişcare pentru **mănăstirea cea nouă de la Bucium**. Ba s-au mişcat şi autorităţile publice ale ţării, luându-se în proiect un drum între Făgăraș, Bucium şi Mănăstire. În vară, prin luna iulie, a şi fost o serbare acolo, în locul unde ar fi plănuită biserica cea nouă, căreia i-se zice de pe-acum „Mănăstirea Întregirii Neamului“.

Orice bun român se bucură, când aude de porniri mari şi frumoase, care sunt spre întărirea creştinătăţii, a neamului şi a păcii dintre fraţi. Auzind, însă, că, la Bucium, într-o parohie curat unită şi între comune care sunt de aceeaşi lege, se plănuieşte o nouă biserică, ne întrebăm: Oare nu s-ar fi căzut ca, pentru noul lăcaş dumnezeiesc de la Buciumul unit, să se fi cerut binecuvântarea Înalt Preasfinţiei Sale Mitropolitului Vasile de la Blaj, ai căruia sunt credincioşii viitoarei biserici? Nu este biserica unită, o biserică națională, ca şi cea ortodoxă? Şi nu este Înalt Prasfinţitul de la Blaj tot aşa de român şi de făgărăşan ca şi Preasfinţitul Grigorie al Aradului? Și oare „Întregirea Neamului“, pentru care au luptat cărturarii Blajului, ca Inochentie Micu, Şincai, Petru Maior, Bărnuțiu, Balint, Vlăduţiu, Bunea, Moldovanu şi sutele de preoţi şi cărturari care s-au irosit în temniţele ungurești, la 1916 şi mai înainte, această fericită întregire n-ar trebui să aibă şi o biserică de lege unită, în care trăiesc şi se închină lui Damnezeu milioane de români? Ce mângâietor ar fi pentru

credincioşii bisericii naţionale române unite, dacă ar vedea că această Țară scumpă, pentru care au luptat şi ei, totdeauna în frunte, fie cu pana, fie cu cuvântul, fie cu arma, le dă şi lor un semn de preţuire, un lăcaş de închinare, în care să se pomenească în veci de veci fericita „Întregire a Neamului”! / Ori doară noua mănăstire de la Bucium, dintre uniţi, vrea să învie iarăşi luptele religioase de sfâşietoare amintire, din timpul lui Sofronie Popovici de la Cioară?”[830].

An der Tränke — La adăpat

Drinking cattle — Abreuvage

[830] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 41, Blaj 1927, pp. 2, 3

BUDACU DE JOS

(Budacu Român, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1371, martie 26, Sântimbru: Ioan, voievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-au plâns arhidiaconii bisericii Transilvaniei „că un iobag de pe moșia magistrului Frank, fiul răposatului ban Konya, numită **Budacu**, a cutezat să intre în hotarele moșiei numite **Iwlak** (stat dispărut, lângă Budacu de Jos) a pomenitului capitlu din Alba Iulia... și, deoarece ei nu au îngăduit să-l răscumpere, ci l-au pedepsit cu atârnarea în spânzurătoare, ca răufăcător cunoscut, niște români, rude cu osânditul, și anume Ladislau, împreună cu obștea românilor de pe aceeaşi moșie **Budacu**, pornind, în ziua următoare, după osândirea acelui tâlhar şi venind cu silnicie la moșia numită **Iwlak**, au ars două curţi ale iobagilor de acolo, din care una în care trăsese în gazdă acel Nicolae de Buda, slujbașul domnilor din capitlu, şi au fost mistuiti cu totul şi arşi în acest foc doi cai buni, în preţ de șaizeci de florini, o cingătoare, în preţ de optzeci de florini, o platoșă, zalele și coiful lui Nicolae de Buda, aflătoare în locul său de găzduire, cât și toate bunurile iobagilor acelor domni din capitlu, care făceau mai mult de douăzeci de florini, și că, în noaptea acestei zile, **numiții români** au ucis, pe câmp, rănind cu săgeți, nouă cai de herghelie, dintre care opt fuseseră ai acelui Nicolae de Buda, iar unul,

adică al nouălea, al numitului Toma, spre marea pagubă și pierdere a zisei biserici a Transilvaniei, și, pe lângă acestea, acei români se străduiesc să mai cășuneze și alte greutăți" Voievodul cercetări „cu luare aminte… și, odată aflat adevărul întregii pricini, cu privire la cele de mai sus, să aveţi bunătatea să ni-l arătaţi în scrisoarea voastră, după cum va fi cu cale"[831].

1642, februarie 5: Vice-pretorul Wolfgang Galaczi scrie principelui George Rákóczy despre mărturia celor 12 iobagi unguri şi români, bătrâni de 60-90 ani, privitoare hotarul dintre Ardeal şi Moldova: „Dumnezeu Sfântul să blagoslovească și să țină norocos pe Măria Ta, cu viață lungă și cu întinderea țării. Noi, care suntem în afacerea pomenită aici, mai jos, judecător de obște, adică George Szigeti, locuitor în **Galați**, din comitatul Dobâca, și Lupul Galaczi, locuitor în **Galați**, din același comitat, vice-solgăbirău, jurat al acestui comitat, vestim cu supunere pe Măria Ta, ca pe Domnul nostru milostiv, pe Principele nostru, că, pe ziua de 5 fevruarie 1642, ne-a chemat domnul jude al **Bistriței**, cu pecetea domnului fișpan, în **Șieul-Mare**, care Șieu este în comitatul Dobâca, pentru luarea mărturiei unor martori, după credința lor, care mărturisiri le-am scris astfel:

1-ul martor: Ion Figo, de ani 80, locuitor în **Șieul-Mare**, după credința lui tare mărturisește astfel: Știu sigur, căci am umblat mult în Moldova, că între munții Ardealului și munții Moldovei, hotarul între cele două țări este mijlocul apei Bistriței.

Al 2-lea martor: Avram Fortan, de ani 75, locuitor în **Șieu**: Știu să spun sigur că în vremea când **Șieul-Mare**

---

[831] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 16, pp. 15, 16

îl stăpânea Andrei Báthori, a trimis, pe munții de dincoace de apa Bistriței, și câte oi a aflat acolo le-a mânat pe toate în Șieul-Mare. Ispravnicul lui Andrei Báthori era numit Filip Szullya. Mai știu că hotarul între munții Moldovei și ai Ardealului este apa Bistriței. Mai știu că o sumedenie de oi din Moldova au pierit aici. Eu am fost păcurarul acelui Filip Szullya.

Al 3-lea martor: Ion Csóka, de ani 71, locuitor în **Sebeșul de Jos**, din ținutul Șieului-Mare, în totul mărturisește ca și Avram Fortan, de dinaintea lui, fiindcă și el a fost păcurar atunci, în vremea lui Andrei Báthori, a păzit oile mânate din acei munți.

Al 4-lea martor: Urât Ban, de ani 80, voievodul român, locuitor în **Budacul-Român** din ținutul Șieului, mărturisește astfel, după credința sa: Eu știu așa, că mijlocul apei Bistrița este hotarul între hotarul ardelean și hotarul moldovean. Mai știu că Andrei Báthori a trimis în munții de dincoace de Bistrița, căci din satul nostru Budacul-Român au fost cinci darabani, iar din ținutul acesta au fost foarte mulți acolo, toate oile care le-au găsit dincoace de apa Bistriței le-au coborât toate în curtea casei din **Șieu**. Mai știu că n-au dat niciuna din oi, o parte au lăsat-o în Șieu, alta parte au mânat-o la Bălgrad.

Al 5-lea martor: Ieremia Șorban, de ani 80, locuitor în **Friș**, din părțile Șieului, mărturisește întocmai ca și Urât Ban, de dinaintea lui.

Al 6-lea martor: Avram Sajtos, de ani 90, din **Friș**, locuitor în ținutul Șieului, mărturisește în totul ca martorul de dinaintea lui.

Al 7-lea martor: Mihai Sotra, de ani 70, locuitor în **Ardeni**, în ținutul Șieului, știe și despre mânatul oilor, și despre starea hotarului întocmai, ca voievodul Urât.

Al 8-lea martor: Teodor Mora, de ani 56, locuitor în **Ardeni**, în ținutul Șicului: Știu să spun că eu am locuit în Moldova, vreo trei ani, dincolo de apa Bistriței este hotarul moldovean, iar dincoace de apa Bistriței este hotarul ardelean.

Al 9-lea martor: Matei Cristea, de ani 60, locuitor în **Ardeni**, în ținutul Șieului, mărturisește în totul ca Teodor Mora.

Al 10-lea martor: Alexandru Pascu, de ani 85, locuitor în **Șebeșul-de-Sus**, din ținutul Șieului, știe despre mânarea oilor din munte și despre hotarul de la mijlocul apei Bistrița, între cele două țări, întocmai ca voievodul lor Banul Urât.

Al 11-lea martor: Ion Bălos, de ani 80, mărturisește tot așa.

Al 12-lea martor: Vasile Vlad, de ani 60, locuitor în **Budacul-Român**, în ținutul Șieului, știu să spun: Eu, atunci, în vremea de război, locuiam în Moldova, păzeam oile, stăpânul meu mi-a poruncit vârtos să nu trec oile peste apa Bistriței, pentru că dincolo de Bistrița e hotarul ardelean, ni le iau ungurii, cât oi trăi știu că între cele două țări mijlocul apei Bistrița este hotarul.

Martorii scriși mai sus sunt iobagii Măriei Sale ai văduvei lui Samuel Alia, ai doamnei Cătălina Lorántfi. Noi le-am scris acestea Măriei Tale după credința noastră"[832].

1849: „Între timp, Grotenhjelm a pornit la atac împotriva diviziei **Bistriţa**, care era condusă de locotenent-colonelul György Damaszkin, după plecarea lui Bem, și a cărei poziție era la **Sărăţel** (Szeretfalva). Pe 16 iulie,

---

[832] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. X, 1637-1660, Bucureşti 1938, pp. 110-113

Grotenhjelm a adunat trupele austriece (3 batalioane, 5 escadrile de cavalerie și 17 tunuri) și a lansat un atac pe două coloane: brigada lui Pavlov a înaintat pe drumul național spre Sărăţel, în timp ce celelalte trupe, sub conducerea personală a lui Grotenhjelm, au înaintat în **Budac** (Szászbudak), **Bilak** şi **Harina** (lângă Münzdorf, spre dreapta ungurilor). Damaskin a aflat cu mult timp înainte de pregătirea atacului evaziv împotriva aripii drepte și, prin urmare, la apropierea lui Pavlov, **a evacuat Sărăţelul** și s-a retras într-o poziție avantajoasă, în spatele satului **Galaţi** (Galac). Sub greutatea atacului, a trebuit să se retragă şi de aici, la vest de Teke, la **Sângiorz** (Szentgyörgy). Nici Grotenhjelm nu a profitat de victoria sa – ar fi putut ajunge cu ușurință la trupele lui Lüders, în valea Oltului! –, dar, pe 17, s-a retras pe fosta sa locație, la **Bistriţa**. Astfel, trupele maghiare se puteau retrage netulburate și ajungeau la **Reghin** (Szász-régen), prin **Urmeniş** (Mezőörményes). Pe 20 iulie, Grotenhjelm a împins majoritatea trupelor austriece spre **Sărăţel**, ca avangardă, iar cu grosul armatei a tăbărât între **Bistriţa** și **Pădureni** (Besenyő)”[833].

1878: „O festivitate dublă a serbat **Năsăudul** în zilele de 2 şi 3 ale lunii curente. Prima adunare generale a reuniunii învăţătorilor din fostul district al Năsăudului, a tractelor protopopeşti **Budacu** şi **Bistriţa**, numita reuniunea „Mariana”, întru onoarea a cândva fericitului vicar şi dascăl Ion Marianu; şi prima sărbătoare latină, la Montpellier, la care geniul gintei latine din orient a fost recunoscut şi premiat de către surorile latine din occident, în persoana marelui nostru poet Vasile Alecsandri. / Reuniunea a ţinut patru şedinţe, care toate au fost bine frecventate de un

---

[833] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

număr însemnat de învăţători şi de oaspeţi. După deschiderea şedinţei prime, prin preşedintele ad hoc al reuniunii, prof. Mas. Pop, prin călduroşi termeni de salutare, se citesc statutele, aprobate de locurile competente, apoi s-a proces la constituirea definitiv. Rezultatul este următorul: preşedinte, prof. Mas. Pop; vice-preşedinte, Cosma Anca, secretari, Petru Tofan şi Iacob Pop junior; casar, Teod. Rotariu; control. Gavrilă Morariu , membrii comitetului: Isidor Titieni, Iacob Pop, Ion Jarda, Ioan Drăganu, Michai Domide şi Ioan Miron. S-au mai ales de preşedinte onorar vicarul Gr. Moisil, iar de membru onorar, Basiliu Petri"[834].

1900: „Adunarea generală a înființării reuniunii „Caritatea" (din Şoimuş) nu s-a putut ţine, cu această ocaziune, fiind timpul prea înaintat şi de aceea s-a amânat pe ziua de 29 octombrie 1900. / **Banchetul**. Lu ora unu p. m., întreg publicul era adunat în grădina din mijlocul satului, unde poporul din **Şoimuş** s-a îngrijit de a încărca mesele cu de-ale mâncării, poftind pe toți ospeţii la un prânz frugal. După datina ce se practică la astfel ocaziuni, precum în tot locul, așa şi aici, a venit rândul toastelor. Începutul l-a făcut protopopul Silași, care a toastat pentru Episcopul Ioan Szabo, ca cap al diecezei în care se află comuna ce ne-a întrunit la această festivitate. Preotul Ioan Bârsan, din **Ruscior**, vorbeşte despre progresul dezvoltat la poporul greco-catolic din tractul protopopese al Bistriţei, în general, şi în special la poporul din **Şoimuş**, atribuind acest avânt energiei protopopulai Silaş, ca şef al tractului, şi preotului Ioan Baciu, ca bun conducător al poporului din **Şoimuş**. Michai Baciu, preotul din **Sas-Feleac**, închină în sănătatea poporului din Şoimuş şi Ioan Baciu, parohul

[834] *Observatorul*, Anul I, nr. 49, Sibiu 1878, p. 3

local, în sănătatea oaspeților. / **Concertul**. Corul plugarilor a delectat publicul cu mai multe piese forte frumos executate în cuartet, ce a fost răsplătit, din partea numerosului public. cu nenumărate aplauze. Dirigentul corului, dl Basiliu Baciu, şi cu această ocaziune a dat probă eclatantă despre energia şi tactica cum ştie dânsul să dirige tânărul **cor al plugarilor din Şoimuş**. / **Jocul și Căluşerii**. Jocul s-a început cu o frumoasă *someşană*, după cure au urmat diverse dansuri poporale şi de salon. Când petrecerea era mai animată, se aud glasuri, prin public: „Vin căluşerii! Vin căluşerii!”, publicul le face loc, muzica întonează *jocul căluşerilor* şi bravii tineri din comuna vecină, **Ragla**, costumat frumos ca căluşeri, în frunte cu falnicul lor vătav, se avântă-n joc și joacă cu atâta procesiune jocurile noastre istorice, „Căluşeriul” şi „Bătuta”, încât a stors admirațiunea întreg publicului de faţă, care îi aplaudă frenetic. / Inteligența din jur a fost bine reprezentată la aceasta petrecere, aşa am văzut prin public pe doamnele Iuliana Silaşi din **Bistriţa**, Aurelia Soponescu din **Budatelnic**, Aurelia Juga (Iuga) din **Arcalia**, doamna Nechita din **Sebeşul-superior**, doamna Thimariu din **Berla**, Anica Bojor din **Ardan**, şi domnişoarele Lucreția Mathe din **Chiraleş**, Elena Posmuşan din **Ragla**, Aurelia Bojor din **Ardan**; Lucreția Suia din **Neţu**, Carolina Rus din **Budacul-român**; Erina Marginean din **Budacul-român**; Emilia Păcurariu din **Ragla**, Veronica Popoviciu din **Buduş**, Leontina Duca din **Dumitriţa**, Elena Todoran din **Feleacul-săsesc**; Lucreția, Mariuţa şi Aurelia Baciu din **Şoimuş**, Rafila Roman din **Ragla**; apoi domnii Alesandru Silasi, protopop din **Bistriţa**, Ioan Marginean, căpitan de regiment, pensionar în **Ragla**, Michai Baciu, preot în **Feleacul-săsesc**, Ene Juga, preot în **Arcalia**, Teodor Oltean, preot în **Ardan**, Ioan

Bârsan, preot în **Ruscior**, Vasiliu Nechiti, preot în **Sebeşul-superior**, Ioan Thimar preot în **Berla**, Larion Cujesdean, preot în **Budacul-român**, Elie Posmupan, preot în **Ragla**, Nichita Suia, preot în **Neţ**, Ștefan Todoran din **Feleac**, Georgiu Ungurean, tipograf din **Şoimuş**, Andrei Bugnar, ofiţer în rezervă şi practicant de poştă în **Karczag**, Teodor Adace, învăţător la şcoala fundaţională din **Monor**, Ioan Timiş, învăţător în Neţ, Georgiu Todoran, învățător la şcoala fundaţională, din **Monor**; Ioan Rus, supravigil silvic în **Budacul-român**, Ștefan Petroşan, supravigil silvic în **Lunca-Vinului**, Ioan Baciu, student din **Şoimuş**, Emil Radu, student din **Bistriţa**, și alţii, ale căror nume ne sunt necunoscute"[835].

1987: „Localitatea **Budacu de Jos** este aşezată în partea de nord-est a podişului Transilvaniei, în depresiunea cu acelaşi nume, depresiunea Budacului. Veche aşezare românească, Budacu de Jos este atestată în documente, alături de alte aşezări româneşti, încă din veacul al X-lea. / Între anii 1601-1602, satul a fost pustiit aproape complet de ciumă, rămânând doar câţiva proprietari de pământ, lipsiţi de preot. Cu timpul, satul a fost colonizat cu saşi din comunele **Sântioana** şi **Mărişelu**. Numărul mic de credincioşi primea asistenţă religioasă din partea preotului din **Buduş**. În timp, crescând numărul credincioşilor de aici, în anul 1922 au primit în dar, din partea credincioşilor din **Mureşenii Bârgăului**, o bisericuţă din lemn. / Pentru ca noua biserică a satului să poată fi proprie cultului ortodox, au fost necesare lucrări de reparaţii capitale. Astfel, sub păstorirea preotului Mileşan Constantin, în anul 1981 s-au executat lucrările ce se impuneau. / Aşa se face că, în ziua

---

835 *Revista Ilustrată*, Anul III, nr. 14-15, Şoimuş 1900, p. 134

de duminică, 1 noiembrie 1987, Prea Sfinţitul Episcop-vicar Iustinian, la dorinţa credincioşilor şi a preotului paroh Mileşan Constantin, a fost prezent în parohia Budacu de Jos, pentru a târnosi biserica”[836].

Bauern aus Maramureş — Ţarani din Maramureş
Peasants of Maramureş — Paysans de Maramureş

[836] *Mitropolia Ardealului*, Anul XXXIII, nr. 1, Sibiu 1988, p. 100

BUDEŞTI

(districtul Caşeului, judeţul Maramureş)

1402, aprilie 7, Vişegrad: „Mandat de introducere (punere în stăpânire – n. n.), dat, prin palatinul Detricu Bubec, fiilor voievodului Balk, Demetriu și Alexandru, fiilor magistrului Drag, Sandrin și Georgiu, lui Ladislau, fiul lui Joan Românul din Maramureș, despre moșiile și munții: Zanaph, Drăgueșei, Mochyar, Kanch, Krasna, Zvdo, Apşănescu, Feketehavasa, Kechkoso, Moyselhavasa, Stolhavasa, Petrosa, Petricea, Visohavasa, Formoz, altcum Zephavasa, mai în colo **Budeşti**, **Vinceşti** (partea sudică a satului Budeşti, judeţul Maramureş), **Rona de jos** (districtul Ronei, judeţul Maramureş), **Ganiciu**, **Bărbeşti** (azi **Berbeşti**, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Fereşti** (comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Uglea** (în Ucraina) și muntele Uglei; introducerea se face fără contradicţiune (împotrivire), iar munții rămân în posesiunea nobililor”[837].

1404, septembrie 29: „Conventul din Lelesz, la cererea românului Vincz, fiul lui Bud din **Budeşti**, transcrie donaţia regelui Ludovic, dată în anul 1361 lui Bud,

[837] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 71, pp. 123-125

Sandor și ceilalţi fii ai lui Lucavoi, despre keneziatul moșiei Ozon”[838].

1405, noiembrie 6, Vişegrad: „La mandatul regelui Sigismund, Vincz, Dragus, Sandor şi Bud din **Coseu** (valea râului Cosău, Maramureş) se introduc (se pun în stăpânire – n. n.), fără contrazicere, în posesiunea moșiilor judecate lor: **Bărbeşti** (azi **Berbeşti**, comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Ferești** (comuna Giuleşti, judeţul Maramureş), **Călinești** (districtul Caşeului, judeţul Maramureş), **Boloteşti**, **Dudești**, **Vinceşti** (partea sudică a satului Budeşti, judeţul Maramureş) și **Văleni** (comuna Călineşti, judeţul Maramureş) deodată, se statoresc metele (se reaşează hotarele – n. n.) acestor moșii”[839].

1424, iulie 15, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti către conventul din Lelesz, pentru introducerea lui Petru, fiul lui Nicolae din Urmezö, în posesiunea moșiilor **Bărbeşti**, **Călineşti**, **Fereşti**, **Baloteşti**, **Coseu** (azi Cosău, după Ocna Şugatag, judeţul Maramureş), **Budeşti** și Vinceşti (partea sudică a satului Budeşti). Introducerea s-a întâmplat în 11 august, fără contrazicere, dar pe *homo regius* (omul regelui), Ştefan din Bedeu, cetăţenii și hospesii (oaspeţii) din **Teceu** fără vina lui l-au omorât și, în 28 august, înainte de ce s-au expediat literile statutorie (scriesorile de punere în stăpânire – n. n.), Joan, fiul lui Costa din Coseu, a protestat”[840].

---

[838] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 74, pp. 129, 130
[839] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 76, pp. 132-134
[840] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 153, pp. 263, 264

1459, mai 21, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Mihail și Ambrosiu din **Dolha** în contra lui Joan din **Dolha** alias din **Ruszkova**, care a ocupat părțile lor din Rosalia (**Rozavlea**) şi din **Poeni**; și în contra lui Petru din **Vad**, Georgiu din Vănceşti (**Onceşti**), Jurea din **Călineşti**, Georgiu Ficze din **Giuleşti**, Bud din **Budeşti** și Joan Mikle din **Șugatag** pentru faptele lor potenţiale (penale), săvârșite în **Strâmtura** și în **Botiza**"[841].

1470, mai 23, Pathak: „La mandatul judelui Curiei regeşti, nobilul Sandrin Balyn din **Sârbi** se introduce, fără contrazicere, în posesiunea părților sale de moșie în moșiile **Sârbi** şi **Budeşti**"[842].

1475, mai 21, Buda: „Mandatul judelui Curiei regeşti pentru reambularea metelor (refacerea hotarelor – n. n.) moșiilor **Bărbeşti**, **Fereşti**, **Corneşti**, **Călineşti**, **Sârbi**, **Budeşti**, **Vinceşti** (partea sudică a satului Budeşti, judeţul Maramureş) și **Văleni,** în favorul lui Georgiu din Călineşti, Luca din Budeşti, Georgiu Manailla din Bărbeşti, Joan Bud din Budeşti. Reambularea nu se face numai prin introducerea lui Luca și Joan, **numiţi Pinte**, și Lazar din Budeşti în moșiile Budeşti, Vinceşti și Sârbi"[843].

1479, mai 25, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul, către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Georgiu din **Călineşti**, a fiilor săi Theodor și Simeon, a lui Petru Steczk, Georgiu Manoila din **Bărbeşti** și

---

[841] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 248, pp. 425, 426

[842] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 291, pp. 501, 502

[843] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 305, pp. 525, 526

Giula din **Fereşti** în contra lui Joan Forintverö, cetățean din **Baia Mare**, care cu viclenie a mijlocit, de la Mihail, fiul lui Luca Juga din Fereşti, fasiune de zălogire asupra părților de moșie din Bărbeşti, Fereşti, Călineşti, **Corneşti** și **Văleni**. Numiţii Georgiu din Călineşti și soţii săi se mai plâng și în contra lui Lupşa și Georgiu Kretzel din **Budeşti**, Ştefan Hoff din **Sârbi**, Petru și Joan Frata din Kazonya şi Mirce din Vajnag, că au ocupat moșia **Comorzana** (lângă Sârbi, înglobat în Sârbi). În urma cercetării, plângerea se constată de adevărată, iar părțile sunt citate înaintea regelui"[844].

1480, august 5: „Înaintea conventului din Lelesz, Georgiu Manăile din **Bărbeşti**, Giula din **Fereşti** și Joan Radul din **Corneşti** declară că, după ce Joan Leuke din **Vad**, Petru și Dionisiu Bud din **Budeşti** şi Georgiu Tamaş din **Sârbi**, pentru nişte fapte potentiarie (penale) și injurii au fost judecați și opriți de a reține moșia Comorzana și prediul Kekemezeu, aceştia au restituit lor și lui Georgiu din **Călineşti** acele, retrag procesul şi, pentru cele întâmplate, îi liberează"[845].

1483, februarie 20, Buda: „Litere (scrisoare) judecătoreşti și sentințională a regelui Mathia Corvinul, în causa lui Simeon şi Joan Bud, Pinte şi Opreşavana din **Budeşti**, în contra lui Georgiu din **Călineşti** și doamna, soţia sa Maruşca, fiul său Theodor și alți mulţi, care, pe nedrept și cu putere, au ocupat moșia Comorzana (parte din **Sârbi**)și o sesie iobagională a lui Simeon Bud și a fraţilor săi, pentru care faptă ei au căzut sub sentința capitală, iar

[844] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 315, pp. 540, 541
[845] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 320, pp. 550, 551

doamnele au fost judecate la pierderea drepturilor lor de posesiune și la solvirea de 50 de mărci omagiale, computându-se marca cu patru florini de aur"[846].

1494: Cel mai vechi strămoş al legendarului haiduc **Grigore Pintea** figurează, drept „Gregoriu Pinte, nobil din **Budeşti**", în diverse înscrisuri ale vremii, din 1494[847], până la moartea sa, întâmplată în 1703, p. 563), mort în 1703[848], unii dintre străbunii lui fiind nu doar nobili, ci şi autorităţi judecătoreşti, adică *kenezi*[849], precum, în 1 iunie 1453, cei

---

[846] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 323, pp. 555, 556

[847] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 563

[848] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 561

[849]Kenezii din secolul XIV erau de o categoria cu nobilii ţării, cum vedem din diploma acesta şi din altele; dreptul la posesiunea lor era drept de proprietate moştenită din neam in neam. La anul 1385, întâlnim, la noi, întâia oară instituţiunea juzilor nobililor, până atunci Kenezii au exercitat jurisdicţiunea acelora şi erau judecătorii şi mai marii între oamenii lor. Într-un fragment de *scholion*, manuscris din secolul trecut, am dat de următoarea definiţiune „§. 21. Kenesiatus erat Ius dominium exercendi in suis bonis, îndependens a publico magistratu. Itaque quibus possessiones cum jure Kenesiatus conferebantur, in iis foro dominali magistratul Cottus competente utebantur, hoc est pari jurisdictione. Subditi eorum praestabant Regnantibus tributa, sed Jurisdictioni tantum Kenesiorum suberant". Această definiţiune se justifică prin datele noastre din secolul XIV. Aceste date ne îndreptăţesc să presupunem, că Kenezul era şi în secolii precedenţi proprietar independent şi cap al poporului supus jurisdicţiunei sale. Instituţiunea Kenezilor era cunoscută în Ungaria şi înainte de secolul XIV, să amintesc numai pe magistrul Rogeriu, care, în „*carmen miserabile*", cap XXXV, vorbeşte de Kenezii tătăreşti. Iar regele Bela IV, în donaţiunea din anul 1247, dală Ioaniţilor, aminteşte

din Vişeu, Iancu de Hunedoara conferind „titlul de nouă donaţiune lui Petru Mandra şi Nan Kenezilor din Vişeu şi fratelui lor Keneziatul ambele Vişae… deoarece ei au adeverit că dânşii, din timpul regilor din bătrâni, au fost şi sunt în domeniul acestui Keneziat”[850].

1586: „O diplomă din 1586 ne spune că vicecomitele Vasile Radu din Comeşti, însoţit de cei 4 pretori, s-a deplasat în comuna **Budeşti** pentru a ancheta unele obiceiuri dace, pe care poporul le practica într-un templu dacic, construit în acest scop”[851].

1593, mai 24: „Litere (scrisoare) de împărțire, prin care moşiile rămase după Pop Lazar din **Budeşti** se împart în trei, astfel că lui Grigorie Pop i-a venit partea în **Lăpușul de sus** (târgul Lăpuş Lăpușul Românesc, Oláhlápos, județul Maramureş), iar moșiile din **Rogoz** (înglobat în târgul Lăpuş), **Budeşti**, **Vişeu**, **Moiseni** și **Borșa** se împart în două între Tămaș Pop și cumnatul său Mihai Dumitru, bărbatul Mariei Pop, pentru că aceştia au petrecut bătrânii

Keneziatele lui Joan şi Farkas şi Keneziatul voivodului Lynioy, rămas românilor, care l-au stăpânit şi până atunci. Altcum cuvântul Kenez e de origine gothică şi provine din: Kunnings (regele) – vezi I. Jung: *Roemer und Romanen*, pag. 229, era uzitat în tot orientul, pe unde au stăpânit oare cândva Gothii; principii serbilor, înaintea de proclamarea regatului, erau Kenezi, principele Bulgariei e şi acum - Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, Diploma din 22 septembrie 1326, nota de subsol, p. 7

[850] Mihalyi, Joan, de Apşa, *Istoria Comitatului Maramureş / Diplome maramureşene din secolul XIV şi XV*, Tomul I, Maramureş-Sziget, 1900, p. 367,

[851] Filipaşcu, Dr. Al., *Descriere întâmplărilor Revoluţiei din anul 1848-1849*, în *Transilvania*, Anul 74, nr. 1, Sibiu 1943, p. 22

şi au purtat procese pentru aceste moşii. La învoire au fost de faţă 24. bărbaţi nobili de atunci"[852].

1619: „Pe un *Anghelist* rusesc din **Susani** sau **Vinţeşti**, parte a satului **Budeşti**, manuscris: 7127 (1619). Cumpărat-au această carte, anume *Anghelist*, Matsuţa Gavrilă din **Budeşti**, cu jupâneasa domniei sale, feciorul său, anume Taiul, ca să fie de pomană domniilor sale: de va vrea Dumnezeu să fie preut, să-i fie de treabă în vehi; iară, să nu va fi preut, ia să fie svintei biserici Svântul Sâmnicoară, ca să ne fie pentru păcatele noastre şi pentru a lui Atanasie, şi pentru a rodului tot. Iară cine să va ispiti a luao de la svântul hram a lui Sfântul Nicolae, să o vânză, au din feciorii miei, au din fraţi cineva, să nu fie volnic nimeni, nici din rodul nostru să n-aibă a o lovi, numai să citească dintr-însa, la svânta biserică. Iară cine se va ispiti a o depărta de la svântul hram a lui Sfeti Nicolae, el să fie proclet şi triclet de 300 şi 18 părinţi dintru Nichei, şi să fie anatemă, amin, amin, amin. / Vleat 7128 (1619-1620)"[853].

1643: „Deasupra uşii de intrare, săpat: Această biserică, în zilele lui popa Tincului şi lui popa Grigorie, a făcut-o nemiş Ştefan Atansie din **Budeştî**, în1643. Lupea şi cu Ana… Renic Ionaş, Oniţa Marincaş au fost gazda din Budeşti". „Se păstrează, după tradiţie, cămaşa şi coiful vestitului Pintea Viteazul"[854].

1647: „Pe o *Cazanie* de la Iaşi, 1643: Cu îndemnarea Tatălui şi cu puterea Duhului Svânt, cumpărat-au

---

[852] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 366, pp. 638, 639
[853] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, pp. 60, 61
[854] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, p. 60

această carte, anume svânta Evanghelie românească, au dat treisprăzece forinţi pe dânsa. Deci de jumătate de preţul aceştei svânte Evanghelii a dat 6 forinţi şi 8 de bani, anume şerbul lui Dumnezeu, Oprişe Tămaş, şi cu jupâneasa sa, Oprişe Hafie, din **Vinţeşti**, să le fie pomană lor pentru păcatele lor, şi părinţii lor, şi moşilor şi strămoşii, şi tot rodul lor, să le fie pomană. Şi au dat popa Manul din **Budeşti** într-această svântă evanghelie, 100 de bani, să le fie pomană dumisale şi cu jupânesei Anuţe, şi-a părinţilor săi, şi-a moşilor şi-a strămoşilor, şi-a tot rodul său, se le fie pomană. Şi au dat popa Grigorie din **Budeşti** 100 de bani, să-i fie pomană într-această svântă Evanghelie, dumnisale şi jupânesei Ialeana, şi părinţilor săi, şi moşilor, şi strămoşilor, şi tot rodul, să le fie pomană; şi au dat Dunca Gabor, cu jupâneasa sa din **Budeşti** 100 de bani într-această svântă evanghelie, să le fie pomană lor, şi părinţilor, şi moşilor, şi strămoşilor, şi tot rodul său, să le fie pomană. Din **Rusu**, de la **Beclean**, Marin Ion a dat 100 de bani, să-i fie pomană dumisale, şi din **Nemitea Rumânească**, Luca Ion, 10 de bani, să le fie pomană lor şi rodului a tot. Şi au dat Marinca Ioncea, cu jupâneasa sa, cu Anuţă, 100 de bani. Prin greşeala lor, ce le-au murit un cocon nesocotit; de acia noi am erutat să dea într-această svântă evanghelie, să le fie şi lor pomană, şi părinţilor, şi morţilor, şi strămoşilor, şi tot rodul, să fie pomană. Şi au dat Bud Luca 18 de bani, şi Bud Îndriaş 10 de bani, să le fie pomană lor şi jupâneselor sale, într-această svântă Evanghelie, şi părinţilor, şi moşilor, şi strămoşilor, şi a tot rodul să le fie pomană. Şi au dat aceşti boeri ce sunt scrişi aice, într-această svântă evanghelie din **Budeşti** şi din **Vinţeşti**, într-aceste două biserici, din **Budeşti** şi din **Vinţeşti**, şi o au făgăduit la hramul lui Sfeti Niculae; iară cine va fi slujitor la acest svânt pristol să fie

datori a sluji şi-a ruga Dumnezeu, pentru păcatele lor, şi a rodului a tot. Iară cine o va lua de la pristolul la Dumnezeu, de o va duce şi o va pierde de-acolea, el să fie blestemat de trei sute şi optsprezece de oteţi svinţi din la Nicheiu, şi să fie proclet, anatema, amin. / Scris popa Grigorie ot Budeşti, ame lui Dumnezeu 1647, amin”[855].

1684: „Pe un *Minei* slavon, manuscris: Cu vrerea Tatălui şi cu îndemnarea Fiului şi cu săvârşirea Duhului, bine a vrut **Vinţeştenii** (parte din Budeşti), satul tot, cu tare şi cu mare, de au cumpărat această sfântă carte, *Mineial*, drept 4 florinţi, şi Cupce Lupul 3 florinţi însuşi; şi s-a pus în biserica cea bătrână, în Vinteşti, să le fie pomana. Iară cine vor fura din sfânta biserică să fie proclet, teclet, anatema de 318 de sfinţi părinţi, amin. Anul 1684”[856].

1688: „În 1688, Dieta din Făgăraş, prin Art. LXIV, ordona să se înființeze gărzi înarmate, care să însoţească pe comercianţi şi pe funcţionari până când bandele de hoți vor fi complet extirpate, în acest timp îşi face apariţia şi **Grigore Pintea din Budeşti**, eternizat de legende sub numele de **Pintea Viteazu**. Acesta şi-a înjghebat o puternică bandă de haiduci, cu care teroriza toate împrejurimile, dar mai ales staţiunile miniere din Baia Sprie şi Cavnic, precum şi pe negustorii care aduceau vite din Polonia în Maramureş şi Ardeal. Mai multe documente ne vorbesc despre faptele lui Pintea, iar câteva şedinţe ale Congregaţiei au avut ca obiect măsurile de luat împotriva acestui temut haiduc, care găsea adăpost sigur între stâncile din Muntele Gutâi şi în pădurile imense din împrejurimi. Ofi-

855 Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, pp. 54, 55
856 Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, p. 56

cialitatea comitatului, văzând ineficacitatea măsurilor luate, a ajuns să acuze pe unii dintre funcţionari şi nobili de cooperare secretă cu Pintea, însă acuzaţii au reuşit să-şi dovedească nevinovăția. Poporul de jos vedea în Pintea pe un apărător al intereselor sale împotriva asupritorilor şi de aceea nu se găsea suflet de om care să trădeze ascunzişurile sale. Se mai arată şi azi piatra, pivniţa, izvorul, fântâna, masa, piatra de moară, peştera şi alte lucruri de ale lui Pintea, care, după tradiţia poporului, nu putea să fie ucis decât cu trei gloanțe de argint, amestecate cu 3 boabe de secară şi cu 3 cuie de potcoavă de mânz de primăvară. În biserica din Budeşti, se mai păstrează cămaşa de zale şi coiful lui Pintea"[857].

1699: „Pe un *Chiriacodromion* din Bălgrad, 1699: Eu, popa Dirasin, scriu de rândul soacră-mea anume, şi miera preoteasa lui popa Petre, s-a tâmplat moartea… în vremea cum anume în Hueaesi, lăsat-am în na (?), ce am luat fata ei, anume Ioana, deci soacră-mea fiind nespovedită, tot vom cuminecat şi am grijit, ca o maică, însă dezlegarea nu am cetit atunci, ci m-am dus la sobor şi am spus rândul soacră-mii; soborul a fost ... la popa Văsâi, şi au fost popa Ion de Juji, şi popa Costin din Jeraoşa, şi alţi mai mulţi; deci au aflat aşa toţi, să-i fac seredar şi să o dezleg. Deci l-am făcut însumi şi dacă am adus pe nepotul Văsiu, soborul m-a împuternicit şi toate să le fac, ce se cade, bine, deplin... şi aşa am făcut prin cumăndări; şi, copişăul încă am dat 4 mărieşi… şi au trebuit soacră-mea toate, numai nie putoeri am aflat; ştiu înţelepţii cu ce se fac acelea. Deci eu, popa Dirasin, le iert toate, pe douăzeci de floriniţi… ştie şi muierea mea, Ioana; pentru aceea scriu aici, la această sfântă

---

857 Filipaşcu, Dr. Al., *Descriere întâmplărilor Revoluţiei din anul 1848-1849*, în *Transilvania*, Anul 74, nr. 1, Sibiu 1943, pp. 108, 109

carte, cu tot. Deci, de s-ar afla cineva, după moartea mea, din feciori şi fete, a socru-meu, sacotă rămaşi la pruncii mei, nimica n-a rămas alta, fără numai 4 cărţi. Aceasta şi *Molitanicu* şi o *Saltire* şi *Dasvejiu* (!). Deci, dacă or da acei 20 de florinţi în mâna pruncilor mei, apoi să fie slobozi a împărţi aceste patru cărţi. Dară, de se va scula cineva să ia cărţile, fără… de la prunci mei, fără bani, să fie afurisit cu acălea 40 de Liturghii ce am făcut, şi cine va face acea dreptate, să paemu (!) că ma(?) ajugând la înţelept; eu, popa Dirasin, aşa las, aducându-mi aminte de moarte în tot cazul. Cine nu… să dea seamă în ea judeţului”[858].

1748: „Pe un *Triodion* din Bucureşti, 7255 (1747): În numele Tatălui şi Duhului Sfânt, amin. Iată că dăm a şti tuturor că cine a fost lăcuitor nemiş în **Budeşti**, anume Marinca Toma, a avut un fecior, anume Ion, şi, în anul 1747, în luna a lui februarie, de unsprezece zile, a fost fecior ca de 20 de ani; şi, fiind un puhoi mare, adică apă, s-a înecat feciorul în Onţa, şi nefiind spovedit şi cuminecat; iară noi, preoţii satului, am iertat, şi l-am provodit, şi i-am cetit dezlegare; şi am iertat toate, ca să ne cumpere cartea aceasta, anume *Triod*, până şi *Straşnicul*, şi adevăr că Toma s-au făgăduit că o va cumpăra, şi au dat la popa Ionăşel 18 florinţi vonaş; şi am eu, popa Ionăşel, am dat 12 mărieşi, cu soaţa sa, anume Iura Măricuţa. Şi au dat popa Ionaş cel bătrân 5 mărieşi, şi atâta este preţul cărţii aceştia, şi noi, aceştia 3 oameni, o am făgăduit la hramul lui Sfântul Nicolae la biserică, în **Budeşti**. Că cine vor fi slujitori să aibă a pomeni şi a ruga pre Dumnezeu pentru păcatele lor şi a tot rodul, până în veac. Iară cine s-a afla a o zminti de la hramul lui Sfântul Nicolae, adică de la

[858] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, pp. 61, 62

biserica din **Budeşti**, unul ca acela să fie blestemat de 3 sute şi 13 de oteţi sfinţi din Nechie, şi să fie triclet şi proclet ca Arie şi ca Iuda, unul ca acela ce ar vrea să o vândă sau, într-altă formă, să se piardă de unde s-a numit. Deci de aceste dăm a şti tuturor, în zilele cărui Domn şi biruitor fiind atunci Crăiasa Mariei-Terezie, în Beč fiind; în zilele vlădicului de la Mocač Manuil Oroşlanschi, şi vicar în Maramurăş, în **Sighet**, Andrei Bacinschi, şi în Giuleşti protopop Rădnic Vasile, şi apoi în Maramurăş fiind mai mare domnul fiuşpan Haler Laslău, şi viţe-işpan Serenci Frenţiu din **Sighet**, apoi în eraşul Bosoului jurat de ormeghe fiind, în **Budeşti**, Rădnicu Nicoară, iară în eraşul Izei, în **Cuha**, Săpânţan Vasălie; în eraşul **Sighetului**, jurat Popovic, iară într-a Hustului, jurat Renti; iară aceasta am scris să se ştie că, în zilele acelora, s-au cumpărat cartea aceasta; şi am scris eu, mai micul şi mai păcătosul decât toţi păcătoşii, popa Ionăşel din **Budeşti**, ajutor de sobor; şi rog pe domniile voastre, cinstiţi preoţi şi cetitori, care vi s-a tâmpla a ceti pe această carte, vă rog, o, fraţilor, ca să siliţi să nu o prepurtaţi rău şi grozav, ce vă rog binişor să nu o picaţi cu lumina, ci să siliţi frumuşel, ca şi voi să aflaţi milă şi dar de la milostivul Dumnezeu şi de la împăratul Ceresc, ca să aflaţi şi voi, după moartea voastră, pomană în vecia veacului, amin. / Anul 1748, luna lui fevruarie, de 5 zile”[859].

1756: „Pe icoana Sfinţilor Vasile, Grigore şi Ioan: Această sfântă icoană au plătit Marinca popa Lupul, Marinca, Marie, Todor, Marie, Ionaş. Doamne Isuse Hristoa-

---

[859] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, pp. 58, 59

se, primeşte această jertfă în împărăţia ta, amin. / 1756, luna noiemvrie 29"[860].

1757: „Pe un *Minologhion*, fără titlu: ...nemiş din eraşul Cosoului, din sat din **Budeşti** Zrilis (!), un anume Pinte Ştefan, şi cu a sa jupâneasă, Bud Mariuţa. Iată noi amândoi ne-am vorovit, ca soţ cu soţ, să cumpărăm o carte; deci ne-au îndemnat Lupu lui Orboe, adică Ciceu Lupul, şi diacu Zrilis (!). Deci, Ştefan şi cu Măriuţe au dat în mâna diacului Lupului, au dat 30 de florinţi vonaş, diacul şi cu Ştefan au mers la mânăstirea **Bârsanii**, şi au dat drept cartea aceasta 30 de florinţi prilis (sic?) lui popa Grigoraş, pentru păcatele lor şi a tot rodul lor, să le fie pomană până în veci. Şi o au făgăduit la hramul lui Sfeti Nicolae la biserică, în **Budeşti**, şi o au dat în mâinile preoţilor: a lui popa Ionăşel, şi a lui popa Lupul, — preoţii să aibă a ruga pe Dumnezeu pentru păcatele lor şi a tot rodul lor. Iară cine ar vrea a o zminti, sau într-altă formă să se piardă, sau să o vândă de unde-i numită, de la biserica din **Budeşti**, să fie unul ca acela afurisit. Deci de aceste înştiinţăm pe toţi cinstiţii boieri, că în zilele acestora stăpânesc ţările, adică, întâi: 1). Patriarhul de la Roma, Benedict; al doilea; 2). Iarăşi mai mare stăpânitoare pe ţările acestea este Crăiasa Marie-Terezie; 3). Vlădicul de la Mocač, Mihaiu Manuil Orşlavschi; 4). vicariş în Maramurăş, Daniil Gavrilovic, în **Sighet** locuieşte; 5). în eraşul Cosoului, protopop Andraş din **Giuleşti**; în oraşul Izei, protopop Ionaş din **Săcel**. Apoi iarăşi mai mare domn în Maramurăş, fiuşpan Barcoţi Imvre. Viţeişpan Budai din **Sighet**; apoi în oraşul Cosoului jurat Dunca Şimon din **Sârbi**; într-a Izei, iarăşi jurat, Bale Mihaiu din **Eud**. Deci de aceste am scris, că pe aceea vre-

---

[860] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, p. 59

me acea Domnie stăpânea ţările; şi s-au cumpărat aceasta; şi am eu scris, un păcătos şi greşit în multe valuri a lumii aceştia: şi mai păcătos decât toţi păcătoşii, popa Ioneşel, feciorul lui Pop Mateiu din **Budeşti**, am scris. / Anul 1757, mesiţa Ianuarie 28"[861].

1762: „Pe iconostas, de-a stânga: Din mila lui Dumnezeu şi din darul Duhului Sfânt, ne-a învrednicit Dumnezeu de am înnoit aceste sfinte icoane, într-această biserică, în zilele acestor oameni: întâi, popa satului, Marinca, popa Lupu, Budu Grigorie cârznic, Chindriş Mihai, Marinca Costan, Budu Matei, Budu Ursului, Dunca Palcu, Feru Văsălie. De la Hristos, 1762, fevruarie 28". „De-a dreapta iconostasului: Dunca Câţcău, Vanda Ştefan, Pop Nechita, Pop Grigorie, Pop Toder, Bud Mihoc, Pop Matei, Ciceu Cosma şi cu fraţii lui, şi cu tot satul împreună, să le fie pomană în vecii vecilor, amin. Zugravul Alexander, Pop Dumitru, Bud Ciceu, Opriş Toader, Tibil Toader, Marinca Timoc, Bud Ciceu, Lupu diac atunci"[862].

1766: „Pe un *Chiriacodromion* din Bălgrad, 1699, pe altă foaie: Milostivitu-s-a Domnul Isus de a trimis noua lumină lumii, această sfântă Evanghelie, în satul nostru **Budeşti**, şi, aflându-se un om, anume Vinţ Vascu, de a cumpărat această sfântă carte, drept 14 florinţi, şi o au dat pe seama sfintei biserici în **Vinţeşti**, să le fie pomană pentru sufletul dumilorsale, pentru anume Nastafie Vinţ şi răpăusata Ileana, şi pentru cei răpăusaţi părinţi şi moşi a dumilorsale, pe numele lor; şi nimeni să nu fie slobod a o vinde; la cine o ar vinde, şi cine o ar cumpăra de la cel ce

---

[861] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, pp. 56, 57
[862] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, pp. 59, 60

o vinde, să fie afurisit de 3 sute şi 18 părinţi, c-au făcut soborul întîi la Nichiea, fără numai de s-ar afla din sămânţa dumilorsale; de s-ar strica această sfântă carte, să o întărească cu legătură. Iară de nu vor fi din sămânţa lor, să o întărească cine a o stăpâîni. Scris-am eu, Ungur Ioan de la **Ungureni**, şi au fost acolo, în casa dumisale, de faţă, anume popa Lupul de la Cârneşti şi dumialui cârsnicul din Vinţeşti, Opriş Virtic, şi dumialui Vagren Petre, şi dumiealui Bude Eoan de la Ungureni; şi o lăsat în mâna Molitvei Sale popa Lupu de la Budeşti, dumialui să o stăpânească până unde va trăi, lângă această carte. Au mai luat dumielui şi alte iosaguri în sfântă biserică, anume sfeşnicul pristolului pentru 4 florinţi; şi acestea eu le-am dat, Vinţu Vascu, în veci să fie. Anii Domnului 1766, decembrie 6 zile”[863].

1793: „Pe un *Ceasoslov* din Viena, 1793: Precistite frate Iacov, cinsteşte pe cei mai bătrâni, şi nu fi neascultător; fiul neascultător întristează pe tată-său şi pe mamă-sa, iară fiul înţelept veseleşte pe tată-său şi pe mumă-sa; miri la furnică, o leneşule! Bulu Simion… varmida Sonocului; Bulu Simion… şi nu fi nebun, care om nebun n-are minte, precinstite”[864].

1797: „Pe o *Evanghelie* de Blaj, 1776: Cu ajutorul Sfintei Troiţe s-a cumpărat această sfântă carte, anume *Evanghelie*, cu cheltuiala Oniţa Anişoară, să-i fie pomană pentru sufletul ei şi a soţului ei, anume Feir Văsălie, şi a feciorului ei, Feir Toader, şi a tot neamul lor. Cei morţi, moşi, strămoşi, şi moaşe, strămoaşe, până la al şaptelea neam. Şi a dat pe această sfântă carte 17 florini şi un

---

863 Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, p. 63

864 Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, pp. 55, 56

husoşi, în anul de la Hristos 1797, luna lui ianuarie, în 6 zile, şi o au dat-o în **Budeşti**, la biserica din jos, unde e hramul sfântului arhiereu Nicolae, fiind stăpânitori bisericilor atunci Exelenţa Sa Andrei Bacinschi, de la episcopia Ungvar, fiind în Sighet vicar, şi Alecsandru Bacaţie, şi protopop eraşului Cosoului Rădnic Teodor, şi paroh satului fiind eu, Şimon Ştefan din **Vişeu de Mijloc**. Iară stăpânitor şi crai în Ţara Ungureşti fiind Franţascus al doilea. Iară cine o va vinde sau o va înstrăina de la acastă sfântă biserică, să fie anatemizat de 7 sfinte şi a toată lumea sobor, amin”[865].

1804: „Pe un *Apostol* din Blaj, 1802: Iată că această carte, anume *Apostol*, l-am cumpărat eu, Feiru Toader din **Budeşti**, cu soţia mea Pop Ioana, fata lui popa Ionaşu, şi o am pus în biserica din jos, în Budeşti, cu sfânta evanghelie dimpreună, care evanghelie o au cumpărat Oniţa Anişoară, mama mea, pentru a noastră muncă, de drept nimeni să nu îndrăznească a le sminti din sfânta biserică aceasta, de unde-s numite, la hramul sfântului arhiereu Niculai, supt blestemul acelora 318 de părinţi sfinţi de la soborul cel dinntâi din Nechie. Scris-am eu, Feiru Toader din Budeşti, fiind diac al bisericii în Budeşti. Anul Domnului, 1804, luna lui Aprilie, de 7 zile”[866].

1812: „Pe altă icoană, în altar : Acest oltar, cu icona laolaltă, pe pristol, au plătit Drăguş Matei, şi cu soaţa sa Marica, şi cu fiul său Ştefan, să le fie pomană lor în veci,

---

865 Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, p. 56

866 Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, p. 54

amin. / Ani de la Hristos 1812. Au lucrat Opriş Ianoş, pictor”[867].

1848: „La 30 sept. 1848, borşenii lui Popa Lupu rup emblemele ungare de pe primărie şi alungă jandarmii din comună, precum şi pe comisarul Ludovic Jura, încredinţat cu recrutarea celor 23 moiscieni şi a celor 58 borşeni. La aceasta, pleacă la **Borşa**, pentru restabilirea ordinii, o companie de soldaţi unguri din **Teceu**, în frunte cu pretorele Vasile Mihalca şi cu Ioan Săpânţanu, preşedintele curții marţiale, împuterniciți de a recurge la toate mijloacele de represalii. Aici însă au fost întâmpinați de 1.000 borşeni înarmaţi cu furci, securi, coase şi pari. Conducătorii borşenilor arătară lui Mihalca un document, semnat de colonelul Urban şi de doi ofițeri din graniță, prin care se adeverea că ei au depus deja jurământul pe împărat. Încercările de a amăgi pe revoltați cu declaraţa că şi ei sunt prieteni cu împăratul, precum şi arătarea vulturului cu două capete, din partea ofiţerilor unguri, au dat greş. În cele din urmă, Mihalca, împreună cu soldaţii, a fost silit să se retragă la **Vişeu**. / A doua zi, **Borşa** a fost ocupata de căpitanul Binder, însoțit de 60 grăniceri români. La apelul său, plecară la **Năsăud** 300 de borşeni, pentru a se înrola sub steagul împăratului. În curând, au sosit la **Vişeu**, pentru întărire, 1.526 de ostaşi unguri, din care 600 erau din oraşele regeşti, iar 926 din comitatul Sabolci. Auzind despre aceasta, borşenii an scris lui G. Mihaly că sunt gata să se supună, dar numai cu condiţia să nu fie obligaţi să-şi calce jurământul dat împăratului şi nici să fie recrutați în armata lui Kossuth. Totuşi, la 28 octombrie, ora 14, în faţa forței superioare, **Borşa a capitulat**. Autoritățile au alcătuit aici o

---

[867] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, p. 59

tabără de concentrare, unde au adunat toate elementele mai periculoase din regiune. În răstimp, sosind ordin din partea lui Mihaly, ca față de români să se procedeze numai cu blândeţe şi cu vorba bună, românii de pe valea Vişeului n-au mai fost obligați să se înroleze în armata revoluţionară. / La începutul lui octombrie, au coborât la **Săcel** 130 de grăniceri români şi, la chemarea lor, au plecat la **Năsăud** sute de ţărani de pe Iza, ca să depună jurământul de credință față de împărat. La câteva zile, sosi pretorele Mihalca, însoțit de armată şi, găsind la **Săcel** 400 de țărani gata de plecare în Ardeal, a reuşit să-i împrăştie la vetrele lor. Tot atunci a luat măsuri pentru paza trecătorilor, anunțând pedepse aspre pentru cei care vor îndrăzni să treacă granița. Totuşi, spiritele nu s-au liniştit şi trecerile peste graniță au continuat fără întrerupere. Ba, mai mult, poporul din **Dragomireşti** a spart capul notarului Iosif Balea, pentru că a îndrăznit să propage ideile lui Kossuth, iar în **Ieud**, la protestul lui Chindriş Ionaş, poporul a refuzat să contribuie cu ceva pentru recruți.

Pentru restabilirea ordinii, a fost trimis comandantul Várady, în fruntea batalionului său, cu care, la 7 decembrie, ocupă **Bârsana**, **Strâmtura**, **Rozavlea** şi **Şieul**. Din Șieu el scria Comitatului că săcelenii sunt mai răi decât borşenii şi cerea să i se admită distingerea satului şi împrăştierea populaţiei sale. Cererea însă nu i s-a aprobat, deoarece, pe lângă opreliştea dată de Mihaly, a mai trimis vorbă şi maiorul Urban, că, dacă se va atinge cineva de viaţa şi avutul ţăranilor români, credincioşii împăratului, va năvăli cu toate forţele ce dispune în Maramureş şi pe unde va trece nu va rămânea piatră pe piatră. Ca urmare, Várady s-a mulțumit să ocupe **Ieudul**, **Cuhea**, **Dragomireștii** şi **Săliştea**, iar la 13 decembrie ocupă şi **Săcelul**,

distrugând totodată drumul ce lega **Dragomireştii** de **Telciu**. În Săcel încă s-a înfiinţat o tabără de concentrare, după modelul celei din Borşa. / Pe Mara şi Cosău, capii tulburărilor erau primarul Berinde Grigore din **Budeşti** şi fruntaşul Pop Andraş al lui Toader din **Giuleşti**, care, însoțiți de mai mulți măreni, au fost personal la **Năsăud** pentru depunerea jurământului de credință față de împărat. După restabilirea ordinii pe Iza şi Vişeu şi după ce intervenţia personală a vicarului Anderco a fost primită cu huiduieli, populaţia de pe Mara şi Cosău a fost silită să se supună în fața forței superioare a armatei, care a înființat, la **Budeşti**, o tabără de concentrare. La 5 decembrie, se semnalează tulburări la **Petrova** şi autoritățile iau măsuri ca revoltaţii să fie opriţi pe dealul Herca, ca nu cumva, uniţi cu cei din **Rona de Jos**, să atace **Sighetul**. Nemulţumiri şi tulburări au izbucnit chiar şi în sânul populaţiei din **Sighet**, care, într-o noapte, a încercat să dezarmeze pe cei 1.500 de ostaşi, încredinţaţi cu paza oraşului. După aceasta, tulburările au încetat de tot, iar populaţia a fost lăsată în pace, cu excepţia celor adunați în taberele de concentrare, care au rămas acolo până la sfârşitul revoluţiei. Maramureşenii au luptat numai alături de împărat şi sub steaguri proprii. Un astfel de steag a adus acasă de pe câmpul de luptă şi bunicul meu, Gavrilă Filipciuc, care era stegarul imperialiştilor de pe **Vişeu**. Steagul a fost ros de şoareci, fiind păstrat în cămara cu alimente, însă ruda steagului a fost împodobită cu steagul tricolor al sfatului național român din Petrova”[868].

1853: „Pe un *Octoih* de la Râmnic, 1742: Aceasta carte *Octoih* o am legat eu, Cointe Arimie din **Suşeşti**, în

[868] Filipaşcu, Dr. Al., *Descriere întâmplărilor Revoluţiei din anul 1848-1849*, în *Transilvania*, Anul 74, nr. 1, Sibiu 1943, pp. 161-163

anul Domnului 1848. Şi această carte *Octoih* o am dat eu, Coite Erimie din Suşeşti, lui Avram Lupuţ din **Chizbae**, cu 2 zloţi în argint în zălog, până Pogoşan Danilă o va scoate, şi, când bani va da, cartea se va slobozi în înapoi, şi s-au dat această carte în anul 1853, în luna lui august în 8 zile”[869].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Bud** de Budfalva, în comuna Budeşti, 1510, 13 patrifamilii.

Bud de Budfalva, în comuna Budeşti, 1481, 1 patrifamilie.

Dragus de Desze, în comuna Budeşti, 1363, 1485, 1508, 1 patrifamilie.

Tamás de Alsó Kosdly, în comuna Budeşti, 1772, 1835, 3 patrifamilii.

Marinka de Budfalva, în comuna Budeşti, 1594, 24 patrifamilii.

Berendey de Budfalva, în comuna Budeşti, 1587, 112 patrifamilii.

Kopschiu de Vinczfalva, în comuna Budeşti, 1619, 20 patrifamilii.

Barode de Szerfalu, în comuna Budeşti, 1610, 16 patrifamilii.

Belin de Szerfalva, în comuna Budeşti, 1470, 6 patrifamilii.

Vincz Tamás de Kisicze, în comuna Budeşti, 1483, 1505, 20 patrifamilii.

Kindris alias **Bálya** de Iood, în comuna Budeşti, 1459, 17 patrifamilii.

---

[869] Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909, p. 57

Papp de Budfalva, în comuna Budeşti, 1505,12 patrifamilii.

Csicseu, în comuna Budeşti, 18 patrifamilii. Este de cercat în Clusiu (Cluj).

Dunka, în comuna Budeşti, 1677, 2 patrifamilii.

Kudrics alias **Kochua**, în comuna Budeşti, 1365, 1 patrifamilie.

Péter, în comuna Budeşti, 1 patrifamilie.

Flora, în comuna Budeşti, 1 patrifamilie.

Fejér alias **Onyitza** (Oniţă), în comuna Budeşti, 1481, 1 patrifamilie.

Demján de Rogozfalva, în comuna Budeşti, 2 patrifamilii.

Mihályi de Borsa, în comuna Budeşti, 1 patrifamilie.

Tupitza, în comuna Budeşti, 1670, 1 patrifamilia.

Juga (Iuga) de Szelistye, în comuna Budeşti, 1 patrifamilie.

Tibil, în comuna Budeşti, 6 patrifamilii.

Opris, în comuna Budeşti, 4 patrifamilii. În donaţiunea Vincz Tamás sunt pomeniţi.

Molnár, în comuna Budeşti, 5 patrifamilii.

Vesze, în comuna Budeşti, 1 patrifamilie"[870].

---

[870] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, pp. 7, 8

BUDEŞTI

(Budatelec, Bugateleke,
azi **Budeşti**, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1364, august 1, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Ştefan şi Gheorghe, nobili de **Budatelec** (Bugateleke, azi **Budeşti**, judeţul Bistriţa-Năsăud), iar pe de altă parte Ştefan, fiul lui Nicolae zis Wos, nobil de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), în numele său şi al fratelui dinspre mamă, Pavel, s-a mărturisit că Gheorghe de Budatekec, atât în temeiul vecinătăţii şi al megieşiei cu moşiile **Deuşu** (Dyos, judeţul Cluj) şi **Balugianustelke** (Bolukyanusteluke, lângă Vechea, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Cluj, cât şi pentru legătura de neam şi înrudirea de sânge cu răposaţii Mihail şi Man, nobili de **Căianu** (Kalyan, judeţul Cluj), a dat în judecată pe Ştefan şi Pavel, nobili de Sântejude, pentru cotropirea şi ţinerea în stăpânire a moşiilor Deuşu şi Balugianustelke, şi că această pricină a fost amânată de nenumărate ori… În cele din urmă, acelaşi Gheorghe de Budatelke (Budatelec) a pus, potrivit obiceiului ţării, ca acea moşie Deuşu să fie preţuită la 29 de mărci, iar pământul numit Balugianustelke, deşert şi lipsit de locuitori, la trei mărci, şi, astfel preţuite, au vrut să ia, pe calea legii, Ştefan şi Pavel, fiii lui Nicolae zic Wos, prin răscumpărare.

În urmă, înfăţişându-se părţile, mulţumită mijlocirii unor bărbaţi împăciuitori, s-au înţeles”[871].

1366, mai 12, Turda: Voievodul Dionisie scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, deoarece „Gheorghe Bubek, marele vistier al reginei, potrivit cuprinsului scrisorii noastre privilegiale, a dobândit, pe calea legii, cu titlu de drept al său, o moşie, numită **Budatelec** (Bugateleke, azi **Budeşti**, judeţul Bistriţa-Năsăud), avută şi aflătoare în comitatul Cluj, de la Ladislau, fiul lui Petru, fiul lui Beke răposatul… trebuie trimis omul vostru, în faţa căruia omul nostru, ducându-se la fata locului, pe moşia Budatelec, fiind chemati acolo în chip legiuit toţi vecinii şi megieşii, să o dea în stăpânirea magistrului Gheorghe zis Bubek, cu acel drept cu care se ştie că ţine de el, pentru a o stăpâni pe veci, fără a ţine seama de împotrivirea sus-zisului Ladislau sau a oricăror altora”[872].

1599, decembrie 1: „Mihai-Vodă porunceşte notarului cancelariei Paul Koncz să reînnoiască actul de danie al lui Gaspar Bornemisza asupra moşiei sale din satul **Budatelke** (**Budatelec**) şi **Magyar Fülpös** (**Filpişul Mare**) şi să-l introducă în stăpânirea acestora”[873].

1900: „Adunarea generală a înființării reuniunii „Caritatea” (din Şoimuş) nu s-a putut ţine, cu această ocaziune, fiind timpul prea înaintat şi de aceea s-a amânat pe ziua de 29 octombrie 1900. / **Banchetul**. Lu ora unu p. m.,

---

871 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 306, pp. 312-314

872 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 52, pp. 82, 83

873 Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, p. 298

întreg publicul era adunat în grădina din mijlocul satului, unde poporul din **Şoimuş** s-a îngrijit de a încărca mesele cu de-ale mâncării, poftind pe toți ospeţii la un prânz frugal. După datina ce se practică la astfel ocaziuni, precum în tot locul, așa şi aici, a venit rândul toastelor. Începutul l-a făcut protopopul Silași, care a toastat pentru Episcopul Ioan Szabo, ca cap al diecezei în care se află comuna ce ne-a întrunit la această festivitate. Preotul Ioan Bârsan, din **Ruscior**, vorbeşte despre progresul dezvoltat la poporul greco-catolic din tractul protopopese al Bistriţei, în general, şi în special la poporul din **Şoimuş**, atribuind acest avânt energiei protopopulai Silaş, ca şef al tractului, şi preotului Ioan Baciu, ca bun conducător al poporului din **Şoimuş**. Michai Baciu, preotul din **Sas-Feleac**, închină în sănătatea poporului din Şoimuş şi Ioan Baciu, parohul local, în sănătatea oaspeților. / **Concertul**. Corul plugarilor a delectat publicul cu mai multe piese forte frumos executate în cuartet, ce a fost răsplătit, din partea numerosului public, cu nenumărate aplauze. Dirigentul corului, dl Basiliu Baciu, şi cu această ocaziune a dat probă eclatantă despre energia şi tactica cum ştie dânsul să dirige tânărul **cor al plugarilor din Şoimuş**. / **Jocul și Căluşerii**. Jocul s-a început cu o frumoasă *someşană*, după cure au urmat diverse dansuri poporale şi de salon. Când petrecerea era mai animată, se aud glasuri, prin public: „Vin căluşerii! Vin căluşerii!”, publicul le face loc, muzica întonează *jocul căluşerilor* şi bravii tineri din comuna vecină, **Ragla**, costumat frumos ca căluşeri, în frunte cu falnicul lor vătav, se avântă-n joc și joacă cu atâta procesiune jocurile noastre istorice, „Căluşeriul” şi „Bătuta”, încât a stors admirațiunea întreg publicului de faţă, care îi aplaudă frenetic. / Inteligența din jur a fost bine reprezentată la aceasta petre-

cere, aşa am văzut prin public pe doamnele Iuliana Silaşi din **Bistriţa**, Aurelia Soponescu din **Budatelnic**, Aurelia Juga (Iuga) din **Arcalia**, doamna Nechita din **Sebeşul-superior**, doamna Thimariu din **Berla**, Anica Bojor din **Ardan**, şi domnişoarele Lucreția Mathe din **Chiraleş**, Elena Posmuşan din **Ragla**, Aurelia Bojor din **Ardan**; Lucreția Suia din **Neţu**, Carolina Rus din **Budacul-român**; Erina Marginean din **Budacul-român**; Emilia Păcurariu din **Ragla**, Veronica Popoviciu din **Buduş**, Leontina Duca din **Dumitriţa**, Elena Todoran din **Feleacul-săsesc**; Lucreția, Mariuţa şi Aurelia Baciu din **Şoimuş**, Rafila Roman din **Ragla**; apoi domnii Alesandru Silasi, protopop din **Bistriţa**, Ioan Marginean, căpitan de regiment, pensionar în **Ragla**, Michai Baciu, preot în **Feleacul-săsesc**, Ene Juga, preot în **Arcalia**, Teodor Oltean, preot în **Ardan**, Ioan Bârsan, preot în **Ruscior**, Vasiliu Nechiti, preot în **Sebeşul-superior**, Ioan Thimar preot în **Berla**, Larion Cujesdean, preot în **Budacul-român**, Elie Posmupan, preot în **Ragla**, Nichita Suia, preot în **Neţ**, Ștefan Todoran din **Feleac**, Georgiu Ungurean, tipograf din **Şoimuş**, Andrei Bugnar, ofiţer în rezervă şi practicant de poștă în **Karczag**, Teodor Adace, învăţător la şcoala fundaţională din **Monor**, Ioan Timiş, învăţător în Neţ, Georgiu Todoran, învățător la şcoala fundaţională, din **Monor**; Ioan Rus, supravigil silvic în **Budacul-român**, Ștefan Petroşan, supravigil silvic în **Lunca-Vinului**, Ioan Baciu, student din **Şoimuş**, Emil Radu, student din **Bistriţa**, și alţii, ale căror nume ne sunt necunoscute”[874].

[874] *Revista Ilustrată*, Anul III, nr. 14-15, Şoimuş 1900, p. 134

BUDILA

(Bodola, judeţul Braşov)

1360, februarie 18, Archita: Voievodul Dionisie cere capitlului bisericii de Alba Transilvaniei să trimită „omul vrednic de creazare, în faţa căruia omul nostru, Ladislau, fiul lui Ştefan de **Chezdi** (scaun secuiesc) sau Petru, fiul lui Ioan de **Turia** (Torya, judeţul Covasna), ori Matei, fiul lui Fylkyn de **Petriceni** (Peselnik, Peselnuk, Pysulnuk, judeţul Covasna), sau, în lipsa acestora, Ioan, fiul lui Ştefan de **Arpatac** (Arpataka, Aruapastaka, azi **Araci**, judeţul Covasna), să cheme pe Ladislau cel Şchiop şi pe fiul său Nicolae de **Budila** (Bodola, judeţul Braşov) înaintea noastră, la sorocul cuvenit, ca să stea faţă cu Teel, fiul lui Petru de **Prejmer** (Prasmar, judeţul Braşov)”[875].

1679, „Pe o *Cazanie* a lui Varlaam: Această carte a legat-o Carp diacul, în anul 7187 (1679), luna lui decembrie 20. / Legatu-s-a această *Cazanie* acum, a doua oară, cu cheltuiala dumnealui Ştefan Sâmbotin şi jupânesei dumnealui, Dumitra, pentru pomenirea dumnealui și a părinţilor dumnealui; si această sfântă carte este dăruită sfin-

[875] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 458, p. 475

tei biserici de la satul **Budila**, pentru învăţătură şi ascultarea tutoror oamenilor; 1774, august 23, Brașov"[876].

1710: „Unul din şefii revoluţiei „curuților" lui Francisc Rákóczy din Ardeal, Mihail Mikes, se refugiază în Ţara Românească, unde face un schimb de moşii cu Mihail Cantacuzino, unchiul lui Brâncoveanu… La 6 noiemvrie 1710, Mikes dă satul său **Budila** din Secuime, cu toate apartenenţele sale lui Mihail Cantacuzino, de la care primeşte în schimb satele Costeni din ţinutul Râmnic, apoi Sineşti, Găteşti, Răduleşti din ţinutul Buzău şi 14 pogoane de vie din podgoriile Şcheia şi Cernăteşti. Spre adânca nemulțumire a lui Cantacuzino s-a descoperit, la urmă, că **Budila** a fost confiscată de guvernul nemţesc al Ardealului, pentru că Mikes a fost „curuţ" rebel"[877].

1896: „Părintele George Ionescu din **Budila**, ca preot românesc, cere de la birăul Rab Iános din **Zizin** informaţiune despre aceea că cine este astăzi preotul competent de-a săvârşi cununia religiosă. Părintele George Ionescu este cel care, pentru profunda sa iubire de neam, a închinat statului, în anul 1880, şcoala română confesională din **Budila**. El este acela care întotdeauna merge cu multă satisfacţie la alegerile dietale din **Ilyefalău**. Părintele Ionescu este cel care, în anul 1894, a preamărit cu poporenii săi pe Kossuth în biserica maghiară. El vine şi predică nuntaşilor că astăzi pot merge mirii din alte sate să se cunune la dumneasa, în **Budila**, sau la alți preoţi necompetenți. El este cel care face dese prevaricațiuni prin parohiile învecinate; pentru aceea, părintele Ionescu e şi luat

---

[876] Iorga, N., *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, II, Bucureşti 1906, p. 71

[877] Meteş, Ştefan, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, pp. 91, 92

la ochi din partea preoțimii şi nu ştiu ce s-ar întâmpla cu dânsul, dacă cineva l-ar prinde în vreo parohie străină”[878]. „Din **Budila**, în comitatul Treiscaunelor, ne trimite părintele George Ionescu o întâmpinare, în care neagă că ar fi adevărate învinuirile ce s-au ridicat asupra persoanei dumisasale… Că dânsul „ar fi închinat școala confesională din **Budila** statului“ nici nu poate fi adevărat, deoarece şcoala de stat din Budila s-a înființat încă prin 1871-1872, când dânsul încă nici nu era preot. Cum că „în 1894, domnia sa cu poporenii săi ar fi preamărit pe Kossuth în biserica ungurească”, asemenea nu-i adevărat, deoarece la parastasul oficiat atunci, pentru Kossuth, nici un român n-a fost în biserica ungurească, afară de 3 pompieri țigani”[879].

1898, Diaconovich: „**Budila** (magh. Bodola), comună rurală în Transilvania, comitatul Treiscaune, cu 1.725 locuitori maghiari și români (749); fabrici de spirt, păduri întinse. Castelul de aici a fost dărâmat de Mihai Viteazul”[880].

1922: „**Vizitaţiune canonică**. Marţi, 9 mai nou, după ora 4, suntem în **Budila**, sat cu locuitori amestecați, sediul conților Béldi şi Mikes. Suntem întâmpinați cu flori şi un grup de băieți şi flăcăi, în costume naţionale. / În uşa bisericii, părintele Iordan Curcubătă, cu crucea şi evanghelia în mână, întâmpină pe P. S. Sa, prin următoarea vorbire: Excelenţa Voastră, Înalt Prea Sfinţite Părinte Arhiepiscop şi Mitropolit, Preaîndurate Părinte, / O bucurie nespus de mare am avut deja, de la alegerea Î. P. S. Voastre

---

[878] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 253, Braşov 1896, p. 2
[879] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 275, Braşov 1896, p. 3
[880] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898, p. 623

de cap bisericesc al românilor din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramurăş, când Congresul naţional bisericesc V-a ridicat în scaunul de mitropolit. Iubire neţărmurită şi alipire neclintită faţă de biserică şi capul său am căutat să înrădăcinez şi în poporul meu, mic şi mare, tânăr şi bătrân, care astăzi Vă iese înainte, să Vă implore binecuvântarea arhierească. Î. P. Sf. Părinte, noi, **românii din Budila**, am trăit numai prin biserică, căci şcoala ne-a fost răpită încă din anul 1877. Nenumăraţi paşi am făcut, la provocarea P. V. Consistor, să recâştigăm şcoala, dar toţi au fost zădarnici. Abia după luarea imperiului, **şcoala din Budila** s-a putut schimba în şcoală românească. Bisericuţa noastră veche e zidită în 1734, de Moise Ciuta din **Săcele**… / În biserică se primesc delegaţiile. În numele proprietarilor vorbeşte contele Pavel Béldi, apoi preotul reformat, în numele comunităţii reformate. / Suntem invitaţi şi cu plăcere asistăm la producţia **jocului de căluşeri**, format din două grupe, una din copii de şcoală, alta din flăcăi. Acest joc a făcut parte din programul serbărilor poporale proiectate în ziua sfinţirii bisericii din **Sfântu Gheorghe**, dar din cauza timpului nefavorabil nu s-a ţinut. Luăm masă comună cu toţi fruntaşii satului. De la preot aflăm că, prin reforma agrară, s-a înstărit un număr mare de ţărani români”[881].

---

[881] *Telegraful Român*, Anul LXX, nr. 37, Sibiu 1922, pp. 1, 2

BUDUŞ

(comuna Budacu de Jos, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1900: „Adunarea generală a înființării reuniunii „Caritatea” (din Şoimuş) nu s-a putut ţine, cu această ocaziune, fiind timpul prea înaintat şi de aceea s-a amânat pe ziua de 29 octombrie 1900. / **Banchetul**. Lu ora unu p. m., întreg publicul era adunat în grădina din mijlocul satului, unde poporul din **Şoimuş** s-a îngrijit de a încărca mesele cu de-ale mâncării, poftind pe toți ospeţii la un prânz frugal. După datina ce se practică la astfel ocaziuni, precum în tot locul, așa şi aici, a venit rândul toastelor. Începutul l-a făcut protopopul Silași, care a toastat pentru Episcopul Ioan Szabo, ca cap al diecezei în care se află comuna ce ne-a întrunit la această festivitate. Preotul Ioan Bârsan, din **Ruscior**, vorbeşte despre progresul dezvoltat la poporul greco-catolic din tractul protopopese al Bistriţei, în general, şi în special la poporul din **Şoimuş**, atribuind acest avânt energiei protopopulai Silaş, ca şef al tractului, şi preotului Ioan Baciu, ca bun conducător al poporului din **Şoimuş**. Michai Baciu, preotul din **Sas-Feleac**, închină în sănătatea poporului din Şoimuş şi Ioan Baciu, parohul local, în sănătatea oaspeților. / **Concertul**. Corul plugarilor a delectat publicul cu mai multe piese forte frumos executate în cuartet, ce a fost răsplătit, din partea numerosului public, cu nenumărate aplauze. Dirigentul corului, dl Basiliu Baciu, şi cu această ocaziune a dat probă eclatan-

tă despre energia şi tactica cum ştie dânsul să dirige tânărul **cor al plugarilor din Şoimuş**. / **Jocul și Căluşerii**. Jocul s-a început cu o frumoasă *someşană*, după cure au urmat diverse dansuri poporale şi de salon. Când petrecerea era mai animată, se aud glasuri, prin public: „Vin căluşerii! Vin căluşerii!”, publicul le face loc, muzica întonează *jocul căluşerilor* şi bravii tineri din comuna vecină, **Ragla**, costumat frumos ca căluşeri, în frunte cu falnicul lor vătav, se avântă-n joc și joacă cu atâta procesiune jocurile noastre istorice, „Căluşeriul” şi „Bătuta”, încât a stors admirațiunea întreg publicului de faţă, care îi aplaudă frenetic. / Inteligența din jur a fost bine reprezentată la aceasta petrecere, aşa am văzut prin public pe doamnele Iuliana Silaşi din **Bistriţa**, Aurelia Soponescu din **Budatelnic**, Aurelia Juga (Iuga) din **Arcalia**, doamna Nechita din **Sebeşul-superior**, doamna Thimariu din **Berla**, Anica Bojor din **Ardan**, şi domnişoarele Lucreția Mathe din **Chiraleş**, Elena Posmuşan din **Ragla**, Aurelia Bojor din **Ardan**; Lucreția Suia din **Neţu**, Carolina Rus din **Budacul-român**; Erina Marginean din **Budacul-român**; Emilia Păcurariu din **Ragla**, Veronica Popoviciu din **Buduş**, Leontina Duca din **Dumitriţa**, Elena Todoran din **Feleacul-săsesc**; Lucreția, Mariuţa şi Aurelia Baciu din **Şoimuş**, Rafila Roman din **Ragla**; apoi domnii Alesandru Silasi, protopop din **Bistriţa**, Ioan Marginean, căpitan de regiment, pensionar în **Ragla**, Michai Baciu, preot în **Feleacul-săsesc**, Ene Juga, preot în **Arcalia**, Teodor Oltean, preot în **Ardan**, Ioan Bârsan, preot în **Ruscior**, Vasiliu Nechiti, preot în **Sebeşul-superior**, Ioan Thimar preot în **Berla**, Larion Cujesdean, preot în **Budacul-român**, Elie Posmupan, preot în **Ragla**, Nichita Suia, preot în **Neţ**, Ștefan Todoran din **Feleac**, Georgiu Ungurean, tipograf din **Şoimuş**, Andrei Bug-

nar, ofiţer în rezervă şi practicant de poștă în **Karczag**, Teodor Adace, învăţător la şcoala fundaţională din **Monor**, Ioan Timiş, învăţător în Neţ, Georgiu Todoran, învățător la şcoala fundaţională, din **Monor**; Ioan Rus, supravigil silvic în **Budacul-român**, Ștefan Petroşan, supravigil silvic în **Lunca-Vinului**, Ioan Baciu, student din **Şoimuş**, Emil Radu, student din **Bistriţa**, și alţii, ale căror nume ne sunt necunoscute"[882].

Jaad: Sächsische Sonntagstracht — Iad: Port săsesc de Duminecă
Iad: Saxon Sunday costume — Iad: Costume saxon de dimanche

[882] *Revista Ilustrată*, Anul III, nr. 14-15, Şoimuş 1900, p. 134

BUIA

(Bolya, judeţul Sibiu)

1363, iulie 19, Verovitica: Regele Ludovic dă de ştire că, amintindu-şi „vrednicia pilduitoare a credinciosului nostru Ladislau, fiul lui Nicolae, fiul lui Grigore de **Miheş** (Meheş, azi **Miheşu de Câmpie**, judeţul Mureş)… am orânduit pe nobila doamnă Caterina, soţia lui Ladislau, adică fiica răposatului Ders de **Călvasăr** (Călvasăr, Calvaser, Hydegwyz, înglovat în **Şeica Mare**, judeţul Sibiu), ca dreaptă şi legiuită moştenitoare şi urmaşă la moşia acestui Ders, tatăl său, numită **Buia** (Bolya, judeţul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, precum şi la toate celelalte drepturi de moşii ale răposatului Ders”[883].

1364, mai 27, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Ladislau, fiul lui Nicolae, fiul lui Gyure de **Miheş** (Meheş, azi **Miheşu de Câmpie**, judeţul Mureş), în numele său şi al doamnei sale, că dânşii ar vrea să între în stăpânirea moşiei **Buia** (Bolya, judeţul Sibiu) şi a altor moşii care ţin de ea, redobândite de ei… Drept aceea, poruncim cu tărie să

[883] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 179, pp. 160, 161

trimiteţi omul vostru, în faţa căruia, omul nostru să le dea acelui Ladislau şi doamnei stăpânirea moşiei”[884].

1366, mai 16, Turda: Regele Ludovic dă de ştire că, deşi între „Ladislau, fiul lui Grigore, şi doamna Caterina, soţia sa, adică fiica răposatului magistru Ders de **Călvăsăr** (Calvaser, înglobat în **Şeica Mare**, judeţul Sibiu**)**, şi, pe de altă parte, Ioan, fiul comitelui Nicolae de **Vinţul de Jos** (Olwynch, judeţul Alba), şi doamna Clara, soţia lui, s-a pornit pricină şi ceartă cu privire la moşia numită **Azyoag** (dispărut, lângă Buia, judeţul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, totuşi noi, spre binele păcii dintre amândouă părţile, am hotărât să rânduim lucrurile şi să punem capăt acestei pricini, în felul că trei părţi sau bucăţi din numita moşie Azyoag să rămână, în întregime şi în pace, ca moştenire de veci, doamnei Clara, nepoata răposatului Ders, şi bărbatului ei, anume Ioan, fiul comitelui Nicolae, cu un drept de folosinţă între hotarele unei moşii, numită **Buia** (Bolya, judeţul Sibiu), ce ţine de acest Ladislau şi de sus-pomenita lui soţie; iar a patra parte sau bucată din acea moşie, dimpreună cu toate folosinţele, după o hotărnicire deosebitoare, am hotărât să o dăm, prin judecată, pomenitului Ladislau, fiul lui Grigore, ţi sus-numitei doamne, soţia sa, şi tuturor copiilor lor”[885].

1771: „Pe o *Liturghie* fără început (incipit: „Rânduiala vecerniei celei mari”): Această sfântă şi dumnezeiască carte, anume *Liturghia*, este a mea, a lui Matei

---

[884] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 274, pp. 266, 267

[885] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 58, pp. 99, 100

diacul de la **Buia**, cumpărată cu bani buni, cu şase florinte, în anul de la Hristos 1771, de la Stan diacul de la Sadu”[886].

Joad: Fertig zum Kirchgang — Iad: Gata pentru biserică

Iad: Ready for church — Iad: Prête pour l'église

BUITURI

(vezi **HUNEDOARA**, judeţul Hunedoara).

---

[886] Iorga, N., *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, II, Bucureşti 1906, p. 71

BUJORU

(comuna Dobra, judeţul Hunedoara)

1782, Johann Lehmann: „De la **Lugoj**, până la **Bujor** (azi **Bujoru**, comuna Dobra, judeţul Hunedoara), este o cale de o poştă şi jumătate. De cum, ieşi din Lugoj şi priveşti la dreapta, te cuprinde un groaznic respect față de Lugoj. Se înşiră, pe un rând, opt, până la zece roţi de tortură, fără a mai pune la socoteală furcile de spânzurători şi alte lucrări asemănătoare. Dacă fiecare om simte ceea ce am simţit eu, la vederea acestora, atunci suntem cu toții oameni ciudaţi. Eu am privit ţintă acest şir mai mult decât cumplit, şi am izbucnit într-un râs puternic. Datoresc acest simţământ excesului de prevedere, căci, la vederea unei roate, n-am râs, ce e drept, niciodată.

După această groaznică privelişte, urmează o câmpie plăcută, apoi un deal înalt, sădit pe amândouă coastele sale cu vii, care aparțin contesei. Pe dealul cu vii, ici şi colo, câte o plăcută casă de vară. Urcuşul, pe drum, este foarte anevoios, pe timp ploios. Odată sus, călătoreşti până la **Bujor,** printr-o foarte plăcută pădure de fag. Pădurea, dealul şi valea sunt cât se poate de plăcute pentru călător, dar foarte obositoare pentru cai. **Satul Bujor** are o casă de poştă frumoasă, celelalte 99 de case sunt case româneşti, proaste. Hanul are, de cele mai multe ori, hangii săraci. Am găsit totdeauna multă bunăvoință în a servi, dar puţine

lucruri de servit. de la Bujor, la **Făget** (Facsád, Fatschet, judeţul Timiş) este o poştă mare. Drumul devine ceva mai bun, acolo unde nu este şănţuit. Ţinutul este înzestrat cu foarte plăcute păduri şi, la o oarecare depărtare, cu sate şi semănături. Pretutindeni sunt pomi fructiferi, în mare mulțime. Acum, în timp ce trec prin fata unei cruci, mă rog sămi îngăduiţi o clipă. Acelaşi drum l-am mai făcut încă o dată, cu o trăsură, pe seama mea, în tovărăşia unui tânăr ungur, care călătorea cu mine, de la Sibiu, la Timişoara. Eram bucuros că, în cel mai rău anotimp, în februarie,, tocmai când zăpada şi gheaţa se topeau, nu eram silit să călătoresc chiar singur…

Făgetul este un târg frumos. Șantul (canalul) taie acest târg în două. Făgetul este, din cauza numeroaselor iarmaroace, o localitate care o duce foarte bine”[887].

---

887 AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 569, 570

BULCIU

(Bulch, comuna Bata, judeţul Arad)

1357, Alba Iulia: „Capitlul din Alba Iulia adevereşte că Henric, fiul lui Nicolae, a spus că, având îngăduinţa megieşilor săi, magistrul Ladislau, Iula, Ştefan şi Albert de **Bulci** (Bulch, judeţul Arad), a vândut lui Simion, fiul lui Chom… un pământ al său, numit **Kanoltu** (Kauoltu, neidentificat) din comitatul Hunedoara, pentru 5 mărci de argint”[888].

1358, septembrie 19, Vişegrad: Judele curţii regale scrie capitlului bisericii de Alba Transilvană că s-a plâns „Alexandru, fiul lui Andrei de **Ilia** (Ilye, judeţul Hunedoara), în numele său şi al fratelui său Irineu, că ar vrea să intre pe cale legiuită în stăpânirea moşiilor numite **Banligeth** (dispărut, judeţul Arad), **Kalynhaza** (dispărut, judeţul Arad), **Felso Zamsor** (dispărut, judeţul Arad) şi **Olso Zamsor** (dispărut, judeţul Arad), aflătoare în comitatul Arad, care ţin de ei, prin dreptul lor de moştenire, şi care acum sunt cotropite de fratele Nicolae, abatele de **Bulciu** (Bulch, judeţul Arad). Drept aceea, cerem să trimiteţi spre mărturie omul vostru, în faţa căruia omul regelui… să le

---

[888] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 62, p. 68

hotărnicească după adevăratele şi vechile lor hotare şi să le dea în stăpânire magiştrilor Alexandru şi Irineu”[889].

1364, decembrie 1, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei raportează regelui Ludovic despre misiunea trimişilor „la moşia **Almaş** (Almas, azi **Almaşu Mare**, judeţul Hunedoara) şi alte sate aflătoare lângă locul numit Valea Almaşului Mic, în partea de răsărit, dar când au vrut să-i pună în stăpânire pe magiştrii Alexiu şi Irineu în stăpânirea lor, fratele Laurenţiu, împuternicit al bisericii din **Bulci** (Balch, azi **Bulciu**, judeţul Arad), s-a împotrivit acestei puneri în stăpânire, apoi… la moşiile **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, judeţul Hunedoara) şi **Wnizzy** (dispărut, lângă Rapolt, judeţul Ucraina), Iacob, fiul lui Toma de Rapolt s-a împotrivit la punerea în stăpânirea acelor moşii, şi, în aceeaşi zi, mergând la moşia **Bobâlna** (Babolna, judeţul Hunedoara), Andrei, fiul lui Bulchu, împuternicitul lui Bachoch, fiul lui Toma de **Thurek** (dispărut, lângă Geoagiu de Jos, judeţul Hunedoara), s-a împotrivit, de asemenea, punerii în stăpânire”[890].

1356, mai 7: Vicevoievodul Petru dă de ştire că, potrivit scrisorii de amânare, venind „Valentin Roşu, în numele lui Ladislau, şi Petru, pentru Pavel, fiul său, s-au plâns împotriva lui Bartolomeu, fiul lui Mihail din **Bârcea Mică** (villa Aprod, judeţul Hunedoara), că Pavel, Ştefan şi Toma, fiii lui Mihail, de asemenea şi mama lor, continuând să rămână pe moşia Bârcea Mică, ca nişte oameni venetici, le-au pricinuit neîncetat felurite vătămări şi pagube, trăgându-l în judecată înaintea noastră pentru a afla, potrivit

---

889 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 319, pp. 330-332

890 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 362, pp. 381, 382

legii, că oare din îndemnul sau nu al acelui Bartolomeu, nobil din acelaşi loc, ruda lor, s-au statornicit pe zisa moşie. Auzind acest lucru, Batolomeu ne-a răspuns că Pavel, Ştefan şi Toma nu au rămas cu îngăduinţa şi voinţa sa, ci s-au aşezat pe moşie în temeiul puterii lor.

Auzind acestea, Pavel, fiul lui Mihail, în numele său şi al fraţilor săi, ne-a spus că ei au fost puşi în stăpânirea moşiei Bârcea Mică, în temeiul înrudirii lor de devălmaşi, de către Mihail, tatăl acelui Bartolomeu, şi ne-au arătat un privilegiu al capitlului bisericii Transilvaniei, întocmit în anul **1357**, în cuprinsul căruia se arată că Henric, fiul lui Nicolae, înfăţişându-se în faţa acestui capitlu, a spus că a vândut, cu cinci mărci de argint, cu îngăduinţa megieşilor săi, a magistrului Ladislau, Jula, Ştefan şi Albert de **Bulci** (Bulch, azi **Bulciu**, judeţul Arad), lui Simion, fiul lui Chom, pomenitului Simion, cât şi fiilor săi, un pământ al său, pe nume **Kanoltu** (dispărut, lângă Bârcea Mare şi Mică, judeţul Hunedoara), înconjurat de nişte ape. / La aceste cuvinte, Bartolomeu a răspuns că Mihail, tatăl său, într-o noapte a fost ucis de către răufăcători, în apropierea moşiei acestora, şi tot aceştia, adică Pavel, Ştefan şi Toma, în aceiaşi noapte, intrând cu sila în casa lor şi spărgându-i lada sa, au luat şi au dus cu ei toate lucrurile sale din ladă, precum şi scrisorile sau dovezile lui scrise, întocmite cu privire la moşiile lor, între care şi acest privilegiu, pentru mărturia căruia ne-a înfăţişat o scrisoare a comitelui şi juzilor din comitatul Hunedoara din anul **1365**. Din cuprinsul acestei scrisori s-a aflat că, pe când magistrul Saul, comite de Hunedoara, şi juzii din comitat, împreună cu Petru, fiul lui Tiburţiu, Ioan, fiul lui Sumrak, Ivanca, Iacob, fiul lui Simion, Ioan, fiul lui Laurenţiu, Petru de **Streisângeorgiu** (Sancto Georgio, judeţul Hunedoara),

Ioan, fiul lui Toma, şi Ştefan de **Cristur** (Kyreztur, judeţul Hunedoara), nobili din ţinut, au stat în scaunul de judecată şi au început să dezbată desfăşurarea pricinilor tuturor, văduva lui Mihail din Bârcea Mică a făcut cunoscut, în chip de întâmpinare, că în ziua în care l-au omorât pe soţul său, Pavel, fiul lui Mihail, năpustindu-se cu sila în casa sa şi spărgându-i o lădiţă cu scrisori, la **Bârlea Mare** (Aprod-haza, judeţul Hunedoara), a luat şi dus cu el pomenitul privilegiu, împreună cu alte lucruri ale sale. Pavel s-a ridicat şi a răspuns că el nu s-a năpustit asupra casei sale şi nu a spart lada, dimpotrivă, că acele scrisori se aflau asupra mamei lui”[891].

1412, ianuarie 29, Karasz: „Petru, fiul lui Sandrin din **Dolha**, cere, în adunarea comitatelor Szabolcs și Be-reg, ţinute prin palatinul Nicolau de Gara, ca, din cele șase mărci judecătorești, la care au fost îndatorați Stanislau și Petru, fiii lui Joan din Dolha, lui să i se plătească două mărci. La intervenţia lui Ştefan din **Bulciu** (Bulch, judeţul Arad), procuratorul (trimisul – n. n.) lui Stanislau și Petru, li se dă un termen până la 16 martie”[892].

1478: „Ștefan Báthori, judele curiei din Ungaria, ordonă capitlului din Arad să cerceteze cazul voievodului român Ştefan din Zărand şi al altor câtorva nobili din acele părţi, care, trimițând un număr de oameni înarmați, au omorât pe un iobag al mănăstirii din **Bulci** (comuna Bata,

---

891 AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 401, pp. 418-421

892 Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 102, pp. 181, 182

judeţul Arad), iar pe alţii i-au prins şi i-a închis în cetatea **Desnei** (Dézna, azi **Dezna**, judeţul Arad"[893].

1896: „**O comună milenară**. Foile ungureşti spun că comuna **Bulciu**, din comitatul Caraș-Severin, a serbat, zilele acestea, mileniul unguresc. Serbarea însă își are însemnătatea sa deosebită prin faptul că comuna însăşi, după tradiție, împlineşte o mie de ai de la întemeierea sa. Se zice, adică, că comuna s-ar fi întemeiat pe timpul lui Arpad. Observăm că comuna **Bulciu** este o comună românească. Aceasta o recunosc şi foile ungureşti, numai cât ele întorc istoria pe dos și, ca de obicei, pentru a-şi motiva zvârcolirile de maghiarizare, zic că, la început, locuitorii ei ar fi fost unguri, care însă s-ar fi „valahizat". De aceea se lucrează cu mare zel, acum, la „remaghiarizarea" comunei, mai ales prin preotul catolic Pechtl Adam, căruia să-i fi succes a ajunge cu maghiarizarea până acolo, încât generaţiunea tânără din comună acum numai ungureşte vorbeşte. Nu stim care va fi adevărata stare a lucrului în ce priveşte maghiarizarea; fapt este, însă, că, prin constatarea românităţii acestei comune, foile ungureşti dau însele o bună palmă faimosului lor „istoric“ Hunfalvi"[894].

1898: „Acum două săptămâni, mai mulţi elevi ai şcolii de agricultură de la Herăstrău, în cap cu directorul lor, V. C. Munteanu, plecară în călătorie de studii prin Banat, cu autorizaţia ministerului domeniilor. În program era prevăzut să viziteze moşiile fraţilor Mocioni, care sunt exploatate după cele mai moderne sisteme. / Elevii şcolii sosind la **Căpălnaş**, moşia domnilor Al. şi Eugen Mocioni,

---

893 Manciulea, Şt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 101

894 *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 125, Braşov 1896, p. 3

au întâmpinat aici o primire excelentă, tot aşa şi la moşia din **Bulciu** a dlui Zeno Mocioni.

Întorcându-se, acum câteva zile, din această excursiune, V. C. Munteanu face un raport ministrului domeniilor, stăruind în special asupra admirabilei exploatări a moşiilor domnilor Mocioni, precum şi asupra primirii călduroase pe care au avut-o elevii şcolii de agricultură la castelele din **Căpălnaş** şi **Bulciu**”[895].

1939: „Răspunzând unei şi invitaţii, P. S. Sa Dr. Ioan Bălan, Episcopul Lugojului, însoţit de secretar, în 26 august a făcut o vizită dl ministru Mocioni, marele maestru de vânătoare regală, la **Bulciu**. Cu acest prilej dl ministru a oferit un prânz în cinstea Înaltului Ierarh, P. S. Sa i-a prezentat un exemplar, ediţie de lux, din Noul Testament. La acest semn de atenţiune dl ministru a ţinut să răspundă personal. Duminecă, 27 august, dl ministru, însoţit de dl Rafiroiu, director general al domeniilor, a reîntors vizita P. S. Sale. Dl ministru s-a folosit de ocaziune spre a prezenta P. S. Sale un preţios cadou, oferind cartea Dr. Teodor Botiş, *Monografia Familiei Mocioni*. În acelaşi timp, in cinstea înalţilor oaspeţi, P. S. Sa a dat o bogată masă familiară”[896].

---

[895] *Epoca*, Anul IV, nr. 784, Bucureşti 1898, p. 1

[896] *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 36, Blaj 1939, p. 7

BULGARI

(districtul Nagy-Szeg, Noţig,
comitatul Salagiu, judeţul Sălaj)

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 este menţionat „**Pop** de Kozla et Lemény, în comuna Bulgari, 3 familie”[897].

Bei Jebel La Jebel
At Jebel A Jebel

[897] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 33

BUNEŞTI

(Bundorf, Boda, azi **Buneşti**, judeţul Braşov)

1356, iulie 10, Deva: Andrei, voievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns comitele Iacob, fiul lui Geubul, că, în 19 iunie 1356, „toţi saşii din **Saschiz** (Kyzd, judeţul Mureş) şi **Archita** (Erkud, judeţul Mureş), cât şi din **Roadăş** (Radus, judeţul Braşov), precum şi cei aşezaţi în trei sate ale abaţiei de **Cârţa** (Kyrcz, Kercz, judeţul Sibiu), adică din **Criţ** (Kereztur, judeţul Braşov), **Meşindorf** (Mesche, azi **Meşendorf**, judeţul Braşov) şi **Cloaşterf** (Zenthmiclosteleke, judeţul Mureş), venind cu gând rău şi cu armele în mână asupra moşiei sale numită **Haşfalău** (Haasfalua, Haasfalu, azi **Vânători**, judeţul Mureş), au prefăcut în cenuşă casele oamenilor aflate pe ea, au ridicat cu desăvârşire bunurile sale, iar pe doamna, soţia sa, împreună cu trei copile, fiicele acestui Iacob, le-au jignit cu cuvinte neîngăduite şi au voit să le omoare, iar toate lucrurile mişcătoare şi nemişcătoare, pe care acea doamnă, cu fiicele sale, le duseseră în biserica sa, clădită în Haşfalău mai înainte de a intra aceştia acolo, ei le-au cărat cu totul, spărgând uşile bisericii, şi, nefiind mulţumiţi nicu cu atâta, zişii saşi, ducându-se la altă moşie a sa, numită **Şard** (Saard, azi **Şoard**, judeţul Mureş), au sfărâmat poarta bisericii şi au pus să se ridice toate lucrurile sale şi alte odoare din casa sa, preţuind 100 de

mărci. De asemenea, de sărbătoarea Sfintei Treimi (21 iunie), mergând ei la satul numit **Bundorf** (Boda, azi **Buneşti**, judeţul Braşov), au dărâmat biserica, au spart poarta arhivei acestei biserici, ridicând şi ducând cu ei toate actele şi dovezile scrise, care fuseseră întocmite, şi date cu privire la moşiile sale. / Prin cele de faţă, rugăm să trimiteţi omul vostru vrednic de crezare, spre mărturie, în faţa căruia, omul nostru, Valentin de **Herepea** (Herepe, Herepey, judeţul Mureş) sau Pavel, fiul lui Andrei de **Tunughy** (în Ungaria), ori Nicolae, fiul lui Dominic, din zisul Şard, cercetând cu luare aminte adevărul, pe faţă şi într-asuns… să urmărească şi să caute tot adevărul asupra celor de mai sus”[898].

Giuleşti

[898] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 25, pp. 25, 26

BUNGARD

(Bonhart, Burgarth, judeţul Bistriţa-Năsăud)

1299, septembrie 14, „**de sărbătoarea Înălţării Sfintei Cruci**, Cluj: „Petru, episcopul Transilvaniei” şi „credinciosul frate Lázaro, stareţul mănăstirii Fericitei Fecioare Maria de Klus”, schimbă moșiile abației „Cluj-Mănăştur (Kolozsmonostor) din **Leske** (în Ungaria) și **Szentgyörgy** (în Ungaria) cu moșiile sale **Nadas** (**Nadăş**, **Nadas**, **Nădăşelul Unguresc**, judeţul Cluj) și **Bogartelke** (**Bungard**, **Bonhart**, **Burgarth**, judeţul Bistriţa)”, pe considerentul că „în conducerea treburilor bisericești, se caută întotdeauna lucruri mai bune și se acordă o atenție mai utilă acestui lucru, pentru ca biserica lui Dumnezeu să rămână în si-guranță în starea ei și să fie liniștită în posesiunile ei”[899].

1351, septembrie 29: „Ludovic, din mila lui Dumnezeu regele Ungariei” face cunoscut că „înfăţişându-se înşişi înaintea maiestăţii noastre cinstitul şi chibzuitul bărbat, magistrul Tatamer, prepozitul bisericii de Alba şi vicecancelar al curţii noastre, şi Ladislau, fiul lui Simion,

---

[899] Zimmermann, Franz; Werner, Carl, *Urhundenbuck zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Erster Band: 1191 bis 1342, Nummer 1 bis 582, Hermannstadt 1891, doc. 283, p. 212; Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, *Fontes rerum Austriacarum*, I, Wien 1857, p. 211

precum şi Matei, fiul magistrului Ştefan, cât şi magistrul Konya, canonic de **Alba Regală**, nepoţii săi, ne-au mărturisit prin viu grai că, deoarece ei au primit pe tânărul nobil, pe magistrul Ladislau, fiul lui Ladislau de **Nadăş** (**Nădăşelul Unguresc**, judeţul Cluj), ca rudă şi cuscru al lor, prin aceea că, unindu-l prin căsătorie, i-au dat drept soţie pe nobila fată, fiica lui Petew, nobil de **Bungard** (**Bonhart**, **Burgarth**, judeţul Bistriţa), nepoata şi sora lor; de aceea, venind ei să-i întâmpine cu bunăvoinţa dragostei, ca semn al acestei osebite dragoste au dat, au lăsat şi au hărăzit sus-zisei nobile fete, nepoatei şi surorii lor, şi, prin ea, pomenitului Ladislau, bărbatul acelei copile, şi moştenitorilor lor şi urmaşilor moştenitorilor lor o parte de moşie de a lor, de dobândire, ce o au în moşia **Popfalău** (**Popeşti**, judeţul Cluj), aflătoare în părţile Transilvaniei, în comitatul Cluj (Kulus), totuşi cu această desluşire: că dacă, cu vrerea dumnezeieştii milostiviri, s-ar întâmpla – Doamne, fereşte – ca ei să nu aibă copii, atunci sus-zisa bucată de moşie să treacă din nou în dreptul şi proprietatea sus-zişilor, domnului Tatamer prepozitul şi ale fraţilor şi nepoţilor, precum şi ale moştenitorilor sau urmaşilor lor, ca să fie trecută în dreptul lor de a o avea, de a o ţine şi de a o stăpâni”[900].

1351, noiembrie 21, Sântimbru: Scrisoarea lui Egidiu, vicevoievodul Transilvaniei, trimisă conventului din Cluj-Mănăştur, în 18 noiembrie, adică „la octavele de acum ale sărbătorii sfântului Martin mărturisitorul, de curând trecută, cu îngăduința noastră judecătorească, Iwanka de **Iuș** (**Fântânele**, judeţul Bistriţa Năsăud) și magistrul Gal, fiul lui Both, s-au supus înaintea noastră cu privire la o bucată de pământ, în pricina numită **Mykoteleky** sau, cu

[900] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 63, p. 60

alt nume, **Markhazaeleufelde** (**Myketeleke**, inclus în **Cătălina**, judeţul Cluj), judecății împăciuitoare a unor bărbați cinstiți, ce vor fi aduși de ei, și care judecată trebuie să se facă în ziua, în curând viitoare, a Miezii păresii (14 martie 1352), la fața locului, pe acea bucată de pământ, precum se arată mai pe larg în altă scrisoare a noastră de îndatorire, și întrucât pentru aflarea și cunoașterea adevărului acestui lucru e foarte mare nevoie de omul vostru de mărturie, de aceea cerem cu stăruință prieteniei voastre, prin scrisoarea de față, să trimiteți pe omul vostru vrednic de crezare, ca om de mărturie, în fața cărora omul nostru, Ioan zis Bugar sau Ioan de **Juc** (**Suuk**, judeţul Cluj) sau Ștefan de **Bungard** (**Bonhart**, **Burgarth**, judeţul Bistriţa) sau, în lipsa acestora, Ladislau zis Cheh, ducându-se în sus-pomenita zi a Miezii-păresii la fața locului… să fie dator a fi de față la acea judecată împăciuitoare ce trebuie să se facă, potrivit unei alte scrisori a noastre de îndatorire, ce se va arăta acolo. Și după facerea acestei judecăți de împăciuire, potrivit cu ceea ce se va hotărî de zisa judecată, ținută între sus-zisele părți, să aveți bunătatea a ne da seama despre desfășurarea întregii pricini”[901].

1706: „Pe un *Chiriacodromion* din 1699: Şi aceasta să ştie toţi preoţii, din preot în preot, care vor fi la această sfântă biserică din **Bungard**, iar Sfinţiile Voastre alte pomelnice străine să nu mai scrieţi întru această carte a noastră, fără numai ce am scris noi, a noastră să se pomenească, iar cine mai pe deasupra, fără de voia noastră, are să scrie pe alți străini întru această pomană a noastră, Dumnezeu va plăti unul ca aceluia. Aceasta am scris stăpânul acestei sfinte cărţi. / Ianos Bálas, secretarul romă-

---

901 AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 80, p. 81

nesc al cetăţii Sibiului. / Această sfântă paucenie este a mea, anume a lui Ianos logofătului, să se ştie; ani 1706...zapis precum această sfântă carte a mea, care nime altul hábá, ce este a mea numai, şi unde mi se va tâmpla moartea mea, să mă îngroape dinăuntru, în biserică. Şi cartea aceasta să fie acelei biserice; întru care biserică mă veţi astruca pe mine şi pe soţul meu, Mariia: Ianos Bălaş, scriitorul cel românesc al cetății Sibiului, am scris, ca să se ştie”[902].

1731: „Pe un *Mărgăritar* din 7194 (1686): Acest Zlatoust este al meu, al popii Gheorghie de la **Bungard**, voleat 1731, 7239. Şi mi-a rămas de a tată-meu, popa Macavei. / Acest Zlatoust este al meu, al popii Ion Aron de la **Bungard**, şi mi-a rămas de la socrul meu, popa Gheorghie. Scris-am eu, popa Ion Aron de la **Bungard**, anul 1766. / Acest sfânt Mărgărit îl las la fiu-meu Gheorghie Aron; scris-am eu, popa Ion Aron de la **Bungar**; 1770”[903].

1763: „Pe un mormânt din tindă: Aici zace robul lui Dumnezeu Ioan Marcu din Mesopoi; 1763, ianuar”[904].

1765: „Pe un *Penticostari* din 7251 (1743): 1765, martie 1-iu. Această sfântă carte eu am cumpărat, Ianache Theodoran Cincu, și o am dat de pomană la sfânta biserica noastră a **Bungardului**, unde şi răposatul meu, Dumnezeu să-l pomenească, Theodora, şi răposata maică-mea, Dumnezeu să o pomenească, Hrisantia, care la această biserică

---

[902] Iorga, N., *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, II, Bucureşti 1906, pp. 71, 72

[903] Iorga, N., *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, II, Bucureşti 1906, p. 72

[904] Iorga, N., *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, II, Bucureşti 1906, p. 71

s-au îngropat”[905].

1902: „Nu pot să nu relevez obștii noastre lucrările săvârşite de conducătorii reuniunii agricole, duminică, la 28 decemvrie curent (1901), în comuna mea, **Bungard**, unde s-a ţinut a 14-a adunare generală, în care comitetul și-a dat seama de ceea ce a săvârşit în 1901. Din acest prilej, a sosit în mijlocul nostru prezidentul reuniunii, dl Dimitrie Comşa, şi secretarul ei, dl Victor Tordășianu, însoţiţi de domnii Ieronim Preda și Ioan Silaghi, funcţionari consistoriali.

La adunare, spre lauda consătenilor mei, fie zis, au participat tot ce bun se găseşte în **Bungard**, încât sala noii noastre şcoli era ticsită. După serviciul divin, la care au asistat şi oaspeţii noştri, anume, la orele 11 a. m., prezidentul Dimitrie Comşa prin un discurs rostit la înţelesul tuturora, deschide adunarea și dă cuvântul secretarului Victor Tordăşianu, care schiţeză lucrările săvârşite de comitet în 1901. / Din spusele domnului secretar, am constatat că comitetul, în anul trecut, s-a prezentat, neamintind de comuna **Acilu**, în care s-a ţinut adunarea generală trecută, în 3 comune, din trei margini ale comitatului, la întruniri agricole, anume la **Loman**, din părţile **Sebeşului săsesc**, la **Sebeşul de jos**, din părţile **Avrigului**, şi în **Ţichindeal**, din părţile **Nocrichului**; într-o comună, **Ilimbav** (cercul **Nocrich**), la expoziția de vite, în comuna **Apoldul român** (cerul Miercurii), la plantare de pomi, în comuna **Săsciori** (cercul S.-Sebeș), la cursul de altoit pomi, şi în **Săliște**, din cercul cu același nume, la preparativele pentru întemeierea școlii economice practice. / Așadar, locuitorii din 7 comune au avut fericirea de a primi reprezentanţi de

[905] Iorga, N., *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, II, Bucureşti 1906, p. 72

ai Reuniunii în mijlocul lor, la care, mai adăogând numărul oaspeţilor din alte comune, care au ținut să asiste şi ei la lucrările Reuniunii, afla-vom că, într-un singur an, multe zeci de comune primesc sfaturi şi învățături de la cârmacii Reuniunii.

O viţea de rasa curată „Pinzgau“ s-a dăruit membrului Ioan Cloaje din **Boiţa**, 2 oi rasa „Frinlandesă“ au primit membrii Ioan şi Iacob Beu din **Apoldul român**, 23 mii pădureţi (meri, peri, pruni, gutui, cireși, caise) s-au împărţit în 87 comune; între membrii din 34 comune s-au împărţit seminţe de trifoi, lucernă, napi şi de cânepă italiană; 4 membri au fost dăruiţi cu găini soiul „Plaomouth-socker“; 10 tovărăşii agricole şi 10 însoţiri de credit sătești sistem Reiffeisen, în tot atâtea localităţi, au fost ocrotite de Reuniune, 4 comune s-au folosit, în mod gratuit, de maşina de semănat şi de grapa de muşchi a Reuniunii. Iar lucrările comitetului, în unire cu zelosul protopretor P. Draghits, pentru întemeierea şcolii economice din **Sălişte**, vor fi răsplătite de binecuvântarea contemporanilor și a urmașilor noştri…

Nici că se poate închipui că, în toiul discuţiunii, s-ar fi trecut cu vederea cestiunea capitală pentru **Bunghard**: cultura castraveților, acest articol de comerţ atât de căutat în piața Sibiului. Bungărdenii, odinioară vestiți cărăuşi, lipsiţi de acest izvor de câştig, prin venirea drumului de fier s-au pus din răsputeri pe cultura castraveţilor, de care lucru natural nu se pot debarasa. Drept ce li s-a recomandat să se pună pe cultura timpurie a castraveţilor, pe când ei au preț şi abandonarea concurenţei ce şi-o fac unii, altora, în târguri şi, mai presus de toate, aflarea mijloacelor care, aplicate acestui ram de economie, să se bucure și el de o rentabilitate mai mare… / Parohul nostru, veteranul Teodor

Necșa, cu pletele albe, dar cu inimă tânără, mulțumeşte oaspeţilor sosiți pentru onoarea dată **Bungardului** şi, asemănând pe reprezentanţii Reuniunii agricole cu steaua ce s-a arătat magilor de la răsărit, spre a-i conduce la Mântuitorul lumii, le doreşte ca multă vreme să strălucească şi să povăţuiască pe muncitorul român pe căile cele bune şi folositoare. / La bogata masă, întinsă în casele harnicului învăţător Ioan Modran, veselitu-ne-am după cum se cuvine după o oboseală de aproape o jumătate de zi”[906].

Kreuze — Făgăraș — Troițe
Crosses — Croix

[906] *Gazeta Poporului*, Anul LXV, nr. 284, Braşov 1902, p. 3

BURU

(Borrév, comuna Iara, judeţul Cluj)

1592, iunie 11: „Paul Gyulai scrie comitelui de Turda Ioan Gerendi că, fiind în casa sa principele Sigismund Báthory, pe care l-a adus la plimbare în aceste locuri frumoase, şi chiar pe plută, de la **Lupşa**, până la **Buru** (Borrév, comuna Iara, judeţul Cluj), îl vesteşte că, fiind mâine seară la dânsul, la **Hărăstaş** (azi **Hărăsteş**, judeţul Cluj), să invite pe principe a rămâne acolo peste noapte, ceea ce principele nu ştie"[907].

1713: „În grupul locaşurilor cu absida decroșată poligonală, se înscrie și biserica din **Borzești** (fost **Berchiș**), prețioasă completare a noii liste a monumentelor istorice. Așezată în mijlocul satului, domină, cu silueta ei, casele răsfirate în vale. Masivitatea zidurilor, cât și faptul că, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-a simţit nevoia unor reparaţii importante (bolțile fiind înlocuite cu o boltă de lemn, la naos și tavan, drept la altar) ne îndreptăţesc să afirmăm că locașul a fost construit la finele secolului al XVII-lea, confirmând, astfel, tradiţia care-l consideră bătrân de 300 de ani. O însemnare, în grafia secolului al XVIII-lea, de pe *Liturghii*, Târgoviște, 1713,

---

[907] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. III, 1585-1592, Bucureşti 1931, p. 290

menţionează că acestea s-au dat de „popa Gheorghe de la **Buru**… și au dat la mănăstirea Berchişului”. Nota constituie singura mărturie istorică a existenţei mănăstirii de la **Berchiș**, astăzi biserica satului, și îmbogățește cunoștințele despre răspândirea vieţii monahale românești din Transilvania… / Ca și la **Borzești** și **Mărgău**, biserica din **Micești** are clopotnița alipită pe latura de vest. Pereţii despărțitori între pronaos și naos, naos şi altar”[908].

Spinnerinnen — Chendu Mare — Femei torcând
Spinners — Fileuses

[908] *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, Anul IV, nr. 3-4, Bucureşti 1993, p. 42

BUZA

(judeţul Cluj)

1358, ianuarie 16, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie conventului mănăstirii Mănăştur „că, deoarece răposatul magistru Ştefan zis Podan de **Buza** (judeţul Cluj) a tras în judecată pe fostul vicevoievod Petru, pe Simion de **Aaron** (sat dispărut, lângă Sânnicoară, judeţul Cluj), pe Nicolae, Grigore şi Blasiu, fiii lui, de asemenea pe Ioan tot de Aaron şi pe Aron, fiul lui, iar această pricină a fost mereu anulată prin felurite chezăşii de amânare… cu privire la moşia numită **Sânnicoară** (Aaronscenmiclosa, Aronzenethmiklos, Zenthmiklos, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca, moşie cu privire la care se iscase pricina şi neînţelegerea dintre ei: anume, numiţii Ioan, Grigore şi Aaron au lăsat şi au dat magistrului Ioan zis Pogan jumătatea dreaptă şi deopotrivă de mare din moşia Sânnicoară, din care jumătate o jumătate îi venise pomenitului Ştefan zis Pogan, adică tatălui lui Ioan zis tot Pogan, de la Ioan de **Chiced** (judeţul Cluj), iar cealaltă jumătate de la Laurenţiu, fiul lui Abyl; şi, la rândul său, Ioan zis Pogan a dat, în faţa noastră, şi celelalte părţi din moşia Sânnicoară lui Ioan de Aaron, Grigore, fiul lui Simion, şi lui Aaron, fiul aceluiaşi Ioan… / Deoarece pentru facerea acestei împărţeli, cei doi oameni, al nostru şi al vostru, sunt de foarte mare trebuinţă, cerem să trimiteţi spre mărturie pe omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia, omul nostru,

Andrei, fiul lui Iacob de **Beclean** (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), sau Ioan, fiul lui Dumitru de **Galaţi** (Galaz, azi **Galaţii Bistriţei**, judeţul Bistiţa-Năsăud), ori Iacob, fiul lui Iacob tot de Beclean, sau, în lipsa acestora, Simion, fiul lui Martin de **Sântioana** (Zenthjuan, judeţul Cluj), mergând la pomenita moşie, s-o împartă între sus-zişii nobili"[909].

1361, octombrie 23, Cluj: Voievodul Dionisie dă de ştire că, venind „orăşenii şi oaspeţii din Cluj, ne-au arătat scrisoare prin care fostul voievod al Transilvaniei, din cuprinsul căreia am văzut că aceşti orăşeni şi oaspeţi… atunci când ei vor să meargă cu mărfurile lor pe drumul Căianului, spre satele **Buza** (Buza, judeţul Cluj), **Teaca** (Teke, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Reghin**, **Şarpotoc** (Sarpatak, azi **Glodeni**, judeţul Mureş), **Măierău** (Monyorow, azi **Alunişu**, judeţul Mureş) şi **Târgu Mureş**, ei nu sunt datori să meargă la satul **Bonţida** (Bonchida, judeţul Cluj), ci drumul lor drept este la satul **Sânmiclăuş** (Sanctus Nicolaus, judeţul Mureş), pe drumul ce vine de la **Căian** (Calyan, judeţul Cluj) şi **Meneş** (Menyus, azi **Herghelia**, judeţul Mureş); iar negustorii din **Reteag** (Rettegh, judeţul Cluj), **Dej**, **Lechinţa** (Lekenche, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Cluj**, care vor să meargă spre **Bistriţa**, să fie datori să treacă prin Bonţida, ca să plătească vama acolo"[910].

---

[909] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 207, pp. 206-209

[910] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica,* 1361-1365, vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 62, pp. 46, 47

BUZD

(Busd, Busdz, Buz, azi **Buzd**, judeţul Sibiu)

1356, octombrie 1: „Comiţii Ioan şi Nicolae din **Villa Furkasii** (Furkeschdorf, azi dispărută, lângă **Moşna**, judeţul Sibiu), acum juzi provinciali ai pământului **Mediaş** (Medyesch, Megyes, Mehhes, judeţul Sibiu), dăm de ştire… că un om din **Alma** (Alma Între Vii, Almas, Almasio, judeţul Sibiu), numit Hese, lăsând la o parte frica de Dumnezeu şi de oameni, a ucis cu cruzime pe un om numit Mihail, fratele lui Nicolae Witche şi al lui Petru al lui Herbord, şi al lui Henning de **Buz** (Busd, Busdz, Buz, azi **Buzd**, judeţul Sibiu), în satul Alma, unde chiar locuise Mihail. Pentru acest omor, comitele Simion din Alma a urmărit pe ucigaşul Hese până în cuprinsul pământului Saroş, căci voia să-l ducă la judecată, iar acolo, ferindu-se de judecată, în cele din urmă a fost învins şi ucis, şi mort a fost dus ca ucigaş la judecată, la Mediaş… şi acolo i s-a tăiat capul, potrivit cu osânda judecăţii”[911].

1359, februarie 1, Mediaş: Provincialii ţinutului **Mediaş** dau de ştire că nu au putut să împace şi să potolească „neînţelegerea şi gâlceava ce s-a iscat între două sate ale scaunului nostru, anume **Velţ** (Velcz, judeşul Sibiu) şi **Basna** (Bazna, Bozna, azi **Bazna**, judeţul Sibiu),

---

[911] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 38, pp. 35, 36

pentru o pădure… şi l-am trimis la **Sibiu** pe comitele Andrei, bătrânul de **Brateiu** (Prothia, judeţul Sibiu), pentru a cere să se hotărască acolo care din părţi, adică dintre zisele sate, trebuie să plece, să se dea învinsă faţă de cealaltă. Şi patru bătrâni ai scaunului nostru, anume comitele Petru de **Biertan** (Virthalm, Bwtel, judeţul Sibiu) şi comitele Richan de **Răchişdorf** (villa Richvini, villa Eythkmyn, azi **Richiş**, judeţul Sibiu), comitele Ştefan şi Ioan, judele din satul **Aţel** (Eczlen, Villa Hetzelini, Villa Eczlen, judeţul Sibiu), au dat mărturie pentru credinţa lor, la Sibiu, şi i-au îndreptăţit în pricina lor pe acei oameni din Velţ. / Iar aceşti provinciali de Sibiu… au trecut această pricină spre cercetare… / Noi, toţi cei pomeniţi mai sus, mergând în ţinutul sus-ziselor sate şi rămânând acolo timp de trei zile, am dat, prin judecată, acelor oameni din Velţ partea pădurii care, după cugetul nostru, le vine lor de drept, începând din muntele ce se numeşte Veghetorul Înalt, dinspre stânga de râul ce curge la vale, spre ţinutul satului **Boian** (Bayan, Villa Bonetis, judeţul Sibiu), până la jumătatea păpurişului… / Săvârșitu-s-au acestea în fața celor patru bărbați scriși mai jos, anume comitele Petru de Biertan, comitele Richan de Răchișdorf, comitele Ștefan și Ioan, vechiul jude de Ațel, și Petru, judecătorul unguresc al domnului (nostru) regele, și alți mulți bărbați vrednici și chibzuiți, și cei doi comiți Andrei de Brateiu, împreună cu toți bătrânii acestui sat, comiții din satul Ațel, anume comitele Petru, fiul comitelui Petru, comitele Petru, fiul comitelui Ștefan, cu toți bătrânii acestui sat, comitele Nicolae, cu toți bătrânii satului **Valchid** (Valdhutin, judeţul Sibiu), cei doi comiți Nicolae, cu toți bătrânii din **Copșa Mare** (Magna Kopsch, judeţul Sibiu), comitele Henning, cu toți bătrânii din **Dupușdorf** (Villa Tobiae, azi **Dupuş**, judeţul Sibiu) și

toţi bătrânii din Biertan, comitele Dumitru şi cei doi comiţi Ioan, pe atunci juzi provinciali, împreună cu toţi bătrânii din Răchişdorf, comitele Iacob, cu toţi bătrânii din satul **Nemşa** (Nympz, judeţul Sibiu), comitele Ioan cu toţi bătrânii din **Moşna** (Muschna, judeţul Sibiu), cornițele Hentzman, cu toţi bătrânii din **Viszdorff** (Weisdorf, dispărut, lângă Mediaş), şi toţi bătrânii din satul lui **Spurbas** (Furkeschgorf, dispărut, lângă Moşna, judeţul Sibiu), comitele Ioan şi toţi bătrânii din **Buzd** (Buz, Busd, Busdz, judeţul Sibiu), comitele Valter şi toţi bătrânii din **Ibişdorf** (Isytelke, Isyptelki, Vila Isopis, Ighişu Român, azi **Ighişu Nou** şi **Vechi**, judeţul Sibiu), comitele Solomon şi toţi bătrânii din **Băgaciu** (Bogacs, judeţul Mureş), comitele Ştefan şi toţi bătrânii din **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, judeţul Sibiu), care au fost de faţă la această orânduire, după cum s-a arătat mai sus, şi oricine ar călca această orânduire este supus osândei cu moartea şi va fi silit a da cinci mărci judecătorilor"[912].

1364, august 6, Oarda de Jos: Vicevoievodul Petru scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-au plâns călugării capitlului bisericii Transilvaniei „că nişte moşii ale lor, numite **Cergău** (Cherkeud, azi **Ceregău Mare şi Mic**, judeţul Sibiu), **Buzd** (Buz, Busl, judeţul Sibiu) şi **Kerethnek** (neidentificabil), din comitatul Alba, ar trebui să fie hotărnicite. Drept aceea, cerem cu stăruinţă să trimiteţi omul vostru, în faţa căruia omul nostru, Petru sau Ladislau, fiul lui Ioan de **Petreşti** (Petrifalău, Peterfalua, judeţul Alba) sau, în lipsa acestora, Ştefan, fiul lui Martin

---

[912] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 355, pp. 351-353

de **Totoiu** (Tate, Thatey, judeţul Alba), să le hotărnicească”[913].

1931: „**Expoziţia de animale de la Blaj**… / Camera de Agricultură a judeţului Târnava Mică, înţelegând că cel mai bun îndemn pentru oameni de a crește animale frumoase şi de soi ales, este arătarea acelor animale şi premierea lor cu bani, medalii sau diplome de recunoştinţă, a şi început să facă astfel de arătări sau expoziţii. / În 25 octomvrie a făcut o expoziţie de animale la **Bălăușeri**, iar luni, în 26 octombrie, la **Blaj**. La expoziţia de la Blaj s-au putut vedea numai animale de prăsilă… Dintre proprietarii care au adus animale spre arătare, au fost premiaţi următorii:

Pentru tăurași frumoşi de prăsilă, au fost premiaţi: Ferma Bruchental din **Sânmiclăuş**, cu 1.000 lei, Milu Moșneag din **Bucerdea**, cu 800 lei, Frăţilă Nicolae din **Sâncel**, cu 600 lei, Schuster Martin din **Bălăușeri**, cu 400 lei, Mărginean Nicolae din **Crăciunel**, cu 300 lei, **Pataki Martin** din **Crăciunel**, cu 300 lei, Hann Samuel din **Şona,** cu 200 lei Cistean Ioan din Bucerdea, cu 100 lei, Şarlea Simion din **Tiur**, cu 100 lei, și Binder Mihail din **Bălcaciu**, cu 100 lei.

Comunele care au taurii cei mai bine îngrijiţi, încă au fost premiate cu bani, și anume: comuna **Sâncel**, cu 300 lei, comuna **Șona**, cu 250 lei, comuna **Petrisat**, cu 200 lei, comuna **Bălcaciu**, cu 200 lei, comuna **Mănărade**, cu 200 lei, comuna **Blaj**, cu 150 lei, comuna **Ciufud**, cu 150 lei, comuna **Sânmiclăuş**, cu 150 lei, comuna **Pănade**, cu 150 lei, comuna **Spini**, cu 100 lei, şi comuna **Veza**, cu 100 lei.

---

[913] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 307, pp. 314, 315

Pentru vacile şi junincile celea mai frumoase au fost premiaţi: Ferma Bruckental din **Sânmiclăuş**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 900 lei, Costea Ioan din **Blaj**, cu 800 lei, Weber Matei din **Şona**, cu 700 lei, Păcurar Constantin din **Blaj**, cu 600 lei, Bechtold Iosif din **Blaj**, cu 600 lei, Mircea Nicolae din **Mănărade**, cu 500 lei, Olah Ioan din **Blaj**, cu 500 lei, Horşa Emil din **Sânmiclăuş**, cu 400 lei, Schmiat George din **Mănărade**, cu 400 lei, Puşcaş Ioan din **Blaj**, cu 300 lei, Barabaş Ana din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Curtea mitropolitană din **Blaj**, cu 200 lei, Internatul da băieţi din **Blaj**, cu 200 lei, Scherner Samuel din **Mănărade**, cu 200 lei, Cristea Simion din **Petrisat**, cu 200 lei, Sântimbrean Ioan din **Cergăul Mare**, cu 800 lei, Grama Teodor din **Sâncel**, cu 700 lei, Mihai Ungurean din **Beşinău**, cu 600 lei, Morar Ioan din **Ciufud**, cu 500 lei, Konerth Martin din **Şona**, cu 500 lei, Lopziger Martin din **Şona**, cu 400 lei, Schmidt Andrei din **Mănărade**, cu 400 lei, Costea Vasile din **Sâncel**, cu 300 lei, Reder Ioan din **Bălcaciu**, cu 300 lei, Sas Danilă din **Sânmiclăuş**, cu 250 lei, Frăţilă Ioan din **Tiur**, cu 250 lei, şi Spătăcean Alexandru din **Ciufud**, cu 200 lei.

Pentru vieri şi scroafe bune de prăsilă au fost premiaţi: Maurer Ioan din **Mănărade**, cu 400 lei, Ştefan Dragoş din **Blaj**, cu 300 lei, Costea Ilie din **Sâncel**, cu 400 lei, Mărginean Ariton din **Sâncel**, cu 300 lei, Barna Vasile din **Iclod**, cu 200 lei. Îngrijitorul vierului din **Mănărade** a primit 200 lei, răsplată pentru buna îngrijire.

Pentru berbeci şi oi bune şi frumoase au fost premiaţi: Ioan Idu din **Mănărade**, cu 200 lei, Mărginean Nicolae din **Mănărade**, cu 150 lei, Ciugudean Gligor din **Bia**, cu 200 lei, și Stoicu Gligor din **Bia**, cu 300 lei.

Pentru galiţe s-a dat lui Emil Ciufudean din **Veza** 200 lei, care a adus 6 galiţe Orpington, lui Alexandru Sighad din **Blaj** 150 lei, care a adus 4 galiţe Orpington și lui Miron Nicula din **Blaj** 100 lei, pentru pui de podoabă japonez Waly Kicki.

Diplome de recunoștință au primit Fondul I. M. Moldovan şi Curtea mitropolitană din **Blaj**, pentru porcii bine îngrijiţi, iar pentru galiţe, au primit diplome: Doamna Suciu din **Blaj**, care a adus spre arătare gâște foarte frumoase, Emil Negruţiu din **Blaj**, care a adus mai multe galițe Rhode Island şi Plymuth-Rock, Iustin Hossu din **Blaj**, care a adus 5 găini Rhode Island și 6 Leghorn, Nicolae Mârza din **Blaj**, care a adus 4 găini Wiandette, Ioan Costea din **Blaj**, care a adus 9 găini Wiandette albe, foarte frumoase, Dr. Traian Denghel, care a adus 2 pui Plymuth, mari şi frumoși, Petru Cristea din **Blaj**, care a adus 4 găini Orpington, Dr. Ioan Piso, care a adus 3 găini Wiandette şi 3 Rhode Island, şi Ştefan Dragoş, care a adus un cocoş Wiandette”[914].

---

[914] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 43, Blaj 1931, p. 7

BUZEŞTI

(comuna Fărcaşa, judeţul Maramureş)

1900: „Cu plăcere vin a vă raporta despre vizita săvârşită, în zilele trecute, prin Magnificul Domn Moise Nyeş, canonic de Oradea-mare. Magnificul Domn canonic, în 13 octombrie, cu trenul de dimineţă, a sosit în **Ardusat**, însoţit de Rssimul Dr. Felician Bran, Arhidiaconul părţilor Sătmărene. La gară l-au aşteptat fruntaşii poporului, cu parohul local, care i-a adresat câteva cuvinte de salutare… / După-amiază, a vizitat parohiile: **Ardusat**, **Buzești**, **Tamaia** şi **Farcaşa**. În 14 octombrie, adică duminecă, a celebrat sfânta liturghie comemorativă a sfintei Uniri. Popor imens a participat la serviciul divin, nu numai din Ardusat, ci şi din parohiile vecine, aşa încât şi cimitirul a fost îndesuit de credincioşi, deşi timpul era nefavorabil. După „Crez“, Magnificul Domn canonic a ţinut predică, explicând epistolele pastorale din acest an sfânt şi jubiliar. Rar avem ocaziune de a ne îndulci de oratoria unui bărbat eclesiastic ca Magnificenţa Sa Domnul canonic Moise Nyeş. Stilul lui uşor, predarea sa nemăiestrită, vocea lui sonoră, argumentele puternice, cu un cuvânt totalitatea calităţilor unui adevărat orator a făcut ca cei de faţă să fie cuprinşi de o emoţiune sacră, şi ca lacrimi să zărim lucind în ochii bărbaţilor trecuţi şi oţeliţi în luptele vieții. / Îndată

după sfânta Liturghie, a primit vizita clerului districtual de **Ardusat** şi, după-amiază, a continuat vizitarea parohiilor **Borleşti**, **Pomi**, **Vişmort** şi **Borhid**”[915].

1908: „Părintele protopop George Şuta de la **Borleşti**, într-o dare de seamă despre mersul treburilor din Sătmar, zice: Întâmplarea „hazlie“ cu bieții Bran şi Anderco din **Ardusat**, osândiţi la închisoare de 7 zile, pentru o hartă, pe care erau însemnate localităţile și românește. Descoperirea cea mare a făcut-o un notar suspendat, care a umblat să facă concurenţă „meritelor patriotice“ ale celor de la inspectoratul regesc, dar şi-a aprins paie în cap. Aşa-i trebuie, de ce şi-a băgat nasul acolo, unde oala fierbe numai pentru inspectorul și subinspectorii regești, ca neaoşul maghiar Sprenger, cu care protopopul român avu extrema indulgență de asta de vorbă asupra numirilor româneşti ale comunelor din Sătmar. Păcat de vremea pierdută!... / De 30 de ani, de când cercetează inspectorii şcoala din **Ardusat** şi cu ochii lor de Argus n-au fost în stare a descoperi în şcoala de acolo harta asta periculoasă. A trebuit să le vină în ajutor notarul suspendat Komoróczy, ca să mântuiască patria de această mare primejdie. Se afirmă că, de când a făcut Komoróczy Peter această mare descoperire, personalul de la inspectorat e foc de mânios pe Komoróczy şi n-are alt nume decât „Petru făt-frumos”. / Şi ce ironie! Subinspectorul Sprengher, care mergea să viziteze şcolile, trecea şi prin **Borleşti**, şi mă roagă să-i spun ce nume românesc au Mezó-Aranyos şi Lenard-falu, că, pe orişicine întâlneşte în drum şi întreabă după numele acestor sate, nimeni nu e în stare a-i spune în care parte a lumii se află. **Ardusatul** e la numai 4 km de **Borleşti** şi dacă

[915] *Unirea*, Anul X, nr. 42, Blaj 1900, pp. 356, 357

Sprengher se uita în harta lui Bran, că pe acolo era să treacă, afla pe uşor că Mezó-Aranyos e **Arieşul de Câmp**, şi e aşa de aproape de **Ardusat**, încât, de a-i striga una bună din Ardusat, tot Arieşul te-ar auzi. I-am spus, apoi, subinspectorului că Balotafalu e **Aciua**, Olabujfalu e **Buzeşti**, iar Lenardfalu e **Recea** – astfel şi-a compus dl subinspector o hartă cu numiri româneşti, pentru care Bran şi Anderco suferiră 7 zile de închisoare. / George Şuta”[916].

Bauerntanz — Drag — Joc țărănesc
Country dance — Danse villageoise

[916] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 41, Braşov 1908, pp. 1, 2

BUZIAŞ

(Buzus, judeţul Timiş)

1369, iulie 5, Vişegrad: Regele Ludovic scrie capitlului din Cenad că, pentru slujbă credincioasă, a dăruit şi a hărăzit „banului Benedict şi, prin el, lui Nicolae şi Petru, fraţii săi buni, şi lui Ladislau, fiul lui Ioan, vărul său… toate moşiile lui Ioan, Ladialau şi Petru, fiii lui Nexa, **românii noştri necredincioşi**… şi anume **Belinţ** (Belenche, judeţul Timiş), **Zabadfalua** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş) şi cealaltă **Zabadfalua** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş), **Radefalua** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş), **Ohaba Forgaci** (Furgachfalua, judeţul Timiş), **Iwanfalua** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş), **Woylozfalua** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş), **Tathalus** (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş) **Buziaş** (Buzus, judeţul Timiş), **Wyfalu** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş), **Capolna** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş), **Tornyafalua** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş) şi cele trei **Chaba** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş), precum şi **Comanfalua** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş) şi **Dobromerfalua** (dispărut, lângă Buziaş, judeţul Timiş), aflătoare

în comitatul Timiş… întrucât fiii lui Nexe au căzut vădit în păcatul necredinţei”[917].

1889: „**Buziaș** şi **Vinga**. „Gazeta poporului” scrie: Din datele statistice despre mişcarea poporaţiunii din anul 1888, se poate mai bine dovedi influienţa şi bunătatea apei acre şi a băilor din **Buziaş**. Ca să putem dovedi aceasta, vom face asemănare între datele de mișcare a poporaţiunii din **Buziaș** şi **Vinga**. Notăm că **Buziaș**, cu 460 de numere de case, are 2.473 suflete, iar **Vinga**, cu 1.000 de numere de case, are 4.796 suflete, adică îndoit atâtea cât Buziaşul. În anul trecut, s-au născut în **Buziaş** 56 feciori şi 68 fete, laolaltă 194 copii; în **Vinga** s-au născută 62 feciori şi 51 fete, laolaltă 113 copii. Din aceştia, au fostă nelegiuiți în Buziaş 17, în Vinga 7. Au murit în Buziaș 39 feciori şi 39 fete, laolaltă 78. În Vinga, 79 feciori şi 61 fete, laolaltă 140. Deci s-au născută în Buziaș cu 46 mai mulţi decât au murit, pe când în Vinga, cu 27 au murit mai mulți decât s-au născut. Morți s-au născut în Vinga 5 copii, în Buziaş niciunul. Cifrele vorbesc. Mai notez că, în Buziaş, poporul întreg, cu mic, cu mare, bea apă acră și se scaldă în apă acră”[918].

1898: „**Manevrele împărătești**. Știm cu toții că manevrele cele mari din ăst an, numite împărătești, s-au ținut la **Buziaş**. Vinerea trecută, după-amiază, pe la orele 5, 15 a sosit și M. S. Împăratul la Buziaș, însoțit de archiducii Francisc Ferdinand și Francisc Salvator. Archiducele Iosif a ajuns, deja joi, acolo. / M. Sa Monarhul a fost întimpinat, la gara Timișului, prin o vorbire de beneventare, din partea fișpanului, Victor Molnár, căruia M. Sa

[917] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 403, pp. 614-616
[918] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 128, Braşov 1889, p. 3

i-a răspuns în următorul mod: „Primiți mulțumita Mea cea mai adâncă pentru primirea cordială și expresiunea devotamentului credincios al Domniilor Voastre. Aducându-mi cu plăcere aminte de zilele ce le-am petrecut, de repetate ori, pe teritoriul Timișului, Vă asigur că și cu prilejul acesta am venit foarte bucuros în mijlocul Domniilor Voastre”. / Îndată după aceasta, au plecat spre scaldă. Mulțimea, care se ridica la 26.000 oameni, cea mai mare parte români, nu mai înceta cu strigătele de „Să trăiască!”, la adresa Monarhului.

Dintre statele străine, și-au trimis atașații lor următoarelor: Anglia, Italia, Rusia, Serbia, Iapanul, toți acolo-nei, Germania și Spania, sub-colonei; Francia și Turcia, majori; din partea Serbiei au fost trimiși generalul Marcovici și majorul Pantovici, pentru a saluta pe M. Sa Monarhul ca trimiși extraordinari.

Sâmbătă, a fost prima ciocnire a trupelor, între **Buziaș** și **Lugoș**. / A doua zi, duminecă, fiind pauză, s-a dat, în onoarea M. Sale, o mare serenadă. / Luni, marți și miercuri au manevrat corpurile de armată XII, din Transilvania, și VII, din Banat și partea răsăriteană a Ungariei. Acestea, manevrând între **Bocea** și **Oravița**, au avut ca temă un război al României, în alianță cu Rusia, contra Austro-Ungariei. / Ca supozițiune au avut năvălirea unui contrar, de la Sud-Ost, în Transilvania, pe la strâmtorile Oltului și Jiului, cu scop de-a înainta până la Budapesta. O armată inimică este trimisă contra Austro-Ungariei, parte pe Dunăre, în sus, parte peste munții Gorjului și Mehedinți, în Banat, pentru a ocupa ținuturile locuite de români și a înainta, pe Valea Mureșului, până la **Lipova**, pentru a veni în contact cu armata principală, care operează în Ardeal. În caz de înaintare bună, inimicul ar putea amenința și linia

de retragere a trupelor austro-ungare din Ardeal. Contra acestui corp străin de armată, se trimit honvezii și glotașii din ținutul Timișoarei și Seghedinului, honvezii, în lipsă de artilerie, luptă fără succes. După toate acestea, lupta decisivă se dă în triunghiul strategic Caransebeș-Lipova-Arad. / M. Sa și-a exprimat mulțumirea față de aceste manevre”[919].

1905: „**Festivitatea din Buziaș**. Duminică, în 3 septembrie nou, s-a sfinţit, la **Buziaş**, localul filialei „Timişiana”. La orele 10 a. m., s-a celebrat, în biserica protopresbiterală, sfânta liturghie, pontificând Onoratul preot George Lupşia din **Blajova**, asistat de preoţii George Miloş, din **Bara,** şi Avram Ciocoi, din **Vucov**. Răspunsurile le-a cântat dl profesor de cânt de la seminarul teologie din **Caransebeş** George Petrescu. După liturghie, au trecut cu toţii în localul filialei „Timişiana”, unde s-a săvârşit sfinţirea apei, prin Prea Onoratul Protopresbiter Ioan Pepa, cu asistenţa Onoraţilor domni preoţi George Petrescu, V. Murariu din **Racoviţa**, G. Ciocoi din **Hitiaş**, Avram Ciocoi din **Vucova**, V. Pirtea din **Sinerseg** şi Gherga din **Bucovăţ**. După stropirea cu agheazmă şi sărutarea sfintei cruci, Prea Onoratul Domn protopresbiter Ioan Pepa a rostit o cuvântare ocazională, zicând, între altele, că „toate lucrurile bune se încep cu rugăciune”, iar dl avocat Dr. A. Cosma a mulţumit Onoratei preoţimi, care, prin prezenţa sa, a dovedit multă dragoste şi interes faţă de instituţiunea aceasta românească, care s-a înfiinţat cu scop bun. Masa comună a avut loc în otelul din parcul băilor, la care a luat parte dl protopresbiter Pepa, dnii preoţi amintiţi, dnii Cărăbaş, directorul „Timişianei” din Timişoara, av. Dr. Aurel Cosma, Magdu,

---

[919] *Revista Orăştiei*, Anul IV, nr. 35, Orăştie 1898, p. 138

Buzariu, contabili, Alecsandru Buibaş conducătorul filialei din **Buziaş**, G. Breban, directorul institutului „Ciacovana”, Buibaş notar, Iulian Cârmu, învăţător în **Vucova**, apoi o frumoasă cunună de dame, dna Mărioara Pepa, dna Buibaş, Teaha, Aurelia şi Ana Ciocoi, Gherga şi dna Miloş. A fost o adevărată festivitate românească, la care n-au lipsit nici toastele”[920].

1907: „**Artă si buclucuri**. Dl Nicolae Corfescu, cântăreţul de operă bine cunoscut şi publicului nostru, din numeroasele concerte ce le-a dat prin toate ţinuturile noastre, locuite de români, a avut un bucluc neplăcut cu zeloşii străjeri ai ideii de stat maghiar. / Venind la **Buziaş**, la băi, unde e mult public românesc, şi de aici, şi din România, dl Corfescu ar fi dorit să concerteze şi a şi angajat sala de la proprietarul și directorul băilor, cu 50 coroane. Dar atunci a venit directorul unei trupe ambulante de teatru maghiar, pripăşită la **Buziaş**, ca să mai ceară și el 60 coroane, pe motiv că nu poate ca să i se facă o concurență artei maghiare. La din contra, directorul îi punea în vedere dlui Corfescu că îl va opri, cu poliția, ca să nu poată concerta. Fiindcă trupa maghiară avea să plece, dl Corfescu a preferit să-şi amâne concertul cu vreo patru zile. Dar atunci, altă belea, vine dl solgăbirău și îl opreşte, pe motiv că nu e cetățean ungar. Ba i-a interzis chiar şi a cânta gratis, în sala de muzică a băilor, care este liberă pentru toată lumea. Zădarnică a fost intervenţia unui avocat şi ziarist din **Cajovia**, dr. Kállai, se vede că avea idei mai liberale decât dl solgăbirău, atât voinicosul de solgăbirău, precum și fişpanul Capdebou, care de asemenea sosise la **Buziaş**, şi către care s-a adresat dl Corfescu, în cele din urmă, au fost de acord,

---

920 *Drapelul*, Anul V, nr. 98, Lugoj 1905, pp. 2, 3

să nu-i dea voie dlui Corfescu a-şi ținea concertul. / Motivul procedării acestor patrioţi este prea evident. / Ne aducem aminte şi de mizeriile pe care voiau a le face, acum câteva săptămâni, dlui Bârsan. Şi peste tot e lucru obişnuit în Ungaria ca arta română să fie tratată cu duşmănie.

Dar două lucruri e bine să nu se uite. O droaie de artişti maghiari, cântăreți, până la clowni, inundează România și se bucură acolo de cea mai largă ospitalitate și libertate. Nu ar fi oare cu cale ca guvernul României să pretindă o reciprocitate din partea guvernului maghiar? / În caz contrar, să pună la frontiere afişul, că „muselor maghiare le este strict interzisă intrarea”. Iar al doilea e că multime de români din România îsi cheltuiesc paralele la băile din Ungaria. Aceştia nu au dreptul să se bucure de toate consideraţiile ce li se cuvin, dacă nu ca unor oaspeţi, cel puţin ca unor buni, foarte buni muşterii? / Guvernul României ar putea și ar trebui să ceară şi cu considerație la supuşii români, care petrec vara aici, ca arta românească să nu fie prigonită aici. / D1 Corfescu, scârbit de libertatea şi ospitalitatea ce i s-a arătat, a plecat spre altă tară, spre Bohemia”[921].

1925: „Acum câteva zile, în trecerea mea prin **Buziaş-Băi**, ne-am oprit, eu şi însoțitorii mei, toți români, la cazinoul de acolo, în dorința de a vizita această localitate. Privirile noastre au fost fireşte atrase de un anunț, lipit pe pereţi, a unui concert dat de orchestra școlii militare de artilerie din Timişoara, sub conducerea unui capel-maestru român. Programul era compus din 4 bucăţi, din care niciuna cu caracter românesc, ba din contra, la Nr. 3, am văzut anunțat „Kol-Nidre“ de Lewandowschi... Am rămas

[921] *Lupta*, Anul I, nr. 170, Budapesta 1907, p. 7

cu toții indignați văzând că pe un program de concert figurează asemenea piese, fără a fi anunțat şi bucăţi de-ale marilor noştri compozitori români”[922].

Bäuerinnen Bunila Femei
Peasant women Paysannes

[922] *Înfrăţirea Românească*, Anul I, nr. 12, Cluj 1925, p. 11

BYHAM

(lângă Sânmartin, judeţul Cluj)

1357, mai 23, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur înştiinţează pe voievodul Andrei că, după întoarcerea trimişilor la moşia **Măhal** (Mohal, judeţul Cluj), adică Ioan, fiul lui Dumitru de **Galaţi** (Galaz, azi **Galaţii Bistriţei**, judeţul Bistiţa-Năsăud), trimisul regal şi călugărul Ioan „ei, în joia de după a cincisprezecea zi de la sărbătoarea fericitului mucenic Gheorghe (11 mai), au chemat pe toţi vecinii şi megieşii şi, de faţă cu aceştia, au hotărnicit-o după adevăratele şi vechile ei hotare, apoi au dat-o magistrului Nicolae zis Wos… / Iar semnele de hotar purced astfel: de la hotarul moşiei **Sântioana** (Scebthyuan, Zenthiuan, judeţul Cluj) chemată adică **Byham** (lângă Sânmartin, judeţul Cluj), pe lângă pârâul Lacul Cerbilor, este o movilă de hotar; iar din acest pârâu, o jumătate ţine de moşia Măhal, iar cealaltă de satul numit **Fizeş** (Fyzes, **Fizeşu Gherli**, judeţul Cluj). De aici au mers la răsărit, la un alt pârâu, care se varsă în pârâul Lacul Cerbilor, din care o jumătate ţine de moşia **Oşorhel** (Wasarhel, azi **Târguşor**, judeţul Cluj), cealaltă de Măhal; apoi s-au dus spre răsărit, pe lângă acelaşi pârâu, spre moşia **Diviciori** (Deuecher, Deuecher Superior, **Diviciorii Mari**, judeţul Cluj), adică a lui Petru, fostul voievod al Transilvaniei, şi, de aici, înaintând de la acel pârâu spre miazăzi, la un deal numit

Creasta şi acolo au aflat două semne vechi de hotar, din care unul ţine de moşia Diviciori, iar celălalt de Măhal; de aici, au ajuns deasupra acelei Creste şi acolo au aflat două semne de hotar vechi; de acolo, mergând pe aceiaşi Creastă, au aflat două movile de hotar vechi, înşirate una lângă alta şi apoi s-au dus către netezişul acelei Creste, spre miazăzi, şi, pe netezişul acelei Creste, au aflat patru semne de hotar vechi, din care unul desparte moşia **Ghiolţ** (Geuch, înglobat în **Ţaga**, judeţul Cluj), altul moşia **Bonţ** (Nyres, judeţul Cluj), al treilea moşia Diviciori, iar al patrulea moşia Măhal; de aici au mers spre apus şi, în jurul acelei Creste, au aflat două semne de hotar vechi şi, înaintând mai departe, pe acea Creastă, au recunoscut alte două semne de hotar vechi, iar de acolo, pornind mai departe, au aflat o veche movilă de hotar şi acest semn deosebeşte şi desparte moşiile Sântioana, Măhal şi Ghiolţ, şi aşa se sfârşesc semnele de hotar ale moşiei Măhal”[923].

[923] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 152, pp. 140-142

Cuprins

În dumineca de 2/14 mai 1848, la luminaţia care s-au făcut în tot oraşul Blaj, a fost foarte de însemnat seara. Steagul naţiei române a fost cu cruce în vârf, deasupra 2 petele galbenă şi neagră. Pe dânsele scris: *Vivat Ferdinand imperator Austriei și al Românilor!* Apoi a fost steagul

făcut din sus, faţa, mierie-albastră, în mijloc faţă roşie, dedesubt faţă albă, pe dânsul era scris „*Virtutea română reînviată*".

(*Ţara Bârsei*, Anul VI, nr. 6, Braşov 1934, pp. 552, 553).